

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

GAM YEMEM GÜM-NÂM OLMAK ŞÂN U ŞÖHRETDİR BANA
XVIII. YÜZYILIN UNUTULAN BİR ŞAİRİ:
HAMDULLÂH VE DÎVÂNÇESİ

Yüksek Lisans Tezi

RUMEYSA BAYRAM

TEMMUZ 2020

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

GAM YEMEM GÜM-NÂM OLMAK ŞÂN U ŞÖHRETDİR BANA
XVIII. YÜZYILIN UNUTULAN BİR ŞAİRİ:
HAMDULLÂH VE DÎVÂNÇESİ

Yüksek Lisans Tezi

RUMEYSA BAYRAM

DANIŞMAN

PROF. DR. SADIK YAZAR

TEMMUZ 2020

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Rumeysa BAYRAM

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı taahhüt ederim.

Prof. Dr. Sadık YAZAR

İMZA SAYFASI

Rumeysa Bayram tarafından hazırlanan ‘Gam Yemem Güm-nâm Olmak Şân u Şöhretdir Bana XVIII. Yüzyılın Unutulan Bir Şairi: Hamdullâh ve Dîvânçesi’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

[Prof. Dr. Sadık YAZAR]

.....

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

[Prof. Dr. Hatice AYNUR]

.....

İstanbul Şehir Üniversitesi

[Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ]

.....

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 14/ 07/ 2020

ÖZET

GAM YEMEM GÜM-NÂM OLMAK ŞÂN U ŞÖHRETDİR BANA XVIII. YÜZYILIN UNUTULAN BİR ŞAİRİ: HAMDULLÂH VE DÎVÂNÇESİ

Bayram, Rumeysa

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Sadık Yazar

Temmuz, 2020. 498 sayfa.

Bu çalışmada, XVIII. yüzyıl sonlarında yaşadığı tespit edilen şair ve münşi Hamdullâh Efendi'nin Dîvânçe'si incelenmiştir. Dört bölümden oluşan bu çalışmanın giriş bölümünde Hamdullâh Efendi'nin yaşadığı yüzyılın siyasi ve edebi portresi çizilmiştir. Çalışmanın birinci bölümü üç kısma ayrılmaktadır. Birinci kısımda şairin kaynaklardan hareketle oluşturulan bir biyografisine yer verilmiştir. İkinci kısımda ise şairin şiirleri ve Dîvânçe'nin sonunda yer alan münşeatlardan hareketle hayatı hakkında bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü kısımda ise şairin şiirler ve mektupları sebk-i Hindî üslubu açısından değerlendirilerek edebi şahsiyeti oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Dîvânçe'deki kasideler, tarihler, kıtalar, gazeller, mesnevi, diğer nazım biçimleri ve münşeatlar, yapı, sayısal veri ve muhteva bakımından incelenmiştir. Üçüncü bölümde, Dîvânçe'deki tüm şiirler aruz, kafiye ve redif açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde Dîvânçe'nin çeviriyazısına ve diliçi çevirisine yer verilmiştir. Çalışmanın sonuna Dîvânçe'de geçen özel isimler dizini ve 2 ek eklenmiştir. Ek-1'de Dîvânçe'de kendisine şiir ya da mektup yazılan kişilerin kaynaklardan ve Hamdullâh Efendi'nin verdiği bilgilerden hareketle kısa biyografileri verilmiştir. Ek-2'de Dîvânçe'nin ve münşeatların baş ve sonlarının tıpkıbasımları verilerek çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Hamdullâh Efendi, Dîvânçe, Sebk-i Hindî, Münşeat, Tarih manzumesi, XVIII. yüzyıl klasik Türk edebiyatı

ABSTRACT
GAM YEMEM GÜM-NÂM OLMAK ŞÂN U ŞÖHRETDİR BANA
A FORGOTTEN POET OF THE 18th CENTURY: HAMDULLÂH EFENDİ AND HIS
DÎVÂNÇE

Bayram, Rumeysa

Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Prof. Dr. Sadık Yazar

July, 2020. 498 pages.

This study examine Dîvânçe of the poet Hamdullâh Efendi, who is found to have lived in the late 18th century. The study consists of four parts. In the introduction of this study, the political and literary portrait of the century in which Hamdullâh Efendi lived is drawn. The first chapter of the study is divided into three parts. In the first part, the biography of the poet is included. In the second part, it gives information about the poet's poems and his life from the münşeats (rhetorics) at the end of the Dîvânçe. In the third part, it tries to form a literary personality of the poet by the evaluation of his poem and letters in terms of the sebk-i Hindi style (Indian Style). In the second chapter of the study, the qasidas, dates, quatrains, ghazals, mesnevi, other verse forms and münşeats (rhetorics) in the Dîvânçe are examined in terms of structure, numerical data and content. In the third chapter, all poems in the Dîvânçe are evaluated in terms of prosody, rhyme and redif. In the fourth chapter of the study, the transcriptional text of the Dîvânçe with latin letters and its intralingual translation are included. The study is completed by adding the special names index which mentioned in Dîvânçe and two appendices. In appendix-1, there are short biographies of the people to whom Hamdullâh Efendi wrote poems or letters in Dîvânçe. In appendix-2, there are facsimiles of the beginning and end of the Dîvânçe and münşeats.

Keywords: Hamdullâh Efendi, Dîvânçe, Sebk-i Hindi (Indian Style), Münseat, Isopsephic poem, 18th century Classical Turkish Literature.

ÖNSÖZ

XVIII. yüzyıl, geçirdiği siyasi ve sosyal sarsıntılara rağmen edebiyat ve kültür dünyasının var gücü ile kendini geliştirme ortamı bulduğu ve şair sayısında diğer yüzyıllara nazaran gözle görülür bir artışın yaşandığı yüzyıldır. Kaynaklarda kendisinden çok fazla bahsedilmeyen Hamdullâh Efendi de böyle bir yüzyılda yaşayıp yetişmiş ve XIX. yüzyılın ilk iki yılına da erişerek 1802 yılında vefat etmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi No: 752 numarada kayıtlı olarak tespit edilen Hamdullâh Efendi Dîvânçe'si hala edebiyat tarihlerinde bahsi geçmeyip kütüphanelerde keşfedilmeyi bekleyen birçok eserin daha varlığına işaret etmesi açısından önem arz etmektedir.

Dört bölümden oluşan tezimizin giriş bölümünde, Hamdullâh Efendi'nin Dîvânçe'sinde belirli kişilere ve olaylara düşülmüş pekçok tarih manzumesinin mevcudiyeti sebebiyle dönemin siyasi ve sosyal olayları hakkında bilgilendirme yapılması elzem görülmüştür. Bu sebeple giriş bölümünün ilk kısmında XVIII. yüzyılın siyasi ve sosyal olaylarından bahsedilip akabinde edebiyat ve kültür sahasına da değinilmiştir. Tezimizin birinci bölümünde Hamdullâh Efendi'nin hayatı hakkında ilk olarak XVIII. ve XIX. yüzyıla ait tarih ve kronikler daha sonra da Dîvânçe'deki şiirler ve mektuplar incelenerek bir biyografisi oluşturulmuştur.

Hamdullâh Efendi, sebk-i Hindî üslubunun temsilcileri addedilen Şevket-i Buhârî ve Bîdil gibi şairlerden etkilenecek, onların tesirinde şiirlerini yazmıştır. Bu sebeple onun şiirleri sebk-i Hindî üslubu çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulmuş ve edebi şahsiyeti de bu minvalde oluşturulmuştur. Dolayısıyla biyografi bölümünden sonra Hamdullâh Efendi'nin bir sebk-i Hindî şairi olarak nitelendirilebileceğine dair Dîvânçe'deki şiirlerden ve Dîvânçe'nin sonuna yerleştirilmiş mektuplardan hareketle edebi şahsiyeti ortaya konmuştur.

Tezimizin ikinci bölümünün Dîvânçe'deki tüm şiirlerin nazım şekillerine göre taksim edilerek incelenmesi ihtiva etmektedir. Dîvânçe'de yer alan her şiir nazım biçimine göre tefrik edilmiştir. Dolayısıyla kaside nazım biçimi ile yazılmış tarih manzumeleri de kasideler içerisinde değerlendirilmiştir. Sırası ile kasideler, kıta nazım biçimi ile yazılmış tarih manzumeleri ve medhiyeler, gazeller, mesneviler, tahmisler, diğer nazım biçimleri ve en sonda da mektuplar olmak üzere taksim edilen nazım biçimleri, yapı, sayısal veri ve muhteva bakımından değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Tezimizin üçüncü bölümü, Dîvânçe'deki tüm şiirlerin aruz, kafiye ve redif açısından değerlendirilmesini muhtevidir. Aruz incelemesinin yapıldığı kısımda, evvela tüm şiirlerde kullanılan vezinlerin dökümü yapılmış ardından da aruz uygulamalarından imale, zihaf, med, vasil, tahfif, teşdid ve tahrik gibi hadiseler ne derece başvurulup başvurulmadığı, aruz açısından kusursuz beyitlerin var olup olmadığı verilen örnekler ile tespit edilmiştir. Bu kısımdan sonra şiirin temel yapı taşlarından biri olan kafiye ve bir ahenk unsuru olan redif bahisleri de şiirlerden aktarılan örnekler vasıtası ile ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise Dîvânçe'deki tüm şiirlerin çeviriyazısı ve diliçi çevirileri yapılmıştır. Dîvânçe'nin sonunda yer alan mektupların da çeviriyazılarına yer verilmiştir. Her nazım biçimi kendi içerisinde numaralandırılmış olup şiirlerin başına vezinleri de eklenmiştir. Ayrıca metinler içerisinde geçen özel isimler ve kavramlar da notlandırılarak gerekli kaynaklara yönlendirme yapılmıştır.

Özel adlar dizininin yer aldığı bölümden sonra ek olarak kendisine bizzat şiir ve mektup takdim edilmiş padişah, sadrazam, şeyhülislam vb. geçen özel isimler, Hamdullâh Efendi'nin verdiği bilgiler ile kaynakların zikrettiği bilgilerin harmanlanması yoluyla tanıtılmıştır. Ayrıca ek olarak Dîvânçedeki şiirlerin ve mektupların baş ve sonlarının tıpkıbasımları da takdim edilmiştir.

Bu çalışmanın takdimi ile edebiyat tarihine yeni bir şahsiyet ve eserini kazandırmış olma mutluluğunun yanında kütüphane raflarında unutulmuş ve hala gün yüzüne çıkmayı bekleyen daha nice eserlerin de var olabileceği ihtimali ile müteessir olduğumuzu belirtmek gerekir.

Son olarak tez konumun belirlenmesinde yardımcı olup bir bütün haline gelmesine kadar her aşamasında desteklerini esirgemeyen, yönlendirme ve bilgilendirmeleri ile çalışmamı şekillendiren danışman hocam Prof. Dr. Sadık Yazar'a teşekkürü bir borç bilirim. Farsça kısımlarda yardımlarını gördüğüm Dr. Milad Salmani ve Nurcan Altun'a, Arapça metinlerin kontrolünde yardımlarını esirgemeyen Dr. Hassan Abdallah Alzyout ve Cezayir Üniversitesi el-Ulûmu'l-İslâmiyye Fakültesi eş-Şerî'a ve'l-Kânûn bölümünde görevli bulunan Ghebrid Sid Ali'ye, tezinin jüri üyeliğini kabul edip değerli katkılarda bulunan Prof. Dr. Hatice Aynur ve Prof. Dr. İsmail Güleç'e teşekkür ederim. Ayrıca tezin oluşturulma safhasında her türlü yardım ve ilgileri ile beni yüreklendiren ve desteklerini esirgemeyen Aydın Güven, Recep Bayram, Süheyla Aydın ve Sümeyye İslamoğlu'na teşekkür ederim. Son olarak her türlü çalışma imkânı ve ortamı sağlayan İSAM kütüphanesine teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. XVIII. Yüzyılın Tarihî, Sosyal ve Kültürel Portresi	1
2. XVIII. Yüzyılın Edebiyat Dünyası.....	8
I. BÖLÜM: HAMDULLÂH EFENDİ’NİN HAYATI VE EDEBİ ŞAHSİYETİ.....	14
1.1. Kaynaklardan Hareketle Kale-i Kebir Halifesi-zâde Hamdullâh Efendi’nin Hayatı	14
1.2. Divânçe’deki Şiirlerden ve Mektuplardan Hareketle Hamdullâh Efendi’nin Hayatı....	24
1.3. Edebi Şahsiyeti: Bir Sebk-i Hindî Şairi Olarak Hamdullâh Efendi.....	30
1.3.1. Genişletilmiş Tamlamalar	32
1.3.2. Farsça Birleşik İsim ve Sıfatlar	35
1.3.3. Yeni-Orijinal Kelime ve Terkipler.....	38
1.3.4. Çoklu Duyulama (Hiss-âmîzî, Duyumlar Arası Geçiş)	41
1.3.5. Alışılmamış Bağdaştırma ve Somutlaştırma.....	43
1.3.6. Örnekleme Beyit Sistemi (Üslûb-ı Muâdele)	47
1.3.7. Sıfatların Sıralanması (Tensîkü’s-sıfât)	50
1.3.8. Farsça Dil Unsurlarının Türkçe Dil Unsurları Yerine Kullanılması.....	53
II. BÖLÜM: DİVANÇE’DEKİ NAZIM BİÇİMLERİNİN YAPI, SAYISAL VERİLER VE MUHTEVA BAKIMINDAN İNCELENMESİ.....	56
2.1. Kasideler	56
2.2. Tarihler	69
2.2.1. Eser ve Teşkilatların İnşası	73
2.2.2. Doğum.....	77
2.2.3. Bed-i Besmele Töreni	78
2.2.4. Cülûs	79
2.2.5. Görevlendirmeler	80
2.2.6. Vefat.....	88
2.2.7. Medhiye	89

2.3. Kıta Nazım Şekli İle Yazılmış Medhiyeler	89
2. 4. Gazeller.....	91
2.5. Mesnevi	107
2.6. Tahmis	109
2.7. Diğer Nazım Biçimleri	110
2.8. Münşeat	111
2.8.1. Es'ad Efendi'nin oğlu Mehmed Şerîf Efendi'ye verilen arz-ı hâl	113
2.8.2. Serdar-ı Ekrem'in Gönderdiği Mektuba Teşekkür Mahiyetinde Yazılmış Arzuhal	115
2.8.3. Ordu Hekimlerinden Hafız Hasan Efendi'nin Sadrazama Gönderdiği Hulviyyata Yazılmış Arzuhal	117
2.8.4. Halifelerin Önderi Sadrazam Mâhir Efendi'ye Gönderilen Mektup	118
2.8.5. Şeyhülislama Gönderilen Mektup.....	119
2.8.6. Nakşibendiyye Tarikatından Yüce Bir Zat İçin Gönderilen Arzuhal	120
2.8.7. Arpalık Mutasarrıfı Olduğu Kazanın Naibine Gönderdiği Mektup.....	121
2.8.8. Abdürrezzak Paşa'ya Gönderilen Mektup	121
III. BÖLÜM: DÎVÂNÇE'NİN ARUZ, KAFİYE VE REDİF AÇISINDAN İNCELENMESİ	124
3.1. Aruz İncelemesi	124
3.1.1. İmale	127
3.1.2. Zihaf	131
3.1.3. İmâle-i Memdûde (Medd).....	133
3.1.4. Vasl (Ulama).....	137
3.1.5. Tahfif (Kasr)	139
3.1.6. Teşdid.....	141
3.1.7. Tahrik.....	141
3.1.8. Vezin Bakımından Kusursuz Beyitler	142
3.2. Kafiye İncelemesi	144
3.2.1. Musammat Kafiye.....	151
3.3. Redif	152
IV. BÖLÜM: HAMDULLÂH EFENDİ DÎVÂNÇE'SİNİN ÇEVİRİ YAZISI VE DİLİÇİ ÇEVİRİSİ.....	155
NÜSHA TAVSİFİ	155
METNİN KURULUŞUNDA DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR	158

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	160
METİN.....	161
SONUÇ	455
KAYNAKÇA	458
ÖZEL ADLAR DİZİNİ	465
EKLER.....	469
Ek-1: Kendisine Şiir veya Mektup Yazılan İsimler	469
Ek-2: Yazma Nüshanın Başı ve Sonunun Tıpkıbasımı.....	494
ÖZGEÇMİŞ	498

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: XVIII. yüzyıldaki bazı divan sahibi şairlerin şiirlerinin nazım biçimlerine göre oranı	12
Tablo 2: Hamdullâh Efendi'nin kasidelerinde beyit sayısı.....	57
Tablo 3: Hamdullâh Efendi'nin kasidelerinde kullandığı vezinler.....	58
Tablo 4: Hamdullâh Efendi'nin kasidelerinde ve kafiye türleri	58
Tablo 5: Hamdullâh Efendi'nin kasidelerinde başlıklar	59
Tablo 6: Hamdullâh Efendi'nin tarihlerinde kullandığı vezinler	69
Tablo 7: Hamdullâh Efendi'nin tarihlerinde kullandığı kafiye türleri ve sesleri.....	70
Tablo 8: Hamdullâh Efendi'nin tarihlerinin muhtevalarına göre taksimi.....	71
Tablo 9: Hamdullâh Efendi'nin gazellerinin harflere göre dağılımı	92
Tablo 10: Hamdullâh Efendi'nin gazellerinde kullandığı vezinler	93
Tablo 11: Hamdullâh Efendi'nin gazellerinde kullandığı kafiye türü ve sesleri	95
Tablo 12: Hamdullâh Efendi'nin gazellerinde kullandığı redifler	95
Tablo 13: Hamdullâh Efendi'nin tüm şiirlerinde kullandığı vezinler	126
Tablo 14: Hamdullâh Efendi'nin tüm şiirlerinde kullandığı kafiye türleri.....	145
Tablo 15: Hamdullâh Efendi'nin tüm şiirlerinde kullandığı redifler.....	153

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
Bk.	: bakınız
bs.	: basım
c.	: cilt
Çev.	: çeviren
Edt.	: Editör
Fars.	: Farsça
G	: Gazel
Haz.	: Hazırlayan
K	: Kaside
Kt	: Kıta
No	: Numara
OSEDAM	: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi
s.	: sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
T	: Tarih
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Türk.	: Türkçe
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

1. XVIII. Yüzyılın Tarihî, Sosyal ve Kültürel Portresi

Her dönemin sosyal ve siyasi olaylarının, toplumlar üzerindeki doğrudan etkisi düşünüldüğünde, adeta bir fert gibi kendine has ruhu olan kültür ve edebiyatının da bu olaylardan etkilenmesinin kaçınılmaz olduğu görülmektedir. XIII. yüzyıl ve sonrasında teşekkül eden klasik Türk edebiyatı da son klasik dönemi olarak adlandırılan XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıla kadar farklı dönemlerin etkilediği farklı ruhlar sebebiyle çeşitli şekillerde tezahür ederek varlığını idame ettirmiştir. Bu sebeptendir ki klasik Türk edebiyatı literatürü içerisine giren eserlerle ilgili çalışmalar yapıldığında, eserin ve bilhassa yazarın ruh halinin daha iyi anlaşılması için araştırmacıların, dönemin sosyal, siyasi ve kültürel durumu ile ilgili araştırmalar yapması zaruri bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

Doğum tarihi hakkında kesin bilgiler bulunmasa da 1802 yılında vefat ettiği bilinen Hamdullâh Efendi'nin, incelemiş olduğumuz Dîvânçe'sini dönemin olayları çerçevesinde konumlandırmak, nasıl bir ortamda oluşturulduğunu anlayabilmek adına dönemin evvela siyasi-sosyal atmosferi hakkında bilgi edinmek gerekmektedir. Çalışmamızda bu hususun gerekli görülmesinin en önemli nedeni, Dîvânçe'de, dönemin siyasi olaylarına ve devlet erkânına 3 tanesi kaside nazım şekli ile 27 tanesi de kıta nazım şekli ile düşürülmüş toplam 30 tarih manzumesinin bulunmasıdır. Düşürülen tarihlerden de anlaşıldığı kadarı ile Hamdullâh Efendi'nin XVIII. yüzyıl ortalarından XIX. yüzyılın başına kadar yaşadığı düşünüldüğünden, bu yüzyıllar arasındaki olaylar genel hatları ile aktarılmaya çalışılacaktır.

XVIII. yüzyıl, siyasi, sosyal ve kültürel hayatta birtakım değişikliklerin zuhur ettiği bir yüzyıla tekabül etmektedir. Bir toplumun değişiminin bir anda olamayacağı ve bu değişime kesin bir başlangıç tarihinin çizilmesinin imkânsız olduğu bilinse de kaynakların hemfikir olduğu üzere bu değişimlerin membainin, Karlofça Antlaşması (1699) olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki bu antlaşmadan sonra Osmanlı Devleti, Macaristan, Ukrayna ve Mora'yı kaybedip hem nüfus hem de toprak itibari ile büyük kayıp yaşarken, Avusturya daha da büyümüş, Rusya ise önem kazanmaya başlamıştır.¹

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.4 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1982), s. 235.

Yüzyılın başında cereyan eden bu antlaşmanın olumsuz etkileri Osmanlı Devleti'ni, bundan sonraki siyasi meselelerinde Avrupa diplomasisine göre hareket etmeye mecbur bırakmıştır. Karlofça Antlaşması imzalandığı esnada tahtta II. Mustafa (ö. 1115/1703) bulunmaktadır. 1695-1703 yılları arasında olmak üzere kısa bir süre tahtta kalan II. Mustafa, antlaşmanın neticelerinden sonra kurtuluşu geçmişte aramayıp, Avrupa tarzı askeri ıslahatlara ihtiyaç duyulduğuna ikna olan ilk padişah olarak kabul edilmektedir. Ne var ki zamanın icap ettirdiği şekilde orduyu şekillendirmesine ömrü vefa etmemiş ve 1703 yılında vefat etmiştir.² II. Mustafa'nın vefatından sonra III. Ahmet (ö. 1149/1736) tahta çıkmıştır. Yenileşme ve modernleşme yolundaki adımların bariz bir şekilde atıldığı bu dönem, III. Ahmet'in tahta çıkışı (1703-1730) ile başlayıp Batılılaşma sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen II. Mahmud devrine (1808-1839) kadar devam etmiştir.

III. Ahmet döneminde, devletin kaderini olumsuz etkileyen bir antlaşmanın imzalanmasından sonra, yüzyıla damgasını vuran bir başka hadise daha yaşanmıştır. Bu hadise, Batılılaşma hareketlerinin etkisi ile daha çok zevk ve sefa dönemi olarak zuhur eden Lale Devri'dir (1718-1730). Bu dönemde III. Ahmet ve Damat İbrahim Paşa'nın (ö. 1143/1730) çabaları ile İstanbul'un her yerinde bilhassa Kâğıthane'de kültür ve imar faaliyetleri canlılık kazanmıştır. İbrahim Paşa'nın bizzat isimlendirdiği Sadabat, 31 Temmuz 1722'de açılmış ve bundan böyle devlet erkânı ve zevk erbabının toplandığı bir eğlence meclisi olarak kabul görmüştür. Devlet erkânı, lüks ve israf yarışına girmiş, alçak divanların yerini koltuk ve iskemleler almaya başlamış, batı tarzı giyim her geçen gün daha da yaygınlaşmıştır. Döneme adını verecek kadar değer gören lale, adeta bir tutkuya dönüşmüş ve nadir bulunan bir lale soğanı yüzlerce altın değerinde satılmaya başlamıştır.³

Bu dönemin göze çarpan hususu yalnızca zevk ve sefaya düşkünlük değil, bilim, sanat ve kültür sahasında da önemli gelişimlerin kaydedilmesidir. İbrahim Müteferrika tarafından matbaanın kurulması, Arapça ve Farsça'dan dinî ve tarihî eserlerin yanında felsefe ve astronomi alanlarından da çevirilerin yapılması amacı ile tercüme heyetinin oluşturulması bir diğer önemli gelişmelerdendir.⁴

Bu tarz önemli gelişmelere mukabil, devlet erkânındaki aşırı lüks ve israf sevdası, halkın tepki göstermesine sebep olmuş ve Lale Devri olarak adlandırılan bu dönem Patrona Halil İsyanı (1730) ile son bulmuştur. Bu isyan, bir yönü ile halk ve zevki için servetler harcayan saray

² M. Kayahan Özgül, *Dîvân Yolu'ndan Pera'ya Selametle*, (Ankara: Hece Yayınları, 2006), s. 36.

³ Osman Horata, *Türk Edebiyatı Tarihi*, c.2 (İstanbul: T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007), s. 440.

⁴ a.g.e., c.2, s. 441.

arasındaki çatışmayı gösterirken aynı zamanda işret meclisine, sanata, şiir ve musikiye itibar eden İrani geleneğe karşı şeriatçı grupların ayaklanması olarak da değerlendirilmektedir. İsyen hareketinin başta ciddiye alınmaması sebebiyle gerekli önlemler alınmamış ancak Damat İbrahim Paşa'nın katledilmesi, işret meclislerinde hazır bulunanların yakalanıp idam edilmesi ve Sadabad'ın yerle bir edilmesinin yanı sıra III. Ahmed'in tahttan indirilmesi (1730) gibi sonuçlardan anlaşılacağı üzere isyan amacına ulaşmıştır.⁵

Patrona Halil isyanından sonra tahtı bırakmak zorunda kalan III. Ahmed'in yerine I. Mahmud (ö. 1168/1754) tahta geçmiştir. Tahta çıktığında, isyancıların yıktığı saray ve köşklerin, boğdurulan vezirlerin intikamını, Patrona Halil ve yardımcılarını katlederek almıştır.⁶ I. Mahmud'un İran, Avusturya ve Rusya'ya karşı elde ettiği başarılar, Belgrat Antlaşması'ndan Rus savaşına kadar (1739-1768) yaklaşık 30 yıl sürecek olan bir barış dönemini de beraberinde getirmiştir. Bu rahavet döneminde I. Mahmud, imar faaliyetleri, İstanbul ve diğer illerde kütüphaneler,⁷ Yalova'da bir kâğıt fabrikasının kurulması gibi Lale Devri'ni anımsatan önemli gelişmelere öncülük etmiştir. Barış döneminden evvel, batılı devletler karşısında alınan mağlubiyetler, askeri alanda da Avrupalı tarzın model alınmasını gerektirmiş, daha sonraları Humbaracı Ahmet Paşa olarak bilinse de aslen Fransız olan C. Alexandre Comte de Bonneval'in yardımıyla Humbaracı Ocağı kurulmuştur (1734). Fakat Yeniçerilerin baskısı üzerine bu ocak kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Ancak barış dönemi olarak anılan bu süre zarfı içinde Osmanlı halkı, deprem, yangınlar ve veba salgını gibi afetlere maruz kalarak büyük kayıplar vermiştir.⁸

I. Mahmud'un vefatından sonra yerine kararsızlığı ve sık sık sadrazam değiştirmesi ile bilinen III. Osman (ö. 1171/1757) gelmiştir. Kararsızlığı ve istikrarsızlığı dolayısıyla saltanatı çok fazla sürmeyen (1754-1757) III. Osman'dan sonra III. Mustafa (ö. 1187/1774) tahta geçmiştir. III. Mustafa, yönetimdeki başarısı ile bilinen Koca Ragıp Paşa'yı sadrazamlığa getirmiş ve askerî ıslahatların devam ettirilmesine çalışmıştır.⁹

⁵ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), s. 127-128.

⁶ M. Kayahan Özgül, a.g.e., s. 39.

⁷ I. Mahmud, toplam altı kütüphane bina etmiş ve bunlar dışında beş kütüphanenin de koleksiyonunun zenginleşmesine katkısı bulunmuştur. Bu kütüphaneler ve bu kütüphanelere düşürülen tarih manzumeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hatice Aynur, "I. Mahmud'un (ö. 1754) Kütüphaneleri ve Tarih Manzumeleri," *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan*, (Hazırlayan Hatice Aynur, Bilgin Aydın, Mustafa Birol Ülker), c. 2 (İstanbul: Ülke Armağan, 2014), s. 681-734.

⁸ Osman Horata, a.g.e., c.2, s. 441.

⁹ Osman Horata, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, c.5 (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2004), s. 448.

Uzun bir barış döneminden sonra Lehistan üzerinde baskılarını arttıran Ruslara karşı savaş ilan edilmiştir ancak bu durum Rusların Kırım'ı işgal etmesi ve Akdeniz'e inerek Osmanlı donanmasını yakmaları gibi felaketlerle sonuçlanmıştır. Bu felaketler, III. Mustafa'nın üzüntüden hastalanıp ölmesine sebep olmuş, onun yerine kardeşi I. Abdülhamîd (ö. 1203/1789) tahta geçmiştir. Böyle bir süreçte tahta çıkan (1774-1789) I. Abdülhamîd, Ruslardan barış istemek zorunda kalmış ve bunun sonucunda oldukça ağır şartları olan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Kırım'ın Ruslara ilhak süreci başlamış, Ortodoks tebaanın koruyuculuğunu Ruslar üstlenmiş ve Karadeniz Rus ticaretine açılarak Rus ticaret gemilerinin boğazdan serbestçe geçmesine izin verilmiştir.¹⁰

Felaket ve yenilgilerin hüküm sürdüğü bir dönemde tahta çıkan I. Abdülhamîd askeri ıslahatlara önem vermek durumunda kalmış ve anarşinin membaı olarak kabul edilen Levent Teşkilatını kaldırmıştır. Bu dönemde Fransa'dan uzmanlar getirilerek topçu ve lağımçı ocaklarının ıslahı için çalışılmıştır. Fransa'dan gelen bu uzmanlar arasındaki Baron de Tott'un desteği ile matematik eğitimi veren Mühendishane (1776) açılmıştır. Yine yabancı uzmanlar vesilesiyle İstihkâm Okulu (1784) açılmıştır. 1781'de ilga edilen Sûrat topçuları Ocağı, sadrazam Halil Hamid Paşa'nın çabaları ile yeniden düzenlenmiştir. Ruslar tarafından yakılan Osmanlı donanmasının yeniden inşa edilmesi için, deniz subayı yetiştirmek amaçlanmış ve Mühendishane-i Bahrî-i Hümayûn (1776) kurulmuştur. Askeri alandaki ıslahat faaliyetlerinin yanı sıra sosyal alandaki çalışmalara da ağırlık verilmiş ve bu kapsamda Beylikçi Raşid Efendi'nin çabaları ile matbaa tekrardan canlılık kazanmıştır.¹¹

Yapılan bu askerî ve sosyal faaliyetler 1787 yılında Rus yenilgisinin önüne geçememiş ve Ruslarla girilen savaş, Özi ve Hotin kalelerinin düşmesinin ardından yenilgi ile sonuçlanmıştır. Islahatlara rağmen alınan bu yenilgiden sonra I. Abdülhamîd üzüntüsünden vefat etmiştir (1789).¹²

Abdülhamîd'in vefatından sonra tahta III. Selim (ö. 1223/1808) geçmiştir. Halk, daha önce tahtta olan Abülhamid'i iradesiz ve ihtiyarsız gördüğünden III. Selim'in tahta çıkışını büyük bir sevinç ve heyecanla karşılamıştır. III. Selim de bu karışıklık içerisinde tahta geçmesine rağmen, imparatorluğun varlığını korumayı ve yeni bir düzen yaratmak amacı ile var olan kuralları yeni temellere dayandırmayı amaçlamıştır. Fakat halkın beklentisini karşılamak ve amaçladıklarını gerçekleştirmek için çok güç şartlar altında engelleri aşması gerektiğinin de

¹⁰ Osman Horata, a.g.e., c.5, s. 448.

¹¹ Osman Horata, a.g.e., c.5, s. 448.

¹² Osman Horata, a.g.e., c.5, s. 449.

farkındaydı. Bilhassa Osmanlı topraklarını paylaşmak amacı ile Rusya ile Avusturya'nın Babıali'ye savaş ilan etmeleri, bu engellerin başında gelmekteydi.¹³

III. Selim, savaşa karşı koymak için ziynet eşyalarını toplatma, para döktürtme, Felemenk, İspanya ve Fas'tan borç para alma, hatta müsadere usulüne başvurma gibi tedbirler almışsa da nihayetinde Rusya ve Avusturya'ya üstünlük sağlayamayacağını anlamıştır.¹⁴ Bunun üzerine tüm çabalara rağmen Eflak ve Boğdan'ı Rusya'ya, Belgrad'ı da Avusturya'ya vermek durumunda kalmıştır.

Başarısızlıkla neticelenen bir başlangıç yapılmış olsa da Fransız ihtilalinin zuhuru, bazı hususların değişiklik arz etmesinde büyük öneme sahip olmuştur. Öyle ki Fransız ihtilali ile hürriyet ve milliyet fikirleri bütün Avrupa'ya yayılmaya başlayınca bazı Avrupa devletleri, Fransa'ya karşı birleşmek zorunda kalmış ve bu durum Rusya ve Avusturya'yı Osmanlı Devleti ile barış yapmak mecburiyetinde bırakmıştır. Bunun sonucunda 1791 yılında Avusturya ile imzalanan Zıştovi antlaşmasına göre Belgrad, 1792'de Rusya ile imzalanan Yaş antlaşmasına göre de Dinyester nehri ile Tuna arasındaki topraklar geri alınmıştır.¹⁵

Yaşanan bu kayıplar ve kısmi kazançlar neticesinde Osmanlı Devleti, her ne olursa olsun bu şartlar altında Avrupalı devletlere karşı koyamayacağını idrak ederek ıslahat çalışmalarına öncelik vermiş ve bütün devlet kurumlarında yeniden düzenleme ve yapılanma arayışına girmiştir. III. Selim askerî ve idari alanda pek çok ıslahat çalışması yapmış ve bu ıslahatlara Nizam-ı Cedid¹⁶ adı verilmiştir. Yeniçeri, Humbaracı, Lağımcı ve Topçu Ocaklarına talim mecburiyetinin getirilmesi, Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn yanında Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'nun ve modern Nizam-ı Cedit ordusunun kurulması askeri alanda yapılan önemli ıslahatlardandır. Bu ıslahatlar için, Fransa ağırlıklı olmak üzere İngiltere ve İsveç'ten uzmanlar getirilmiş, Londra, Berlin, Viyana ve Paris'te geçici elçiliklere mukabil ilk daimi elçilikler açılmıştır.¹⁷

III. Selim yalnızca askerî ve idari alanda düzenlemeler yapmakla yetinmemiş, sosyal alanda da bazı yenilikler yapma gayretinde bulunmuştur. Devlet erkânının bariz problemlerinden biri olan lüks ve gösteriş hayranlığına son vermesi ve içkiyi yasaklaması bunlardan bazılarıdır.

¹³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.5 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983), s. 14.

¹⁴ Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 15.

¹⁵ Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları*, (İstanbul: Ana Yayınevi, 1981), s. 326.

¹⁶ III. Selim döneminde sivil ve askerî bütün kurumların modern ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde yenilenmesi, eski düzene son verirken tamamen yeni bir düzene kavuşturulması anlamında tüm ıslahatlar için kullanılmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bk. Kemal Beydilli, "Nizâm-ı Cedid", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2007, c. 33, s. 175-178.)

¹⁷ Osman Horata, a.g.e., c. 2, s. 442.

Fakat gerçek şu ki savaşlardan kalan hasarların büyük boyutlarda olması ve reform çalışmalarının yürütülmesinde yeterli elemanın sağlanamayışı, ıslahat çalışmalarından hedeflenen başarının elde edilmesini güçleştirmiştir. Askerin, Avrupalı şekil ve üslup tarzı halkı rahatsız ederken Lale Devri'ni aratmayacak zevk ve sefa meclisleri de padişaha duyulan öfkeyi arttırmıştır. 1807'de Boğaz'ı korumakla görevli muhafızlara Nizam-ı Cedit kıyafetlerinin giydirilmesi bardağı taşıran son damla olmuş ve Kabakçı Mustafa Çavuş'un önderliğinde bir grup, Et Meydanı'nda toplanarak isyana teşebbüs etmiştir.¹⁸

Patrona Halil ayaklanmasına benzeyen bu ihtilal, ondan daha da vahim bir akıbet ile neticelenmiştir ve 25 Mayıs 1807 tarihinde Yeniçeriler, Kastamonulu Kabakçı Mustafa'yı kendilerine reis seçerek isyan etmişlerdir. İsyancılar Nizam-ı Cedid üniforması giymeyi reddedip İngiliz diye anılan Reisülküttap Mahmut Raif Efendi'yi ve Haseki Halil Ağa'yı da katletmişlerdir. Osmanlı tarihinde büyük bir yankı uyandıran bu isyan sonucunda III. Selim'in üzerine titrediğı Nizam-ı Cedit ordusu yok olmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu ayaklanmalardan sonra III. Selim'e olan güven azalmış ve Topal Ataullah Efendi'nin fetvası ile III. Selim tahttan indirilmiştir.¹⁹

XVIII. yüzyılın bu genel siyasi durumuna bakıldığında savaşlar, barışlar, felaketler, reformlar ve çöküşler içerisinde geçen bir yüzyıl portresi ile karşılaşıldığı görölmektedir. Bu yüzyılın siyasi ve sosyal durumunu kolektif bir çalışma içerisinde genel hatları ile ele alan ve çalışmamızın bu kısmında da büyük oranda istifade ettiğimiz Osman Horata'nın ifadesine göre *“XVIII. asırda yapılan ıslah çalışmaları genel olarak eskilerin yanında yeni müesseselerin kurulması şeklinde gerçekteşmiş, bu da klasik düzeni değıştirmeye, çöküşe doğıru giden imparatorluğa hayat vermeye yetmemiştir.”*²⁰

Dönemin siyasi olayları sosyal ortamını da doğrudan etkilemiş ve iç karışıklıkların getirdiğı huzursuzluklar; işsizlik, ekonomik sıkıntı ve ahlaki çöküş gibi problemleri de beraberinde getirmiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen lüks ve israf merakından ödün verilmemiş, Paris'te Türk giyim tarzı moda olurken, Osmanlılar'da Batı tarzı, taklit edilen bir kültür haline gelmiştir. İstanbul'a gelen elçilerin beraberinde getirdikleri bilginler ve sanatkârlar, Batı

¹⁸ Osman Horata, a.g.e., c. 2, s. 442.

¹⁹ Kâşif Yılmaz, *III. Selim (İlhami) Hayatı, Edebi Kişiliğı ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, (Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2001), s. 29.

²⁰ Osman Horata, a.g.e., c. 2, s. 443.

kültürünün yayılmasında -eğlenceler, balolar ve tiyatrolar düzenleyip Türkleri de davet etmede- ön ayak olmuşlardır.²¹

Bu dönemde Paris'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin kaleme aldığı meşhur *Sefaret-nâme* adlı eseri de Batı'ya olan kültür ve hayranlıktan bahsetmesi açısından önemli bir belge olmuştur. Öyle ki Çelebi Mehmed, gördüklerini yeni bir dünya keşfetmiş gibi hayranlıkla anlatırken, İstanbul'da henüz karşılığı bulunmayan rasathane, teşrihhane, limanlar, hayvanat bahçeleri, park ve tiyatro gibi mekânlardan da bahsetmiştir. Üst düzey bir Fransız erkeğinin, halk arasından herhangi bir kadınla münasebetinin saygı çerçevesinde olmasına dahi büyük bir ilgi ile dikkat çekmiştir. Ayrıca Fransızların el sanatları, askerî eğitimleri, hastaneleri ve kışhalarından da söz etmiştir.²²

İlk olarak yönetim kesiminde ortaya çıkan Batı tarzına düşkünlük, başta savunma alanında kendini göstermiş, daha sonrasında ise mimari, musiki, tezyinat, giyim-kuşam ve hayat tarzını da etkilemeye başlamıştır. Önceleri şiir söylenen, kitap okunan kıraathaneler, işsiz güçsüz takımının zevk ü sefa ettiği ya da isyancıların toplanıp istişare ettikleri fesat merkezleri haline gelmiştir. Bu sebeple kahvehaneler yıktırılmış fakat kısa bir süre sonra yeniden varlığını devam ettirme ortamı bulmuştur.²³

Mimari, resim, tezhip gibi sanat dallarında Batı'dan gelen rokoko²⁴ ve barok²⁵ üsluplarından etkilenilmiş ve bu motifler klasik usulle harmanlanmaya çalışılmıştır. Her alanda Batı'dan etkilenme söz konusu iken musiki alanında böyle bir durum söz konusu olmamış, bu yüzyılda birçok bestekâr ortaya çıksa da Türk musikisinden ödün verilmemiştir.²⁶

Sosyal, siyasi ve kültürel yapıda görülen bu farklılık çırpınışları bilim, kültür ve sanat eserlerinde etkisini göstermeye başlasa da eski yapının hala var olması ve yeniliklerin bu temel yapı üzerine inşa edilmeye çalışılması beklenen sonucun alınamamasında önemli bir etken olmuştur.

²¹ Osman Horata, a.g.e., c. 2, s. 443.

²² Ali Budak, *Batılılaşma ve Türk edebiyatı: Lale Devri'nden Tanzimat'a Yenileşme*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2008), s. 41.

²³ Osman Horata, a.g.e., c.2, s. 444.

²⁴ Rokoko: XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın başında Fransa'da gelişen ve daha sonra Türk süsleme sanatında görülen bir üsluptur. Ayrıntılı bilgi için bk. Hatice Aksu, "Rokoko", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 35, 2008, s. 159-160.

²⁵ Barok: XVI. yüzyıl sonunda Avrupa'da doğan bir sanat üslubudur. Ayrıntılı bilgi için bk. Nurhan Atasoy, "Barok", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 5, 1992, s. 81-83.

²⁶ Osman Horata, a.g.e., c. 2, s. 445.

2. XVIII. Yüzyılın Edebiyat Dünyası

Siyasi ve sosyal portresine bakıldığında, XVIII. yüzyılın temeli sallantıda olsa da tüm sarsıntıya rağmen hala ayakta kalmaya çalışan bir devir olduğunu söylemek yerinde olsa gerektir. Kaybedişlerin ardından gelen başarılar, ıslahatlara sevinirken gelen isyanlar, tezat içerisinde geçen bu yüzyılın özeti mahiyetindedir. Kaynakların hemfikir olduğu üzere siyasi ve sosyal hayattaki bu hadiselerle mukabil, asırlardır devam eden klasik Türk nesri ve inşası, XVIII. yüzyılda da sekteye uğramadan, hatta bazı hususlarda daha da gelişerek varlığını sürdürmüştür.

Çalışmanın bu bölümünde XVIII. yüzyılın edebiyat dünyası, hâlihazırda var olan çalışmalardan yola çıkılarak genel hatları ile aktarılmaya çalışılacaktır. Dönem değerlendirmeleri ile ilgili yapılan çalışmalar yüzyılın portresini genel hatları ile çizmede faydalı olsa da nihayetinde bu bilgilerin genele yayıldığını ve tam anlamı ile bir bütünü yansıtmadığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Daha sağlıklı bir çalışma için bu yüzyıla ait tüm divanlar şekil ve muhteva açısından taranmalı ve araştırmacıların dediklerinden ziyade metinler kaynak alınmalıydı; fakat bu husus başlı başına ayrı bir tez konusu olabilecek mahiyette olduğundan ve çalışmanın sınırlarını aşacağından burada yalnızca genel bir değerlendirme yapılacağını söylemekte fayda vardır.

Tarihî, sosyal ve kültürel hayatın söz konusu edildiği ilk bölümde görüldüğü üzere, XVIII. yüzyıl siyasi anlamda birçok sarsıntıya maruz kalmıştır. Fakat mevcut siyasi olumsuzluklara rağmen bu yüzyılda edebiyatın gelişmesindeki etkenlerden biri, savaşlardan bıkmış olan Osmanlı Devleti'nin, zaman zaman ıslahatlar için geçirdiği barış dönemlerinde soluklanma çabalarıdır. Bu sebeptendir ki siyasi hayatta güç kaybederken edebiyatta kemale erişilmiştir. Öyle ki önceki asırların hikmet ve hünerle elde etmeye çalıştıklarına bu asrın şairleri, günlük hayat ve konuşma dilini şiire taşıyarak ulaşmaya çalışmışlardır.²⁷ Sanatın gayesinin sürekli yenilenmek ve daha da güzelleşmek olduğu düşünüldüğünde, bu devirde rağbet edilen yenilik arayışlarının da makul olduğu görülecektir.

Hasibe Mazıoğlu, bu dönem edebiyatını değerlendirirken, önceki asırlarda bariz bir şekilde görülen İran edebiyatı tesirinin bu dönemde zayıfladığını ve şairlerin daha çok bu sanat anlayışı içerisinde örnek aldıkları İran modelleriyle benzer mükemmellikte eserler veren geçmiş asırların büyük Türk üstadlarını örnek aldıklarını dile getirmektedir. Hâlihazırda devam edegelen bu durum, şairleri bir yenilik ortaya koyma mecburiyetinde hissettirmiştir.

²⁷ Osman Horata, a.g.e., c.2, s. 451.

Bu asrın öncü şairlerinden kabul edilen Nedim ve Şeyh Galip, şahsi yetenekleri sayesinde birtakım yeniliklere imza atıp edebiyatın tekâmülünde büyük rol oynarken, diğer şairlerin yenilik maksadı ile gösterdikleri gayret, ne yazık ki gelenekçi anlayışı değiştirebilecek bir seviyeye erişememiştir. Halk tabirlerine, mesellere, cinaslara düşkün olan Sabit, bu asırda daha çok kuvvetlenen halkın zevkine ve günlük konuşma diline meyl etmede büyük bir başarı gösterse de o da geleneğin çizgisinden çok öteye geçememiştir.²⁸

Şair kadrosu bakımından oldukça zengin olan bu dönem kaynaklarda “şiir ve şair asrı” olarak zikredilmektedir. Hatta Sabit başta olmak üzere “her kaldırım taşının altından bir şair çıkması” sık sık yapılan eleştirilerden biri olmuştur. Sünbülzade Vehbî ise şiirin ayaklar altına alındığı bir dönemde kendine şair demekten ictinab ettiğini söylemektedir. Vehbî’nin bu düşüncesinden, şair sayısının artarken şiirdeki nitelik sayısının azaldığına dair bir eleştirinin gündem olduğu sonucuna varılabilir.²⁹ Nitekim yüzyılın tezkirelerinde zikredildiğine göre bu asırda yetişen şair sayısı, 1322’dir.³⁰ “Şiir ve şair” asrı olarak bilinen bu dönemde, 1322 şair yetiştiği dile getirilmekle birlikte halihazırda yapılan araştırmalar, bunların 168 tanesinin divanı olduğunu iddia etmektedir.³¹ Bu bilgi birçok kaynakta zikredilse de gerek hala günyüzüne çıkmamış eserlerin varlığı gerekse de bu sayının tüm neşredilmiş ya da bilimsel çalışmalara konu edilmiş divanları kapsamadığı göz ardı edilmemelidir.

Edebiyat tarihine genel olarak bakıldığında ediplerin, şiiri destekleyen devletlere daha fazla itibar edip sığındıkları bilindiğinden bu dönemde de siyasi olaylara rağmen edebiyatın gelişmesine zemin hazırlayanların muhakkak ki şiiri ve şairi destekleyen hamiler olduğunu söyleyebiliriz. Asrın başında tahtta olduğu varsayıldığında II. Mustafa’dan III. Selim’e kadar toplam yedi padişahın tahta çıktığı bu yüzyılda, özellikle kendileri de şair olan III. Ahmet ve III. Selim’in şairleri himayeleri, şiirin ve şairin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

III. Ahmed *Necîb ve Ahmed* mahlası ile I. Mahmud *Sebkâtî* mahlası ile III. Mustafa *Cihângîr* mahlası ile III. Selim ise *İlhâmî* mahlası ile şiirler yazıp söylemişlerdir. III. Ahmed ve III. Selim, yalnızca şiir yazmakla kalmayıp divan da tertip etmişlerdir. Kendileri de şair olan bu padişahlar, sanatkârları teşvik ederek onları himaye etmekten geri durmamışlardır. Padişahların yanı sıra Damat İbrahim Paşa ve Koca Ragıp Paşa gibi sadrazamlar da kültür ve

²⁸ Hasibe Mazioğlu, *Nedimin Dîvân Şiirine Getirdiği Yenilik* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), s. 3.

²⁹ Osman Horata, a.g.e., c.2, s. 451.

³⁰ Halil Çeltik, “18. Yüzyıl Tezkirelerinde Dîvân Şairleri,” *Journal of Turkish Studies*, S. 22, 1998, s. 51.

³¹ A. Atilla Şentürk-Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2004), s. 401.

sanat faaliyetlerine destek vermiş ve edebi hayatın istikrarla devam etmesinde etkili olmuşlardır.³²

Önceki asırlarda oluşan zevk anlayışları daha renkli, zengin ve yeni bir görünüm ile bu asırda da devamlılığını sürdürmüştür. Önceki yüzyılda hakim olan klasik üslup, hikemi üslup, Sebk-i Hindi ve mahallî üslup bu dönemin de belirgin çizgilerini oluşturmuştur. Klasik üslup, anlamdan ziyade sese önem veren, tasannudan uzak, tabii ve zarif söyleyişe dayanırken Hikemî üslup, duygu ve sesin yerine, düşünceyi ve anlamı öne çıkarmaktadır. Sebk-i Hindî üslubu ise mazmunlarla dolu anlamı ön plana çıkartarak oldukça sanatlı bir söyleyişi ifade ederken Mahallî üslup günlük konuşma diliyle yüklü, açık ve anlaşılır bir söyleyişe dayanmaktadır. Bu asrın şairleri, Sebk-i Hindî'nin külfetli söyleyişine tepki olarak tasannudan beri, açık bir söyleyişe temayül etmişlerdir. Şairlerin “kudema tarzı” diye adlandırdıkları bu üslup daha önce Bâkî ve Şeyhülislam Yahyâ gibi şairlerin elinde ifadesini bulan üsluptur.³³ Sebk-i Hindî tarzına tepkiler yağsa da bu üslubun tamamen terk edilmediğini hatta bu yüzyıldaki bazı şairlerin (Arpaemînzâde Samî) bu üsluptaki başarısı ile öne çıktıklarını söylemek mümkündür.

Klasik Türk şiirinde adeta bir okul görevini üstlenen nazire, bu dönem edebiyatında da dikkatleri üzerine çekmiştir. Özellikle Damad İbrahim Paşa'nın tertiplelediği şiir ve edebiyat meclislerinde, şairlerin birbirleri ile kaynaşmalarını sağlayarak eski üstatlara ve birbirlerine nazire yazmalarını teklif etmesi, bu dönemin bazı kaynaklarda “nazire edebiyatı” olarak anılmasına dahi vesile olmuştur. Gazelde Nâbî, kasidede Nefî başta olmak üzere, Bâkî, Fuzûlî, Şeyhülislam Yahyâ ve Sâbit bu dönemde tanzir edilen şairlerdendir. Tezkireleri ile tanınan Salim'in gazeline yaklaşık 150 nazire yazılması, bu geleneğin XVIII. yüzyılda geldiği durumu göstermesi açısından önemlidir. Fakat bu durum zamanla tepkilere sebep olmuş ve nazirenin basit bir taklit hatta hırsızlık olduğunu dile getirenlerin sayısı artmıştır. Belîğ ve Neyli gibi isimler, her şiire nazire yazılamayacağını ve yapılan nazirelerin de taklit derecesinde olmaması gerektiğini savunarak köhne tarzı terk edip yeni olanın peşine düşmüşlerdir. Bu dönemde epey artan “nev-zemin”, “nev-ayin” gibi başlıklar yeniyi aramanın en bariz ispatlarından. Yeninin ne olduğu hususunda ortak bir fikir olmamakla birlikte yeni, bazılarına göre Nedim'in, bazılarına göre ise Şevket, Sâib ve Kelîm'in şiiridir. Şeyh Gâlib'e göre ise yeni, Şevket-i Buhârî'nin mecazlı anlatımıyla söylediği şiirlerdir.³⁴

³² Osman Horata, a.g.e., c.2, s. 452.

³³ Osman Horata, a.g.e., c.2, s. 450.

³⁴ Osman Horata, a.g.e., c.2, s. 455.

Bu yüzyılın muhtevasında, tahkiyeli anlatımı ile mesnevileri anımsatan kıtalar, tarih içeren beyitleri barındırması ile kıtaya benzetilen kasideler, tüm beyitlerinde övgüye yer verilerek kasideyi andıran tardiyye ve gazeller ve ancak tarih kıtalarında görülebilecek konuları içeren şarkılar dikkat çekmektedir. Muhtevadaki bu değişiklikler, klasik divan tertibinin değişmesine de sebep olmuştur. Nedim ile birlikte hayat bulan şarkı ve Lale Devri imar faaliyetlerinden sonra kısa sürede yayılan tarih manzumeleri, bu yüzyılın şiirindeki en belirleyici izler olmuştur. Önceki asırlarda mansıb beklentisi ile kaleme alınan kasideler, yerini tarihlere bırakmıştır.³⁵ Bu durumun ortaya çıkmasındaki en büyük etkenlerden biri, siyasi hayattaki istikrarsızlıklar patlak vermeye başlayınca, şairlerin devlet adamlarından istenilen ilgiyi bulamayıp kaside yerine daha çok tarih manzumeleri kaleme almayı tercih etmeleridir.³⁶

Daha çok kıta nazım şekli ile yazılan tarih, XVII. yüzyıldan beridir gelişim emareleri göstermiş olsa da zirve dönemini bu yüzyılda yaşamıştır. Bu yüzyıl şairlerinden olan Sürûrî, neredeyse iki bine yakın tarih yazmış ve 257 şaire ait tarihleri de derleyerek bir Mecmua'da toplamıştır.³⁷

Bu dönemde kullanılan nazım şekillerine bakıldığında, önceki asırlara nazaran kaside ve mesnevi alanında bir azalma görülürken gazel, tarih, şarkı, tahmis, murabba ve muhammeslerin sayısında da artış gözlemlenmiştir. Sakıp Mustafa ve Enis Dede gibi şairlerin, kasideyi “el etek öpmek” olarak görüp, iyi şiirin nihayetinde hak ettiği değeri bulacağına inanarak kasideye temayül etmedikleri dikkat çekmektedir. Kasideye olan rağbetin bu derece düşmesinde, III. Ahmet ve III. Selim'in saltanatları dışındaki devlet adamlarından yeterli ilgiyi görememeleri etkili olmuştur.³⁸

Nitekim incelemiş olduğumuz Dîvânçe'de de Hamdullâh Efendi'nin tarihlere daha fazla yer verirken (27) kasidelere daha az yer vermesi (8)³⁹ de bu dönemdeki genel durumu yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. Hatta Hamdullâh Efendi, Yeğen Mehmed Paşa için yazdığı bir kasidesinde, Paşa'nın dergâhında zaten çok şair bulunduğunu ve bundan böyle kaside yazma işinin onun nezdinde boş bir sevda olduğunu dile getirerek hem o dönemde mevcut olan şair sayısının çokluğuna hem de şair çok olduğu için kaside yazarak caize almanın zorlaştığına, bu sebeple de kasidenin herkesin harcı olmadığına işaret ettiği anlaşılmaktadır:

³⁵ Ömür Ceylan, “Büyüyen Gölgele Yüzyılı: 18. Asır Klasik Türk Şiiri”, *Bağ Bozumu*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2011), s. 88.

³⁶ Osman Horata, a.g.e., c.2, s. 452.

³⁷ Ömür Ceylan, a.g.e., s. 89.

³⁸ Osman Horata, a.g.e., c.2, s. 458.

³⁹ Kaside nazım şekli ile yazılmış bu 8 manzumenin üçünde de tarih düşürülmüştür.

Bi-ḥamdillāh ki vardır niçe şā'ir āsitānīnda

Baṇa ḡayrī ḡaṣīde ʿarzī bir beyhūde sevdādır (K. 5/36)

Elḥamdülillah, dergâhında pek çok şair vardır. Dolayısıyla kaside sunma işi benim için artık boş bir sevdadır.

XVII. yüzyıldan itibaren var olan Sebk-i Hindî üslubu ile sanatın adeta bir hünere gösterme aracına dönüşmesi, bu yüzyılda da tarih, muamma ve lügaz türünde artışların görülmesine sebep olmuştur. Dürrî ve Sürûrî başta olmak üzere Seyyit Vehbî, Kâmî, Kırımlı Rahmî, Nedim, Şakir, Raşit, Enderunlu Fazıl gibi şairler, divanlarında çokça tarih manzumesine yer vermişlerdir. Bilhassa Sürûrî, tarih yazmayı sanatının aslî gayesi haline getirerek, her kesimden insan için, gerek klişeleşmiş ifadeler gerekse de devrin sosyal hayatıyla ilgili realist tasvirler kullanarak birçok tarih yazmıştır.⁴⁰ Hatta kaynaklarda ismine çok fazla rastlanmayan ve devrinde yetişen çok şair olmasının azizliğine uğrayıp unutulmaya yüz tutmuş Ḥamdullāh Efendi'nin dahi İstanbul payesine geldiği vakte ve vefatına tarih düşürmüştür.⁴¹ Bu husus, Sürûrî *Divanı*'nın adeta bir tarih kaynağı olarak okunmaya da elverişli olduğuna işaret etmektedir.

Bu dönemde rağbet edilen nazım şekilleri hakkında genel bir fikir edinmek adına bu yüzyılın öne çıkan divan sahibi şairlerin divanlarında kaside, tarih, şarkı, musammat ve gazel nazım şekillerinden hangilerine ne oranda itibar ettiklerine bir tablo çerçevesinde bakılacaktır.

Tablo 1: XVIII. yüzyıldaki bazı divan sahibi şairlerin şiirlerinin nazım biçimlerine göre oranı

Şairler	Kaside	Tarih	Şarkı	Musammat	Gazel
Enderunlu Fazıl	84	90	26	6	164
Fıtnat Hanım	5	48	4	3	69
Ḥamdullāh Efendi	8	27	-	5	40
Haşmet	19	16	-	13	256
İzzet Ali Paşa	19	29	6	-	156
Kâmî	25	79	-	9	227

⁴⁰ Osman Horata, a.g.e., c.2, s. 459.

⁴¹ Bu tarihler, Ḥamdullāh Efendi'nin biyografisinin yazıldığı bölümde ayrıntılı bir şekilde verileceğinden burada tekrar zikredilmeyecektir.

Kânî	14	10	-	7	224
Kırımlı Rahmî	20	117	-	-	142
Nedim	44	89	33	46	166
Neşet	2	25	3	14	134
Nevres	27	77	-	3	148
Neylî	16	69	1	11	195
Osmanzade Taib	14	46	-	-	79
Ragıp Paşa	2	8		6	170
Sakıb Dede	37	22	-	9	165
Sami (Arpaeminizade)	35	41	6	5	149
Seyyid Vehbî	86	128	4	26	266
Sünbül-zâde Vehbî	52	41	-	9	271
Sürûrî	32	1719	-	7	163
Şakir	29	150	3	9	79
Şeyh Gâlib	30	71	11	43	371
Yahya Nazım	28	50	2	2	184

XVIII. yüzyılın divan sahibi şairlerinden yalnızca bir kısmının yer aldığı yukarıdaki tabloya göre, kaside sayısında diğer yüzyıllara nazaran bariz bir azalış gözlemlense de tarih manzumelerindeki artış oldukça dikkat çekmektedir. Özellikle Sürûrî'nin tarihleri ile bu sayının farklı bir boyuta ulaştığını söylemek mümkündür. Şarkı, bu yüzyılda özellikle Nedim ile bir sıçrama yaşamış olsa da asıl artışını XIX. yüzyılda Enderunlu Vâsıf (ö. 1824) ile göstermiştir. Musammatlar genel bir başlık altında ele alınmış olsa da bunların çoğunun tahmis ve muhammeslerden oluştuğunu söylemek gerekir. Gazel nazım şeklinde ise olası bir artış ya da azalışın söz konusu olmadığı görülmektedir.

I. BÖLÜM: HAMDULLÂH EFENDİ’NİN HAYATI VE EDEBİ ŞAHSİYETİ

1.1. Kaynaklardan Hareketle Kale-i Kebir Halifesi-zâde Hamdullâh Efendi’nin Hayatı

Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi koleksiyonu 752 numarada yer alan Dîvançe’de Hamdullâh mahlası ile şiirler yazan zatın künyesine dair ilk bilgiler, yazmanın sonunda müstensih tarafından düşülen notlardan hareketle edinilmektedir. Müstensihin verdiği kısa bilgilere göre İstanbul rütbesine erişip Anadolu sadaretine ulaşmayı bekleyen Kale-i kebir halifesinin oğlu Hamdullâh Efendi, bu arzusuna ulaşmadan 1217 (1802) yılında vefat etmiştir. Kendi ismini Mustafa Ârif olarak zikreden müstensih, Hamdullâh Efendi’nin ölümünden sonra onun hayır ile yad edilmesi ve unutulmaması için Fars, Türk ve Arap dilinde yazdığı gazel, kaside ve münşeâtlarını toplayıp kaydettiğini şu cümlelerle dile getirmektedir:

*“Nazar-gâh-ı erbâb-ı ʿirfân ve mahfil-i aşhâb-ı itkâna bu ʿabd-ı ʿâciz-i nâ-çiz-i hâk-râh-ı ehl-i maʿârif **Muṣṭafa ʿÂrif** ʿalâ vetireti ʿl-icâz bast-ı maḳâle bu gûne âgâz eder ki bundan aḳdem bâ-pâye-i ḳazâ-i İstanbul ile müteraḳḳib-ı şadâret-i Anaṭolu iken **biñ iki yüz on yedi târîhinde** intikâl-i şadr-ı dâr-ı naʿîm iden veliyyü’n-niʿmetim ve neseḳsâz-ı terbiyetim efendim **ḳalʿa-i kebîr ḥalîfesi-zâde Ḥamdullâh efendi merḥûm** ḥazretleriniñ naẓman ve nesren âṣâr-ı ṭabʿ-ı belâḡat-dişârları olan Fârisî vü Türkî vü ʿArabî ḳaşâyid ü gazeliyyât ve münşeʿât-ı şaḥîfe-i ʿâlemde mensî olmayıp merḥûm u mebrûr ḥazretleriniñ ḥayr ile yâd olmasına vesîle olmak ḳaşdıyla âṣâr-ı mezkûra dest-res mümḳün olduḡu mertebe cemʿ u tertîb ve ṣebt-i cerîde-i <...> ḳılındı.”*

Bu kısıtlı fakat kayda değer bilgilerden hareketle XVIII. yüzyıl ve sonrasında yazılmış kroniklere ve biyografik metinlere bakıldığında ilk olarak *Sicill-i Osmânî*’de Hamdullâh Efendi ile ilgili birkaç bilginin yer aldığı görülmektedir. Bu bilgilere göre Hamdullâh Efendi, Kale-i kebir halifesi Abdullah Efendi’nin (ö. 1771) oğludur. İlk olarak müderrislik, daha sonra Zilkade 1200 (Eylül 1786) tarihinde İzmir mollası, Şevval 1210 (Nisan 1796)’da Bursa kadısı, 1212 (1797) yılında da Filibe mollası görevlerinde bulunmuş ardından da Mekke ve İstanbul payelerine erişmiştir. Devlet ricalinden olan Hamdullâh Efendi, 18 Rebiülevvel 1217 (19 Temmuz 1802) tarihinde vefat etmiş olup Eyüp’de Zal Mahmud Paşa külliyesine defnedilmiştir.⁴² Babası Abdullah Efendi hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte

⁴² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), c.2 (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994), s. 244.

Kale-i kebir kalemi baş halifesi olduğu ve 1185 (1771)'te vefat edip Eyüp'te defnedildiği aktarılmaktadır.⁴³

Sicill-i Osmânî dışında Hamdullâh Efendi ile aynı dönemlerde yaşamış ve ondan dört yıl sonra vefat etmiş Osmanlı devlet adamı Ahmed Vâsıf Efendi'nin (ö. 1806) çeşitli vakanüvislik görevleri sırasında yazdığı *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâiku'l-ahbâr* adlı eserinde ve Halil Nûrî'nin *Nûrî Tarihi* adlı eserinde de Hamdullâh Efendi ile ilgili bazı bilgiler mevcuttur. *Sicill-i Osmânî*'de Hamdullâh Efendi'nin hangi tarihlerde İzmir, Bursa ve Filibe mollası olduğu net olarak verilirken İstanbul ve Mekke payelerine ulaştığı fakat bunları ne zaman aldığı ve bunlar dışında başka görevlerde bulunup bulunmadığı bilgilerine ulaşılmamaktadır. Ancak Vâsıf Efendi ve Halil Nûrî tarihlerinde yer alan bilgilerden hareketle bu husustaki bazı belirsizliklerin net olarak giderildiğine tesadüf edilmiştir.

Vâsıf Efendi'den edindiğimiz malumata göre 1 Zilhicce 1209 (19 Haziran 1795 Perşembe) tarihinde Hamdullâh Efendi'ye Edirne payesi verilmiştir. Vâsıf Efendi'nin aktardığına göre Şam-ı şerif Müftîzâde Selim Efendi'ye, Selanik Hamîdi Mustafa Efendi'ye, Yenişehir Kevâkibi-zâde Abdülbâkî Efendi'ye, İzmir Ömer Kethudâ-zâde Mehmed Emin Efendi'ye bırakılırken görevdeki tecrübesi ve ilimdeki üstünlüğü Müftîzâde'ye göre daha fazla olan Kale Halifesizâde Hamdullâh Efendi'ye Edirne payesi tahsis edilmiştir.⁴⁴ Buradaki bilgilerden hareketle Hamdullâh Efendi'nin Edirne'de de görev yaptığı ve kendisine Şam-ı şerif payesi verilen Müftîzâde Selim Efendi'den hem tecrübe olarak hem de marifet olarak üstün biri olduğu anlaşılmaktadır. Vâsıf Efendi dışında Halil Nûrî'nin *Tarihi*'nden de Hamdullâh Efendi'nin 1 Zilhicce 1209 (19 Haziran 1795 Perşembe) tarihinde Edirne payesine ulaştığı bilgisine ulaşılmaktadır.⁴⁵ Ayrıca *Sicill-i Osmânî*'de de zikredilen Bursa kazası kadılığının Halil Nûrî tarihinde de bahsi geçmektedir. Buradaki bilgiye göre önce İzmir kadılığı sonra Edirne payesi alan Hamdullâh Efendi, 2 Ramazan 1210 (11 Mart 1796) yılında Bursa kazasına yönlendirilmiştir.⁴⁶

Vâsıf Efendi benzer bir ifadeyi Hamdullâh Efendi'den bahsettiği başka bir bölümde yine dile getirmektedir. 5 Receb 1212 (24 Aralık 1797) tarihinde kendisine Mekke-i Mükerrerme payesi ihsan edilen Hamdullâh Efendi, Vâsıf Efendi tarafından ilmî üstünlüğü herkesçe kabul görmüş biri olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca, isteğine ulaştıktan sonra da padişah için duayı

⁴³ Mehmed Süreyya, a.g.e., c.3, s. 386.

⁴⁴ Hüseyin Sarıkaya, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâiku'l-ahbâr [Osmanlı Tarihi (1209-1219/1794-1805)]*, (İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2018), s. 34.

⁴⁵ Seydi Vakkas Toprak, "Nuri Tarihi (Metin-İnceleme)," (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 2011), s. 170.

⁴⁶ Seydi Vakkas Toprak, a.g.t., s. 282.

dilinden düşürmediği kaydedilmiştir.⁴⁷ Halil Nûrî de Hamdullâh Efendi'nin Mekke-i Mükerreme payesine Vâsıf Efendi'nin zikrettiği aynı tarihte ulaştığını zikretmektedir.⁴⁸ Elde edilen bilgiler neticesinde Hamdullâh Efendi'nin 1795 yılında Edirne, 1796 yılında Bursa, 1797 yılında ise Filibe ve Mekke payelerine eriştiğini söylemek mümkündür.

Vâsıf Efendi tarihinden edindiğimiz bir diğer bilgiye göre ise Hamdullâh Efendi'ye 21 Ramazan 1215 (5 Şubat 1801) tarihinde İstanbul payesi verilmiştir.⁴⁹ 1797 yılında Mekke payesi aldığı bilinen Hamdullâh Efendi, şu anki bilgilerimize göre 1801 İstanbul payesine kadar bu görevde kalmıştır. 1802'de vefat ettiği bilindiğine göre ise en son görevi İstanbul payesi olmuştur. Nitekim müstensih Mustafa Ârif de İstanbul payesine ulaşp Anadolu sadaretini beklerken vefat ettiğini dile getirmektedir.

Hamdullâh Efendi'nin yaşadığı yüzyıl, divanlarda tarih manzumelerindeki artışın çokça görüldüğü bir döneme tekabül etmektedir. Bu bilgi vesilesi ile XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıl başlarında kaleme alınmış belirli divanların tarih manzumeleri kontrol edilmiştir. Yapılan bu araştırma neticesinde tarih düşürmedeki ustalığı ile tanınan Sürûrî'nin (ö. 1814) *Divan*'ında, Hamdullâh Efendi'nin 1801 yılında İstanbul payesini aldığına dair yazılan bir tarih manzumesine tesadüf edilmiştir. Sürûrî, Hamdullâh Efendi'ye verilen İstanbul rütbesini şu mısralarla dile getirmektedir:

Feyz-i haysiyyetle şimdi etdi bir sâhib-kemâl

Gıpta-i câh-ı bülendi rütbesin İslambul'un

Hamdülillâh mülhem oldu pâyesi târîhine

Aldı Hamdullâh Efendi rütbesin İslambul'un⁵⁰

1215/1801⁵¹

Sürûrî'nin Hamdullâh Efendi için kullandığı sıfatlar dikkate alındığında olgunluk sahibi, itibarlı ve bu itibarı ile İstanbul rütbesini daha da yücelten bir zat ile karşılaşılmaktadır. Sürûrî

⁴⁷ “Cihet-i ilmiyye ile rüchâniyyeti müsellemler olan Hamdullâh Efendi'ye ve Şeyhülislâm Efendi Müfettişi Süleymân Efendi'ye ve Bekir Ağa-zâde Mehmed Emîn Efendi'ye leff ü neşr-i müretteb üzere işbu bin iki yüz on iki senesi Receb'inin beşinci ve onuncu ve on beşinci günlerinden itibâr ile Mekke-i mükerreme pâyeleri ihsân olunup her biri birer cihetle matlâblarına vusûl ile duâ-yı devlet-i Padişâhî'yi vird-i zebân eylediler.” Bk. Hüseyin Sarıkaya, a.g.e., s. 260.

⁴⁸ Seydi Vakkas Toprak, a.g.t., s. 630.

⁴⁹ Hüseyin Sarıkaya, a.g.e., s. 520.

⁵⁰ Osman Süruri, *Dîvân-ı Süruri*, (Bulak: Matbaatü's-Saade, 1255).

⁵¹ Tüm harflerin hesaba katıldığı tam tarihtir.

ve Vâsıf Efendi'nin Hamdullâh Efendi için dile getirdikleri bu sözler, onun ilmi, marifeti ve olgunluğu ile toplumda saygınlık kazanmış biri olduğuna işaret etmektedir.

İstanbul payesi haricinde Sürûrî *Divanı*'nda, Hamdullâh Efendi'nin vefatına da tarih düşürüldüğü görülmektedir. Bu tarih manzumesinde de marifet ocağı olduğu, ölmeden evvel İstanbul payesinin kendisine ihsan edildiği, kabrini ziyaret edenlerin ruhuna rahmet dilemeleri ile tarihinin tamamlandığı dile getirilmektedir:

Kal'a-i tenden revân oldu Halîfe-zâde kim
Hâric-i sûr idi mesken ol ma'ârif kânına
Bundan akdem müfti-i âlemden istihkâkla
Mazhar olmuşdu Sitanbul pâyesi ihsânına
Nutk-ı züvvâr-ı mekâbir⁵² kıldı târihin tamâm
Göçdü Hamdullâh Efendi rahmet olsun cânına

1217/1802⁵³

Hamdullâh Efendi'nin kendisini yetiştirip büyüttüğünü söyleyen Mustafa Ârif Efendi de istinsah ettiği nüshanın sonunda Hamdullâh Efendi'ye hayır dualar ederek vefatına bir tarih düşürmüştür:

Etdi kalfa-zâde Hamdullâh Efendi intikâl
Meskenin cennet ede her dem cenâb-ı Kibriyâ
Ağlayup perverdesi Ârif didi târîhini
Etdi Hamdullâh Efendi meskenin dâr-ı bekâ

1217/1802⁵⁴

Hamdullâh Efendi'nin yaşadığı yüzyıllarda divan sahibi olan ve bu divan üzerine yapılmış çalışmalardan hareketle kayda değer bazı bilgiler elde edebildiğimiz isimlerden biri de Şeyh

⁵² Sürûrî'nin manzum tarihleri üzerine yapılan Yüksek Lisans tezinde bu kelimeler “nutk-ı züvvâr-ı mukâber” şeklinde okunmuştur. Bu okuyuş vezne ve bağlama hâle getirdiği için düzeltilerek aktarılmıştır.

⁵³ Özlem Güzeller, “Sürûrî Divânı'ndaki Manzum Tarihler,” (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, SBE, 2007), s. 128.

⁵⁴ Divân-ı Hamdullâh, Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 752, vr. 56a.

Gâlib'dir.⁵⁵ Bu minvalde yaptığımız araştırmalar sırasında, Sadettin Nüzhet Ergun'un Şeyh Gâlib'in (ö. 1213/1799) hayatı ve eserlerine dair yaptığı bir çalışmada, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi koleksiyonu 776 numarada yer alan bir mecmuaya göre Hamdullâh Efendi'nin "henûz" redifli gazeline, Şeyh Gâlib'in nazire yazdığı bilgisini zikrettiğine ulaşılmıştır. Muhtemeldir ki Halet Efendi mecmuasında yer alması ve Halet Efendi'ye ait şiirlerin üzerinde "li-nâmikihi" gibi ifadelerin bulunmasından hareketle Sadettin Nüzhet Ergun tarafından Halet Efendi'ye atfedilen bu mecmua, çoğunlukla Şeyh Gâlib'in şiirlerini barındırmaktadır.⁵⁶

Bu mecmuadaki "henûz" redifli Farsça bir gazelin üzerine düşülen not ile Hamdullâh Efendi hakkında kısa da olsa bazı malumatlar verilmektedir. Mecmuada aktarılan bilgiye göre bu şiir, büyük ilim adamlarından biri olan faziletli, Kale halifesi-zade Hamdullâh Efendi'nin şiirine Şeyh Gâlib tarafından nazire olarak yazılmıştır. Hamdullâh Efendi Şeyh Gâlib'in bu şiire nazire yazması için bizzat kendisi ısrarda bulunmuş ve aktarıldığına göre bu şiirden sonra Şeyh Gâlib başka bir şiir yazmamıştır.⁵⁷

Naci Okçu tarafından hazırlanan *Divân Şeyh Gâlib*⁵⁸ adlı neşirde "henûz" redifli gazelin üzerinde de bir not bulunmakta olup bu not Galip *Divanı*'nın yer aldığı Halet Efendi koleksiyonu 657 numaralı nüshaya aittir. Bu nüshadaki "henûz" redifli gazelin üzerinde yazan not şöyledir:

“İşbu ğazel mevâlî-i ‘izâmdan Kâl’a kâpısı-zâde Hamdullâh Efendi ibramıyla söylenilmiş olup bundan sonra ilâ âhiri’l-‘ömr harf-i vâhid eş‘âr tefevvüh buyurdıkları kiyânet-i iş‘ârdandır. Nazîre Muhteşem Kâşî”⁵⁹

⁵⁵ Şeyh Gâlib, Hamdullâh Efendi'nin yaşadığı yüzyılda, klasik Türk şiiri sahasının önde gelen şairlerinden biriydi. Kaynaklarda Hamdullâh Efendi'nin onu hastalığında ziyaret ettiği ve ikisinin de Muhteşem-i Kâşânî'nin bir gazeline nazire yazdığı bilgisinden hareketle iki şair arasında bir etkilenmenin söz konusu olup olmadığını anlamak adına, Gâlib'in hacimli Divânı'nda Hamdullâh Efendi gibi devrinde zuhur eden olaylara ve önde gelen şahsiyetlere atfen düşürdüğü tarihler incelenmiştir. Bu tarihler karşılaştırıldığında III. Selim'in yaptırmış olduğu Humbaracılar, Arabacılar, Topçular ve Levend Kışlalarına her iki şairin de tarih düşürdüğü, bunlar dışında tek ortaklığın da Râşid Efendi'nin oğlu Hasan'ın doğumuna düşürülen tarihte görüldüğü tespit edilmiştir. Bu şiirler biçim ve muhteva açısından incelendiğinde ise her iki şairin de farklı ve orijinal terkiplere/mazmunlara başvurduğu görülmüştür.

⁵⁶ Halet Efendi'nin şiirlerinde yer alan "li-nâmikihi" ifadesinin aynı mecmuadaki Pertev Efendi'nin şiirlerinde de görülmesi ve Nûrî mahlaslı başka bir şairin şiirlerinde de "li-muharririhi" ifadesinin yer alması mecmuanın Halet Efendi'ye aidiyetine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğine işaret etmektedir. Bu mecmuada yer alıp da Şeyh Gâlib divanının neşredilmiş metinlerinde bulunmayan şiirleri bir makale çerçevesinde ele alarak yayımlayan Erdoğan Taştan ise mecmuayı herhangi birine isnat etmeksizin belirsiz olarak ele almıştır. Bk. Erdoğan Taştan, "Şeyh Gâlib ve Yayımlanmamış Şiirleri", *Turkish Studies*, c.7, S. 4, 2012, s. 2825-2855.

⁵⁷ "Gazel: Garâib-i ahvâllerindendir ki bundan sonra sühan söyledükleri vâki olmamıştır. Kale halifesi-zâde mevâliden faziletli Hamdullâh Efendi hazretlerinin ibramlarıyla anlara nazîre olarak gûyâ olmuşlar idi."

⁵⁸ Naci Okçu, *Divan Şeyh Galib*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014).

⁵⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi No: 657, vr. 146a.

Mecmuadaki gazelin üzerine düşülen notta, Hamdullâh Efendi'nin Şeyh Gâlib'den kendisine nazire yazılmasını istediği söylenirken buradaki ifadeden anlaşıldığına göre nazire, İran şairlerinden Muhteşem-i Kaşânî'ye (ö. 1588) yazılmıştır. Muhtemeldir ki kendilerinden neredeyse iki yüzyıl önce vefat etmiş olan Muhteşem-i Kâşânî'ye Hamdullâh Efendi bir nazire yazmış ve Şeyh Gâlib'den de bu gazele bir nazire yazması için ricada bulunmuştur. Nitekim Kâşânî'nin *Divanı*'nda da aynı redif ve kafiyede bir gazelin mevcudiyeti bu görüşü destekler mahiyettedir. Mecmuada yer alan ifadeler dolayısıyla Şeyh Gâlib ile ilgili yapılan çalışmaların ekseriyetinde bu şiirin, Hamdullâh Efendi'nin kendi şiirine nazire olarak yazdığını bir şiir olduğu zikredilmektedir.⁶⁰

Muhteşem-i Kâşânî'nin "henûz" redifli gazeline Hamdullâh Efendi ve Şeyh Gâlib tarafından yazılan nazireler vezin, kafiye ve redif yönünden aynıdır. Yalnızca Kâşânî'nin gazeli 6 beyit iken nazireler 7 beyitten oluşmaktadır. Hâlihazırda latinize edilmedikleri için Muhteşem-i Kâşânî'nin gazeli ile Hamdullâh Efendi ve Şeyh Gâlib'in de buna nazire olarak yazdıkları gazel, sırasıyla aşağıda verilmiştir:

Muhteşem-i Kâşânî

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Merdüm ü ber dil-i men bâz-ı ğam-ı yâr henûz

Cân-sebük reft ü men ez-ı şîk-i girân-bâr henûz

Hâl-i men zâr u be-bâlîn-i rakîb âmed yâr

Men be in zârî ü ü ber ser-i âzâr henûz

İşve-et sūhte-i cān-ı men u cān-süz hemān

Ġamze-et sâhte-i kār-ı men u der-kār henûz

⁶⁰ Şeyh Gâlib'in son şiirinin Hamdullâh Efendi'ye yazdığı bu nazire olduğunu dile getiren kaynaklar, Kale Halifesi-zâde Hamdullâh Efendi'nin kim olduğuna dair herhangi bir bilgiye yer vermeyip ona aidiyetini sorgulamaksızın bu bilgiyi aynen kullanmışlardır. Bu bilginin geçtiği kaynaklar için bk. Sadettin Nüzhet Ergun, *Şeyh Galib Hayatı ve Eserleri*, (İstanbul: Bozkurd Matbaası, 1935), s. 42; Sedit Yüksel, *Şeyh Galib Eserlerinin Dil ve Sanat Değeri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980), s. 24; Muhsin Kalkışım, "Şeyh Galib", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.39, s. 55.

Dil ki dāred ser-i zūlf-i tu çü ġāfil murġīst
Ki bedām āmede vü nīst ḡaber-dār henūz

Ser-nihādend-i ḡarīfān heme der-rāh-ı şilāḡ
Ser-i men ḡāk-i reh-i ḡāne-i ḡummār henūz

Çeşm-i ümmīd şod ez-fırķat-i dildār-ı sefīd
Muḡteşem muntazır-ı devlet-i dīdār henūz

Hamdullāh Efendi

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Merdüm-i şād-revānem zi-ġam-ı yār henūz
Bā-ḡaber şod dilem ez-lezzet-i āzār henūz

Ġile-mend-est cihān yek-sere ez-nāle-i ū
Çeng-i men hīç ne-şod hem-ber-i evtār henūz

Telḡkāmī çe °aceb dāşt çünīn ḡül-be-şeker
Ser ne-zed ez-leb-i ḡül-ķand-i ū ḡüftār henūz

Ġül ü bülbul zi-dem-i serd-i ḡazān nā-būdend
Ḥār der-pā be-revem men ki be-ḡülzār henūz

Leb-i men maḡrem-i feyż-i ḡum-ı ū nīst velī
Ḥam ķadem bīhūde ez-minnet-i ḡammār henūz

Rište-i tār-ı ta'alluḡ be-naẓar mārem şod
Zülf-i ū rā be-rızā dil şode ber-dār henūz

Muhteşem-güne sühan kār-ı tūnī **Ḥamdullāh**
Ān ḡayāl ez-ḡalemet ber-ser-i inkār henūz

Şeyh Gâlib

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Cān sefer kerde vü dil vāle-i dīdār-ı henūz
Ḥāne ḡālī şod ü āyīne be-dīdār henūz

Evvelīn sāḡar-ı ışk īn heme şūr-ı maḡşer
Kon ne-dāred ḡaber ez-āḡıbet-i kār henūz

Ġāfilī ey ne nıgeh ḡaste meger ez-ḡaṭ tu
Zi_āsumān āmede ısī vü tu bīmār henūz

Ḥūn ne-mādest ü hemīn ḡande-zened lāle-i dāḡ
Bāde āḡır şod ü maḡmūr-ı tu ḡüşyār henūz

Zāhid ez-zülf-i perīşān-ı tu ḡābī dīdest
Be-kef āvārde ser-i rişte-i zūnnār henūz

Ez-sühan-sāzī-i bīmār-ı nıgeh der-acebem
Ramaḡī mānde vü ü berser-i ḡüftār henūz

Ğalib ez-Muhteşemân nîst gedâ-yı ıışkest

Hest ez-în tavr-ı ğazel ħâme şerem-sâr henüz

Yukarıda zikri geçen kaynaklar dışında *Osmanlı Müellifleri, Tuhfe-i Nâilî*, bahsi geçen dönemin tezkireleri ve kroniklerine bakıldığında Hamdullâh Efendi ile ilgili başka bilgilere rastlanılmadığı görülmektedir⁶¹; fakat araştırmaya ilk başladığımız sıralarda bizleri farklı mecralara yönlendirmesi sebebiyle birkaç husustan bahsetmek gerekmektedir. Araştırmamıza konu olan Dîvânçe, kütüphane kayıtlarına Hamdullâh Hamdî Akşemseddin-zâde'ye ait olarak kaydedilmiştir. XVI. yüzyıl şairlerinden olduğunu bildiğimiz Akşemseddin-zâde'nin Dîvânçe'nin içeriğinden hareketle XVIII. yüzyıl ıslahatlarına tarih düşürmesinin imkânsız olduğunu bildiğimizden, müellife dair yaptığımız araştırmalar, başka bir Hamdullâh Hamdi ile karıştırılmasının mümkün olduğunu düşünerek Hamdullâh yanında Hamdî ismiyle birlikte olmuştur. Bu minvaldeki araştırmalarımız esnasında *Tuhfe-i Nâilî*'de Hamdi maddesi altında *Divan*'ı Reşid Efendi 752 numarada kayıtlı olan birine rastlanmıştır.⁶² Asıl adı Mehmed Hamdullâh Hamdî Efendi olan bu zatın, 1269 (1852) yılında vefat etmiş olması ve babasının da Şeyhü'l-islâm Arab-zâde Mehmed Arif Efendi olması müstensihin verdiği iki kesin bilgi ile çeliştiğinden kuvvetle muhtemeldir ki öncelikle kütüphane kaydının sonra da *Tuhfe-i Nâilî*'de yapılan bu tespitin isabetli olmadığı, incelemiş olduğumuz bu nüshanın Kale Halifesizâde Hamdullâh Efendi'ye ait olduğu tespit edilmiştir.

Tuhfe-i Nâilî'de yapılan bu hatalı tespitin Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde de tekrarlandığı görülmektedir. Bu sözlükteki Mehmed Hamdullâh Hamdî maddesinde yazılmış olan bilgilere göre *Dîvânı*'nın bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi No: 752'de olan Hamdullâh, şiirlerinde Hamdî mahlasını kullanan Mehmed Hamdullâh Hamdî Molla'dır. Şeyhülislam Arab-zâde Mehmed Arif Efendi'nin oğlu olup devrinde reisü'l-ulemâ olarak şöhet bulmuştur. 1269/1852 yılında vefat etmiş olup Eski Sadefçiler'de Sinan Paşa haziresine

⁶¹ Bakmış olduğumuz kaynaklar bahsi geçen dönemin ve sonrasının belli başlı kronik ve tezkirelerini müstemildir. Bunlardan bazıları için bk. Ziya Yılmaz, *Asım Efendi Tarihi*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Yayınevi, 2015); Mehmet Ali Beyhan, *Câbî Tarihi (Târîh-i Sultân Selim-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni Tahlil ve Tenkitli Metin)*, (2 cilt), (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003); Abdülkadir Özcan vd., *Tarih-i Râşit ve Zeyli Raşid Mehmed Efendi Çelebizâde İsmail Asım Efendi*, (3 cilt), (İstanbul: Klasik Yayınları, 2013); Nuran (Üzer) Altuner, "Safâi ve Tezkiresi İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks", (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1989); M. Nuri Çınarcı, "Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'in Tezkiretü's-Şuarâ'sı ve Transkripsiyonlu Metni", (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, 2007).

⁶² Mehmed Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, (Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2001), s. 976.

defnedilmiştir.⁶³ *Sicill-i Osmânî*'de Mehmed Hamdullâh Hamdî⁶⁴ ile ilgili araştırma yaptığımızda çoğu bilginin benzer olduğu fakat mezkûr nüshaya dair herhangi bir bilginin mevcut olmadığı dikkat çekmektedir.

Hamdî isimlendirmesi ile ilgili başka bir durum Şeyh Gâlib'in hayatı ve eserleri hakkında bir araştırma yapan Sadettin Nüzhet Ergun'un kitabında da yer almaktadır. Şeyh Gâlib'in Hamdî adında bir zattan Arapça dersleri aldığı ve divanındaki bir gazelde de "Eğer insâf edersen Es'âda hacletle rûmâl et/ Ki zîrâ bu zemîne Hamdi-i üstâd ayak basmış" diyerek onu takdir ettiği dile getirildikten sonra Arapça hocası olan Hamdî'nin Kale-i kebir halifesi Abdullah Efendi zâde Hamdi Efendi olduğu ve hatta ayak basmış redifli gazelin de Hamdî mahlasını kullanan Hamdullâh Efendi'ye nazire olarak yazılmış olabileceği ihtimal dairesine kaydedilmiştir.⁶⁵ Halihazırda karmaşık bir hal alan bu durumun en açık izahı, Dîvânçe'deki tüm şiiirlerin "Hamdullâh" mahlası ile yazılmış olmasıdır. Tuhfe-i Nâilî ve İsimler Sözlüğünde bahsedilen Reşid Efendi No:752'de, şiiirlerinde Hamdî mahlasını kullanan bir şair söz konusu değildir. Bu nüshada, şiiirlerinin tamamının olmadığı ihtimal dairesinde olmakla birlikte Sadettin Nüzhet Ergun'un bahsettiği şekilde "ayak basmış" redifli bir gazel de bulunmamaktadır. Ayrıca müstensihin "Kale halifesi-zâde Hamdullâh Efendi" şeklinde verdiği açık ifadeden hareketle yaptığımız araştırmalarda da künyesinde herhangi bir şekilde "Hamdî" isimlendirmesine rastlanılmamıştır. Nitekim en büyük yanlış, "Hamdullâh Hamdî Akşemseddin-zâde" şeklinde kaydedilen Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer almaktadır.

Kaynaklardan elde edilen bilgiler neticesinde Kale-i Kebir halifesi Abdullâh Efendi'nin oğlu Hamdullâh Efendi hakkında elde edilen bilgileri kronolojik olarak şu şekilde sıralamak mümkündür:

1771: Babası vefat etmiştir.

?-1786: Müderrislik yapmıştır.

1786: İzmir Mollalığı görevinde bulunmuştur.

1795: Edirne payesine erişmiştir.

1796: Bursa Kadılığı yapmıştır.

⁶³ Mehmet Arslan, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hamdi-mehmed-hamdullah-hamdi-molla>.

⁶⁴ Mehmed Süreya, a.g.e., c.II, s. 245.

⁶⁵ Sadettin Nüzhet Ergun, a.g.e., s. 16.

1797: Filibe Mollalığı görevinde bulunmuş ve Mekke-i Mükerreme payelerine erişmiştir.

1801: İstanbul payesine erişmiştir.

1802: Anadolu sadrazamlığını beklerken son görev yeri olan İstanbul'da vefat etmiştir.

1.2. Dîvânçe'deki Şiirlerden ve Mektuplardan Hareketle Hamdullâh Efendi'nin Hayatı

Kaynaklardan elde edilen yukarıdaki bilgiler dışında müellif ile ilgili bilgi verecek son kaynağın kısıtlı da olsa Dîvânçe'deki kasideler, tarih manzumeleri ve nüshanın sonunda yer alan mektuplar olduğu düşünülmektedir. Hamdullâh Efendi'nin hangi tarihlerde hangi görevlerde bulunduğu kaynaklardan hareketle ulaşılsa da eldeki nüshadan hareketle de onun hayatı hakkında başka önemli bilgilere ulaşmak mümkündür.

Kaynaklarda Hamdullâh Efendi'nin hayatı hakkındaki ilk bilgiler, 1786 İzmir mollalığı görevi ile başlamakta olup öncesine dair yalnızca müderris olduğu dışında kayda değer başka bir bilgi mevcut değildir. Ancak Dîvânçe'deki kasideler, tarih manzumeleri ve mektuplar vasıtası ile devrinde şahitlik ettiği olaylara, yakınlık kurduğu, himaye⁶⁶ talep ettiği veya himaye edildiği kişilere dair birtakım bilgiler elde edebilmek mümkündür. İlk olarak Hamdullâh Efendi'nin yakın çevresi hakkında bilgi vermesi açısından nüshanın sonunda yer alan otobiyografik mahiyetteki bir mektuptan söz etmek gerekmektedir. Öyle ki bu mektup vasıtası ile Hamdullâh Efendi'nin, Mekke mollası olduktan sonra ahirete intikal eden Hasbî Ahmed Efendi'nin⁶⁷ (ö. 1789) torunu olduğu anlaşılmaktadır. Hamdullâh Efendi'nin kaynaklardan hareketle biyografisinin verildiği bölümde, babası Abdullâh Efendi'nin 1771 yılında vefat ettiği dile getirilmişti. Dolayısıyla 1771 yılında babasının vefat etmesi ile yetim kalan Hamdullâh Efendi, dedesi ile birlikte büyümüş ve hatta aktardığına göre ilim tahsilini de dedesi ile yapmıştır. Onun da vefatından sonra ise kimsesiz kalmıştır. Dolayısıyla Hamdullâh Efendi'nin 1789 yılında dedesi Hasbî Ahmed Efendi'yi kaybetmesi ile kimsesiz ve muhtaç bir durumda kaldığında şeyhülislamdan yardım talebi ile yazdığı bu arzuhalı, onun ilim tahsili ve kiminle yetiştiği hakkında bilgi vermesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Arzuhal içerisinde şeyhülislamın kim olduğu zikredilmese de 1789 yılında şeyhülisamlık makamında

⁶⁶ Himaye geleneği bağlamında ayrıntılı bilgi edinebilmek için bk. Halil İnalcık, *Şair ve Patron*, (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2019); Tuba Işınsoy Durmuş, *Tutsan Elini Ben Fakirin: Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2009).

⁶⁷ Bk. Medmed Süreyya, a.g.e., c.2, s. 117.

Esad Efendi-zâde Mehmed Şerîf Efendi olduğundan, bu arzuhalin de ona yazılmış olması muhtemeldir. Dîvânçe içerisinde Şerîf Efendi'nin şeyhülislamlık makamına gelişine düşürülen bir tarih manzumesinin varlığı bu bilgiyi desteklemesinin yanında şiir ile mektubun birlikte sunulduğu ihtimalini de düşündürmektedir.

Mektuplar dışında Hamdullâh Efendi'nin hayatı hakkında bilgiler edinebilmek için Dîvânçe'deki tüm manzumelere bakıldığında Hamdullâh Efendi'nin 1774-1789 yılları arasında tahtta bulunan I. Abdülhamit ile 1789-1807 yılları arasında tahtta bulunan III. Selim'e ve onların devrinde yaşayan kişi ve olaylara tarihler düşürüp kasideler yazdığı görülmektedir. Zikredilen bu kişi ve hususlar arasında kendisine en fazla manzume yazılan ve dolayısıyla kendisinden en fazla himaye talep edilen kişi III. Selim'dir. Nitekim Dîvânçe'de III. Selim için yazılmış 8 manzume bulunmaktadır. Bunlardan ikisi kaside nazım şekli ile yazılmış olsa da biri ilme başlamasının tarihini içeren bir tarih manzumesidir. Diğer altısı ise kıta nazım şekli ile cülusuna, levend çiftliğini, tophâne-i âmireyi, lağımcılar, arabacılar ve humbaracılar dergâhlarını kurmasına yazılmış tarih manzumeleridir.

Bu şiirler arasında Hamdullâh Efendi hakkında bilgi vermesi açısından III. Selim'in bed-i besmele törenine düşürülen tarih manzumesi oldukça önem arz etmektedir. Bed-i besmele töreni, daha çok varlıklı ailelerin çocuklarına uygulanan bir gelenek olup mektep hocasının ve onunla birlikte birçok çocuğun, okula başlayacak olan kişiyi evinden alıp mahalle arasında ilahiler ve dualar eşliğinde gezdirmeleridir. Bir bilgiye göre ise eğer ilme başlayan çocuk tanınmış birinin çocuğu ise diğer okulların öğretmen ve öğrencileri de bu törene davet edilirdi.⁶⁸ Dolayısıyla kaynaklardan elde ederek oluşturduğumuz yukarıdaki biyografiden hareketle, 1786 yılında İzmir mollası olana kadar müderrislik görevinde bulunan Hamdullâh Efendi'nin III. Selim'in törenine davet edilen müderrislerden biri olduğunu ya da bir şekilde bu törene şahitlik ettiğini söylemek mümkün olsa gerektir.

Hamdullâh Efendi'nin yalnızca III. Selim'in kendisine şiir yazmakla yetinmediği onun yakın çevresinde olanlara da ayrıca tarih manzumeleri düşürdüğü görülmektedir. Padişahın kalfası Naz Perver Kadın'ın yaptırdığı mektep ve çeşmeye iki ayrı tarih düşürmüştür. Ayrıca III. Selim'in kalfası ve annesi Mihrişah Sultanın da kethüdası olan Mir Mahmud'un vefatına da tarih düşürmüştür. Tüm bu manzumeler III. Selim'e daha da yakın olma bir diğer ifade ile himaye talebinde bulunma gayesi ile yazılmış olsa gerektir.

⁶⁸ Bk. Mustafa Öcal, "Âmin Alayı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.3, 1991, s. 63.

Hamdullâh Efendi'nin hami arayışı bağlamında önem arz eden bir diğer manzumesi, I. Abdülhamid'in cülusuna düşürdüğü tarih manzumesidir. I. Abdülhamid kaynaklarda daha çok merhameti ile öne çıkan padişahlardan biri olarak zikredilmektedir. Dolayısıyla bu manzumesinde devamlı surette padişahın merhametinden dem vuran Hamdullâh Efendi'nin kendisine merhamet edip hami olmasını isteyerek bu merhametten faydalanmak gayesinde olduğu sonucuna varılabilir. Nitekim I. Abdülhamîd'in tahta çıktığı 1774 yıllarında Hamdullâh Efendi'nin kaynakların verdiği bilgilerde herhangi bir göreve sahip olduğu söz konusu değildir. 1786 İzmir mollalığından önce müderrislik yaptığı bilinse de bu görevin de hangi yıllara tekabül ettiği meçhuldür. Dolayısıyla Hamdullâh Efendi'nin padişaha sunup mansıb talebinde bulunmak üzere bu kasideyi yazdığını söylemek mümkün olsa gerektir.

Himaye geleneği bağlamında değerlendirilebilecek bir diğer manzume ise Yûsuf Ziyâ Paşa için yazılmış olan manzumedir. Hamdullâh Efendi, Yûsuf Ziyâ Paşa'nın Mısır'ı fethetmesine düşürdüğü bir tarih manzumesinin (K. 3) sonunda, padişaktan bir talebinin olduğunu açıkça zikretmektedir. Bu talebin zikredildiği bölüm, onun yaşı ve maddi durumu hakkında bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir. Öyle ki bu bölümü yazmasındaki maksada gelmeden evvel şair, halini tüm aciziyeti ile padişaha arz etmektedir. Hamdullâh Efendi burada açık bir şekilde bahtının kara olduğunu, başına ne geldiyse hamisizlik belası ile geldiğini dile getirerek talihinden şikâyet eder. Daha sonra ise yaşlanmasına rağmen hala hac farızasını yerine getiremediğini, içinin Mekke ve Medine aşkı ile yanıp tutuştuğunu; fakat oraya gitmek için gücünün yetersiz olduğunu dile getirerek Mısır kazasını kendisine iki müddet vermesi dâhilinde yol masrafını da hac farızasını da karşılayabileceğini padişaha arz eder. Bu sözler onun artık yaşlandığına ve vefat etmeden önce hacca gitme arzusunda olduğuna; fakat hacca gidecek maddi durumunun da olmadığından padişaktan mansıb talebinde bulunduğuna işaret etmektedir.

Hamdullâh Efendi, dönemin şeyhülislamlarından Mehmed Mekkî Efendi'nin evvela azledilip daha sonra tekrardan şeyhülislamlık makamına gelişine bir tarih manzumesi düşürmüştür. Aynı zamanda Dîvânçe'de Mekkî Efendi'ye yazılmış olan bir kıta da bulunmaktadır. Bu kıtanın üzerine müstensih tarafından tarih ile birlikte sunulan kıta olduğuna dair bir başlık düşülmüştür. Hamdullâh Efendi, 9 beyitten müteşekkil olan bu kıtada Mekkî Efendi'nin medhini yapmanın yanısıra onun dergâhından ayrıldığı için hissettiği üzüntüyü ve onu vasfetme cüretinde bulunduğu için de özrünü dile getirmektedir. Buradaki bilgiler kıtanın tarih manzumesi ile birlikte sunulduğunu destekler mahiyettedir. Aynı zamanda şairin, Mekkî

Efendi'nin dergâhından uzak kaldığını dile getirmesi geçmiş bir hukuklarının olduğuna da işaret etmesi açısından mühimdir.

Benzer bilgiler Hâlid Ağa ve Mehmed Dürrî Efendi'ye yazdığı tarih manzumelerinde de mevcuttur. Nitekim bu manzumelerde Hamdullâh Efendi, kendisini onların eski duacıları şeklinde tanıtarak bu kişilerle geçmiş bir hukukunun olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bilgiler eskiden bir şekilde kendisine destek olan, duacısı olduğu kişilerden tekrardan himaye talep ettiğini düşündürmektedir.

Hamdullâh Efendi, muasırı olduğu klasik Türk şairlerinden Neşet'e bir nazire yazarak Nedim ve Kânî Efendi'den ise bir şekilde değinerek şiirlerinde söz etmiştir. Şeyh Gâlib Dîvânı'nın incelendiği çalışmalarda Hamdullâh Efendi'nin Şeyh Gâlib'i hastalığında ziyaret edip Muhteşem-i Kâşânî'nin şiirine nazire yazmasını talep ettiği zikredilmektedir. Böyle bir bilgi Hamdullâh Efendi ile Şeyh Gâlib arasında bir yakınlık olup olmadığı sorusunu hatıra getirirse de kendisinden önce vefat etmiş olan Şeyh Gâlib'e (ö. 1799) Hamdullâh Efendi'nin hiçbir tarih manzumesi düşürmemesi ve şiirlerinde bir şekilde ondan bahsetmemesi aralarında bir yakınlık olduğu bilgisine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini düşündürmektedir. Ancak eldeki nüshanın da müstensih Mustafa Ârif tarafından müsveddelerden hareketle oluşturulduğu düşünüldüğünde eksik şiirlerin var olabileceği ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla hâlihazırda var olan verilerden hareketle Hamdullâh Efendi ve Şeyh Gâlib arasındaki ilişkiye dair net bir bilgi verebilmek mümkün değildir.

Hamdullâh Efendi'nin Kânî Efendi'den bahsettiği manzume, Yeğen Mehmed Paşa için yazılmış olup hamî talebi bağlamında değerlendirilmeye uygundur. Bu manzumede Hamdullâh Efendi'nin memduh Yeğen Mehmed Paşa'nın övgüsüne sözün, mananın değerini bilen biri olması ile başlaması, kahramanlık, yücelik, güven vb. övgüleri ise daha sonra yapması medhiye bölümünden sonraki beyitlerden anlaşılacağı üzere hamî arayışı dolayısıyladır. Nitekim şair, memduhun övgüsünü tamamladıktan sonra bir şekilde sözü kara bahtına getirir ve memduhun sonu olmayan vasıflarını yazacak gücün kendinde olmadığını, şairin ancak Mehmed Paşa gibi bir hamisi olduğunda övgüde acizlik yaşamayacağını dile getirerek zahiren hamilik talebinde bulunur. Hamî hususundaki arzusunu dile getirdikten sonra da tevazu göstererek maksadının hüner sergilemek değil sadakatini ortaya koymak olduğunu söyleyip ardından da dergâhında zaten çok şair olduğunu, kendisinin kaside sunmasının da aslında boş bir sevdadan ibaret olduğunu vurgular. Hatta bir sonraki beyitte de bu şairler arasında devrin meşhur şair ve nasirlerinden Kânî Efendi'nin varlığı dile getirilmiştir. Bilindiği üzere Kânî Efendi divan kâtibi olarak Silistre'de görev yaparken Yeğen

Mehmed Paşa'nın talebi üzerine İstanbul'a dönmüş ve Paşa'nın divan kâtipliğinin yanı sıra devlet ricalinden bazı kişilerin kâtiplik görevlerini de üstlenmiştir.⁶⁹ Dolayısıyla Yeğen Mehmed Paşa'dan himaye talebinde bulunmak maksadı ile yazılan manzumede Paşa tarafından desteklenen Kânî Efendi'den özellikle bahsedilmesi, Kânî Efendi gibi himaye edilmek istendiği için olsa gerektir. Bu bilgiler Hamdullâh Efendi'nin muasırı olan Kânî Efendi'yi bir şair ve nasir olarak tanıdığını ve Paşa'dan himaye talebinde bulunurken de Paşa tarafından desteklenen Kânî Efendi'ye bir nevi imrendiğini dile getirerek kendisini tıpkı bu şekilde destekleyen bir hami aradığını göstermektedir.

Hamdullâh Efendi Dîvânçesi'nde dikkat çeken bir diğer husus da Mehmed Râşid Efendi, Âtîf Efendi, Osman Efendi, Mehmed Dürri Efendi gibi birçok reisülküttaba; Mehmed Mekkî Efendi, Mehmed Şerîf Efendi, Dürriâde Mustafa Efendi, Mustafa Âşir Efendi gibi şeyhülislamlık görevinde bulunanlara, şiirler yazmış ve mektuplarında değinmiş olmasıdır. Hamdullâh Efendi'nin manzumelerinde bilhassa ilmiye sınıfında olan bu kişilere değinmesi kendisinin de ilmiye sınıfında oluşu ile bağlantılı olsa gerektir.

Yukarıda Hamdullâh Efendi'nin tanıdığı çevreye dair kısıtlı da olsa bir bilgilendirme yapılmıştır. Bu bilgilerden ve Dîvânçe'deki tüm şiirlerden hareketle takriben yaşadığı ve eserini yazdığı dönem hakkında da tahmini bilgiler elde edebilmek mümkündür. Dîvânçe'de yer alan tarih manzumelerinin, dönemin padişahı, padişahın ıslahatları, devrin ileri gelen devlet adamları ve ulemasından bahsettiği düşünüldüğünde ortaya bazı tarih aralıklarının çıktığı görülecektir. Buna göre, daha çok III. Selim ve döneminden bahsedilmiş olsa da I. Abdülhamit'ten (1774-1789) bahseden manzumelerin de olması bu padişahların tahtta olduğu dönemleri görmüş olabileceği ihtimalini de düşündürmektedir. Bu bilgi dışında tarih düşürülen kişilerin⁷⁰ ölüm tarihleri de 1765 ve sonrasında olduğundan doğumuna yaklaşık bir ifadeden bahsetmek mümkün değildir; fakat şiirlerin çoğunun III. Selim'in tahta çıktığı 1789 yılından sonra yazılması ve Hamdullâh Efendi'nin de 1802 yılında vefat ettiği bilgisinden hareket ederek manzumelerin, 1765 yılından sonra yazılmaya başlansa da çoğunun 1789-1802 tarihleri arasında nazmedildiğini söylemekte bir beis yoktur.

Hayatı hakkındaki bilgiler kısıtlı olduğundan Hamdullâh Efendi'nin tahsili hakkında fazla bir şey söylemek mümkün olmasa da şiirlerinden hareketle Farsça ve Arapçayı bu dillerde şiir yazacak kadar iyi bir surette bildiği aşîkârdır. Medrese eğitimini nerede gördüğü hakkında net bir bilgiye sahip olunmasa da düşürdüğü tarihlerden ve devlet dairesindeki görevlerinden

⁶⁹ İlyas Yazar, "Kânî Dîvânı (İnceleme-Metin)", (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi SBE, 2006), s. 12.

⁷⁰ Dîvânçe'de kendilerine bir vesile ile tarih düşürülen isimler tezin sonunda ek olarak verilecektir.

hareketle hayatının önemli bir noktasının İstanbul'da geçtiği, dolayısıyla tahsilini de İstanbul'da yapmış olmasının muhtemel olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca şiirlerini bir nüshada toplayan müstensih Mustafa Ârif'in Hamdullâh Efendi'nin kendisini yetiştirdiğini dile getirmesi, Mustafa Ârif'in onun talebelerinden biri olduğunu ve hocasının vefatından sonra vefa borcu hissederek unutulmaması adına şiirlerini topladığına işaret etmektedir. Nüsha tavsifinde de değinileceği üzere müstensihin anlamada güçlük çektiği ya da vezni uyduramadığı bazı yerlerde üç nokta koyarak müdahalelerde bulunması, kendisinin de klasik Türk şiiri geleneğine hâkim olduğunu düşündürmektedir.

Hamdullâh Efendi'nin XVIII. yüzyıl divanlarındaki genel bir görüntüyü yansıtan tarih manzumelerine rağbet etmesi, aruz, kafiye ve edebi sanatları başarılı bir şekilde kullanması klasik Türk şiiri geleneğini takip eden biri olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca onun şiirlerinin en belirgin özelliği Şevket ve Bîdîl gibi sebk-i Hindî üslubunun temsilcilerini takip edip onlardan etkilenecek şiirlerini bu üslupla yazmış olmasıdır. Sonuç olarak Hamdullâh Efendi, devlet adamı olmasının yanı sıra dönemindeki klasik Türk şiiri geleneğine de hâkim bir şairdir.

1.3. Edebi Şahsiyeti: Bir Sebk-i Hindî Şairi Olarak Hamdullâh Efendi⁷¹

Hayatı hakkında sınırlı bilgilerin verildiği bölümde Hamdullâh Efendi'nin, hastalığının son zamanlarında kendisini ziyaret edip bir nazire yazmasını talep ettiği o yüzyılın tanınmış sebk-i Hindî şairlerinden olan Şeyh Gâlib ile bir şekilde yollarının kesiştiği zikredilmişti. Nazire yazmasını talep ettiği şiir de sebk-i Vuku şairi olarak tanınan Muhteşem-i Kâşânî'nin bir şiirine kendisinin de yazdığı naziredir. Öte taraftan Hamdullâh Efendi Dîvânçesin'de, sebk-i Hindî'nin önde gelen temsilcilerinden Bîdil'e iki, Şevket-i Buhârî'ye bir tahmis yazmış, bir gazelinde Sâib-i Tebrîzî'den bahsetmiş, bir tarih manzumesinde Örfî-i Şîrâzî ve Feyzî-i Hindî'yi zikretmiştir. Zikredilen bu şairlerin hepsi sebk-i Hindî alanında tanınmış şairlerdir. Dolayısıyla bu durum sebk-i Hindî alanında tanınmış şairleri takip eden Hamdullâh Efendi'nin onların üslubundan ne derece etkilenip etkilenmediği sorularını akla getirmektedir. Bu vesile ile Dîvânçe'deki şiirlerin ve hatta Dîvânçe'nin sonunda yer alan münşeâtların sebk-i Hindî'nin belirgin özelliklerini barındırıp barındırmaması açısından incelemeye tabi tutulması elzem görülmüştür. Şiirlerin incelenmesine geçmeden evvel sebk-i Hindî'nin ne olduğu ve gelişimi hakkında muhtasar da olsa bilgi vermek gerekmektedir.

Sebk-i Hindî⁷² tabiri esas itibarı ile XVI. yüzyılda Örfî'den XVIII. yüzyılda Bîdil'e kadar ekseriyeti İranlı olan şairlerin Hisdistan'da oluşturmuş oldukları bir şiir tarzıdır. Bu üslup Hint düşüncesi ile İran izdivacından doğmuştur. XVI. yüzyıl şairleri üzerinde etkili olan bu üslup, şiirde zengin ve ince hayaller ile ıstırap ve elem temalarının daha da artmasına sebep olmuştur. Bu vesile ile de mübalağa sanatı çok fazla kullanılmış, soyut ve somut kavramlar birleştirilmiş ve yeni-orijinal terkipler husule gelmiştir. Yeni bir mazmun bulma hususuna yoğunlaşan şairler, şiir diline yabancı olan maddi ve manevi pekçok unsur etrafında ince hayaller kurmuşlardır.⁷³

Sebk-i Hindî şairlerinin dil ve lafız, mana ve muhteva özelliklerini bilmek için şiir faaliyetlerindeki felsefeyi anlamak gerekmektedir. Sebk-i Hindî şairi, yeni ve söylenmemiş bir anlamı keşfetmek, böyle bir anlamı keşfetmek için de yeni bir dil unsuru oluşturmak

⁷¹ Hamdullâh Efendi'nin Dîvânçe'si sebk-i Hindî üslubunun belli başlı özelliklerini barındırmasından ötürü ön plana çıktığından edebi şahsiyeti de bu bağlamda değerlendirilmeye uygun görülmüştür; ancak Dîvânçe'de sebk-i Hindî dışında başka üslupların da tesiri ile yazılan manzumelere rastlanılabileceğini belirtmekte fayda vardır. Bilhassa diğer manzumelere göre daha sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme alınan Türkçe Gazeller, bu hususun en bariz örneklerindendir.

⁷² Sebk-i Hindî ile ilgili ulusal ve uluslararası araştırmaların bibliyografya olarak sunulduğu bir çalışma için bk. Ali Fuat Bilkan, Sebk-i Hindî Çalışmaları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.5, S. 9, s. 359-388. Ayrıca Sebk-i Hindî'ye mahsus olarak yapılan bir çalıştaydaki bildirilerin yayınlandığı bir çalışma için bk. Hatice Aynur vd., *Sözde ve Anlamda Farklılaşma Sebk-i Hindî*, (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2006).

⁷³ Ali Fuat Bilkan, a.g.m., s. 359-360.

şeklinde temel olarak iki edebi faaliyetin peşindedir. İsrâfil Babacan Sebk-i Hindî'ye hasrettiği müstakil eserinde sebk-i Hindî şairlerinin ayırıcı dil ve lafız özelliklerini zikredilen iki edebi faaliyete bağlayarak şu şekilde gruplandırmıştır:⁷⁴

I. Yeni ve Söylenmemiş Bir Anlam Keşfetmek

- a. Somutlaştırma, alışılmamış bağdaştırma ve hiss-âmîzî
- b. Yeni ve Orijinal kelime ve terkipler
- c. Dilde incelme ve az sözle çok şey anlatma
- d. Ad aktarmalarının sıklıkla kullanımı
- e. Eşadlı ve çok anlamlı öğeler
- f. Kelimelerle oynama (kârikelimator)
- g. Kelime kadrosundaki değişim

II. Yeni Anlam İçin Yeni Unsurların Kullanımı

- a) Konuşma diline yer verme ve avâma ait tabirler
- b) Şiir dilinde sapmalar
- c) İnce ve nazik bir dil için arkaik unsurların terk edilmesi
- d) Kısa ve eksilteli anlatım
- e) Yer yer Farsça ve Arapça ağırlıklı bir dil kullanımı
- f) Sıfatların sıralanması (Tensîkü's-sıfât)
- g) Cümlede Farsça dil unsurlarının Türkçe dil unsurlarının yerine kullanımı
- h) Dilde yer yer sadeleşme eğilimi
- i) Genişletilmiş tamlamalar ve birleşik yapılar
- j) Cümle kalıplarının bir anlatım şekli olarak tekrarlanması

Neredeyse tüm çalışmalarda girift yapısına vurgu yapılan sebk-i Hindî şiirinin tüm bu özellikleri barındırması gibi bir şart mevcut değildir. Bunlar sebk-i Hindî'yi muayyen bir şekilde gösteren özelliklerdir. Dolayısıyla asgari düzeyde de olsa şiirde bunların birden fazlası ile karşılaşmak sebk-i Hindî üslubunun etki derecesini gösterebilir. Nitekim Hamdullâh Efendi'de de bu özelliklerin tamamı bulunmasa da birçoğuna örnek teşkil edecek yapılarla karşılaşmıştır. Buradan hareketle de onun sebk-i Hindî şairleri arasında zikredilip zikredilemeyeceği incelemeye tabi tutulmuştur. İsrâfil Babacan'ın gruplandığı bu şartlar Hamdullâh Efendi'nin şiirlerindeki çokluk derecesine göre sıralanacak, her başlık altında

⁷⁴ İsrâfil Babacan, *Klasik Türk Şiirinin Son Baharı Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)*, 2. bs., (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), s. 215-216.

yapılmış çalışmalar vasıtası ile gerekli bilgilendirmelerin yapılmasından sonra söz Hamdullâh Efendi'nin şiirlerine getirilecektir.

1.3.1. Genişletilmiş Tamlamalar

Sebk-i Hindî şiirinin en ayırıcı özelliklerinden biri, lafzı kısaltmak ve anlamı daha da yoğunlaştırmak için üç ve daha fazla unsur ile genişletilmiş tamlamalardır. Sebk-i Hindî şairlerinin, mısralarını uzun tamlamalarla örmelerinin bir sebebi Hint ve İran sahası şairlerden alınan ödünç ifade ve kelimelerdir.⁷⁵

Hamdullâh Efendi'nin şiirlerinde de üç ve daha fazla unsur ile oluşturulan tamlamaların yanında neredeyse bir mısranın tamamının genişletilmiş tamlamalarla kurulduğu örneklere rastlanmaktadır. Aşağıda kaside nazım biçimi ile yazılmış bir şiirden alınan beyitin ilk mısraında Türkçe bir fiil olan yüklem dışındaki tüm kelimelerin tamlama ile birbirine bağlandığı görülmektedir:

Dür-i âlem-bahâ-yı güfte-i nâ-süftesin gördüm

Ke-enne ma'nî-i rengîn ile yâkût u mercândır (K. 1/8)

Bu mısrada tamlama, iki Arapça 3 Farsça olmak üzere beş farklı kelime ve Farsça olumsuzluk eki ile oluşturulmuştur. Tamlamanın ilk ve üçüncü unsuru birer isimden oluşmaktadır. İkinci unsuru Arapça “âlem” ve Farsça “bahâ” kelimeleri ile oluşturulmuş birleşik sıfattır. Tamlamanın dördüncü unsuru ise Farsça olumsuzluk eki olan “nâ”nın yine Farsça “süfte” kelimesi ile birleşmesinden oluşmuştur. Tamlamadaki kelimeler ilk anlamları ile sırasıyla çevrildiğinde şöyle bir anlam elde edilmektedir: Delinmemiş sözün dünya değerindeki incisi.

Dîvânçe’de bu şekilde genişletilerek oluşturulmuş birçok tamlamadan biri de aşağıdaki beyitte yer almaktadır. Bir gazelin mahlas beyti olan bu beyitte, beş farklı kelime ile oluşturulan tamlama, aynı zamanda mısranın tamamını oluşturmaktadır. Yani bütün bir mısra tek bir tamlamadan vukua gelmektedir; fakat önceki beyitte olduğu gibi birleşik yapılara yer verilmemiş dolayısıyla beş unsurdan oluşan bir tamlama elde edilmiştir. Tamlamanın yalnızca birinci unsuru olan “dem” kelimesi Farsça, bunun dışındaki bütün kelimeler ise Arapça kökenlidir. Mısra günümüz Türkçesine çevrildiğinde şu şekilde bir anlam elde etmek mümkündür: Hamdullâh’ın kaleminin cızırtısının aciz düşüren nefesi.

Dem-i iccâz-ı şarîr-i kalem-i Hamdullâh

⁷⁵ İsrail Babacan, a.g.e., s. 217-221.

Olsa bülbülde eger vecde gelirdi gller (Türk. G. 8/5)

Hamdullh Efendi Dvne'sinde bu nevi tamlamaların güçlü örneklerinden biri de aşağıdaki beyitte yer almaktadır. Bir kasidenin matla beyti olan bu beyitte, simetrik bir yapı oluşturma maksadı ile her iki msrada da dört unsurla oluşturulmuş genşletilmiş tamlama mevcuttur. Birinci msrada tamlamanın birinci ve dördüncü unsuru Arapça birer isimdir. İkinici unsuru Arapça “dn” kelimesi ile Farsça birleşik sıfat yapan “perver” kelimesinin birleşiminden, nc unsuru ise Farsça “dniş” kelimesi ile Farsça birleşik sıfat yapan “ver” ekinin birleşiminden oluşturulmuştur. İkinici msranın birinci, ikinci ve dördüncü unsuru birer isimken nc unsuru Arapça “muazzam” kelimesi ile Farsça pekiştirme anlamı katan “ter” ekinin birleşiminden oluşan birleşik sıfattır. Yapısı itibari ile birçok açıdan incelenmeye müsait olan beyitte tamlamaların simetrik bir şekilde oluşturulması önem arz etmektedir. Ayrıca her iki msrada da tamlamaya dhil edilmeyen nid ifadeleri birinci msrada “ey” şeklinde geçerken ikinci msrada aynen tekrardan kaçınılarak “vey” şeklinde kullanılmıştır. Simetriye de dikkat çekmek için beyit taksim edilerek gösterilmiştir. Tamlamaları sırasıyla şu şekilde anlamlandırmak mümkündür: Devran liminin dine hizmet eden faziletli kişisi, Devranın en yüce olgunluğa erişmiş limi.

Ey / fzl-ı / dn-perver-i / dniş-ver-i / devrn

Vey / kmil-i / dn-yı / muazzam-ter-i / devrn (K. 7/1)

Hamdullh Efendi Dvne'sinde genşletilmiş tamlamalara dair verilebilecek fazlaca örnek mevcuttur. Dvne'deki  ve daha fazla unsur ile oluşturulan bazı tamlamalar aşağıda verilmiştir:

Nezl-i şasr-ı bülend-i viřl⁷⁶ olur hir

şu kim ki **merd-i şarbd-diyr-ı şasret**dir⁷⁷ (Türk. G. 9/4)

Mn b-nreng ez-my-ı semender hme sht

Tr-ı hn-ı şule-reng-i arzeř⁷⁸ taşvr kerd (Fars. G. 9/2)

İkll-i şan-dd-i fuħl-ı menabe-řadr⁷⁹

⁷⁶ Vuslatın yüce sarayının misari.

⁷⁷ Hasret diyrında yabancı kalan kişi.

⁷⁸ (Sevgilinin) yanağındaki alev renkli kan damarı.

Ey ğavṣ-ı şerefmend-i kerem-güster-i devrân⁸⁰ (K. 7/21)

Rüşd ü fîṭnat peykerinde âşikâr

Ḳalbi genc-i sırr-ı ‘Allām-ı ‘alīm⁸¹ (K. 8/16)

Şeb-çerāğ-ı dūd-mān-ı saltanat⁸² ma‘şūm-ı pāk

Nām-ı nāmīsi Meḥammed ḥūyī reşk-i ḳudsiyān (T. 7/33)

Maḳālinde mürā‘ī-i reh-i ḳānūn-ı ‘Osmānī⁸³

Fi‘ālinde ser-ā-pā reh-rev-i şer‘-i Muḥammed’dir⁸⁴ (T. 19/16)

Şiirler dışında Dîvânçe’nin sonunda yer alan mektuplar içerisinde de sebk-i Hindî’nin ayırıcı dil ve üsluplarından olan genişletilmiş tamlamaların varlığı söz konusudur. Mektuplarda veznin gerektirdiği hece kısıtlaması da olmadığından şiirlere nazaran daha uzun tamlamalar kullanılmıştır. Aşağıda sadrazamın gönderdiği mektuba teşekkür mahiyetinde yazılmış mektuptan alıntılanan iki cümle mevcuttur. Bu cümlelerin ilkinde üç ve daha fazla kelime ile oluşturulmuş dört, diğer cümlede ise altı genişletilmiş tamlama mevcuttur. İlk cümlelerin birinci ve ikinci tamlaması dört unsurdan, üçüncü tamlaması üç unsurdan, dördüncü tamlaması ise beş unsurdan oluşmaktadır. Ayrıca üçüncü tamlamaki birinci unsur, dördüncü tamlamadaki birinci, üçüncü ve dördüncü unsur Farsça bileşik sıfattır. İkinci cümlelerin birinci, üçüncü ve altınca tamlaması beş unsurdan, ikinci ve beşinci tamlaması dört unsurdan, dördüncü tamlaması ise üç unsurdan oluşmaktadır. Birinci tamlamanın üçüncü unsuru Arapça bir tamlamadır. İkinci tamlamanın ikinci ve dördüncü unsuru, üçüncü tamlamanın üçüncü unsuru, dördüncü tamlamanın ikinci unsuru, beşinci tamlamanın dördüncü unsuru ve altınca tamlamanın ikinci unsuru birleşik sıfattır:

mübāşir-i muḳaddem-i sābıka-i ‘ināyet ile emr-i tertīb-i edevāt-ı de‘avāt-ı ḥayriyyelerinde bālā-pervāz-ı ḥad-nā-şināsī olarak ḥāk-pāy-i veliyyü’n-na‘mānelerine taḳdīm ü irsāle cür‘et olunan tebrīk-nāme-i zarā‘at ve kūhen-pāre-i varaḳa-i ‘ubūdiyyet ki dest-ḥuş-ı pençe-i sitem-gīr-i rūzgār-ı zūr-kārdır.

⁷⁹ Menkabenin başında oturup yönettiği meclistekilerin ileri gelenlerinin tacı.

⁸⁰ Devranın kerem sahibi şerefliyelerinin önderi.

⁸¹ İlmi, ebedî ve ezeli olan Allāh’ın sırlarının hazinesi.

⁸² Saltanat ocağının gece parlayan kıymetli taşı.

⁸³ Osmanlı kanununun sistemini gözeteni.

⁸⁴ Hz. Muhammed’in şeriatının yolcusu.

teşrîf-i şerîf-i tavîlû'z-zeyl-i hüsni zan u itikâd-ı kad-kütâh-ı ‘abd-i nâ-tüvâna
çesbân olmak mülâbesesiyle küşe-i dāmānī āşinā-yı leb-i tebhâle-dâr-ı gil ü vaḥl
olmak bîmi derd-i cān-gāh-ı şamîmi olduğundan bār-ı dūş-ı çāker-i bî-hūş olmağla
ten-i bî-tābı ğark-ı ‘arāk-ı hacālet eylemiştir.

1.3.2. Farsça Birleşik İsim ve Sıfatlar

Sebk-i Hindî üslubu ile yazılmış şiirlerde Farsça birleşik isim ve sıfatlarla oluşturulmuş birleşik yapılara sıklıkla yer verilmiştir. Bu şekilde oluşturulmuş birleşik yapılar, iki unsurlu tamlamaların ters çevrilmesi (izafet-i maklûb) ya da kısaltılması (izafet-i maktû) ile elde edilmiş yapılardır. İzafet-i maklûbda yani isimle isim arasında oluşmuş ikili tamlamaların ters çevrilmesinde amaç lafzı kısaltmaktır. Bu tür birleşik yapılarda, tamlayanın önce tamlananın sonra gelmesi Türkçe dilbilgisine uygun olduğundan olsa gerek şairler ters çevrilmiş tamlamalara fazlaca rağbet etmişlerdir. İzafet-i maktû yani isimle sıfat arasında husule gelen kesik tamlamalar da sebk-i Hindî üslubu ile yazılmış şiirlerde son derece rağbet görmüştür. Bu şekilde oluşturulmuş birleşik yapılarda her iki unsur da kısmen ya da tamamen anlamını yitirdiğinden, bu yapılar tek unsur olarak algılanmıştır. İsim-sıfat bileşimli oluşturulmasının yanında isimle sıfat-ı fâilî, sıfat-ı mef’ûlî ve isimle muzari fiil köklerinden oluşan birleşik yapılar da izafet-i maktû çerçevesine dahil edilmiş ve bu yapılar ekseriyetle anlam değişimine uğrayarak zengin bir mecaz ve kinaye sahası oluşturmuştur. Üç unsurlu isim-sıfat bileşimli yapılar da bu türdendir.⁸⁵

Sebk-i Hindî tesirinde şiirlerini yazan Hamdullâh Efendi’nin Dîvânçesin’de de Farsça birleşik yapılardan faydalandığı görülmektedir. Hamdullâh Efendi kaside ve kıta nazım biçimi ile yazdığı şiirlerinde gazellere oranla bu yapıları daha çok kullanmıştır. Bir tarih manzumesinden alınmış aşağıdaki beyit, tüm kelimelerinin birleşik yapı ile oluşturulması yönünden dikkat çekmektedir:

Şûh-meşreb kûh-temkîn şâf-ṭînet nûkte-dân

Bû ‘Alî-zîhn ü Aristo-fehm ü Eflâtûn-reşâd (T. 24/10)

İlk birleşik yapı olan “şûh-meşreb”, Farsça bir sıfat olan “şûh” kelimesi ile Arapça bir isim olan “meşreb” kelimesinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. İkinci birleşik yapıda ise Farsça bir isim olan “kûh” kelimesi ile Arapça bir isim olan “temkîn” kelimesi arasında, üçüncü

⁸⁵ İsrail Babacan, a.g.e., s. 217-229.

birleşik yapıda da her ikisi de Arapça olan “sâf” ve “tînet” kelimeleri arasında birleşik sıfat yapılmıştır. Dördüncü yapıda ise Arapça bir isim olan “nükte” kelimesinin Farsça sıfat-ı fâil olan “dân” kelimesi ile birleştirilmesinden birleşik sıfat elde edilmiştir. İkinci mısraya gelindiğinde ise iki bağlaç dışında mısranın tamamını oluşturan üç birleşik yapı da isimle ismin birleşmesinden oluşmuştur. Tamamı ile izafet-i maktûba örnek teşkil edecek bu mısradaki birleşik yapıların ilk kelimelerinin özel isim olmasına dikkat edilerek oluşturulan simetrik yapı da önem arz etmektedir. Beyiti birleşik yapıların sırası ile şu şekilde anlamak mümkündür: Şuh yaratılışlı, dağ gibi ağırbaşlı, temiz ahlaklı, nükteli söz söyleyen, Ebu Ali akıllı, Aristo anlayışlı, Eflatun kavrayışlı.

Bu şekillerde oluşturulmuş birleşik yapılara bilhassa tarih manzumelerinde çok fazla rastlanmaktadır. Bu yapıların tamamının incelenmesi ayrı bir tez konusu oluşturacak kadar fazla olduğundan burada bazı örneklerin aktarılması ile yetinilecektir; fakat örneklere geçmeden evvel, kurulan bazı birleşik yapıların, mecazi bir anlam teşkil edecek şekilde kalıplaştığı izafet-i maktûya işaret eden şu beyite bakmak gerekmektedir:

Çekmedense miḥnet-i bār-ı girān-ı minnetin

Böyle **rū-gerdān**-i gerdūn niʿmetdir baña (Türk. G. 2/5)

İkinci mısradaki Farsça “yüz, çehre” anlamına gelen “rû” ismi ile yine Farsça “dönmek” anlamındaki “gerdâden” fiilinin sıfat-ı fâili olan “gerdân” kelimesinin birleşiminden oluşmuş bir birleşik sıfat elde edilmiştir. Gerdâden fiilinin maktû hale getirilmesi ile elde edilen birleşik sıfatın aslen “dönen yüz” gibi bir anlam ifade etmesi gerekirken mecazi bir boyut kazanarak “yüz çeviren, ilgisiz davranan, vazgeçen” anlamlarında kullanılmıştır. Dîvânçe’de bu şekilde de oluşturulmuş çok fazla birleşik yapıyla ifadeler mevcuttur. Aşağıda Hamdullâh Efendi’nin şiirlerinde yer verdiği bazı birleşik yapılar verilmiştir:

Perr ururken evc-i bālā-yı **ser-âzādide**⁸⁶ dil

Tār-ı zülfe beste olmak biñ ḥamākatdir baña (Türk. G. 2/6)

Esāsı kürsî-i şerʿa nihāde mevʿize cümle

Bināsı beyt-i maʿmûre **resim-āmûz**⁸⁷ bünyândır (K. 1/10)

⁸⁶ Hür, özgür.

⁸⁷ Usul öğretin.

Beķası yok ıturalım el de erse dāmenine
Şu **tüz-rev**⁸⁸ olan  ahd-i ŗebābı neylersin (Türk. G. 15/4)

Bendesı gerŗi ŗehenŗāh-ı **Süleymān-cāhı**⁸⁹
Etdi h    u keremi h    dili isti bād (T. 21/9)

Penŗesi t b-k n-i penŗe-i ** hen-dest n**⁹⁰
H mesi h nde-zen-i h ddet-i  ab -ı p l d (T. 21/12)

Ric l-i devleti  hem **k r-d nı**⁹¹ hem **emek-d rı**⁹²
 Aceb mi olsa hem ehl-i kerem hem **ma delet-ferm **⁹³ (T. 22/2)

Riy set ŗadrına fer verdi i b l   sa  detle
Ser-i k tt ba oldu bir muraŗŗa  t c-ı **z b-efz **⁹⁴ (T. 22/7)

Z l l-i l tfunu  yek  atresi bir merd-i n -k ma
Z ma -fers ⁹⁵ olur kell  ebed m nende-i Kev er (T. 23/6)

Ves le etme e tebr ke fikr eyler iken t r  
ŗim    erdi n geh bu pey m-ı **s mi a-perver**⁹⁶ (T. 23/19)

Mektuplarda da tıpkı ŗiirlerde oldu u gibi bir ok birleŗik isim ve sıfatın kullanıldı ı g r lmektedir. Aŗa ıda farklı mektuplardan alınmıŗ iki c mle bulunmaktadır. Birinci c mlede yedi adet, ikinci c mlede ise altı adet birleŗik yapının varlı ı dikkat  ekmektedir. İkinci c mlede oluŗturulan birleŗik yapılardan ‘‘ ayra bulaŗmıŗ’’ anlamındaki ‘‘ ayr- l d’’ ve ‘‘tahtı m cevherle bezenmiŗ’’ anlamındaki ‘‘murassa-evreng’’ yapıları, di erlerine nazaran daha nadir

⁸⁸  abuk y r yen, hızlıca ge ip giden.

⁸⁹ S leyman r tbeli.

⁹⁰ Eli demir gibi kuvvetli olanlar.

⁹¹  ŗ bilir.

⁹² K demli.

⁹³ Adalet buyuran.

⁹⁴ G zelli i artıran, g zelleŗtiren.

⁹⁵ Susuzlu u gideren.

⁹⁶ Kula ı besleyen, kula a hoŗ gelen, m jde.

kullanılan birleşik yapılar olması bakımından orijinal olarak addedilebilirler. Aynı cümlede yer alan üçlü yapı ise “mevki, makam” anlamında kalıplaşan “çâr-bâliš” yapısı ile sonuna geldiği kelimelere “oturan” anlamı katan “nişîn” kelimesinin birleşiminden oluşturulmuş olması açısından dikkat çekmektedir:

Südde-i **serā-perde-i felek-fersāya** ma^crûz-ı bende-i **zerre-sâları** oldur ki bi-mennillâhi te^câlâ tevşîh-i **mu^callâ-şadr** ile bi’l-cümle **sîne-fikārân-ı ğayret-keşāna şifā-bahşā-yı** şadr oldukları eşnâda...

...gevher-i tâbende-i **‘âlem-fürûz-ı zât-ı kerrübî-simât-ı** şerîhâne ve vücûd-ı **hayr-âlûd-ı** veliyyü’n-na^camâların hemvâre ârâyiş-i **mu^callâ-şadr-ı** fetvâ ve **çâr-bâliš-nişîn-i muraşşâ^c-evreng-i** izz ü ‘alâ eyleye âmîn.

1.3.3. Yeni-Orijinal Kelime ve Terkipler

Osmanlı sahası sebk-i Hindî şiirinin anlaşılmasını güç kılan başlıca özelliklerden biri yeni ve orijinal kelime ve terkiplerdir. Öyle ki bu ifade ve terkiplerin kullanıldıkları dönemde önemli bir bölümü Hintçe ve Çağatay Türkçesinden çevrilmiş olup Fars şiirine de yeni girmiş oldukları bilinmektedir. Bu tarz kelime ve terkiplere İran’da yazılmış tarihi sözlüklerde rastlanmaması bunu açıklar mahiyettedir. Bunların tespit edilip anlamlandırılmaları ancak Hindistan’da ana dilleri Çağatay Türkçesi ya da Hintçe olan fakat Farsça şiirler de yazabilen müellifler tarafından kaleme alınmış lügatlerden ulaşmak mümkündür. Bu ifade ve terkipler genelde kinaye, teşbih-i belîğ, istiare, orijinal bir kelime ya da deyim vasıtasıyla kurulmuşlardır. İsrail Babacan yeni-orijinal yapı ve terkipleri oluşum bakımından iki grupta incelemektedir. İlk grup, ibda ve icat edilen tabirler, nadir kelime kullanımıyla oluşan orijinal tabirler, Fars şiirinden hazır alınan ifadeler ve Türkçeden Farsça’ya geçen Farsçalaşmış ifadelerden oluşmaktadır. İkinci grup ise normal izafet terkibi şeklinde olanlar, izafet-i maktu veya izafet-i maktûb, Farsça birleşik isim ya da fiiller, üç unsurlu birleşik yapıya sahip olanlardan müteşekkildir.⁹⁷

Yeni-orijinal kelime ve terkipler hakkında verilmiş bu bilgilerden sonra Hamdullâh Efendi Dîvânçesin’deki şiirlere bu minvalde yaklaşmak gerekmektedir. Aşağıdaki beyitte “sîr/tok” ve “çeşm/göz” kelimelerinin birleşmesi ile “tok gözlü/gözü tok” anlamındaki “sîr-çeşm” deyimini

⁹⁷ İsrail Babacan, “Sebk-i Hindî Şiirinde Yeni-Orijinal Yapı ve Terkipler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 3, (İstanbul 2009), s. 33-40.

elde edilmiş. Bu kavram muhtemeldir ki Türk edebiyatından Farsça'ya geçip Farsçalaşmış ve sonra da hazır bir kavram şeklinde sebk-i Hindî üslûbuna geçip kullanılagelmiştir:

O rütbe **sîr-çeşm** ol mertebe ʿanḳā-ṭabīʿatdir

Yanında bir ḥazef-pāreyle bahriñ dürr-i şehvārī (T. 14/15)

Aşağıdaki beyite bakıldığında “dîde/göz” ve “dûz/dikmek” kelimelerinin birleşmesi ile elde edilen “dîde-dûz” birleşik ismi dikkat çekmektedir. İsrâfil Babacan’ın ihtisas sözlüklerinden tarayarak verdiği “çeşm-dûz” birleşik ismi “karanlık, kör edici”⁹⁸ anlamında kullanılmaktadır. Hamdullâh Efendi’nin bu tabiri “çeşm-dûz” şeklinde değil de “dîde-dûz” anlamında kullanması bilinçli bir tercih olsa gerektir. Nitekim aşağıdaki beyitte de görüleceği üzere dîde-dûz ifadesinin ihtisas sözlüklerinde yer alan “çeşm-dûz” gibi anlamlandırılması mümkün görülmemektedir. Şair, sevgiliyi sabaha kadar göz dikip beklemesine şaşılması gerektiğini söylerken halihazırda var olan “çeşm-dûz” ifadesini “karanlık, kör edici” anlamını çağrıştırmaması için olsa gerek tercih etmemiştir:

Dîde-dûz olsam nola teşrîfiñe tā şubḥa dek

ʿĀşîka bir özge yâr-ı mahrem-i cândır şabâ (Türk. G. 1/3)

Türkçe ve Farsça’nın dil hazinesinde orijinal olmayıp sebk-i Hindî şiirinde sıklıkla kullanılmaları bakımından orijinal olan kelimelerden biri “tüfenk”dir. Hamdullâh Efendi Dîvânçe’deki üç beytinde tüfenk kelimesine yer vermiştir. Bunlar arasından incelemeye değer mahiyette olan aşağıdaki beyitte tüfenk kelimesinin yalın bir halde kullanılmayıp sonuna geldiği kelimelere “atan, atıcı” anlamı veren Farsça “endâz” sıfatı ile birleştirilerek kullanılması dikkat çekmektedir. Ayrıca Farsça “endâz” kelimesine Türkçe “lık” ekinin getirilerek “tüfenk atanlık, tüfenk atıcılık” gibi bir anlam oluşturulması da bu ifadenin Farsça’dan aynen alınıp Türkçeleştirilmeye çalışıldığına işaret etmesi açısından önem arz etmektedir:

Tüfeng-endâzlıkda şöyle mâhirdir ki her mermi

Nişâni çak sebû-yı kelle-i aşḥâb-ı ʿudvândır (K. 1/39)

Hamdullâh Efendi bir diğer beytinde ise yeni-orijinal tabirlerden biri olarak değerlendirilebilecek “toplanmış” anlamındaki “berçîde” kelimesinin “etek” anlamındaki “dâmen” kelimesi ile birleştirilmesi sonucu gerçek anlamlarından uzak bir şekilde “dünyadan

⁹⁸ İsrâfil Babacan, a.g.m., s. 38.

el etek çekmek, münzevî” tabirini oluşturan “berçîde-dâmen” yapısını kullanmıştır. Bu da şiire girmiş yeni-orijinal yapılardan olup izafet-i maktûb/ters çevirme ile elde edilmiş terkiplerdendir:

Ḳazā fermânına teslîm-i rûḥ etmekde bî-ārām

Ḳader tedbîrine teb’iyyeten **berçîde-dāmāndır** (K. 1/26)

Hamdullâh Efendi Dîvânçesin’deki izafet-i maktûb yolu ile yeni-orijinal bir yapı olarak kurulan başka birleşik kelimeler de mevcuttur. Aşağıdaki beyitte yer alan “hurde-cevlân” tabiri buna bir örnektir. “Ufak, kırıntı” anlamındaki “hurde” kelimesi, “dolaşma, hareket” anlamındaki “cevlân” kelimesi ile birleştirilerek “yavaş yavaş, ritimli bir şekilde yürüyen” anlamının elde edildiği bir yapı oluşturulmuştur:

O ser-ḥayl-i ḥuyûl-i şâfinât ol şun°-ı Yezdânî

Te°âlallâh ol rûtbe nerem-rev **hurde-cevlāndır** (K. 1/42)

Aşağıdaki beyitte de buna benzer bir yapı kurularak “ordunun ileri karakolu” anlamındaki “kâdime” kelimesi “hareket eden” anlamındaki “cünbân” kelimesi ile birleştirilmiş ve “yola çıkan, en önde giden” anlamlarında bir yapı elde edilmiştir:

Muḳaddemce olan şehrah-ı ḥaḳḳa **ḳâdime-cünbân**

Olurdu pâyi berpâ levḥa-i mekriñ giriftârı (T. 14/28)

Hamdullâh Efendi Dîvânçesin’de normal izafet terkibi şeklinde oluşturulan yeni-orijinal terkipler de mevcuttur. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde “takla-bâz-ı cilve-peymâ” terkibi ile oluşturulan “cilveli cambaz” anlamında oluşturulan yapı, ikinci beyitte “devâ-i derd-i sühân-fehm” terkibi ile “sözün değerini bilen dert ilacı” anlamında oluşturulan yapı ve üçüncü beyitte “şerm-sârî-baḥş-ı tâvûs-ı hırâmân” terkibi ile “nazlı nazlı yürüyen tavus kuşuna utangaçlık bahşeden” anlamında oluşturulan yapı, Hamdullâh Efendi’ye ait orijinal terkipler olarak değerlendirilmeye müsaittir. Ayrıca bu orijinal terkiplerin, birleşik sıfatlar vasıtası ile oluşturulması da dikkat çeken diğer bir özelliktir:

Berâyâya o rûtbe °adli şâmil kim bu demlerde

Kebûter za°f-ı bâza **taḳla-bâz-ı cilve-peymâdır** (K. 5/29)

Devâ-i derd-i sühân-fehm arandı biñ kerre

Bulunmadı felekiñ nüh kıbābı içinde (Türk. G. 16/3)

Geçilmez nāz u şūh u naḥvet ü ğanc ü delālinden

Hırāmı şerm-sārī-baḥş-ı ṭāvūs-ı hırāmāndır (K. 1/41)

Dîvânçesin’de üç unsurlu birleşik yapılara da çok fazla yer veren Hamdullâh Efendi, aşağıdaki beytinde “yara” anlamındaki “dağ” kelimesi ile “gönül” anlamındaki “dil” kelimesini Farsça bir ön ek olan “ber” kelimesi ile bağlayarak üçlü unsur oluşturmuştur. Aslen “gönlü üzerinde yara” gibi bir anlam çıkması gerekirken üçlü unsurun yanyana gelmesi ile “gönlü yaralı, kederli” anlamında bir birleşik yapı elde edilmiştir.

Fürûğ-ı saṭvetinden **dāğ-ber-dildir** Kiyāniler

Eğerçi dāsītān dillerde Firdevsī’niñ āşarı (T. 14/6)

Hamdullâh Efendi Dîvânçesin’deki şiirlerde bu nevi orijinal kelime ve terkip kullanımları fazla olup bariz örneklerin verilmesi ile iktifa edilmiştir. Bunlar dışında bir de mektuplarda geçen orijinal terkipler mevcuttur. Aşağıda bunlara örnek teşkil edecek yapılar, tamlama içerisinde geçtikleri halleri ile verilmiş olup bu yapılar bir sebk-i Hindî şairinin başvurabileceği orijinal yapılar olması hasebiyle önem arz etmektedir:

Hulāşa-i ‘arz-ı hāl-i ‘abd-i **zarā‘at-iştimālleri** oldur ki...

...dest-i **kerem-peyvest-i** ḥidivānelerinde sehl ü āsān edip...

...mizāc-ı **nezāfet-imtizāc-ı** sürüşānelerine...

...pīşgāh-ı **celālet-destgāhlarına** ‘arz u taḫdīme cesāret olundu.

1.3.4. Çoklu Duyulama (Hiss-âmîzî, Duyumlar Arası Geçiş)

Duyumlar arası geçişi ifade eden çoklu duyulama kavramının, Batı dillerindeki karşılığı olan sinestezi, aslında bir nöroloji terimi olup bilinçli zihinsel olayların tetiklemesiyle ortaya çıkan duyusal bir deneyim olarak tanımlanmaktadır. Nörolojideki sinestezi ilgili kişilerin bizzat yaşadıkları bir deneyimi ifade ederken şiirde böyle bir deneyimin varlığından kesin olarak söz edilemez. Şairler böyle bir deneyim yaşamamışsa bile elindeki dil malzemesini istediği

biçime sokarak anlam ve hayal ortamlarında çeşitli sinesteziler oluşturabilirler. Dolayısıyla şiirdeki sinestezi ile nörolojideki sinestezi arasında sahip oldukları olanakların çeşitlilik göstermesi bakımından ciddi farklılıklar vardır.⁹⁹

Hint-İran sahası sebk-i Hindî şiirinde “hiss-âmîzî” (hislerin karışması) adı verilen bu tabiri, Cafer Mum “çoklu duyulama” şeklinde karşılarken İsrâfil Babacan, “duyumlar arası geçiş” olarak adlandırmaktadır.¹⁰⁰ Şiirde karşılaşılan bu bağdaştırma türü, iki duyunun birbirine karışmasını veya birbirinin yerini almasını anlatan ifadelerdir.¹⁰¹

Hamdullâh Efendi’nin şiirlerinde çoklu duyulamanın birçok örneğine rastlanmaktadır. Aşağıdaki üç beyitte de soyut bir kavram olan “ahlak” kelimesi koku ile bağdaştırılarak hem çoklu duyulamaya yer verilmiş hem de soyut bir kelime somutlaştırılmıştır:

Değildir dâg-dâr-ı **bû-yı hulkı** yâlnız nâfe

Yanar hep âteş-i reşkiyle onuñ hânümân-ı ʿûd (T. 6/23)

Bû-yı ahlâkının âşüfte-dimâğıdır hep

Sünbül ü yâsemin ü nesterin ile nesrîn (K. 4/36)

Bû-yı hulkın eylese bir kerre şemm ehl-i Hoten

Rağbet-i müşk olur idi zîb-i bâzâr-ı kesâd (T. 24/25)

Hamdullâh Efendi’nin şiirlerinde yer verilen çoklu duyulamaların ekseriyeti, soyut bir kavramın onunla ilişkisiz bir duyuya atfedilmesi şeklinde oluşturulmuştur. Aşağıdaki beyitlerin ilkinde “yaratılış, mizaç” anlamındaki “hûy” kelimesi, koku alma duyusu ile ilişkilendirilmiştir. Diğer beyitte ise soyut bir kavram olan “merhamet” anlamındaki “rahm” kelimesi görme duyusu ile ilgili olan bakışla tamlama içerisinde kullanılarak çoklu duyulama yapılmıştır. Bu beyitler aynı zamanda somutlaştırmaya da örnek teşkil etmektedir:

Derûnu âteş-i gayret ile gûyâ olur külhan

Ne dem kim **bû-yı hû-yı** dilkeşin yâd eylese micmer (T. 23/13)

⁹⁹ Cafer Mum, “Sebk-i Hindî’de beyit yapısı, paradoksal imajlar ve çoklu duyulama”, *Sözde ve Anlamda Farklılaşma Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)*, 2. bs., (Haz. Hatice Aynur vd.), (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2009), s. 135.

¹⁰⁰ İsrâfil Babacan, a.g.e., s. 257.

¹⁰¹ Cafer Mum, a.g.m., s. 136.

Ğubâr-ı pâyidir gencü'l-cevâhir çeşm-i ümmîde

Nigâh-ı rahmi iksîrû'l-hayât-ı müstemen-dândır (K. 1/28)

Aşağıdaki bağdaştırmalar ise Hamdullâh Efendi'nin soyutlaştırmadan farklı olarak çoklu duyulamaya başvurduğu örneklerdir. İlk beyitteki “şîrîn hande” ifadesinde tatma duyusuna ait olan “şîrîn”, görme duyusuna ait olan gülüş ile ilişkilendirilerek çoklu duyulama yapılmıştır. İkinci ve üçüncü beyitlerdeki yapı daha farklı olup ikinci beyitte “pây-ı nigâh-ı men” tamlamasında görme duyusuna ait olan bakış, yürüme organı olan ayağa; üçüncü beyitte ise “gülçîn-i nigh” tamlaması ile yine görme duyusuna ait olan bakış, el organı ile yapılabilecek bir işlem olan gül toplayan birine atfedilmiştir. Bu son iki örnekte duyular ötesinde bir bağdaştırma ile çoklu duyulama yapıldığı görülmektedir:

Şîrîn handeet dehed âşûb râ hayât

Düzdîde yek tebessüm-i tu cân-ı fitne est (Fars. G. 5/2)

Be-pîşeş ahvelî bihter temâşâ çün reh-i emnest

Be-na'l-i bâz-gün ü râ reved **pây-ı nigâh-ı men** (Fars. G. 21/5)

Ol kim almaz nazara âyîne-i hürşîdi

Olsa **gülçîn-i nigh** tâbiş-i ruhsârından (Türk. G. 14/4)

Sadrazam Mâhir Paşa'ya gönderilen bir mektupta yer alan “**dîde-i hasret-dîde**” şeklindeki iki unsurlu tamlamada soyut bir kavram olan “hasret” kelimesi görme organı olan “göz” ile hem birleşik sıfat oluşturacak şekilde (hasret-dîde) hem de birleşik sifata bağlı bir tamlama oluşturacak şekilde kullanılmış ve çoklu duyulama yapılmıştır. Yine aynı mektupta “**nazargâh-ı merâhim ü eşfâklarından**” ifadelerinden hareketle, merhamet ve şefkat soyut kelimeleri ile bakılan yer, bakış yeri anlamındaki görme duyusuna karşılık gelen “nazargâh” kelimesi arasında tamlama yapıldığı dikkat çekmektedir.

1.3.5. Alışılmamış Bağdaştırma ve Somutlaştırma

Somutlama ya da alışılmamış bağdaştırmalar, şiir dilinin zenginliklerinden biri olarak kabul görür. Şiirde soyut kavramların somut unsurlarla ilişkilendirilmesi, Türk şiiri için çok da yeni

bir uygulama olmayıp Yunus Emre Dîvânı'ndan itibaren oluşturulan divanların neredeyse hepsinde kullanılagelmiştir.¹⁰² Bu uygulamanın divan şiirinin başlangıcından itibaren görülmesine rağmen sebk-i Hindî'nin karakteristik bir özelliği olarak değerlendirilmesinde, sebk-i Hindî şairlerinin yeni mazmun yaratmak maksadıyla bu uygulamaya fazlaca yer vermelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁰³

Dildeki göstergeler genel itibari ile tek başlarına kullanılmayıp tamlamalar oluşturarak, birleşimler kurarak belli duygu ve düşünceleri açıklayacak biçimde cümle içerisinde yer alırlar. *Bozuk yol, yeşil kumaş, çalışkan çocuk* gibi sıfat tamlamaları birbirleri ile uyuştukları, dilbilgisine ve mantığa uygun oldukları için doğal karşılanmış ve bunlar *alışılmış bağdaştırma* olarak adlandırılmıştır. Bu tamlamalara karşılık ise *sarı ilgi, kahraman felsefe* gibi sıfat tamlaması niteliği taşıyan fakat dilde kullanılmamış ve mantığa aykırı olan tamlamalar ise *alışılmamış bağdaştırma* adını almıştır.¹⁰⁴

Alışılmamış bağdaştırmalar ile ilgili ikinci bir kavram ise somutlaştırmadır. Somutlaştırma ve alışılmamış bağdaştırma birçok araştırmacı tarafından özdeşleştirilmiştir. İsrâfil Babacan, bu iki kavramın ortak noktaları olsa da aralarında ince bir ayrım yapmanın mümkün olduğunu söyleyerek somutlaştırmaların ekseriyetle ad aktarmaları özellikle de somutlayıcı ad aktarmalarıyla yapılırken alışılmamış bağdaştırmaların genellikle birbiri arasında anlaşılması güç bir ilişki olan iki zıt veya ilgisiz kavramın bir araya getirilmesiyle oluşturulduğunu dile getirir.¹⁰⁵

Özellikle somutlaştırma ile kurulmuş bu yapıların divan şiirinde çokça görülmesi, duygularını dile getirmek üzere şiirlerini yazan bir şairin âşık kimliğine büründüğünde iç dünyasında yaşadığı devinimleri yalnızca yaşamakla kalmayıp anlatmak da istediğinde bunları ancak somut unsurlarla ilişkilendirip anlattığı surette anlaşılacağını düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu somutlaştırmaların bir nevi soyut duygulara tercüman olduğunu da söylemek mümkündür. Hamdullâh Efendi Dîvânçesin'de de bu tür bağdaştırmaların farklı şekillerde olmak suretiyle birçok defa kullanıldığı saptanmıştır.

¹⁰² Şener Demirel, "17. Yüzyıl Sebk-i Hindî Şairlerinden Nâilî ve Fehîm'in Şiirlerinde Somutlaştırma ve Alışılmamış Bağdaştırmalar", *Sözde ve Anlamda Farklılaşma Sebk-i Hindî*, Haz. Hatice Aynur vd., (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2006), s. 42.

¹⁰³ Hasan Kaplan, *Zîver ve Divanı*, 1. bs., (İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2019), s. 56.

¹⁰⁴ Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, 7. bs. (Ankara: Bilgi Yayinevi, 2013), s. 150-152.

¹⁰⁵ İsrâfil Babacan, a.g.e., s. 246-247.

Aşağıdaki beyitte şair, kurduğu üç unsurlu bir tamlamada iki soyut kavramı bir somut unsurla ilişkilendirerek somutlama yapmıştır. Buna göre soyut birer unsur olan “aşk” ve “belâ” kelimeleri, somut bir unsur olan “bahr/deniz” kelimesi ile eşleştirilmiştir.

Ėarķ iken sîr olamaz **baħr-i belâ-yı ‘aşķa**

Bilemem bu dil-i şeydâ-yı Ėam-endüz nedir (Türk. G. 11/4)

Aşağıdaki beyitte ise Hamdullâh Efendi’nin, birleşik sıfat olan “gussa-zâd/gamdan doğan” ile yine birleşik bir isim olan “seng-lâh/taşlık yer” kelimeleri arasında bir terkip yaptığı görülmektedir. Sebk-i Hindî’de birleşik isim ve sıfatların kullanımına dair de örnek teşkil edecek bu beyitin öncelikle tamlayanı niteliğinde olan “gussa-zâd” kelimesine bakmak gerekmektedir. Soyut bir kavram olan gam anlamındaki “gussa” kelimesi gözle görülebilir olduğu için somut olarak değerlendirilebilecek “doğma” hadisesine atfedilmiş ve somutlama yapılmıştır. Bununla da yetinilmeyip “gamdan doğan, gamdan doğmuş” anlamındaki ifade somut bir unsur olan “taşlık yer” anlamındaki “senglâh” kelimesi ile birleştirilerek alışılmamış bağdaştırma yapılmıştır.

Reh **senglâh-ı Ėuşşâ-zâd** der-pîşĖâhem gird-bâd

Her zaħmet u miħnet be-yâd âlâm u aħzân der-bağal (Fars. G. 16/3)

Hamdullâh Efendi şu beyitte ise iki somutlaştırma yapmıştır. Birinci mısradaki “şehd-i visâl” tamlamasında, soyut bir unsur olarak değerlendirilebilecek “visâl/vuslat” kelimesi, somut bir unsur olan “şehd/bal” kelimesi ile somutlaştırılmıştır. Aynı zamanda diğer mısrada da soyut bir kavram olan “hasret” kelimesi somut bir ifade olan “iştiyâr/kovandan bal sağmak” ifadesi ile somutlaştırılmıştır. Hasret kovanından bal sağmak ifadesi, alışılmamış bağdaştırmaya da örnek teşkil edip orijinal bir yapı olarak değerlendirilmeye uygundur. Ayrıca bu beyitin yer aldığı gazel, soyut bir kavram olan hasret redifi ile oluşturulduğundan her beytinde ayrı ayrı somutlaştırma örneğine rastlanması bakımından önem arz etmektedir (bk. G. 9):

Fütâdelikden ümîd etmez idi **şehd-i vişâl**

Murâdı ‘âşıkınıñ **iştiyâr-ı Ėâsret**dir (Türk. G. 9/5)

Şairin Divânçe’sinde fazlaca rastlanan somutlaştırma örneklerinin bir kısmı aşağıda verilmiştir:

Rûy-ı deryâyı bulup **gerd-i kederden Ėâlî**

O la‘īn ibni la‘īn ibni la‘īn ibni la‘īn (K. 4/6)

Cihāna ‘ahd-i ‘adli mevsim-i sūr u sūrūr olsun

Hudā göstermesin bir dem de aña **rūy-ı ekdārı** (T. 14/36)

Nār-ı firqat dili yek lahzada hākister eder

Allāh Allāh nedir ol āteş-i cān-sūz nedir (Türk. G. 11/3)

Künc-i zillet ber-terīn-i şadr-ı ‘izzetdir baña

Nār-ı hasret dāğ-ı dil-efrūz-ı vuşlatdır baña (Türk. G. 2/1)

Ġubār-ı hātırım var ise de olmam hāzīn ašlā

Keder kōr mu dilimde şevk-i medhiñ ġuşşa-fersādır (K. 5/33)

Ġurre-i cebhe-i hikmet gül-i bāğ-ı fiṭnat

Cān-ı cişm-i ‘azamet mazhar-ı feyz-i ezeli (T. 4/4)

Huşūşā i‘tikād-ı kuvvet-i **bāzū-yı baḥtiyle**

Ser-ā-pā feth-i şark u ġarb aña ġāyetle āsāndır (K. 1/32)

Zi-bes āb ez-serāb-ı va‘d-ı ebnā-yı zamān ḥurde

Be-çeşmem her **giyāh-ı mezra‘-ı ümmīd** kemmūn şod (Fars. G. 7/5)

Nola günden güne **gül-naḥl-i āmāl** olsa kāmēt-keş

Bahār-ı devleti **cūşende-bārān-ı ‘aṭāyādır** (K. 5/13)

Esdi **bāğ-ı emele** bād-ı semūm vakt-i nesīm

Naḥl-i ümmīdde ḥiṭç kalmadı ne berg ü ne bār (K. 6/27)

Hudāvendā **behār-ı ‘ömr** gitdi geldi şeyḥūḥat

Edā-ı hacc muḳadder olmadı bu bendeye ḥālā (K. ?/35)

Ḥiyāz-ı ṭab^cı enhār-ı cināna reşk-fermādır

Riyāz-ı ḥāṭırı behcet-fezāy-ı ḳalb-i rıdvāndır (K. 1/22)

Sözü sâzı mey u maḥbûbu lîk ey ‘âşık-ı şeydâ

Ḥarâbe **ḥâne-i ḥāṭır**dan eyle cümleten maṭrûd (T. 6/9)

Ṭab^c-ı pākîzesi incāḥ-ı merāma teşne

Dil ü desti **yem ü kân-ı güher-i cûd u seḥâ** (T. 26/3)

Çekerse bezm-i tarabdan o rind **ayâğ-ı ümîd**

Cihānda olur aña ṭağ üstü **bâğ-ı ümîd** (Türk. G. 5/1)

Şiirler dışında mektuplar içerisinde de somutlaştırılmış bazı tamlamaların mevcudiyeti söz konusudur. Sadrazamın yazdığı mektuba teşekkür mahiyetinde yazılmış mektup içerisinde geçen “tıfl-ı **dil-i ḥazîne**” örneğinde; “hazine” kelimesi soyut bir kelime olan gönül ile ilişkilendirildikten sonra ayrıca “tıfl/çocuk” kelimesi ile de birleştirilerek üç unsurlu bir tamlama oluşturulduğu görülmektedir.

1.3.6. Örneklemeli Beyit Sistemi (Üslûb-ı Muâdele)

Beyti oluşturan mısralardan her birinin gerek gramer gerekse anlam bakımından birbirinden bağımsız olmasına üslûb-ı muâdele adı verilmektedir. Bu üslupta cümlelerin de anlamın da tek mısradaki tamamlanabilmesi için şairler az sözle çok şey anlatmayı gaye edinmiş, uzun isim ve sıfat tamlamalarına, sözü kısaltan teşbih, istiare ve telmih gibi söz sanatlarına sıklıkla başvurmak zorunda kalmışlardır. Sözün kısalması beraberinde kelimelerin anlam yükünün ağırlaşmasını getirmiş ve bu da yeni mazmunlar, hayaller ve benzetmeler nedeniyle zaten kapalı olan sebk-i Hindî şiirini daha da muamma bir hale dönüştürmüştür. Bu tür beyit yapısının üstlendiği bir diğer görev ise bir mısradaki dile getirilen soyut herhangi bir düşünceyi,

teşbih ilişkisinden yararlanarak öteki mısra da gözlem ve deneyimlere dayanan somut bir bilgi ile örneklendirmektedir.¹⁰⁶

Üslûb-ı muâdele neredeyse tamamı ile gazelde uygulanmış olup gazeldeki bir beyit yapısının uygulanışı ise şu şekildedir: Beyitteki mısraların birinde akla uygun, soyut bir konu dile getirilir. Bu nitekim özlü söz de olabilir. Diğer mısra da ise temsil, leff ü neşr ya da teşbih ilgisi ile bu akla uygun ya da özlü söz somutlaştırılır. Bütün hüner, bu somutlaştırıcı mısra da gizlidir. Buradan hareketle üslûb-ı muâdele yoluyla oluşturulan bir gazelde, beyitler arasındaki bağımsızlık aslen görünüşte olup mana açısından bir şekilde irtibat mevcuttur. Nitekim her beyitteki soyut unsurlar diğer beytin kelime ve tasvirleri yolu ile bir diğerini hatırlatır. Bir beyitte soyut düşüncenin dile getirildiği mısraya *mısra-ı makûl* veya *pîş-mısra*, somutlaştırmanın yapıldığı mısraya ise *mısra-ı mahsûs* veya *mısra-ı berceste* adı verilmiştir. Beyitlerde hangi mısraın önce ya da sonra olduğu değişmekle birlikte genelde ilk mısra *mısra-ı makûl* olurken ikinci mısra ise *mısra-ı mahsûs* şeklinde kullanılagelmiştir.¹⁰⁷ Nitekim Hamdullâh Efendi Dîvânçesin’de rastlanılan üslûb-ı muâdele örneklerinde de *mısra-ı mahsûs*un daima ikinci mısra da yer aldığı görülmektedir.

Hamdullâh Efendi’nin şiirlerinde de üslûb-ı muâdele sistemi ile söylenen beyitler mevcuttur. Aşağıdaki beyitte şair, ilk mısra da zalim olarak nitelendirdiği ayva tüylerine su ve tazelik verenin kendi gözyaşları olduğunu söyleyerek soyut/hayalî bir olayı gözde canlandırır. İkinci mısra da ise yeşil çimenin tazeliğine sebep olan şeyin jale olduğu söylenerek hakiki bir olaya dikkat çekilmiştir. Nitekim jale, doğal bir hadise sonucu sabahları yaprak ve çiçeklerde görülen su damlalarına denir. Şair, sevgilinin ayva tüylerini bir çimenliğe kendi gözyaşını da jaleye benzeterek iki durum arasında benzerlik ilişkisi kurmuştur. Bu benzerliği de birinci mısra da soyut, ikinci mısra da somut bir şekilde izah edip örneklendirmiştir. Ayrıca üslûb-ı muâdele gereğince de her iki mısra gramer ve anlam (soyutluk-somutluk) bakımından birbirinden bağımsızdır:

Haṭ-ı gaddârına eşkimdir âb u tâb veren

Ṭarâvet-i çemen-i sebze jāledir bâ’is (Türk. G. 4/3)

(Zalim ayva tüylerine su ve tazelik veren benim gözyaşımıdır. Nitekim yeşil çimenin tazeliğine sebep olan şey jaledir.)

¹⁰⁶ Cafer Mum, a.g.m., s. 121-122.

¹⁰⁷ İsrail Babacan, a.g.e., s. 358-359.

Hamdullâh Efendi bir başka beytinin ilk mısraında muhatabına heybesini gamlarla doldurduğu surette aşk vadisine gitmek için hazır olacağını öğütlemektedir. İkinci mısradan ise her yola çıkan kişiye azığın gerekli olduğunu söyleyerek önceki mısranın nedenini örneklendirerek anlatma yoluna gider. Birinci mısradan heybenin gamla doldurulması, aşk vadisine gitmeye hazırlanılması soyut unsurları teşkil ederken ikinci mısra tamamen hakikati/somut olanı arz etmektedir. Burada dikkat çeken mazmun, aşk yolculuğunda muhakkak olması gereken şeyin gönlün gamla dolu olmasıdır. Dolayısıyla çıkılan yolun aşk yolculuğu, azığın da gam olarak karşılanması suretiyle üslûb-ı muâdele yapılmıştır:

Pür kon enbânet zi-ğam v’ân geh be-rev vādī-i ‘aşk

Tüşe bāyed lā cerem her sālīkân-ı rāh-rā (Fars. G. 3/5)

(Heybeni gamlarla doldurduğun zaman aşk vadisine git. Her yola çıkana şüphesiz ki azık gerekir.)

Bir başka üslûb-ı muâdele örneği ise aşağıdaki beyitte yer almaktadır. Beyitin birinci mısraında, cevabı bilinen bir soru sorularak tecahül-i arif yapıldığı görülmektedir. Nitekim şairin “Bir yabancıнын yakınındakiler gibi davranıp eziyet ettiğini gören var mıdır?” diye soru sorarak kendisince cevabın “kimse görmemiştir” şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Beyitte yer almayan bu cevap ikinci mısradan verilen örneklemeden hareketle anlaşılmaktadır. İkinci mısradan şair birinci mısrayı hakikate/somut olana yaklaştırarak “Zaten su değirmeninin başında da her zaman kendi taşları döner.” diyerek gerçek bir olguya dikkat çekmiştir. Öyle ki su değirmeninin şekli tahayyül edildiğinde yuvarlak mekanizmasının üzerinde parçalar halinde bulunan taşlar görülecektir. Su değirmeni de bu taşlar sebebiyle sürekli dönüp, devretmektedir. Şair burada kendisini su değirmenine, yakınlarını da su değirmeninin etrafında bulunan taşlara teşbih ederek içinde bulunduğu hali bir nevi resmetmiştir. Bunu da üslûb-ı muâdele çerçevesinde gerçekleştirdiği görülmektedir:

Zi-bīgāne ki dīde āşīnā-veş şīve-i mihrī

Be-gerded āsiyā-rā ber-sereş hem-vāre seng-i h̄ĩş (Fars. G. 15/2)

(Kim yabancıнын tanıdıklar gibi davrandığını (ve eziyet ettiğini) görmüştür? (Kimse görmemiştir). Su değirmeninin başında her zaman kendi taşları döner.)

Zebān-ı bed-siriştān zilletī yābed zi-bed goften

Be-kām-ı ef̄ī hem-çün şīr nāb āyed şereng-i h̄ĩş (Fars. G. 15/4)

(Kötü yaradılışlıların dili kötü söylemekten alçaklık bulur. Nitekim yılanın zehri kendisine saf süt gibi lezzet verir.)

Ferah yâbed dil-i ehl-i suhen ez-ma'nî-i rengîn

Hınâ destî ki mî-büsed koned gülgün be-reng-i ẖîş Fars. G. 15/6)

(Söz ehlinin gönlü renkli manalardan mutluluk buldu. Kına, öptüğü eli kendi rengi olan kızıl renge boyar.)

Himmet-i dün key tevâned ber ser-efrâzî resîd

Ez ẖrāmîden çe vâye kâmet-i kütâh-râ (Fars. G. 3/3)

(Gayreti az olan/aşağı himmeti olan kişi başını kaldırarak nasıl yüceliğe ulaşabilir? Kısa boylunun salınarak yürümesinde ne fayda vardır.)

Ne lâyıķ ol kumâta eylemek teşbîh şîrânı

Cebândır şîrler yok yüzleri ẖç âteşe zîrâ (T. 2/20)

(Aslanları o savaşçılara benzetmek uygun değildir. Aslanlar korkaktır, zira ateşe bakmaya yüzleri yoktur.)

1.3.7. Sıfatların Sıralanması (Tensîkü's-sıfât)

Sebk-i Hindî üslûbundan evvel genel itibari ile kasidelerde istifa edilen bu sanatın kullanımı, Sebk-i Hindî ile birlikte diğer nazım şekillerinde de yayılmıştır. Sıfatların ard arda sıralandığı bu sanatı sebk-i Hindî şairlerinin beğeniyle kullanmalarının sebebi, mezkur sanatın bu üslubun vasfedici karakterine uygun olması dolayısıyladır. Öyle ki klasik üslupla yazan şairlerin dili daha çok mefhûmî iken sebk-i Hindî şiirinin dili tasvir edici bir karaktere bürünmüştür. Vasfettiği kişiyi, kavramı ya da mekanı farklı yönleri ile ele almak isteyen sebk-i Hindî şairinin bu sanata başvurması tabiidir. Dolayısıyla genişletilmiş tamlama ve birleşik yapıların ortaya çıkmasında bu sanatın payı oldukça büyüktür.¹⁰⁸

Bu sanat türü, kaside ve tarih manzumelerine fazlaca yer veren ve memduhunu her yönü ile övme gayesinde olan Hamdullâh Efendi'nin çokça kullandığı bir sanattır. Hamdullâh Efendi'nin gazellerinde bu sanatın örneklerine çok fazla rastlanmasa da aşağıda, bir

¹⁰⁸ İsrail Babacan, a.g.e., s. 287.

gazelinden alınmış bir beytinde de bu sanata örnek teşkil edecek şekilde sıfatların sıralandığı dikkat çekmektedir. Bir gazelin matla beyti olan bu beyitte, sevgilinin yanağının ve kâkülünün güzelliğini anlatmak için seçilmiş sıfatlar hem geniş tamlamalar içerisinde hem de simetrik bir yapı oluşturacak şekilde sıralanarak aynı zamanda ahenk de oluşturmuşlardır. Her mısranın başında ve sonunda yer alan “nedir” soru edatları da “ne kadar da güzel” anlamını çağrıştırıp sıfat oluşturacak şekilde kullanılmıştır:

Nedir ol **tābiş-i ruhsār-ı dil-efrūz** nedir

Nedir ol **kākül-i müşkîn-i ciger-düz** nedir (Türk. G. 11/1)

(O gönle aydınlık veren yanağın parlaması, o ciğeri delip geçen misk kokulu kâkül nasıl bir şeydir?)

Hamdullâh Efendi tarih manzumesinden alınmış bir beytinde ise memduhun vasıflarını birinci mısrada “şeref-mâye” ve muallâ-pâye” şeklinde iki birleşik sıfatla ve “sultân-ı hüma-sâye” şeklinde ikinci unsuru birleşik sıfat olan bir tamlama ile dile getirmiştir. İkinci mısrada ise ikinci unsurları birleşik sıfat olan iki ayrı tamlama ile memduhun vasıfları sıralanmıştır. Beyit, herhangi bir yüklemi bulunmaksızın yalnızca sıfatlardan oluşturulması açısından önem arz etmektedir:

Şeref-mâye mu‘allâ-pâye sultân-ı hüma-sâye

Hidiv-i ma‘delet-vâye şehensâh-ı zafer-mev‘ūd (T. 6/13)

(Özü şerefli, rütbesi yüce, gölgesi Hüma kuşu gibi olan sultan, adaletten nasibini almış, kendisine zafer vadedilmiş padişah...)

Hamdullâh Efendi Dîvânçesin’de bu şekilde sıfatların ağırlıkta olduğu beyitler aşağıda verilmiştir:

Maķālinde **mürā‘-i reh-i ķānūn-ı ‘Osmānī**

Fi‘ālinde ser-ā-pā **reh-rev-i şer‘-i Muḥammed’dir** (T. 19/16)

(Sözünde, Osmanlı kanununun sistemini gözetendir. İşlerinde, tamamen Hz. Muhammed’in şeriatının yolcusudur.)

Şeh-i şāḥib-ķırān mehdī-i devrān sāye-i Yezdān

Süleymān-ı zamān Sultān Selīm-i şāliş-i pūr-cūd (T. 6/14)

(Çok talihli bir hükümdar olup zamanın Mehdisi, Allah’ın gölgesi, devrin Süleyman’ı cömertliğin kaynağı üçüncü Sultan Selim...)

Ne Yūsuf yaraya merhem meded-res **Hızr-ı ferruh-dem**

Ne Yūsuf **mehdī-i ʿİsā-nefes düstūr-ı şaf-ārā** (T. 12/17)

(Öyle bir Yūsuf ki yaralara merhem, dara düşene el uzatan, uğurlu Hızır, nefesi İsa nefesli, Mehdi gibi olan, katıldığı saflara düzen veren sadrazam...)

Hudāygān-ı şehān şehriyār-ı ʿālemiyān

Besende şāh-ı cihān **şöhre-zā-yı dārāyī** (T. 1/3)

(“Padişahların padişahı”, “âlemin hükümdarı”, “cihanın şahı” ya da “krallığa şöhrat veren” ünvanları onu anmaya yeterlidir.)

Cihan-gīr-i ser-āmed şeh Selīm-i şālīş-i pūr-dil

Yegāne **pādişāh-ı kār-āgāh-ı kerem-pīrā** (T. 2/1)

(Dünyayı hükmü altına almada önder, cömertlikle süslenmede tecrübeli, eşi benzeri bulunmayan yiğit padişah III. Selim.)

Vücūdu **sāye-i memdūd-ı Hakk fark-ı cihān** üzre

Beķası **pāye-i emn ü emān-ı sāha-i ğabrā** (T. 2/2)

(Varlığı, cihan tepesinin üzerine Allah’ın uzatılmış gölgedir. Bekası, yeryüzü meydanının emniyet rütbesidir.)

Cihān-ı mecd ü şevket āsumān-ı necded ü nuşret

ʿUmān-ı cūd u reʿfet yem-kerem hākān-ı ʿālem-sūd (T. 6/12)

(Ululuğun ve heybetin cihani, kahramanlığın ve zaferin seması cömertlik ve merhamet okyanusu, keremi denizler kadar (çok) dünyayı sevindiren padişah...)

Mektupların elkab ile başlayan giriş cümlelerinde dde tensikü’s-sıfata örnek teşkil edecek kullanımlar mevcuttur. Aşağıda bu sanatı örneklendirecek üç cümle verilmiştir. Bu cümleler muhatabın vasıflarının sıralandığı giriş cümleleridir:

Südde-i serā-perde-i felek-fersāya maʿrūz-ı bende-i zerre-sāları oldur ki bi-mennillāhi teʿālā tevşīh-i muʿallā-şadr ile bi’l-cümle **sīne-fikārān-ı ğayret-keşāna**

şifâ-baḥşâ-yı şadr oldukları eşnâda ‘illet-i mûcibe-i diyânet ve mûbâşir-i muḳaddem-i sâbıka-i ‘inâyet ile emr-i tertîb-i edevât-ı de‘avât-ı hayriyyelerinde bālâ-pervâz-ı ḥad-nâ-şinâsî olarak ḥâk-pây-i veliyyü’n-na‘mânelerine taḳdîm ü irsâle cür‘et olunan...

Fermûde-i ḥudâvend-i kerîm ve **sipurde-i ‘uhde-i ‘abd-i ḳadîm** olan da‘vât-ı hayriyye vücûh-ı şelâşe ile **farîza-i zimmet-i dâ‘î-i müstedîmleridir** ki...

Mâye-i feyzân-ı ser-şâr-ı dostkânî ve **mâbihi’l-ḳıvâm-ı ḥullet ü mihribânî** olan sa‘âdetlü semâhatlü ‘inâyetlü sulṭânım ḥâzretleri...

1.3.8. Farsça Dil Unsurlarının Türkçe Dil Unsurları Yerine Kullanılması

Osmanlı sahası sebk-i Hindî üslubu ile yazılmış şiirlerin karşı karşıya kaldığı önemli etkenlerden biri de isim hal eki, zarf, edat ve tümleç gibi cümle sentaksının karakterini ciddi anlamda etkileyen unsurların Farsça olarak kullanılmasıdır. Bu özellik, klasik üslupla yazılmış şiirlerde görülse de sebk-i Hindî şairlerinde gözle görülür bir şekilde arttığından belirleyici bir özellik halini almıştır. Farsça unsurların cümle sentaksında bu şekilde ağırlık kazanması başta Hint-İran sahasından hazır kavramlar almak ve Farsça sentaksın Türkçe cümle yapısında kısaltmaya sebep olan etkileri dolayısıyladır.¹⁰⁹

Hamdullâh Efendi de birçok şiirinde cümle sentaksını Farsçadan alıntı yaptığı ön ekler yardımı ile kurmuştur. Aşağıdaki beyitlerde Hamdullâh Efendi, farklı şekillerde tezahür etmiş zarfları ve yönelme hal eklerini, Farsça “be” ve “te” ön ekleriyle ya da pekiştirme elifi olan “â” sesi ile karşılamak suretinde oluşturmıştır. Bu nevi örnekler Dîvânçe’de çok defa tekrarlınsa da bir kısmı verilmekle yetinilmiştir:

Bulsa şaff-ı na‘l-i dersinde eger cāy-ı ḳarār

Ser-be-farḳ-ı çarḥ-ı faḥr olur idi Şadr-ı Şehîd (T. 18/12)

Dil-be-dil seyr ü temâşâ kon cihân-râ **ân-be-ân**

Hîç ne-yâbed ḥâcet-i fikr-i vaṭan cānâ turâ (G. 2/2)

Mazhar-ı feyz-i Ḥudâdır dâ‘imâ ol şehriyâr

¹⁰⁹ İsrâfil Babacan, a.g.e., s. 307.

Sāyesinde **dem-be-dem** olmakda ʿālem şādumān (T. 7/17)

Gülū-gīr olalı gerden-keşāna seyf-i tehdīdi

Aña **ser-tā-be-pā** ʿālem muṭīʿ-i emr ü fermāndır (K. 1/33)

Karış karış ede küffār mülkūn **ser-te-ser** teşhīr

Ola rūy-ı zemīne hem-çün İskender hükūm-fermā (T. 2/31)

ʿUmdesi idi **ser-ā-pā** vūzerā-zādeleriñ

Aña mīrān-ı kirām mefḥarī denilse sezā (T. 26/2)

Yürü feth eyle cihān milketini **ser-tā-ser**

Keremiñ etme dirīg ehle **be-resm-i dīrīn** (K. 4/43)

Aşağıda simetrik bir yapı oluşturularak kurulan beyitte, Farsça ön ek olan “be” sesi ile yapılmış üçlü yapılar vasıtası ile iki mısra arasındaki ahenk güçlendirilmiştir:

Reʿāyā **ān-be-ān** hıfzıyla şāhib-servet ü sāmān

Ḥazāʾin **dem-be-dem** saʿyiyle reşk-i genc-i Bād-āver (T. 23/11)

Dîvânçe’nin sonunda yer alan mektuplarda da bu nevi kullanımlara tesadüf edildiği görülmektedir. Aşağıda örnekleri verilen cümlelerin ilk ikisinde pekiştirme elifi olan “â” sesi ile üçüncüsünde ise bulunma hali “der” eki ile “pey-â-pey, ser-â-ser, tuy-der-tuy” şeklinde üçlü yapılar oluşturulduğu görülmektedir:

...vürūd-ı **pey-â-pey**-i meserrāt u şādmānī ve ḥuşūl-i kāffe-i āmāl ü emān ile...

Cümleden aḳdem **ser-â-ser** mürde-dilān-ı ʿāleme...

Binā-berīn **tuy-der-tuy** kemer-i ḡayreti...

Hamdullāh Efendi Dîvânçesin’deki şiirlerin sebk-i Hindî’nin belirgin özellikleri açısından incelenip aktarıldığı yukarıdaki örneklerden, Hamdullāh Efendi’nin sebk-i Hindî şairlerinin etkisinde kalarak şiirlerinde bu üslubun barındırması gereken neredeyse bütün özellikleri

barındırması hasebiyle sebk-i Hindî şairleri arasında değerdendirilebileceği sonucuna varılmaktadır. Burada sebk-i Hindî özelliği taşıyan beyitler sınırlı sayıda verilmiş olsa da Hamdullâh Efendi Dîvânçe'sine bakıldığında bu örneklerin daha da çoğaltılabileceği aşıkâr olacaktır; ancak yine de burada zikredilen kısıtlı örnekler dahi Hamdullâh Efendi'nin sebk-i Hindî üslubu etkisinde şiirlerini yazan bir şair olduğuna işaret etmesi bakımından kâfidir.

II. BÖLÜM: DİVANÇE'DEKİ NAZIM BİÇİMLERİNİN YAPI, SAYISAL VERİLER VE MUHTEVA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

2.1. Kasideler

Asıl anlamı kast etmek, bir şeye yönelmek, doğru yolda bulunmak olan kaside, bir edebiyat terimi olarak ilk beyti kendi içerisinde, diğer beyitleri ise ilk beyitle kafiyeli olan (aa, xa, xa, xa) nazım biçiminin adıdır.¹¹⁰ Beyit sayılarının 15'den az olmayıp genellikle de 31 ile 99 beyit uzunluğunda yazıldığını dile getiren kaynakların yanında alt sınır için en az 9, üst sınır için de en fazla 100 beyit olduğunu kaydeden kaynaklar mevcut olsa da kasideler için böyle bir sınırlamanın mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Nitekim XVI. yüzyıl kasideleri üzerinde bir yüksek lisans tezi hazırlamış olan Bilal Çakıcı, bu yüzyıla ait olduğunu tespit ettiği kasideler içerisinde 9 beyitten az, 100 beyitten de fazla olan toplam 28 kaside olduğunu dile getirmektedir.¹¹¹ Klasik Türk edebiyatının zirve dönemlerinden biri olan XVI. yüzyıla göre bu sayı az bir orana tekabül etse de kasidelerin beyit sayıları hususunda kesin bir kıstas yapılmasına engel teşkil etmesi açısından mühimdir.

Kasideler beyit sayılarında herhangi bir sınırlama olmaksızın uzun olarak da yazılabilmesi, müstakil olarak bir kişi veya belirli bir maksada hasredilerek konu sınırlandırmasına tabi tutulmaması gibi sebeplerden ötürü tercih edilmiş nazım biçimlerindendir. Kasidelerin yazıldığı dönem şartları göz önünde bulundurulduğunda ise geleneğin bir icabı diğer bir ifade ile bir mecburiyet olarak değerlendirilmesi mümkündür. Zira kasideler, kendisine hami arayan şair için hamisini methetmede başvurabileceği bir araç olmasının yanında mersiye gibi bazı türlerde de geleneğin ya da vefa borcunun gerektirdiği bir mecburiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹²

Nesib-Teşbîb, Maksûd-Medhiye, Tegazzül, Fahriye ve Duâ olmak üzere kasidelerin beş ana bölümü mevcuttur. Nesib bölümünde işlendikleri konulara göre suriyye, ıydiyye, nevrûziyye, fethiyye, cülusiyye, dâriyye vb. adlandırmaların yapıldığı kasideler, devrinin folkloru, tarihi, mimarisi ve toplum psikolojisini yansıtmaları bakımından tarihe yardımcı belge niteliği taşırlar. Öte yandan fahriye bölümlerinin de şairin halini arz ettiği, hayatına ve sanatına dair az çok

¹¹⁰ M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim, Ölçü, Kafiye*, 7.bs. (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2013), s. 21.

¹¹¹ Bilal Çakıcı, "Eski Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (XVI. Yüzyıl)," (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE, 1996), s. 7.

¹¹² M. Ali Karavelioğlu, "Türk Edebiyatında Kaside", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c.5, S. 9, 2007, s. 253.

bilgiler verdiği bir bölüm olması hasebiyle edebiyat tarihine ışık tuttuğunu söylemekte fayda vardır.¹¹³

Bu çalışma çerçevesinde Dîvânçe'sini incelemiş olduğumuz Hamdullâh Efendi'nin yaşadığı XVIII. yüzyılda, Nedîm, Osmanzâde Tâib, Nâzım Yahyâ, Şeyh Gâlib, Sünbülzâde Vehbî ve 84 kaside yazarak en çok kaside söyleyen şair olarak da bilinen Enderunlu Fâzıl, bu dönem kasidesinin gelişmesine katkıda bulunan başlıca şairlerdendir. Fakat giriş bölümünde de bir tablo¹¹⁴ ile zikredildiği üzere kasidelerin yerlerini tarih manzumelerine bırakarak önceki yüzyıllara göre azınlıkta olduklarını belirtmek gerekir. Nitekim 27 tarih manzumesinin bulunduğu Hamdullâh Efendi'nin Dîvânçe'sinde de toplamda 296 beyiti havi 8 kaside bulunmaktadır. Bu kasideler III. Selim, I. Abdülhamîd, Yûsuf Ziyâ Paşa, Gâzi Hüseyin Paşa, Seyyid el-Hâc Mehmed Paşa, Halil Hamîd Paşa ve Dürrîzâde Mustafa Efendilere ithafen yazılmıştır. I. Abdülhamîd, Yûsuf Ziya Paşa ve III. Selim'in bed-i besmele töreni adına yazılmış olan manzumelerin, kaside nazım biçimi ile yazılmış tarihler olduğunu da belirtmek gerekir. Beyit sayıları bakımından en uzun 55 beyit, en kısası ise 17 beyitten müştemeldir. Beyit sayısı 55 olan iki kaside bulunmaktadır. Bunların ilkinde devrin padişahı III. Selim'in şiir kabiliyetindeki vasıfları, diğerinde de Sadrazam Yûsuf Ziya Paşa'nın medhi ile birlikte Mısır'ı fethinin tarihi anlatılmaktadır. Beyit sayısı 17 olan en kısa kaside ise I. Abdülhamîd'in övgüsünde kaleme alınmıştır. Dîvânçe'deki kasidelerin beyit sayıları hakkında genel bir fikir edinmek adına tüm kasidelerin beyit sayılarının gösterildiği tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: Hamdullâh Efendi'nin kasidelerinde beyit sayısı

Kaside Yazılan Kişi	Beyit Sayısı
III. Selim	55
III. Selim	26
I. Abdülhamîd	17
Yûsuf Ziya Paşa	55
Gazi Hüseyin Paşa	50
el-Hac Mehmed Paşa	45
Halil Hamid Paşa	29
Dürrîzâde Mustafa Efendi	22

¹¹³ Yaşar Aydemir, "Türk Edebiyatında Kaside", *Bilig*, S. 22, 2002, s. 145.

¹¹⁴ Bk. Giriş Bölümü, s. 12.

Tabloda görüleceği üzere Dîvânçe’de yer alan 8 kasideden 4’ünün 40 beyitin üzerinde olduğu dolayısıyla bu dönem kasidelerinin beyit sayılarında bir azalma olduğu görüşlerine karşılık Hamdullâh Efendi’de bu oranın istatistiklerin üzerinde olduğu dikkat çekmektedir.

Bahsi geçen 8 kasidede toplamda beş farklı vezin kullanılmış olup bunların hepsi klasik dönem şairleri tarafından da çokça rağbet edilen vezinlerdendir. Bunlardan biri 16’lı, ikisi 15’li, biri 14’lü, diğeri ise 11’li kalıplardandır. 16’lı ve 14’lü olan vezinler hezec bahrinde, 15’li ve 11’li olan vezinler ise remel bahrindedir. Yalnızca 8 kasideye oranla beş farklı veznin kullanılmış olması şairin aynı vezinlere sığınmaktan kaçındığına işaret etse de az bir veri olması hasebiyle kesin bir yargı vermekten imtina ettiğimizi belirtmek gerekir. Hamdullâh Efendi’nin kasidelerindeki vezinlerin neler olduğunu ve kullanıldıkları sayıları şu tablo ile göstermek mümkündür:

Tablo 3: Hamdullâh Efendi’nin kasidelerinde kullandığı vezinler

Vezin	Sayı
mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün	3
fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlün	2
mef’ülü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ülün	1
fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün	1
fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün	1

Dîvânçe’deki kasidelere klasik kafiye sistemi açısından bakıldığında üçünün mücerred beşinin ise mürdef kafiye olduğu görülmektedir. Mürdef kafiyelerin ikisinde mürdef-i elifi tercih edilirken üçünde mürdef-i yâyi tercih edilmiştir. Mücerred kafiyelerin ikisi “â” sesi ile bir tanesi “r” resi ile oluşturulmuştur. Kasidelerin ikisinde “dır” redifi, birinde ise –i devrân redifi bulunurken diğeri beşinde redif bulunmaması dikkat çekmektedir. Dîvânçe’deki kasidelerin kafiye tablosu şu şekildedir:

Tablo 4: Hamdullâh Efendi’nin kasidelerinde ve kafiye türleri

Kafiye	Redif	Kafiye Türü
--------	-------	-------------

-ān	dır	Mürdef Kafiye
-ār	-	Mürdef Kafiye
-īn	-	Mürdef Kafiye
-īd	-	Mürdef Kafiye
-īm	-	Mürdef Kafiye
-r	-i devrān	Mücerred Kafiye
-ā	dır	Mücerred Kafiye
-ā	-	Mücerred Kafiye

Divân'da yer alan kasidelerin biri hariç hepsinde kim için ve ne hususta yazıldığına dair müstensih tarafından düşülen bir başlık yer almaktadır. Bu kasideleri Hamdullâh Efendi'nin hami aramak gayesiyle sahiplerine sunduğu düşünüldüğünde başlıklarda yer alan merhum ifadeleri, bu başlıkları müstensihin yazdığını destekler mahiyettedir. Ancak tamamı Farsça olarak yazılan başlıkların bir tanesinde Farsça başlık ile beraber Arapça bir duanın da olduğu görülmektedir. III. Selim'in şiir kabiliyetinin övgüsünü konu edinen bu şiirin başlığı diğerlerine nazaran farklılık arz ettiğinden müellif tarafından Padişah III. Selim'e sunulurken de yazılmış olma ihtimali yüksektir. Dîvânçe'deki kasidelerin Farsça başlıkları ve günümüz Türkçesine aktarılmış hallerini, muhtevaya dair kısmen bilgi sahibi olmak adına şu tablo ile göstermek mümkündür:

Tablo 5: Hamdullâh Efendi'nin kasidelerinde başlıklar

Başlık	Günümüz Türkçesi
Der-vaşf-ı sülhân-âferîn pâdişâh-ı rûy-ı zemîn ce'alellâhu lehü hüsne karînin	Şiiri yaratan yeryüzü padişahının vasıfları hakkındadır. Allah ona güzel bir yaklaşım kılın
Tārîḥ-i bed'î-ı ilm şehzâde Sultân Selîm ibn Sultân Muştâfâ Hân	Sultan Mustafa Han'ın oğlu Sultan Selim'in okula başlamasının tarihi
Tārîḥ-i feth-i Mısr der-medḥ-i vezîr-i a'zam Yûsuf Ziyâ Paşa	Sadrazam Yûsuf Ziya Paşa'nın medhi ve Mısır'ı feth etmesinin tarihi
Der-medḥ-i vezîr-i Âşaf-naẓîr kapudân-ı deryâ merḥûm Ġâzî Hüseyn Paşa	Âsaf gibi çok başarılı vezir ve kaptan-ı derya olan merhum Gazi Hüseyin Paşa'nın övgüsü hakkındadır
Der-medḥ-i vezîr-i a'zam merḥûm es-Seyyid el-Hâc Mehmed Paşa	Merhum vezir Seyyid el-Hac Mehmed Paşa'nın övgüsü hakkındadır

Bahāriyye der-sitāyiş-i şadr-ı esbak Halîl Hamîd Paşa merhûm	Sabık sadrazam merhum Halîl Hamîd Paşa'nın övgüsü hakkında bir bahariyyedir
Der-medh-i merhûm şeyhülislâm-ı esbak Dürri-zâde Muştafâ Efendi	Sabık Şeyhülislam merhum Dürri-zâde Mustafa Efendi'nin övgüsü hakkındadır

Devrin padişahı III. Selim'in şiir kabiliyetinin övgüsünü konu alan kasideye, evvelâ memduhun övgüsü yapılarak giriş yapılmıştır. İlk 3 beyitte, böyle bir padişahın gelmesi ile Allah'ın nimetlerinin tüm insanlığa yayıldığı, âlemin düzen ve tertip bulduğu, tıpkı Hz. Ömer devrindeki gibi taş ile mücevherin, cahil ile âlimin ayırt edildiği söz konusu edilerek böyle bir padişahın dönemine erişip ona kul, köle oldukları için Allah'a şükredilmektedir. Gelişi ile devranda nasıl bir değişikliğe sebep olduğunun izahından sonra memduhun bireysel övgüsüne geçilmiştir.

Asıl maksat olan şiir kabiliyetinden söz edilmeden evvel bir girizgâh olarak değerlendirebileceğimiz bu bölüm, 3. beyit ile 7. beyit arasında yer almaktadır. Şairin verdiği bilgilere göre; III. Selim, kalp gözü açık, velî, Allah'ın gölgesi bir padişah olup saltanat sevgisi ile yanıp tutuşmamaktadır. Zira onun gözünde dervişlerin giydiği külah ile mücevher taş birbirinden farksızdır. Yani o mevki, makam sevdalısı bir padişah asla değildir. Eğer öyle olsaydı başı tahta, kendisi tahtta olduğu halde gönlü Hak yolunda olmazdı. Nitekim o âlemin en yüce mertebedeki velisi ve halifesidir.

III. Selim'in velî bir kişi olup mevki, makamdan münezzeh tutulduğu bir övgüsünün tercih edilmesi onun şair kişiliğinin övgüsüne zemin hazırlamak için olsa gerektir. Zira maksud bölümüne geçişi sağlayan 7. beyitte, ülkedeki tüm memleketleri süslemeyi emreden bir padişah olması ile vasıflandırılmaktadır. Bu süsleme III. Selim'in gerek şiiri ile gerek düşmanlara karşı başarısı ile gerekse de adaleti ile sağlanmaktadır. Şairin verdiği bilgilerden hareketle III. Selim'in edebî kişiliği hakkında şunları söylemek mümkündür: Onun sözü, dünyada değerli olarak görülen ne varsa onlar kadar değerlidir, adeta yakut ve mercandır. Sözleri, feleğin gerdanına süs olacak güzellikte bir inci gibidir. Söylediği tüm sözler, şeriata uygun olup hadislerin izinde, Kurân ayetlerinin yolundadır. Hz. Peygamber'in şairi Hassân bin Sâbit gibi tesirli söz söyleme ve kelimeleri uyum içerisinde bir araya getirme yeteneğine sahiptir. Tüm bunlar herkesin düşünerek ortaya koyabileceği şeyler değil, ancak Allah'ın bir ilhamıdır.

III. Selim'in şiir kabiliyetindeki övgüsü ile başlanıp adaleti, padişahlığı, merhameti, tüm dünyayı hükmü altına alması, kahramanlığı ile devam ettirilmiştir. Medhiye olarak değerlendirebileceğimiz bu bölüm 8. beyit ile 47. beyit arasında yer almaktadır. Medhiye bölümünden sonra şairin kendisini öveceği fahriye bölümü gelmektedir; fakat bu bölüme geçmeden evvel girizgâh mahiyetinde bir tevâzu beyitinin varlığı söz konusudur. Öyle ki Hamdullâh Efendi, memduhu hakkında zikrettiği tüm bu övgülerden sonra öncelikle kendisini tevâzu ile hakir görüp memduhunu vafsetmede aciz olduğu için özür dilemektedir. Şairin bu şekilde özür dilemesi, memduhun övülecek sayısızca özelliği olduğunu bilse de sözün sonunun geldiğine ve geleneğin icap ettirdiği şekilde sözün de bir anda kesilemeyeceğine işaret etmektedir. Bu sebeple tevâzu beyti olarak adlandırabileceğimiz 48. beyitten sonra, asıl fahriye beyti olan 49. beyit gelmektedir. Burada da şair, şiirinin olası bir ihtimale karşı beğenilmemesi durumunda, memduhu vaffederken dilinin tutulup aciz kalmasının sebebini içerisinde bulunan “gam” olarak göstermektedir. Aksi takdirde kendi şiirinin Şevket'i ve Selman'ı kıskandıracak kadar başarılı olduğunu dile getirerek kendisini över.

Fahriye beytinden sonra bahtının kara olduğunu, nisyan köşesinde esir kaldığını dile getirerek Allah'a kendisini kurtarması için dua eder. Mahlasının yer aldığı 53. beyitte ise dua bölümü için bir geleneğe işaret ederek şu ifadeleri kullanır:

Söz âhir oldu şıdk-ile duâya başla Hamdullâh

Duâ söz âhırinde âdet-i sihr-âzmâyandır (K. 1/53)

(Ey Hamdullâh, sözün sonu geldi. Şimdi içtenlikle duaya başla. (Zira) söz sonunda dua etmek büyüğülerin âdetidir.)

Son iki beyitte ise memduh III. Selim'in, dilediğince eğlenmesi, ömrünün sonsuz bir seviyeye ulaşması ve düşmana daima galip gelmesi için dua edilerek kaside hitama erdirilir.

III. Selim adına yazılan bir diğer kaside ise onun ilme başlamasına düşürülen tarih manzumesidir. Şair, maksada uygun olarak evvela Allâh'ın ilmi ezeli ve ebedi olan anlamındaki “Alîm” isminin övgüsü ile şiire başlamıştır. Daha sonra âlemi nasıl bir sevincin aldığı, gönüllerden sıkıntı ve elemin gittiği şeklinde genel bir övgü ifadeleri zikredilerek bu nevi güzelliklerin sebebi olarak söz III. Selim'in ilme başlamasına getirilmiştir. Beşinci beyitten 11. beyite kadar kâinattaki bu sevinçlerin, feyizlerin sebebinin bu husus olduğu yönünde övgüler yapılmıştır. 11. beyit ile bed-i besmele töreninin manzarası çizilmeye başlanmıştır. Bu iki beyitte babasının ferman vermesi ile ilme başladığı, meleklerin ellerini

açarak amin deyip hizmetine girdikleri dile getirilmiştir. 13. beyitten itibaren ise III. Selim'in ay parçası gibi olduğu, aklı karşısında İbn-i Sînâ ve Eflatun'un bile hayret ettiği, Alîm olan Allâh'ın sırlarının hazinesi olduğu gibi övgü dolu ifadeler sıralanarak medhi yapılmıştır. 21. beyit ile 23. beyit arasında ilmin kaynağı olması, zatına maarif verilmesi gibi dualar edilerek şairin kendisinin de övgüsünü yaptığı fahriye beytine gelinmiştir. Şair, kendisini maarifet kuyumcusu olarak vasıflandırdığı ve eşi benzeri olmayan bir tarih bulduğunu ifade ettikten sonra Sultan Selim'in ilme başlamasına her iki mısradaki tüm harflerin hesaba katıldığı tam tarih düşürmüştür:

Kıldı bismillâh ile bed°-i °ulûm

قیلدى بسم الله ايله بدا علوم

Ola °āmil °ilm ile Sultān Selīm (K. 8/26)

اوله عامل عللم ايله سلطان سليم

1179/1765

Hamdullâh Efendi'nin kendisine kaside yazdığı diğer bir padişah ise I. Abdülhamîd'dir. Kaside nazım biçimi ile yazılmış bu manzumede, I. Abülhamid'in tahta çıkışına da tarih düşürülmüştür. Dolayısıyla bir tarih manzumesi olarak da değerlendirilebilecek bu kasidenin, 1774 yılında tahta çıkan padişah için yazılıp ona sunulmuş olduğunu düşünmek yanlış olmasa gerektir.

17 beyiti havi kısa bir kaside olup, kasidenin tüm bölümlerini ihtiva etmemektedir. Tahta çıkış övgüsüne zemin hazırlamak için ilk 3 beyitte, âlemdeki her şeyin coşku içerisinde olduğu, meleklerin sevinç çığlıklarına karşılık feleğin bile inadından vazgeçip boynunu büktüğü, cihanın “mübarek olsun” sesleri ile dolduğu söz konusu edilmektedir. Medhiyeye geçişi sağlayan girizgâh beytinde ise âlemdeki tüm bu coşkunluğa Sultan Abdülhamîd'in tahta çıkışının vesile olduğu dile getirilerek padişahın övgüsüne zemin hazırlanmıştır. Hamdullâh Efendi'nin gözünden I. Abdülhamîd'i tarif etmek gerekirse; O öyle bir padişaktır ki ona herkes can u gönülden kul, köle olmak ister. O öylesine melek huylu, takva sahibi bir zattır ki Bâyezid onun devrinde yaşasa ona mürit olurdu, Hârûn Reşid âşığa Bağdat ülkesinin ırak gelmediğini bildiğinden onun ayağına yüz sürmek için can atardı. O tahtı şereflendirdikten sonra âlemden gam, keder, sıkıntıya dair ne varsa yok oldu. Tıpkı giriş beyitlerinde zikredildiği gibi âlem sevinç ve neşe ile doldu.

Hamdullâh Efendi, toplam 7 beyitte (5-11 arası) padişah I. Abdülhamîd'in övgüsünü yaparak, mahlas beytine gelir ve âdeti olduğu üzere padişahın vasıflarının tamamını anlatacak güç ve kuvvetin kendisinde olmadığını, ona yakışanın yalnızca saf ve içtenlikle dua etmek olduğunu dile getirerek dua bölümüne girizgâh yapar. Düşmana galip gelmesi, ömrünün uzun, talihinin açık olması, adaleti sayesinde dünyanın adeta cennet gibi bir yere dönüşmesi için Allah'a niyaz edilir (13-15 arası). Son iki beyite geldiğinde ise evvelâ ilham ile birlikte bir beyit içerisinde iki güzel tarih yazdığını dile getirerek son beyitte de devletin ve bahtının uzun sürmesi için dua ettiği bir tarih düşürüp şiirini sona erdirir:

Kıldı Sultân-ı be-nâm °Abdülhamîd'i tâcdâr

ق لى سلطان ب نام ع بد الحم يدى ت اجدار

1776

Devlet ü ikbâlin efzûn eylesin Rabb-i mecîd (K. 2/17)

دولت و اق بالان اف زون اى ل سون رب مج يد

1776

(Yüce Allah, meşhur Sultan Abdülhamîd'i hükümdar kıldığı gibi devletini ve bahtını da uzun bir süre devam ettirsin.)

Hamdullâh Efendi'nin kaside nazım biçimi ile memduhunu övüp tarih düşürdüğü bir diğer manzumesi ise Yûsuf Ziyâ Paşa'nın (ö. 1817) övgüsü ve Mısır'ı fethetmesinin tarihini (1802) havi olan kasidesidir. III. Selim övgüsünde yazılan kaside gibi 55 beyitten müstemil olup en uzun iki kasideden biri olmuştur.

Normal bir kaside düzeninden farklı bir şekilde yazılmış olup devrin güzelliği, fazileti ve içinde bulunduğu neşeli hali için Allah'a şükredilerek giriş yapılmıştır. Daha sonra bu halin bozulmasına sebep olacak Fransızların Mısır'ı işgali hadisesi zuhur etmiş ve bu hadise adeta mahşer yerine dönecek şiddette bir kargaşaya sebep olmuştur. Mısır işgal edildiği sırada tahtta III. Selim vardır. Bu sebeple şair, direkt olarak bu kargaşaya değinmekten içtinab edip padişahın döneminin övgüsü ile başlamayı ihmal etmemiştir. Mısır'ın işgal edilmesi bahsini geçtikten sonra ise tekrar devrin padişahının isabetli kararlar alarak Mısır'a eşi benzeri bulunmayan bir vekil tayin etmesi bahis konusu edilmiştir. Vekil tayin edilen kişinin ismi zikredilmeden Mısır'a gönderilmesinden ve kâfirler zümresini nasıl helak ettiğinden dem vurularak kahramanlık övgüsü yapılmıştır. Bu bölümde, Kur'an'daki bazı ayetlerden ilham

alındığı dikkat çekmektedir. Öyle ki düşmanın korkup kurtuluş yeri araması, Kıyâme Sûresi 10. ayetten mülhem olarak dile getirilmektedir. “O gün insan ‘kaçacak yer neresi’ diyecektir” mealindeki ayet şiirde de bu minvalde kullanılmıştır:

Gürîze ğayrı gûne bir necâta rāh-ı imkân yok

Mağarrı oldu ol dem vādî-i eyne ’l-mefer gūyā (K. 3/17)

Düşmanın başka tür bir kurtuluşa imkân yolu olmadığından “kaçacak yer nerededir” vadisi sanki o an meskeni oldu.

Diğer bir ayet ise canlarını kurtarmak için barış isteyen düşmana karşı Mısır’ı fetheden melek huylu sadrazamın, Enfâl Sûresi 61. ayette geçen “fe’cnaḥ”¹¹⁵ ifadesini gönlünde hissederek karşısında güçsüz bir şekilde duran düşmanını öldürmekten imtina etmesini ifade ederken kullanılmıştır:

Melek-ḥū şadr-ı aʿzam fe’cnaḥ emrin etdi der-ḥātır

Zebûnu güşte etmek semtine meyl etmedi aṣlā (K. 3/19)

Melek huylu sadrazam “Sen de yanaş” emrini gönlünde hissedip güçsüzü öldürme yoluna asla yanaşmadı.

Bu ifadelerden sonra Mısır’ı fetheden bu sadrazamın kim olduğu zikredilirken nasıl ki Mısır’ın gelini Hz. Yûsuf’a meyledip onun Mısır azizi olmasına vesile olduysa Hz. Yûsuf ile adaş olan Yûsuf Ziya Paşa’nın da bu fetih ile Mısır’a aziz olduğu büyük bir övgü ile dile getirilmiş ve memduhun kim olduğu âşikâr edilmiştir. 21. beyitten başlayıp 27. beyite kadar bu şekilde Yûsuf Ziya Paşa’nın kahramanlığı methedilmiştir. 28. beyitten itibaren ise tekrar padişaha seslenerek Allah’ın kendisine böyle bir fethi nasip ettiği gibi ona da merhamet edip ihsanda bulunmasını dilediği bir bölüm başlar. Adeta bir mesnevi gibi hikayeleştirilen bu bölümde, padişah ve şair arasında geçen bir diyalog söz konusudur. Bu bölümü yazmasındaki maksada gelmeden evvel şair, halini tüm aciziyeti ile padişaha arz etmektedir. Padişah’tan bu eşi benzeri olmayan fetihten sonra gelen mutluluğu söz mevsimi olarak addetmesi ve kendisine de derdini anlatabilmesi için müsaade vermesi istenmektedir. Halini arz etmeden evvel destur istemeyi eksik etmeyen Hamdullâh Efendi, bundan sonra da açık bir şekilde bahtının kara olduğunu, başına ne geldiyse de hamisizlik belası ile geldiğini dile getirerek talihinden şikâyet eder. Bunlarla da yetinmeyip yaşlanmasına rağmen hala hac farızasını

¹¹⁵ Ayetin tamamının meâli şu şekildedir: “Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş ve Allah’a tevekkül et. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

yerine getiremediğini, içinin Mekke ve Medine aşkı ile yanıp tutuştuğunu; fakat oraya gitmek için gücünün yetersiz olduğunu dile getirerek Mısır kazasını kendisine iki müddet vermesi dâhilinde yol masrafını da hac farizasını da karşılayabileceğini söyler. Bu noktada destekleyici olması için de araya Hârûn Reşîd döneminde padişah ve bir bedevi arasında geçen bir hikâye yerleştirilir.

Bu hikâyeye göre: Bir göçebe Arap Hârûn Reşîd'e gelerek arzusunun hac olduğunu söyler. Buna karşılık padişah "Azmini küçük görmeyip dizginini salıver gitsin" şeklinde cevap verir. Bedevi de "Benim yol azığına dahi gücüm yokken hacca nasıl olsun" diye karşılık verince Padişah "Ey çılgın âşık, böyle bir durumda sana hac farz değildir." cevabını verir. Padişahın bu cevabına mukabil bedevi "Padişahım sağ olsun fakat bu kulun hediye ümidi ile gelmiştir fetva için değil" deyip ardından "Ben cennette olduğum müddetçe sen de yücelik ile yaşa" diyerek karşılık verir. Bu sözlerden hoşlanan padişah da fakiri zenginleştirip dileğini yerine getirir.

Bu hikâye ile padişahın inayetinden ümitvar olduğunu dile getiren Hamdullâh Efendi padişaha çokça dualar edip fahriye niteliğinde bir beyit ile de Mısır'ın fethine tarih düşürerek kasidesini bitirir:

Ziyâde bir güzel târîhtir bu mışra^c-ı garrâ

Peyâm-ı Mısr geldi kim mükerrer kânden ahlâ (K. 3/55)

پيام مصر ك لدي كم مكررة نندن احلا

1217/1802

Bu çok gösterişli mısra çok güzel bir tarihtir. (Çünkü) kelle şekerinden daha tatlı olan Mısır'ın haberi geldi.

Dîvânçe'de yer alan bir diğer kaside ise vezir ve kaptan-ı derya olan Gazi Hüseyin Paşa'nın övgüsü hakkındadır. Kaside, 50 beyitten müteşekkil olup mükemmel bir kasidede mevcut olan tüm bölümleri ihtiva etmemektedir. Giriş beyitlerinden bu kasidenin, başarı ile sonuçlanan bir fetih sonrasında yazıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Hamdullâh Efendi âdeti olduğu üzere bu kasidede de asıl konuya temas ettiği 4. beyitten evvel, devranın güzelliğinden bahsetmektedir. Burada da devrin güzelliğinin fetihten sonra gelen mutluluk dolayısıyla olduğunun dile getirildiği nesib bölümü ile giriş yapılmıştır.

Hamdullâh Efendi, asıl memduhunun övgüsüne geçmeden evvel devrin padişahını da övmeyi ihmal etmez. Hangi padişah olduğu ismen zikredilmese de Hüseyin Paşa'yı kaptan-ı deryâ olarak tayin edenin III. Selim olduğu bilinmektedir.¹¹⁶ Dolayısıyla 4. beyitte bu padişah döneminde düşmana karşı sayısızca zafer elde edildiğini dile getirerek bu zaferlerden birini anlatmaya koyulur. 5. beyitten başlayıp 14. beyite kadar Lambro isimli düşmanın Akdeniz'de yaşattığı vahşet detayları ile anlatılarak kendisine lanetler okunmuştur. Durumun vahameti tüm açıklığı ile anlatıldıktan sonra ise padişahın daha önce Mısır seferinde olduğu gibi bu seferde de aldığı isabetli kararlar, kaptan-ı deryalığa yaraşır bir kişiyi tayin etmesi övülmektedir. Hatta bununla yetinmeyip saltanata daha da yaklaştırmak için vezirlik beratını da verdiği dile getirilmiş ve 18. beyitten başlanılarak 47. beyte kadar memduhunun övgüsü gerçekleştirilmiştir. Yer yer kelime oyunlarına da başvurup araya başka herhangi bir bölümü de dahil etmeden uzun uzadıya yapılan medhiyeye göre Hüseyin Paşa; düşmanları öyle bir korkutmuştur ki düşman cehennem çölünün bir köşesinde gizlenmek için kaçmış ve yerle bir olmuştur. Onun cesurluğu karşısında eli demir gibi olanlar dahi pes etmiş, cesur bir aslan dahi ona teşbih edilememiştir. İsmi Hüseyin olduğundan ahlakı Hasan, sîreti de Hz. Ali'ye benzetilmiştir. Âsaf gibi bir vezir olup kahramanlığı çokça dile getirilerek bu kahramanlığa hiç kimsenin ya da hiçbir şeyin denk olamayacağı vurgulanmıştır. Adaleti ile bir ülkeyi yönetecek olduğunda güvercin ve şahinin birlikte yaşayabileceği, kapısına gelen herkesin mutlu bir şekilde ayrıldığı, bu zafer ile ululukta taş diktüğinden adının Muhyiddin (dine can veren) olarak anılmasında da bir beis olmadığı, heybeti ile hamile kadınların karnındaki çocuğu bile düşürebileceği dile getirilerek methedilmiştir. Bu şekilde birçok tarihi şahsiyet ile arasında benzerlik ve karşılaştırma kurulup yer yer de mübalağalar yapılarak memduh övülmüştür.

Mahlasının geçtiği 47. beyitten itibaren de herhangi bir istekte bulunmadan ya da fahriye söz konusu edilmeden memduh için dua edilerek kaside hitama erdirilmiştir.

Seyyid el-Hâc Mehmed Paşa'nın övgüsü hakkında yazılan diğer bir kaside ise 45 beyti ihtiva etmektedir. Diğer kasidelerde olduğu gibi, devrin güzelliği, devrin padişahının övgüsü dâhil edilmeksizin daha ilk beyitten itibaren memduhunun övgüsüne başlanmış ve bu durum 30. beyte kadar devam etmiştir. Fakat bu övgüye, sözün, mananın değerini bilen biri olması ile başlanması kahramanlık, yücelik, güven vb. övgülerin ise daha sonra yapılması medhiye bölümünden sonraki beyitlerden anlaşılacağı üzere hami arayışı dolayısıyladır. Nitekim şairin

¹¹⁶ Bk. Nejat Göyünç, "Küçük Hüseyin Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.19, 1999, s. 6-8.

30. beyitte, memduhun vezirliği devrinde fitnenin hiçbir şekilde söz konusu olmazken “sığınağı sevgilinin saçı olan bir bela ortaya çıktı” diyerek sanatlı bir şekilde kara bahtına gönderme yapması ve memduhun sonu olmayan vasıflarının tamamını yazacak gücün kendinde olmadığını dile getirip şairin ancak Mehmed Paşa gibi bir hamisi olduğunda övgüde acizlik yaşamayacağından dem vurarak hamilik talebinde bulunması bunun ispatıdır.

Hamdullâh Efendi, Mehmed Paşa’ya hami hususundaki arzusunu dile getirdikten sonra tevazu göstererek maksadının hüner sergilemek değil sadakatini ortaya koymak olduğunu söyleyip ardından da dergâhında zaten çok şair olduğunu, kendisinin kaside sunmasının da aslında boş bir sevdadan ibaret olduğunu vurgular. Hatta bir sonraki beyitte de bu şairler arasında devrin meşhur kaside şairlerinden Kânî Efendi’nin varlığı dile getirilmiştir. Diğer şairlerin ve Kânî Efendi’nin övgüsünden sonra sözü kendi nazmına getirip fahriye bölümüne geçiş yapar. Nazmını, klasik gelenekte olduğu gibi bir inciye benzeterek bu incinin hurilerin gerdanlığı olmaya layık olduğunu, sözünün meleklerin zikirleriyle eşdeğer olup Ülker yıldızını kıskandıracak derecede olduğunu, derinliğinin ise görünmeyecek kadar sonsuz olup denizi kıskandırdığını söyleyerek şiir kabiliyetini metheder. Akabinde ise mahlasını da zikrederek artık duaya başlaması gerektiği hususunda kendisine ikaz verir. Son iki beyitte yer alan bu dua bölümünde, şiirin bütünlüğüne uygun olacak şekilde ve sanatlı bir söyleyişle memduhunun bahtı ve ömrünün “şiir, değerli ve değersiz olduğu müddetçe” uzaması için dua ederek kasidesini sona erdirir.

Dîvânçe’de yer alan diğer kasidelerden biri bahariyye türünde yazılmış olup sadrazam Halîl Hamîd Paşa’nın övgüsünü ihtiva etmektedir. Toplamda 29 beyiti havi olan bu kaside, nesib bölümünde baharın gelişi ile âlemin süslenmesinden bahsettiği için bahariyye olarak isimlendirilmiştir. Girişten 9. beyite kadar gülistan ve bostanın süslenmesinden, mücevherlerle bezenmiş fidanlardan, cennete benzeyen çimenlerden, çiçeklerin güzelliğinden, bahçelerdeki güzel güller için inleyen bülbüllerden, yeryüzündeki bitkilerin gökyüzündeki yıldızlara benzemesinden bahsedilmiştir. Akabinde 9. beyit ile medhiye bölümüne bir girizgâh yapılmış ve göreve gelen kişinin bahar padişahı olarak geldiği ve tıpkı bahar gibi âlemi sevindirdiği dile getirilmiştir. 10. beyit ile beraber de günde bin gönül kabesini bayındır hale getirmesi ile vasıflandırılan Halil Hamid Paşa’nın ismi zikredilerek övgüsüne başlanmıştır. Haccâc, İskender, Nuşirevan gibi tarihi şahsiyetlerden telmih yapılarak memduhun kuvvetli övgüsü yapılmıştır. Adaleti, heybeti, fikir hazinesi, parlak zekâsı, kederlerle dolu gönüllerin tesellisi olması onun övgüye değer niteliklerinden bazılarıdır.

Medhiye bölümünden sonra, gül bahçesindeki bütün bülbüllerin memduhun medhi ile dolduğunu ifade ettiği bahariyyeye uygun bir girizgâhtan sonra (23. beyit) sözün artık hitama ermesi gerektiğini vurguladığı bir nevi tevazu niteliğindeki beyitlere geçer. 24. beyit itibari ile hakir bir halde olan şair, bahçedeki şenlikten kendisinin de şevke gelerek bahariyye türünde bir kaside yazmaya yeltendiğini; fakat merhametsiz feleğin arzu bahçesine, hoş esen rüzgâr yerine zehirli rüzgar göndermesinden ötürü sözü bu şekilde uzatıp karmakarışık bir hale getirdiğini, aksi halde kendisinin bu şekilde saçma sapan söz söylemeyeceğini söyleyerek fahriyesini de yapmış olur. Son beyitte de (29) yine bahariyye türüne uygun bir ifade ile her yıl bahar, cihânı süslediği müddetçe memduhun da vezirlik makamında devam etmesi için dua edilerek kaside hitama erdirilir.

Hamdullâh Efendi'nin Dîvânçe'sindeki diğer kasidelerden biri de diğerlerine nazaran farklı bir redifle yazılmış olan “-i devrân” redifli, şeyhülislâm Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin övgüsündeki kasidedir. Bu kaside de çok uzun olmamakla birlikte 22 beyitten müştemeldir. Kasideye herhangi bir giriş bölümü olmaksızın medhiye ile başlanmıştır. Memduhun âlim, faziletli, olgun, Numan huylu, Zünnun yaratılışlı, âdil, iffetli gibi vasıflarla nitelendiği bu bölüme 9. beyitte şairin kendisini söz ustası, hikmetler söyleyen bir üstad olarak nitelendirdiği fahriye beyti dâhil olmuş; fakat akabinde yine medhiyeye devam edilmiştir.

Bazı beyitlerde eksikliğin mevcut olduğu bu kasidede, mahlas beytine de yer verilmemiştir. 21. beyite kadar medhiye devam ederken 22. beyitte birden vasıflarını anlatırken acizliğini kabul ederek kasideyi sonlandırdığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla kasidede, yalnızca medhiye ve fahriye bölümünün olduğu müşâhede edilmektedir. Bu kaside, nâ-tamâm olarak değerlendirilmeye uygun olsa da simetrik yapılarla birlikte sağlanan vurgular, telmihlerle daha da güçlendirilen vasıflar sayesinde başarılı bir görünüm arz etmektedir.

Tüm bunlardan sonra Hamdullâh Efendi'nin kasidelerine genel olarak bakıldığında, doğrudan medhiye ile başlanan kasideler hariç diğerlerinde, giriş bölümlerine devranın güzelliği ve padişahın övgüsü ile başlandığı, bölümler arası girizgâh beyitlerinin konuya ilişkin olarak yerleştirildiği, fahriye bölümlerinin çoğunlukla bir tevâzu gösterisinden sonra sergilendiği ve âdet olduğu üzere duâ edilerek hitâma erdirildiği görülmektedir. Özellikle kaside nazım biçimi ile yazılan tarih manzumelerinde tahkiyevi bir anlatımın söz konusu olduğunu ve bu durumun da manzumelere dikkat çekici bir özellik kazandırdığını vurgulamak gerekir. Ayrıca övgülerin tarihi şahsiyetlere bazen de Kur'ân ayetlerine gönderme yapılarak

gerçekleştirilmesi, övgünün daha kuvvetli bir şekilde yapıldığını göstermesinin yanında şairin bilgi birikimine de ışık tutması açısından önemli bir ayrıntı olarak değerlendirilmelidir.

2. 2. Tarihler

Hamdullâh Efendi'nin Divân'ında kıta nazım biçimi ile yazılmış 33 manzume bulunmaktadır. Bunlardan 27 tanesi herhangi bir kişiye, binaya veya olaya düşülmüş tarih manzumeleri olup diğer 6 tanesi şahıs övgüsünü konu alan kıta olarak değerlendirilmiştir. Mustafa Âşir Efendi için yazılmış olan manzume eksik/nâ-tamâm olduğundan tarih manzumeleri arasında değerlendirilememiştir. Kaside nazım biçimi ile yazılmış iki manzumede de -Mısır'ın Fethi ve I. Abdülhamîd'in cülûsuna- tarih düşürülmüştür; fakat bölümler, nazım biçimlerine göre tefrik edildiğinden bu iki manzume kasideler arasında değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu bölümde 27 tarih manzumesi ve kaside türünde 6 kıta olmak üzere 33 şiir değerlendirmeye alınmıştır.

Bu bölümde incelemiş olduğumuz manzumelerde hezec, recez, remel, müctes ve kâmil olmak üzere 5 farklı bahir çerçevesinde 7 farklı kalıp kullanılmıştır. Bu vezinlerin neler olduğunu ve kullanım sıklıklarını şu tablo ile görmek mümkündür:

Tablo 6: Hamdullâh Efendi'nin tarihlerinde kullandığı vezinler

Bahir	Vezin	Sayı
Hezec	mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	12
Hecez	mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün	2
Recez	müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün	2
Remel	fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	6
Remel	fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	4
Müctes	mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	5
Kâmil	mütefâ'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün	1

Tablonun da işaret ettiği üzere yalnızca hezec bahrindeki “mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün” kalıbı 11'li olup diğerleri 15, 16 ve hatta 20 heceden müteşekkildir. Toplam 12 şiirde kullanılmış olması hasebiyle en çok tercih edilen kalıbın 16'lı “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” olduğu dikkat çekerken 14'lü kalıplardan hiçbirinin kullanılmamış olması da dikkat çeken diğer bir husus olarak kaydedilmiştir. Diğer kalıplara nazaran daha nadir kullanılan kâmil bahrindeki “mütefâ'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün” kalıbı bir defaya mahsus olsa da Dîvânçe'de kullanılmıştır. Hamdullâh Efendi'nin birkaç şiirinde özenle iç kafiye oluşturma hususunda gayret sarf ettiği düşünüldüğünde bu kalıbın kullanılmış olması da makul

görülebcektir. Nitekim ikisi 16 diğeri 20 heceli olan recez ve kâmil bahrindeki kalıplar iç kafiye oluştıracak şekilde kullanılmıştır:

müstefîlün müstefîlün müstefîlün müstefîlün

Ey rāz-dān-ı ehl-i ḥāl ey kāşif-i kerb ü melāl

Ey pâdişāh-ı bī-zevāl iğfir zenûbe'l-müznibîn (Kt. 32/1)

müstefîlün müstefîlün müstefîlün müstefîlün

Şāhenşeh-i encüm-°abîd zıll-i Ḥudāvend-i mecîd

Ya°nî ki ḥān °Abdülḥamîd o şāh-ı memdūḥü'l-verā (T. 11/1)

mütefā'ilün mütefā'ilün mütefā'ilün mütefā'ilün

Yaşasun cihānda bu şeh Selîm zafer u naşar olalar nedîm

Keremi resā himemi °amîm şeref-i zamān melik-i necîb (T. 3/1)

İç kafiyele olarak yazılan bu üç şiirin ikisi tarih manzumesi diğeri de duâ mahiyetinde bir kıtadır. Tarih manzumelerinde özellikle de tarihin düşürüldüğü beyitlerde şiirsellik ikinci planda olduğundan her iki tarih manzumesinin son beyitlerinde de iç kafiyelele sağlanmadığını ayrıca belirtmek gerekir.

Divân'daki 33 kıta ve tarih manzumesinde tercih edilen kafiye seslerine bakıldığında ise mücerred ve mürdef kafiyelelerden neredeyse eşit oranda yararlanıldığı yalnızca bir adet de mukayyed kafiye örneğine rastlanıldığı görülmektedir. Ḥamdullāh Efendi'nin mücerred kafiyelele ekseriyetle elif ile oluştırması, mürdef kafiyelede de mürdef-i elîfiyâ daha fazla kullanması, elif sesi ile kafiye oluştırmadaki çabasına işaret etmektedir. Bu sesin genel olarak divan şairleri tarafından da çokça rağbet edildiği düşünöldüğünde ise Ḥamdullāh Efendi'nin elif sesi ile oluştırmak kafiyelele dikkat çektiğini göstermesinin yanında, kafiye hususunda farklı bir arayış içerisinde olmayıp zora temayül etmediğinin de göstergesi olarak yorumlanabilir. Divân'da kullanılan kafiye türleri ve seslerini şu tablo ile göstermek mümkündür:

Tablo 7: Ḥamdullāh Efendi'nin tarihlerinde kullandığı kafiye türleri ve sesleri

Kafiye Türü	Toplam	Kafiye Sesleri
-------------	--------	----------------

Mücerred Kafiye	15	â	b	d	l	m	r
		10	1	1	1	1	1
Mürdef Kafiye	16	Mürdef-i Elifî		Mürdef-i Vâvî		Mürdef-i Yâvî	
		9		3		4	
Mukayyed Kafiye	1	nd					

Hamdullâh Efendi, farklı hadiselerle farklı şekillerde tarih düşürmüştür. Tarih düşürülen manzumeler ekseriyetle III. Selim ve dönemine tekabül etse de I. Abdülhamîd ve dönemine denk düşen tarihler de mevcuttur. Tarihler çoğunlukla kişiler ve görevlendirmelerini konu edinse de eser ve teşkilatların kurulmasına, cülus, vefat, doğum, fetih ve hatta bed-i besmele törenlerine de tarih düşürülmüştür. Aşağıdaki tablo aracılığıyla, Dîvânçe'deki tüm tarih manzumeleri¹¹⁷ ve kıtaların, muhtevalarına göre tasnif edilmiş haline ulaşmak mümkündür:

Tablo 8: Hamdullâh Efendi'nin tarihlerinin muhtevalarına göre taksimi

Başlık	Muhteva
Görevlendirmeler	Halîl Hamîd Paşa'nın sadaretinin tarihi
	Melek Mehmed Paşa'nın sadarete gelişinin tarihi
	Yûsuf Ziyâ Paşa'nın sadareti
	Esad Efendi'nin fetva makamına gelişinin tarihi
	Mehmed Mekkî Efendi'nin tekrardan fetvaya gelişinin tarihi
	Yahya Tevfik Efendi'nin ikinci defa sadrazamlığa gelişinin tarihi
	Ahmed Şemseddin Efendi'nin Anadolu sadaretinin tarihi
	Halîd Ağanın Darüssaade mansıbına tarih
	Ebû Bekir Râtîb Efendi'nin övgüsü ve reisliğinin tarihi
	Mehmed Dürri Efendi'nin riyasetinin tarihi
	Defterdar Ahmed Efendi'nin göreve gelmesinin tarihi

¹¹⁷ Kaside nazım şekli ile yazılmış tarih manzumeleri de düşürülen tarihlerin muhtevalarına dair bilgi vermesi açısından bu tabloda zikredilmiştir.

	Çavuşbaşı Mîr Hamdullâh Efendi'nin tarihi
Eser ve Teşkilatların İnşası	Levent Çiftliğinin Tarihi
	Tophane-i Âmire'nin tarihi
	Arabacılar Dergâhının tarihi
	Humbaracılar Dergâhının tarihi
	Lağımcılar Dergâhının tarihi
	Naz Perver Kadın'ın yüce ve ihtişamlı mektebinin tarihi
	Naz Perver Kadın'ın çeşmesinin tarihi
Doğumlar	I. Abdülhamîd'in oğlu Mehmed'in doğumunun tarihi
	Reisülküttab Mehmed Râşid Efendi'nin oğlu Mîr Hasan'ın doğumunun tarihi
Cûlus	Sultan Selim'in cûlus tarihi
	I. Abdülhamîd'in cûlus tarihi
Medih	Mehmed Ârif Bey
Vefat	Sultan Selim'in annesinin kethüdası Mîr Mahmûd lalanın vefatının tarihi
	Hatice Hanım'ın vefatının tarihi
İlme Başlama	Abdülhamîd'in oğlu Mehmed'in ilim öğrenmeye başlamasının tarihi
	III. Selim'in ilme başlamasının tarihi

Fetih	Mısır'ın Fethi
--------------	----------------

Tablodan anlaşılacağı üzere Hamdullâh Efendi mevcut tarihlerinin çoğunu (12) görevlendirmelere düşürmüştür. Hamdullâh Efendi'nin tarihlerin hesaplanmasında başvurduğu tarih düşürme usulleri ise ekseriyetle tam olmak üzere mücevher, mühmel ve tamiyeli tarihler ile sınırlıdır.

Dîvânçe'de yer alan kıta nazım biçimli manzumelerin, şekilsel olarak değerlendirilmelerinden sonra bu manzumelerin kimlere ne sebeple yazıldığı her manzumenin ayrı ayrı değerlendirilmesi ile ele alınacak ve Hamdullâh Efendi'nin bilhassa tarih düşürmede takip ettiği usul ortaya konulmuş olacaktır.

2.2.1. Eser ve Teşkilatların İnşası

Sultan III. Selim'in kahramanlık övgüsü ile başlayıp onun ordu için yaptırdığı Levend Çiftliği'nde yapılan bir kışlaya tarih düşürülmesi ile sonlandırılan bu şiir, 19 beyitten müteşekkildir. Bu kışla, askerlerin tüfek talimi yapmaları üzere kurulmuş olan bir tüfek fabrikasıdır. Şair, manzumesinde tarih beytine geçmeden evvel, mahlasını da zikrederek düşürdüğü tarih hakkında bilgilendirme yapmaktan geri durmaz. Her iki beyitte de birer tarih olduğu zikredildikten sonra kışlanın yapılışına, tüm harflerin hesaba katıldığı tam tarih düşürülür:

Levend çiftliği meşk-i cihâda enseb cā

لوند جفتلكى مشق جهاده انصب جا

1208/1794

Bu cünde vâcib idi yapıdı şeh bu meştâyı (T. 1/19)

بو جنده واجب ايدي يابدى شه بو مشتايى

1208/1794

“Târîh-i tobhâne-i nev-bünyâd” başlığı altında yer alan bir diğer manzume, 33 beyitten müstemildir. Bu manzumede, III. Selim tarafından yeni makinelerin ithali ile modernleştirilen Tophane-i Âmire'ye tarih düşürülmüştür. Şair, âdeti olduğu üzere ilk olarak devrin padişahı

III. Selim'in övgüsü ile şiire giriş yapar. Daha sonra sözü onun yeniden inşa ettirdiği tophaneye getirir ve 30. beyite kadar sürecek olan tophane medhiyelerine başlar. Akabinde ise padişahın hükümdarlığının bâkî olması için dua edilir ve manzumeyi hitama erdirecek olan son beyitte, ikinci mısradaki bütün harflerin hesaba katılarak oluşturulduğu tam tarih düşürülür:

Söz olmaz resmine târîhi gibi işte Һamdullāh

Bu nev ٲobhānede şad-çāk oldu zehre-i aʿdā (T. 2/33)

بو نو ٲوبخانه ده صد چاك اولدى زهره اعدا

1208/1794

Bilindiği üzere III. Selim, askerî alanda ıslahatlar yaparken daha önce var olan kışlaları yıktırıp yerlerine öncelikle Topçu sonrasında da Top Arabacıları kışlalarını yaptırmıştır. Dolayısıyla Tophane inşası için düşünülen tarihten sonra bu manzume ile de Top Arabacıları kışlasının inşasına tarih düşürülmüştür. Toplamda 9 beyitten oluşan bu şiire, III. Selim'in övgüsü ile başlanmıştır. Daha sonra söz, kışlaların yapımına getirilerek askerlerin bir lütuf ile buralara yerleştirilmesinden, Topçu Kışlasına yakın olması arzusu ile de Arabacılar Kışlasının inşa edildiğinden bahsedilmiştir. Beyit sayısı az olmasına rağmen, padişaha dua esirgenmemiş ve 8. beyitte yeni inşa edilen top arabaları ile tüm düşmanları avlaması için dua edilmiştir.

Bu kemāl-i Һüs n behā ile sene-i Һitāmı beyān eder

ʿArabacıyāna mübārekī bu cedīd dergeh-i dil-firīb (T. 3/9)

عربه جیانه مبارکی بو جدید درکهدلفریب

12081794

III. Selim'in tarih düşürülen ıslahatlarından bir diğeri ise Humbaracılar için kurulan yeni kışlanın tarihidir. Humbaracı, topçu yerine kullanılan bir tabir olup bu dergâhın mensupları havan topları ile bir çeşit mermi olan humbara attıkları için bu adı almışlardır.¹¹⁸ Humbaracılar için yapılmış olan dergâha övgü yapıp tarih düşürmek maksadı ile kaleme alınmış bu manzume 27 beyitten müteşekkildir. III. Selim'in askerî alandaki başarılarına, diğerk devletleri kendisine nasıl itaat ettirdiğine, yegâne amacının cihat için hazırlık yapmak olduğuna dair bir giriş yapılarak söz, Humbaracılar için yapılan kışlaya getirilmiştir. Bilindiği

¹¹⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), s. 854.

üzere klasik Türk şairleri nezdinde bir medhiye söz konusu ise mübalağa sanatı ile sınırlar aşıldığında övgünün daha kıymetli olduğu inancı mevcuttur. Hamdullâh Efendi de kışlanın övgüsünü yaparken kışla karşısında feleğin kıskançlıktan belinin kırıldığı, Atlas çadırının dahi zirvesine isabet edecek humbaraların atıldığı gibi mübalağalara başvursa da bu kışlanın hakikat işlevini de göz ardı etmediği dikkat çekmektedir. Öyle ki III. Selim'in bu kışlayı yapmaktaki amacının, humbaracılara teknik bilgileri öğretmek olduğu ve padişahın bu şekilde ihsanda bulunup şevklendirmesi ile de askerlerin tembelliği bırakıp daha çevik oldukları gibi bilgilere ulaşılmaktadır. Medhiye beyitlerinden sonra da 20. beyit ile beraber padişahın yaptıklarına karşı duadan başka bir şey yapılamayacağı dile getirilerek duaya başlanır. En son beyitte de her iki mısradaki noktasız harflerin toplamı ile 1208 tarihinin elde edildiği mühmel tarih düşürülmüştür.

Dergeh-i humbaradan aldı fitili a'dā

درکه خمیره دن الدی فتیلی ادا

Bu kabak patlayacaktır ser-i düşmende belī (T. 4/27)

بو قبق پاتلیه جقدر سر دشمنده بلی
1208/1794

Levend Çiftliği, Tophane-i Âmire, Arabacılar ve Humbaracılar Kışlaları'ndan sonra Hamdullâh Efendi, III. Selim'in yeniden inşa ettiği Lağımcılar Dergâhına da tarih düşürmüştür. Kaleleri düşürmek ve düşman cihetine zarar vermek amacıyla lağım yapıp düşman tarafından gelecek saldırıları köreltmek vazifesiyle yükümlü bulunanlara lağımcı denmektedir.¹¹⁹ Bunlar için inşa edilen kışlaya da Lağımcılar Kışlası denmiştir. Hamdullâh Efendi de bu kışla için 20 beyitten oluşan bu tarih manzumesini kaleme alarak hem III. Selim'in kahramanlığının hem de onun inşa ettirdiği Lağımcılar Kışlasının övgüsünü yapmıştır. Kışlanın medhi yapılırken hakikat ve mecazın birbirine karıştırılarak verildiği ifadelere rastlanmaktadır. Öyle ki lağımcıların tam olarak ne iş yaptıklarını Hamdullâh Efendi şu mısralarla dile getirmektedir:

Şu çok kıymağla eyler yemleme kim bunların kârı

Değildir başka illā şayd-ı müş-ı hūş-ı a'dādır (T.5/15)

Suyu çok koyarak tuzağa düşürürler. Bunların işi düşmanların akıl faresini avlamaktan başka bir şey değildir.

¹¹⁹ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., s. 347.

Buradan, düşmanları tuzağa düşürürken sanki lağımlarda yaşayan fareleri yakalar gibi suyu çok koyarak avladıkları anlaşılmaktadır. Nitekim düşman cephesinin tünel kazılarak kuşatılması, lağım farelerinin haddinden fazla suya karşı boğulmalarına teşbih edilerek anlatılmış ve düşman adeta fareye benzetilmiştir.

Lağımçıların medhinin bahis konusu edildiği bu beyitlerden sonra da padişaha dua edilerek Lağımçılar Dergâhının büyük bir düzen içerisinde tanzim edilmesine, yalnızca noktalı harflerin hesaba katıldığı mücevher tarih ile tarih düşürülmüştür:

Mücevher harf ile tārīhin imlā etdi Ḥamdullāh

Lağımçı dergehi ḥaqqan ʿaceb tarḥ-ı felek-sādır (T. 5/20)

لغمی درکھی حقاً عجب طرح فلکسادر

1208/1794

Sultan III. Selim'in kalfası Naz Perver Kadın'ın yaptırdığı sıbyan mektebine tarih düşürme maksadı ile yazılan manzume, 9 beyitten müteşekkildir. Devrin padişahı III. Selim'in övgüsü ile başlanılmış olup iyilikler ve güzelliklerin anası Naz Perver Kadın gibi birini kendisine kalfa yapmasının bahsi ile asıl konuya girizgâh yapılmıştır. Daha sonra da kalfanın, genç ihtiyar herkesin ona müptela olduğu, çocukların oyunlarından, anne babalarından feragat ederek oraya gittikleri ihtişamlı bir mektep inşa ettiği zikredilmiştir. Son olarak da hayır duası edilip tüm harflerin hesaba katılarak elde edilen 1206 tarihine “birle dedi” ifadesinden hareketle bir sayısının eklenmesiyle elde edilen tamiyeli tarih düşürülmüştür:

Her gören taḥsīn birle dedi tārīhin onū

Nāz Perver Kadın'ın bālā vü dil-cū mektebi (T. 27/9)

ناز پرورقادیك بالا و دلجو مکتبی

1207/1792

Naz Perver Kadın'ın inşa ettiği çeşmeye düşürülen bir diğer tarih manzumesinde ise onun ilk olarak III. Selim'in dadısı iken şimdi de devran padişahının kalfası olduğu dile getirilmektedir. 9 beyiti müştemil olan bu manzumeye doğrudan Naz Perver Kadın'ın övgüsü ile başlanmıştır. Kalfanın akli ve fikrinin ahiret azığı kazanmak olduğundan hayır ile yâd edilmek için abıhayat suyunu dahi utandıracak bir çeşme inşa ettirdiğinden dem vurulmuştur. Tarih beytinden evvel de bu beytin berrak suya yansıyor resmedilmesinden sonra çeşmenin

tamamlanma tarihinin yüz gösterdiği zikredilip düşürülen tarihte tamiyeli bir ifadenin olduğuna dikkat çekilmiştir.¹²⁰

Şuyu Kevşer-veş zemā-fersā lezīz [ü] hoş-güvār

صویى كوئروش ظما فرسا لذیذ خوشكوار

Hāzene usta ne a'la kıldı bir çeşme binā (T. 28/9)

خازنه اوسته نه اعلا قیلدی برچشمه بنا

1207/1792

2.2.2. Doğum

Hamdullâh Efendi'nin doğumuna tarih düşürdüğü kişilerden biri, I. Abdülhamîd'in oğlu şehzâde Mehmed'dir. Manzume 12 beyiti havidir. Adet olunduğu üzere manzumeye, devrin padişahı Sultan I. Abdülhamîd Han'ın övgüsü ile başlanmıştır. Hamdullâh Efendi'nin 6. beyit ile verdiği bilgiye göre Abdülhamîd'in bir kız çocuğu varken Allah ona şimdide bir oğlan çocuğu nasip etmiştir. Şehzâdenin doğumunun zikredilmesinden sonra da cihanın nasıl coşku ile dolduğu, tasa ve kederin yerini sevincin aldığı, yüzünün ve ahlakının güzelliği söz konusu edilerek şehzadenin medhi yapılmıştır. Anne ve babasının ömrünün uzunluğu, kötü gözlerin de kör olması için dua edilerek levha üzerine yazılacak kadar seçkin bir beyit ile tarih düşürüldüğü dile getirilir. Şair düşürdüğü tarihin bir doğum tarihi olduğunu zikrederek her iki mısradaki tüm harflerin hesaba katıldığı tam tarih düşürmüştür:

Müjde kudūmu ʿāleme iclāl ile ola saʿīd

مژده قدومی عالمه اجلال ایله اوله سعید

Sultān Meḥemmed bā-yümün mehd-i vücūda başdı pā (T. 11/12)

سلطان محمد بایمن مهد وجوده باصدی پا

1187 /1773

Dîvânçe'de doğumuna tarih düşürülen bir diğer kişi Reisülküttab Mehmed Râşid Efendi'nin (ö. 1798) oğlu Mîr Hasan'ın doğumunun tarihidir. Farsça olarak kaleme alınmış olan bu manzume 21 beyiti havidir. Mehmed Râşid Efendi'nin kâtipler zümresinin başı, olgunluk ve

¹²⁰ Naz Perver Kadın tarafından yaptırılan çeşmenin 1792 tarihinde inşa edildiği bilindiğinden tarih yazılmış olsa da tamiyeli ifade tam olarak tespit edilememiştir.

doğruluğun göz nuru, Hz. Peygamber ile adaş olması gibi ifadelerle doğrudan övgüsüne başlanmıştır. Farklı şekillerde medhi yapıldıktan sonra ise 6. beyit ile beraber Allah'ın ona, hurilerin bile güzelliği karşısında utanacakları bir erkek evlat ihsan ettiği zikredilmiştir. 14. beyit ile de soyu temiz olan bu çocuğa “Hasan” isminin konulduğu dile getirilerek baba ve evladı için dualar edilmeye başlanmıştır. Kendisini hakir bir duacı olarak addeden Hamdullâh Efendi ise bu mübarek müjde ile mutlu olup “Acem’in hoş kumaşı” ile bu doğuma bir tarih düşürdüğünü zikretmiştir. Şairin kendisinin de “Kalbimdeki samimiyetin tam olması gibi tarih de tamama erdi” ifadeleri ile ipucu verdiği üzere ikinci mısradaki tüm harflerin hesaba katıldığı tam tarih düşürülmüştür:

Ḥulūṣ-ı men çü temāmeṣt temām şod tāriḥ

Çü şîd zi-û ḥasen maḳdemeş mübārek-bād (T. 25/21)

چو شید ز او حسن مقدمش مبارک باد

1206/1791

2.2.3. Bed-i Besmele Töreni

I. Abdülhamîd'in en büyük oğlu olan Şehzâde Mehmed'in ilim öğrenmeye başlamasına düşürülen bir tarih manzumesi ise 43 beyitten müteşekkildir. Manzumeye muhtevaya uygun olarak Sultan Abülhamîd'in ilmin artması için çabalayıp durduğunun, Keykavus'un aşçısı bile olsa bahtiyar olacağı bir medrese inşa ettirdiğinin bahsi ile giriş yapılmıştır. Sonra söz işten anlar, filozofları kışkandıracak kabiliyette olan vezirinin övgüsüne getirilmiştir. Vezirin kim olduğu hakkında şiirde herhangi bir isim geçmese de I. Abülhamid'in çok güvendiği vezirinin Karavezir Mehmed Paşa olduğu, dolayısıyla bu övgülerin de ona atfedildiği düşünülmektedir. Padişah ve vezirinin övgüleri bu şekilde 18. beyite kadar devam ederken 18. beyitten itibaren padişahın, zekâsı adeta bir güneş gibi parlayan en büyük oğlu Mehmed'in dünyaya gelmesi bahsine geçilir. Olgunluk ve zekâsının adeta ikiz olarak dünyaya geldiği, maden ocaklarını kışkandıracak ilimlerin madenini bulduğu ve nihayetinde ilme başladığı dile getirilir.

Bu manzumede, yaygın bir adet olan Bed-i Besmele töreninin şiirsel bir ifade ile anlatımı söz konusudur. Bed-i Besmele ya da Âmin alayı olarak bilinen bu törende, okula başlayacak çocuğun ailesinin, bir gün öncesinde medrese hocasına bunu bildirmesi durumunda hoca ve çocuklardan oluşan bir grup ilahiler söyleyip, beyit aralarında da âmin sesleriyle bağırarak bir şölenle çocuğun evinin önüne giderlerdi. Evin önünde hoca dua eder ve herkes âmin diye bağırırdı. Akabinde ise ilme başlayacak olan çocuk “Midilli” adında bir ata bindirilir, ilahiler

eşliğinde evden çıkarılırdı. Grubun önünde de iki kişi atlastan yastık üzerinde cüz kesesi ile elifbâyı, mektepte oturacağı minderi ve cüzünü koyacağı rahleyi taşırlar ve bu şekilde âmin diyerek yürürlerdi.¹²¹ Tüm bu bilgilerden hareketle Şehzade Mehmed'in de ilme başlama töreninin övgüsü yapılırken sanki gökyüzünde bir tören yapılmışçasına bir izlenim uyandırmak için hilâli gökteki hilale, rahlesi arşa, minderi her yeri kaplayan sekizinci feleğe, üzerindeki işlemleri de yıldızlara teşbih edilmiş, günahsız meleklerin de sırayla gelip âmin dedikleri ve bu manzarayı gören herkesin de bunu adeta kehkeşan sandığı dile getirilerek ilme başlamasının medhi yapılmıştır. 18. beyitten 35. beyite kadar devam eden medhiye bölümünden sonra duaya geçilir ve Kur'ân öğrenmeye başlarken okunan bir dua olması hasebiyle *Rabbi yessir* duasını vezinli bir şekilde dile getirir:

Rabbi yessir lâ-tu'assir rabbi temmim bi'l-ḥayır

Bî-nihāye ola emşâli 'akab-gîri hemân (T. 7/36)

Rabbim kolaylaştır zorlaştırma, işleri hayırla sonuçlandır. (Şehzadenin) benzerleri ve peşinden gidenleri sonsuz olsun.

Uzunca bir dua bölümünden sonra ise son beyitte, her iki mısradaki tüm harflerin toplanması ile elde edilen tam tarih düşürülür:

Kıldı bismillâh deyip ikbâl ile bed°-i 'ulûm

قلدى بسم الله ديوب اقبال ايله بدأ علوم

Bî-bedel cân-ı cihân Sultân Mehemmed bî-gümân (T. 7/43)

بيبدل جان جهان سلطان محمد بيکمان

1193/1779

2.2.4. Cülûs

Dîvânçe'de iki cülûs tarihi mevcuttur. Bunlardan biri kaside nazım biçimi ile yazılmış olduğundan kasideler bölümünde değerlendirilen I. Abdülhamîd'in cülûsudur. Diğer de kıta nazım biçimi ile Sultan Selîm'in cülûs tarihine düşürülen tarih manzumesidir. Bu manzumede, Allah'ın cihanı bir düzen içerisinde yaratmasına, lütuf ve ihsanlarına şükredilen bir giriş yapıldıktan sonra sözü maksada getirmek için gönüldeki harabeliğin atılarak yerine müjde davulunun getirilmesi gerektiğinin çünkü talihli ve uğurlu bir padişahın hilafet tahtını süslediğinin haberi verilir.

¹²¹ Mustafa Özel, "Âmin Alayı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.3, 1991, s. 63.

Sultan Selim, doğumundan itibaren devleti kurtarıp yenileyecek ve düşmanlara karşı zafer kazanacak “sâhipkırân”¹²² inancı ile yetiştirilmiştir. Hatta ilm-i nücûma düşkünlüğü ile bilinen babası III. Mustafa’nın, doğumunu “kırân” vaktine denk getirmek için özel bir çaba sarf ettiği dile getirilmektedir.¹²³ Dolayısıyla onun uğuru, şansı ve talihi ile tahta oturduğunun söylenmesinde ve devamındaki tüm övgülerde de bir şekilde bunlara gönderme yapılmasında bilinçli bir medhiye tercihinin söz konusu olduğu göze çarpmaktadır. Toplamda 30 beyitten müteşekkil olup 11. ve 25. beyitler arasında Sultan Selim’in talihli bir şekilde nasıl tahtı süslediğinin övgüsü yapılmıştır. 25. beyitte ise maksadın hüner sergilemek değil içtenlikle dua etmek olduğu dile getirilerek taht ve tacının mübarek ve uzun olması, düşmana daima muzaffer gelmesi için dualar edilmiş, son beyitte de her iki mısranın noktalı haflerinin toplamından oluşan mücevher tarih düşürülmüştür.

Süleymân-ı cihân Sultân Selîm-i şâlişe hemvâr

سليمان جهان سلطان سليم ثالثه هموار

Serîr-i ‘adl u dâdı mâlikü’l-mülk eyleye mes‘ûd (T. 6/30)

سریر عدل و دادی مالک الملک ایلیه مسعود

1203/1788-9

2.2.5. Görevlendirmeler

Hamdullâh Efendi’nin farklı görevlere düşürdüğü tarihler arasında sadaretine tarih düşürdüğü isimlerden biri Halîl Hamîd Paşa’dır (ö. 1785). Yalnızca 7 beyitten müteşekkil olup çok uzun olmayan bu manzumenin ilk 4 beyitinde Paşa’nın övgüsü yapılmıştır. Bu övgülerden sonra da Hamdullâh Efendi, Paşa’nın dergâhına giden nice kullar gibi kendisinin de bir tarih sunacağını dile getirir. Tarih beytinde, tarihin hangi usul ile düşürüldüğüne dair bilgi vermekten kaçınmayıp tarihi, cevherli harfler ile yazdığını söyler. Dolayısıyla ikinci mısranın noktalı harflerinin toplamından oluşan mücevher tarih ile Halîl Hamîd Paşa’nın sadaretine tarih düşürülür:

Dediler harf-i cevherdâr u taḥsîn birle târîḥin

Mühür aldı bugün ḥaḳḳâ Ḥalîl Pâṣâ-yı bî-mânend (T. 7/7)

مهر الدی بوکون حقا خلیل پاشای بیمانند

¹²² “Bu terkip müneccimler tarafından son derece seçkin sayılan yaklaşma vaktinde, Müşteri ile (Jüpiter) Zühre’nin (Venüs / Çoban yıldızı) bir burçta toplandığı esnada doğmuş olan anlamına gelir.” Ayrıntılı bilgi için bk. Hayrunnisa Alan, “Sâhipkırân”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.Ek-2, 2016, s. 448-449.

¹²³ Kemal Beydilli, “Selim III”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.36, 2009, s. 421.

Sadaretine tarih düşürülen bir diğer kişi ise sadrazam Melek Mehmed Paşa'dır (ö. 1802). Manzumeye, Melek Mehmed Paşa'nın sadrazamlığını yaptığı Sultan III. Selim'in övgüsü ile başlanmıştır. Sözü bir şekilde maksada getirmek için de Sultan Selim'in emanetleri daima işi bilen kişilere teslim ettiğini, kıymetli kişilerin değerini göz ardı etmediğini dile getirerek Melek Mehmed Paşa'nın sadrazamlığa tayin edilmeden önceki vezirlik görevinin övgüsü yapılmıştır. Daha sonra da padişahın kalbine ilham gelmesi sonucu ihsanı ile onu sadrazamlığa getirmesinden bahsedilmiş ve toplamda 23 beyiti havi olan manzumenin 13. beyitinden 17. beytine kadar sadrazamlığının medhiyesi yapılmıştır. Akabinde de işlerinin kolaylaşıp zorlaşmaması, sadaretinin mesut ve mübarek olması için dualar edilerek tarih manzumesi ile söz hitama erdirilmiştir. Tarih düşürmeden evvelki beyitte, tarih beyti hakkında bilgi verilmiş ve uğurlu bir matla, müfret ve tefeül ile birlikte akıl sahiplerinin hoşuna gidecek bir tarih yazıldığı vurgulanmıştır. Şairin de dile getirdiği gibi tarih beyti, tıpkı bir matla gibi kendi içerisinde kafiyelenmiştir. Bazı araştırmacılar matla ve müfredi musarra olup olmamalarına göre farklı türler olarak değerlendirseler de Hamdullâh Efendi'nin, musarra olarak yazdığı tarih beyitini hem matla hem de müfret olarak değerlendirdiği görülmektedir. Aşağıdaki beyit ile Melek Mehmed Paşa'nın sadarete gelişine tüm harflerin hesaba katılarak elde edildiği tam tarih düşürmüştür:

Zîb-i şadr oldu bu dünyāya emeldi hālā

زیب صدر اولدی بو دنیاایه املدی حالا

Geldi dād eylemeğe müjde Mehemmed Paşa (T. 9/23)

کلدی داد ایلمکه مژده محمد پاشا

1206/1791

Sadaretine tarih düşürülen bir diğer sadrazam ise Yûsuf Ziyâ Paşa'dır. Kaside nazım şekli ile yazılan bir başka manzumede Yûsuf Ziyâ Paşa'nın medhi ele alınarak Mısır'ı fethine tarih düşürülmüştür. Bu manzumede ise sadrazamlık rütbesinin medhi bahis konusu edilerek bu göreve tayin edilmesinin tarihi düşürülmüştür. Bu manzumeyi önemli kılan husus, muhtevasına uygun olarak tezatlar üzerine bina edilmesidir. Öyle ki hikmet hazinelerinin akı mahv edecek ibretler ile dolu olduğuna dair bir girişle başlanarak, celal ile cemal, kabz ü bast, acı ve sevinç, hayır ve şer gibi tezatlıklar söz konusu edilerek devam edilmiştir. Daha sonra da Kahire'nin düşman eline geçmesi üzerine cihanın nasıl yetim kaldığı, mateme büründüğü,

feryat ve figanların göklere ulaştığı şeklinde acı bir tablo çizilmiştir. Bu acı tablonun, sadarete gelecek kişinin isminden mülhem olsa gerek külbe-i ahzân yani hüznler evi olarak tahayyül edildiği yüksek ihtimallerdendir. Zira, matem halinde olan cihanın yeniden nasıl canlandığının bahsi, “Yâkub’un sadarete Yûsuf’unu getirmesiyle matem evi mutlu bir eve dönüştü” şeklinde anlatılmıştır. Hz. Yâkub’un nice hüznlerden sonra Hz. Yûsuf’a kavuşması gibi, sadaret de nice kayıplar ve üzüntülerden sonra layığı olan Yûsuf Ziyâ Paşa’ya kavuşmuştur.

Toplamda 35 beyitten müteşekkil olan manzumenin, 15 ve 27. beyitler arası medhiye bölümünü teşkil etmektedir. Sonrasında da Hamdullâh Efendi, sadrazamın daima hayır ile anılması, muzaffer olması için uzunca dua ederek kendisinin de ifade ettiği üzere bir beyit içerisinde tarzı bilmece ve fal şeklinde olan iki tam tarih düşürmüştür.

Süyûf-ı der-niyâm-ı kahr-ı kâfir selle âmâde

سیوف در نیام قهر کافر سله اماده

1213 /1798

Cebîn-i mihre Yûsuf nâmını nağş eyledi Mevlâ (T. 12/35)

جبین مهره یوسف نامنی نقش ایلدی مولا

1213/1798

Hamdullâh Efendi’nin görevlendirmeler için düşürdüğü tarihlerden biri de fetva makamlarıdır. Bu minvalde, Şerifzâde Esad Efendi’nin fetva makamına gelişine 41 beyitlik bir manzume ile tarih düşürmüştür. Başlıkta merhum Şerîfzâde Esad Efendi’nin fetva makamına geldiği yazılmışsa da bu bilgiye ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir. Nitekim manzumeye III. Selim’in övgüsü ile giriş yapılmış ve samimi bir duacısını fetva makamına getirdiği, bu kişinin de Hz. Peygamber ile adaş olduğu zikredilmiştir. Bu bilgilerden hareketle, bu manzumenin III. Selim döneminde şeyhülislamlık yapmış olan Ebûishakzâde Mehmed Esad Efendi’nin (ö. 1753) oğlu Mehmed Şerîf Efendi (ö. 1790) için yazılmış olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁴ Bu hususu destekleyici mahiyette bir diğer bilgi ise fetva makamına gelişine düşürülen tarihte bu makama tekrar gelerek şereflendirdiğinin, yani daha önce de bu makamda bulunmuş olduğuna dair bir bilginin mevcudiyetidir. Nitekim Mehmed Şerîf Efendi’nin ikinci defa şeyhülislamlığa getirilmesi (1789), III. Selim dönemine tekabül etmektedir.

¹²⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Tahsin Özcan, “Mehmed Şerîf Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.28, 2003, s. 531.

Hamdullâh Efendi, bu manzumesine de III. Selîm'in medhi ile başlar ve Şerîf Efendi gibi dindar bir sadrazamın mutlak vekil kılındığının zikrinden sonra da Şerîf Efendi'nin övgüsüne başlanır. Bu övgüler 31. beyite kadar devam ederken bu beyitten sonra da şeyhülislamlık makamına yaraşır şekilde uzun bir dua edilir. En sonda da her iki mısraında da birer tarih olduğunu, bunlardan birinin teşrif takviminin nüshasının süsü, diğerinin ise dualar mecmuasının şirazesi olduğunu zikrederek Şerîf Efendi'nin şeyhülislamlık makamına gelişine tarih düşürmüştür.

Şerîf °Allāme geldi mesnedine yine bi'l-i°zāz

شریف علامہ کلدی مسندینہ ینہ بالا غراز

1203/1788

Ḳudūmun ehl-i dīne māye-i rāḥat ede Bārī (T. 14/41)

قدومن اهل دینه مایهٔ راحت ایدہ باری

1203/1788

Şeyhülislamlık makamına gelişine tarih düşülen bir diğer kişi ise Mehmed Mekkî Efendi'dir. Mekkî Efendi, ilk 1787 yılında şeyhülislam olmuş ancak I. Abdülhamîd'in Mehmed Kâmil Efendi'ye teveccühü dolayısıyla görevinden azledilmiştir. Daha sonra ise III. Selim döneminde (1791) tekrar şeyhülislamlığa tayin edilmiştir.¹²⁵

Hamdullâh Efendi geleneğini bozarak, devrin padişahlarına herhangi bir övgü yapmaksızın doğrudan Mekkî Efendi'nin övgüsü ile manzumesine başlamıştır. İlk şeyhülislamlık görevinden feleğin zulmetmesi sonucu azledildiğinde Ceyhun nehrinin kanlı gözyaşlarına boğulduğu, herkesin buna dayanmak için Allah'a dua etmekten başka çaresinin kalmadığı dile getirilerek azlinin nasıl bir hüsrana sebep olduğu vasıtasıyla övgüsü yapılmıştır. Daha sonra da Allah'tan ilahi bir yardımın gelip Mekkî Efendi'yi tekrar bu makamla şereflendirdiğine, hatta Mâide Suresi 95. ayette geçen "Allah geçmiştekileri affetmiştir" ifadesinden iktibas yapılarak Allah'ın önceki hatalarını affedip ikramda bulunduğuna işaret edilmiştir. 16 beyitten oluşan manzumenin 14. beytinde dua edilip 15. beytinde de devran sayfasının bahçelerine güzel bir tarih yazıldığından haber verilerek son beyitte tarih düşürülmüştür.

Bu mışra° °acep tārīḫ-i bālādır¹²⁶

Yine Mekkî Efendi yümn-ile fetvāya verdi ān (T. 15/16)

¹²⁵ Tahsin Özcan, "Mehmed Mekkî Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.28, 2003, s. 577.

¹²⁶ İlk iki tefile eksiktir.

ينه مكى افندى يمنله فتوايه ويردى ان
1207/1792

Hamdullâh Efendi'nin sadrazamlığına tarih düşürdüğü bir diğer kişi Yahyâ Tevfik Efendi'dir (ö. 1791). Sadrazam olduğu devrin padişahı III. Selim'in övgüsüyle manzumeye başlanmıştır. Dört beyitlik padişah övgüsünden sonra Yahyâ Efendi'nin ikinci defa sadrazamlık makamına geldiğinden bahsedilmiş ve 15. beyite kadar sürecek olan medhi yapılmıştır. Medhiye bölümünden sonra ise şair, Yahyâ Efendi'nin vasıflarını anlatma girişiminde bulunanların kınandığını dile getirerek medhiyesine son vermiş ve sadareti için dualar ederek tarih düşürmüştür. Tarih beytinden önce kendisinin de bilgilendirdiği üzere her iki mısradaki noktalı harflerin toplamından oluşan mücevher tarih ile ikinci defa Anadolu sadrazamı olmasına tarih düşürülmüştür.¹²⁷

Yine Hakk'ın bu da elṭāf-ı bī-pāyānıdır dehre

ينه حقه بو ده الطاف بى پايانيدر دهره

Zihî tevfîk-i Hâk Yahyâ Efendi şadr-ı Rûm oldu (T. 17/20)

زهى توفيق حق يحيى افندى صدر روم اولدى

1204/1789

Anadolu sadaretine tarih düşürülen isimlerden biri de Ahmed Şemseddin Efendi'dir (ö. 1809).¹²⁸ Müderris Feyzullah Efendi'nin oğlu olan Şemseddin Efendi adına yazılmış bu manzume, 20 beyiti havidir. Manzumeye, adeta bir mesnevi havasında giriş yapılarak cana can katan neşeye merhaba denilerek başlanmıştır. Mutluluğun uzun süredir kendisinden uzak oluşu ve nihayetinde içtenlik ile gelip ihlasını kuvvetlendirdiği, bunun sebebinin de Hz. Muhammed ile adaş olan Şerîf Efendi'nin Anadolu sadaretini süslemesinden kaynaklandığı zikredilmiştir. Daha sonra da Şerîf Efendi'nin medhi yapıp kendisine dualar edilmiştir. Tarih beytine gelmeden evvel ise onun sadaretine birçok kişinin tarih düşürdüğünü, kendisinin de adeta bir köşke benzeyen ve ondan güneş gibi iki tarihin aşıkâr olduğu bir beyitle tarih düşürdüğünü dile getirmiştir. Bu tarihlerden biri 1206 diğeri 1210 yılına tekabül etmektedir.

¹²⁷ Her iki mısradaki noktalı harfler toplandığında 1213 tarihi elde edilmektedir. Yahyâ Tevfik Efendi'nin ikinci defa sadarete gelmesi ise 1204/1789 tarihine tekabül etmektedir. Şairin tarihi nasıl düşürdüğüne dair bilgi verdiği bir önceki beyitte ise tamiyeli bir ifade ile tesadüf edildiği görülecektir. Nitekim bu beyitte evi, feleğinin evinin çatısı gibi yıldızlı düşünce tavanının burcundaki noktaların yıldızlar gibi aşıkâr olduğu zikredilmiştir. Bu ifadeler tarihin mücevher olarak düşürüldüğüne işaret etse de ancak 1213'den ebced hesabına göre değeri ya da değerler toplamı 9 olan bir harfin/harflerin çıkarılması ile 1204 tarihi elde edilmektedir. Dolayısıyla buradaki tamiyeli ifade tam olarak tespit edilememiştir.

¹²⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmed Süreyya, a.g.e., C.III, s. 167.

Muhtemeldir ki ilk tarih İstanbul kadılığına ikinci tarih de Anadolu sadaretine işaret etmektedir:

Oldu hālā ber-terīn iclāl-i yümn ile ola

اولدی حالا برترین اجلال یمن ایله اوله

1206/1791

Anadolu sadrı Şemseddin Efendi'ye sa'īd (T. 18/20)

اناطولی صدری شمس الدین افندی یه سعید

1210/1795

Dîvânçe'de yer alan bir diğer tarih manzumesi, Dârüssâde ağalığına yükselen Hâlid Ağa (ö. 1798) için kaleme alınmıştır. Manzumeye devrin padişahı III. Selîm'in övgüsü ile başlanmış ve 4. beyitten sonra söz Hâlid Ağa'ya getirilmiştir. İsmi doğrudan zikredilmese de Hz. Peygamber'in sancaktarı Hâlid b. Velîd ile adaş olduğu ima edilerek medhiye bölümüne girizgâh yapılmıştır. Tamamı 25 beyitten müteşekkil olan manzumenin 18. beytine kadar memduhun övgüsü yapılmış, daha sonra da sadaretinde daimi kalması, kemgözlerden korunması için dualar edilmiştir. Ardından da şair, Hâlid Ağa'nın eski duacısı ve kölesi olduğunu zikrederek onun yüce kapısına bir tarih sunduğunu, bu tarih ile de adının kullar defterinde kayıtlı olmasını ümit ettiğini dile getirmiştir. Manzumeyi hitama erdirmeden evvel de tarih beytinin cevherli bir harf barındırmadığını ima ederek her iki mısradaki noktasız harflerin toplamından elde edilen mühmel tarihi düşürmüştür:

Behīn dārū's-sa'āde mesnedini etdi bālā-ter

بهین دار السعاده مسندینی ایتدی بالاً تر

Sezā Hâlid Ağa'ya cāh-ı vālāsı muhalledir (T. 19/25)

سزا خالد اغایه جاه والاسی مخلد در

1206/1791

Reisliğine tarih düşürülen bir diğer kişi ise Ebû Bekir Râtib Efendi'dir (ö. 1779). Râtib Efendi, Osmanlı Devleti'nin son geçici Avusturya elçisi ve aynı zamanda da sefâretnâme müellifidir.¹²⁹ Hamdullâh Efendi, onun reîsülküttâblığa gelişine 25 beyitlik bir tarih

¹²⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Sema Arıkan, "Ebûbekir Râtib Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.10, 1994, s. 277-278.

manzumesi yazarak medhiyesini yapmıştır. Övgüsü yapılırken, Hz. Ebû Bekir'in Sıddîk lakabı ile adaş olduğu vurgulanıp kaleminin gücüne de değinilmiş ve herkesin nazmının Leyla'sına Mecnûn, nesrinin Şîrîn'ine de Ferhat olduğu söylenmiştir. Dua bölümü zikredilmeksizin tarih bölümüne geçilmiş ve cevhere sahip olmadığından sade bir şekilde yalnızca tarih sunduğunu dile getirerek de her iki mısradaki noktasız harflerin toplamından elde edilen mühmel tarihi düşürmüştür. Başkâtipliğine uygun olarak da tarih beytine “ve'l-kalem” ifadesi ile başlanarak kaleme yemin edilmiştir:¹³⁰

Ve'l-kalem Râtib Efendi'ye riyâset şadı

والقلم راتب افندی یه ریاست صدری

Mesnedi idi yakışdı kıla mes'ûd Cevâd (T. 21/25)

مسندی ایدی یاقشدی قیله مسعود جواد

1210/1795

Hamdullâh Efendi'nin reîsülküttâplığına tarih düşürdüğü bir diğer kişi ise Mehmed Dürri Efendi'dir (ö. 1795). Manzumeye doğrudan Hz. Peygamber ile adaş olduğu zikredilen Dürri Efendi'nin övgüsü ile başlanmış ve tamamı 15 beyit olan manzumenin, 12. beytine kadar bu övgüler devam etmiştir. Daha sonra Hamdullâh Efendi, sadaretinin mübarek olması ve Allah'ın yardımının ona daima ulaşması için dua etmiştir. Ardından da ihtişamlı bir manzume yazmayı düşünürken cezbedici güzellikte iki tarihin aşikâr olduğunu dile getirerek Dürri Efendi'nin kâtiplere başkan olmasına, her mısraın toplamı ile elde edilen iki tarih düşürmüştür. Bu tarihlerden biri 1200 diğeri de 1211 tarihini vermektedir; fakat Mehmed Dürri Efendi'nin 1209 tarihinde kâtiplere başkanlık ettiği göz önüne alındığında bir önceki beyitte geçen “Ḥazîz-i ḥâkden evc-i semâya bu iki mısra'ı/Şu'ûd edip iki târîḥ oldu dil-keş ü ra'câ¹³¹” ifadelerinden hareketle tamiyeli tarih düşürüldüğü anlaşılmaktadır. Tarih beytinin, ilk mısraında tüm harfler toplandığında 1207 tarihi, ikinci mısrada ise 1211 tarihi elde edilmektedir. Ancak tamiyeye işaret eden “Şu'ûd edip iki” ifadesinden hareketle tarihin birinci mısrada 2 eklenerek ikinci mısrada ise 2 eksiktilerle elde edildiğini söylemek mümkündür:

Re'îs oldu belî Dürri Efendi müjde küttâba

¹³⁰ Her iki mısradaki noktasız harfler toplandığında 1213 tarihi elde edilmektedir. Ancak Râtib Efendi'nin başkâtipliğe gelişi 1210 tarihine tekabül ettiğinden tarih verilmiş olsa da tamiyeli ifade tam olarak tespit edilememiştir.

¹³¹ “Bu iki mısra, toprağın en alçak yerinden gökyüzünün doruğuna kadar yükselip cezbedici güzellikte iki tarih oldu”

رئيس اولدى بلى درى افندى مژده كتابه

1209/1794

Bülend oldu riyâset kevkeb-i dürri gibi hâkkâ (T. 22/15)

بلند اولدى رياست كوكب درى كى حقا

1209/1794

Hamdullâh Efendi'nin tarih manzumelerinden biri de Ahmed Efendi'nin defterdarlık makamına gelişi ve aynı zamanda oğlunun doğumuna düşülen tarihtir. Doğrudan defterdarın övgüsü ile başlanan manzume, 20 beyitten müteşekkil olup 15. beytinden itibaren soyluluğunun parlaklığı ile güneş gibi aydınlık olan bir evladının dünyaya geldiğinden bahsedilmiştir. Ahmed Efendi'nin de evladının yaşlılığını görecektedir kadar ömrünün uzun olması için dua edilerek görevini tebrik etmek amacı ile bir tarih düşürmeyi planlarken bu güzel haberin de kulağa ulaşması ile tarih düşürmek üzere harekete geçildiği dile getirilmiştir. Ve nihayetinde tüm harflerin hesaba katılarak oluşturulduğu tam tarih elde edilmiştir:

Dediler mısra°-ı berceste-i târîh-i mîlâdîn

Şerîf Ahmed Efendi mehd-i kevne oldu zîb-âver (T. 23/20)

شریف احمد افندى مهد كونه اولدى زیب اور

1195/1780

Bir diğer tarih manzumesi Çavuşbaşı olarak bilinen Şehsüvarzâde Mîr Hamdullâh Efendi için yazılmıştır. Devrin padişahı III. Selim'in övgüsü ile başlayan manzume, 35 beyitten oluşmaktadır. III. Selim'in medhi yapılırken Nisâ Sûresi 58. ayetten mülhem olarak "Emanetleri mutlaka ehline veriniz" ifadesine içtenlik ile itaat ettiği ve bu vesile ile de her mevkiye ehli olan kişiyi yerleştirdiği gibi Mîr Hamdullâh Efendi'yi de uygun mevkiye yerleştirdiği vurgulanmıştır. Ardından da Mîr Hamdullâh Efendi'nin çavuşbaşılık rütbesi farklı açılardan övülerek bu sefer de Kehf Sûresi 109. ayetten mülhem olarak "Mürekkebin gücü deniz gibi coşup taşsa da vasıflarının kâfi gelecek bir sonu olmaz." denilmiş ve vasıflarını anlatmak için daha başka bir söz söylemeye teveccüh etmeksizin duaya başlanmıştır. Tarih beytinden evvel de düşürülen tarih hakkında herhangi bir bilgi vermeyip son beyitte, ikinci mısranın tüm harflerinin hesaba katılması ile elde edilen tam tarih düşürmüştür.

Bu behîn mıṣra‘la hem-nāmı dedi tārīḥini
Reʿfet ü dād ile Ḥamdullāh Beg oldu mīr-i dād (T. 24/35)
رأفت و داد ايله حمد الله بيك اولدى مير داد
1203/1789 ?

2.2.6. Vefat

Ḥamdullāh Efendi, III. Selim’in lalası, annesi Mihrişāh Sultanın da kethüdası Mīr Mahmūd Bey’in (ö. 1790) vefatına da 16 beyitten müteşekkil bir tarih manzumesi yazmıştır. Manzumeye, doğrudan Mahmūd Bey’in cömert yaratılışı ve güzel ahlakı ile başlanmış, silahşörlük ilmindeki başarısı, III. Selim gibi dünyayı zapteden büyük bir padişaha lala olarak Satürn’ü dahi kıskandırması ve annesinin kethüdası olunca da feleğin başı ile eşdeğer olduğu yönündeki övgüler ile devam edilmiştir. Dua bölümüne geçildiğinde ise “Annesinin onu doğurduğu gündeki gibi tertemiz olsun” mealindeki hadîs-i şerîfe gönderme yapılarak ahirette zahmet ve meşakkat çekmemesi için dua edilmiştir. En sonda da her iki mısranın da toplamından oluşan tam tarih ile vefatına tarih düşürülmüştür:

Mīr Maḥmūd’a müheyyā ni‘am-ı dār-ı Na‘īm
مير محموده مهيا نعم دار نعيم
Hele ālā-i İlähiyyeden aña lālā (T. 26/16)
هله الاء الهيه دن اكا لالا
1206/1790-91

Dîvânçe’deki 3 beyitlik bir diğer tarih manzumesi ise Hadice Hanım’ın vefatına düşürülmüştür. Tam olarak kim olduğuna dair şiirde hiçbir bilgi verilmemiştir. Yalnızca düşürülen tarihten anlaşıldığı kadarı ile 1780 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Aşağıdaki beyitin ikinci mısralarının tüm harfleri toplandığında 1191/1777 tarihi elde edilmektedir; fakat bir tamiyeye işaret eden “gelip üçler” ifadesinden hareketle 3 eklendiğinde 1194/1780 tarihi elde edilmektedir. Dolayısıyla Hadice Hanım’ın vefatına tamiyeli bir tarih düşürülmüştür.

Gelip üçler dedi tārīḥ-i fevtin
Ḥadice ola ‘adn içre şafā-yāb (T. 33/3)
خديجه اوله عدن ايچره صفا ياب
1194/1780

2.2.7. Medhiye

Hamdullâh Efendi'nin kıta nazım şekli ile yazdığı bir diğer manzumesi ise Halîl Hamîd Paşa'nın büyük oğlu Mehmed Ârif Bey (ö. 1839) için yazılmış 15 beyitlik manzumedir. Söze Halîl Hamîd Paşa'nın kahramanlık övgüsü ile başlanmış olup 12. beyit ile beraber bütün sanatlarda kendini ispatlayan, ulu hocaların baştacı, kerem ve izzet sahibi Mehmed Ârif Bey'in övgüsüne başlanır. Yalnızca sondaki 4 beyit ile Mehmed Ârif Bey'in övgüsünün yapıldığı bu manzumede, muhtemelen onun 1215/1800 tarihinde Eyüp Mollası olmasına tarih düşürülmüştür. Nitekim Ârif Bey'in kaynaklarda yer alan ilk görevi bu yıllarda olup bundan sonraki yıllar Hamdullâh Efendi'nin vefat ettiği yıllara denk düşmektedir.¹³²

Ṭokuz yüz adım ok atdı Meḥemmed ʿÂrif Beg

طقوز یوز اديم اوق اتدی محمد عارف بيك

O mîr oldu eḫaḫ pehlevân-ı tîr-endâz (T. 10/15)

او مير اولدی احق پهلوان تيرانداز

1215/1800 (?)

2.3. Kıta Nazım Şekli İle Yazılmış Medhiyeler

Tüm bu tarih manzumelerinden sonra farklı sebeplerle yazılmış kıtalar da bulunmaktadır. Bunlardan biri daha önce kendisine şeyhülislamlık makamına gelmesine tarih düşürülen Mehmed Mekkî Efendi'ye tarih ile birlikte sunulan 9 beyitlik bir kıtadır. Bu kıta, Hamdullâh Efendi'nin Mehmed Mekkî Efendi'nin dergâhından uzaklaştığını, kapısına yüz sürmeye yüzü olmadığını, haddi değilken onu vasfetme teşebbüsünde bulunduğunu dile getirerek özrünü beyan ettiği bir kıtadır.

Dîvânçe'de kıta nazım şekli ile yazılan manzumelerden bir diğeri Osman Efendi'nin kâtipler zümresine reîs olmasını konu edinmektedir. Manzumeye, Allah'ın feyiz rûzgârının eserek Osman Efendi'nin kâtipler zümresine reîs olduğuna dair haber vermesi ile başlanmıştır. İlk 5 beyitte övgüsü 6. beyitte de Allah'ın yardımının rehber olması için dua edilerek manzume hitama erdirilmiştir. Başkâtip olduğu dışında herhangi bir bilginin verilmediği Osman

¹³² Ancak 14. beytinde tamiyeye işaret edecek olan ifadelerin eksik olması ve son beytinde de hece değerlerinin toplamının fazla çıkmasından dolayı tamiyeli ifade tam olarak tespit edilememiştir.

Efendi'nin, Yeniçeri başkâtibi olup 1779'da vefat eden Osman Efendi¹³³ olması kuvvetle muhtemeldir.

Dîvânçe'de, Mısır'ı fetheden sadrazam Yûsuf Ziyâ Paşa'nın övgüsünün anlatıldığı bir diğer manzume, kıta nazım biçimi ile yazılmış olup 30 beyitten müteşekkildir. Yûsuf Ziyâ Paşa'nın sadrazamlığa gelişine kıta nazım biçimi ile ve Mısır'ı fethetmesine de kaside nazım biçimi ile tarih düşüren Hamdullâh Efendi, Yûsuf Ziyâ Paşa'nın Mısır'ı düşmanların elinden almasına da medhiye mahiyetinde bir kıta kaleme almıştır. Arapça olarak ve tavîl bahri ile yazılan kıta, Hamdullâh Efendi'nin Mısır'ın düşmanlar elinden alındığını duyduktan sonra sevincini ve duasını ifade etmek üzere yazdığı bir manzumedir. Adeta bir mesnevi havasında olayın izah edildiği manzumede, evvela Fransızların dostluk eder gibi görünüp bir yandan da hile ile düşmanlık ederek Mısır'ı elde etme çabalarından bahsedilmiştir. Akabinde de Yûsuf Ziyâ Paşa'nın ordusu ile gelip düşmanı yalvaracak duruma getirerek Mısır'ı nasıl fethettiğinin medhi yapılmıştır. Yüce bir makamla mükâfatlandırılması, Allah'ın inayetiyle desteklenmiş bir ömrünün olması için de dualar edilerek manzume hitama erdirilmiştir.

Kıta nazım şekli ile kendisine medhiye yazılan bir diğer isim, Reisülküttâb Mustafa Efendi'nin oğlu, Mustafa Âşir Efendi'dir (ö. 1804).¹³⁴ Manzumeye, doğrudan Âşir Efendi'nin övgüsü ile başlanmış olup 9 beyitten müteşekkildir. Son beytinin ikinci mısramının eksik olması ve övgülerin devam ediyorken birden manzumenin sona ermesi nâ-tamâm olduğunu düşündürmektedir. Her ne kadar yarım bir manzume olsa da Âşir Efendi'nin âlim kişiliğine isnaden Feyzî-i Hindî, Keşşâf, Beyzâvî gibi müfessirler; Serahsî, Müslîm ve Buhârî gibi de muhaddislerden telmihler yapılarak medhi daha da güçlendirilmiştir.

Bir diğeri ise Bursa'da medfun İsmail Hakkı Efendi'nin türbesinde asılı olan 2 beyitlik bir kıtadır. Aynı zamanda Bursa'da Emir hazretlerinin türbelerini ziyaret ettiklerinde yazdıkları bir diğer kıta da 2 beyitten oluşmaktadır.

Arapça ve Farsça karışık olarak yazılmış mülemma bir kıtada ise âdeta münâcât havasında günahkârların bağışlanması, düşmana karşı Allah'ın bir zaferle imdada yetişmesi, padişaha yardım etmesi, düşman topluluğunun darmadağın olması ve Allah'ın yardımı ile düşmandan intikam alınması için dualar edilmiştir.

Hamdullâh Efendi'nin Dîvânçe'sindeki tüm kıta nazım biçimi ile yazılmış şiirlerinin incelenmesinden sonra onun bu alanda oluşturduğu genel bir şablondan bahsetmek mümkün

¹³³ Bk. Mehmed Süreyya, a.g.e., c.III, s. 433.

¹³⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "Âşir Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.4, 1991, s. 8.

olsa gerektir. Nitekim Hamdullâh Efendi, manzumelerine ilk olarak ya doğrudan memduhun ya da medh edilecek kişinin yaşadığı dönemdeki padişahın övgüsü ile başlamıştır. Genellikle 4 ya da 5. beyitten sonra da maksadını âşîkar ederek asıl memduhun övgüsüne geçmiştir. Övgüler aracılığıyla bazen, memduhun hayatı hakkında da gerçek bilgiler verirken bazen de mübalağanın dahi sınırları dışarısına çıkmıştır. Ayetler ve hadislerden iktibaslar, tarihi şahsiyetlerden de telmihler yaparak övgülerini daha da güçlendirmiştir. Medhiye bölümlerinden sonra ise -birkaç istisna dışında- dua bölümlerine geçerek, birkaç beyitle dua etmiş, eğer tarih manzumesi ise de düşürülecek tarih hakkında bilgilendirme yapılarak tarih düşürüp manzumesini hitama erdirmiştir. Hamdullâh Efendi'nin bir mısra ile ya da bir beyitte ikişer tane düşürdüğü tarihler olsa da bir beyitin tamamı ile düşürdüğü tarihlerin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

2. 4. Gazeller

Kelime anlamı, aşktan bahsetmek, kadınlarla âşîkâne konuşmak, onlarla dostluk kurup sohbette bulunmak olan gazel, edebiyat terimi olarak ilk beyti kendi içerisinde diğer beyitlerin ikinci mısraları da ilk beyitle kafiyeli olan, genellikle beş ile dokuz beyit arasında yazılsa da bu rakamlardan az veya çok örneklerine de rastlanan nazım biçiminin adıdır. Ekseriyetle muhtevaları aşk olsa da farklı konularda da yazıldığı görülmektedir. Nitekim aşkın verdiği mutluluk ve ıstırabı dile getirenlere âşîkâne gazel, neşe ve zevkten dem vurup dünyadan haz almayı önde tutanlara rindâne gazel, sevgilinin güzelliğinden ona duyulan aşırı arzudan bahsedene şûhâne gazel, tasavvuf düşüncesinin hâkim olduğu gazellere ârifâne gazel, düşünce yönü ağır basanlara ise hikemî gazel olmak üzere farklı farklı adlar verilmiştir.¹³⁵

Gazellerin kendi içerisinde kafiyeli olan ilk beytine matla, mahlasın da yer aldığı son beytine ise makta denmektedir. Birkaç istisnası bulunsa da mahlas zikretmek, gazellerin olmazsa olmaz genel kurallarındandır.¹³⁶ Bu çalışma çerçevesinde Dîvânçe'si incelenen Hamdullâh Efendi de tüm gazellerini, Hamdullâh mahlası ile yazmıştır.

Dîvânçe'de 24'ü Farsça olmak üzere 40 gazel bulunmaktadır. Gazellerin beyit sayısının 5 ile 9 beyit arasında değiştiği genel kuralına uygun olarak Hamdullâh Efendi'nin Dîvânçe'sinde de en az 5 en fazla 9 beyitten oluşan gazellere rastlanmaktadır. Divân edebiyatı şairlerinin

¹³⁵ M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 47.

¹³⁶ M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 48.

sırasıyla 5, 7 ve 6 beyitten¹³⁷ oluşan gazeller yazdıkları göz önünde bulundurulduğunda, Hamdullâh Efendi'nin de bu geleneğe uyarak 19 tanesi 5'li, 13 tanesi 7'li, 4 tanesi 6'lı, 2'şer tanesi de 8'li ve 9'lu olmak üzere daha çok 5 ve 7 beyitli gazelleri tercih ettiği dikkat çekmektedir.

Şâirler, beyit sayısı 5'ten fazla olan gazeller için özellikle makta beyitlerinde bazı ifadeler kullanmışlardır. Altı beyit olanlar için şeş-beyt, yedi beyit olanlar için heft-beyt, sekiz beyit olanlar için de heşt-beyt ifadeleri tercih edilmiştir.¹³⁸ Hamdullâh Efendi Dîvânçe'sinde de buna örnek teşkil edebilecek bir gazele tesadüf edilmektedir. Makta beytinde heft-beyt olarak zikredilen gazel, aynı zamanda yedi seyyareye de teşbih edilmiştir:

[mefâ'ılün mefâ'ılün fe'ülün]

Becâ heft beyt Hamdullâh râ ger

Koned âvîze-hâ-yı heft ecrâm¹³⁹ (Fars. G. 19/7)

Gazellerin dîvânlarda son harflerine göre düzenlendiği bilgisinden hareketle gazel kaleme alan dîvân şâirleri, mümkün mertebe Arap alfabesinin her harfiyle bir gazel yazmaya özen göstermişlerdir; fakat Hamdullâh Efendi'nin Dîvânçe'sindeki gazeller bölümü çok hacimli olmadığından olsa gerek “ا elif”, “ب be”, “ت te”, “ث se”, “د dal”, “ر ra”, “ز ze”, “ش şın”, “ل lam”, “م mim”, “ن nun”, “ه he” ve “ي ye” olmak üzere 13 farklı harfte yazılmıştır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere bunların ekseriyeti “د dal” harfinden müteşekkil olmakla birlikte “ا elif” ve “ر ra” harfleri de ardından gelmektedirler.

Tablo 9: Hamdullâh Efendi'nin gazellerinin harflere göre dağılımı

Gazellerin Harflere Göre Dağılımı		
ا	Elif	6
ب	Be	1
ت	Te	1
ث	Se	1
د	Dal	8
ر	Ra	6

¹³⁷ Mücahit Kaçar'ın İbn-i Kemâl Dîvân'ını nazım bilgisi, belagat, üslup ve dil özellikleri ve muhteva açılarından incelediği doktora tezinde, 16. yüzyılda öne çıkan bazı şâirlerin divanlarındaki gazellerin beyit sayılarını tablolastırdığı ve yukarıda bahsi geçen sıralamanın da bu tablo sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mücahit Kaçar, “İbn-i Kemâl Dîvânı'nın İncelenmesi (Nazım Bilgisi-Belagat -Üslup ve Dil Özellikleri-Muhtevâ),” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, 2010), s. 20.

¹³⁸ Cem Dilçin, “Divan Şiirinde Gazel”, *Türk Şiiri Özel Sayısı II: Divan Şiiri*, (Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2017), s. 89.

¹³⁹ Yedi seyyarenin avizeleri gibi olan bu yedi beyit Hamdullâh'a yakışır.

ز	Ze	2
ش	Şın	2
ل	Lam	2
م	Mim	4
ن	Nun	5
ه	He	1
ي	Ye	1

Hamdullâh Efendi, gazellerinde hezec, remel, muzârî, recez ve müctes olmak üzere 5 farklı bahirde 8 farklı kalıp kullanmıştır. Bu kalıplardan en çok “mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün” kalıbının tercih edildiği bundan sonra da remel ve müctes bahirlerinin kısmen eşit oranlarda da olsa sıklıkla kullanıldıkları görülmektedir. Bunlar dışındaki kalıplar ise bir kereye mahsus olarak kullanılmıştır. Aşağıda bahsi geçen bahir, kalıp ve gazel sayıları tabloya aktarılarak verilmiştir.

Tablo 10: Hamdullâh Efendi’nin gazellerinde kullandığı vezinler

Bahir	Vezin	Sayı
Hezec	mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün	10
Hezec	mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ülün	1
Remel	fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün	9
Remel	fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün	9
Muzârî	mef’ülü fâ’ilâtü mefâ’îlü fâ’ilün	1
Muzârî	mef’ülü fâ’ilâtün mef’ülü fâ’ilâtün	1
Recez	müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün	1
Müctes	mefâ’îlün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün	8

Dîvân şâirlerinin başvurduğu aruz kalıpları arasında, aynı aruz cüzünün tekrarlanması durumunda ortadan iki eşit kısma ayrılabilen bazı kalıplar bulunmaktadır. Bunlar genelde *mefâ’îlün*, *müstef’ilün* ve *müstef’ilâtün* gibi iki ya da dört defa tekrarlanan cüzlerdir. Bu vezinlerle yazılıp matladan sonra gelen beyitlerin mısra ortaları ilk beyitle kafiye bakımından uyumlu bir hale getirildiği durumlarda bu nevi gazellere *musammat gazel* adı verilmiştir.¹⁴⁰ Hamdullâh Efendi de Dîvânçe’sinde yalnızca bir örneğine rastlanılan dört müstef’ilün

¹⁴⁰ M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 48.

kalıbını, musammat gazel örneğine uygun olarak kaleme almıştır. Kafiye seslerinin bold bir şekilde gösterildiği musammat gazel aşağıdaki gibidir:

- 1 Reftem be-sū-yı kû-yı ʿaşk ālūde-dāmān der-bağal
Çāk-i girībān der-kefem feryād u efğān der-bağal
- 2 Vird-i zebānem el-**amān** ez-cevr-i yār-i bī-**emān**
Zādem be-ḥaybet tev-**emān** derdā ki ḥusrān der-bağal
- 3 Reh senglāḥ-ı guşşa-zād der-pīşgāhem gird-bād
Her zaḥmet u miḥnet be-yād ālām u aḥzān der-bağal
- 4 Gümkerde-rāḥ-ı kem-sürāğ şevḳ-i fūrūzānem çerāğ
Nābūd ez-īn sevdā ferāğ merg-i beyābān der-bağal
- 5 Der-dīde-dūzī-i kerem āmed be-mā zaʿf u herem
Sevdā-yı vaşleş ber-serem ammā ki ḥirmān der-bağal
- 6 Şubḥ u mesā ṭālīʿ merā īn est ki fermāyed ʿaṭā
Şubḥ-ı kıyāmet der-ḳazā şām-ı ġarībān der-bağal
- 7 Şādem ki Ḥamdullāḥ ez-**ān** der-dest-i men ne dil ne cān
Zülfeş be-şod dil-rā mekān ārāmiş-i cān der-bağal (Fars. G. 15)

Kafiye hususuna gelindiğinde Hamdullāḥ Efendi'nin mücerred ve mürekkep kafiyelerin hepsini eşit oranda olmasa da kullandığı görülmektedir. Ekseriyetle başvurduğu kafiye, dīvān şâirlerinin de çoğunda görüldüğü üzere mürdef kafiye; fakat diğer kafiye ile kullanım sıklıkları arasında oldukça büyük bir fark vardır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere mürdef kafiye –bilhassa mürdef-i elifi- 31 gazelde kullanılmışken mücerred kafiye 6 ve mukayyed kafiye de 3 farklı gazelde kullanılmıştır:

Tablo 11: Hamdullâh Efendi'nin gazellerinde kullandığı kafiye türü ve sesleri

Kafiye Türü	Toplam	Kafiye Sesleri				
Mürdef Kafiye	31	Mürdef-i Elifî	Mürdef-i Vâvî	Mürdef-i Yâvî		
		27	2	2		
Mücerred Kafiye	6	â	n	r	t	l
		2	1	1	1	1
Mukayyed Kafiye	3	ng		mn		
		2		1		

Hamdullâh Efendi, Dîvânçe'sinde yer alan 40 gazelin 6'sı hariç diğer hepsinde birbirinden farklı redif kullanmıştır. Redifin kullanılmadığı gazellerin 3'ü Farsça diğer 3'ü de Türkçe gazellerdedir. Hamdullâh Efendi'nin gazellerinde redife özellikle temayül ettiğini söylesek de kaside ve kıta nazım biçimi ile yazdığı diğer manzumelerinde redife çok nadir rastlanıldığı dikkat çekmektedir. Gazelerde kullanılan rediflerin beş tanesi yalnızca ekten oluşurken diğerlerinin ya bir/iki kelime ile ya ek ve kelimenin birlikte ya da yardımcı fiiller yardımı ile kullanıldığı görülmektedir. Hamdullâh Efendi'nin kerd, hîş, henûz, men gibi İranlı şairlerce de çokça rastlanılan; sabâ, bana, bâ'is, haber, hasret gibi Türk şairlerince de çok kullanılan rediflere başvurduğu müşâhede edilmektedir.

Aynı redife bağlı kalarak bir ya da birden fazla gazel yazmak, tekrar riskine düşülmediği suretde, şâirlik kudretini gösteren hususlardan biri olarak addedilmiştir. Hamdullâh Efendi'nin bu hususta kendisini hiç riske atmayıp yalnızca iki gazele mahsus olmak üzere aynı redifi (-i men) kullandığı; bâşed/ ne bâşed/ mî bâşed üçlemesinde de ekler ile de olsa farklılık yapılmasına özen gösterdiği, bunlar dışında ise birbirlerinden bağımsız redifleri tercih ettiği görülmektedir:

Tablo 12: Hamdullâh Efendi'nin gazellerinde kullandığı redifler

Redif	Gazel Sayısı	Redif	Gazel Sayısı
-emrâ	1	hâhed dilem	1
cânâ turâ	1	ârzü dârem	1
-râ	1	-i men	2
-şod imşeb	1	-dır sabâ	1
-i fitne est	1	-dir bana	1
în çünîn bâyed	1	bâis	1
şod	1	-i ümîd	1
bûd	1	kâbildir	1

kerd	1	-dan bî-haber	1
ne bâşed	1	-ler	1
bâşed	1	-ı hasretidir	1
mî bâşed	1	-si var	1
henûz	1	nedir	1
-eş	1	-ından	1
hĩş	1	-ı neylersin	1
der-bagal	1	-ı içinde	1
kerdem	1		

Gazellerde, rediflerin oluşturduğu kavram birliği dışında beyitler arasında da anlam birliği ve bütünlüğü olan gazellere, *yek-âhenk gazel* adı verilmiştir. Divan şairleri her ne kadar yek-âhenk gazel yazmaya önem verseler de bu türden gazel sayısına oldukça az rastlanılmıştır.¹⁴¹ Âşıkâne şiirler dışındaki konularda anlam bütünlüğü daha iyi sağlanırken aşk konusunda şairlerin kendilerini daha rahat hissetmelerinden olsa gerek anlam bütünlüğüne ya da bir kompozisyon formuna sokmaya gerek duymadıkları düşünülmektedir.¹⁴² Nitekim divanların büyük bir çoğunluğunu âşıkâne gazellerin oluşturmasına rağmen yek-âhenk gazel örneklerine çok fazla rastlanılmaması bu bilgiyi destekler mahiyettedir.

Hamdullâh Efendi'nin gazellerine bakıldığında çoğunlukla aşkın söz konusu edilerek, sevgilinin güzelliğinden, acımasızlığından, ayrılığından, vuslatından dem vurulduğu ve bunların da belirli bir kompozisyona dâhil edilmediği görülecektir; fakat yek-âhenk gazel maksadı ile yazılmış olma ihtimali yüksek olan iki örnekten bahsetmek mümkündür. Bu iki gazel de Farsça gazeller arasında yer almaktadır. Biri, “şod imşeb” (Fars. G. 4) redifli olup 7 beyitten oluşmaktadır. Redifin de katkısı ile tüm gazelde bir gece içerisinde kurulan bir işret meclisi söz konusu edilmektedir. Birinci beyitte sâkîden, ikinci beyitte şaraptan, üçüncü beyitte mutripten, dördüncü beyitte bir önceki beyite uygun olarak çalan nağmelerin bülbülün feryatlarına teşbih edilmesinden, beşinci ve altıncı beyitte böyle bir işret meclisinde âşığın ruh halinin nasıl olduğundan, mahlas beytinde de aslında bu gece herkesin Hamdullâh'ın şiiri ile neşelendiği için sarhoş olup nara attığından bahsedilmiştir. Ayrıca doğrudan yek-âhenk gazele işaret etmese de tüm gazelde benzetmelerin göz, kulak, ağız ve güzellik gibi yüze ait unsurlar ile oluşturulmasının da işret meclisi kompozisyonunu destekler mahiyette olduğu söylenebilir.

¹⁴¹ Cem Dilçin, a.g.m., s. 92.

¹⁴² Mücahit Kaçar, a.g.t., s. 26.

Öte taraftan tüm bu hususlar, bu gazeli küçük bir sâkînâneme olarak değerlendirmeyi de mümkün kılmaktadır:

[fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

- 1 Sâķī ez şa'bedegī berķ-i cihān şod imşeb
Cām-ı mīnā-yı mey ez dīde nihān şod imşeb¹⁴³
- 2 Dād mey dād kūnūn ḥāşiyet-i āb-ı ḥayāt
Pīr-i şad-sāle-i bī-tāb civān şod imşeb¹⁴⁴
- 3 Dīd muṭrib ṭarab-ı meclis-i mā ḥayrān şod
Mūsikāreş be-dehen z'ān benān şod imşeb¹⁴⁵
- 4 Murğ-ı şeb-ḥīz zi-bes kerd hezār āvāzī
Penbe-i gūş-ı men ez mağz-ı fīgān şod imşeb¹⁴⁶
- 5 Dūş behr-i ḥaber-i ū heme ten gūşem būd
Behr-i būsīden-i pā cümle dehān şod imşeb¹⁴⁷
- 6 Çeh-i naḥşeb meheş ez şerm nihān kerd be-dil
Ez dilem peyker-i ān māh 'ayān şod imşeb¹⁴⁸
- 7 Mest ü maḥmūr zi keyf-i suḥen-i Ḥamdullāh
Heme yek-reng şod u na'ra-zenān şod imşeb¹⁴⁹ (Fars. G. 4)

¹⁴³ Ey saki, cihanın şimşegi bu gece el çabukluğu/hokkabazlıktan oluştu; (bundan olsa gerek) bu gece şarabın sırça kadehi gözden kayboldu

¹⁴⁴ Şarap ve ab-ı hayat özelliği verince yüz yaşındaki bu ihtiyar adamı, bu gece gençleştirdi.

¹⁴⁵ Bu gece mutrip, meclisimizdeki eğlenceyi görüp hayran kaldığından onun mıskağını ağzına alıp üzerine parmaklarını koydu.

¹⁴⁶ Bülbül hiç durmadan binlerce feryat u figan ettiği için bu gece benim kulak pamuğum feryat özünden oldu.

¹⁴⁷ Dün gece ondan bir haber alabilmek için bütün vücudum kulağıma olmuştu. Bu gece ise ayağımı öpmek için bütün (vücudum) ağız oldu.

¹⁴⁸ O ayın güzelliği gönlümde apaçık olarak görüldükten sonra Nahşeb kuyusu ayını utancından gönülden gizledi.

Bir diğ er gazel ise “-ı fitne est” (Fars. G. 5) redifli 8 beyitlik Fars a gazeldir. Burada da redifin katkısı ile olsa gerek her beyitte sevgilinin fitnesinden bahsedilmektedir. İlk olarak sevgilinin g zellik d neminde fitnenin h kim olduğu dile getirilerek sevgilinin fitnesinin  leminde nelere sebep olduğu sıralanmıştır: Bir g l mseme ile fitnesinin kargaşaya yol a tığı, mahallesinin fitne d kk nı olduğundan  şıkların bu mahalle uğruna hayatlarını hi e saydığı, o mahalle bek isinin fitne olduğu, eğer sevgili giderse fitnenin de son bulacağı ve  şığın da bu fitnenin kurbanı olmak i in hazır bulunduğu dile getirilerek sevgilinin fitnesi  zerinden bir kompozisyon kurulduğu g r lmektedir:

[mef  l  f  il t  mef  l  f  il n]

- 1  Ahd-i mel  hat-i tu ki devr n-ı fitne est
  lem heme be-m  cib-i ferm n-ı fitne est¹⁵⁰
- 2 ş r n  andeet dehed  ş b r  hay t
D zd de yek tebess m-i tu c n-ı fitne est¹⁵¹
- 3  ft deg n met  -ı hay teş dehend be-h  
Leyl   neh r k y-ı tu d kk n-ı fitne est¹⁵²
- 4 Ez kes  e i tim l-i gezend  resed b d
T   eşm-i nergis-i tu nighb n-ı fitne est¹⁵³
- 5 Ma şer zi b m   aned eger l y ku’l- iy z
Reft r-ı t  ki g yet-i imk n-ı fitne est¹⁵⁴
- 6 Ba d-ez dem den-i  a -ı nev d d b se 
ş dem ki  n kerem-i i s n-ı fitne est¹⁵⁵

¹⁴⁹ Bu gece Hamdull h’ın ş irinin neşesiyle, herkes sarhoş olup nara atmaya başladı.

¹⁵⁰ Fitnenin h kim olduğu senin g zellik d neminde b t n  lem, senin fitne fermanına g re hareket etmektedir.

¹⁵¹ Senin tatlı g l ş n kargaşaya hayat verdi. Senin hafif bir tebess m n bile fitnenin ruhudur.

¹⁵² Senin mahallen gece ve g nd z fitne d kk nı (gibi) olduğundan  şıklar, hayat kumaşlarını hi e verdiler/hayatlarını heba ettiler.

¹⁵³ Senin nergis g z n fitne bek isi olduğu m ddet e bir kimseden zarar ihtimali nasıl oluşabilir?

¹⁵⁴ Eğer ma şer yeri korkudan sığınmaya uygun bir yer ise, senin gidişin de fitne ihtimalini bitirebilir.

7 Tenhā ne-şod tegāfūl ü kākūl fiten-fezā

Her hūy u mūy māye-i sāmān-ı fitne est¹⁵⁶

8 Ḥamdullāhest pīş-i tu çün beste dest ü pā

Bā-gamze kūş ki derhūr-ı kurbān-ı fitne est¹⁵⁷ (Fars. G. 5)

Gazellerde anlam birliğinin ve kompozisyonun sağlanması dışında beyitlerin aynı güç, değer ve güzellikte yazıldığı gazellere de *yek-âvâz gazel* adı verilmiştir.¹⁵⁸ Edebî zevk söz konusu olduğunda nesnelliğin ikinci planda olduğu bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla Dîvânçe’de bu türden birçok gazel zikredilebilecek olsa da yalnızca bir tanesini bu türden değerlendirmekle iktifa edilecektir. Bu gazel, tezin başlığında da zikredilen makta beyiti ile beraber her beyiti ayrı güzellikte, orijinal mazmunlarla oluşturulmuş bir gazel olduğundan yek-âvâz gazel olarak değerlendirmeye uygun görülmüştür. Birinci beyitte şâirin, hasret ateşini vuslatın gönle aydınlık veren yarası olarak gördüğü, ikinci beyitte Kâbe’de ihramlıyken yapılmaması gerekenlere dikkat çekerek aşk haremde ihram giymişken sevgilinin bakışına iltifat edemeyeceği, üçüncü beyitte düşmanların âşığı ayıplamalarının nevbet davuluna teşbih edildiği, dördüncü beyitte âşığın yatağının iplikleri dikenden olsa dahi rahat edebileceği, beşinci ve altıncı beyitte geleneğin aksi olarak sevgiliye minnet edilmediği, yedinci beyitte elinde güvenilirlik اساسı olduğundan her tehlikeli yolun ona selamet yolu olacağı ve son beyitte de kendisinin çok tanınmayıp gerekli değeri görmeyen bir şair olmasından ötürü müphemlik köşesini rütbe edindiği zikredilmektedir:

[fā’ilātün fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün]

1 Künc-i zillet ber-terîn-i şadr-ı izzetdir baña

Nār-ı hasret dāğ-ı dil-efrūz-ı vuşlatdır baña¹⁵⁹

¹⁵⁵ Ayva tüylerinin çıkmasından sonra bana bir buse verdi. Bu cömertliğin fitnenin ihsanından olduğu için mutluyum.

¹⁵⁶ O sevgilinin tegafülü (sevgilinin görmezden gelmesi) eksik olmadı, kākülü de fitne saçmaktadır. Onun her bir teri ve saç teli fitne servetinin özüdür.

¹⁵⁷ Ḥamdullāh, senin önünde eli ve ayağı bağlı bir şekilde durmaktadır. O fitne kurbanı olmaya layık olduğu için gamze ile onu öldür.

¹⁵⁸ Cem Dilçin, a.g.m., s. 93.

¹⁵⁹ Benim için hakirlik köşesi, yücelik meclisinin başında yer alan en güzel yerdir. Hasret ateşi de vuslatın gönle aydınlık veren yarasıdır.

- 2 Oldum ihrām-pūş-ı istiğnā ḥarīm-i ʿaşqda
İltifāt-ı çeşm-i āhū da cināyetdir baña¹⁶⁰
- 3 Geçdi dil şimdi emīrāne melāmet tahtına
Ṭaʿn-ı aʿdādan şemātet kūs-ı nevbetdir baña¹⁶¹
- 4 Şerḥaya meʿlūf[dır] cism-i nizārım şöyle kim
Tār u pūd-ı pisterim ḥār olsa rāḥatdır baña¹⁶²
- 5 Çekmedense miḥnet-i bār-ı girān-ı minnetin
Böyle rū-gerdān-ı gerdūn niʿmetdir baña¹⁶³
- 6 Perr ururken evc-i bālā-yı ser-āzādīde dil
Tār-ı zülfe beste olmak biñ ḥamākatdır baña¹⁶⁴
- 7 Bāk ü pervā ber-taraf elde ʿaşā-yı ittikāl
Zelqa-gāh-ı mehleke rāh-ı selāmetdir baña¹⁶⁵
- 8 Nola Ḥamdullāh olursa menzirim künc-i ḥumūl
Ġam yemem güm-nām olmak şān u şöhretdir baña¹⁶⁶ (Türk. G. 2)

Daha evvel de zikredildiği üzere gazeller konularına göre farklı isimlendirmelere tabi tutulmuştur. Bu isimlendirmeler şu şekildedir: âşıkâne gazel, rindâne gazel, şûhâne gazel, ârifâne gazel ve hikemî gazel. Dîvân şairlerinin en çok rağbet ettiği konu aşk ve sevgili olduğundan, âşıkâne gazel örneğine diğerlerine nazaran daha fazla rastlanılmaktadır.

¹⁶⁰ Aşk haremde istiğna ihramını giyer oldum. (Bu haldeyken) ceylan bakışının iltifatı da bana cinayettir.

¹⁶¹ Gönül şimdi bir emire yakışırçasına melamet tahtına oturdu. Düşmanların ayıplama gürültüleri benim için nevbet davuludur.

¹⁶² Zayıf bedenim yaraya öylesine alışkındır ki yatağımın iplikleri diken olsa bana yine de rahat gelir.

¹⁶³ Minnetinin ağır yükünün sıkıntısını çekmektense bu şekilde dünyadan yüz çevirmek bana göre bir nimettir.

¹⁶⁴ Gönül, özgürlüğün en uç noktasında kanat çırparken (sevgilinin) saç teline bağlanmak bana göre bin ahmaklıktır.

¹⁶⁵ Elde güvenilirlik asası varken korku şöyle dursun. Zira tehlikelerle dolu olan kayma yeri bana selamet yoludur.

¹⁶⁶ Ey Ḥamdullāh, benim rütbem müphemlik köşesi olsa bunda şaşılacak bir şey yoktur. Tasalanmam, çünkü unutulmuş olmak benim için (asıl) şān ve şöhrettir.

Hamdullâh Efendi de bu klasik çizgiden dışarı çıkmayıp ekseriyetle âşıkâne gazel kaleme almıştır. Âşıkâne gazelleri dışında da yalnızca bir gazele mahsus olarak hikemî üslupla karşılaşıldığı görülmektedir. Bu gazel “-ı neylersin” (G. 15) redifli, 5 beyitlik bir gazeldir. Şâir, bazı öğütler ve ikazlarda bulunduğu bu gazelde, kafiyeleleri barındıran kelimelerin redif ile uyumuna da dikkat ederek şarabı, örtüyü kaldırmayı, zikir hesabını, gelip geçen gençlik zamanını ve bozuk paraya benzeyen sevabı ne yapacaksın diye sorup üçüncü beyitte alenen zikrettiği üzere zahide seslenmektedir. Malumdur ki zahid klasik Türk şiirinde, gösteriş için ibadet yapması ile bilinmektedir. Bu gazel ile de zikir hesabının, yalnızca sevap kazanmak için ibadet etmenin yanlışlığından dem vurularak nasihatte bulunulmuştur:

[mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

- 1 Yürek ki kavrula gamdan kebâbı neylersin
Ciger ki hûn ola ey dil şarâbı neylersin¹⁶⁷
- 2 Vişâl-i yâr ne mümkün saña bu dünyâda
Pey-â-pey âh ile ref'-i hicâbı neylersin¹⁶⁸
- 3 Nedir bu sübhâyı el üzre tutmadan ğaraẓıñ
Murâd zıkr ise zâhid hesâbı neylersin¹⁶⁹
- 4 Beķâsı yok tatalım el de erse dâmenine
Şu tîz-rev olan 'ahd-i şebâbı neylersin¹⁷⁰
- 5 Yapış dü dest ile zeyl-i emâna Hamdullâh
Şu naķd-ı nâsere beñzer şevâbı neylersin¹⁷¹ (Türk. G. 15)

¹⁶⁷ Gam ile kavrulan yürek ve kana dönmüş ciğer ortadayken kebapı ya da şarabı ne yapacaksın

¹⁶⁸ Sana bu dünyada sevgiliye kavuşmak mümkün değilken ard arda ah ederek (sevgilinin yüzündeki) örtüyü kaldırıp ne yapacaksın.

¹⁶⁹ Bu tesbihi (devamlı) elinin üzerinde tutmaktan maksadın nedir? Ey zahid, amaç zikir ise hesabı ne yapacaksın.

¹⁷⁰ Eteğine/Nimetlerine elin eriştiğini farzedelim fakat yine de bekası yoktur. Zira şu hızlıca geçip giden gençlik zamanını ne yapacaksın?

¹⁷¹ Ey Hamdullâh, iki el ile kurtuluş eteğine sarıl. Zira şu ayarı bozuk paraya benzeyen sevabı ne yapacaksın.

Bu gazel haricinde, sevgilinin g zelliklerinden, fitnesinden, hasretinden, vuslatından, eziyetlerinden, rakib ile m nasebetinden bahsedilen gazeller s z konusudur. Yazıldığı y zyılda (XVIII) klasik gelene e aykırı olarak birkaç  rne ine rastlanan sevgilinin eziyetlerine isti na etmemek hususu, Hamdull h Efendi'nin bazı beyitlerinde de mevcuttur. Bunlardan en barizi, g nl n  zg rl    eldeyken sevgilinin sa ının teline ba lanmayı ahmaklık olarak g ren a a ıdaki beyittedir:

[f  il t n f  il t n f  il t n f  il n]

Perr ururken evc-i b l -yı ser- z d de dil

T r-ı z lfe beste olmak bi   am katdır ba a¹⁷² (T rk. G. 2/6)

Kaside ve kıta nazım bi imi ile yazılmış  iirlerinde g r ld    gibi Hamdull h Efendi'nin gazellerinde de fahriye mahiyetinde beyitlere yer verildi i g r lmektedir. Nitekim bu beyitler,   irin ya antısından ve   irlik kabiliyetinden haber verdi i gibi  iir ve   ire dair g r   lerinden de izler ta ımaktadır. Hamdull h Efendi'nin bir ok gazelinin makta beyitlerini, fahriye beyitleri olarak de erlendirmek m mk nd r. A a ıda bir kısmının verildi i bu beyitlerde Hamdull h Efendi'nin  iirini ve   irli ini Hz. Y suf'un g zelli i ile kıyas ederek, S reyya yıldızını a a ı ederek, ic za layık g rerek vb. medhetti i g r lmektedir.

Z leyh -yı me  n  m   eved    fte  amdull h

Beher b ni  cem l-i Y suf-ı    sn-i bey nemr ¹⁷³ (Fars. G. 1/5)

Nazm-ı mu ciz   hi ger ez  ab -ı  amdull h   h

Hem-   n  b yed ne-  yed her su en c n  tur ¹⁷⁴ (Fars. G. 2/7)

Be- er -i va f-ı dend n-ı tu t      d  amdull h

Ber- yed her su en ez vey hem n  d rr-i mekn n  od¹⁷⁵ (Fars. G. 7/9)

¹⁷² G n l,  zg rl   n en u  noktasında kanat  ırparken (sevgilinin) sa  teline ba lanmak bana g re bin ahmaklıktır.

¹⁷³ Ey Hamdull h, beyanımın Yusuf y zl  g zelli ini her g rd   nde manalar Z leyha'sı kendini kaybediyor.

¹⁷⁴ E er mucizevi bir s z istersen onu ancak Hamdull h'ın kabiliyetinden dile. Olursa b yle olmalı, her s z sana yakı maz.

¹⁷⁵ Hamdull h, senin a  ının vasfını  erh etmeye ba lad  ından beri ondan  ıkan her s z gizli inciden farksız oldu.

Keşîde âsumân râ her ser-i beyt-i tu Hamdullâh
Nigehdâred Hudâ lîk ez-mücâzât-ı Sinimmârî¹⁷⁶ (Fars. G. 24/5)

Tab'ına maḥşûş Hamdullâh seniñ şîrîn suḥen
Zevk-yâb olmaz dili ḥüsn-i beyândan bî-ḥaber¹⁷⁷ (Türk. G. 7/7)

Gayrın eş'arı eger sihr ise Hamdullâh
Sa'd-bâd aña berât ile verildi i'câz¹⁷⁸ (Türk. G. 13/5)

Ḳadr-i pervîni eder pest sözü Hamdullâh
Farḡ eder olsa eğer ḡâ'ili ḡüftârından¹⁷⁹ (Türk. G. 14/5)

Öte taraftan başka bir makta beytinde “şîir söyleyeceksen böyle söyle, çünkü şîir böyle olmalıdır” diyerek şîirin nasıl olması gerektiğini örneklendirdiği; maktada yer almayan poetik mahiyetteki başka bir beytinde ise “Eğer kişi, feleğin eziyetleri ile acı çekmediyse tatlı bir şîir yazamaz” diyerek de şîir yazmak için bazı acı dolu yaşanmışlıkların olması gerektiğinden dem vurulduğu görülmektedir:

Ne dildânem ne ḥâtır ın ḡader dânem ki Hamdullâh
Çünîn ḡü nazm ger ḡüyî çün eş'âr ın çünîn bâyed¹⁸⁰ (Fars. G. 6/5)

Tâ bâ-sitem zi-gerdün telḡîn ne-bûde kâmeş
Nâzım be-sa'y-ı küşîş şîrîn eşer ne-bâşed¹⁸¹ (Fars. G. 10/6)

Bir şâirin şîirine başka bir şâir tarafından aynı redif, kafiye ve vezin ile bir benzerini yahut daha güzelini yazma temayülüne *tanzîr etme*, *nazire söyleme* ya da *cevap verme* adı verilmiş, söylenilen gazele de *nazîre* denmiştir. Özellikle XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyılda oldukça

¹⁷⁶ Ey Hamdullâh, senin her şîirinin başı gökyüzüne çekilmiştir; Allah onları Sinimmar gibi cezalandırmadan korusun.

¹⁷⁷ Ey Hamdullâh, tatlı söz senin şîir kabiliyetine özgüdür. Zira gönlü/dili beyanın güzelliğinden habersiz olan (bu şîirden) zevk alamaz.

¹⁷⁸ Başkalarının şîirleri eğer sihir ise de kutlu olsun ki Hamdullâh'a berat ile i'caz verildi.

¹⁷⁹ Ey Hamdullâh, eğer sözüne bakarak söyleyenini fark edecek biri olsa benim sözümün Süreyya yıldızını (dahi) aşağı ettiğini (anlar).

¹⁸⁰ Ne gönül ne hatır bilirim. Ey Hamdullâh şu kadarını biliyorum ki şîir söyleyeceksen böyle söyle, çünkü şîir bunun gibi olmalıdır.

¹⁸¹ Felekten çektiği sıkıntılarla yüreği acı çekmediği müddetçe şâir, çalışıp çabalayarak tatlı bir şîir yazamaz.

revaçta olan bu gelenek daha evvelden de divan şâirleri arasında çok yaygın olarak kullanılmıştır. Hatta bazı nazireler, nazire mecmuası adı verilen kitaplarda toplanmıştır.¹⁸² Nazire geleneğinin oldukça yaygın olduğu bir dönemde gazel yazan Hamdullâh Efendi'nin de Dîvânçe'sinde bizzat tanzîr ettiğini söylediği ya da çağrıştırdığı 5 naziresi mevcuttur. Bu nazirelerin ikisi Şevket-i Buhârî'ye, biri Muhteşem-i Kâşânî'ye, biri Neş'et'e, biri de Nedim'e yazılmıştır. Şevket'in bir gazeline tahmis de yazan Hamdullâh Efendi'nin, bu şairden etkilendiğini söylemekte bir beis olmasa gerektir. Dîvânçe'sinde Türkçe gazellerinden daha çok Farsça gazellerin mevcudiyeti ve İran'lı iki şaire Farsça olarak üç nazire yazması, tahmislerini de Bîdîl, Şevket gibi İranlı şairlere Farsça olarak yazması, bir Farsça kıtasının bulunması gibi hususlardan hareketle Hamdullâh Efendi'nin Fars şiirine temayülü olduğu gibi İranlı şairlerin etkisinde kalarak şiirlerini kaleme aldığı söylenebilir. Öte taraftan Nedim dışında klasik Türk şiirinin zirve kabul edilen şairlerinden çok fazla etkilenmemesi de dikkat çeken diğer bir husustur. Kendisine Türkçe olarak nazire yazdığı Hoca Neş'et'in ise Hamdullâh Efendi'nin muasırlarından olup 1786 yılında Dîvânçe'sini tertip ettiği bilinmektedir. Hamdullâh Efendi, Nedim'in "olmuş sana" redifli gazeline Farsça olarak yazdığı bir gazeline her şâirin sevgilinin ağzını hayal edeceği vakit Nedim'in vadisinde karar kıldığını¹⁸³ dile getirerek sevgilinin güzelliklerinden bahsettiği bu gazelde Nedim'den etkilendiğini aşık etmektedir. Bunlar dışında nazire olduğunu çağrıştıran bir ifade olmasa da XVII. yüzyıl şairlerinden Şeyhülislam Bahâyî'nin "neylersin" redifli gazelinin de aynı redif, ve kafiye ile tanzir edildiği görülmektedir.

Şevket-i Buhârî ve Muhteşem-i Kâşânî'ye yazılan nazireler, Farsçadır. Hepsi nazire geleneğine uygun olarak aynı vezin, aynı kafiye sesi ve aynı redif ile yazılmıştır. Aşağıda ilk olarak zemin şiirin, ardından da tanzir edilmiş gazelin matla beyitleri karşılaştırılmak suretiyle verilmiştir. Bu beyitlere bakıldığında Şevket'in "bûd" redifli şiirine ve Kâşânî'ye yazılan nazirede, ilk mısraların giriş kelimelerinin dahi aynı olduğu, Neş'et'in gazeline de mısra sonunun aynen tercih edildiği görülmektedir:

Şevket-i Buhârî'nin matla beyti:

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

¹⁸²Cem Dilçin, a.g.m., s. 108. Nazire ile ilgili hazırlanmış diğer kapsamlı çalışmalar için bk. M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz*, 1. bs. (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2018); Cemal Kurnaz, *Osmanlı Şair Okulu*, (Sivas: Birleşik Dağıtım Kitabevi, 2007); Mehmet Kalpaklı, "Osmanlı Şiir Akademisi: Nazire", *Türk Edebiyatı Tarihi*, c.2, (İstanbul 2006), s. 133-137.

¹⁸³Mî koned âhir be-vâdî-i Nedîm cây-ı qarâr / Ger koned her ki taḥayyül tâ dehen cânâ turâ (Fars. G. 2/5)
(Ey sevgili, senin için bir ağız hayal eden her kimse Nedim'in vadisinde karar kılar.)

Yād eyyāmī ki ān bedmest germ-i ceng būd

Tīg-i ū ez hūn-ı germem āb u āteşreng būd

Hamdullâh Efendi'nin matla beyti:

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Yād eyyāmī ki pây-ı rahş-ı bahtem leng būd

Reh zi-cāyeş tâ be-cā-yı kām şad ferseng būd (Fars. G. 8)

Şevket-i Buhârî'nin matla beyti:

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Resâter bâşed ez serv-i gülistāñ dūd-ı āh-ı men

Zi tavk-ı kumriyān bergeşteter baht-ı siyāh-ı men

Hamdullâh Efendi'nin matla beyti:

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Zi-bes terside şod ʿālem zi-şūr-ı āh [u] vāh-ı men

Nişān-hā-yı kıyāmet mī-nümāyed dūd-ı āh-ı men (Fars. G. 21)

Muhteşem-i Kâşânî'nin matla beyti:

[fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

Merdüm ü ber dil-i men bāz-ı ğam-ı yār henüz

Cān-sebük reft ü men ez-ı şķ-i girān-bār henüz

Hamdullâh Efendi'nin matla beyti:

[fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün]

Merdüm-i şād-revānem zi-ğam-ı yār henüz

Bā-ḥaber şod dilem ez-lezzet-i āzār henüz (Fars. G. 13)

Neş'et'in matla beyti:

[fe'ılātün fe'ılātün fe'ılātün fe'ılün]

Dİdede eşk-i derūnuñ niçe biñ yarası var

Āsumān-ı dilimüñ şābit ü seyyāresi var

Hamdullâh Efendi'nin matla beyti:

[fe'ılātün fe'ılātün fe'ılātün fe'ılün]

°Āşıkıñ sīnede biñ zaḥmı niçe yarası var

Çekmeden ğayrı onuñ şanma ki bir çāresi var (Türk. G. 10)

Nedim'in matla beyti:

[fā'ılātün fā'ılātün fā'ılātün fā'ılün]

Haddeden geçmiş nezāket yāl ü bāl olmuş saña

Mey süzülmüş şīşeden ruḥsār-ı āl olmuş saña

Hamdullâh Efendi'nin matla beyti:

[fā'ılātün fā'ılātün fā'ılātün fā'ılün]

Bes ki nāzik-ter şode billāh beden cānā turā

Ez ḥarīr-i nāz zībed pīrehen cānā turā (Fars. G. 2)

Bahâvî'nin matla beyti:

Dağıtdıñ ḥāb-ı nāz-ı yāri ey feryād neylersin

Edip fitneyle dünyāyı ḥarāb-ābād neylersin

Hamdullâh Efendi'nin matla beyti:

Yürek ki ḳavrula ğamdan kebābı neylersin

Ciger ki ḥūn ola ey dil şarābı neylersin (Türk. G. 15)

2.5. Mesnevi

Mesnevi, her beyti kendi arasında kafiyeli olan, beyit sayısı bakımından da herhangi bir kısıtlayıcı kurala bağlı olmayıp iki ile on binlerce beyit arasında yazılabilen nazım şeklinin adıdır. Beyitler arasında kafiye gibi bir bağlayıcının olmaması, beyit sayısının sınırsız oluşu ve işlenmek istenen konunun istenildiği kadar genişletilebilmesi imkânından hareketle şairlerin çok kullandıkları bir nazım şekli olmuştur.¹⁸⁴ Müstakil olarak kaleme alınan “Yûsuf u Züleyha”, “Leylâ vü Mecnûn” gibi uzun mesnevilerin yanında daha az hacimli olarak divanlarda rastlanan mesnevi nazım biçimli şiirler de mevcuttur.

Hamdullâh Efendi Dîvânçesin’de mesnevi nazım biçimi ile yazılmış iki şiir bulunmaktadır. Bunlardan biri 42, diğeri ise 7 beyiti havidir. Uzun mesnevide aruzun “fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün” vezni kullanılırken kısa mesnevide “fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün” vezni kullanılmıştır. Mesnevi nazım biçimli şiirlerde adet olduğu üzere Hamdullâh Efendi de mesnevilerini kısa vezinlerle kaleme almıştır.

Dîvânçe’deki 42 beyitlik uzun mesnevinin, kompozisyon olarak bir kasideden farkı yoktur. Kim için yazıldığı zahiren zikredilmese de III. Selim için yazılmış olma ihtimali yüksek olan bu mesnevi, beyitlerden anlaşıldığına göre hami arama gayesi ile yazılmıştır. Nitekim şiire memduhun cömertliğinin medhi ile giriş yapılmıştır. Akabinde de düşkünlerin elinden tutanın, kalplere teselli verenin, marifetli kişilerin gözyaşlarını silen, inciye nazaran hünerli olanları tercih edenin bu padişah olduğu zikredilerek böyle bir padişahın iltifatından mahrum olduğundan beridir dünyanın adeta başka bir yere dönüştüğünden dem vurulmuştur. Tam burada da zamanın fesat zamanı olduğu, marifetin neredeyse yok olduğu bu sebeple de ilim ehli olanların nasipsiz bir şekilde gamlar denizinde boğulduğu, hak edenine hakkının verilmediğinden bahsedilip 11. beyit ile birlikte bu kıssaya artık bir son verilmesi gerektiği aksi halde temmet bölümüne kadar varakların boş lakırdı ile dolup taşacağı dile getirilmiştir.

İlim ehli kişilere dair bir durum değerlendirmesi mahiyetindeki bölümden sonra padişaha dua edilir ve 14. beyitte açık bir şekilde padişahın arzuhalini dinlemesinden sonra ihsan denizini coşturması istenir. Adeta bir hikaye gibi sıralanan bu bölümde, ilim için ne kadar çaba harcarsa harcasın feleğin maddi sıkıntıları ile önüne set çektiği, bütün yakınlarını ondan ayırdığı ve öz yurdunda kendisini garip bıraktığı dile getirilir. Daha sonra da söz bir şekilde

¹⁸⁴ İsmail Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi Dîvân Şiiri Özel Sayısı*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), s. 432.

padişahın ihsanda bulunmasına mukabil feleğin eziyetlerine karşı kendisinin de bir tokat vuracağına getirilir ve bir nevi maişet derdi aşıkâr edilir.

Şiirin sonlarına yaklaşırken ise her ne kadar padişahın lütfuna layık olmadığını bilse de darlık ve sıkıntıların peşini bırakmaması sebebiyle bu şiiri yazma edepsizliğinde bulunduğu için mazur görülmesi istenir. 37. beyitten sonra ise padişahın cömertliği ve merhametli kişiliğinin övgüsü yapılarak bundan sonra işin artık onun cömertliği ve merhametine kaldığından bahsedilir ve son beyitte şair mahlasını da zikrederek kendisini padişahın dergahına yüz süren olarak nitelendirir. Sözün bu şekilde hitama erdirildiği beyitler aşağıdaki gibidir:

Hālimi bilseñ ey kerem-pīşe
Eylemezdım cihānda endīşe¹⁸⁵

Raḥmıña ğāyet ile mağrūrım
Bu ecilden ferīḥ u mesrūrım¹⁸⁶

Merḥamet cūş eder ise sende
Ġam deĝil hīç eşer kıomaz bende¹⁸⁷

İş hemān kıaldı raḥm u şefkıtiñe
Yem gibi bir ḥurūş-ı reʿfetiñe¹⁸⁸

Bende yok zerre deñlü istiʿdād
Sen yine raḥm et ey kerem-muʿtād¹⁸⁹

Oldu rū-māl-i berterīn dergāh
Bende-i kemterīn Ḥamdullāh¹⁹⁰ (M. 1/37-42)

¹⁸⁵ Ey her işinde cömert davranan, halimi bilseydin cihanda endişe hissetmezdim.

¹⁸⁶ Merhametine son derece güvendiğimden gururlu ve sevinçliyim.

¹⁸⁷ Sende merhamet coşup taşarsa bende deĝil gam bir iz bile bırakmaz.

¹⁸⁸ İş artık senin merhamet ve şefkatine, deniz gibi olan esirgemenin coşmasına kaldı.

¹⁸⁹ Ey cömertliği alışkanlık haline getirmiş, bende zerre kadar kabiliyet olmasa da sen yine de bana merhamet et.

¹⁹⁰ (Bu vesile ile) Çok aciz/hakir kullardan biri olan Hamdullāh, en yüce dergahın yüz süreni oldu.

Hamdullâh Efendi'nin bu mesneviyi, babasını ve hocasını kaybettikten sonraki darlık ve sıkıntı anında yazdığı, fazlaca mübalağaya girmeden oldukça gerçekçi ifadelerle arzuhalini dile getirdiği anlaşılmaktadır.

Dîvânçe'deki 2. mesnevi ise yazmadaki tüm şiirlerden sonra yer alan 7 beyitlik kısa bir mesnevi olup sevgilinin güzelliği karşısındaki hayret uyandırıcı durumları ihtiva etmektedir.

2.6. Tahmis

Kelime anlamı beşleme demek olan tahmis, edebiyat terimi olarak bir gazel ya da kasidenin beyitlerinin üzerine aynı vezinde üçer mısra eklenmesi ile oluşan nazım biçimine denir. Kafiye düzeni aaaaa, bbbba, cccca olarak devam eder. Şairler bir başka şairin şiirine tahmis yazabileceği gibi kendi şiirlerine de tahmis yazabilirler.¹⁹¹

Hamdullâh Efendi Dîvânçe'sinde biri Hayâlî-i Buhârî,¹⁹² biri Şevket-i Buhârî'ye (ö. 1700), ikisi de Bîdil'e (ö. 1720) olmak üzere 4 adet tahmis bulunmaktadır. Bu tahmislerin hepsinin İranlı şairlerin Farsça şiirlerine mukabil Farsça olarak kaleme alınmış olması dikkat çekmektedir. Hayâlî'nin şiirine yazılan birinci tahmiste “Gazel-i Hayâlî Tahmîs-i Hamdullâh Efendi Hazretleri” başlığı yer almaktadır. Hayâlî-i Buhârî'nin aslen 7 beyit olan gazelinin 6 beytine yazılan bu beşlemede, dünyadan el etek çekip ilâhî aşkı arama yolundaki gayret söz konusu edilmiştir.

Dîvânçe'deki ikinci tahmis ise Şevket-i Buhârî'nin 5 beyit olan gazelinin tamamına yazılmıştır. Tahmiste, zilzurna sarhoş olma, felekten şikâyet, coşup taşan gözyaşları ve sevgilinin hasreti ile yanıp kavrulma gibi hususlar söz konusu edilmiştir.

Dîvânçe'deki üçüncü ve dördüncü tahmisler ise Bîdil'in gazellerine yazılmıştır. Üçüncü tahminin başında “Gazel-i Bîdil tahmîs-i Hamdullâh Efendi hazretleri” başlığı yer almaktadır. Başlığın yer aldığı tahmis 7 bentten oluşurken diğeri 6 bentten oluşmaktadır. Sebk-i Hindî'nin ince söyleyişine örnek teşkil edecek bu mısralar, içerisinde oldukça derin anlamları taşımaktadır. Üçüncü tahmiste hikemi ifadeler ağır basarken dördüncüsünde sevgilinin fitnelerinden bahseden âşıkane bir üslubun hâkim olduğu görülmektedir.

Şairlerin kendilerini etkileyen, beğendikleri ve toplum tarafından da tutulan şiirlere tahmis yazdıkları göz önüne alındığında Hamdullâh Efendi'nin özellikle sebk-i Hindî'nin temsilcisi

¹⁹¹ M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 130.

¹⁹² İsmet-i Buhârî'nin yetiştirdiği öğrencilerdendir. (Bk. Adnan Karaismailoğlu, “İsmet-i Buhârî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.23, 2001, s. 138-139.)

addedilen şairlerden etkilendiği sonucuna varılmaktadır. Gazellerine tahmis yazdığı Şevket ve Bîdil, şair ve okurun hayal gücünü zorlayan, şiirdeki aslî unsuru hayâl olarak görüp söyleyişi ikinci plana atan, beyit bütünlüğünü gazel bütünlüğünün önüne geçiren, konuşma diline uzak ve anlaşılması zor olan bir dil kullanan sebk-i Hindî üslubunun önemli temsilcilerindendir. İran dışında çok daha fazla rağbet gören bu iki şair, Fehîm, İsmetî, Neşâtî, Nâilî, Şeyh Gâlib ve bazı yönleri ile de Nedîm gibi şairleri de etkilemiş ve bu iki şairin etkisi altında kalan Türk şairleri de “Şevketâne” diye adlandırılabilir bu ekolün Türk edebiyatındaki temsilcileri olmuşlardır.¹⁹³ Hamdullâh Efendi de Dîvânçe’deki tüm şiirlerin sebk-i Hindî açısından değerlendirildiği bölümde de zikredildiği üzere bu iki şairin etkisi altında kalarak şiirlerini yazmış ve bu ekolü devam ettiren sebk-i Hindî şairleri arasına dâhil olmuştur. Nitekim bu şairlerden yalnızca etkilenmekle yetinmeyip onlara Farsça olarak tahmisler de yazmıştır. Bu tahmislerin Farsça olması ve Dîvânçe’de Türkçe gazellerden çok Farsça gazellerin yer alması da bu dilde yazılmış şiirlere ve bu dile olan yatkınlığının derecesini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

2.7. Diğer Nazım Biçimleri

Hamdullâh Efendi Dîvânçesin’de yukarıda mezkûr nazım biçimleri dışında 2 müfret, 4 de matla bulunmaktadır. Müfretlerin her ikisi de Farsça olarak yazılmıştır. Matlalardan biri Reisülküttâb Râşif Efendi için Arapça olarak kaleme alınmıştır. Bir diğer matla ise saraydaki kubbe odasına yazılmıştır. Diğer iki matla aynı kafiyelerle yazılmışken biri 15’li fâ’ilâtün vezni ile diğeri de 11’li fâ’ilâtün vezni ile yazılmıştır. Her ikisinde de bu şiirlerin ariflere ve güzel huylu kişilere layık olduğu zikredilmektedir.

¹⁹³ Ali Emre Özyıldırım, “Sebk-i Hindî’nin Türk edebiyatındaki seyri üzerine notlar”, *Sözde ve Anlamda Farklılaşma Sebk-i Hindî*, (Haz. Hatice Aynur vd.), (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2006), s. 144-145.

2.8. Münşeât

Bir edebiyat terimi olarak “süslü nesir” anlamındaki inşâ masdarından iştikak etmiş münşeât, kaleme alınmış güzel nesir yazıları, bir münşinin yazdığı mektup, resmi veya hususi muharrerat manasına gelmektedir. İstılahi olarak münşeât ise, inşa ilminin gerektirdiği şekilde yazılan mensur metinlere denmektedir. Münşeât kelimesi, hem genel anlamda süslü nesir hem de bu nesirlerin cem edildiği mecmua anlamında kullanılarak klasik Türk edebiyatında 14. yüzyıldan itibaren başlayıp 20. yüzyıla kadar asırlarca bir türü ifade eden kavram olarak bilinmiştir.¹⁹⁴

Anadolu coğrafyasında Türk dili ile yazılan ilk münşeât örnekleri öğretici mahiyette olup mektup yazmanın usul ve kaidelerini gösteren, farklı mevkilerdeki kişilere karşı kullanılacak lakap ve unvanları kaydeden bu ilk dönem eserlerinde daha çok Fars edebiyatının izleri görülmektedir. İlk neşet etmiş münşeâtlarda, kâtiplerin sahip olması gereken hususlar, kime hangi üslupla hitap etmek gerektiğine dair bilgiler açıklanmıştır. Daha sonraki yüzyıllarda tertip edilen münşeâtlarda ise en fazla dikkati çeken resmi, tarihi ve edebi mektuplar olmuştur. Bu mektuplar, edebiyat ve siyasi tarih için önemli birer kaynak oldukları gibi devrin kültürel ve iktisadi manzarasına da ışık tutmaları açısından kayda değer bilgiler ihtiva etmektedirler. Resmi protokollerde yer alanların ast üst ilişkileri hakkında da bilgi veren bu mektupların yanında alt makamlardan gelen arzuhaller ile de dönem ve dönemin insanları hakkında bilgiler edinilmektedir.¹⁹⁵ Kaynaklarda rikâ, ruk’a, mahzar, kâğıt ve arîza gibi isimlerle anılan arzuhaller ise şikayet veya istek sahibi kişilerin, hallerini arz ettikleri bir dilekçedir. Bunlar da daha çok bir haksızlıktan şikayet, mansıb talebi, bir yanlışlığın düzeltilmesi gibi durumlarda bizzat padişaha ya da yetkili makamlara sunulabilen belge niteliğindeki yazılardır.¹⁹⁶

Münşeâtlarda ekseriyetle süslü ve sanatlı bir dil kullanılmıştır. Genel itibari ile dil, Arapça ve Farsçadan alınan kelime ve birtakım gramer kurallarının yer aldığı uzun tamlamalarla örülmüş bir Türkçedir. Çoğunlukla yüksek kültürdeki kişilerin anlayabileceği, günlük konuşma dilinde çok rastlanmayan yabancı kelimeler, münşeâtlardaki dilin temelini oluşturmaktadır. İfade tarzları basit ve yavan olmayıp duygu ve düşüncelerini en sanatlı şekilde yazmaya gayret göstermişlerdir.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Halil İbrahim Haksever, “Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisi’nin Münşeâtı”, (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, 1995), s. 15-17.

¹⁹⁵ a.g.t., s. 18-19.

¹⁹⁶ Mehmed İpşirli, “Arzuhal”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1991, c.3, 447.

¹⁹⁷ a.g.t., s. 48-49.

Münşeât çerçevesinde ele alınan mektuplar, yazıcısının mevkiine ve muhtevasına göre farklı isimlendirmeler almıştır. Güzel bir olay ya da durum karşısında sevinç ifade eden mektuplara tebrik-nâme/tehniyet-nâme, yazılmış bir mektuba veya bir soruya cevap vermek maksadıyla yazılanlara cevap-nâme, farklı duygular vesilesi ise birbirlerine bağlılığı ifade eden sevgi ve muhabbet artırıcı mektuplara meveddetnâme/muhabbet-nâme, bir ölüm haberi üzerine duyulan üzüntüyü ifade etmek maksadıyla ölenin yakınına yazılan mektuplara taziyet-nâme, herhangi bir makamdan bir şey istemek için yazılanlara talep-nâme, bir kimse veya makama bir hediye gönderileceği zaman yazılan mektuplara irsal-nâme gibi isimler verilmiştir.¹⁹⁸

Münşeât yazarları, resmi ve hususi yazışmalarda belirlenmiş bir yazı protokolü olduğundan, tayin edilmiş kurallar çerçevesinde hünelerini sergilemeye çalışırlar. Özellikle yüksek derecede bir şahsa hitaben yazıldığında dikkat ve önem daha da artış gösterir. Mektupların yazım teknikleri yazıldıkları mevkiye göre farklılık arz etmektedir. Padişahlara, sadrazamlara, şeyhülislam ve meşayih ya da üst makamdan alt makamdaki birine yazılmış mektupların giriş ve bitiş cümleleri çeşitlilik göstermektedir. Padişaha hitaben yazılan mektupların girişinde “şevketlü, kudretlü, azametlü, mehabetlü, kerametlü, celaletlü, devlet ü inayetlü” gibi lakaplar kullanılırken bir dua ya da emir ve iradenin ona ait olduğunu ifade eden kalıp ifadelerle de sonlandırılır. Sadrazamlara hitaben yazılan mektuplarda da genel olarak aynı saygı ve hürmet ifadeleri mevcutken yalnızca “şevketlü” lakabının padişaha has olup sadrazam ya da üst makamdaki başka biri için kullanılmadığı bilinmelidir. Üst makamdan alt makama yazılan mektuplarda ise muhatabın sıfat ve unvanına göre hitap edilir ve hitap edilen kişi makam olarak aşağı bile olsa saygılı ve övgüye dayalı üsluptan taviz verilmez.¹⁹⁹

Resmi nitelikteki bu mektuplar elkab, ibtida, tahallüs, talep, intiha, dua ve imza gibi belli bölümlerden meydana gelmektedir. Elkab, mektubun yazıldığı şahsın makam ve mevkiine göre uygun lakabın kullanılmasıdır. İbtida, mektubun ilk başlangıç kısmını oluşturmaktadır. Tahallüs, bir bölümden diğerine geçişte kullanılan söz ve ifadelerdir. Talep bölümünde istenilen hususlar dile getirilirken intiha bölümünde mektubun hitama ereceğinden haber verilip muhatabın makamına göre yazılan dua metni ile bitirilir. Mektup sahibinin imzasının yer aldığı bölüm, daha çok asıl vesikalarda görülüp münşeât mecmualarında yazılı olan

¹⁹⁸ Muhtevasına göre isimlendirilen mektuplar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Recep Gökçe, “Eski Türk Edebiyatında Mektup ve Bir Mecmûa-i Münşeât (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)”, (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 2006), s. 8.

¹⁹⁹ Halil İbrahim Haksever, a.g.t., s. 34-47.

metinler birer suret niteliğinde olduğundan buralarda herhangi bir imza alameti bulunmamaktadır.²⁰⁰

Hamdullâh Efendi Dîvânçe'sinin sonunda farklı mevkilerdeki kişilere musanna bir üslupla yazdığı sekiz münşeât bulunmaktadır. Bunlardan üçü mektup diğerleri ise arzuhal olarak takdim edilmiştir. Bu mektuplar, yukarıda münşeâtların genel özellikleri hakkında zikredilen bilgilerden hareketle incelenecektir.

Yazmanın sonunda yer alan bu mektupları, bir araya toplanmış olmaları münasebetiyle küçük bir münşeât mecmuası olarak değerlendirmek mümkündür. Mektupların başında müstensih tarafından düşüldüğü tahmin edilen başlıklar mevcuttur. Bu başlıkları müstensih, okuyucuyu mektupların muhtevasına dair bilgilendirmek amacı ile yazmış olsa gerektir; ancak bir mektupta başlığa yer verilmemiştir. Bu küçük münşeât mecmuasında yer alan sekiz mektubun dil ve muhtevaları sırasıyla aşağıda verilmiştir.

2.8.1. Es'ad Efendi'nin oğlu Mehmed Şerîf Efendi'ye verilen arz-ı hâl

Şeyhülislam Ebûîshakzâde Mehmed Esad Efendi'nin oğlu, Şeyhülislam Mehmed Şerîf Efendi'ye (ö. 1790) Arapça olarak yazılmış bir arzuhaldir. Bir sebk-i Hindî şairine/münşisine yaraşır bir üslupla muhatabın övgülerinin bir nevi elkabın, sanatlı bir üslupla sıralandığı (tensîkü's-sıfat) bir girişle mektuba başlanmıştır. Ardından da münşi, haminin bunca övgüsüne karşılık kendisinin nasıl hakir ve alçak bir konumda yer aldığını ifade eden nitelermelerle sözü kendisine getirmiştir. Münşi, içinde bulunduğu kötü durumu ve makûs talihini tüm içtenliğiyle zikredip en sonunda kendisini Allah'a teslim ettiğinden dem vurmaktadır. Kötü, hakir bir halde olan durumunu sergilediği bu ikinci kısımdan sonra tekrar memduh Mehmed Şerîf Efendi'nin merkeze alındığı üçüncü bölüme geçilir. Bu bölümde Şerîf Efendi'nin ne kadar yüce, cömert biri olduğu ifade edilerek hami arayışı için ideal biri olduğu dile getirilmeye çalışılır. Daha sonra ise yaptığı tüm bu övgülerin Şerîf Efendi için yetersiz olduğunu ifade edip bu duruma sebep olan şeyi de içinde bulunduğu zor şartlarla ilişkilendirerek yine kötü talihine dikkat çeker. Hamiye karşı kendinden bu şekilde bahsetme şair ve münşiler için geleneksel bir tavır olup hamiden talep edilen şeylerin ekseriyetle bu gibi ifadelerle dile getirildiği bilinmektedir.

²⁰⁰ Abdurrahman Daş, "Osmanlılarda Münşeât Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı Eserleri ve Münşeâtı," (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2003), s. 46.

Bu suretlerde mektubunu kaleme alan Hamdullâh Efendi, sona doğru yaklaşırken kaleminin intihale el uzatmadığını; fakat her duruma karşı “Ama kim bağışlar, düzeltme yolunu tutarsa onun mükâfatını Allah verir.”²⁰¹ ayetine gönderme yaparak da eğer bir yanlışı varsa bağışlayanın Allah tarafından mükafatlandırıldığını dile getirir. En sonda da kendisini yalvarıp yakarmaya çok fazla ihtiyacı olan bir kul olarak nitelendirip mektubu hitama erdirir. Dolayısıyla içinde bulunduğu zor durumu hem Arapça’daki bilgisini hem de inşa alanındaki maharetini sergileyerek gösteren Hamdullâh Efendi böylelikle Mehmed Şerîf Efendi’ye halini arz etmiş olur.

Münşilerin, lafızlarını daha da güzelleştirmek için sözlerin en güzeli olan ayet ve hadislerden iktibaslar yaptıkları düşünüldüğünde Hamdullâh Efendi’nin de bu mektubu şeyhülislamlık makamında birine yazmış olmasından kaynaklı olsa gerek Kur’ân’daki birçok ayetten iktibaslar yaptığı dikkat çekmektedir. Öyle ki hem Arapça’daki maharetin sergilendiği hem de oldukça sanatlı bir üslubun kullanıldığı bu mektupta 28 farklı ayet ve bir hadîs-i şerîf geçmektedir. Ayetler ya tamamı alınarak ya da bir kısmı alınıp ayetin tamamını çağrıştıracak şekilde metne yerleştirilmiştir. Musanna üslubun bir sonucu olarak da ayetlerden alınan bazı kelimeler ile seci oluşturma yoluna gidilmiştir. Aşağıdaki ifadelerde, ihlas Suresi 3. ayet (lem ûled) ve Tebbet Suresi 5. ayetten (hablin min mesed) mülhem olarak “d” sesleri ile oluşturulan secilerin göze çarptığı görülmektedir:

hattâ hiltü ennî lem ûled, fe-şevet kebdî nârü’l-vebed fî tennûri’l-kebed, ve ahrâkat
irretü’l-kemed, hattâ kâne’l-cesedü enhâle min hablin min mesed

Mehmed Şerîf Efendi’ye yazılmış bu mektup içerisinde yukarıdaki örnek gibi birçok secili söyleyiş mevcuttur. Bunlardan biri her secili ifadenin bir ayetten mülhem olması ile dikkat çekmektedir. Aşağıda mürdef kafiyeyle örnek teşkil edecek “ûn” sesleri vasıtası ile oluşturulan cinaslı söyleyişlerin ilkinde Yûsuf Sûresi 67. ayetten, ikincisinde Nahl 42 ve Ankebût 59. ayetlerden, üçüncüsü ve dördüncüsünde Tûr 30. ayetten, beşincisinde ise Şuarâ Sûresi 88. ayetten ilham alınmıştır:

Ve ‘aleyhi fe’l-yetevekkeli’l-mütevekkilûn.²⁰² Râciyen ve nâciyen bi-Allâhümme
ic’alnâ mine’llezîne şaberû ve ‘alâ Rabbihim yetevekkelûn.²⁰³ Ve min şemme ezabtü
‘alâ nibâlin nebelenî bihâ raybü’l-menûn.²⁰⁴ Ba’de en semme nişâlehâ li-yüzîhâ fî’l-

²⁰¹ Şûrâ 42/40.

²⁰² Yûsuf 12/67.

²⁰³ Nahl 16/42, Ankebût 29/59.

²⁰⁴ Tûr 52/30.

‘azmi raybe’l-menūn.²⁰⁵ Mütevekkī‘an muḥarmiden bi-zālike’n-nūblete mina’llāhi
yevme lā-yenfe‘u fihi mālūn ve lā benūn.²⁰⁶

Münşiler, inşa alanındaki başarılarını sergilemenin yanında nazımdaki hünelerini de sergilemek adına yer yer mısra ve beyitlerle lafzı güzelleştirmeye çalışmışlardır. Bu bilgiden hareketle Hamdullāh Efendi’nin de böylesine sanatlı bir üslupla yazdığı mektubunda bir beyitle de olsa manzum bir parçaya yer vermekten kaçınmadığı görülmektedir. Vâfir bahrinde yazılan bu beyit aşağıdaki gibidir:

Fe-inne’l-ümme lem-türzi‘ şabiyyen
‘Ale’l-işfāki mā sekete’l-ğulāmü

2.8.2. Serdar-ı Ekrem’in Gönderdiği Mektuba Teşekkür Mahiyetinde Yazılmış Arzuhal

Arzuhal olarak zikredilen diğer bir mektup ise dönemin sadrazamının gönderdiği bir mektuba teşekkür mahiyetinde yazılmıştır. Bir mektuba cevap verme maksadı ile yazılmış olduğu için muhtevasına göre bu mektubu, cevap-nâme olarak isimlendirmek mümkündür. Sadrazamdan gelen bir mektuba cevap mahiyetinde yazılmış olması dolayısıyla olsa gerek münşi, mektubuna oldukça mütevazı ve kendini hakir gören ifadelerle başlamıştır. Klasik bir münşeât tertibinde olduğu gibi giriş cümlesinde yüksek makama yazıldığına işaret eden “ma’rûz-ı bende-i zerre-sâları” unvanı kullanılmıştır. Bu ifade kendini hakir fakat mektubun yazıldığı kişinin yüksek bir makamdan olduğuna işaret eden kalıp ifadelerdendir. Genellikle “ma’rûz-ı dâî” şeklinde kullanılan bu ifadeyi münşinin daha da mütevazı ve sanatlı bir hale getirerek aktardığı görülmektedir.

Bu mektupta aktarıldığına göre evvela yeni bir göreve atanan sadrazama münşi bir tebrik-nâme göndermiştir. Daha sonra hami/sadrazam bu tebrik-nâmeye cevap yazarak cevabında, duacısının hala himayesi altında olduğunu ima eden ifadeler kullanmıştır. Münşi de haminin kendisine bu şekilde geri dönüşünün kendisinde yarattığı mutluluk hali ile sevincini ve teşekkürlerini ifade etmek maksadıyla bu mektubu kaleme aldığını; fakat adeta bir hilat hükmünde olan bu cevap-nâme karşısında utanca gark olduğunu mütevazı ifadeler ile dile getirmiştir. Mektubun yazılmasındaki sebebin açıklanmasından sonra münşi, üç sebep dolayısıyla haminin duasını etmesi gerektiğini ifade eder. Bunlardan birincisi, eski duacısı olması dolayısıyla aralarında mevcut olan geçmiş hukuktur. İkincisi, Allah’ın yardımı ile

²⁰⁵ Tûr 52/30.

²⁰⁶ Şuarâ 26/88.

görevli olduğu sancakta zaferler kazanması için tüm iman ehli ile beraber dua ediyor olmasındır. Üçüncüsü ise Allah'ın Nisa Sûresi 59. ayette ulülemre/idarecilere itaati emrettiği ayetidir. Bu gerekliliklerin sonucu olarak münşi, başta Hz. Eyyüb'ün türbesi olmak üzere tüm mescit ve camilerde hamisi için içtenlikle dualar ettiğini ifade etmektedir. Bu dua cümlelerinden sonra hamisinin yeni görevi dolayısıyla tüm duacılarının beratlarını yenilediklerini, kendisinin ise ümitsiz bir halde beklerken bu mektup ile eski kulluğunu yenileyen hamisinin kendisini ne derece sevindirdiğini çeşitli benzetmeler ile ifade etmiştir.

Uzun tamlamalarla, secili ifadelerle, ayetlerle ve bazı Arapça iktibaslarla süslenmiş bu mektubun sonuna gelindiğinde yüce mertebedeki birine uygun düşecek şekildeki unvanlarla dua edildiği görülmektedir. Övgü dolu ifadelerin yanına bir ayetin de dahil edilmesi ile maksadı daha da güzel bir hal ile sunan bu dua metni aşağıdaki gibidir:

Hemân mucîbü's-sâ'ilîn ve nâşiru'l-muẓtarrîn *bi-cünûdin lem teravhâ²⁰⁷ lem yu'te eḥadun mine'l-âlemîn* naşr-i 'azîz u feth-i mübîn ile ḥamiyyetlü ḡayretlü efendimiñ ḡadr-i bülend-i sidre-pesendlerin daḡı i'lâ ve sāye-i rāḡat-māye-i āşafānelerinde 'ämme-i muvaḡḡidîne bu kerb-i elîm ü girdāb-ı 'azîmden ḡalāş u rehā iḡsān eyleye āmîn.

Hamdullâh Efendi'nin Şeyhülislam Mehmed Şerîf Efendi'ye hitaben yazdığı mektupta olduğu gibi bu mektubunda da ayetlerle lafzı daha da güzelleştirmeye çalıştığı görülmektedir. Diğer mektuptaki kadar çok olmasa da Hamdullâh Efendi'nin bu mektubunda Nisa Sûresi 59. ayetten, Zümer Sûresi 53. ayetten, Bakara Sûresi 115. ayetten ve Tevbe Sûresi 40. ayetten olmak üzere 4 farklı ayetten iktibas yaptığı görülmektedir.

Bu mektupta da seci oluşturacak şekilde kelime oyunlarının yapıldığı bazı ifadelerin varlığı dikkat çekmektedir. Aşağıdaki cümlede mescitler anlamındaki “mesâcid” ve sabah akşam çalışıp çabalama anlamındaki “subh u mesâ cid” kelimeleri arasında cinas yapıldığı görülmektedir:

...emâkin-i sâ'ire ve ḡuşūşa cevâmi' ü **mesâcidde** da'vât-ı ḡayriyelerine şubḡ u **mesâcidde** olduğumdan mâ'adâ kesb-i a'vân ve celb-i hem-zebân ḡaşdıyla...

Bu mektuptan naklen verilen yukarıdaki birkaç cümleden de anlaşılacağı üzere ol-, kıl-, eyle-, buyur- gibi fiiller dışında Türkçe kelimelere hiçbir şekilde yer verilmemiş, Arapça ve Farsça kelimelerin ağırlıkta olduğu bir dil kullanılmıştır. Bu durum, kelimelere hakiki anlamlarından

²⁰⁷ “Sizin görmediğiniz bir ordu ile.” Tevbe 9/40.

çok mecazi anlamlar yükleyen, ve manayı daha da girift bir hale sokan sebk-i Hindî şairinin/münşisinin üslubunu yansıtmaya açısından önem arz etmektedir.

2.8.3. Ordu Hekimlerinden Hafız Hasan Efendi'nin Sadrazama Gönderdiği Hulviyyata Yazılmış Arzuhal

Bu küçük münşeât mecmuası içerisinde yer alan bir başka arzuhal ise Osmanlı hekimliğinin son temsilcisi olarak bilinen Gevrekzâde Hasan Efendi'nin (ö. 1801)²⁰⁸ Hamdullâh Efendi'ye yazdırıp sadrazama gönderdiği hulviyyatın halini arz etmektedir. Yani bu mektup Hamdullâh Efendi tarafından kaleme alınmış olsa da Gevrekzâde Hasan Efendi'ye ait bir arzuhaldir. Dolayısıyla Hasan Efendi'nin arzuhalini yazdırmak için münşiliğinden istifade edebileceği Hamdullâh Efendi'ye başvurduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Hamdullâh Efendi'nin münşî kişiliğine değer verildiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Önceki iki mektuba göre daha kısa olan bu mektupta saray doktorlarından olan Hasan Efendi'nin bazı uygun olan tatlıları/şekerlemeleri kullanarak elde ettiği bir karışımı sadrazamın huzuruna takdim ettiği bildirilmektedir. Sanatlı olarak ifade edilmiş bu cümlelerden anlaşıldığı kadarı ile güneş hamel (koç) burcunda iken uygun olan bazı tatlıları/şekerlemeleri kullanmak ekâbir arasında bir düstur olduğundan doktorların bu zikredilen vakitlerde yenmesi ve kullanılması mümkün olan bazı parçaları derleyip macun ve tatlı elde ettikleri zikredilmiştir. Bu mektupta, Hasan Efendi'nin de bilvesile elde ettiği bu tatlıları sadrazama gönderdiği kaydedilmiştir.

Oldukça uzun bir cümle ile giriş yapılan mektupta, adet olduğu üzere unvan olarak “arîza-i dâî-i hâlisü'l-bâlleri” ifadeleri zikredilmiştir. Bu ifadeler yüksek makamdaki birine onun ancak duacısı olabilecek birinin kullandığı hitaplardan olup yine tamlamalı ve sanatlı bir şekilde dile getirilmiştir. Bu kısımdan sonra hulviyatın gönderilmesinin sebebi, nasıl gönderildiği gibi hususlar anlatılarak âlemi aydınlatan güneş gibi devlet ve ikbalinin de daim olması için dua edilerek mektup hitama erdirilmiştir.

Mektubun son dua cümlesine yaklaşırken Nûr Sûresi 36. ayetteki bazı kelimelerin iktibas edildiği görülmektedir. Tamamı “fî buyûtin ezinellâhu en turfe'a ve yüzkerâ fihâ ismuhu yüsebbihu lehu fihâ bi'l-guduvvi ve'l-âsâl” olan ayetin yalnızca “bi'l-guduvvi ve'l-âsâl” kısmı iktibas edilerek cümle içerisinde kullanılan “ibtihâl” kelimesi ile seci oluşturulmuştur.

²⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Recep Uslu, “Gevrekzâde Hasan Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.16, 1991, s. 316-318.

Münşeatlarda genel olarak karşılaşıldığı gibi bu mektupta da secili söyleyişlere özellikle dikkat edildiği görülmektedir.

2.8.4. Halifelerin Önderi Sadrazam Mâhir Efendi'ye Gönderilen Mektup

Kendisine mektup yazılan bir diğer kişi ise halifelerin önderi olarak nitelenen Sadrazam Mâhir Efendi'dir. Hamdullâh Efendi ile ilgili verdiği bazı bilgiler ve klasik Türk edebiyatındaki inşa metinlerinin tertip özelliklerini ideale yakın bir şekilde yansıtması bakımından mektuplar arasında büyük bir önemi havidir. Mektuba adet olunduğu üzere “saâdetlü, semâhatlü, inâyetlü, sultânım hazretleri” gibi kalıplaşmış elkab ile giriş yapılmıştır. Alt makamdaki birinden üst makamdaki birine yazıldığını işaret eden “arîza-i senâhânî” ifadesi ile de mevki farklılığı aşikâr edilmiştir.

Övgülerle dolu giriş bölümünden sonra verilen bilgiye göre Hamdullâh Efendi, sadrazam Mâhir Efendi'nin daha evvel çok zor ve meşguliyetlerle dolu bir zamanda olmasına karşın lutfederek kendisine sadrazam olduğunu da haber veren bir veda-nâme gönderdiğini ve bu mektubun onu ne derece mutlu ettiğini anlatmaktadır. Ardından kendisinin de bir dua-nâme yazıp hamisine gönderdiğini; fakat yerine ulaşip ulaşmadığından habersiz iken Mâhir Efendi'nin giriş kısımları (övgü ifadeleri) kendisine, iç kısımları ise el-Hac Said Efendi'ye ait olan bir kerem-nâme daha gönderdiğini dile getirmektedir. Bu ikinci mektupta münşi, hamisinin kendisine Kale-i kebîr tezkireciliğini nasb ettiğini anlatmaktadır. Bu ifadelerden sonra münşi, bu mektubu aslında sadrazamın elde ettiği bir fethi kutlamak maksadı ile yazdığını hatta bu fetih için tarihler düşürdüğünü dile getirmektedir. Sonrasında ise “vekâlet-i kübrâ”ya teşrif ettiklerinde de bu minvalde bir tarih yazıp Reisülküttâb Âtîf Efendi aracılığıyla sadrazama takdim ettiğinden haber vermektedir. Dolayısıyla bu mektup, girişinde sadrazam ile ilgili önceki ilişkiler özetlense de aslen haminin fethini kutlamak maksadı ile kaleme alınmıştır. Bu mektuptaki bilgilerden hareketle, Hamdullâh Efendi'nin kendisine bir veda-nâme gönderen Mâhir Efendi'nin himayesi altında olduğu anlaşılmaktadır.

Mâhir Efendi'ye yazıldığı zikredilen bu mektup diğer mektuplara nazaran daha az sanatlı bir üslup ile yazılmıştır. Mektubun içerisinde merhum Sâib'den olduğu söylenen şu mısraya yer verilerek lafız güzelleştirilmiştir:

Armağânî behr-i Yûsuf bihter ez-âyîne nîst

Seci yönü diğer mektuplara göre daha az belîğ olan bu mektupta, maksadın anlatıldığı kısımlarda uzunca ifadelerle olmasa da seci örneklerinin bulunduğu fakat sadrazamın övgüsü ile başlanan giriş kısmında adet olduğu üzere daha bariz bir seci örneğine rastlanmaktadır. Aşağıda mektuptan nakledilerek verilen cümlede, “î” sesleri ile kafiye oluşturulduğu görülmektedir:

Māye-i feyzān-ı ser-şār-ı dostkānī ve mābihi’l-kıvām-ı hullet ü mihribānī olan sa‘ādetlü semāhatlü ‘ināyetlü sulṭānım ḥazretleri hemvāre vürūd-ı pey-ā-pey-i meserrāt u şādmānī ve ḥuşūl-i kāffe-i āmāl ü emān ile vāşıl-ı ser-menzil-i dilḥāhī vü kāmṛānī olmaları...

2.8.5. Şeyhülislama Gönderilen Mektup²⁰⁹

Kime yazıldığına dair diğer mektuplarda olduğu gibi herhangi bir başlık içermeyen bir diğer mektubun, “muallâ-sadr-ı fetvâ” ve “veliyyü’n-niâm” gibi nitelendirmelerden hareketle şeyhülislamlık makamına hitaben yazıldığı anlaşılmaktadır. En sondaki ifadelerin yarım kalmasından tamamlanmamış ya da burada eksik aktarılmış bir mektup olduğu sonucuna varılmaktadır.

Bu mektupta, şeyhülislama yazılmış olmasının da payı ile elkabın bulunduğu giriş cümlesinde Yûsuf Sûresi 76. ayetten ve Arapça bir duadan iktibas yapıldığı görülmektedir. Mektubun yazıldığı kişinin daha çok merhametli ve cömert yönüne vurgu yapıldığı “atûfetlü, kerâmetlü, veliyyü’n-niâm, Ma’n-ı eyyâm, fi’l-keremi Hâtem-i inâm” ifadelerinden yola çıkılarak anlaşılmaktadır. Elkabın bulunduğu bu giriş cümlesi aynı zamanda şeyhülislamın makamının yüceliği için edilmiş bir dua da içermektedir.

Maksadın anlatıldığı kısımda Hamdullâh Efendi’nin, Mekke mollası olduktan sonra ahirete intikal eden Hasbî Ahmed Efendi’nin²¹⁰ (ö. 1789) torunu olduğu anlaşılmaktadır. Otobiyografik mahiyette olan bu mektuba göre Hamdullâh Efendi, dedesinin 1789’da vefat etmesinden sonra yetim kaldığından bahsetmektedir. Hamdullâh Efendi’nin biyografisinden bahsedilen bölümde babası Abdullâh Efendi’nin 1771 yılında vefat ettiği dile getirilmişti. Dolayısıyla baba tarafından yetim kalan Hamdullâh Efendi’yi, vefat ettiği 1789 yılına kadar dedesinin yetiştirdiği anlaşılmaktadır. Hamdullâh Efendi bu mektubunda, dedesi Hasbî Ahmed Efendi’den gücünün yettiğince ilim tahsil ettiğinden, o zamandan bu yana 20 yaş daha

²⁰⁹ Müstensih tarafından herhangi bir başlığın konmadığı bu mektup, muhtevası dolayısıyla tarafımızca başlıklandırılmıştır.

²¹⁰ Bk. Medmed Süreyya, a.g.e., c.2, s. 117.

ilerlediğinden ve mülazemet zamanının da 12 seneyi aşkın olduğundan bahsetmektedir. Dedesinin vefatı ile yetim ve yalnız kalmış olduğu anlaşılan Hamdullâh Efendi'nin şefkat ve yardım talebi ile yapılacak atamalarda kendisine ruûs verilmesi için şeyhülislama halini arz etmek üzere bir arzuhal yazdığı bilgisine ulaşılmaktadır. Ruûs, Osmanlı Devleti döneminde birçok anlamda kullanılmasının yanında ilmiye teşkilâtında göreve başlama işlemi için gerekli belge olarak da kullanılmıştır. Bir bilgiye göre medrese tahsilini tamamlayıp yedi senelik mülâzemet süresinden sonra girdikleri ruûs imtihanını kazananlara ruûs verilir ve bunlar ibtidâ-i hâric medreselerine tayin edildikleri için ruûslarına ibtidâ-i hâric ruûsu denirdi.²¹¹ Dolayısıyla bu mektupta Hamdullâh Efendi'nin, mülazemet süresinin üzerinden 12 yılın geçtiğini ifade etmesinin ruûs talebi dolayısıyla olduğu anlaşılmaktadır.

Mektubun inşa noktasında dikkat çeken yönü, bir talebe karşılık şefkat ve cömertlik beklentisi olduğundan olsa gerek bu minvalde kelimelerin, mektubun tamamında fazlaca kullanılmış olmasıdır. Arzuhale cesaret edilme sebebinin aşikâr edildiği aşağıdaki cümlede, bu nevi kelimelerin özellikle çağrışım oluşturacak şekilde kullanılması dikkat çekmektedir:

Merâḥim-i bî-ğaye-i **velîyyü'n-na'amânelerinden** müsted'âdır ki gürûh-ı eytâma übüvvet ü **şefkat** sünnet-i seniyye-i cenâb-ı **hâtemiyet** olduğu muhtâc-ı beyân olmayup bu çâker-i mağmûmu dede maḥrûmu olmaḡdan inâ'e vü 'ib'âd buyurulmayıp...

İlim tahsil ettiğinden bahsettiği kısımda ise Hamdullâh Efendi'nin ilme talib olmasının sebebinin "*Talebü'l-ilmi farîzatün*" hadîs-i şerîfi ile izah edip yöneldiği şeyin mertebesinin ne derece mühim olduğunu bu hadis ile vurgulamaya çalıştığı görülmektedir.

2.8.6. Nakşibendiyye Tarikatından Yüce Bir Zat İçin Gönderilen Arzuhal

Bu mektup, Hamdullâh Efendi aracılığıyla Nakşibendiyye tarikatından yüce bir zat için karalanmış bir arzuhalıdır. Mektubun içeriğine göz atıldığında padişahıtan maişet talebi ile yazılmış bir arzuhal olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim girişte sıralanan elkaba bakıldığında yalnızca padişahlar için kullanıldığı bilinen "şevketlü" lakabının yer aldığı ve diğer ifadelerde de zaten zahir bir şekilde padişahıtan bahsedildiği görülmektedir:

Şevketlü kerâmetlü mehâbetlü 'azametlü cihân-gîr-i devrân pâdişâh u şâḥib-kırân-ı 'âlemiyân efendimiz ḡazretleri...

²¹¹ Recep Ahıskalı, "Ruûs", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2008, c.35, s. 272-273.

Padişahın uzun tamlamalar ve secili ifadelerle övgüsünün yapıldığı bir girişten sonra maksadı açıklamadan önceki tahallüs mahiyetinde olan “arz-ı hâl-i abd-i bî-nevâlarıdır ki” ifadelerine yer verilmiştir. Bundan sonra ise kendisinin kimsesiz, garip ve avare biri olduğu, Buhara ve başka ülkeleri seyahat edip döndükten sonra bir yılı aşkın bir süredir adeta işi gücü olmaksızın vaktini geçirdiğinden muhtaç bir halde olduğu arz edilmiştir. Bu sebeple de nevrüz mevsimi olduğundan padişaha bir bahariyye yazılarak sunulduğu ve bununla birlikte devlet dairesinde Fars edebiyatına talip olanlara ders verebileceği, padişahın buna karşılık gerek maaş gerek günlük bir ücret ile aciz kuluna merhamet ve cömertlik edip ihsanda bulunmasının talep edildiği arz edilmektedir.

Muhtaç bir halde olan Nakşibendî şeyhinin, bir isteğini gerçekleştirme üzerine padişaha sunduğu bu arzuhalde de diğer mektuplarda olduğu gibi mısra ve bir beyit ile ve Arapça iktibaslar ile lafzın güzelleştirildiği görülmektedir. Beyit ve mısranın Farsça olarak yazılması, Fars şiirinde ders verecek kadar kabiliyetinin olduğunu kanıtlama gayesi ile yazılmış olsa gerektir.

2.8.7. Arpalık Mutasarrıfı Olduğu Kazanın Naibine Gönderdiği Mektup

Bir diğer mektupta ise Arpalık Mutasarrıfı (Sancak yöneticisi) olduğu kazanın naibine gönderdiği mektubu ihtiva etmektedir. Bir üst makama hitap edilerek yazıldığı şu elkabdan ve övgü ifadelerinden anlaşılmaktadır:

‘İzzetlü sa‘âdetlü rif‘atlı efendi-i cemîlü’ş-şiyem hazretleri derârî-i selâm-ı selâmet-ittisâm ve cevâhir-i du‘â-yı icâbet-irtisâm ithâf u ihdâ ve hâtır-ı ‘âtırınız istinbâd-ı isti‘lâm kılındığı verâsında inhâ-yı muhibbânemizdür ki...

Bir arzuhal mahiyetinde olan bu mektupta da naip tarafından yazılıp gönderilen bir miktar faturanın/paranın ve bir atın mutasarrıf tarafına ulaştığından ve bu sebeple de bunun kabul buyurulduğuna işaret eden gayet dostane bir üslupla yazılmış bu mektubun gönderildiğinden haber verilmiştir. En sonda da memuriyetteki hizmetlerine bu şekilde gereken önemi vererek çalışıp çabalamalarının talep edildiği ifadeleri ile mektup bitirilmiştir.

2.8.8. Abdürrezzak Paşa’ya Gönderilen Mektup

Bir diğer mektup ise orduda görevli Abdürrezzak Paşa’ya kim tarafından gönderildiği tam olarak tespit edilemeyen mektuptur. Paşa için zikredilmiş elkab ifadeleri ile başlanan giriş

cümlesi, aynı zamanda günden güne mutluluk ve talihinin daha da artması için edilen duaları ihtiva etmektedir. Giriş cümlesinden sonra tahallüs mahiyetindeki “hulâsa-i arz-ı hâl-i abd-i zarâat-iştimâlleri” ifadeleri ile mektubu yazanın hakir, muhatabın ise yüksek mertebede biri olduğuna işaret edilmiştir.

Bu mektup, İbrail²¹² naibi İsmail Efendi’nin, Hacıoğlu Pazarı²¹³ ve Babadağı²¹⁴ gibi şehirlerde husule gelen görev ihmalini Abdürrezzak Paşa’ya şikâyet etmek üzere yazılmıştır. Mektup yazarı, birtakım hoş gitmeyen rezilliklere işaret ettikten sonra Paşa’nın hala duacısı olduğundan herhangi bir ihtiyaç durumunda hazır bulunduğundan haber vermektedir.

Bu mektupta da bir Paşa’ya yazılmış olması muhtevasına uygun olarak Fetih Sûresi 28. ayetten ve bunun yanında bazı Arapça ifadelerden iktibas yapılarak yazılmıştır. Tamlamaların diğer mektuplara göre azınlıkta olduğu dikkat çekse de münşeatların genel bir özelliği olarak kelimeler gerçek anlamlarından çok daha farklı kullanılmıştır.

Hamdullâh Efendi Dîvânçe’sinin sonuna yerleştirilmiş bu mektupların onun hayatına dair birtakım bilgileri ihtiva etmesinin yanında inşadaki hünerini de sergilemesi açısından önem arz etmektedir. Bu mektupların bazıları klasik bir mektup düzeni çerçevesinde yazılıp mektubun tüm bölümlerini ihtiva ederken bazıları da yalnızca elkab, talep ve dua kısımlarından oluşmuştur. Bu mektuplar aracılığı ile Hamdullâh Efendi’nin kendisine arzuhal yazdırılmada başvurulduğu bir arzuhalci/münşi olduğu anlaşılmaktadır.

Elkab bölümünde muhatap hangi makamda olursa olsun saygı ve hürmette kusur edilmemiş, gerektiği gibi unvanlarla anılmıştır. Bir nevi sebep-i telif olarak da değerlendirilebilecek “ma’rûz-ı..., arîza-i...” gibi ifadelerden sonra mektubun yazılmasının sebebi, eğer bir talep varsa bunun gerekçesi açıklanmıştır.

Kullanılan seciler, çağrışımlı kelimeler Hamdullâh Efendi’nin inşadaki hünerini gösterirken yalnızca bir mektubunda 28 farklı ayete, diğer mektuplarında da bazı ayetlerle birlikte Arapça iktibaslara başvurusu da ilmi yönüne işaret etmesi açısından önemlidir. Bir maksadı ya da bir durumu arz edeceğinde sade bir anlatımdan imtina edip sanatlı ve mecazi anlatımları tercih etmesi inşa geleneğine vukufiyetini gösterir mahiyettedir. Nitekim padişaha maişet talebi ile

²¹² Romanya’da aşağı Tuna’nın sol kıyısında yer alan liman şehri. Bk. Mihai Maxim, “İbrâil”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.1, 2000, s. 363-366.

²¹³ Bulgaristan’da Dobruca bölgesinin merkezi olan Dobriç’in eski adıdır. Bk. Machiel Kiel, “Hacıoğlupazarcığı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.ek-1, 2016, s. 506-508.

²¹⁴ Romanya’da Dobruca bölgesinin kuzeyinde yer alan eski bir Türk yerleşim merkezidir. Bk. M. Münir Aktepe, “Babadağı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.4, 1991, s. 371-372.

yazdığı mektupta, dedesi Hasbî Ahmed Efendi'nin vefat ettiğini dile getirdiği “ihrâm-bend-i tavâf-ı beyt-i âhiret olan” şu ifadede aslında söylenmek istenen tek şey onun vefat ettiği olurken yalın bir anlatımdan kaçınıp süslü ifadelerle başvurması süslü bir nesir yazma temayülünde olduğunun bir ispatıdır.

III. BÖLÜM: DÎVÂNÇE’NİN ARUZ, KAFİYE VE REDİF AÇISINDAN İNCELENMESİ

3.1. Aruz İncelemesi

Evvelâ Arap edebiyatında kullanılıp daha sonra da İran ve Türk edebiyatlarına sirayet ederek asırlarca kullanılmış olan aruz ölçüsü, hecelerın açıklık ve kapalılığını esas alan bir şiir ölçüsüdür. Aruz ölçüsü, şiiri daha da ritmik bir hale getirmede büyük bir öneme sahiptir.²¹⁵ Estetik zevkin yanında kolaylık da sağladığına işaret etmesi açısından aruz ölçüsü ile manzum sözlüklerin yazılması ve bu nevi sözlüklerin de aruzun sağladığı ezberleme kolaylığından hareketle mekteplerde ezberletilmesi bunun bariz örneklerinden biridir.²¹⁶

Aruz, Türk edebiyatında kullanılmaya başlandığında Türkçenin yapısı, ses ve söyleyiş özellikleri Arapça ve Farsçadan farklılık arz ettiğinden Türk şairlerini zorlamıştır. Şairler de bu zorlukları aşmak için çözüm yolu olarak imale, zihaf, med ve vasıl gibi aruz uygulamalarına başvurmuşlardır. Zihaf genelde kusur olarak addedilirken imale de çok fazla kullanılıp ahenge katkısı olmadığı takdirde kusur olarak kabul edilmiştir. Med ve vasıl ise ekseriyetle ahengi temin eden aruz uygulamalarından biri olarak kabul edilmiştir.²¹⁷ Hamdullâh Efendi’nin de aruz ölçüsü ile kaleme aldığı Dîvânçe’inde aruzu uygularken bu kullanımlardan gözle görülür bir kusur tuzağına düşmeden faydalandığı görülmektedir. Bu uygulamaları değerlendirmeye almadan evvel Dîvânçe’de genel olarak tercih edilen bahir ve aruz kalıplarının değerlendirilmesi evla görülmüştür.

Hamdullâh Efendi’nin Dîvânçe’inde birbirinden farklı nazım biçimleri ile kaleme alınmış toplam 92 manzume bulunmaktadır. Her nazım biçiminin ayrı ayrı incelendiği bir önceki bölümde, bu manzumelerde başvuru olan vezinler, nazım biçimlerine göre tefrik edilerek gösterilmiştir.

Klasik Türk şairlerinin en fazla tercih ettikleri kalıpların sırası ile şu şekilde olduğu iddia edilmektedir: “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” (%29,1), “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” (%13,7), “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” (%13,5), “mef’ülü fâ’ilâtü mefâ’ilü

²¹⁵ M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 201.

²¹⁶ Aruzun sağladığı ezberleme kolaylığına dikkat çeken bu nevi kapsamlı çalışmalar için bk. Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016); İbn Haldun, *Mukaddime*, (İstanbul: DergahYayınları, 1983), c.2, s. 1373; Atabey Kılıç, *Manzume-i Keskin*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009).

²¹⁷ Hasan Kaplan, “Mısrayı Aruzla Uyduran Bir Şair: Zîver ve Şiirlerinde Aruz Tasarrufları,” *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Muhammed Nur Doğan Armağan Sayısı, c.2, S. 1, s. 282.

fâ'îlün" (%12,9), "mefâ'îlün fe'îlâtün mefâ'îlün fe'îlün" (%4,9).²¹⁸ Bu bilgilerden hareketle Hamdullâh Efendi'nin genel çerçevede hangi vezinlere ne oranda başvurduğuna bakılacak olduğunda, klasik Türk şairlerinin ikinci sırada başvurdukları hezec bahrindeki "mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün" kalıbının %28'e tekabül eden bir oranla en çok kullanıldığı görülmektedir. Klasik Türk şairleri tarafından genel kullanımda ilk sırayı alan remel bahrindeki "fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün" vezni ise Hamdullâh Efendi Dîvânçe'sinde, %21,3 oranına tekabül edecek şekilde kullanılarak ikinci sırayı almıştır. Biri 16'lı diğeri 15'li hece değerinde olan bu vezinler sırası ile 4 açık 12 kapalı ve 4 açık 11 kapalı heceden oluşmaktadırlar. Kapalı heceler, bünyesinde uzun ünlü barındırmayan ve ünlü sayısı fazla olan Türkçenin yapısını zorladığından ya sıklıkla Arapça ve Farsça kelimelere temayül etme ya da imale, vasıl gibi aruz uygulamalarına müracaat etme ihtiyacını hissettirirler. Dolayısıyla Hamdullâh Efendi'nin başvurduğu vezinler arasından kapalı hece değerlerinin fazla olduğu bu vezinlerin ilk iki sırada yer alması, Dîvânçe'de 24 gazelin Farsça olarak yazıldığı da dikkate alındığında kelime tercihlerinde Arapça ve Farsça kelimelerin ağırlıkta olduğuna dair bir yorum yapmayı mümkün kılmaktadır.

Şairlerin genel kullanımına göre üçüncü sırada yer alan remel bahrindeki "fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün" kalıbı ise Hamdullâh Efendi Dîvânçe'sinde %16'lık bir oranda kullanılmıştır. Hâlihazırda 8 açık 7 kapalı heceden oluşan bu veznin, birinci tefilenin "fâ'îlâtün" son tefilenin de "fa'îlün" şeklinde okunarak kendine has tasarrufları ile 5 açık 9 kapalı halde de kullanıldığı malumdur. Dolayısıyla kapalı heceye başvurma hususunda kolaylık sağlayan bir vezin olması hasebiyle Hamdullâh Efendi'nin bu vezni de fazlaca tercih ettiği muhtemeldir. Bunlardan sonra yine çok kullanılan bir diğeri vezin ise müctes bahrindeki "mefâ'îlün fe'îlâtün mefâ'îlün fe'îlün" kalıbıdır. Klasik Türk şairleri tarafından %4,9'luk bir oranda kullanılmasına karşın Hamdullâh Efendi bu vezni %14'lük bir oranda kullanmıştır. Bu vezin de aslen 8 açık 7 kapalı heceden oluşsa da son tefilenin "fa'îlün" şeklinde de okunabilirliği ile 6 açık 8 kapalı hece haline getirilebilmektedir. Bu da kapalı hece elde etmede kolaylık sağlayan vezinlerden bir diğeri olması sebebiyle Hamdullâh Efendi tarafından birçok defa kullanılmıştır.

Kullanılan vezinler arasında dikkat çeken bir diğeri husus ise şairlerin genel olarak %12,9'luk bir oranda başvurduğu "mef'ülü fâ'îlâtü mefâ'îlü fâ'îlün" kalıbının yalnızca 2 manzumede kullanılmış olmasıdır. Hamdullâh Efendi'nin kullandığı vezinlerin ekseriyetinin 16'lı ve 15'li

²¹⁸ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazıgım Şekilleri ve Aruz*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1994): Nakleden: Hasan Kaplan, *Zîver ve Dîvânı*, (İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2019), s. 232.

heceler olduğu dikkate alındığında klasik Türk şairlerinin aksine 11’li ve 14’lü kalıplara çok fazla rağbet etmediği görülecektir; fakat aslen 15’li olup 14’lü hece değerine düşürülen vezinlerin üçüncü ve dördüncü sırada kullanıldığına da ayrı olarak dikkat çekmek gerekir. Dolayısıyla Hamdullâh Efendi’nin aslen 14’lü olan kalıplardansa aslen 15’li kalıplara temayül ettiği görülmektedir. Nitekim 14’lü kalıplardan kalıplardan “mef’ülü fâ’ilâtün mef’ülü fâ’ilâtün” kalıbı iki defa kullanılmışken “mef’ülü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ülün” kalıbı da bir defa kullanılmıştır. Öte taraftan 11’li kalıplardan “mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün” ve “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıpları üçer defa, “fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün” kalıbı ise yalnızca bir defa kullanılmıştır.

Bunlar dışında 16’lı olup daha çok iç kafiye oluşturacak şekilde başvuru olan “müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün” kalıbı 4 defa, 20 heceden oluşan “mütefâ’ilün mütefâ’ilün mütefâ’ilün mütefâ’ilün” vezni ise yalnızca bir defaya mahsus olarak kullanılmıştır. Hamdullâh Efendi’nin klasik Türk şairlerinin de sıklıkla başvurdukları vezinlerin yanında Arapça olarak yazdığı bir kıtasında taviil bahrinden olan “fe’ülün mefâ’ilün fe’ülün mefâ’ilü” kalıbını da kullandığı dikkat çekmektedir. Aşağıdaki tabloda Divânçe’deki tüm vezinlerin bahirleri ve kullanım sıklıkları, oranları ile birlikte verilmiştir:

Tablo 13: Hamdullâh Efendi’nin tüm şiirlerinde kullandığı vezinler

Bahir	Vezin	Sayı	Oran (%)
Hezec	mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün	3	3,3
	mef’ülü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ülün	1	1,1
	mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün	25	28,1
Remel	fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün	3	3,3
	fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün	15	16,8
	fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün	19	21,3
Muzârî	mef’ülü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün	2	2,2
	mef’ülü fâ’ilâtün mef’ülü fâ’ilâtün	2	2,2
Hafif	fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün	1	1,1
Müctes	mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün	13	14,6
Recez	müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün müstef’ilün	4	4,5

Kâmil	mütefâ'îlün mütefâ'îlün mütefâ'îlün mütefâ'îlün	1	1,1
Tavîl	fe'ülün mefâ'îlün fe'ülün mefâ'îlû	1	1,1

Dîvânçe'deki vezin tercihlerinin incelenmesinden sonra bu vezinlerin kusursuz bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı mevzusu asıl konumuzu teşkil etmektedir. Bu minvalde imale, zihaf, med, vasıl gibi aruz uygulamalarını şairin nasıl kullandığı irdelenecek ve varsa kusurlu kullanımlarına dikkat çekilecektir.

3.1.1. İmale

Aruz uygulamalarından biri olan imale, açık olan heceleri vezne uygun hale getirmek için uzun okuma hadisesine denmektedir. Zikredilen bu husus yalnızca Türkçe kelimelerde uygulanmakta olup Arapça ve Farsça kelimelerde uygulanması kusur olarak görülmüştür. Daha önce de ifade edildiği gibi Türkçe, bünyesinde uzun ünlü bulundurmaması ve kısa ünlülerinin bol olması sebebiyle Arapça ve Farsçaya nazaran farklıdır. Dolayısıyla bu durum şairlerin işini zorlaştırmış ve şairler de bu güçlüğü aruz uygulamalarının en başında gelen imale hadisesi ile aşma yoluna gitmişlerdir. Bu vechile ya Türkçe kelimeleri az kullanmış ya da kullanılan Türkçe kelimelerde fazlaca imale uygulamasına başvurmuşlardır.

İmale bazen kusur olarak değerlendirilmeyip şiire ahenk katan bir unsur olarak da kabul görmüştür. Öyle ki bazı şairler muhtevaya ışık tutacak şekilde çağrışımlı seslerde imaleler yaparak şiire ahenk katmışlardır. İmale, Türkçe kelime ek ve köklerinde yapılacağı gibi Farsça terkip “i”lerinde, “ve” bağlacında ve nadiren de Arapça kelimelerin sonunda yer alan dişilik te’sinde ve Farsça kelimelerin sonunda yer alan “güzel he”lerde uygulanmıştır.²¹⁹

Dîvânçe’sine genel olarak bakıldığında Hamdullâh Efendi’nin imaleyi çokça kullandığı beyitlere tesadüf edilse de kusursuz olarak yazdığı beyitlerin de varlığı göze çarpmaktadır. Dîvânçe’deki manzumelere bakıldığında imalelerin daha çok terkip “i”lerinde ve Türkçe eklerden de “e” ve “a” seslerinde yapıldığı dikkat çekmektedir. Terkip “i”lerinde yapılan bu imaleler, kusurların en aza indirildiği uygulamalar olarak kabul edilmiştir. Aşağıda

²¹⁹ Dişilik te’si ve güzel he’de yapılan imale türü, Fuzûlî ve Bâkî gibi klasik Türk şiirinin zirve şahsiyetleri tarafından ve daha başka şairler tarafından da kullanılmış olup kusur olarak görülmemiştir. Bu nevi imale kullanımlarına dikkat çeken bazı çalışmalar için bk. Hasan Kaplan, a.g.e., s. 234; Ahmet Emin Saraç, “Fuzûlî’nin Farsça ve Türkçe Gazellerinin Aruz ve Kafiye Bakımından İncelenmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, SBE, 2018).

Hamdullâh Efendi'nin imaleye oldukça çok başvurduğuna işaret eden beyitler bulunmaktadır. Bu beyitlerin ilkinde Hamdullâh Efendi, 5'i kelime kökünde 4'ü ekte, 1'i de izafet kesresinde olmak üzere 10 adet imale yapmıştır. İkinci beyitte, 5 tanesi izafet kesresinde, 2'si de belirtme ekinde olmak üzere 7 adet imale yapılmıştır. Üçüncü beyitte 3'ü ekte, 2'si edatta, 1'i ve bağlacında, 1'i izafet kesresinde olmak üzere 7 adet imale yapılmıştır. Dördüncü beyitte ise 4'ü izafet kesresinde, 2'si kelime kökünde, 2'si de ekte olmak üzere 8 adet imale bulunmaktadır:

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Vereli dil teng oldu baña bu dār-ı cihān

Dost değil düşmen dahı olmaşın aña mübtelā (Türk. G. 3/3)

[mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

Me'ālî peyrev-i isr-i eḥādîs-i peyem-berdir

Müfādî ber tarîk-i müstaḳîm-i naşs-ı Kur'ân'dır (K. 1/11)

[mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

Elem çekme be-ḥavl ü kuvvet-i Mevlā mü'eyyedsin

Senin gibi mülûka Hakk'ın ihsânı firāvândır (K. 1/46)

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Revnaḳ-ı nev bulsa nola bu kühen dār-ı miḥen

Kim vekîl-i muṭlaḳıdır bir vezîr-i kâr-dân (T. 7/11)

İmaleye çokça başvurulmuş örneklerin yanında imalenin en aza indirildiği ve kusursuz olarak addedilebilecek beyit örneklerine de rastlandığını ifade etmek gerekmektedir. Nitekim izafet kesresinde yapılan imalelerin kusuru en aza indirmek için uygulandığı düşünüldüğünde buralarda nadiren imalenin uygulandığı beyitleri, kusursuz olarak kabul etmekte bir beis olmayacaktır. Aşağıda Hamdullâh Efendi'nin imale açısından kusursuz olarak addedilebilecek beyitleri verilmiştir. Bu beyitlerin birincisi mesnevi vezni ile yazılmış olup yalnızca ikinci mısraında izafet kesresinde yapılan 2 imale uygulamasını barındırmaktadır. İkinci beyitte ise yalnızca bir tane izafet kesresi ile yapılmış imale bulunmaktadır.

[fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Ey kerīmü'ş-şiyem veliyy-i ni'am

Cūdı reşk-i mekārım-i Hâtem (M. 1/1)

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Künc-i zillet ber-terîn-i şadr-ı izzetdir baña

Nār-ı hasret dāğ-ı dil-efrüz-ı vuşlatdır baña (Türk. G. 1/1)

Aşağıdaki beyitlerin ilkinde ise biri izafet kesresinde biri de ekte olmak üzere 2 imale uygulaması, diğerinde de bağlaç olan “ile”nin ilk açık hecesinde olmak üzere yalnızca bir adet imale mevcuttur. Dolayısıyla bu beyitler, Hamdullâh Efendi'nin kusursuz olarak addedilebilecek beyitlerinden yalnızca birkaçıdır.

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Perr ururken evc-i bālā-yı ser-âzādide dil

Tār-ı zülfe beste olmak biñ hamākatdır baña (Türk. G. 2/6)

[fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

Her şecer naḥl-i muraşşâ gibi pür-zîb oldu

Bulucağ germ-i hevâ ile küşâyiş ezhâr (K. 6/3)

İmale ile ilgili olarak bu hususlar dışında, Arapça ve Farsça kelimelerde imale yapılmaması kuralına aykırı bir örneğine rastlanmayan Dîvânçe'de, yalnızca istisnâî durumlarda yapılabilen Arapça ve Farsça kelimelerin sonunda yer alan dişilik “te”lerindeki imalelere rastlanmaktadır. Aşağıda verilen beyitlerin ilkinde Farsça bir kelime olan “müjde” kelimesinin ikinci hecesi açık olarak bittiğinden burada imale yapıldığı görülmektedir. İkinci beyitte ise Arapça bir kelime olan “cümle” kelimesinin açık hecesinde imale yapılmıştır. Diğer iki beyit örneklerinde ise Arapça bir edat olan “ke-enne” kelimelerinin son açık hecelerinde imale yapıldığı dikkat çekmektedir. Bunlar kusur olarak görülmeyip istisnâî imale hadiselerinden kabul edilmektedir.

[müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün]

Müjde kudūmu ʿāleme iclāl ile ola saʿīd

Sultān Meḥemmed bā-yümün mehd-i vücūda başdı pā (T. 11/12)

[fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

Netdiñ ey baht ol girān ḥābıñla bilmezsın baña

Ger ḥikāyet etsem efsāne gelir cümle saña (Türk. G. 3/1)

[mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün]

Dür-i ʿālem-bahāy-ı güfte-i nā-süftesin gördüm

Ke-enne maʿnī-i rengīn ile yāḳūt u mercāndır (K. ?/8)

[mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün]

Ke-enne nefḥateyn-i şūr-ı İsrāfīl evvelce

Vuḳūʿu ḥāṭıra gelmezken etdi ḥükmünü icrā (K. 1/4)

Bunlar dışında imale uygulamasının çok kullanılsa da şiire kusurdan ziyade ahenk kattığına işaret eden örneklere de rastlandığını belirtmek gerekir. Bunlar bilhassa iç kafiye oluşturularak yazılan manzumelerde daha çok karşılaşılan bir husustur. Hamdullāh Efendi'nin Dîvânçe'sinde de dört müstefʿilün ve dört mütefāʿilün kalıbı ile yazılıp iç kafiyenin oluşturulduğu manzumeler mevcuttur. Bu manzumelerin bir beytinde iç kafiye de oluşturan belirtme eklerine mukabil yalnızca bu eklerde ve izafet kesrelerinde 7 adet imale yapılarak “i” sesleri ile ahengin sağlandığı bir imale uygulamasına başvurulduğu görülmektedir. Diğer beyitte ise yönelme hal eki “e” ile oluşturulan kafiye hareketle 4 adet yalnızca “e” seslerinde yapılan imaleler ile bir ahenk oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

[müstefʿilün müstefʿilün müstefʿilün müstefʿilün]

Dārā'ya ḡālib şevketi ʿİmrān'a rāḡıb reʿfeti

Zıll-ı zalil-i devleti peyveste-i ḥadd-ı beḳā (T. 11/3)

[mütefāʿilün mütefāʿilün mütefāʿilün mütefāʿilün]

Güzel iltifāt edip ʿaskere ne keremler eyledi leşkere

Ulu dergeḡe be ne (?) hoş yere ḳodı her birin o şeh-i lebīb (T. 3/5)

Ayrıca Hamdullâh Efendi'nin Dîvânçesin'de hoş gitmeyecek bazı imale uygulamaları da söz konusudur. Bunlara bir örnek vermek gerekirse aşağıdaki beyitte Türkçe bir kelime olan “gerek” sözcüğünün ilk hecesinde imale yapılması çok hoş karşılanmayıp ahengi de bozacak cinsten bir imale olması açısından dikkat çekmektedir.

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Hele nûş eylesin bir kerre âb-ı tîğini düşmen

Gerek Rûsiyye-i bed-rû vü gerek haşm Alâmândır (K. 1/34)

3.1.2. Zihaf

Zihaf uygulaması, imalenin aksine uzun okunması gereken hecelerin kısa okunmasına yani kapalı olan heceyi açık hale getirmeye denir. Zihaf lar metnin edebi değerini düşürenler ve edebi değerini düşürmeyip bir anlamda hoş görülenler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Metnin edebi değerini düşürenler, uzun okunması gereken hecelerin kısa ünlü şeklinde değerlendirildiği zihaf lardır.²²⁰ Bunlar daha çok kelime köklerinde ve terkibe sokulmaksızın nispet î'lerinde yapılan uygulamalardır. Bu tür zihaf lar metnin edebi değerini düşüren zihaf lar olarak kabul görmüş olsa da şairlerin kullanmaktan kaçınmadıkları bir uygulamadır. Öyle ki Hamdullâh Efendi'nin Dîvânçe'de de bu nevi zihaf uygulamalarına nadir de olsa tesadüf edilmektedir. Aşağıda zihaf örnekleri verilen beyitlerden ilkinde Farsça bir kelime olan “âyîne” kelimesinin kökünde imale yapılmıştır. Diğer beyitte ise Arapça bir kelime olan “harâb” kelimesine mastar yapan “î” ekinin eklenmesi ile oluşan “harâbî” kelimesinin son hecesinde, diğer beyitte de “kenefkanî” kelimesinin son hecesinde zihaf yapılmıştır. Bunlar edebi açıdan metne katkısı bulunmayan zihaf uygulamalarından birkaçıdır.

[fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün]

Ol kim almaz nazara âyîne-i hûrşîdi

Olsa gülçîn-i nîgeh tâbiş-i ruhsârından (Türk. G. 14/4)

[mefâ'îlün fe'îlâtün mefâ'îlün fe'îlün]

Harâbdır dil-i şûrîde-ğâl-i Hamdullâh

Velî güher bulunur ol harâbî içinde (Türk. G. 16/5)

²²⁰ M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 215.

[fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

°Älemin kârı kenefkânî vü ta°zîm aña

Müteferriidd olamaz hîç biri ne ân ü ne in (K. 4/31))

Edebi değere hâlel vermemesi açısından makbul kabul edilen zihaf uygulamaları ise medli hecelerin bir buçuk değerinde olmaksızın kısa okunması, hîç ve Allâh lafzı gibi çok kullanılan kelimelerin bir buçuk değerinde okunmaması ve sonlarında nispet î'si bulunduran kelimelerin terkibe girdiğinde sondaki nispet ekinin açık hece hükmünde kabul edilmesi makbul görülen zihaflardır. Hamdullâh Efendi Dîvânçesin'de bu çeşit zihaf uygulamalarının hepsinin örneği mevcuttur. Aşağıda verilen beyitlerde terkibe sokulan nispet î'lerinin açık hece hükmünde okunduğu görülmektedir.

[fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

Müvin olmazsa ne mâni° kalem-i Hamdullâh

Resm eder levha yine ma°nî-i bârîk-hayâl (Türk. G. 13/5)

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Esâsı kürsî-i şer°a nihâde mev°ize cümle

Binâsı beyt-i ma°mûre resim-âmûz bünyândır (K. 110)

[fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

Eyledi kadleri ham devrî-i kûtâhiyye

Şabr u temkîn gönüllerde olup nâ-peydâ (T. 9/10)

Aşağıdaki beyitlerde ise hîç ve Allâh lafızlarında zihaf yapılarak kısa hece hükmünde değerlendirildiği görülmektedir. Hamdullâh Efendi'nin, mahlasının geçtiği yerlerin çoğunda zihaf yaparken bazen de uzun olarak değerlendirip bir buçuk hece değerinde okuduğu örneklerine rastlanmaktadır.

[fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilātün fâ'ilün]

Hîç görünmez gideli kūyuna pinhândır şabâ

Zannım oldur hâne-i zülfünde mihmândır şabâ (Türk. G. 1/1)

[mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

Yed-i tūlā vü medd-i bā ile her fende hāl eyler

Ḳomaz hīç nāhun-ı Keşşāf-ı fikri ʿuḳde-i mübhem (T. 16/4)

[feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

Nār-ı fırḳat dili yek laḫẓada ḥākister eder

Allāh Allāh nedir ol āteş-i cān-süz nedir (Türk. G. 11/3)

[mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

Eger gūyed ki Ḥamdullāh çe ḥāhī ez-men īn gūyem

Şehā derdet ḡamet cevret cefāyet ārzū dārem (Fars. G. 20/6)

Aşağıdaki beyitte ise aslen Arapça olup bir buçuk hece değerinde okunması gereken “beyâz” kelimesinin kısa olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu tarz zihaf uygulamalarına Dîvânçe’de çok rastlanmadığını belirtmek gerekir.

[mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün]

Gören sevād [u] beyāz zann eder ʿacebdir kim

Cihān-ı dīdede leyl ü nehār-ı ḥasretidir (Türk. G. 9/7)

3.1.3. İmâle-i Memdûde (Medd)

Uzatma ve çekme anlamına gelen medd, Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun ünlüden sonra bir ünsüzle yahut iki ünsüzle biten hecelerin bir buçuk hece değerinde okunmasını kapsamaktadır. Buna göre imâle-i memdude, bileşik hece iki ünsüz ile bitiyorsa (dest, pend) ya da bir uzun ünlüden sonra bir ya da iki ünsüz geliyorsa (nûr, dost) bu hecelerin bir kapalı bir açık yani bir buçuk hece değerinde okunmasıdır. Medli hecelerden sonraki kelime eğer ünlü ile başlarsa bu durumda ulama imkânı olduğundan med ortadan kalkar.²²¹ Ancak buna mukabil ulamaya rağmen imâle-i memdûdenin uygulandığı örneklere de rastlanmaktadır.

²²¹ M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 211.

Klasik Türk şiirinde Arapça ve Farsça kelimelerin ekseriyette olduğu düşünülürken medli hece değeriindeki kelimelerin sayısının da oldukça fazla olduğu görülecektir. Aşağıdaki beyitler med uygulamasının kusursuzca gerçekleştirildiği beyitlere örnek teşkil etmektedir. Birinci beyitte kalın (bold) olarak gösterilmiş olanlar, uzun ünlüden sonra bir ünsüzün geldiği ve bu durumda bir buçuk hece değeriinde okunması gereken, şairin de buna dikkat ederek medd uygulamasını gerçekleştirdiği hecelerdir. Altı çizili olanlar ise uzun ünlüden sonra bir ünsüzün gelmesi ile oluşan medli hecelerin izafet terkiibine sokulduktan sonra ulama hadisesi ile hece değeriilerinin düşürülmesine örnektir. Ayrıca med uygulamasında istisnaî bir durum olarak ân, in, ün seslerinden sonra medli hecenin uygulanmamasına cevaz verildiği bilinmektedir. Bu beyitte de “künün” kelimesinde uzun ünlüden sonra gelen “ün” sesinden sonra med hadisesinin uygulanmadığı görölmektedir. İkinci beyitte ise zikri geçen tüm med hadiselerinin örneği mevcuttur. Kalın olarak işaretli olanlardan kâf kelimesi, uzun ünlüden sonra gelen bir ünsüzle bir buçuk değeriinde okumayı gerektirmektedir. Şair de burada med uygulamasını gerçekleştirerek bir buçuk hece değeriinde okumuştur. Kalın olan diğeri kelime “berk” ise iki ünsüzün yan yana gelmesi ile oluşan med uygulamasıdır ve bu uygulama da beyitte gerçekleştirilmiştir. Altı çizili olarak gösterilen kelimelerden “küffâr” kelimesi uzun ünlüden sonra bir ünsüzün gelmesi, “hadeng”, “şast”, “dest”, “kahr” kelimeleri de iki ünsüzün yan yana gelmesi ile oluşan med hadiseleridir; fakat bunların son ünsüz harflerinden sonra gelen ünlülere vasl yapılması ile hece değeriilerinin düşürüldüğü görölmektedir. Bu hece değeriilerinin 3’ü (hadeng, şast, dest) izafet terkiibi ile diğeri ikisi de (küffâr, kahr) belirtme ve yönelme hal ekleri ile düşürölmüştür. Ayrıca “peykân” kelimesinde de “ân” harfinden sonra istisnaya uyularak med uygulanmadığı dikkat çekmektedir. Verilen diğeri örnekleri de bu işaretlerden yola çıkarak anlamak mümkündür:

[fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün]

Dād mey dād künün hāşiyet-i āb-ı hayāt

Pīr-i şad-sāle-i bī-tāb civān şod imşeb (Fars. G. 4/2)

[mefā’ilün mefā’ilün mefā’ilün mefā’ilün]

Verā-yı kâfda olsa yine küffāra kâfidir

Hadeng-i şast-ı dest-i kahrı zīrā berķ-peykāndır (K. 1/38)

[fā’ilâtün fā’ilâtün fā’ilâtün fā’ilün]

Lutfı bür-i derdmendān dergehi kehfü'l-emān
Cūd u iḥsānı firāvān rahm u elfāfı mezīd (T. 18/14)

[mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

Tevārüd eyler ol rütbe dilimde meyc-i ma'nā kim
Bün ü pâyānı yok deryāya tabım reşk-fermādır (K. 5/42)

[mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

Helāk-ı ye's olur isem ne be's Ḥamdullāh
Yine serimde fūrūzān olur çerāğ-ı ümīd (Türk. G. 5/5)

Med uygulaması Arapça ve Farsça kelimelerde doğal olarak görüldüğü gibi bir ünlüden sonra ünsüzle biten Türkçe kelimelerin bazılarında da med uygulandığı görülmektedir. Bu kullanımlar kimi zaman ahenge katkı sağladığı gibi kimi zaman da vezin gereği mecburiyetten uygulanmıştır. Yalnızca vezin gereği Türkçe kelimelerde uygulanan med kusur olarak addedilmektedir.²²² Aşağıdaki beyitlerin ilkinde Türkçe “yaş” kelimesinde med uygulandığı görülmektedir; fakat beyitte 7 adet uzun olarak okunan “a” sesinin varlığından ötürü buradaki kullanımın ahenge katkı sağladığını söylemek yerinde olacaktır. Diğer örnekte de Türkçe “taş” kelimesinde med uygulamasının gerçekleştirildiği görülmektedir. Burada da diğer beyitte olduğu gibi uzun “a” seslerinin beyiti ön plana çıkarmasından ötürü taş kelimesinde yapılan meddin ahenge katkı sağladığı düşünülmektedir. Üçüncü örnekte ise Türkçe “dağ” kelimesinde med yapılmıştır. Buradaki med uygulamasında dikkat çeken husus Türkçe kelimeye med uygulanmasına ek olarak bu uygulamanın ulamaya rağmen yapılmış olmasıdır. Dolayısıyla burada ahenge katkı sağlamasından ziyade söyleyiş güçlüğünden bahsetmek daha doğru olacaktır. Aynı durum son örnekteki “dört” kelimesinde yapılan med uygulaması için de söz konusudur.

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Bāğ u rāğā bakmaz eyler zülf-i dilberde qarār
Yatmıyor hiç yaş yerde gör ne fettāndır şabā (Türk. G. 1/4)

[mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün]

²²² Mücahit Kaçar, a.g.t., s. 49.

Netice emr-i vezâretde dikdi taş hele

Ḥamiyyet ile edip nâsa cevherin ibrâz (T. 10/10)

[mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

Çekerse bezm-i tarabdan o rind ayağ-ı ümîd

Cihânda olur aña taş üstü bâğ-i ümîd (Türk. G. 5/1)

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Feḥāvîsi o çâr ebyâtın olmuş dört kitâblık söz

Anuñ-çün dört başı âsumân-pîrâ-yı umrândır (K. 1/14)

Med uygulamalarında dikkat çeken bir diğer husus bir buçuk hece değerinde olduğu halde bazı kelimelerde med uygulamasının gerçekleştirilmemesidir. Bu husus uzun ünlüden sonra ünsüzün gelmesi ile ortaya çıkan medli heceler için geçerli değildir. Nitekim bu hecelerde med uygulanmadığı takdirde makul görülen zihaf hadisesinin yapılmış olması söz konusu edilebilir; fakat iki ünsüzle biten medli hecelerden sonra med uygulamasının gerçekleştirilmemesi söyleyişi de zorlaştırdığından kusur olarak addedilebilecek bir kullanım olarak değerlendirilebilir. Hamdullâh Efendi Dîvânçesin'de bu hususa da örnek teşkil edecek kullanımlar söz konusudur:

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Bes ki kerdend sengsârî ber-serem etfâl-ı şehir

Nûḥ râ ez-âb tûfân me-râ ez-seng bûd (Fars. G. 8/4)

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Yedim dūr ise her çend dâmen-i devlet-me'âbından

Yine selvet dil-i zâra bu ma'nâ-yı mümeḥheddir (T. 19/22)

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Vereli dil teng oldu baña bu dâr-ı cihân

Dost değil düşmen dahı olmasın aña mübtelâ (Türk. G. 3/3)

Kelimelerin sonu “ân, î, ûn” sesleri ile bittiği durumlarda istisnâî olarak med uygulamasının gerçekleştirilmemesinin daha uygun olduğu belirtilmişti; fakat şairlerin bu istisnayı dikkate almaksızın bu gibi hecelerde de med uyguladıkları görülmektedir. Hamdullâh Efendi’nin uzun ünlüden sonra gelen nûn seslerinde med yaptığı kısımlara Dîvânçe’de çokça tesadüf edilip bunların daha çok şiire ahenk katma kaygısı ile oluşturulduğu müşahede edilmektedir. Aşağıdaki birkaç örnek bu hususu örneklendirecek mahiyettedir.

[mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün]

O rûh-ı âlem etdikçe müzeyyen hâne-i zeyni

Yeñiden zîr-rânı cân bulmuş gibi raşşandır (K. 1/40)

[fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlün]

Şeref-i taht-ı şehî hazret-i Sultân Selîm

Rûhdur devlet ü dîne o şehensâh-ı velî (T. 4/1)

[fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlâtün fe’îlün]

Rağbet-i şâh-ı cihânla katı yüksekde uçar

Böyledir humbaranın naḥveti el-ân velî (T. 4/14)

[fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün]

“Leb le’al dendân dür” dir der “acep bilmem nedir”

‘Āşık-ı şeydâ ki esrâr-ı dehândan bî-ḥaber (Türk. G. 7/3)

3.1.4. Vasl (Ulama)

Sonu ünsüzle biten bir kelimedden sonra ünlü ile başlayan bir kelime gelmesi durumunda vezin gereği bunların birbirlerine bağlanarak okunmasına vasıl denmektedir. Bu kusur olarak addedilebilecek bir durum olmayıp Türkçenin de ses yapısına uygun bir durum olarak kabul görmüştür.²²³ Aruz uygulamalarından en fazla başvurulana ulama hadisesidir ve bu uygulama şairler nezdinde ahenk katkı sağlaması açısından elzem görülmüştür. Zira yapılması gerektiği yerde ulamanın uygulanmaması kulağa hoş gelmeyen bir kesinti oluşturmaktadır. Dolayısıyla

²²³ M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 208.

şairler bu durumdan ictinab ederek gerektiği yerde vasl uygulamasını gerçekleştirmişlerdir.²²⁴ Hamdullâh Efendi Dîvânçesin’de de vasl uygulamasını örneklendirecek sayısızca örnek mevcuttur. Bunlardan ahenge de katkı sağlayacak şekilde oluşturulan bir kaç aşağıda verilmiştir. Birinci beyitte her iki mısraın ilk tefilelerinde aynı seslerin belirli bir ahenk içerisinde tekrar edilmesi ile gerçekleştirilen bir vasıl söz konusudur. İkinci beyitin birinci mısraında ise yüklem öncelenip vasl uygulaması ile de vurgunun daha artırılarak ahenk oluşturulduğu dikkat çekmektedir.

[fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün]

Nedir_ol tâbiş-i ruhsâr-ı dil-efrûz nedir

Nedir_ol kākül-i müşkîn-i ciger-düz nedir (Türk. G. 11/1)

[fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün]

Sensin_ol mültecâ-yı Ma’n-ı hîşâl

Himmetiñ şāhrāh-ı maḫşada dāll (M. 1/2)

Öte taraftan Hamdullâh Efendi’nin vasıl yapılması gerekirken vezin gereği vaslı uygulamadığı beyitler de mevcuttur. Aşağıdaki beyitte ikinci mısraın ilk tefilesinin “Far/k e/de/r ol/sa” şeklinde hecelere ayrılması gerekirken vezin gereği vaslın uygulanmayıp “Far/k e/der/ ol/sa” şeklinde okunduğu görülmektedir.

[fā’ilâtün fā’ilâtün fā’ilâtün fā’ilün]

Ḳadr-i pervîni eder pest sözüm Ḥamdullāh

Farḳ eder olsa eğer ḳā’ili güftārından (Türk. G. 14/5)

Ulamanın ünsüz ile biten kelimelerden sonra ünlü ile başlayan bir kelimedede yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda ünsüz ile biten bir kelimededen sonra ünsüz ile başlayan bir kelimedede vasıl yapılamayacağı aşikardır; fakat ayn harfî ünsüz olmasına rağmen şairlerin ayn harfî ile başlayan kelimelerde istisna olarak vasıl uyguladıkları görülmektedir. Bu duruma aruz hadiseleri çerçevesinde vasl-ı ayn denmektedir. Bunun sebebi ayn harfinin telaffuzda elif

²²⁴ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1994), s. 127.

olarak seslendirilmesinden kaynaklanmaktadır.²²⁵ Aşağıda ünsüz harften sonra ayn harfi ile başlayan kelimelerde yapılmış vasl-ı ayn hadisesinin birkaç örneği bulunmaktadır:

[mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün]

Seniñ haqqında erzān ʿavn-i Yezdān tā o deñlü kim

Müyesser olmamışdır bir şehe bu niʿmet-i ʿuzmā (K. 3/26)

[mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün]

Hired hʿandem hevā āmed be-gufterm cān ʿadem ser-zed

Meşev gāmgīn ez īn ey dil tebehkār īn çünīn bāyed (Fars. G. 4/2)

[feʿilātün mefāʿilün feʿilün]

Dād dest-i sipihr-i cābirʾden

Saʿyim ʿadd eyledi kebāʾirden (M. 1/15)

Bir diğer vasl uygulaması ise vezin gereği iki ünlünün birbirine vasledilmesidir. Hamdullâh Efendi bu nevi vasl uygulamasına çokça rağbet etmemiştir; fakat çoğu şairlerde de karşılaşılan “ki_ola” vaslının bir örneği aşağıdaki gibi kullanılmıştır:

[mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün]

O deşt-i pehn ki_ola nā-dāna şāh-rāh-ı ümīd

Maʿārif ehli olana cidār-ı hasretidir (Türk. G. 9/8)

3.1.5. Tahfif (Kasr)

Kelime anlamı hafifletme olan tahfif, aruz vezninde şeddeli bir harfin şeddesiz okunması hadisesinin adıdır. Şeddeli harfler asıl halleri ile okunduğunda med uygulamasını gerektirdiğinden vezin gereği med uygulaması gerekmiyor ise ya da açık hece ihtiyacını karşılayacak bir ulama mümkün ise bu gibi durumlarda şedde kaldırılır. Aşağıda Hamdullâh Efendi’nin tahfif uygulamalarından bazıları örneklendirilmiştir. Bu örneklerde aslen “dürr, hakk, hadd” olan kelimeler açık hece ihtiyacına binaen şeddesiz olarak okunmuştur.

[feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün]

²²⁵ M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 209.

Deheninden dūr-i dendānına yol bulmak için
Nāle döndü eriyip ḥasret ile cism-i ḥilāl (Türk. G. 13/2)

[mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün]

Dem-i faşl-ı ḥaḳ u bātıl ḥükümetgāh-ı ʿadlinde
Dü ḥālet müstekırr-i cāy-ı şehrah-ı rüsüm oldu (T. 17/13)

[mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün]

Ḥudāya şükr-i bī-ḥad kim yetişdik böyle bir devre
Nizām u intizām-ı ʿālemin hengāmı bu āndır (K. 1/2)

Bunlardan ayrı olarak vezin gereği “māh” kelimesinin “meh”, “İskender” kelimesinin “Sikender”, “Eflâtun” kelimesinin “Felâtun” vb. şeklinde uzun ünlülerin düşürülmesine, kelimelerin de kısaltılmasına tahfif denilmektedir.²²⁶ Hamdullāh Efendi bu tür tahfif örneklerine de çokça yer vermiştir.

[fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün]

Nüh-varaḳ metn-i felek sī-pāresi
Şemseler de mihr ü **meh** zerrīn ü sīm (K. 8/19)

[mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün]

İder **Sikender**-i rāyı nice Aristoya
İrāʿe gün gibi āyīne-i mücellāyı (T. 1/4)

[mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün]

Binā-i kışla ancak fenlerin meşke bināendir
Felātun eylese reşk ü ḥased bu reʿye ber-cādır (T. 5/7)

[feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilātün]

Ḳāşıdī ki dil-i ūʾst ez-ḥaṭar-ı rāh emīn

²²⁶ M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 219.

Tūşe-i **reh** şode ū rā ciger-i şîr-i ġarîn (Fars. G. 23/1)

3.1.6. Teşdîd

Tahfif uygulamasının zıddı olup vezin gereği aslen şeddesiz olan bir harfî şeddeli okumaya verilen addır. Aşağıda Hamdullâh Efendi'nin aslen “per” olan kelimeyi, ulama ile hecenin açık hale gelme ihtimalini ortadan kaldırarak vezin gereği “perr” şeklinde okuduğu görülmektedir.

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Perr ururken evc-i bālā-yı ser-āzādide dil

Tār-ı zülfe beste olmak biñ hamākatdır baña (Türk. G. 2/6)

3.1.7. Tahrik

Telaffuzla ilgili bir husus olup vezin zarureti ile aslen sakin olan bir harfi harekelendirme yoluyla hece eksikliğini gidermek ya da kapalı heceyi açık heceye dönüştürerek gereğince sayı ve nitelikte hece oluşturmaya verilen addır.²²⁷ Hamdullâh Efendi Dîvânçesin'de bu hadisenin de birkaç örneğine rastlanılmıştır. Aşağıda verilen ilk örnekte aslen sakin olan “ebr” kelimesi veznin gerektirdiği açık hece ihtiyacına binaen “eber” şeklinde harekelendirilerek iki hece şekline dönüştürülmüştür. Aynı durum diğer örneklerdeki “resn” ve “nerm” kelimelerinin “resim” ve “nerem” şeklinde okunması ile de gerçekleştirilmiştir.

[fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün]

Çatre-i nîsân-ı bâred ez **eber** dâ'im be-şevk

Mî şevved dendân eger dürr-i 'aden cānā turā (Fars. G. 2/3)

[mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

Esâsı kürsî-i şer'a nihâde mev'ize cümle

Binâsı beyt-i ma'ûre **resim**-âmûz bünyândır (K. 1/10)

²²⁷ Mesut Bayram Düzenli, Şahap Bulak, “Aruz Vezninin Türk Şiirine Tatbikinde Başvurulan İmlâ/Telaffuz Tasarrufları ve Mahiyetleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi SUTAD*, 2018, S. 43. s. 157.

[mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün]

Dili şâfî derûnu âyine ƙalbi **nerem**-terdir

Demi râsih kelâmı râst ʿahdi saht peymândır (K. 1/21)

[mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün]

O ser-ğayl-i huyûl-i şâfinât ol şunʿ-ı Yezdânî

Teʿâlallâh ol rütbe **nerem**-rev ħurde-cevlândır (K. 1/42)

3.1.8. Vezin Bakımından Kusursuz Beyitler

Yukarıda bahsi geçen aruz hadiselerinden hareketle Hamdullâh Efendi'nin aruz uygulamalarının neredeyse hepsine bilvesile başvurduğu, bunlara başvururken de yer yer hoşagitmeyecek aruz kusurları yapsa da genel anlamda aruza hakim olduğu anlaşılmaktadır. Dîvânçe'de en çok kullanılan veznin 4 açık 12 kapalı hece barındıran “mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün” vezninin olduğu onun akabinde de 4 açık 11 kapalı hece barındıran “fāʿilâtün fāʿilâtün fāʿilâtün fāʿilün” vezninin kullanıldığı göz önüne alındığında kapalı hece değerlerinin çok daha fazla olduğu görülecektir. Dolayısıyla bu durum Hamdullâh Efendi'yi bir şekilde imaleye başvurmaya zorlamışsa da Hamdullâh Efendi çoğu beytinde bu durumu en aza indirerek hatta imaleyi bir kusur olarak değerlendirilmeyen izafet kesrelerinde uygulayarak kusursuz beyitler inşa etmiştir. Aşağıda buna örnek teşkil edecek beyitlerden yalnızca birkaç tanesi mevcuttur:

[feʿilâtün feʿilâtün feʿilâtün feʿilâtün]

Âşafâ ebr-i kefâ dâver-i ʿâlî-güherâ

Ey tesellî-i dil-i pür-keder-i her nâ-çâr (K. ?/22)

[mefāʿilün feʿilâtün mefāʿilün feʿilün]

Sütûde menkabe şâhib-ķırân-ı ʿâlem kim

Virür fezâyiş ile bezm ü rezme zîbâyî (T. 1/6)

[feʿilâtün mefāʿilün feʿilün]

Yine râcih yanında ƙadr-i hüner

Olsa mücib hayâtı lü'lü-i ter (M. 1/5)

[mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

Yiyüp içüp giyecek cümle olmuş âmâde

Görünce leşkeri şehden bu gûne âlâyı (T. 1/10)

[fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün]

Fıkr-i medhiñle gelip şevke cırâğânından

Bende-i kemter isem de yine olmamla şümâr (K. 6/24)

[mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün]

Yapış dü dest ile zeyl-i emâna Hamdullâh

Şu nakd-ı nâsere beñzer şevâbı neylersin (Türk. G. 15/5)

[Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün]

Der-dîde-düzî-i kerem âmed be-mâ za'f u herem

Sevdâ-yı vaşleş ber-serem ammâ ki hırmân der-bağal (Fars. G. 16/5)

[mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün]

Zi-tâb-ı 'arîzeş çün puhte şod hâl

Be-süzâned zi-gayret 'anber-i hâm (Fars. G. 19/6)

[fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün]

Bü'l-hevesler buldu yer kûyunda yâriñ her biri

Muktezâ-yı tâli'imdir ben hemân düşdüm cüdâ (Türk. G. 3/2)

[mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün]

Zi-bes hod râ çü 'ankâ ez nazarhâ muhtefî kerdem

Keşidem kehl-i iḥfâ tâ dü çeşm-i âşiyânemrâ (Fars. G. 1/2)

[fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün]

Şoñu yāve olup olur ḥatırı

Varaḳ-ı dīgeriñ tamām yeri (M. 1/11)

3.2. Kafiye İncelemesi

Şiirin tanımını yapan belagat kitaplarının hemfikir olduğu bir husus şiirin “mevzun ve mukaffa” yani vezinli ve kafiye olmaları gerektiğidir. Klasik Türk şiirinde kullanılagelen kafiye, Araplar tarafından VIII. yüzyılda sistemleştirilerek ilm-i kavâfi adında bir dal oluşturmaları ile geliştirilmiştir. Bu bilim dalının belirlediği kafiye kuralları, Fars ve Türk edebiyatlarında da bazı farklılıklar ile kullanılmıştır. Kafiye, mısra sonlarında sesle ilgili bir ahenk unsuru olmanın yanında nazım şekillerinin tasnif edilmesinde de önemli bir role sahiptir.²²⁸ Bu şekilde sistemleştirilen kafiye bir edebiyat terimi olarak, mısra sonlarındaki birbirine benzeyen seslerin tekrarlanmasına verilen addır. Bu tekrarlanan kelimelerin ya kendilerinin ya da anlamlarının farklı olması gerekmektedir.²²⁹

Kafiye aslen oluşturan şey, tekrarlanan bir ses olup bu sesi gösteren harfe revî adı verilmiştir. Revî harfinden sonra, aynı anlam ve fonksiyonda tekrarlanan kelimelerin bütününe *redif* denir. Klasik kafiye usulü, tekrarlanan harflerinin türüne göre 2’ye ayrılır: Mücerred ve Mürekkep kafiye. İçerisinde yalnızca revî harfini bulundurarak oluşturulan kafiye *mücerred kafiye* denilmiştir. Mürekkep kafiye ise kendi içerisinde üçe ayrılmaktadır. Med harfleri olan elif, vav ve ye harflerinden sonra tekrarlanan bir revî harfi gelmesi durumunda bu harflere ridf-i elifi, ridf-i vâvî ve ridf-i yâvî denir ve ridf harflerini barındırdıkları için de mürdef kafiye diye isimlendirilirler (Ör. nihân/cihân, behîn/güzîn, buhûr/gurûr). Mısra sonlarında benzer iki ses bulunması durumunda bu seslere kayd harfleri denir ve bunların oluşturduğu kafiye çeşidi de mukayyed kafiye olarak adlandırılır (Ör. leng/reng). Revî harfi ile med harfi olan elif arasında harekeli bir haf bulunması durumunda med elifine te’sis elifi denmektedir. Te’sis harfinin bu şartlar altında bulunması durumunda müesses kafiye oluşmaktadır. Te’sis elifi ile revî arasındaki harfin aynen tekrarlanması şartı yoktur (Ör. kerâmet/ibâdet).²³⁰

²²⁸ Osman Ünlü, “Eski Türk Edebiyatı Derslerinde Kafiye Öğretimine Dair Öneriler,” *Celal Beyar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, c.10, S. 2, s. 326-327.

²²⁹ M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 257.

²³⁰ M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 272.

Hamdullâh Efendi'nin manzumelerinde hangi nazım biçimlerinde hangi kafiye çeşitlerini kullandığı nazım biçimlerine göre ayrı ayrı incelenen kısımlarda zikredilmiştir. Burada genel olarak tüm Divânçe'de Hamdullâh Efendi'nin en çok hangi kafiye seslerini kullandığını anlamak adına genel bir tablo yapılması elzem görülmüştür. Hamdullâh Efendi'nin tek kafiye şiiirlerinde hangi sesleri tercih ettiğı ve bunların toplam değeri aşağıdaki gibidir:

Tablo 14: Hamdullâh Efendi'nin tüm şiiirlerinde kullandığı kafiye türleri

Kafiye Çeşidi	Kaside		Kıta ve Tarihler		Gazel		Toplam
Mücerred Kafiye	r, (ر) â (2) (ا)	3	â(10), (ا) b, (ب) d, (د) l, (ل) m, (م) r, (ر)	15	â (2), (ا) n, (ن) r, (ر) t, (ت) l, (ل)	6	24
Mürdef Kafiye	elif(2), yâ(3)	5	elif(9) vav(3) yâ(4)	16	elif(27) vav(2) yâ(2)	26	52
Mukayyed Kafiye	-	-	nd, (ند)	1	ng(2), (نگ) mn, (من)	3	4

Tabloya bakıldığında Hamdullâh Efendi'nin 52 şiiirinde mürdef kafiye kullandığı görülmektedir. Bu toplam şiiirlerin %59'una tekabül etmektedir. Üç farklı ses ile yapılan mürdef kafiye içerisinde ise 38'i elif harfi ile yapılan seslerden oluşmaktadır. Elif harfi ile yapılmış mürdef kafiye, kullanım sıklığına göre toplam 24 şiiir ile ikinci sırada yer alan mücerred kafiye'den dahi daha fazla kullanılmıştır. Bu da Hamdullâh Efendi'nin elif sesi ile oluşturulan ahenge daha fazla temayül ettiğinin göstergesidir. Ayrıca Türkçede uzun ünlünün bulunmadığı bilgisinden hareketle uzun ünlü vasıtası ile yapılan bu kafiye'nin Arapça ve Farsça kelimeleri havi olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki şiiirler mürdef kafiye'ye örnek teşkil edip zikredilen bu hususları destekler mahiyettedir:

Bârekallâh baht u taht u tâc u mülk oldu sa'îd

Levhaşallâh âleme neşr oldu bir şevk-i cedîd (K. 2/1)

Beñzerim kaçına zu‘m ile olup ğurre-i nāz

Ayda bir görünüyor ğurre-i bālā-pervāz (Türk. G. 12/1)

Be-nūk-i hāme maẓmūnhā zi-rengīnī-i ħod-ħūn şod

Zi-reşk-i hāme-i men ħançer-i cellād dil-ħūn şod (Fars. G. 7/1)

Ĥamd ola erdi yine vaqt-i feraħ-zā-yı bahār

Buldu ārāyiş-i nev sāha-i bāğ u gülzār (K. 6/1)

Toplam 24 şiirde olmak üzere %30 oranında kullanılan mücerred kafiye ise aynen tekrar eden ünsüz harflerden ziyade 14 şiirde “â” sesi ile kafiye oluşturulması dikkat çekmektedir. Nitekim bu ses de mürdef kafiyenin oluşturduğu “elif” ahengini destekler mahiyette olup yine uzun ünlü barındırması hasebiyle kafiye kelimelerinin Arapça ya da Farsça kelimelerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Aşağıdaki şiirler mücerred kafiye örneklerindendir:

Sipās-ı lā-yü‘add Allāh’a bu dem ĥamd-ı lā-yuḥşā

Yeñiden ‘ālemi ihsānı ile eyledi ihyā (K. 3/1)

Bes ki nāzik-ter şode billāh beden cānā turā

Ez ḥarīr-i nāz zībed pīrehen cānā turā (Fars. G. 2/1)

Sūr-ı sürūr-ı ‘ālem bī-şūr u şer ne-bāşed

‘Ayş-ı cihān çünin est bī-derd-i ser ne-bāşed (Fars. G. 10/1)

Bunlardan sonra oldukça nadir olsa da mukayyed kafiye örneklerine de rastlandığı görülmektedir. Mukayyed kafiye örneğine 4 şiirde tesadüf edilmiştir. Bu tablo, divan şairlerinin de genel bir tablosuna işaret etmektedir. Öyle ki ilk olarak mürdef kafiye ardından da mücerred kafiye genellikle en çok kullanılan kafiye çeşitlerindendir. Akabinde ise mukayyed kafiye ile karşılaşmak mümkündür. Aşağıdaki beyit mukayyed kafiye bir örnektir:

Ne-yābed reh verā ḥande zi-farṭ-ı şerm ü neng-i ḥĩş

Tebessüm hem ne-mī gonced dehān-ı seḥt-i teng-i ḥĩş (Fars. G. 15/1)

Bilindiği üzere divan şiirinin temel yapı taşlarından biri olan kafiye'nin kusursuz bir şekilde oluşması için belirli şartlar mevcuttur. Bu şartların sağlanmaması durumunda kafiye kusurları aşikâr olmaktadır.²³¹ Hamdullâh Efendi'nin Dîvânçesin'de kullandığı kafiye'ler, bu kurallar çerçevesinde incelendiğinde bariz kafiye kusurlarından sakındığı görülecektir.

Hamdullâh Efendi, kafiye oluşturmak için bazı şiirlerinde farklı yollara başvursa da birkaç tanesi dışındakilerin açık bir kusur olarak değerlendirilmeyecek mahiyette olduğu anlaşılmaktadır. Bunların en başında hurûf-ı müstahlefe gelmektedir. Hurûf-ı müstahlefe, Arap harfli olarak yazılan metinlerde Türkçe kelimelerdeki ünlüleri belirtmek için kullanılan “elif, vav, ye” harflerinin, metin içerisinde med harfi gibi kullanılmasına denir. Türkçe kelimelerde uzun ünlü bulunmadığından hurûf-ı müstahlefedeki kaynaklanan kafiye kusurlarına hoşgörü ile yaklaşılmıştır.²³² Aşağıdaki şiirlerin ilkinde, Hamdullâh Efendi'nin bu tasarruftan yararlanarak “yâre ve çâre” gibi kelimelerden Türkçe bir kelime olan “ara” sözcüğünü dâhil ederek oluşturduğu bir kafiye söz konusudur. Ayrıca bu gazelde yer alan kafiye seslerinin tamamının “âre” sesi ile bitip 7. beytinin “ara” sesi ile bitmesi, ses farklılığından oluşan *ikva* kusuruna işaret etmektedir. Diğer şiirde de “ayâğ ve bâğ” kelimeleri ile kurulan mürdef kafiye'ye, Türkçe “ağ” sözcüğünün dâhil edilip uzun okutulması ile oluşan hurûf-ı müstahlefe durumu söz konusudur:

“Âşıkñ sîne de biñ zaḥmı niçe yâresi var

Çekmeden ḡayrı onuñ şanma ki bir çâresi var

Ġazel-i Neş'et Efendi'ye belî Ḥamdullâh

Rûtbe-i nuṭḡ-ı beşerle ḡatı çok **arası** var (Türk. G. 10/1-7)

Çekerse bezm-i tarabdan o rind ayâğ-ı ümîd

Cihânda olur aña ṡağ üstü bâğ-ı ümîd

Remîde âhû olur belki yâr şayd olmaz

Ḳurar tehî yere ḡöñlüm şikeste **ağ**-ı ümîd (Türk. G. 5/1-4)

²³¹ Bu kafiye kusurları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 273-275.

²³² Mücahit Kaçar, a.g.t., s. 88.

Son aslî harfleri farklı olmasına rağmen şairler tarafından revinin zorlama bir şekilde kafiye kabul edildiği örneklerle de rastlanmaktadır.²³³ Hamdullâh Efendi de kafiye sınırlarını zorlayarak bu nevi tasarruflarda bulunmuştur. Aşağıdaki gazel örneklerinin birincisinde şair, nâz ve pervâz kelimeleri ile oluşturduğu mürdef kafiye 2. beyitte son aslî harfî “ğ” olan “sığmaz” kelimesini katarak “maz” olumsuzluk eki ile zorlama bir şekilde kafiye yapmıştır. Başvurulan bu kafiye kusuru *îtâ-yı celî* olarak adlandırılmaktadır. Aynı zamanda Türkçe ekteki elif ünlüsü, med harfî gibi kullanıldığından hurûf-ı müstahlefe durumu da söz konusudur. Tamamı verilmiş olan diğer gazel örneğinde ise 1. ve 4. beyitte, Türkçe yönelme hal eki “a” ile mücerred kafiye oluşturulduğu görülmektedir. Öyle ki diğer beyitlerde kafiye “cüdâ, mübtelâ, nümâ” gibi Arapça ve Farsça kelimelerin asılları ile oluşturulurken diğer iki beyitte Türkçe ekler ile oluşturulması zorla kafiye yapıldığına işaret etmektedir. Ayrıca önceki örnekte olduğu gibi burada da Türkçe “a” seslerinin diğer kafiye seslerine denk olması için hurûf-ı müstahlefe yolu ile uzun ünlü olarak kabul edildiği görülmektedir.

Beñzerim kaçına zu‘m ile olup gırre-i nâz

Ayda bir görünüyor gırre-i bâlâ-pervâz

Zülfünüñ târ-ı miyânına şokulmuş sünbül

Nâ-becâ vaz‘ını gör kim buña zanbağ sığmaz (Türk. G. 12/1-2)

Netdiñ ey baht ol girân hâbıñla bilmezsin baña

Ger hikâyet etsem efsâne gelir cümle saña

Bü’l-hevesler buldu yer kûyunda yâriñ her biri

Muktezâ-yı tâli‘imdir ben hemân düşdüm cüdâ

Vereli dil teng oldu baña bu dâr-ı cihân

Dost değil düşmen dahı olmasın aña mübtelâ

Ol perî-tal‘at nihân olunca rahm eyler diyü

²³³ Ayrıntılı bilgi için bk. M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 270.

Da[°]veti-çün kâşîd-ı efğānı şaldım her yaña

Tab[°]-ı Hamdullāh neden bu gūne ğarrā nazm-ı ter

Kāndan çün gevher-i nāyāb oldu rū-nümā (Türk. G. 3)

Bir diğér husus ise Arap alfabesindeki yâ'nın, harf-i med görevi ile kullanıldığı zaman yâ-yı ma'rûfe, imla görevinde kullanıldığı zaman ise yâ-yı mechûle şeklinde isimlendirilmesidir. Şairlerin bu iki hususu, bir şiirde birlikte kullandıkları örnekler mevcuttur. Bu durum gerçekleştirilirken, söyleyiş zorlaştırılmayıp fesahatin bozulmamasına dikkat edilmelidir.²³⁴ Hamdullāh Efendi'nin Dîvânçe'sinde 3 kıta nazım biçimi ile yazılmış şiirinde bu tür kafiyeye başvurduğu görülmektedir. Aşağıda 27 beyitten oluşan bir tarih manzumesinin ilk 5 beyti verilmiştir. Bu şiirde aslen tekrar eden seslerin "lî" sesleri olup mukayyed kafiyeyle örnek teşkil etmesi gerekmektedir. Nitekim ilk beyitte velî, 4. beyitte ezeli, 14. beyitte velî, 18. beyitte celî ve 27. beyitte yer alan belî kelimelerinde yâ harflerinin med görevi ile kullanıldığı görülürken diğér beyitlerde imla görevinde kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu durum Hamdullāh Efendi'nin birkaç manzumesinde de olsa sınırlarını zorlayarak zorla kafiyeyle başvurduğunu gösteren bir örnektir. Aynı zamanda bu şiir vasıtası ile aynı kafiyenin birden fazla kullanımının gazelde hoş karşılanmazken daha hacimli olan diğér nazım biçimlerinde aralarında birkaç beyit olması şartı ile hoş görüldüğü²³⁵ zikredilmelidir. Aşağıdaki manzumenin de ilk beytinde velî kelimesi kafiye olarak kullanılırken 14. beytinde tekrar kullanıldığı görülmektedir. Öte taraftan Hamdullāh Efendi'nin bu tarz bir kullanıma gazellerinde başvurmadığını belirtmekte fayda vardır.

1 Şeref-i taht-ı şehî hâzret-i Sultân Selîm

Rûhdur devlet ü dîne o şehensâh-ı velî

2 Verdi tevfiķ her emrinde Hudâ-yı müteâl

Ser-te-ser etdi musahhar aña mülk ü milelî

3 Ne murâd eylese ol şeh o emirde vardır

²³⁴ Mücahit Kaçar, a.g.t., s. 90.

²³⁵ M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 274.

‘Avn-i yezdān ile te’yīd-i İllāhīniñ **eli**

4 Ğurre-i cebhe-i hikmet gül-i bāğ-ı fiṭnat
Cān-ı cişm-ı ‘azamet mazhar-ı feyz-i ezelī

5 Hüsni-i tedbīr-i mülūkānesi oldu müşmir
Kıldı münkād Hūdā emrine cümle düvelī (T. 4/1-5)

Hamdullāh Efendi’nin gazel, kaside ve kıta nazım biçimi ile yazılmış şiirleri dışında 2 adet de mesnevi nazım biçimi ile yazılmış şiiri bulunmaktadır. Bilindiği üzere mesnevi nazım biçimi ile yazılan şiirlerin her beyti kendi içerisinde kafiyeleşmiştir. Klasik Türk şiirinde kafiye oluşturulan kelimelerin ekseriyetle Arapça ve Farsça olduğu bilinmektedir; fakat buna mukabil şairlerin Türkçe kelimeler ile de kafiye oluşturmakta herhangi bir beis görmedikleri anlaşılmaktadır. Yukarıda örnekleri verilen hususlar dışında Hamdullāh Efendi’nin mesnevi nazım biçim ile yazdığı şiirlerinde de beyitler arasında Türkçe kelime ve eklerle kafiye oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Aşağıdaki beyitler Türkçe kelime ve ekler ile yapılan kafiye örnekleridir:

Münḥaşırdır saña ḳadir **bilmek**
Ma‘rifetmendiñ eşkini **silmek** (M. 1/4)

Şoñu yāve olup olur ḥaṭarı
Varaḳ-ı dīgeriñ tamām yeri (M. 1/11)

Hīḳ bir kimse **etmemiş** ise de
Böyle vādīye **gitmemiş** ise de (M. 1/22)

Ḳays-ı nā-kāma iḳtidā **edeyim**
Başım alup da bir yaña **gideyim** (M. 1/27)

Himmetiñle biraz gezip **tozayım**
Feleke ben de bir toḳat **bozayım** (M. 1/29)

omadı h lime m z ya alar

B -edeblikde eyledi mu tar (M. 1/36)

Merhamet c   eder ise sende

 am de il hi  e er  omaz bende (M. 1/39)

G h kıızıl n r d nesi gibi y z 

G hice olur ama k l  ks z  (M. 2/4)

Her  a an kim ol kem lini bulur

H lk ile dend n dend ne gir r (M. 2/5)

Ol  eker-leb g   edince pendimi

G yiy   andım Mı ırlı kendimi (M. 2/7)

Hamdull h Efendi'nin bu zikredilenlerden sonra g zle g r l r kafiye hataları yapmayıp kafiyei klasik usul n gerektirdi i  ekilde kullandığını s ylemek yerinde olacaktır.

3.2.1. Musammat Kafiyele

 ki e it par aya b l nen aruz kalıpları vasıtasıyla mısra ortalarında i  kafiye olu turacak  ekilde yazılıp  iir boyunca kafiyeinin ortada ve sonda devam ettirildi i kafiye t r ne musammat kafiye denmektedir. Kafiyelelerin bu  ekilde devam ettirildi i manzumelerde ahenk  n plandadır. Hamdull h Efendi D v n sin'de de 4 adet musammat kafiyei manzume bulunmaktadır. Bunların 3'  kıta nazım bi imi ile di eri ise gazel nazım bi imi ile yazılmıştır. Bu  iirlerin 3'  d rt m ste il n biri ise d rt m te  il n kalıbı ile yazılmıştır. D rt m ste il n kalıbı ile olu turulan musammat  rneklelerine di er  airler tarafından da  ok a ra bet edildi i g r l rken d rt m te  il n kalıbının nadir kullanılan vezinlerden olsa gerek fazla  rne ine rastlanmaz. A a ıdaki musammat kafiyei  rneklelendirecek, iki farklı aruz kalıbı ile yazılmış manzumelerin, her ne kadar tamamı musammat kafiyei olarak yazılmış olsa da konuyu  rneklelendirmeleri a ısından yalnızca ilk iki beyitleri verilmiştir:

[müstefîlün müstefîlün müstefîlün müstefîlün]

Şāhenşeh-i encüm-‘abîd zıll-i Hudāvend-i mecîd

Ya‘nî ki hân ‘Abdülhamîd o şāh-ı memdūhū’l-verā

Ārām-ı cān-ı salţanat cān-ı cihān-ı memleket

Şāh-ı Süleymān-menķabet sultān-ı manşürü’l-livā (T. 11/1-2)

[mütefā‘ilün mütefā‘ilün mütefā‘ilün mütefā‘ilün]

Yaşasun cihānda bu şeh Selîm zafer u naşar olalar nedîm

Keremi resā himemi ‘amîm şeref-i zamān melik-i necîb

O veliyy-i ni‘met-i her enām o kadar büleddir aña maķām

Ne dem ede vaşfı içün kıyām o yüce maķāmı bulur haţîb (T. 3/1-2)

3.3. Redif

Redif, kafiyei oluşturan ses reviden sonra aynı anlam ve fonksiyonda gelen ek, kelime ya da kelime topluluklarına verilen addır. Ek ile değil de belli bir kelime ya da kelime topluluğu ile yazılan redifler şiirde bir düşünce oluşturup şiirin muhtevasına ışık tutarlar²³⁶ ve hatta Fuzûlî’nin *Su Kasidesi* örneğinde olduğu gibi bazı şiirler redifleri ile isimlendirilirler. Redif ahenk bakımından şiirde kafiyeden daha üstün görülmüştür. Öyle ki Yahyâ Kemal’in redif ile ilgili dile getirdiği meşhur ifadeleri bu durumu daha da vurgular mahiyettedir:

“Arab’ın şiirinde redif usludur; fakat Acem ile Türk’ün şiirinde azgındır, taşkındır, coşkundur. Türk’ün ve Acem’in şairleri kafiye den ziyade redife basarlar. Bilhassa Türk’ün manzumeleri denilebilir ki adeta rediften doğar, Türk redifi buldu mu şiirin asıl özünü söylemiş demektir. Duygusuz şairler redifte tıpkı cankurtarana sarılır gibi sarılır, duyguları ise şevkin en yüksek zirvesine fırlamak için basarlar.”²³⁷

²³⁶ M. A. Yektâ Saraç, a.g.e., s. 260.

²³⁷ Yahya Kemal Beyatlı, *Edebiyata Dair*, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2010), s. 133-14.

Hamdullâh Efendi Dîvânçesin’de yer alan 92 manzumenin 46’sında redif bulunmakta olup bu rediflerin 21 tanesi Farsça gazellerde, biri Arapça kıtada bulunmaktadır. Redifsiz olarak kaleme aldığı manzumelerin daha çok olması ve redifli manzumelerinin de yarısının Farsça gazeller olması Hamdullâh Efendi’nin Türkçe olarak kaleme aldığı manzumelerinde redife çok fazla temayül etmediğine işaret etmektedir.

Kullanılan rediflerin 16 tanesi sözcük halinde, 15 tanesi ek halinde, 15 tanesi de ek ve kelime halindedir. Ek halindeki rediflerin 6 tanesinde bildirme eki olan “dır”, iki tanesinde de belirtme hal eki olan “ı” kullanılmıştır. Ek ve kelime ile oluşturulan rediflerden ise Farsça iki gazelde yer alan “-ı men” redifi iki defa kullanılmış olup bunlar dışındaki tüm redifler birer defa kullanılmıştır. Aşağıda Dîvânçe’de kullanılan tüm redifler, kullanım şekillerine göre bir tablo halinde gösterilmiştir:

Tablo 15: Hamdullâh Efendi’nin tüm şiirlerinde kullandığı redifler

Kelime Halindeki Redif	Toplam	Ek Halindeki Redif	Toplam	Ek+Kelime Halindeki Redif	Toplam
cānā turā	1	-ı/î	3	-ı fîrne est	1
şod imşeb	1	-dır	6	-mî bâşed	1
în çünîn bāyed	1	-emrā	1	-der bagal	1
şod	1	-rā	1	-i hîş	1
būd	1	-eş	1	-ı men	2
kerd	1	-uhu	1	-i devrān	1
ne-bāşed	1	-ler	1	-dan bî-haber	1
bāşed	1	-ından	1	-si var	1
henūz	1			-ı neylersin	1
kerdem	1			-ı ümîd	1
hāhed dilem	1			-ı içinde	1
ârzū dārem	1			-ı hasretidir	1
oldu	1			-dır sabā	1
nedir	1			-dır bana	1
bāis	1				
kābildir	1				

Beyitler arasında bulunan deęiřik duygu ve dūřūnceleri, belirli bir kavram ile birbirine baęlayan redif vasıtası ile her beyitte farklı farklı konulara yer verilmiř olsa dahi okuyanda ve dinleyende bir bütūn řiir etkisi hissettirilmektedir. řairler, özgūn, etkili ve farklı redifler bularak gazellerini redifli bir řekilde yazmak için çaba sarfetmiřlerdir. Birçok gazel de redifinin etkileyicilięi dolayısıyla beęenilmiř ve bařka řairlerce tanzir edilmiřtir. Bu nedenle redif řiiri bütūnleřtiren, birleřtiren önemli bir çaęrıřım öęesi olmuřtur.²³⁸ Bu bilgilerden hareketle Hamdullāh Efendi'nin de kullandıęı rediflerin, gazellerindeki beyitleri birleřtiren etkisi söz konusudur. Yalnızca bildirme ekleri ya da birleřik fiillerle yapılan rediflerin, řiiri birleřtirmeye fazla katkısı olmasa da “hasret, ümīd, der-bagal, bâis, neylersin, nedir, bī-haber, īn ūnīn bâyed, fitne est” gibi kelimelerin her beyitte tekrarlanması řiirin tamamına yayılan bir ahenk oluřturmasının yanında muhtevaya dair de bir bütūnlük arz etmesi açısından önem arz etmektedir. Hasret redifli gazelin tamamında sevgiliye duyulan özlemin, fitne redifli gazelin tamamında sevgilinin fitnelerinin, neylersin redifli gazelin tamamında lüzumsuz görūlen řeylerin anlatılması redifin muhtevaya katkısını örneklendirir mahiyettedir.

²³⁸ Cem Dilçin, a.g.m, s. 90.

IV. BÖLÜM: HAMDULLÂH EFENDİ DÎVÂNÇE’SİNİN ÇEVİRİ YAZISI VE DİLİÇİ ÇEVİRİSİ

NÜSHA TAVSİFİ

Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Koleksiyonu 752’de yer alan bu nüsha, biri Farsça olmak üzere 27 tarih manzumesi ve biri Arapça olmak üzere 6 kıta, 24’ü Farsça olmak üzere 40 gazel, 8 kaside, biri Şevket biri Hayâlî ikisi de Bîdil’e yazılmış olan 4 Tahmis, 2 mesnevi, Farsça olmak üzere 2 müfret, biri Arapça olmak üzere 4 matla barındıran bir Dîvânçe’dir.

Zahriye sayfasının en başında Hamdullâh’a ait olduğunu belirten “Dîvân-ı Hamdullâh” ifadesi yer almaktadır. Aynı sayfada vakfedildiğine dair bir mühür ve Millet Kütüphanesi kaydı bulunmaktadır. Aynı zamanda mektupların bittiği 56a sayfasında da Millet Kütüphanesi’ne ait bir mühür bulunmaktadır. Vikaye yaprağında mücerred olarak yazılmış bazı beyitler dışında müstensih Arif tarafından Halet Efendi’nin reisliğe gelmesine dair düşürdüğü 6 beyitlik bir tarih manzumesi yer almaktadır. Diğer sayfada ise Millet Kütüphanesine ait bir mühür ile zahriye sayfasında bulunan vakıf kaydının aynısının altına “752” numarasının yazılmış olduğu bir kopyası mevcuttur.

Eser 1b’de başlayıp 58a’da hitama ermektedir. 46b’den sonra manzumeler bitmekte ve Hamdullâh Efendi’nin bizzat kendisi ya da başkaları adına yazıp gönderdiği 8 mektup ile son iki varakta müstensihin yazdığı bir dua metni yer almaktadır.

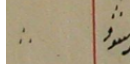
238X140,183X81 mm. ölçülerinde olup sırt ve kenarları meşin, yüzü ebru desenli, şirazeli bir cilttir. Eser krem rengi, aharlı, su yollu kâğıt üzerine talik hatla yazılmıştır. Aslen harekesiz bir hat olmakla birlikte okuyucunun karıştırma ihtimali olacağı düşünülen bazı kelimelere özel harekelendirme yapıldığı görülmektedir.

Kırmızı, mavi, pembe, yeşil, siyah ve altın rengi ile süslenmiş, çiçek motifli bir serlevhası vardır. İlk 4 varak kalın cetveli, cetvelin kalın iç tabakası yaldızlı, ince dış tabakası siyah mürekkeplidir. Bu ilk varaklarda yer alan 4 tarih manzumesinin başlıkları, pembe/yeşil/sarı ya da mavi/yeşil/sarı renklerle kaplı levhalar içerisine kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 5a’dan 56a’ya kadar kırmızı renkli ince cetveller bulunmaktadır. Tüm manzumeler 2 sütun halinde yazılmış olup yalnızca mahlas beyitleri tek sütunda yazılmıştır. Her varakta 17 satır bulunmaktadır. Mahlasın geçtiği yerler, mısralar arasındaki iç kafiyelerin belirtildiği duraklar, başlıklar ve tarihler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Her varağın b yüzünde bir sonraki sayfanın nasıl başladığına işaret eden reddade mevcuttur.

32b, 33a, 37a, 37b, 38a, 41a, 45b sayfalarının derkenarlarına yazılmış manzumeler bulunmaktadır. 26a sayfasının derkenarına siyah mürekkeple, 50b sayfasının derkenarına da kırmızı mürekkeple düşülmüş bir “sahh” kaydı bulunmaktadır. 26a sayfasında “Adli bir kişvere kaşd etse nigāh eylemege/ Lāne-perdāz olur anda yemāme šāhīn” şeklinde yer alan beyitte “yemāme” kelimesinin üzerine üç nokta konulmuş ve aynı şekilde derkenarda da üç nokta konulup “hamāme” tercihi altına sahh kaydı düşülerek gösterilmiştir.²³⁹ 50b sayfasında ise yardımcı fiili eksik yazılmış “nusret” kelimesinin üzerine kırmızı mürekkeple bir çizgi çekilmiş ve derkenarda da kırmızı mürekkeple “olması” kelimesi eklenerek altına sahh kaydı düşülmüştür.²⁴⁰

34a sayfasında ise takdim-tehir yapılması gerektiğini gösteren “ح” ve “م” işaretleri yer almaktadır.²⁴¹ Ayrıca bazı beyitlerde hem metin içerisinde hem de derkenarlarda şu şekilde üç

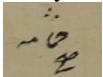
nokta konulduğu görülmektedir:

Üç noktanın konulduğu yerler çoğunlukla vezinde aksaklığın olduğu yerlere işaret etse de herhangi bir problemin olmadığı yerlerde de konulması dikkat çekmektedir. Genel kabule göre üç noktanın konulduğu yerler, kontrol edenin kontrol esnasında kaldığı yere işaret etmektedir. Fakat bazı yerlerde üç noktanın üst üste konulmuş olması kalınan yere işaret etmekten ziyade müstensih'in elindeki müsvedde nüshanın eksik ya da okunamaz durumda olduğunu veya müstensih'in hatalı görüp müdahil olmaya çalıştığını destekler mahiyettedir. Nitekim herhangi bir vezin aksaklığı olmadığı halde üç noktanın konulduğu bazı beyitlerin diliçi çevirisini yaparken fazlaca zorlanmamız ve sahh kaydının düşüldüğü yerlerde sahh kaydına rağmen üç noktanın da konulması bu hususu destekleyen diğer etkenlerdendir. Her hâlükârda tüm bu hususlar, nüshanın tamamlanırken ya da tamamlanmasından sonra bir kez daha dikkatli bir şekilde kontrol edilip düzeltildiğine işaret etmektedir.

Eserin 55b sayfasında yer alan

²³⁹ Kaydın yazmadaki görüntüsü şu şekildedir:

²⁴⁰ Kaydın yazmadaki görüntüsü şu şekildedir:

²⁴¹ Takdim-tehir yapılması gerektiği derkenarda şu şekilde gösterilmiştir:

“Nazar-gāh-ı erbāb-ı ʿirfān ve mahfil-i aşhāb-ı itkāna bu ʿabd-ı ʿāciz-i nā-çiz-i hāk-rāh-ı ehl-i maʿārif **Muṣṭafa ʿĀrif** ʿalā vetireti ’l-īcāz baṣ-ı maḳāle bu gūne āgāz eder ki bundan aḳdem bā-pāye-i ḳazā-i İstanbul ile müterāḳḳib-ı ṣadāret-i Anaṭolu iken **biñ iki yüz on yedi tārīhinde** intikāl-i ṣadr-ı dār-ı naʿīm iden veliyyü’n-niʿmetim ve neseksāz-ı terbiyetim efendim **ḳalʿa-i kebīr ḥalīfesi zāde Ḥamdullāh** efendi merḥūm ḥazretleriniñ nazman ve nesren āṣār-ı ṭabʿ-ı belāḡat-diṣārları olan Fārisī vü Türkī vü ʿArabī ḳaṣāyid ü ḡazeliyyāt ve münṣeʿāt-ı ṣaḥīfe-i ʿālemde mensī olmayıp merḥūm u mebrūr ḥazretleriniñ ḥayr ile yād olmasına vesīle olmak ḳaṣdıyla āṣār-ı mezkūra dest-res mümkün olduḡu mertebe cemʿ u tertīb ḳılındı”

ifadelerden hareketle müellifin Kale-i Kebir halifesizāde Ḥamdullāh Efendi olup 1217 senesinde vefat ettiḡi, müstensihin ise Mustafa Ârif adında bir zat olduḡu bilgilerine ulaşılmaktadır. Bu bilginin altına 1218 tarihi düşülmüştür. Müstensih tarafından düşülen bu tarihin istinsah tarihi olması kuvvetle muhtemeldir. 56a sayfasında müstensihin düşürdüḡü tarih manzumesinden de Ḥamdullāh Efendi’nin 1217/1802 yılında vefat ettiḡi bilgisi edinilmektedir. Ayrıca bu manzumeden müstensih Mustafa Ârif’in kendisini Ḥamdullāh Efendi’nin perverdesi olarak vasıflandırmasından anlaşıldıḡına göre müstensihin Ḥamdullāh Efendi’nin yetiştirdiḡi talebelerinden biri olduḡu anlaşılmaktadır.

Bu nüshada yer alan Dîvânçe’deki şiirlerin başı ve sonu aşağıdaki gibidir:

Başı (1b): Gül-i riyāz-ı besālet Selīm Ḥān ki odur

Ḥamāset ile muvaṣṣaḥ iden bu dünyāyı

Sonu (46b): Ol şeker-leb gūş idince pendimi

Gūyiyā şandım Mısırlı kendimi

Dîvânçe’deki şiirlerden sonra yer alan münṣeatların başı ve sonu aşağıdaki gibidir:

Başı (46b): Esʿad Efendi-zāde Meḥmed Şerīf Efendi Ḥazretlerine Verilen Şüret-i ʿArz-ı ḥāldir.

Sonu (55b): Eḡer bu taraıdan taḥrīr u inhāya muḥtāc-ı ḥālet var ise cānib-i çākerīyi inbāh u ikāz buyurmaları bābında ʿināyet ü iḥsān devletlü ʿināyetlü ʿālī-himmetlü velī-niʿmet-i bī-minnetim efendimiñdir.

Metnin Kuruluşunda Dikkat Edilen Hususlar

1. Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Koleksiyonu No: 752’de olmak üzere tespit edilen tek bir nüshadan hareketle metin oluşturulmuştur.
2. Dîvânçe’de tüm nazım şekilleri herhangi bir düzen olmaksızın karışık bir şekilde yer alsa da neşre hazırlanan metinde kasideler, tarihler/kıtalar, tahmisler, Farsça gazeller, Türkçe gazeller, mesneviler, müfret ve matlalar şeklinde sıralanmıştır. Dîvânçe’nin sonunda yer alan mektuplara da yazmadaki sırasıyla en sonda yer verilmiştir.
3. Tüm şiirlere ve tüm şiirlerdeki her bir beyte sırasıyla numara verilmiştir. Gazellerin numaralandırılması Romen rakamları ile yapılmıştır.
4. Tahmislerde ekleme yapılan beyitler italik yazılarak tefrik edilmiştir.
5. Dîvânçe’de yer alan tarih düşürmelere öncelikle tarihlendirme yapılan mısralar hem Latin hem de Arap harfli olarak yazılmıştır. Bu tarih manzumelerinin her biri inceleme kısmında ayrıntılı olarak değerlendirildiğinden metin içerisinde tarih düşürmelerin nasıl olduğuna dair bilgilendirme yapılmamıştır.
6. Müstensih tarafından hatalı bir şekilde harekelenen harfler veya kelimelerin dipnotta gösterilmeksizin müdahale edilmesi hususunda M. Fatih Köksal’ın²⁴² teklifine bağlı kalınmıştır. Ancak harekeleme dışında tamire ihtiyaç duyulan yerlerde yazmanın fotoğrafı aparatta gösterilmiş ve tamir yapıldığına dikkat çekilmiştir.
7. Her bir şiirin yer aldığı varak numarası, şiirlerin başlıklarına denk gelecek şekilde gösterilmiştir. Bunun dışında şiirler içerisinde ayrıca bir varak numarası verilmemiştir.
8. Yazmada bir şekilde unutulup yazılmadığı düşünülen kelime grupları ya da cümleler köşeli parantez içinde noktalar konularak [...] gösterilmiştir.
9. Okunamayan kelimelerde < > işaretleri arasına veznin gerektirdiği eksik hece değeri kadar nokta konulmuş; okunduğu halde anlamlandırılmasında şüphe duyulan kelime ya da ibarelerden sonra ise (?) işareti konulmuştur.
10. Şiirlerde noktalama işaretlerine başvurulmamıştır. Ancak bazı vurgulanması gereken ifadeler “...” şeklinde gösterilmiştir.
11. Yazmanın sonunda yer alan mektuplarda noktalama işaretleri kullanılmıştır.
12. Her bir şiirin başına hangi vezinde yazıldığı bilgisi verilmiştir.
13. Metinde yer alan ayet veya hadis gibi Arapça cümle ya da ibareler, eğik olarak vurgulanmıştır.

²⁴² “Metin Tamiri (Usul ve Esaslar, Uygulamalar ve Bazı Teklifler)”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, c. 1, İstanbul 2008, s. 169-190.

14. Ayet mealleri <http://www.kuranmeali.com> adresli siteden tespit edilmiştir. Burada yer alan meallerden Diyanet Vakfı'nın yeni meali esas alınmıştır.
15. Vezne dair herhangi bir problemin olduğu özel durumlar dipnotta izah edilmiştir.
16. Özel isimlere birleşen ekler, kesme işareti ile ayrılmıştır.
17. Uzun ünlülerde yapılan zihaf uygulamaları, italik olarak gösterilmiştir.
18. İki ünlü arasında yapılan ulamalar “_” işareti ile birbirine bağlanmıştır.
19. Farsça asıllı ek ve kelimelerin imlasında, eklerin kelimelerle birleşimlerinde İsmail Ünver'in²⁴³ tekliflerine bağlı kalınmıştır.
20. Aslen hemzeli yazılan kelimelerin hemzeli mi yoksa yâ'lı mı yazılması noktasında, esas alınan nüshanın Arap harfli metindeki yazılışlarına bağlı kalınmıştır.
21. “Allâh” lafzının olduğu tamlamalarda normal tamlama yazım kuralları iptal edilip herhangi bir işaret kullanılmadan “Allâh” lafzı birleştiği kelimeyle birlikte yazılmıştır.
22. Metnin çeviriyazısında, günümüz Türkçesi imlası esas alınmış ancak “için” kelimeleri yazılışlarına uygun olarak “içün” şeklinde okunmuştur.
23. Arapça asıllı kelimelerin seslendirilmesinde, mümkün olduğunca hangi vezinden geliyorlarsa o veznin seslendirilmesine göre yazılmıştır.
24. İktibaslar Latin harfleriyle yazılıp sadece italik olarak vurgulanmıştır.
25. Yazmada sonu “b” ile biten sözcükler “p”ye dönüştürülerek yazılmıştır.
26. Başlığı olmayan şiirlere [] işaretleri içerisinde muhtevaya uygun bir başlık eklenmiştir.
27. Metin içerisinde geçen özel isim ve kavramlar, diliçi çevirilerinin yapıldığı sayfalarda kısaca notlandırılıp gerekli kaynaklara yönlendirilmiştir.

²⁴³ “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Turkish Studies Dergisi*, c. 3, S. 6, 2008, s. 1-46.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء °

آ a, ā

ب b

ت t

ث s

ج c

چ ç

ح ḥ

خ ḫ

د d

ذ z

ر r

ز z

ژ j

س s

ش ş

ص ş

ض ḍ, ž

ط ṭ

ظ ṣ

ع °

غ ğ

ف f

ق k

ك k, g, ñ

ل l

م m

ن n

و v, u, ū, o

ه h, a, e

ی y, ı, i, ī

METİN

KASİDELER

[16a]

1

**Der-Vaşf-ı Süḥan-Āferīn-i Pādişāh-ı Rūy-ı Zemīn Ce'alellāhu Lehü
Hüsne Karīnin**

mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün

1 Bi-ḥamdillāh ḥālā dem bu dem devrān bu devrāndır
Ki Ḥaqq'ın ni'meti ḥurd u kelān-ı nāsa erzāndır

2 Ḥudā'ya şükr-i bī-ḥad kim yetişdik böyle bir devre
Nizām u intizām-ı 'ālemiñ hengāmı bu āndır

3 Döner devrān bī-şekk 'avn-i Ḥaqq'la 'ahd-i Fārūḳ'a
Ki vakt-i fark-ı seng ü gevher ü dānā vü nā-dāndır

4 Bizi kul etdi zīrā bir şehe lutf eyleyip Mevlā
Dil-āgāh 'ārif-i billāhi öyle zıll-i Yezdān'dır

5 Dilinde cāy-ı ḥubb-ı salṭanat yokdur ki 'aynında
Külāh-ı ehl-i terk ile mücevher tāt yeksāndır

6 Seri efserde kendi taḥtda dil cānib-i Ḥaqq'da
Muḥaqqāḳ rūḥ-ı 'ālem gāvṣ-ı a'zam ḳuṭb-ı devrāndır

7 O şeh fermān-revāy-ı milket-ārāy-ı vilāyetdir
Saña işbāta anı ḳurṭa-i gūş it bu bürhāndır

8 Dür-i 'ālem-bahā-yı güfte-i nā-süftesin gördüm
Ke-enne ma'nī-i rengīn ile yāḳūt u mercāndır

1

Yeryüzü Padişahının Şiir Kabiliyetinin Vasıfları Hakkındadır. Allah Ona Güzel Bir Yaklaşım Kılsın

- 1 Elhamdülillah, şimdi Allah'ın nimetinin büyük küçük tüm insanlara kolayca ulaştığı an bu an, devran bu devrandır.
- 2 Böyle bir devre yetiştiğimiz için Allah'a çokça şükürler olsun. Çünkü âlemin düzen ve tertip bulduğu zaman bu zamandır.
- 3 Allah'ın yardımını ile devran şüphesiz ki taş ile cevherin, âlim ile cahilin ayırt edildiği Hz. Ömer devrine dönmüştür.
- 4 Allah ihsanda bulunup bizi; kalp gözü açık, velî ve Allah'ın gölgesi olan bir padişaha kul etti.
- 5 Gönlünde saltanat sevgisine yer yoktur. Öyle ki gözünde dervişlerin giydiği külah ile mücevher taç eşittir.
- 6 Başı taçda, kendi tahtda (olduğu halde) gönlü Hak yolundadır. Şüphesiz o, âlemin ruhu, gavs-ı azam ve kutb-ı devrandır.²⁴⁴
- 7 O padişah, ülkedeki tüm memleketleri süslemeyi emreden (bir padişahdır). Onu sana ispat etmek için bu bir delildir, kulağına küpe et.
- 8 Sözüünün dünyadaki değerli olan tüm şeyler değerinde olan saf incisini gördüm. Parlak renkli manaları ile sanki yakut ve mercandır.

²⁴⁴ Sûfiler derecelerini “tâlibîn, mürîdin, sâlikîn, sairîn, tahrîrîn, vasılîn, kutub” olmak üzere yedi tabakaya ayırmışlardır. Bunların en yüksek tabakası “kutub”dur. Bu kutuplar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, 1. bs. (İstanbul: Dergah Yayınları, 2015), s. 36.

- 9 Hoşā ebyāt-ı nā-dīde zihī şîr-i pesendīde
Ki silk-i nazmı zīb-i gerden-i gerdün-ı gerdāndır
- 10 Esāsı kürsî-i şerʿa nihāde mevʿize cümle
Bināsı beyt-i maʿmûre resim-âmûz bünyāndır
- 11 Meʿālî peyrev-i işr-i eḥādîş-i peyem-berdir
Müfādı ber-ṭarîḳ-i müstakîm-i naşş-ı Kurān'dır
- 12 Mezāmîni o rütbe muḡlaḳ ol rütbe müʾeşşir kim
Şile bu ḥüsn ile telfîḳine taḥsîn-i Ḥassān'dır
- 13 Ne mümkün zûr-ı fîkr ile o maʿnâlar gele ḳāle
Bunu ancak bilir ḥāl ehli kim ilhām-ı Raḥmān'dır
- 14 Feḥāvîsi o çār ebyâtıñ olmuş dört kitāblıḳ söz
Anuñ-çün dört başı āsumān-pîrā-yı ʿumrāndır
- 15 Bu ol eşʿārdandır kim künûz-ı cennete miftāḥ
Lisān-ı nāzımı evşāfına şāyeste ʿünvāndır
- 16 Cenāb-ı mülhem-i ğaybīden işbu gūne ilhāmı
Pezîrûfte olan ḳalb-i selīm-i şeh Selīm Ḥān'dır
- 17 O yektā gevher-i tâbende-i kân-ı şehāmet kim
Dili envār-ı esrār-ı İlāhî ile melʾāndır
- 18 Civān zātı gibi baḥtî dili temkîni kûh-āsā
Girāndır reşki tâ kim kûh-sāz-ı ḳadd-i pîrāndır

- 9 Eşi benzeri olmayan beyitleri, seçilmiş şiiri ne güzeldir. (Öyle ki) Nazmının incisi dönen feleğin gerdanındaki süstür.
- 10 Temeli, tamamı şeriat kürsüsüne konulmuş nasihatlerdir. Binası beyt-i mamura²⁴⁵ bile usul öğretecek (kadar güzel) bir yapıdadır.
- 11 (Şiirinin) meali, peygamber hadislerinin ayak izini takip eder. Anlamı Kur’ân nasslarının doğru yoluna uygundur.
- 12 Mefhumları o derece kapalı ve tesirlidir ki bu güzellik ile kelimeleri uyum içerisinde bir araya getirmesine verilen caize Hassan’ın²⁴⁶ takdiridir.
- 13 Düşüncelere dalarak o manaların söze gelmesi mümkün müdür? Bunun Allah’ın bir ilhamı olduğunu ancak ehli anlayabilir.
- 14 O dört beyitin anlamı dört kitaplık söz olmuştur. Bundan dolayı dört başı mamur/eksiksiz bir şekilde semayı süsleyendir.
- 15 Bu, cennet hazinelerine anahtar olan o şiirlerden biridir. Nâzımın lisanını vasfetmek için uygun bir unvan olmuştur.
- 16 Gayb âleminin ilham edicisinden gelen bu tür ilhamı, (ancak) padişah Selim Han’ın selim kalbidir.
- 17 Gönlü İlâhi sırların nurları ile dolmuş eşi benzeri olmayan o (padişah) yiğitlik ocağının parlayan mücevheridir.
- 18 Zatı gibi bahtı genç, gönlü ve temkini dağ gibidir. (Bu özelliklerinden dolayı) kendisine duyulan kıskançlık o kadar ağırdır ki yaşlı kimselerin sırtında dağ (kambur) ortaya çıkarır.

²⁴⁵ Bir görüşe göre meleklerin dünya yaratıldığı vakit Kâbe’nin bulunduğu yerde inşa ettikleri yapı, başka bir görüşe göre ise Hz. Âdem’e ihsan edilen bir köşktür. Ayrıntılı bilgi için bk. A. Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, OSEDAM, 1. bs., c.1, (İstanbul 2017), s. 225.

²⁴⁶ Sahabeden olup Hz. Peygamber’in şairi olarak bilinmektedir. Bk. Hüseyin Elmalı, “Hassân b. Sâbit”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.16, 1997, s. 399-402.

- 19 Ne lâzım ٲoğmayıp ٲoğması Һurşîdiñ bu eşnâda
Çerâğ-ı mihr-i  alem-tâb-ı ikbâli f r z ndır
- 20 Kesildiyse cih ndan nola d zd-i fitneniñ desti
Bu pehn  ç r-s ya ş hne-i  adli nigezb ndır
- 21 Dili ş f  der nu  yine  albi nerem-terdir
Demi r si  kel mı r st  ahdi sa t peym ndır
- 22 Һiy z-ı  ab  enh r-ı cin na reşk-ferm dır
Riy z-ı   t rı behcet-fez -y   alb-i r dv ndır
- 23 H c mu  fet-i c n-ı be  -y  m lk-i d şmendir
V c du d st na m ye-i  r miş-i c ndır
- 24 Felek f n s-ı şem i olma a bezminde ser-gerd n
Melek *inn  fetehn *-   nli a rezminde p y ndır
- 25 Zam n etn b-ı  etr-i c h na nisbet resen-p re
Zem n ordu-y  nuşret-c y na bir teng meyd ndır
- 26  az  ferm nına tesl m-i r   etmekde b - r m
 ader tedb rine teb iyyeten ber  de-d m ndır
- 27 Fel t nlar iş bet-k r -i re yinde dem-beste
Sikenderler ş k  -ı m lk- r sında  ayr ndır
- 28  ub r-ı p yidir genc ’l-cev hir  eşm-i  mm de
Nig h-ı rahmi iks r ’l- ay t-ı m stemen-d ndır

- 19 Bahtının cihanı aydınlatan güneşinin ırası parladığı sırada güneşin doğup doğmamasının ne önemi vardır.
- 20 Fitne hırsızının eli cihandan kesildiyse bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü onun adaletinin zabıtası bu geniş çarşıya bekçidir.
- 21 Gönlü saf, içi ayna, kalbi pamuk gibi yumuşaktır. Nefesi kuvvetli, sözü doğru, ahdi sağlam yemindir.
- 22 (Şiir) Kabiliyetinin havuzları cennet nehirlerini kısılandırır. Gönlünün bahçeleri, Rıdvan cennetinin kalbini neşelendirir.
- 23 Saldırısı, düşman ülkelerinin canına sürekli bir afettir. Varlığı, dostlarının kalbine huzur veren bir mayadır.
- 24 Felek, meclisinde mumunun fanusu olmak için sersemlemiş bir durumdadır. Melekler (ise) onun savaşı sırasında Fetih suresini okumakla meşguldür.
- 25 Zaman, onun mevkisi çadırının iplerine göre bir ip parçasıdır. Zafer peşinde olan ordusuna yeryüzü dar bir meydandır.
- 26 Kaza, onun fermanına ruhunu teslim etmekte acele etmektedir. Kader (ise) tedbirine boyun eğerek dünyadan el etek çekmiş durumdadır.
- 27 Düşüncesinin isabeti karşısında Eflâtûnların²⁴⁷ sesi soluğu kesilmiştir. İskenderler²⁴⁸ (ise) memleketi süsleyen haşmetine hayrandırlar.
- 28 Ümidin gözü için cevherler hazinesi, onun ayağının tozudur. Merhametinin bakışı, kederli kişilerin hayat iksiridir.

²⁴⁷ Eflâtûn: Aristo'nun hocası olup edebiyatta akıl, hikmet ve görüşlerindeki inceliklerle tanınmaktadır. Bk. Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, 1. bs. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), s. 423.

²⁴⁸ İskender: Tarih, edebiyat, tefsir, tasavvuf gibi birçok alana girmiş tarihi-efsanevi bir şahsiyet olan İskender'e, divan şiirinde farklı kimliklerle karşılaşılmaktadır. Bunlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 187-208.

- 29 Başîret mîl elinde keffeteyni °adl u inşâfı
Kurulmuş °arşa-gâh-ı haşr-ı dîvânında mîzândır
- 30 Olup şît-i cihân-gîriyle ârâm-ı °adû meslûb
Anuñ-çün °arz-ı Nîşâbûr-veş endâmı lerzândır
- 31 Bir iş mi kabza-i teşhîrine almak da dünyâyı
O zûr-ı pençe-i himmet ki destinde nümâyândır
- 32 Huşûsâ i°tikâd-ı kuvvet-i bâzû-yı bahtiyle
Ser-â-pâ fetḥ-i şark u garb aña gâyetle âsândır
- 33 Gülû-gîr olalı gerden-keşâna seyf-i tehdîdi
Aña ser-tâ-be-pâ °âlem muṭî°-i emr ü fermândır
- 34 Hele nûş eylesin bir kerre âb-ı tîğini düşmen
Gerek Rûsiyye-i bed-rû vü gerek ḥaşm Alâmândır
- 35 Bi-°avni'llâh gelirler dest-beste bâb-ı °afvına
Eman-ḥ'âhân karîben ṭâli°i bu emre çespândır
- 36 Velâkin ḥavfım andandır ki zâtında olan re°fet
Komaz icrâya ol aḥkâmı kim ḥaşma o şâyândır
- 37 Müsellem zâtına necdet gibi fenn-i silah-şörî
Ki rezm-âmûz-ı Zâl u Sâm u Gerşesb u Nerîmândır
- 38 Verâ-yı kâfda olsa yine küffâra kâfidir
Ḥadeng-i şaşt-ı dest-i ḳahrı zîrâ berḳ-peykândır

- 29 O, elinde ölçü birimi olarak mili basiret, iki gözü adalet ve insafı olmak üzere divanının mahşer yerinde kurulmuş bir terazidir.
- 30 Dünyayı hükmü altına almış şöhretinden ötürü düşmanın huzuru kaçmıştır. Bunun için (düşmanın) endamı Nişabur²⁴⁹ yeri gibi titremektedir.
- 31 Himmet/Gayret pençesinin gücü elinde âşikâr iken, (onun için) dünyayı zaptetme pençesi/avucu içerisine almak da bir iş midir?
- 32 Özellikle, doğuştan gelen talihinin gücüne inancı dolayısıyla baştanbaşa doğu ve batıyı fethetmek onun için oldukça kolaydır.
- 33 Tehdit kılıcı, (kendisine) karşı gelenlerin boğazını kestiğinden beri baştan ayağa bütün âlem onun emir ve buyruklarına itaat etmektedir.
- 34 İster kötü yüzlü Rusya isterse Almanya olsun düşman hele bir kere kılıcının suyunu içsin...
- 35 Affedilmeyi dileyen (düşmanlar) yakında Allah'ın yardımını ile affedilme kapısına el bağlamış bir şekilde gelirler.
- 36 Fakat ben kişiliğinde bulunan merhamet duygusunun düşmanın hak ettiği hükümleri icra etmesine engel olacağından korkarım.
- 37 İster Zâl, Sâm, Gerşesb ve Neriman²⁵⁰ olsun hepsine silah kullanma ilmi öğreten silahşorluk sanatı, kahramanlık gibi zatına uygundur.
- 38 Kaf dağının ardında da olsalar onun kahr elindeki zıhgirden çıkan okun temreni adeta bir şimşek olduğundan gider onları bulur.

²⁴⁹ İran'ın tarihi şehirlerinden biri olan Nişabur, değişik zamanlarda meydana gelen depremleri ile tarihte önemli bir iz bırakmıştır. Bk. Osman Gazi Özgüdenli, "Nişabur", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.33, 2007, s. 149-151.

²⁵⁰ Bu isimler İran'ın tarihi-efsanevi kahramanlarından olup divan şiirinde çokça kullanılmışlardır. Bunlar hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bk. Agah Sırrı Levend, a.g.e., 166-167; Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 240-267.

- 39 Tüfeng-endâzlıkda şöyle mâhirdir ki her mermi
Nişanı çaķ sebū-yı kelle-i aşhāb-ı ʿudvāndır
- 40 O rūh-ı ʿālem etdikçe müzeyyen hāne-i zeyni
Yeñiden zīr-rānı cān bulmuş gibi rakşāndır
- 41 Geçilmez nāz u şūh u naḥvet ü ğanc ü delālinden
Hırāmı şerm-sārī-baḥş-ı ṭāvūs-ı hırāmāndır
- 42 O ser-ḥayl-i ḥuyūl-i şāfināt ol şunʿ-ı Yezdānī
Teʿālallāh ol rütbe nerem-rev ḥurde-cevlāndır
- 43 Ser-i müjgān-ı nāʿimde niçe yıl virseler mişvār
Görürsün kim ne mū-fersüdedir ne ḥufte-yakḗāndır
- 44 Haṭ-ı bī-intihā-yı süllemeyye (?) uğrasa rāhı
Eder bir göz yumup açınca seyrānı ne seyrāndır
- 45 Melek-ḥū şehriyārā pādişāhā Mehdī-eṭvārā
Sen ol şehsin ki ḥalka maḗdemiñ elṭāf-ı mennāndır
- 46 Elem çekme be-ḥavl ü kuvvet-i Mevlā müʿeyyedsin
Seniñ gibi mülūka Ḥaḗḗʾıñ iḥsānı firāvāndır
- 47 Bulur devlet nizāmın ḥabl-i şerʿa iʿtişāmıñla
Saña ğayret dedirmez bu nizām bulmaz perişāndır
- 48 Ola maʿzūr vaşfıñda bu gūne ʿacz u taḗşirim
Ki ʿabd-i kemteriñ işkeste-dil ber-geşte-sāmāndır

- 39 Tüfek atmakta öyle kabiliyetlidir ki her mermisinin nişanı düşmanların testi şeklindeki kellesidir.
- 40 Âlemin ruhu olan o (padişah) süs evini/feleği süsledikçe hükmü altındakileri yeniden can bulmuş gibi raks ederler.
- 41 O (padişahın) naz, işve, kibir ve gururundan geçilmez. Onun yürüyüşü nazlı nazlı yürüyen tavus kuşuna utangaçlık bahşeder.
- 42 Maşallah, o cins atlar güruhunun kumandanı, o Allah'ın eseri, yavaş yavaş ama o derece ritimli ve kibarca yürüyen bir at gibidir.
- 43 Uyuyan kirpiklerinin üzerinde yıllarca yürütseler ne kirpiklerin tellerinin yıprandığını ne de uyuyanın uyandığını görürsün.
- 44 Padişahın yolu, merdivenin (?) sonu olmayan çizgisine bir uğrasa, gözünü yumup açınca kadar seyranının nasıl bir seyran olduğunu anlar.
- 45 Ey Mehdi²⁵¹ tavırlı, melek huylu hükümdar, sen gelişi halka Allah'ın lütfu olan bir padişahsın.
- 46 (Ey padişahım) Üzülme, sen Allah'ın kuvveti ve gücü ile desteklenensin. Senin gibi padişahlara Allah'ın ihsanı oldukça boldur.
- 47 Senin şeriat bağına dikkat ederek günahlardan kaçınman dolayısıyla devlet düzen bulur. Sana kıskançlık “bu (devlet) düzen bulmaz, perişandır” dedirtmez.
- 48 Gönlü kırılmış ve düzeni tersine dönmüş bu hakir kulun, seni vasfetmekte bu derece aciz ve kusurlu olduğu için mazur görülsün.

²⁵¹ Mehdi, kıyamet alametlerinden biri olup küfrün yayıldığı, Müslümanların sıkıntıya düştüğü bir anda zuhur edeceğine inanılmaktadır. Bu sebeple klasik Türk şiirinde şairler, devrin yöneticilerini bir kurtarıcı olarak görüp Mehdi olarak tasvir etmişlerdir. Bk. İncinur Atik Gürbüz, “Osmanlı Metinlerinde Mehdi Tasavvurları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2019, S. 89, s. 11-41.

- 49 Beni gamdır bu rütbe lâl u dem-beste eden yoḥsa
Sözüm reşk-i ḥayâl-i Şevket ü âşâr-ı Selmân'dır
- 50 Midâdım seng-i sürme-reng baḥtımdan mürekkeb kim
Şarîr-i şekve-nâmem güm-reh-i sūrâḥ-ı âzândır
- 51 Kuluñ âzâde-ser kıl dest-gîr ol çâh-ı miḥnetden
Bu bendeñ ḥayli demdir kim esîr-i künc-i nisyândır
- 52 Ma'âzallâh kalırsa ḥâl-i zârım yol ü erkâna
Ne işler kayırır devrân baña ne yol ne erkândır
- 53 Söz âḥir oldu şıdḳ-ile du'âya başla Ḥamdullâh
Du'â söz âḥirinde 'âdet-i siḥr-âzmâyândır
- 54 Ola mādām devrân gâh u geh zevḳ-i murâd üzre
İre ol gâyete 'ömrü ki ol bî-ḥadd ü pâyândır
- 55 Sözü üstün ola her bâr özü a'dâsına ğâlib
Le'âlî-i me'ânî tâ ki zîb-i şân-ı şâhândır
- 2

[I. Abdülhamîd'in Cülûs Tarihi]

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- [18a]** 1 Bârekallâh baḥt u taḥt u tâc u mülk oldu sa'îd
Levḥaşallâh 'âleme neşr oldu bir şevḳ-i cedîd
- 2 Birbirine girdi ervâḥ-ı melâ'ik devr ile
Ḥavl-i 'arşı kim ḥam oldu kâmet-i çarḥ-ı 'anîd

- 49 Beni bu derece lal edip sesimi kesen gamdır, aksi takdirde benim sözüm Şevket'in²⁵² hayalleri ile Selman'ın²⁵³ eserlerini kıskandırır.
- 50 Yazı mürekkeğim, bahtımın sürme renkli taşından oluştuğu için şikâyet başlıklı gıcırtım, kulak deliklerinde yolunu kaybetmiştir.
- 51 Sıkıntı kuyusundaki o kulunu azat edip elinden tut. (Zira) bu kölen, çok zamandır nisyan köşesinde esir kalmıştır.
- 52 Allah korusun dermansız halim yol ve erkâna kalacak olursa devran bana ne yol ne de erkân olmayan ne tür işler hazırlar.
- 53 Ey Hamdullâh, sözün sonu geldi. Şimdi içtenlikle duaya başla. (Zira) söz sonunda dua etmek büyücülerin âdetidir.
- 54 Dünya devam ettiği müddetçe her an dilediğince eğlensin. Ömrü sonsuz bir seviyeye ulaşsın.
- 55 Mana incileri, padişahlar şanına süs olduğu müddetçe sözü her vakit üstün, zatı ise düşmanlarına galip olsun.

2

[I. Abdülhamîd'in Cülûs Tarihi]

- 1 Kader, taht, taç ve memleket (ne kadar) mutlu oldu. Maşallah, âleme yeni bir coşku yayıldı.
- 2 Meleklerin ruhları (sevinçten) göğün etrafında dönerek birbirine girince inatçı feleğin boynu büküldü.

²⁵² İran edebiyatının temelini oluşturan Şevket-i Buhârî Hint üslubunun da belli başlı kurucularından olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Ali Milani, *Şevket-i Buhârî: Hayatı ve Divanından Seçmeler*, (İstanbul: Küçükaydın Matbaası, 1961).

²⁵³ Selmân-ı Sâvecî, Hâfız'ın zamanın önde geleni ve şiir ülkesinin padişahı olarak övdüğü İran'lı şairdir. Bk. Adnan Karaismailoğlu, "Selman-ı Sâvecî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.36, 2009, s. 446-447.

- 3 Şavt-ı şābāş ü mübārek-bād ile tōldu cihān
Bu behīn maṭla^cdı ammā bā^cış-i güft ü şinīd
- 4 Meymenetle zīb-i evreng oldu Hān °Abdülhāmīd
Her umūrunda muvaffaq eyleye Rabbü'l-mecīd
- 5 Ol şehensāh-ı mu^cazzam kim ṭulū^c-ı peykeri
Bī-tekellūf cān u dilden eyler aḥrārı °abīd
- 6 Ol cihān-dār-ı melek-ḥaşlet şeh-i taḳvā-penāh
Gelse devrinde mūrīd olurdu aña Bāyezīd
- 7 Maḳdemine dīde-dūz idi niḳām-ı kā^cināt
Rāhını gözlerdi çokdan çeşm-i nā-kām-ı ümīd
- 8 Sıḳlet-i germī-i mihri kim çeker pertev için
Berḳ ururken vech-i pākinde fūrūḡ-ı re^cy ü dīd
- 9 Hıṭṭa-i Bağdād olmaz °āşık-ı zāra ırak²⁵⁴
Cān atar rū-mālī-i pāyine Hārūn-ı Reşīd
- 10 Tūtaram Çāliçe'yi (?) kaçmazsa şimdi ḥavf-ıla
Görmedi şāhān içre böyle bir *batşī şedīd*²⁵⁵
- 11 Ğamm u hemm ü ḳasvet ü ālām ü āzār oldu hep
Taḥta teşrīf etdiḡi sā^cat cihāndan nā-bedīd

²⁵⁴ Âşığa Bağdat ırak olmaz atasözünden mülhemdir.

²⁵⁵ Kâf Suresi 36. ayette geçen “Vekem ehleknâ kablehum min karnin hum **eşeddu** minhum **batşen**” ibaresinden mülhemdir.

- 3 Cihan “aferin” ve “mübarek olsun” sesleri ile doldu. Bu sevinç çılgınlıklarının sebebi, çok güzel olan matla dolayısıyladır.
- 4 Sultan Abdülhamîd uğurluluğu ile tahtın süsü oldu. Her işinde Yüce Allah onu muvaffak eylesin.
- 5 O öyle muazzam bir padişaktır ki onun yüzünün doğuşu ile hürler zorla değil isteyerek can u gönülden köle olurlar.
- 6 O melek huylu, cihanın sahibi, takvanın koruyucusu olan Padişaktır. Bâyezid onun devrinde gelse ona mürit olurdu.
- 7 Kâinatın düzeni onun gelişine göz dikmiş (bekliyordu). Ümidin nasipsiz (arzusuna erişmeyen) gözü çoktan beridir onun yolunu gözlerdi.
- 8 Düşüncesinin ışığı temiz yüzünde şimşek gibi çakarken biraz ışık için güneşin sıcaklığının sıkıntısını kim çeker.
- 9 İnleyen aşığa Bağdat ülkesi’nin ırak gelmediğini (bildiğinden) Hârûn Reşîd (bile) ayağına yüz sürmek için can atar.
- 10 Korkup da kaçmazsa Çaliçe’yi (?) şimdi tutarım. Padişahlar içerisinde böyle şiddetli bir yakalama görülmedi.
- 11 (O Padişah) tahtı şereflendirdiği andan beri cihandan gam, keder, sıkıntı, elemeler ve incitmelerin hepsi yok oldu.

- 12 Vaşf-ı şāha yok diliñde tāb Ḥamdullāh seniñ
Şıdķ-ı iḥlāş ile etmekdir duʿā emr-i sedīd
- 13 İsm-i aʿzam ḥürmetine düşmene ġālib ola
Ṭavķ-ı rıķķiyyet ola ḥaşmındaki *ḥabl-i verīd*²⁵⁶
- 14 Bu şenā-ḥʿānı gibi nā-kām olan ehl-i hüner
Mübteġā-yı nā-resi ceybinde bilsünler ʿatīd
- 15 Āb-ı ʿadli reşķ-i cennet ede bāġ-ı ʿālemi
ʿÖmr ü iķbālin hemīşe eylesin Allāh mezīd
- 16 Ḥāmeve ilhām imdād etse bir de çok mudur
İki tārīḥ oldu bir beyt-i laṭīf içre bedīd
- 17 Kıldı sulṭān-ı be-nām ʿAbdülḥamīd’i tācdār
Devlet ü iķbālin efzūn eylesün Rabb-i mecīd

[22b]

3

**Tārīḥ-i Feth-i Mısr Der-Medḥ-i Vezīr-i Aʿzam Yūsuf Ziyā Paşa
mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün**

- 1 Sipās-ı lā-yüʿadd Allāh’a bu dem ḥamd-ı lā-yuḥşā
Yeñiden ʿālemi ihsānı ile eyledi iḥyā
- 2 Zihī luṭf-ı firāvān bārekallāh fażl-ı bī-pāyān
Cihān ġarķ-āb-ı feyż-ā-feyż-i şādī oldu ser-tā-pā

²⁵⁶ Kāf Suresi 16. ayette geçen “Ve lekad haleknā-l-insāne ve na’lemu mā tuvesvisu bihi nefsuḥu ve nahnu akrabu ileyhi min **ḥabli-‘l-verīd**” ibaresinden mülhemdir.

- 12 Ey Hamdullâh, senin dilinde padişahı vasfedecek kuvvet yoktur. Zaten doğru olan da saf ve temiz bir içtenlikle (ona) dua etmektir.
- 13 İsm-i Azam'ın²⁵⁷ hürmetine düşmana galip gelsin. Düşmanındaki damar bağı ona kölelik gerdanlığı olsun.
- 14 (Onu) metheden ben gibi nasipsiz olan hüner ehli kişiler, gerçekleşmesi imkânsız olan arzularını ceplerinde hazır bilsinler.
- 15 Adaletinin suyu, dünya bahçesini cennet kadar kıskanılacak bir yer eylesin. Allah ömrünü ve talihini daima artırsın.
- 16 İki tarih güzel bir beyit içerisinde âşikâr olmuşken kaleme bir de ilham gelip yardımda bulunsa çok mudur?
- 17 Yüce Allah, meşhur Sultan Abdülhamîd'i hükümdar kıldığı gibi devletini ve bahtını da uzun bir süre devam ettirsin.

3

Sadrazam Yûsuf Ziyâ Paşa'nın Medhi ve Mısır'ı Fethetmesinin Tarihi

- 1 Böyle bir zamanda âlemi ihsanı ile yeniden diriltten Allah'a hadsiz hesapsız şükürler olsun.
- 2 Çokça olan lütfu ne güzeldir, sonu olmayan faziletine maşallah. Cihan baştanbaşa mutluluk feyzine gark oldu.

²⁵⁷ Allah'ın en büyük ismi anlamında bir tabirdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Bekir Topaloğlu, "İsm-i A'zam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.23, 2001, s. 75-76.

- 3 °Acībdir cezr ü medd ü kabẓ u başt u kahr u luṭf-ı Hāk
Nümūdār oldu bā-ḥikmet *te°ālā ṣānühü* °ammā
- 4 Ke-enne nefḥateyn-i ṣūr-ı İsrāfil evvelce
Vuḳū°u ḥāṭıra gelmezken etdi ḥükmünü icrā
- 5 Hıyānet-pīşe cumhūr-ı Fıransız ansızın Mısr'ı
Edip nakẓ-i °ahid ḥaydūd gibi etdi istilā
- 6 Sitem-kārān-ı Mısr olımadı sedd-i reh-i düşmen
O demde pā-bürehne oldular bi'l-cümle reh-peymā
- 7 Qalan fellāḥ-ı °urbān bī-diyānet kavm olmağla
Temāyül-güne eṭvār-ile küffārı edip iğrā
- 8 O mel°ün daḥı istikrār u istiklāl-i fikr-ile
O eṭrāfı bütün teshīre āgāz etdi bī-pervā
- 9 Huṣūṣan sāde-diller verdiler ircāf ile dehşet
Benü'l-aşfar zuhūru diyü cümle etdiler imzā
- 10 Cihānı etdi istī°āb dehşet tā o deñlü kim
Ma°āzallāh hevl-i maḥşer oldu zāhir ü peydā
- 11 İşābet-kārī-i re°y-i hümāyūna hezār aḥsent
Tecellüdle o güne türrehāti etmedi işğā
- 12 Hemānā kuvve-i °ilm-i ledünle ğayreti der-pīş
Edip ṣāhāne tedbīrin bu resme eyledi icrā

- 3 Allah'ın kahır ve lütfu, korku ve bunu hissetmekten doğan neşesi, alçaltma ve yükseltmesi (meddücezir) çok şaşırtıcıdır. Şanı yüce olan Allah hikmet ile ortaya çıktı.
- 4 İsrail'in iki defa sur'a üflemesi gibi Allah daha evvel gerçekleşmesi akla bile gelmeyen hükmünü icra eder.
- 5 Hain Fransız topluluğu, ansızın yeminini bozup haydutlar gibi Mısır'ı ele geçirdi.
- 6 Mısır'ın zalimleri düşmanın yoluna set çekemedi. O anda tüm yolcular/halk yalın ayak kaldılar.
- 7 Geride kalan bedevi çiftçiler dinsiz bir kavim olduğu için yaltaklanarak kâfirleri kışkırttılar.
- 8 O lanetlenmiş kişi de istikrar ve istiklal fikri ile bütün her yeri korkusuzca ele geçirmeye başladı.
- 9 Özellikle karşısındakine hemen inanan saf kişiler söylenti ile "Benü'l-asfar" ortaya çıktı diyerek herkese dehşet verdiler.
- 10 Cihanı o derece bir dehşet kapladı ki Allah korusun, (o anda) mahşer korkusu âşikâr oldu.
- 11 Padişahın isabetli fikrine binlerce aferin! Yalandan kendini cesur göstererek saçma sapan o sözlere kulak vermedi.
- 12 Tamamen ilahi sırlara ait ilmin kuvveti ile gayretini sarfederek padişaha yaraşır bir tedbir alıp bu şekilde uygulamaya koydu.

- 13 Bulup bir bendesin etdi vekīl-i muṭlaḳ-ı mülkü
Kiyāsetle şadāḳatde bulunmaz aña bir hem-tā
- 14 Biraz müddet rikābında veşāyā eyleyip telḳīn
Duā-i ḥayrını terfīḳan ol şavba edip isrā
- 15 Uğur-ı şehde rāh-ı dīnde evvel Ḳahramān-vārī
Ser-ā-pā ḳahr-ı küffāra o da ḳaşd eyledi ammā
- 16 Nehīb-i şavlet-i ʿazmi ʿadūyu eyledi pür-bīm
Kemāl-i ḥavf u ḥaşyet ḳalb-i menḥūsun edip imlā
- 17 Gürīze ğayrı gūne bir necāta rāh-ı imkān yok
Maḳarrı oldu ol dem vādī-i *eyne 'l-mefer* gūyā
- 18 ʿAceb sūdā-ger-i Mısr oldu kārında ziyān etti
Ḥulāşa naḳd-i cāna oldular birden emān-cūyā
- 19 Melek-ḥū şadr-ı aʿzam *fe'cnaḥ* emrin etdi der-ḥātır
Zebūnu güşte etmek semtine meyl etmedi aṣlā
- 20 ʿArūs-ı Mısr etdi Yūsuf'a iḳbāl ke'l-evvel
ʿAzīz oldu becā bu fetḥ ile Yūsuf Ziyā Paşa
- 21 Bu şeh ecdāda fāyiḳ ol da sābıḳ cümle eslāfa
Bu maʿnā-yı bedīhī gün gibi raḥşāndır zīrā

- 13 Akıllılık ve vefakârlıkta eşi benzeri bulunmayan bir kulunu kayıtsız şartsız memleketin vekili yaptı.
- 14 Kısa bir süre huzurunda kendisine tavsiyelerde bulunup hayır duasını da yanına katarak o yöne (Mısır) doğru gönderdi.
- 15 Padişah uğurunda, din yolunda Kahraman²⁵⁸ gibi gelir gelmez baştanbaşa o da kâfirleri helak etmeye kast eyledi.
- 16 Azimli saldırısının şiddeti düşmanları fazlaca korkuttu. Uğursuzların kalbini tam bir korku ile doldurdu.
- 17 Düşmanın başka tür bir kurtuluşa imkân yolu olmadığından “kaçacak yer nerededir”²⁵⁹ vadisi sanki o an meskeni oldu.
- 18 Tuhaf bir Mısır’ tüccarı olup işinde çok zarar ettiler. Sözü kısı, canlarını kurtarmak için hepsi barış talep ettiler/eman istediler.
- 19 Melek huylu sadrazam “Sen de yanaş”²⁶⁰ emrini gönlünde hissedip güçsüzü öldürme yoluna asla yanaşmadı.
- 20 Mısır’ın gelini daha evvelki gibi Yusuf’a meyletti. Bu fetih ile Yûsuf Ziyâ Paşa çok yerinde bir aziz oldu.
- 21 Bu padişah atalarından, o da seleflerinin tamamından üstündür. Bu ispat gerektirmeyecek kadar açık olan mana güneş gibi parlaktır.

²⁵⁸ Pişdâdiyan Sülalesinden Tahmurs’un oğlu olarak bilinen mitolojik şahsiyet Kahraman, devlerle savaşıması dolayısı ile klasik Türk şiirinde kahramanlık ve yiğitliğin sembolü olmuştur. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 208.

²⁵⁹ Kiyâme Sûresi 10. ayette geçen “O gün insan, Kaçacak yer neresi? diyecektir.” ifadelerinden mülhemdir.

²⁶⁰ Enfal Sûresi 61. ayette geçen “Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş ve Allah’a tevekkül et. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” ifadelerinden mülhemdir.

- 22 Selīm-i evvel aldı gerçi Mısr'ı lîk müselmenden
Müyesser olmadı anuñ için bu rütbe istiṣfā
- 23 Şeh-i ʿālem bu defʿa aldı kāfirden celādetle
Yürütdü ḥamdülillāh emrin ol iḳlīme Nīl-āsā
- 24 Güzīn bu ḥidmete oldu muvaffaḳ ṣadr-ı ʿālīsi
Muḳaddem ḳanḳı düstūr etdi böyle ḥidmet-i kübrā
- 25 Şehenşāhā muʿallā-bārgāhā pür-kerem şāhā
Fe-ḥamden ḡümme ḥamdā ey emīrū'l-müʿminīn Ḥamdā
- 26 Seniñ ḥaḳḳında erzān ʿavn-i Yezdān tā o deñlü kim
Müyesser olmamışdır bir şehe bu niʿmet-i ʿuzmā
- 27 Nüḥustīn ḡazv-ı hısn-ı Ḳorfa bir feth-i ʿazīm oldu
Žamīme oldu mülke baʿzı böyle arz-ı müsteṣnā
- 28 Saña luṭf etdi Allāh sen de iḥsān et dirīḡ etme
Nihādıñda mürüvvet vardır ey şāh-ı kerem-pīrā
- 29 Baña da merḥamet kāmı efendim raḥm ü reʿfet ḳıl
Bu iḥsānıñ hemān baḡşıñla eyle şükrünü īfā
- 30 Bu nev-āmed meserret mevsim-i güftār ʿadd eyle
İcāzet ver ki derdim ḥāk-i rāhe eyleyem inhā
- 31 Ben ol ber-geşte-baḡtem bilmedim cemʿiyyet-i ḥātır
Suḥen teʿlīfine ḳudret bulaldan zerrece ḳaṭʿā

- 22 Birinci Selim Mısır'ı Müslümanların elinden aldığı için bu derece bir başarı/haciz ona nasip olmamıştı.
- 23 Âlem padişahı bu defa yiğitlik ile kâfirin elinden aldı. Allah'a hamd olsun emrini o ükeye Nil nehri gibi akıttı/yürüttü.
- 24 Yüce sadrazamı da bu seçkin hizmet ile başarılı oldu. Öncekilerden hangisi böyle büyük bir hizmete girişti.
- 25 Ey padişahların padişahı, ey makamı yüce, ey cömertlikle dolu padişah, ey müminlerin emiri Allah'a çokça hamd olsun...
- 26 Allah'ın yardımını sana o derece nasip olmuştur ki daha önce bu yüce nimetler başka bir padişaha nasip olmamıştır.
- 27 İlk olarak, Korfu kalesinin gazvesi büyük bir fetih oldu. Memlekete böyle birkaç istisna toprak eklenmiştir.
- 28 Ey cömertlikle süslenmiş padişah, senin tabiatında cömertlik vardır. Allah sana lütufta bulundu sen de esirgeme, bağışta bulun.
- 29 Ey merhamet ocağı bana da şefkat ve merhamet kâfidir, merhamet et. Bu ihsanın şükrünü hemen merhamet ederek yerine getir.
- 30 Bu yeni mutluluğu söz mevsimi varsay. Yolunun toprağına derdimi bildirmem için bana müsaade ver.
- 31 Ben o bahtsız kişiyim ki sözü kaleme almaya başladığımdan beri zerre kadar kafam rahat olmadı.

- 32 Naşībim oldu hırmān cümle bu dārü'l-emānīde
Bu pesmānde kuluñ mağdūrum ey şāh-ı ʿadil-pīrā
- 33 O rütbe geldi geçdi zümre-i ihdās bu yolda
Karārgāhı faķīriñ merkez-i ʿālem midir āyā
- 34 Belā-yı bī-kesīle bahtım etdi baña netdiyse
ʿAfüv kı l tālīʿimden ğayrıdan ben etmezem şekvā
- 35 Hudāvendā behār-ı ʿömr gitdi geldi şeyhūhat
Edā-yı hac muķadder olmadı bu bendeye hālā
- 36 Derūnum āteş-i şevķ ile sūzān olmada dāʿim
Beni āşūfte-ter etdi ğarām-ı Yeşrib ü Baḥḥā
- 37 Remīde çeşm[em] ol rütbe değildir bendeñe maķdūr
Baña mesdūd külliyyen cihān-dārā reh-i deryā
- 38 Każā-i Mısr'ı iki müddet ihsān et mūkāfāten
Birin şarf-ı reh ü birini hacca eyleyem²⁶¹ ifnā
- 39 Benü'l-ʿAbbās'a meḥar ḥazret-i Hārūn-ı zī-şāna
Bir aʿrābī gelip dedi murādım hac-durur şāhā
- 40 Şeh-i ekrem buyurdu ḥamdülillāh rāh-ı emn üzre
Tehāvün eyleme ʿazmiñ ʿinānıñ et bu dem irḥā

²⁶¹ Derkenarda “edem” şekli de bulunmaktadır; fakat derkenardaki öneri vezne hanel getirdiğinden herhangi bir tamir söz konusu edilmemiştir.

- 32 Bu sığınılacak yerde bütün nasipsizlikler nasibim oldu. Ey adaletli padişah, bu unutulmuş kulun. Mağdurum.
- 33 Bu yolda, o kadar çok ortaya yeni bir şeyler koyan zümre gelip geçti. Dünyanın merkezi acaba fakirin karargâhı mıdır?
- 34 Bahtım bana ne ettiyse kimsesizlik/hamisizlik belası ile etti. Beni talihimden kurtar, bundan başka şikâyet etmem.
- 35 Ey padişahım, ömrün baharı (gençlik) gitti yaşlılık geldi; fakat hala bu kula hac farızası takdir edilmedi.
- 36 İçim daima arzu ateşi ile yanmaktadır. Yesrib ve Batha'ya duyduğum aşırı sevda beni fazlaca perişan etti.
- 37 Ey dünyaya sahip olan padişah, gözüm o derece ürkmüştür ki bana tamamen kapalı olan deniz yoluyla (yolculuk yapmak) bu kulunun gücü dâhilinde değildir.
- 38 Mısır kazasını iki müddet mükâfat olarak bana ver. Bunların birini yol sarf etmek için diğerini de hac için harcayayım.
- 39 Benî Abbas'a (Abbasilere) iftihar vesilesi olan, şanlı Hazret-i Hârûn'a bir göçebe Arap gelip "Ey padişah arzum hacdır." dedi.
- 40 Allah'a çok şükür kerem sahibi padişah da güven vererek "Azmini küçümseme, şu anda dizginini salıver." diye buyurdu.

- 41 Dedi şāhım efendim zād-ı rāha iktidārım yok
Nice mümkün olur hac olmayınca miknet ü yārā
- 42 Mizāh edip buyurdu şāh-ı mağfūr inbisāt ile
Bu demde hac değildir saña farz ey °āşık-ı şeydā
- 43 Zemīn būs eyleyip a°rābī dedi şāh sağ olsun
Kuluñ cedvā ümīd eyler değildir tālīb-i fetvā
- 44 O cennetde muķīm olduğça sen şevket ile sağ ol
Bu sözden hazz edip ol şeh fakīri eyledi ignā
- 45 Te°āvün var bu maṭlūbuñda Ḥamdullāh gamīn olma
Cihān-gīr-i zamān maḥzūzan eyler maṭlubuñ i°tā
- 46 Sen el kaldır huzūr-ı kalb ile dergāh-ı Mennān’a
Huşul-i maķşadını şāh-ı devrānıñ kıl istid°ā
- 47 Ğazāsın ede mes°ūd ü mübārek hāzret-i Allāh
Cülāb-ı tīgine sīr-āb olsun ser-te-ser a°dā
- 48 Rimāl-i Mısr’a olsun hem-şümār eyyām-ı iķbālī
Enāşīd-i fütūḥatı ola kevne tarab-fermā
- 49 Serīr-i °adl u dādı üzre envā°-ı beşā°irle
Ḥarīr-i mū-yı rīş-i pādişāh olsun ketenāsā
- 50 Karār ede vekālet mesnedinde şadr-ı zī-şānı
Be-ḥaķķ-ı İsm-i A°zam müstekarr olduğça bu dünyā

- 41 “Padişahım, Efendim, yolluğa/yol azığına gücüm kuvvetim yoktur. Bunlar olmayınca hac nasıl mümkün olur?” dedi.
- 42 Günahları bağışlanmış olan padişah, iç açıcı bir şekilde latife ederek şöyle buyurdu: “Ey çılgın âşık, böyle bir durumda sana hac farz değildir.”
- 43 Çöl bedevisi yeri öperek “Padişah sağ olsun (fakat) kulun bir hediyeye ümit etmektedir. Fetva isteyen değildir.” dedi.
- 44 (Bedevi), “O cennette olduğu müddetçe sen yücelik ile yaşa” deyince padişah bu sözden hoşlanıp fakiri zenginleştirdi.
- 45 Ey Hamdullâh, kederlenme. Bu isteğinde karşılıklı yardımlaşma var. Zamanın büyük hükümdarı hoşnut bir şekilde isteğini sana ihsan eder.
- 46 Sen kalp huzuru ile sınırsız iyilik ve ihsanda bulunan Allah’a el kaldır. Dünya padişahının isteğinin vücuda gelmesi için dua et.
- 47 Allah, gazasını kutlu ve mübarek etsin. Düşmanlar baştan ayağa kılıcının gülsuyuna kansın.
- 48 Talihinin günleri Mısır kumları sayısınca olsun. Fetihlerinin marşları bütün kâinata coşku ve sevinç versin.
- 49 Oturduğu adalet tahtı üzerinde padişah sakalının ipek gibi olan her bir teli (kulağına gelen) türlü türlü müjdeler ile (padişahın sakalı tellerinin ipeği) keten gibi (dayanıklı) olsun.²⁶²
- 50 Bu dünya istikrarlı bir şekilde devam ettikçe İsm-i Azam hürmetine şanlı sadrazamı vekillik makamında devamlı olsun.

²⁶² Burada şairin padişahın varlığının daim olmasını böyle bir benzetme ile ifade etmek istediği anlaşılmaktadır.

- 51 İkisiniñ de her ne maqşadı var ise ʿālemde
Vere dil-ḥāhı üzre her birine ḥazret-i Mevlā
- 52 Bu nev-naşr-ı ʿazīz-i sükkerīn-i ümm-i dünyā çün
Ḥalāvet-dād olup tūtī-zebānān oldular gūyā
- 53 Bütün şīrīn taʿbīr ile imlā etdiler tārīḥ
Ki ney-şekkerden idi her biriniñ ḥāmesi gūyā
- 54 Göñüldür bu mezāka cümleden şīrīnter geldi
Ki bir müfredle ben de eyledim tārīḥini imlā
- 55 Ziyāde bir güzel tārīḥdir bu mışraʿ-ı ğarrā
Peyām-ı Mışr geldi kim mükerrer kandan ahlā

[25a]

4

**Der-medḥ-i vezīr-i Āsaf-naẓīr ḳapudān-ı deryā merḥūm Ġāzī
Ḥüseyn Paşa**

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

- 1 Bārekallāh zihī ğazve-i kübrā-yı behīn
Levḥaşallāh ḥoşā nuşret-i Ḥaḳ feth-i mübīn
- 2 Şuḳḳa-i rāyet-i İslām'ı bu dem bād-ı zafer
Etdi taḥrīk be-ʿavn u meded-i Rabb-i muʿīn
- 3 Gül gibi güldü açıldı hele rū-yı eyyām
Ḳuvve-i ḳāhiresin buldu yine devlet ü dīn

- 51 İkisinin de bu dünyada arzu ettiği her ne varsa Allah her birine arzu ettiği şekilde versin.
- 52 Kahire'nin şeker kadar tatlı ve mukaddes olan yeniden fethi için tuti dilli (şairler) söze gelip tatlılık saçtılar.
- 53 Sanki her birinin kalemi şeker kamışındanmış gibi bütün tatlı tabirler ile tarihini yazdılar.
- 54 Bu tat gönüle hepsinden daha tatlı gelince ben de bir müfretle tarihini yazdım.
- 55 Bu çok gösterişli mısra çok güzel bir tarihtir. (Çünkü) kelle şekerinden daha tatlı olan Mısır'ın haberi geldi.

4

Âsaf Gibi Çok Başarılı Vezir ve Kaptan-ı Derya Olan Merhum Gazi Hüseyin Paşa'nın Övgüsü Hakkındadır.

- 1 Barekallah, bu çok beğenilen yüce savaş ne güzeldir. Maşallah, Allah'ın yardımı, âşikâr olan fetih ne güzeldir.
- 2 Yardımcı olan Allah'ın başışı ile zafer rüzgârı şimdi İslam bayrağını dalgalandırdı.
- 3 Günler gül gibi gülüp yüzü açıldı. Din ve devlet yine perişan eden kuvvetini buldu.

- 4 Görmedik biz bu kadar düşmen-i dīne ğalebe
Olalı maʿreke-ārāy cihān içre mekīn
- 5 Vāfir eyyām idi deccāl-veş etmişdi hūrūc
Yaʿnī kim Lāmbro-nām o laʿīn-i bī-dīn
- 6 Rū-yı deryāyı bulup gerd-i kederden hālī
O laʿīn ibni laʿīn ibni laʿīn ibni laʿīn
- 7 Kırutup Akdeñiz’i çok süfün-i tüccārı
Etdi aķtarma edip dilleri maġmūm u hāzīn
- 8 Niçe māderleri şeklān niçe evlādı yetīm
Eyleyip tıtmuş idi ʿālemi feryād u enīn
- 9 Gerçi tedmīrine saʿy olmuş idi neyleyeyim
Olmamışdı bu ehemm emre bir ehli taʿyīn
- 10 Eyledi zirve-i tuġyāna ʿurūc ol hīnzīr
Bīm-i vahşetden olup kalb-i daġal-bāzı emīn
- 11 Dökerek şest ü füsūn-ı hīyeli deryāya
Avlayıp hayli reʿāyāyı hīyānet-āyīn
- 12 Aķa küffārını şeytān gibi izlāl etdi
Yaʿnī ol hūķ-ı muʿazzam o reʿīs-i ğāvīn
- 13 Kātı dehşetli donanma çıkarıp deryāya
Yelken-i zuʿmı açıp eyledi naķvet-āġīn

- 4 Harp alanını süsleyen (o padişah) cihan içerisinde yaşadığından beri biz din düşmanlarına karşı kazanılan bu kadar galibiyet görmedik.
- 5 Uzun bir süreden beri Lambro²⁶³ isimli o dinsiz lanetlenmiş kişi Deccal²⁶⁴ gibi ortaya çıkmıştı.
- 6 O lanetlenmiş oğlu lanetlenmiş oğlu lanetlenmiş oğlu lanetlenmiş/ O sülalesi lanetlenmiş (Lambro) deniz yüzeyini keder tozundan arınmış bulunca...
- 7 Akdeniz'i kurutup gönülleri kederli ve hüznü kılarak birçok tüccar gemisini aktarma etti.²⁶⁵
- 8 Pek çok anneyi yas tutan bir hale getirip pek çok evladı da yetim bıraktığından âlemi feryad ve inlemeler doldurmuştu.
- 9 Her ne kadar bunun (Lambro) yok edilmesi için çaba harcanmışsa da gel gör ki bu çok önemli husus için işin uzmanı olan biri (henüz) tayin edilmemişti.
- 10 O hınzırın (domuzun) hilekâr kalbi vahşet korkusundan emin olunca isyan zirvesine yükseldi.
- 11 Hile tılsımı ve oltasını denize dökerek o hain (Lambro) birçok insanı avladı.
- 12 O büyük domuz, o azgınlara önderi şeytan gibi ada kâfirlerini yoldan çıkardı.
- 13 Denize çok dehşetli bir donanma çıkarıp boş heves yelkenini açarak içini gururla doldurdu.

²⁶³ Ege'de bulunan Türk gemilerini taciz eden ve Osmanlı Devleti'ni Kastelorizo adasını terk etmeye zorlamak üzere yetmiş gemiden oluşan bir Yunan korsan ordusu kuran kişidir. Bk. Douglas Dakin, *The Greek Struggle for Independence, 1821-1833*, (Berkeley: California Üniversitesi Yayınları, 1973), s. 26-27.

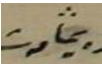
²⁶⁴ Kıyamet alametlerinden biri olarak anılan Deccal, bir kötülük ve şer kaynağı olarak şiirde kullanılmıştır. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 338-342.

²⁶⁵ Eskiden düşmandan zaptedilen ve ganîmet olarak yedekte getirilen gemi. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2. bs. c.3, (İstanbul: Kubbealtı Lugatı, 2006), s. 83.

- 14 Lîk ilhām-ile evvelce bu oldu tedbîr
Ancak olur bu kadar olur ise reʿy-i rezîn
- 15 Etdi bir bendesini baħr-ı Sefîd'e ƙapudan
Eyleyen bendelerin MıŖr'a melik gibi mekîn
- 16 Eyleyip nāmına menŖûr-ı vezâret terƙîm
Ƙıldı Ŗihriyyet ile salţanata ħüsn-i ƙarîn
- 17 Buňa derħor ü sezāvâr-ı kerâmet dense
Reʿy-i ŖâhenŖeh-i devrâna hezârân taħsîn
- 18 O daħı etdi fedâ cânın uğur-ı Ŗehde
Pâygâhında Ŗadâƙatle edip vażʿ-ı cebîn
- 19 Kemer-i ğayreti bend etdi miyân-ı ʿazme
Târûmâr eyledi yek ħamlede mesfûru hemîn
- 20 Bir ƙaçıŖ ƙaçdı ki ne izi bulurdu ne tozu
Gök tuman olmuŖ-iken top ile ğabrâ-yı zemîn
- 21 ʿAdemâbâda mekîn olmaĝa cân atdı yâĥûd
Buldu bir kûŖe-i ƙafrâ-yı cehennemde kemîn
- 22 PîŖ-ı ƙorŖandı oƖur (?) Ŗandı Ĥudâ bildiĝine
ʿÂĥıbet Ŗındı bütî buldu belâsın o laʿîn
- 23 Zûr-ı bâzûsına bu bâbda âhen-destân
PüŖt-i destin eder inŖâf ile vażʿ-ı zemîn

- 14 Öncesinde hissedildiği için bu duruma karşı tedbir alındı. Sağlam bir fikir ancak bu kadar isabetli olur.
- 15 Kullarını Mısır'a bir padişah gibi atayan (sultan) bu sefer de bir kulunu Akdeniz'e kaptan-ı derya olarak atadı.
- 16 Adına vezirlik beratını yazdıktan sonra kendisi ile akrabalık bağı da kurarak saltanata iyice yaklaştırdı.
- 17 Zamanın padişahlar padişahının fikrine binlerce aferin dense buna layıktır, bu tam yerinde ve uygundur.
- 18 O da sadakat ile ayağının olduğu yere alnını koyarak padişah yolunda canını feda etti.
- 19 Azim beline gayret kemerini bağlayarak yukarıda adı geçen (Lambro'yu) bir hamlede yerle bir etti.
- 20 Top atışları ile yeryüzü ve gökyüzü duman olmuşken (düşman) öyle bir kaçtı ki ne izi ne tozu bulunurdu.
- 21 (Düşman bu haliyle) Sanki yokluk ülkesine yerleşmek için can attı ya da cehennem çölünün bir köşesinde gizlendi.
- 22 Korsanın başıydı, Allah olarak bildiğine davet edeceğini sandı. (?) O lanetlenmiş sonunda mağlup oldu ve putu kırılıp belasını buldu.
- 23 Eli demir gibi olanlar (dahi) bu yolda (vezirin) kol kuvvetine karşı hakkını vererek ellerini yere koyarlar/pes ederler.

- 24 Hele seyr eyle Hudā zātını hıfz etsin de
Himmetiyle ne kadar şān bulur dīn-i mübīn
- 25 Minnet Allāh’a ki verdi bize bir böyle vezīr
Ki şālābetde nazīr olmaz aña şīr-i garīn
- 26 O Hüseyn-ism ü Hasan-hulk u °Alī-sīret kim
Zātı beytū’ş-şeref-i devleti etdi tezyīn
- 27 Āb-ı rū-yı vūzerā pençe-i gīrā-yı degā
Merdüm-i çeşm-i hüdā tābiş-i ruhsār-ı yakīn
- 28 Zīb-i rahm u şefekāt dāver-i °ālī-himmet
Şaf-der-i Cem-°azamet Āşaf-ı şāhib-temkīn
- 29 Kūhl-i °ayn-ı kerem ü vesme-i ebrū-yı himem
Kahramān-kevkebe Cem-debdebe düstūr-ı güzīn
- 30 Āb-ı tīgi vericek seyle °adū-yı dīni
Oldu şādāb-ter-i ervāḥ-ı guzāt-ı pīşīn
- 31 °Ālemin kārı kenefkānī vū ta°zīm aña
Müteferridd olamaz hīç biri ne ān ü ne īn
- 32 Başına dönmede biñ cān ile çarḥ-ı gerdān
Rāhına şevk ile ferş etmede rüyunu zemīn
- 33 °Adli bir kişvere kaşd etse nigāh eylemeğe
Lāne-perdāz olur anda ḥamāme²⁶⁶ şāhīn

²⁶⁶ Metin içerisinde şeklinde yazılan kelimenin üzerine üç nokta konulup derkenarda sahh kaydı düşülerek “ḥamāme” yazılmıştır.

- 24 Allah zatını korusun da o (vezirin) himmeti ile İslam dini nasıl şan, şöhret bulur bak gör.
- 25 Bize haşmette cesur bir aslanın dahi benzeri olamayacağı böyle bir vezir verdiği için Allah’a şükürler olsun.
- 26 O ismi Hüseyin, ahlakı Hasan, sireti Ali olan (vezirin) varlığı devletin şerefli evini süslemiştir.
- 27 Vezirlerin iftihar vesilesi, hilecilerin pençesini tutan, hidayetin göz bebeği, ilm-i yakîn yanağının parlaklığı...
- 28 Merhamet ve şefkatin süsü, himmeti yüce olan vezir, Cem²⁶⁷ gibi ulu olan yiğit ve Âsaf²⁶⁸ gibi ihtiyat sahibi vezir...
- 29 Cömertlik gözünün sürmesi, himmetler kaşının vesmesi (rastığı), Kahraman gibi gösterişli, Cem gibi debdebeli, seçkin sadrazam...
- 30 Kılıcının suyu din düşmanlarını sele verince önceki gazilerin ruhları daha fazla şad oldu.
- 31 Âlemin işi ona sığınıp saygı göstermektir. Ne o ne bu hiçbiri (ona) denk olamaz.
- 32 Dönen felek bin can ile onun başı için dönmektedir. Yeryüzü de onun yoluna can u gönülden yüzünü sermektedir.
- 33 Adaleti bir ülkeye bakmak için niyetlense orada güvercin ve şahin beraber yuva kurarlar.

²⁶⁷ Cem ismi haşmet, debdebe, rüzgâr, mühür gibi kavramlarla ilişkilendirildiğinde burada Hz. Süleyman’ın konu edildiğine hükmedilmiştir. A. Atilla Şentürk, a.g.e., C.2, s. 378.

²⁶⁸ Süleyman peygamberin veziri olan Âsaf, klasik Türk şiirinde vezirler için kullanılan övücü sıfatlardan biri olmuştur. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 325-329.

- 34 Feyz-yāb²⁶⁹ olsa nem-i meşreb-i lutfundan eger
Hanżala ğıbtā eder lezzet-i şehd-i şīrīn
- 35 Āb-ı hayvāna vezān olsa semūm-ı kahrı
Māye-i merg olur Hızra da ol mā²-i ma^cīn²⁷⁰
- 36 Bū-yı ahlākının āşüfte-dimāğıdır hep
Sünbül ü yāsemin ü nesterin ile nesrīn
- 37 Her varan dergehine hācet ile elbetde
Şād u handān döner dönmez o derden ğamġīn
- 38 Baḥşı ol mertebe kim biñde birin eyleyemez
Cümle erbāb-ı raḳam bir yere gelse taḥmīn
- 39 Havf-ı destiyle atıp zīr-i zemīne cānın
Dīdeden oldu nihān ma^cden ile kān-ı defīn
- 40 Āşafā baḥr-i kefā şīr-dilā dād-ārā
Ey Nerīmān-tev^oemān²⁷¹ Behmen-i peykār-āyīn
- 41 Bu gazānı saña Allāh mübārek etsin
İşīn āsān yüzün aḳ ola seyfiñ keskin
- 42 Taş dikdiñ bu cihād ile de serverlikde
Ba^cd-ez-īn nāmıñ olursa ne ‘aceb Muḥyiddīn

²⁶⁹ Yazmada “ bu şekilde “feyz-i āb” yazılmış olsa da “feyz-i yāb” şeklinde tamir edilmiştir.

²⁷⁰ Mülk Sûresi 30. ayette geçen “Kul eracytum in asbeha māukum gavran femēn ye’tikum **bimāin ma’īn**” ifadesinden mülhemdir.

²⁷¹ Tev^oemān kelimesini vezne uygun hale getirerek “tevemān” şeklinde okuduğu görülmektedir.

- 34 Eğer Ebu Cehil²⁷² karpuzu lütfunun (küçücük bir) neminden feyizlenecek olursa tatlı balın lezzeti bile ona imrenir.
- 35 Bengi suya (âbıhayat) kahrının sam yeli esse o akarsu Hızır’a²⁷³ bile ölüm mayası olur.
- 36 Sümbül, yasemin, yaban gülü ve nesrin gibi çiçeklerin²⁷⁴ hepsi ahlakının kokusu ile dimağları perişan olmuştur.
- 37 Bir ihtiyaç talebiyle dergâhına giden herkes muhakkak o kapıdan gamlı bir şekilde değil mutlu bir şekilde döner.
- 38 İhsanı o derece (çoktur ki) bütün hesap ehli bir araya gelse onu tahmin edemez.
- 39 Onun elinden korkarak maden ve cevher ocağı canlarını yerin dibine atıp gözden kayboldular.
- 40 Ey, avucu deniz gibi olan, ey aslan gönüllü, ey adaleti süsleyen vezir, ey Neriman ile ikiz olan, ey savaşı adet haline getirmiş/savaşçı Behmen.
- 41 Allah bu gazanı sana mübarek etsin. İşin kolay, yüzün ak, kılıcın keskin olsun.
- 42 Bu cihad ile de ululukta taş dikmiş oldun./İz bıraktın. Bundan sonra adın Muhyiddin (dine can veren) olsa şaşılacak bir şey yoktur.

²⁷² Asıl adı Amr bin Hişam olsa da İslam’a karşı düşmanca tutumu, batılda ısrar etmesi, onun Müslümanlar tarafından Ebu Cehil diye isimlendirilmesine sebep olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Rıdvan Gür, “Ebu Cehil ve İslam Karşıtı Faaliyetleri”, *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı III*, (Edt. Hümeysra Dinçer, Ümit Güneş), (İstanbul: Matsis Matbaa, 2015), s. 255-267.

²⁷³ Âb-ı hayat suyunu içerek ölümsüzlük sırrına erişen, peygamber ya da velî olduğu hususlarında ihtilafların bulunduğu kutsal bir şahsiyettir. Klasik Türk şiirinde şahıs, sembolik bir unsur ve mefhum olarak farklı farklı teşbih, telmih ve istiareler yoluyla kullanılmıştır. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 361-380.

²⁷⁴ Klasik Türk şiiri estetiği içerisinde farklı bir işlev yüklenen bu çiçeklerin şiirlerde ne şekilde ve ne sıklıkla kullanıldığına dair ayrıntılı bilgi için bk. Berat Açıl, “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2015, S. 5, s. 1-28.

- 43 Yürü feth eyle cihân milketini ser-tâ-ser
Keremiñ etme dirîğ ehle be-resm-i dîrîn
- 44 Sendeki naḥveti derk etse eger Kerşāsib
Tîğ-i ḥûn-bārîña eylerdi ḳasem etse yemîn
- 45 Şiddet-i şadme-i ṭopuñdan ʿacûz-ı dünyâ
Şöyle ḥavf eyledi kim eyledi ilḳâ-i cenîn
- 46 Ğurre isterse eger köhne kebâdeñ yok mu
Ṭâḳına aşmak ile fitnesin eyle teskîn
- 47 Söz tamâm oldu duʿâ eyleyelim Ḥamdullâh
Diye âmîn melâʾik mele-i ʿilliyyîn
- 48 Tâ ki ʿâlemde zuhûr eyleye bir merd-i dilîr
Ola iḳbâl ü saʿâdet ile tevḫîke ḳarîn
- 49 Her ne dem ʿazm-i ğazâ eyler ise devletle
Ṭâli-i saʿdî ola yâver ü Allâh muʿîn
- 50 Dilerim şıdḳ ile dergâh-ı ulûhiyyetden
Bu duʿâlar ola maḳbûl-i İlâhî âmîn

- 43 Haydi, cihanın tamamını baştan başa feth et. Eskiden olduğu gibi halktan ihsanını esirgeme...
- 44 Kerşâsib sendeki gururu anlasaydı, yemin etme gereği duyduğu zaman (sadece senin) kan yağdıran kılıcına yemin ederdi.
- 45 Dünyanın kocakarısı topunun çarpmasının şiddetinden öylesine korktu ki (korkusundan) rahmindeki çocuğu düşürdü.
- 46 (Felek acuzesi) gurre²⁷⁵ isterse eğer (verecek) eski bir kebaden (talim yayın) yok mu? (O yayı) kemerine asarak fitnesini yatıştır.
- 47 Ey Hamdullâh, söz tamamlandı. (Artık) dua edelim de melekler ve İlliyyin topluluğu âmin desinler.
- 48 Âlemde cesur bir adam gelene kadar o talih ve mutluluk ile Allah'ın yardımına yakın olsun.
- 49 O her ne zaman büyük bir mutluluk ve güç ile gaza için azm edecek olursa bahtiyarlık talihi yaver Allah da yardımcısı olsun.
- 50 Ey Allah'ım, senin İlâhi dergâhından/ senden içtenlik ile bu duaların makbul olmasını dilerim. Âmin.

²⁷⁵ Düşürülen çocuk için verilmesi gereken diyet. İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1101.

Der-Medḥ-i Vezīr-i Aʿzam Merḥūm Es-Seyyid el-Ḥāc Meḥmed Paşa
mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün

- 1 Suḥen ḳadri bilür var ise şimdi Ağa paşadır
 Ki zīrā cevher-i zātı hüner-ārā vü pīrādır
- 2 ʿAcebdır ʿunşur-ı māhiyyet-i ṭabʿ-ı keremmendi
 Zekīdır nükte-perverdir maḳādir-dān-ı maʿnādır
- 3 Żamāʾir-dān-ı erbāb-ı recādır tā o deñli kim
 Dili ʿālem-nümā gūyā ki mirʾāt-ı mücellādır
- 4 Melek-ḥū maʿdelet-cū ḥande-rū her cünbüşi nīgū
 Teʿālāllāh zihī düstūr-ı ʿālī-şān u dānādır
- 5 O Āşaf-rā şaf-ārā ol ḥidīv-i mekremet-pīrā
 Saḥīdır necdet-āverdir dilīr-i kār-fermādır
- 6 ʿAceb mi çeşm-i devrān görmediyse mişl ü mānendin
 Nüh-aşdāf-ı felekde zātı gūyā dürr-i yektādır
- 7 Kemālāt ile bir mecmūʿadır zāt-ı hünermendi
 ʿAceb şunʿ-ı Ḥudā’dır mażhar-ı esmāʾ-i ḥüsnādır

Merhum Vezir Seyyid el-Hac Mehmed Paşa'nın Övgüsü Hakkındadır.

- 1 Sözüün değerini bilen biri var ise o Ağa paşadır. Zira onun zatının cevheri sanata süs verip onu donatmaktadır.
- 2 Cömert yaratılışındaki hakikatin aslı oldukça şaşırtıcıdır. Zeki, nükte seven, mananın (sözün) değerini bilen biridir.
- 3 Bir talepte bulunanların gönlünden geçenleri o kadar iyi bilir ki gönlü sanki cihanı gösteren cilalı aynadır.
- 4 Maşallah, melek huylu, adalet peşinde olan, güler yüzlü, neşe ile dolu her hareketi güzel, çok değerli ve bilgin vezir ne güzeldir.
- 5 O Âsaf gibi görüşleri isabetli, o kerem ve izzet sahibi olan vezir, cömert, kahraman ve emir buyuran bir yiğittir.
- 6 Feleğin gözü onun eşi ve benzerini görmediyse bunda şaşılacak bir şey yoktur. Zira onun zatı dokuz sedefli felekte benzeri olmayan tek inci gibidir.
- 7 Hünerli zatı sahip olduğu türlü türlü hüner ve faziletlerden ötürü bir mecmua gibidir. (O) Allah'ın şaşırtıcı bir eseri, esma-i hüsnaya mazhar olmuştur.

- 8 Cenāb-ı seyyidü'l-Hāc[ı] Yeğen Paşa-yı nām-āver
Ki ism-i sāmī-i faḥr-ı dü-ālemler müsemmādır
- 9 O seyyāre-ḥaṣem ālā-yı vālāya süvār olsa
Gören der kim bu Ḥüsrev'dir ya Cem'dir ya ki Dārā'dır
- 10 Nizāmülmülk-i ʿOsmānī denilse şānına şāyān
Ki ʿadli māye-i emn ü emān-ı pīr ü bernādır
- 11 Vürüdu bağ-ı dehre gülküşā-yı ḥāṭır-ı nā-şād
Vücüdu ʿāleme luṭf-ı ʿamīm-i Ḥaḳ teʿālādır
- 12 Ḥuşul-i kām-ı dil ol rütbe erzān ʿahd-i lütfunda
Emeller dīde-düz-ı küşe-i ebrū-yı imādır
- 13 Nola günden güne gül-naḥl-i āmāl olsa kām-et-keş
Bahār-ı devleti cūşende bārān-ı ʿatāyādır
- 14 Felekler şīt-i iclālī sürüdu ile raḳşāndır
Melekler de duʿāsıyla zemīne nāşīye-sādır
- 15 Sezā mensüb-ı bābı her ne rütbe iʿtilā etse
O düstūr-ı cihānbānīñ o rütbe ḳadri aʿlādır
- 16 Hümānīñ şāhbālī olalı çārüb-ı dergāhı
Nüzül etmez zemīne āşīyānı evc-i aʿlādır
- 17 Kef-i cüd-ı mekārīm-kārınīñ Ḥātem emel-kārı
Dehān-ı kīsesinīñ riştesi müjgān-ı ʿanḳādır

- 8 Meşhur Seyyid el-Hac Yeğen Paşa iki dünyanın övüncü olanın (Hz. Peygamber) yüce ismi ile isimlendirilmiştir.
- 9 Maiyeti gezegenler kadar fazla olan o paşa debdebe ile bir ata binecek olsa gören bu Hüsrev²⁷⁶ ya Cem ya da Dârâ'dır der.
- 10 Adaleti bütün âlemin emniyet ve güven mayası olduğundan ona Osmanlı'nın Nizamülmülk'ü²⁷⁷ denilse layıktır.
- 11 Gelişi dünya bahçesi için mutsuz kimselerin gönlünü açan, varlığı dünya için Allah'ın herkese açık olan lütfudur.
- 12 Onun lütfu devrinde gönül arzusunun vücuda gelmesi o derece kolaydır ki emeller ima kaşının köşesine göz dikmiştir.
- 13 Devletinin baharı ihsan yağmurunu taşırmakta olduğundan arzuların gülfıdanı günden güne boy atarsa bunda şaşılacak bir şey yoktur.
- 14 Felekler, ululuk sesi nağmesi ile dans etmekte, melekler de dua etmek için yere alınlarını koymuşlardır.
- 15 Kapısının mensubu ne kadar yükselirse yükselsin layıktır, çünkü o hükümdarın vezirinin kadri o merteye yücedir.
- 16 Hüma²⁷⁸ kuşunun kanadı dergâhının süpürgesi olduğundan beri yere inmez, çünkü onun yuvası en yüksek noktadadır.
- 17 Hâtem,²⁷⁹ el açıklığının cömert avucunun isteklisidir. Kesesinin ağzının bağı anka kuşunun kirpiği gibidir.

²⁷⁶ İran'ın efsanevi hükümdarlarından olan Hüsrev, Şirin'e olan aşkı yüzünden dillere düştüğünden klasik Türk şiirinde tarihi kişiliği ortadan kalkmış ve efsanevi bir karakter olarak anılmıştır. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 176-181.

²⁷⁷ Nizamülmülk: Büyük Selçuklu veziri, Ortaçağ İslâm dünyasının en başarılı devlet adamlarından biri. Bk. Abdülkerim Özaydın, "Nizamülmülk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.33, 2007, s. 194-196.

²⁷⁸ Devlet kuşu, talih kuşu, cennet kuşu adlarıyla bilinmektedir. Kanatlarının, padişahın eşiğinin süpürgesi olması hasebiyle şiire konu edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. H. Dilek Batıslam, "Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hüma, Anka ve Simurg", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi I*, (İstanbul 2002), s. 185-208.

²⁷⁹ Arapların Tayy kabilesinden olup cömertlik ve yiğitlik ile ün salmış bir şahsiyettir. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 454-456.

- 18 Zemīn ebr-i rebī^c-i rahm ü inşāfiyle Mīnū-fām
Zamān feyz-i nesīm-i lūtf u ʿadliyle muṭarrādır
- 19 Nevā-yı kārınñ hem-perdesi naḡş-ı işābetdir
Serā-yı ḡalbiniñ derbānı fīkr-i rūz-ı ferdādır
- 20 Ne dem naʿre-zen-i meydān-ı rezm olsa şalābetle
Sürüşān ḡazve-i kübrāsına şābāş-güyādır
- 21 Olur emvāc-ı ḡacāt ile tūfān-ḡīz iḡsānı
Ki maḡbūl-i dil-i āḡāhı her demde temennādır
- 22 Hebā olmuşken eyler zinde-ter dil-mürde-i kāmı
Dem-i cān-baḡşı hem-teʿşīr-i enfās-ı Mesīḡā’dır
- 23 Şafā-yı tūnet-i müşkīnine ser-mest cām-ı Cem
Çerāḡ-ı reʿyine pervāne mihr-i ʿālem-ārādır
- 24 Kalem alıp ele evşāf-ı ḡulḡın yazsa bir şāʿir
Şanır kim ḡoḡḡası nāfe midādı müşk-büyādır
- 25 Deḡil şāyān-ı zīr-i rānı gerdūn ḡāşiyedārı
Mübāḡāt ederek ibnū’l-ʿAmīd ü İbn-i Sīnā’dır
- 26 Vezīr olursa işte böyle olsun der gören elbet
Felekde kevkeb-i iḡbālī ol rütbe muʿallādır
- 27 ʿAdūya āb-ı tīḡi bir helāhil-rīz zehr-ābe
Eḡibbāya zülāl-i meşrebi bir özge şahbādır

- 18 Yeryüzü, merhamet ve insafı baharının bulutu ile cennet renkli (taze ve yeşildir), zaman lütuf ve adaleti rüzgârının feyzi ile parlaktır.
- 19 İşinin sesine eşlik eden isabet nakışdır. Kalbi sarayının kapıcısı yarının fikridir (ileri görüşlüdür).
- 20 Ne zaman tam bir haşmet ile savaş meydanında nara atsa melekler o büyük gazvesine aferin derler.
- 21 Uyanık gönlünün makbulü her an arzu olunduğundan ihsanı, istek ve ihtiyaç dalgaları ile tufanlar koparmaktadır.
- 22 Mesih'in nefesleri ile aynı tesirde olan ve can bağışlayan nefesi, arzunun ölü gönüllüsünü (nasibini alamayan) heba olmuşken diriltir.
- 23 Misk kokulu yaratılışının zevkine Cem'in kadehi sarhoş olmuş, görüşünün çerağına âlemi süsleyen güneş pervane (kelebek) olmuştur.
- 24 Bir şair eline kalem alıp yaratılışının vasıflarını yazsa hokkasını nafe, yazı mürekkebinin buhurdan sanır.
- 25 Felek atına uygun (bir meydan) değildir, İbnü'l-Amîd ve İbn-i Sînâ ona seyislik yapmakla övünürler.
- 26 Yüce mevkiinin yıldızı o derece parlaktır ki onu görenler “vezir dediğin işte böyle olsun” derler.
- 27 Kılıcının suyu düşmanlara zehir saçan çok acı bir su iken yaratılışının saf suyu dostlara başka bir/eşi benzeri olmayan bir şaraptır.

- 28 Olaldan dūdmān-pīrā-yı Bektāşī bütün emri
Ocağ-ı mürdesin ihyā revān-ı pīri ırzadır
- 29 Berāyāya o rütbe  adli şāmil kim bu demlerde
Keb ter za f-ı bāza ta la-bāz-ı cilve-peymādır
- 30 Zamānında ser-i m  fitneye yer k lmadı derdim
Belāyı g r penāh u me meni z lf-i dil r dır
- 31 Hud vend  ola ma z r ev  f  nda ta   rim
Ki ev  f-i şer fe  n -pez r-i  add   i   adır
- 32 F t r u inf   limden de ildir  ar a bu r tbe
 u  rum  acz ile ev  f  n  i   ada peyd dır
- 33  ub r-ı h   r m var ise de olmam h z n a l 
Keder  or mu dilimde şev -i med  n   u   a-fers dır
- 34 Ola bir ş   r n  memd   u bir z t n  gibi memd   
Sit yi de ne ş p e  acz   ta    r  h veyd dır
- 35  ara   ar -ı h ner da v -y  ş  r etmek de il ancak
Mur d m ş d  u i l   m h z ra  ar  u inh dır
- 36 Bi- amdill h ki vardır ni e ş   r  sit n  nda
Ba  a  ayrı  a   de  ar   bir beyh de sevd dır
- 37 Hele  st d-ı k ll K n  Efendi kim s  an m lk 
Musah  ar z t na si r- fer n-i ş  r   in   dır

- 28 Bektaşı tarikatine intisap ettiğinden beri onun işi gücü o tarikatin sönmüş ocağını diriltip pirin (Hacı Bektaş Veli) gönlünü razı etmektir.
- 29 Adaleti halkı o derece kapsamaktadır ki bu zamanlarda güvercin bile şahinin zayıflığı karşısında cilveli taklalar atmaktadır.
- 30 Zamanında kıl kadar fitneye yer kalmamıştı diyorken gel gör ki sığınağı sevgilinin saçları olan bir bela ortaya çıktı.
- 31 Ey efendim, seni vâsıf etmedeki güçsüzlüğümü mazur gör. Çünkü senin şerefli vâsıfların sayıyla anlatılacak gibi değildir.
- 32 (Senin övgünü uzun uzadıya yapamamam) çaresizlik ve bıkkınlığımdan değildir. Çarha karşı işlediğim kusurum senin vâsıflarını teker teker sayamama acizliği olarak bana geri döndü.
- 33 Gönlüm kederli olsa dahi asla üzülmem. Zira seni methetme coşkusu tasaları yok ederken gönlümde keder bırakır mı?
- 34 Bir şairin hamisi senin gibi bir hami olursa övgüde aciz ve noksan olmaması mümkün değildir.
- 35 Maksat, şiir iddiasında bulunup hüner sergilemek değildir. Ancak arzum sadakatimi ve bağlılığımı huzuruna bildirmektir.
- 36 Elhamdülillah, dergâhında pekçok şair vardır. Dolayısıyla kaside sunma işi benim için artık boş bir sevdadır.
- 37 Hepsinden öte her konuda mahir, söz ülkesini eline alan şiir ve inşada büyüler yapan Kânî Efendi (vardır).

- 38 O sultān-ı bülend-iķbāl-i iķlīm-i maʿānī kim
Hüner mülkü nigāh-ı kemterīniyle ıarabzādır
- 39 O ıutb-ı merkez-i ʿirfān o ğavş-i feylesof-ʿizʿān
Midād-ı intizām-ı hāl-i zār-ı lafz u maʿnādır
- 40 Bulaldan saĥtasıyla (?) feyzi bu āyīne-i ıabʿım
Ne şüretler eder peydā ki ʿaķla ĥayret-efzādır
- 41 Bülend oldu o rütbe ķadr-i dürr-i nazm u ğüftārım
Nuĥūr-ı ĥūr evrād-ı melek reşk-i süreyyādır
- 42 Tevārüd eyler ol rütbe dilimde mevc-i maʿnā kim
Bün ü pāyānı yok deryāya ıabʿım reşk-fermādır
- 43 Duʿāya başla Ĥamdullāh icābet vaķtidir zīrā
Ricālü'l-ġayb āmīne el açmış da müheyyādır
- 44 Mezīd etsin Ĥudā iķbāl ü ʿiz ü ʿömrünü tā kim
Gehī ķadr-i süĥan ʿālemde pest ü ğāh bālādır
- 45 Ola dil-ĥāhı üzre dest-res maıľuba dünyāda
Ki zīrā zāt-ı bī-hemtāsı zīb-i dīn ü dünyādır

- 38 Sanat ülkesi, manalar ülkesinin talihi yüce sultanının ufacık bir bakışı ile coşmaktadır.
- 39 O irfan merkezinin kutbı, o kavrayışı filozof gibi olan gavs²⁸⁰, lafız ve mananın kötü durumunu düzene sokan yazı mürekkebidir.
- 40 Bu şiir kabiliyetimin aynası öfkesiyle (?) feyzi bulduğundan beri akla hayret veren ne suretler meydana getirir.
- 41 Nazım ve sözümün incisi o derece değerlidir ki hurilerin gerdanlığı, meleklerin zikirleri olup Ülker Yıldızı'nı kiskandırır.
- 42 Mana dalgaları gönlümde o derece üst üste gelir ki şiir kabiliyetim dibi ve sonu olmayan denizi kiskandırır.
- 43 Ey Hamdullâh, gayb erenleri el açmış bir durumda âmin demeye hazır olduğundan (duanın) kabul edilme vaktidir. Bu yüzden dua etmeye başla.
- 44 Âlemde şiir değerli ya da değersiz olduğu müddetçe Allah, bahtını, itibarını ve ömrünü uzatsın.
- 45 Eşi ve benzeri olmayan zatı din ve dünyanın süsü olduğundan âlemde, gönlünün arzu ettiği (her) isteğine ulaşsın.

²⁸⁰ Kendisine sığınıldığı ve kendisinden yardım istendiği zaman kutba verilen isim. İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1003.

Bahāriyye Der-Sitāyiş-i Şadr-ı Esbak Halil Hamid Paşa Merhūm
fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

- 1 Hamd ola erdi yine vaqt-i feraḥ-zā-yı bahār
 Buldu ārāyiş-i nev sāḥa-i bāğ u gülzār
- 2 Döndü zībende ʿarūsa ruḥ-ı zībā-yı zemīn
 Yed-i meşşāta-i kudretle bulup nakş u nigār
- 3 Her şecer naḥl-i muraşşa° gibi pür-zīb oldu
 Bulucağ germ-i hevā ile küşāyiş ezhār
- 4 Bidi Tūbā çemeni cennete döndü deşt-iñ
 Olucağ sāyesi süst-āver-i saḥḥ-ı enhār
- 5 Şun°-ı Yezdān'a nazār vālih ü ḥayrān kalır
 Eder üşküfeler ol mertebe ʿarż-ı dīdār
- 6 Bāğa meyhāne ḥased etse ʿaceb mi şimdi
 Lāleler sāğar-ı yāķūt şabūḥu midrār
- 7 Bülbülün her birisi ʿāşık-ı mest-i nālān
 Gülleriñ her biri bir dilber-i tābende-ʿizār
- 8 Bu dem encüm şanur āyīne-i çarḥ içre gören
 ʿAks-i envār-ı nebātāt-ı zemīni şeb-i tār
- 9 Maḥdem-i şāh-ı bahār ʿālemi kıldı ḥurrem
 Nitekim ma°delet-i şadr-ı sūtūde-etvār

6

**Sabık Sadrazam Merhum Halil Hamid Paşa'nın Övgüsü Hakkında
Bir Bahariyyedir**

- 1 Hamd olsun, baharın ferahlık veren vakti bir daha gelince bostan ve gülistan (gül bahçesi) yeniden süslendi.
- 2 Yeryüzünün güzel yanağı kudret bezekçisinin eliyle işlenip süslenince, süslenmiş geline döndü.
- 3 Çiçekler havanın sıcaklığı/baharın gelmesi ile açılınca her ağaç, mücevherlerle bezenmiş fidan gibi süslendi.
- 4 Gölgesi, nehir yüzeylerini yumuşatıp nemlendirince çölün söğüdü Tuba'ya, çimeni de cennete döndü.
- 5 Çiçekler güzelliklerini öylesine gösterirler ki Allah'ın (bu) eserine bir bakış atan şaşkınlık ve hayret içerisinde kalır.
- 6 Bahçenin laleleri yakut taşından yapılmış kadeh, bereketli yağmurlar da sabah içkisi olmuşken meyhanenin burayı kıskanmasına şaşılır mı?
- 7 Bütün bülbülleri inlemekten sarhoş olmuş bir âşık, bütün gülleri parlak yanaklı bir dilberdir.
- 8 Şu dönemde, karanlık gecede yeryüzündeki bitkilerin nurlarını felek aynasında yansırken gören (bunları gökyüzündeki) yıldızlar zanneder.
- 9 Övülmeye değer nitelikleri olan sadrazamın adaleti gibi bahar padişahının gelişi de âlemi sevindirdi.

- 10 Şāhib-i re's-i mi'e ya'nī Ḥalīl Paşa kim
Günde biñ ka'be-i dil luṭf ile eyler i'cār
- 11 Mehdī-i ma'delet-ārā ki uyutdu fiteni
Çıkısa Deccāl yine ḥ'ābdan olmaz bīdār
- 12 Bīḥ-i cevri o kadar kesdi ki ser-sebz olamaz
Ḥūn-ı Ḥaccāc ile saḳy etse daḥı ebr-i bahār
- 13 Devr-i 'adli çemen-i devlete bir faşl-ı rebī'e
'Ahd-i cūdu emel erbābına rūz-ı bāzār
- 14 Pādişeh-kevkebe düstūr-ı Sikender-ḥaşmet
Verdi tedbīri ile kevne nizām ol miḳdār
- 15 Kola çıkdıkça çeker pīşgehinde mīzān
Erse 'aşrına eğer Nūşirevān-ı dādār
- 16 Ḥükmü bir mertebe cārī ki eğer emr etse
Şu'le-i serkeş eder sīne-i āb üzre qarār
- 17 Nehyi ol mertebe nāfız ki erir āb olur
Qar'a-i vehm ü hirās içre mey-i āteş-bār
- 18 Yazsa bir şā'ir eğer ḥulḳ-ı ḥamīdi vaşfın
Müşke ḡālibter olur bū-yı midād-ı eş'ār
- 19 Ebr-i ihsānını ta'rīf eden ehl-i nazmıñ
Genc-i efkārı olur ma'den-i dürr-i şehvār
- 20 Meh gibi necm-i sühā re'y-i münīrinden eğer
İktibās eylese yek laḫza felekde envār

- 10 Yüzyılın başında gelen Halil Paşa²⁸¹, ihsanı ile günde bin gönül kabesini bayındır hale getirmektedir.
- 11 Adaletli Mehdi, fitneleri öyle bir uyuttu ki Deccal dahi gelse yine de uykudan uyanmaz.
- 12 Zulüm kökünü öylesine kesti ki bahar bulutu Haccac'ın²⁸² kanı ile su verse dahi (o kökü) yeşertemez.
- 13 Adaleti dönemi, devlet çimenine bir bahar mevsimi, cömertliği devri ise bir isteği, arzusu olanlara pazar (alışveriş mekanı) günü gibidir.
- 14 Tedbiri ile varlığa o derece düzen veren padişah gibi debdebeli, İskender gibi heybetli sadrazam...
- 15 Eğer adaletli Nûşirevân²⁸³ (bu vezirin) asrına erişseydi, düzeni sağlamak için etrafta dolaştıkça (vezirin) huzurunda kendi adaletini hesaba çekerti.
- 16 Hükmü o derece geçerlidir ki bir emir verecek olsa isyankâr alev (dahi) kendisini suyun derinliği içine atardı.
- 17 Yasağı o derece etkilidir ki zan ve korku kabağı içerisindeki ateş saçan şarap bile eriyip su olur.²⁸⁴
- 18 Eğer bir şair övgüye değer ahlakının vasıflarını yazacak olursa şiirlerinin mürekkebinin kokusu misk kokusuna galip gelir.
- 19 İhsan bulutunu tarif edebilen şairin fikir hazinesi, şahlara layık bir inci madeni olur.
- 20 Eğer Süha Yıldızı ay gibi parlak zekâsından alıp faydalansa bir anda felek nurlarla (dolar).

²⁸¹ “Her yüzyılın başında Yüce Allah, cemaate imanı ve hükümlerliğini yenileyecek bir müceddid (yenileyici) gönderecektir.” Hadis-i Şerif’inden mülhem olarak o yüzyılın başında müceddid olarak gönderilen kişinin Halil Paşa olmasına dikkat çekilerek medhiyesi güçlendirilmiştir.

²⁸² Asıl adı Haccâc b. Yûsuf es-Sekâfî olup içlerinde Enes b. Mâlik’in de bulunduğu binlerce kişiyi öldürmesinden dolayı klasik Türk şiirinde zalim, kan dökücü sıfatları ile anılmıştır. Bk. İrfan Aycan, “Haccâc b. Yûsuf es-Sekâfî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1996, c. 14, s. 427-428.

²⁸³ Nûşirevân, adaleti, yaptırmış olduğu saraylar ve bu sarayların tâkları ile efsaneleşmiş bir hükümdardır. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 242-247.

²⁸⁴ Eskiler saklamak istediği, su, yağ veya şarap gibi sıvıları su kabağında sakladıklarını. Bk. Ömer Celep, *Dillerden Düşmeyen Deyimler ve Öyküleri*, (İstanbul: Akis Kitap, 2013), s. 152.

- 21 Hānde-i hezl ile kem pertev-i pertev-dādı
Haşre dek mihr-i dıraḥşānı eder istiḥkār
- 22 Āşafā ebr-i kefā dāver-i ʿālī-güherā
Ey tesellī-i dil-i pür-keder-i her nā-çār
- 23 Toldu āvāze-i medḥiñle bu nüh-ṭās-ı berīn
Gülsitān içre kim oldu nağam-ı bülbül-i zār
- 24 Fikr-i medḥiñle gelip şevke ırāğānıñdan
Bende-i kemter isem de yine olmamla şümār
- 25 Ben de bu demde bahāriyye kaşīde inşā
Etmeğe her ne kadar eyledim ise ısrār
- 26 Dilde yārā-yı suḥenden komadı zerrece tāb
Dilerim yerlere geçsin şu sipihr-i ğaddār
- 27 Esdi bāğ-ı emele bād-ı semūm vaḳt-i nesīm
Naḥl-i ümmīdde ḥiç kalmadı ne berg ü ne bār
- 28 Yoḥsa bu rütbe değıldir bu kuluñ Ḥamdullāh
Yāve-gū mükşir-i bīhūde perīşān-güftār
- 29 Tā ki her sāl bahār ede cihānı tezyīn
Şihḥat u devlet ile eyleye şadrinde qarār

[32b]

7

Der-Medḥ-i Merḥūm Şeyḥülislām-ı Esbak Dürri-zāde Muştafā Efendi

mefʿülü mefāʿilü mefāʿilü feʿülün

- 1 Ey fāzıl-ı dīn-perver-i dānişver-i devrān
Vey kāmīl-i dānā-yı muʿazzam-ter-i devrān

- 21 Özü parlaklık olan adaletinin küçük bir parıltısı bile alaycı bir gülüş eşliğinde kıyamet gününe kadar parlayacak olan güneşi küçük görür.
- 22 Ey Âsaf, ey avucu bulut gibi, ey cevheri yüce olan, ey her çaresizin kederle dolu gönlünün tesellisi olan sadrazam...
- 23 Gül bahçesinde inleyen bülbülün nağmeleri gibi bu dokuz kubbeli felek, senin medhinin çılgınlıkları ile doldu.
- 24 Hakir bir kul olarak addedilsem dahi yine de bahçedeki şenliğinden seni methetme fikri ile şevke gelip...
- 25 Ben de bu anda her ne kadar bahariyye türünde bir kaside yazmak için ısrar etsem de...
- 26 Dilde söz kuvvetinden zerre kadar takat bırakmadığı için şu merhametsiz feleğin yerle bir olmasını dilerim.
- 27 Arzu bahçesine, hoş esen rüzgâr yerine zehirli rüzgâr esince ümit fidanında ne yaprak ne meyve hiçbir şey kalmadı.
- 28 Yoksa bu kulun Hamdullâh bu derece saçma sapan konuşan, sözü gereksiz yere uzatan ve karmakarışık hale getiren biri değildir.
- 29 Her yıl bahar (gelip de) cihanı süslediği müddetçe o vezirlik makamında sağlık ve mutluluk ile devam etsin.

7

Sabık Şeyhülislam Merhum Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin Övgüsü Hakkındadır.

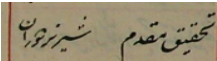
- 1 Ey dünyanın âlimi olup dine hizmet eden faziletli kişi, ey dünyanın en yücelerinden olup tam bir olgunluğa erişmiş âlim...

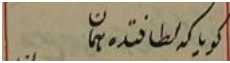
- 2 Nu‘mān-şiyem kûṭb-ı melek-ḥū-yı zamāne
Zünnūn-meniş māḥī-i şūr u şer-i devrān
- 3 Devrāna ‘aceb sencileyin geldi mi kimse
İkbāl ile iclāl ile pūr-zīver-i devrān
- 4 Meşhūd değil sencileyin geldiği dehre
Hem ‘adl ü hem ‘iffet ile bir dāver-i devrān
- 5 Mesmū‘ değil sencileyin ‘āleme gelmiş
‘İlm ü ‘amel ü cāh ile ser-defter-i devrān
- 6 Re‘yiñi eğer görse saña bende olurdu
Risto ile hep leşker-i İskender-i devrān
- 7 Teşrīfiñe ol rütbe sürūr üzre bu ‘ālem
Hüşyār ile mestāne hemān yekser-i devrān
- 8 Sensin o girān-māye dūr-i şāf-ı feżā‘il
Kim görmedi mişliñi seniñ zerger-i devrān
- 9 Evşāfiñi tensik eder bu nesak üzre
Üstād-ı hikem-gū-yı suḥan-perver-i devrān
- 10 Şadrü’l-fużalā nākıd-ı envā‘-ı ma‘ārif
Fahrü’l-‘ulemā ‘ārif-i efḍal-ter-i devrān
- 11 Ḥayrū’l-ḥalef-i Dürrī Efendi-i muḥakkık
‘Allāme-i Rāzī-reviş-i mefḥar-ı devrān

- 2 (O) Huyları Numan gibi olup zamanın melek huylu kutbudur. Tabiatı Zünnun gibi olup devrin şer ve fitnelerini mahvedendir.
- 3 Acaba dünyaya senin gibi talihi ve kudreti ile her yeri süslerle donatan biri geldi mi?
- 4 Âleme senin gibi hem adil hem de iffetli bir dünya hükümdarının geldiği görülmemiştir.
- 5 Âleme senin gibi ilim, amel ve itibar ile bir dünya önderinin geldiği duyulmamıştır.
- 6 Senin fikrini görse, Aristo²⁸⁵ ile dünya İskender'inin bütün ordusu sana kul, köle olurdu.
- 7 Bu dünya senin teşrif etmenle o derece sevinmektedir ki (bu sevinç ile) dünyanın tamamı ayık iken sarhoş olmuştur.
- 8 Dünya kuyumcusunun benzerini görmediği o değeri yüksek faziletlerin temiz incisi sensin.
- 9 Devranın söz ustası olup hikmetler söyleyen üstadı, bu şekilde vasıflarını sıralar:
- 10 Fazılların önderi, maarifin iyisini kötüsünden ayıran, âlimlerin övüncü, dünyanın en faziletli arifi...
- 11 Hakikatin peşinde olan Dürri Efendi'nin evladı/mirasçısı, cihanın iftihar vesilesi olan Allame Razi ile aynı yolun yolcusu....

²⁸⁵ Yunanlı filozof Aristo, divan şiirinde akıl ve hikmetin sembolü, isabetli görüş sahibi anlamlarını çağrıştıracak şekilde kullanılmaktadır. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 415-422.

- 12 Hem-nām-ı şehenşāh-ı cihān menba^c-ı ʿirfān
Müftī-i zamān vāriş-i peygamber-i devrān
- 13 Fetvā ile taqvāyı iki def^aa şerefle
Cem^c eyledi ol fāzıl-ı Hüsrev-fer-i devrān
- 14 Devrān rehini bulmaz idi reʿy-i münīri
Rüşenlik ile olmasa ger rehber-i devrān
- 15 Taqrīr-i mebāhişde Felāṭūn-ı ilāhī
Taḥkīk-i muḳaddem²⁸⁶ <. > şīr-i ner-i devrān
- 16 Bu mertebede olmaz idi ḳaddi ḥamīde
Yüz sürmese dergāhına nüh-çenber-i devrān
- 17 Bir zerre ḳadar zībaḳı taḥrīk edemezdi
Temkīnini yād etse eger şarşar-ı devrān
- 18 Fıtlḳı ki olur merhem-i zaḥm-ı dil-i nā-çār
Gūyā ki leṭāfetde hemān <.. ...>²⁸⁷
- 19 Bī-rağbet olur şemme-i ḥulḳıyla ner-āmīz²⁸⁸
Müşk-i Ḥoten u ʿıtr ile ʿūd ʿanber-i devrān

²⁸⁶ Mukaddem kelimesinden sonra bırakılan boşluk, yeterince karine olmaması sebebiyle tamir etme yoluna gidilmemiştir; fakat vezinde yalnızca iki hecenin eksikliği dolayısı ile tahmini bir anlam çıkartılarak diliçi çevirisi emin olunmamak ile beraber yapılmıştır.

²⁸⁷ Son iki tefile eksiktir .

²⁸⁸ Müstensihin de üç nokta koyarak işaret ettiği üzere, bir yanlışlık ya da eksiklik olma durumu söz konusudur. Nitekim zahirde “ner-āmiz” olarak görünen kelimenin yapılan araştırmalar neticesinde tam bir karşılığına tesadüf edilmemiştir.

- 12 Cihanın padişahlar padişahı ile adaş, irfan kaynağı, zamanın müftüsü, cihan peygamberinin mirasçısı(dır).
- 13 O dünyanın gücü Hüsrev gibi olan fazılı, fetva ile takvayı iki defa şeref ile bir araya getirdi.
- 14 Eğer parlak fikri, aydınlığı ile cihanın kılavuzu olmasaydı devran yolunu bulamazdı.
- 15 Üzerinde tartışılan konulara açıklık getirmede yüce/mükemmel Felatun gibi, önceki bilgileri anlamaya çalışmada zamanın erkek aslanı gibidir.
- 16 Dokuz çemberli felek dergâhına yüz sürmeseydi boyu bu derece bükülmezdi.
- 17 Devranın şiddetli esen rüzgârı ağırbaşlılığını yâd edecek olsa cıvayı (dahi) bir zerre kadar kımıldatamazdı.
- 18 Sanki letafetde (?) olmuş gibi (onun açtığı) yarık (bile), çaresiz gönülün yarasının melhemi olur.
- 19 Onun yaratılışını koklamasından sonra (?) devranın amberi, Hoten miski²⁸⁹, ıtır ve öd ağacı itibarsız olur.

²⁸⁹ Misk ceylanının kesesinde birikmiş kanın kurutulması ile elde edilen misk, güzel kokusu dolayısıyla klasik Türk şiirinde önemli bir yere sahip olmuştur. Hıtâ, Hatâ ve Hoten olarak da anılan bu misk ceylanının Çin ve Hindistan’da yaşadığı bilinmektedir. Hoten miski ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bk. Ahmet Kartal, Klasik Türk Şiirinde “Misk”, (Osmanlı Edebi Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumu, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, 2017), s. 9-44.

- 20 Seng-i dūr-i efdāli ile olsa muraşsa^c
<.....> olur idi efser-i devrān
- 21 İklīl-i şanādīd-i²⁹⁰ fuḥūl-ı menḳabe-şadrā
Ey gavş-ı şerefimend-i kerem-güster-i devrān
- 22 Vaşfında benim gibi eder ʿaczone ikrār
ʿİsā-dem-i vakt olsa sitāyişger-i devrān

[20b]

8

Tārīḥ-i Bedʿ-i ʿİlm Şehzāde Sultān Selīm İbn Sultān Muştafā Hān
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

- 1 Habbetzā lutf-ı Hudāvend-i ʿalīm
Levhāşallāh feyz-i rahmān-ı rahīm
- 2 Şādmānī tutdu el-haḳ ʿālemi
Halkı mesrūr etdi bu emr-i ʿazīm
- 3 Hamdülillāh gördü ʿālem bu demi
Kalmadı dillerde hīç renc-i elīm
- 4 İbtidā-yı vakt-i şevḳ u hurremī
İntihā-yı faşl-ı hüzn ü vehm ü bīm
- 5 Mekteb-i ʿālemde tıfl-ı dil bugün
Atsa tācın çerḫa emr-i müstaḳīm

²⁹⁰ Metinde “şafā-dīd” şeklinde yazılmış olsa da şairin kastı ileri gelenler gibi bir anlam olduğundan “şanādīd” okuyuşu ile tamir edilmiştir.

- 20 Devranın tacı, en faziletli inci taşı ile bezenmiş olsa (?) olurdu.
- 21 Menkabenin başında oturup yönettiği meclislikilerin ileri gelenlerinin tacı, ey devranın kerem sahibi şerefliilerinin önderi...
- 22 Devranın övücüsü, zamanın İsa nefeslisi olsa (dahi) tıpkı benim gibi (o da) senin vasıflarını anlatırken acizliğini kabul eder.

8

Sultan Mustafa Han'ın Oğlu Sultan Selim'in Okula Başlamasının Tarihi

- 1 İlmi ezeli ve ebedi olan Allah'ın lütfu ne güzeldir. Rahman ve rahim olanın feyzine maşallah.
- 2 Gerçekten âlemi sevinç aldı. Bu büyük iş tüm halkı sevindirdi.
- 3 Âlem bu zamanı gördüğü için Allah'a hamd olsun, gönüllerde çok elem veren hiçbir ağrı kalmadı.
- 4 (Bu) Mutluluk ve huzur vaktinin başlangıcı, şüphe ve korku zamanının sonu (oldu).
- 5 Gönül çocuğu bugün alem mektebinde tacını gökyüzüne atsa doğru bir iş(tir).

- 6 Emr-i raġbet geldi erbāb-ı dile
Oldu fermān-ber yine arġ-ı le'īm
- 7 Mūnteşir oldu cihāna ĥayr-ı maĥz
Şimdiden oldu vücūd-ı şer 'adīm
- 8 Bu idi bādī-i ġam-fersā-yı dil
Bārekallāh u ĥoşā feyz-i 'amīm
- 9 Farz oldu çün 'ilim her müsleme
'İlmi efḍal kıldı Ḥallāk-ı ĥakīm
- 10 Luṭf-ı Ḥaġ'la kesb-i 'ilme olucaġ
Müste'id şehzāde-i şāh-ı kerīm
- 11 Geldi āmīne sırayla el açıp
Ḥidmete oldu melā'ik de muġīm
- 12 Vālid-i zī-şānı fermān eyleyip
Eyledi bed'ı 'ilim Sultān Selīm
- 13 Öyle bir şehzāde-i meh-pāre kim
Hem edīb ü hem erīb ü hem fehīm
- 14 Ya'nī necl-i Muştafā Ḥān kim odur
Bu cihāndan eyleyen cevri 'adīm

- 6 Gönül erbabına itibar emri gelince cimri felek dahi bu emri yerine getirdi.
- 7 Cihana sırf hayır yayılınca şimdiden kötülüğün özü/varlığı yok oldu.
- 8 Gönüldeki gamı tüketen sebep bu idi. Maşallah, herkese açık olan bu feyiz ne güzeldir.
- 9 Allah ilmi çok üstün kıldığı için ilim bütün Müslümanlara farz oldu.
- 10 Ulu padişahın şehzadesi Allah'ın lütfu ile ilim kesbine hazır olunca...
- 11 Melekler de sırayla el açarak âmine gelip hizmete girdiler.
- 12 Şanlı babası ferman verince Sultan Selim ilme başladı.
- 13 Ay parçası gibi öyle bir şehzade ki hem kültürlü hem akıllı hem de anlayışlıdır.
- 14 Bu cihandan eziyeti alıp götüren Mustafa Han'ın oğlu odur.

- 15 İbn-i Sīnā ʿaqlına hayret-resān
Fehmine dil-beste efkār-ı hakīm
- 16 Rüşd ü fiṭnat peykerinde āşikār
Kalbi genc-i sırr-ı ʿAllām-ı ʿalīm
- 17 Eyler Eflātūn’u ḥabs-i ḥābiye
Ḥiddet-i zih̄n ile bu ṭabʿ-ı selīm
- 18 Ger ḥilālī olsa şāyāndır hilāl
Raḥlesi olsa sezā ʿarş-ı ʿazīm
- 19 Nüh-varaḳ metn-i felek sī-pāresi
Şemseler de mihr ü meh zerrīn ü sīm
- 20 Her şabāḥ alıp sebaḳ üstāzdan
Olur ol ḡonca femi müşkīn-şemīm
- 21 Ola taḥtında muʿammer pādişāh
Zıllini memdūd ede Rabb-i raḥīm
- 22 Sāyesinde pīr ede şehzādesin
Gül gibi eṭrā ede feyz-i nesīm
- 23 Zātına olsun maʿārif mükteseb
Menbaʿ-ı ʿilm olsun ol nūr-ı cesīm

- 15 İbn-i Sînâ aklına hayret etmiş, filozofların fikirleri (bu şehzadenin) anlayışına gönlünü vermiştir.
- 16 Olgunluk ve anlayış kıvraklığı yüzünde aşikârdır. Kalbi, ilmi ebedi ve ezeli olan Allah'ın sırlarının hazinesidir.
- 17 Bu sağlam tabiatli (şehzadenin), keskin zihni, Eflatun'u unutulmuşluk âlemine hapsedmiştir.
- 18 Eğer hilal çubuğu ayın yeni doğduğu andaki hilal, rahlesi de yüce arş olsa yeridir.
- 19 Dokuz varaklı feleğin metni sî-pâredir (otuz cüzdür). Güneş ve ay da onun altın ve gümüşten şemseleridir.
- 20 Her sabah hocasından ders alıp o gonca ağzı mis kokulu olur.
- 21 Padişah tahtında uzun ve mutlu bir hayat sürsün. Rahim olan Allah gölgesini uzatsın.
- 22 Himayesinde şehzadesini yaşlandırsın. Hoş rüzgârın feyzi onu gül gibi taze kılsın.
- 23 Zatına, maarif verilen olsun. O büyük nur, ilmin kaynağı olsun.

- 24 Silk edip tārīḥ için ʿālem-behā
Zer-gerān-ı maʿrifet dürr-i nazīm
- 25 Beyt-i vāḥidle rezīn-i ḥasta-ḥāl
Buldu bir tārīḥ kim mişli ʿadīm
- 26 Kıldı bismillāh ile bedʿ-i ʿulūm
Ola ʿāmil ʿilm ile Sultān Selīm

- 24 Marifet kuyumcusu, sıra sıra dizilmiş inci, âlem pahasında bir tarih yazmak için (bu inci gibi olan beyiti) tertip etti.
- 25 Yorgun bir halde olsa da sağlam (duran Hamdullâh), bir beyit ile eşi benzeri olmayan bir tarih buldu.
- 26 İlim ile amel eden Sultan Selim, Bismillah diyerek ilimleri öğrenmeye başladı.

KITA VE TARİHLER

1

[Levent Çitfliği'nin İnşasına Düşürülen Tarih]

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

- [1b] 1 Gül-i riyāz-ı besālet Selīm Hān ki odur
Hamāset ile muvaşşah iden bu dünyāyı
- 2 Seḥāb-ı²⁹¹ āb-ı kerem ḳulzüm-i ʿulüvv-i himem
Tüfū-ver-i (?) dil-i yem ābyār-ı dānāyī
- 3 Hudāygān-ı şehān şehriyār-ı ʿālemyān
Besende şāh-ı cihān şöhre-zā-yı dārāyī
- 4 İder Sikender-i rāyı niçe Aristo'ya
İrā'e gün gibi āyīne-i mücellāyı
- 5 Ḳabūl-i ʿāmme var aḥsen-i sülūkunda
Ḳulüb-ı ādemiyāndır ḳarār içün cāyī
- 6 Sütüde-menḳabe şāhib-ḳırān-ı ʿālem kim
Verir fezāyiş ile bezm ü rezme zībāyī
- 7 Cihāda ḳalb-i münīrinde az az değil
Ki yaptı cündine niçe maḳām-ı ra'cāyı
- 8 Neberd de eyleyeler kesb-i i'tiyād diyü
Tüfenge eyledi ta'yīn bu cāy-ı pehnāyı
- 9 Kemāl-i ʿāṭıfetinden müceddeden yaptı
Bu resm u ṭarḥı güzel dergeh-i mu'allāyı

²⁹¹ Metinde şeklinde yazılmışsa da muhteva gereği “seḥāb” şeklinde tamir edilmiştir.

[Levent Çitfliği'nin İnşasına Düşürülen Tarih]

- 1 Kahramanlık bahçesinin gülü olup yiğitliği ile bu dünyayı süsleyen kişi Selim Han'dır.
- 2 Cömertlik suyunun bulutu, himmetlerin yücelik denizi (?) bilgeliğin sakisi...
- 3 “Padişahların padişahı”, “âlemin hükümdarı”, “cihanın şahı” ya da “krallığa şöhret veren” ünvanları onu anmaya yeterlidir.
- 4 Görüşünün İskender'i binlerce Aristo'ya parlatılmış aynayı gün gibi açıkça gösterir.
- 5 Güzel yolculuğunda herkesin onayı vardır. Onun bulunduğu yer insanların kalpleridir.
- 6 Şahsiyeti övgüye layık o âlem padişahı eğlence meclisine de savaş ortamına da güzellik verir.
- 7 İşildayan kalbinde cihad için ordusuna pek çok güzel mekân yaptı.
- 8 Savaşa alışsınlar diye bu geniş yeri tüfek talimi yapmak üzere (askerine) tayin eyledi.
- 9 Çok cömert olduğundan görüntüsü ve tertibi güzel olan bu yüce dergâhı²⁹² yeniden yaptı.

²⁹² Dergâh kelimesi aslen tarikat şeyhlerinin ibadetlerini yerine getirmek üzere yaşadıkları tekke anlamında kullanılan bir tasavvufi terimdir. Aynı zamanda saygıdeğer bir kimsenin kapısı, eşiğı, huzuru anlamında da kullanılmaktadır. Ancak burada farklı olarak III. Selim'in inşa ettiğı kışlaların da dergâh kelimesi ile vasıflandırılmasının bu kışlaları yüceltmek maksadı ile olduğu düşünülmektedir.

- 10 Yiyip içip giyecek cümle olmuş âmāde
Görünce leşkeri şehden bu güne ālāyı
- 11 Libās-ı nevle yeñiden kul oldular şāha
Anuñçün atlasa eylerler ʿarz kālāyı
- 12 Devām-ı devlet-i şāhenşehe duʿālar edip
O demde kurdular āzmāyiş-i neberd-i yayı
- 13 O düzme koşma bir öyle neberd idi ammā
Hoşā ki bozdular anuñla keyf-i aʿdāyı
- 14 Kemāle oldu resīde o rütbe kārıları
Görünce düşmen eder terk-i ceng ü gavgāyı
- 15 Teferrüd etdi bu tedbīrde işābet ile
Şehe mübārek ola dūr gibi bu yektāyı
- 16 Hemān livāsını manşūr saʿyini meşkūr
Edip kabūl ede Allāh bu temennāyı
- 17 Muvaffaq ede Hudā intikāma düşmenden
Vere kulūba anuñla hemīn tesellāyı
- 18 Sezā derine yazılsa bu beyt Hamdullāh
Ki müştemil iki tārīḥ-i nükte-pīrāyı

- 10 Yiyecek, içecek ve giysi gibi tüm ihtiyaçları önlerine hazır olarak geldi. Ordusu padişahıtan böyle bir yücelik görünce...
- 11 Yeni kıyafetler ile padişaha yeniden kul oldular. Bunun için kalayı atlasa tercih ederler.
- 12 Padişahın devletinin devamlılığı için dualar ederek o anda yay talimine başladılar.
- 13 O düzme koşma öyle bir savaş ortamı oluşturdu ki onunla düşmanın rahatını kaçırdılar.
- 14 İşleri o kadar kemale erişti ki düşman (askerleri), onları görünce savaşı terk eder.
- 15 Padişaha hayırlı olsun, eşi benzeri olmayıp adeta inci değerinde olan bu isabetli kararı ile herkesten üstün oldu.
- 16 Allah bu niyetini kabul edip sancağını zafere ulaştırsın, çabasını da övölmeye değer kılsın.
- 17 Allah düşmandan intikam almak üzere ona başarı ihsan edip kalpleri onunla her zaman teselli etsin.
- 18 Ey Hamdullâh, Nükteli iki tarihi kapsayan bu beyit onun kapısına yazılsa yeridir.

- 19 Levend çiftligi meşķ-i cihāda enseb cā
لوند جفتلکی مشق جهاده انسب جا
Bu cünde vācib idi yapıdı şeh bu meştāyı
بو جنده واجب ايدي يابدی شه بو مشتایی

2

[2a]

Tārīḥ-i Ṭobḥāne-i Nev-Bünyād

mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün

- 1 Cihān-gīr-i ser-āmed şeh Selīm-i şālīş-i pür-dil
Yegāne pādişāh-ı kār-āgāh-ı kerem-pīrā
- 2 Vücūdu sāye-i memdūd-ı Haḳḳ fark-ı cihān üzre
Beḳāsı pāye-i emn ü emān-ı sāḥa-i ğabrā
- 3 Nigeh-düzendedir ṭabʿ-ı selīmi sūy-ı ilhāma
Anuñ-çün kārı tevfiḳ-i ilāhiyle olur hem-pā
- 4 Nola olsa Felāṭūn dāġdār-ı zihn-i vaḳḳādı
Ki anı ḳudretin izhār için ḥalḳ eylemiş Mevlā
- 5 Zihī ḥilʿat-fürüz-ı tācdārī kim şīʿarındır
Kemālāt-ı selāṭīn neyse etmek ḥükmünü icrā
- 6 Nezāket ḥoş-dilī luṭf-ı ṭabīʿat nüktedānī ḥads
Ḳabā-yı cism-i bezm-i ḥāşıdır hep cümleten ḥālā

- 19 Levent Çiftliği cihad taliminde askerler için çok uygun bir yer olup asker için de (böyle bir) yerin yapılması zaruri olduğundan padişah bu kışlayı yaptı.

2

Yeni İnşa Edilen Tophanenin Tarihi

- 1 Dünyayı hükmü altına almada önder, cömertlikle süslenmede tecrübeli, eşi benzeri bulunmayan yiğit Padişah III. Selim.
- 2 Varlığı, cihan tepesinin üzerine Allah'ın uzatılmış gölgedir. Bekası, yeryüzü meydanının emniyet rütbesidir.
- 3 Onun selim olan tabiatı ilham cihetine bakış attığından her işi Allah'ın yardımı ile eş olur.
- 4 Eflatun onun parlak zihnine duyduğu (kıskançlıkla) kavrulsa bunda şaşılacak bir şey yoktur. Zira Allah onu, kudretini âşikâr etmek için yaratmıştır.
- 5 Tüm padişah olgunlukları, hükümlerini yerine getirmek şiarı olan o saltanat hilatini aydınlatan ne yüce hükümdardır.
- 6 Tahmine göre nezaket, hoş gönüllülük, yaratılış güzelliği, nüktedanlık, kıvrak zekâ bunların hepsi ile birlikte daima has meclisin bedeninin kaftanıdır.

- 7 Şecā'at dir° ü necdet miğfer u cevşen şalābetdir
Rezimde haşma rahşın sürdigi dem yektene ammā
- 8 Şeref-bağş-ı hilāfet olduğıyla başladı ol şeh
Cihād emrini vech-i lāyıkıyla etmege ihyā
- 9 Tedārük etdi berren bahren ol rütbe mühimmātı
Ki bī-şek görse taḥsīn eyler idi Bū °Alī Sīnā
- 10 Edip ikrām u iḥsān leşker-i encüm-şümārına
Şeref-zā-yı nazarla²⁹³ eyledi kevkeblerin i°lā
- 11 Ḥazā'in şarf edip yaptırdı dil-keş kışlalar yer yer
Ki her bir sınıfı etdi bir feraḥ-zā mevḳi°e īvā
- 12 Ez-ān-cümle kerāmetdir ki topcu kullarına nev
Behīn topḥāne vü ta°līm-ḥāne eyledi inşā
- 13 Egerçi şüretā bu kışlalar bir çāpda baksañ
Velī var her yerinde bir dilārā tarḥ-ı nev-peydā
- 14 Topuyla zābıtānıyla tolar derdik bu dergāhı
Derūnun buldılar pehnā yine çün cennetü'l-me°vā
- 15 Levāzım her ne ise toptolu hep top öti beglik
Ḥalīfe kīsesinden ekl ü şürb ü kisve ser-tā-pā
- 16 Degil kurı şıkı iḥsān-ile kul etdi şüc°ānı
Edip şādāb-ter cūdıyla kıldı dillerin pehnā
- 17 °Aceb mi atsa yüksek kertelerden topçuyān şimdi
Mu°allā āsitān-ı şehde buldı menzil-i vālā

²⁹³ Muhteva gereğince bu tamlamanın gramatikal olarak yanlış kurulduğu düşünülmektedir.

- 7 Savaşta, tek başına düşmana karşı atını sürdüğü an ona yiğitlik savaş zırhı, kahramanlık miğfer ve cevşen de güç olur.
- 8 O padişah, hilafeti şereflendirir şereflendirmez cihad emrini layıkıyla canlandırmaya başladı.
- 9 Karadan ve denizden onca cephaneyi tedarik etti. İbn-i Sînâ (bu başarıyı) görse şüphesiz takdir ederdi.
- 10 Yıldız kadar çok askerine ikram ve ihsanda bulunup şerefli bakışıyla yıldızlarını yükseltti.
- 11 Hazine harcıyıp yer yer cezbedici kışlalar yaptırarak her bir grubu ferahlık veren bir mevkiye yerleştirdi
- 12 Topçu askerlerine o cümleden yeni bir cömertlik olarak çok beğenilen tophane ve talimhane inşa eyledi.
- 13 Her ne kadar dış görünüşe göre bu kışlalar aynı ölçüde görünse de her yerinde gönlü süsleyen yeni yapılmış bir yer vardır.
- 14 Bu dergâh için, top ve zabitan ile dolar derdik (fakat) yine de içini Cennetü'l-meva gibi geniş buldular.
- 15 Bu yer adet edevat olarak her ne lazım ise hep beylik ve öti ile doludur. Baştan ayağa elbise, yeme, içme halife kesesindendir.
- 16 (Cesur) askerleri kurusıkı ile değil ihsanı ile (kendisine) kul etti. Onları cömertliğinin (suyuna) kandırıp gönüllerini genişletti/ferahlattı.
- 17 Padişahın ulu eşiğinde yüce bir menzil bulduklarından, topçular şimdi yüksek derecelerden (top) atsalar bunda şaşılacak bir şey yoktur.

- 18 Görünce iltifâtın ol şehenşāh-ı kadir-dānıñ
Olup fenninde meşķ ile bu zümre māhir ü dānā
- 19 O rütbe melk oldu sürat ile āteş-efşānlık
Tesābuķ etmede birbirini ihlā ile imlā
- 20 Ne lāyık ol kumāta eylemek teşbīh şīrānı
Cebāndır şīrlər yoķ yüzleri hīç āteşe zīrā
- 21 Top atmak şöyle tursun bu dilāverler gözin kıpmaz
Uğur-ı şehde canın dahı itse āteşe ilkā
- 22 Kemāl-i hüsni-ı topundan olup maḥbūblar maḥcūb
Ki şerminden gelip seyr etmege yoķ yüzleri aşlā
- 23 Pek ednā bir kolumburna ki ol dergāha konmuşdur
O būs²⁹⁴ eyler leb-i bām-ı ḥuşūn-ı ḥaşmı bī-pervā
- 24 Şadā-yı top-ı şāhī öyle verdi velvele çarḥa
Ki andan dökülür encüm yere geh geh şihāb-āsā
- 25 Velākin böyle darb olmaz eādīden de munzamdır
Aña şīt-i şikest-i reng-i rüy u şavt-ı vāveylā
- 26 Dehānından çıkan ḥalka adūya tavķ-ı gerdendir
K'anuñla raḥm-ı şāhenşehden olurlar emān-cūyā
- 27 Nişānlar kelle-i aādāyı gülle hīç ḥatā etmez
Eḥibbānıñ velī gülle toķunmaz mūyuna kaṭā

²⁹⁴ Yüksekten ve alçaktan mermi atabilen, orta menzilli bir cins top olan Obüs toplarını da çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 2374.

- 18 Kıymet bilen o padişahın iltifatını görünce bu zümre, sanatlarında aşka gelip maharet sahibi ve bilgin oldular.
- 19 Ateş saçanlık sürat ile öylesine şiddetlendi ki “boşaltmak” ve “doldurmak” birbirlerinin ardına geldiler (Top hiç boş kalmadı).
- 20 Aslanları o savaşıllara benzetmek uygun değildir. Aslanlar korkaktır, zira ateşe bakmaya yüzleri yoktur.
- 21 Top atmak şöyle dursun bu yiğitler padişah yolunda canını ateşe atarken gözlerini dahi kırpamazlar.
- 22 Topun olgun güzelliğinden sevgililer mahcup olurlar. Utandıklarından gelip seyr etmeye asla yüzleri yoktur.
- 23 O dergâha konan çok küçük bir kolunburna²⁹⁵ bile korkusuzca düşman kalelerinin çatısının dudağını öper.
- 24 Padişaha ait olan topun sesi dünyaya öyle bir velvele verdi ki ondan sık sık ateş parçası gibi yerlere yıldızlar dökülür.
- 25 Ama hep böyle dövülmez (bu top seslerine) yüz renginin kırılması, feryat sesleri ve düşman tarafından gelen sesler de eklenmiştir.
- 26 (Onun) Ağzından çıkan halka, düşmana boyun gerdanlığıdır. Zira onun vesilesiyle padişahlar padişahının rahmetinden eman isterler.
- 27 Top mermisi, düşmanın kellesini nişan alır ve ıskalamaz; fakat dostların ise saç teline dahi asla dokunmaz.

²⁹⁵ Kulverin tipindeki küçük ve orta çaplı toplara denmektedir. Bunlar, daha hafif sahra toplarıdır. Bk. Gabor Agoston, *Barut, Top ve Tüfek*, (çev. Tanju Akad) (İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006), s. 116-117.

- 28 Bu tertīb etdi ʿavn-i Hākla küffārīñ dimāğın telh
Anuñ şimden girü topu ne bal yer vaqt-i ceng āyā
- 29 Varısa māye-i bārūtı seng-i sürmedendir kim
Sisi yok yok ola her dem be-i ʿcāz-ı dem-i ʿİsā
- 30 Bülend āvāze-i ʿadliyle ʿālem pür-ṭanīn olsun
Cihāñ ṭurduqça ṭursun ol şehenşāh-ı cihān-ārā
- 31 Kariş kariş ede küffār mülkün ser-te-ser teshūr
Ola rūy-ı zemīne hem-çün İskender hüküm-fermā
- 32 Duʿā-yı devletiyle halk merṭübü'l-lisān olsun
Kabūl-i Hākka feyziyle yetişsin naḥl-i istidʿā
- 33 Söz olmaz resmine tārīhi gibi işte Ḥamdullāh
Bu nev ṭobḥānede şad-çāk oldu zehre-i aʿdā
- بو نو طوبخانه ده صد چاک اولدی زهره اعدا

[3b]

3
Tārīḥ-i Nev-Dergāh-ı ʿArabaciyān Eşer-i Pādişāh-ı Cihān
mütefāʿilün mütefāʿilün mütefāʿilün mütefāʿilün

- 1 Yaşasun cihānda bu şeh Selīm zafer u naşar olalar nedīm
Keremi resā himemi ʿamīm şeref-i zamān melik-i necīb
- 2 O veliy-yi niʿmet-i her enām o kadar bülenddir aña maḳām
Ne dem ede vaşfi içün kıyām o yüce maḳāmı bulur ḥaṭīb
- 3 Melik-i mülük u şehāndır sebab-i niḫām-ı cihāndır
Bu ʿaceb ki genc-i nihāndır anı Hāk bu devlete kıldı zīb
- 4 Meyelān-ı ṭabʿı cihādadır üni şiti bām-ı semādadır
Yed-i kudretinde kepādedir nola taḳmasa feleke ger ip

- 28 Bu düzen, Allah'ın yardımı ile düşmanların şuurlarını acıya döndürdü. Bundan sonra savaş vakti onun topu acaba ne bal yer.
- 29 Barutun mayası sürme taşından olsa gerek çünkü onun sisi yoktur. İsa nefesinin mucizesi ile her an yok olması için sisi yoktur.
- 30 Adaletinin yüksek sesiyle dünya, cınlamalarla dolsun. Dünya durduğu müddetçe o cihanı süsleyen padişah var olsun.
- 31 O padişah düşmanların mülkünü baştan aşağı karış karış ele geçirsin, İskender gibi yeryüzüne hüküm sürsün.
- 32 Halk her an onun devletine dua etmekle meşgul olsun. Allah'ın kabulüne yarasır dua ağacı onun feyziyle yetişsin.
- 33 Yapıp ettiklerine Hamdullâh'ın tarihi gibi bir söz olmaz. Bu yeni tophanede düşmanın ödü paramparça oldu.

3

Cihan Padişahının Eseri Yeni Arabacılar Dergâhının Tarihi

- 1 Padişah Selim bu cihanda yaşasın. Zafer ve yardım onunla dost olsunlar. Cömertliği (herkese) ulaşan, yardımı herkese açık, zamanın şerefi, soylu hükümdar (odur).
- 2 O tüm yaratılmışların velinimetidir, onun makamı öylesine yücedir ki hatib ne zaman onu vasf etmeye kalkışsa o yüce makamı bulur.
- 3 Hükümdarların hükümdarı ve padişahıdır, dünyadaki düzenin kaynağıdır. Bu Allah'ın devlete süs olarak gönderdiği şaşılacak bir gizli hazinedir.
- 4 Yaratılışının meyli cihadadır. Şöhretinin sesi gökyüzünün üstündedir. Feleğe ip takmasa şaşılacak bir şey yoktur çünkü o zaten kuvvetinin elinde kepadedir/talim yayıdır.

- 5 Güzel iltifât edip °askere ne keremler eyledi leşkere
Ulu dergehe be ne (?) hoş yere kodı her birin o şeh-i lebīb
- 6 °Arabacı kullarına da bu nev u hūb kışlayı yaptı o
Ola topcu kullarına diyü bu muķārenet ile de ķarīb
- 7 °Acele ile lede’l-iķtizā gidecek olur ise bir yaña
°Araba topa yaķın ola tā rehi ger firāz ola ger nişīb
- 8 Kıla her ne dem ğazavāta meyd eşer etmeye aña hīç keyd
Ede erneb-i husemāyı şayd °araba ile o şeh °an ķarīb
- 9 Bu kemāl-i hūsn ü behā ile sene-i hitāmı beyān eder
°Arabacıyāna mübārekī bu cedīd dergeh-i dil-firīb
عربه جیانه مبارکی بو جدید درکهدلفریب

4

[4a]

Tārīh-i Nev-Dergāh-ı Hūmbaraciyan
fe’ilātün fe’ilātün fe’ilātün fe’ilün

- 1 Şeref-i taht-ı şehī hāzret-i Sultān Selīm
Rūhdur devlet ü dīne o şehenshāh-ı velī
- 2 Verdi tevfiķ her emrinde Hudā-yı müte°āl
Ser-te-ser etdi musahhhar aña mülk ü mileli
- 3 Ne murād eylese ol şeh o emirde vardır
°Avn-i yezdān ile te°yīd-i İlāhī’niñ eli
- 4 Ğurre-i cebhe-i hikmet gül-i bāĝ-ı fitnat
Cān-ı cişm-i °azamet mazhar-ı feyz-i ezeli

- 5 Askere güzel iltifatlar edip çokça ihsanlarda bulundu. O zeki padişah, onların her birini ulu dergâhında güzel bir yere koydu.
- 6 Topçu kullarına daha yakın olsunlar diye o (padişah) arabacı kullarına da bu yeni ve güzel kışlayı yaptı.
- 7 Gerektiğinde acele ile bir yere gidecek olursa ister iniş olsun ister çıkış olsun yol boyunca araba topa yakın olsun.
- 8 Her ne zaman cihad için hareket edecek olursa ona hiçbir hile tesir etmesin. O padişah araba ile yakındaki düşmanların tavşanını avlasın.
- 9 Bu tam bir güzellik ile bitiş yılını şöyle açıklar: Arabacılara bu yeni, cazibeli dergâh kutlu olsun.

4

Humbaracıların Yeni Dergâhının Tarihi

- 1 Padişahlık tahtını şereflendiren, seçkin padişah Sultan Selim, “din ve devlet” in ruhudur.
- 2 Yüce Allah her işinde ona yardım etti. Baştanbaşa tüm milletleri ona itaat ettirdi.
- 3 O padişah her ne dilerse, o işinde Allah’ın yardımı ve kuvvet veren eli vardır.
- 4 (O padişah) Hikmet alnının parlaklığı, fîtnat bahçesinin gülü, yücelik bedeninin ruhu, ezeli feyze mazhar olan kimsedir.

- 5 Hüsni-i tedbîr-i mülûkânesi oldu müşmir
Kıldı münkâd Hudâ emrine cümle düveli
- 6 Mülk-i mevrûsunu teşyîddir endîşesi hep
Nazm u tertîb-i mühimmât-ı ğazâdır emeli
- 7 Ne becâ kâr ki eşnâf-ı cünûda yer yer
Kışlalar etdi binâ şahreye konmuş temeli
- 8 Yapdı bu dergehi de humbaracı kullarına
Tarhı hayretde kodu şûret-i lât u hubeli
- 9 Kaşd-ı şeh bu ki ta'allüm edeler fenlerini
Dûde-i humbaranıñ ânda her nîv u yeli
- 10 Âferîn re'îy-i sedîd-i şeh-i devrâne ki çarh
Görmedi böyle eşer 'âlemi devr eyleyeli
- 11 Luţf u ihsân-ı şehensâh getürdi şevke
Çüst olup her biri emrinde bıraktı keseli
- 12 İtdiler kesb-i mahâret o kadar oldu hemân
Ġayrınıñ nâdiresi fenleriniñ mübtezeli
- 13 Düşürürler atıcağ humbarayı zirvesine
Çetr-i atlasda nişân olsa kılâ'ın bedeli
- 14 Raġbet-i şâh-ı cihânla katı yüksekde uçar
Böyledir humbaranıñ naġveti el-ân velî

- 5 Padişahlara yaraşır güzel yöneticiliği meyve verdi. Allah, bütün devletleri onun emrine itaatkâr kıldı.
- 6 Onun bütün endişesi, varis olduğu mülkü sağlamlaştırmaktır. Yegâne amacı da cihad için gerekli olan şeylerin hazırlanmasıdır.
- 7 Askerlere her yerde temeli kayadan olacak şekilde (sağlam) kışlalar yapması ne güzel bir eylemdir.
- 8 Bu dergâhı da Humbaracı askerlerine yaptı. Onun bu düzeni Lat ve Hubel²⁹⁶ putlarının yüzünü hayrete düşürdü.
- 9 Padişahın (bunu yapmaktaki) kastı, orada bulunan her yiğit ve kahraman humbaracıların teknik bilgileri öğrenmeleridir.
- 10 Dünya padişahının aldığı bu doğru karar var olsun. Felek, dünya etrafında dönmeye başladığından beri böyle bir eser görmedi.
- 11 Padişahın ihsanı askerleri şevke getirdi ve onun bu emriyle her biri tembelliği bırakıp çevik olmaya karar verdi.
- 12 Maharet kazanarak o derece yükseldiler ki işlerinin en aşağılığı bile başkalarının yegâne işlerinden farksız oldu.
- 13 Atlas çadırında kalelere bedel bir yapı olsa da humbarayı atacakları zaman onun zirvesine isabet ettirirler.
- 14 Cihan padişahının da itibar göstermesi ile çok yüksekte uçar. Şu zamanda humbaranın gururlanması işte böyledir.

²⁹⁶ Lat ve Hubel, İslam'dan önce Kâbe'de bulunan putlardandır.

- 15 Pestdir göñlü varır düşmeniñ ayağına lîk
Tolaşur pâyine hep etdigi sū°-i °ameli
- 16 Rağbet-i humbaraniñ reşki olup düşmene bār
Tāk olup tākāt-i çarh oldu hem işkeste beli
- 17 İltifāt-ı şeche lāyık olamaz girse daħı
Hāven-i kevne var iken anuñ öyle değali
- 18 Zıhn-i vaḳḳād-ı civān-cünbiş-i sultāna pesend
Humbara içre nihān etdi niçe nef°-i celī
- 19 Şoñra seyr et ki neler çıksa gerekdir andan
Boş şanıp eyleme beyhūde nizā° u cedeli
- 20 O şehiñ kārına şābāş u du°adan ğayrı
Varsa inşāf eger söyle °aceb ne demeli
- 21 Tā ki i°māl oluna bu edevāt u ālāt
Zeyn-i dīhīm-i hilāfetde ola rān veşeli
- 22 Geçe pīşinde °aduv kellesinin püşteleri
Ḳad-i miḳyās (?) ile ḳāmet-i Behrām-ı Teli
- 23 Kefere mülkini pāmāla varınca ol şāh
Düşmeniñ ayağına varsın ilāhī eceli
- 24 Hātır-ı fātire bu beyt-i güzīn Ḥamdullāh
Geldi gördüm ki münāsib şadede yok ḥaleli

- 15 Alçak gönüllüdür; fakat yaptığı kötü amellerinin ayağına dolaşması için düşmanın ayağına ulaşır.
- 16 Humbaraya görülen rağbet düşmanı kışkandırıp ona yük oldu, feleğin takati kalmayıp hem de beli kırıldı.
- 17 Onun (feleğin) öyle bir hilesi varken varlık havanına girse dahi padişahın iltifatına layık olamaz.
- 18 Humbara içinde nice apaçık faydalar gizleyen padişahın gençlik esintileri olan parlak zihnine, aferin.
- 19 Sonra ondan ne faydalar çıkacağını gör sakın gereksiz sanıp boş yere tartışıp durma.
- 20 Eğer birazcık insafın varsa, o padişahın yaptığı işe karşılık takdir ve duadan başka ne yapılacağını söyle.
- 21 Bu alet ve edevat işlendiği müddetçe heybet ve haşyeti hilafet tacını süslemeye devam etsin.
- 22 Önündeki düşman kellelerinin yığınları, kad-i mikyâs (?) ile Behrâm-ı Tell'in²⁹⁷ boyunu aşmıştır.
- 23 Allah'ım, o padişah kâfirlerin ülkelerini ayaklar altına almak üzere gittiğinde düşmanın eceli ayağına ulaşsın.
- 24 Ey Hamdullâh, keyifsiz gönüle, sadede uygun, herhangi bir noksanlığı olmayan bu seçkin beyit geldi.

²⁹⁷ Behram ya da Behram-ı Gûr, cesaret, adalet ve kahramanlığı ile meşhur bir padişaktır. Bir de Nûşirevân'ın oğlu Hüzmüz'e de Behram denmiştir. Çok zayıf olduğundan Behrâm-ı Çûpin diye de anılan bu şahıs, kesmiş olduğu Türklerin kellelerinden bir kule yaptırmış ve bu kulelere Behrâm-ı Tell adı verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., 117- 120.

- 25 Hāven-i dilde terāzu-yu qalemle baqđım
Felek-i şāmini de geqđi geqince zuhalı
- 26 Varıcak atlasa tā dūşdı murād üzre temām
Oldı tārīhi sezā sā'ir olursa meşeli
- 27 Dergeh-i humbaradan aldı fitīli a'dā
درکه خمبره دن الدی فتیلی اعدا
Bu kabaq patlayacaqdır ser-i düşmende belī
بو قبق پاتلیه جقدر سر دشمنده بلی

[5a]

5

**Tārīh-i Nev-Dergāh-ı Mü'esses-i Erkān-ı Lağımcıyān
mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün**

- 1 Fütüvvet kānı necdet ma'deni Sultān Selīm hān kim
Bulunmak gavr-ı umq-ı fikri bir mestūr ma'nādır
- 2 O sultān-ı bülend-ıunvān o şāh-ı feylesof-iz'ān
Cemāl-i devlete ān pādīşāh-ı dād-fermādır
- 3 Zemīn münkād-ı hükümü āsumān fermān-ber-i emri
Cihān-dāver şeh-i fermān-revā-yı zīr ü bālādır
- 4 Hılāfet tahtına zīb olalı iclāl ü şevketle
Hemīşe pīşe aña himmet-i tedmīr-i a'dādır
- 5 Anuñ-çündür ki rağbet eyledi eştāt-ı ecnāda
Olup mecd ile fermān-ı hümāyūnı o ān şadır

25-26 Gönülün havan topuna kalemin terazisi ile baktım. (Önce) zuhali sonra da sekizinci feleği geçmesinden sonra arzu edildiği üzre atlasa varınca tamamlandığı için bu tarih yerinde oldu. Başka olursa da (ancak) bir örneği ya da benzeri olabilir (daha iyisi olamaz).

27 Düşmanlar fitili humbara dergâhından aldı. Bu kabak belli ki düşmanın başında patlayacak.

5

Lağımçıların Kurulmuş Yeni Dergâhının Tarihi

1 Padişah Selim mertliğin kaynağı, kahramanlığın madenidir. Onun fikir derinliğinin dibini bulmak imkânsız bir iştir/ örtülü bir manadır.

2 Yüce ünvanlı, filozof kavrayışlı o padişah devletin yüzüne bir süs, adaletli bir padişaktır.

3 Yeryüzü, onun hükmünün boyun eğmişi; gökyüzü onun emrini yerine getirendir. Cihana hükmedip buyruğu yeryüzünde de gökyüzünde de geçerli olan padişaktır.

4 Yücelik ve heybet ile hilafet tahtına süs olduğundan beri onun tek gayesi daima düşmanları yok etme çabasıdır.

5 Böyle bir zamanda padişah fermanı tüm yüceliği ile ortaya çıkınca (padişah) asker bölüklerine ilgi gösterdi.

- 6 Yapıldı başka başka her birine kışlalar maḥşûş
Metindir her biri ğāyet laṭīf u şevḳ-efzādır
- 7 Binā-i kışla ancaḳ fenlerin meşḳe bināendir
Felāṭūn eylese reşḳ ü ḥased bu reʿye ber-cādır
- 8 Laḡımcı ḳullarına daḡı yaptırdı bu dergāhı
Ki ḥüsni pīr ü bernāya şalā-ḡān-ı temāşādır
- 9 İrem dermānde vü ḡayrān derinde ser-fürü-bürde
Ḥavernaḳ zīr-i pāy-ı maḳdeminde ferş-fersādır
- 10 Ḥayāt-ı tāze buldu şevḳe geldi cümlesi birden
Ki iḥsān-ı şehenşāḡān ʿabīde rūḡ-baḡşādır
- 11 Olup meşḳ ile her biri bu fenniñ ḡavrına vāşıl
Ki Ferḡād olamaz bu rütbe naḳb u kāvişe ḳādır
- 12 Yerābīʿa ḡacālet verdi el geḡdi yere zīrā
Zemīni ḳazmada oldular öyle māḡir u nādir
- 13 Nice beñzer ḡazīne baḡlamaḳda bunlara vezzān
O iḥsān ʿadd eder bunlar dimār-ı ḡaşma ber-pādır
- 14 Ne mümkin evvelā iḥsān-ı şāhenşāḡı ʿadd etmek
Şehiñ cūdı maşūn-ı vaşme-i taʿdād u iḡşādır
- 15 Şu çok ḳoymaḡla eyler yemleme kim bunlarıñ kārı
Deḡildir başḳa illā şayd-ı mūş-ı ḡūş-ı aʿdādı

- 6 Her birine özgü (olmak üzere) farklı farklı kışlalar yapıldı. Onların her biri oldukça sağlam, güzel ve coşkulandırıcıdır.
- 7 Kışla binası yalnızca sanatlarını talim etmek sebebiyle yapıldığından Felatun bu fikre kıskançlık beslese yeridir.
- 8 Lağımcı kullarına da, güzelliği genci ve yaşlısı bütün âlemi kendisini seyretmeye bir davet olan bu dergâhı yaptırdı.
- 9 İrem²⁹⁸ (bahçesi) onun kapısında çaresiz, şaşkın ve boyun eğmiş bir haldedir. Havernak²⁹⁹ ise onun gelişi sırasında ayağının altına serilen bir halıdır.
- 10 Padişahın ihsanı kullara ferahlık/can verdiği için hepsi birden taze bir hayat bulup aşka geldiler.
- 11 Her biri talim ile Ferhat'ın bile böylesine delmeye güç yetiremeyeceği bu ilmin künhüne vasil oldu.
- 12 Yeri kazma hususunda bu şekilde maharetli ve nadir oldukları için başkaları yerin dibine geçti diye köstebekler utanç duydular.
- 13 Hazine bağlamada kantarcı bunlara nasıl benzesin? Kantarcı bunu ihsan olarak görürken bunlar (lağımcılar) düşmanın helak olması için çabalamaktadırlar.
- 14 Evvela, padişahın ihsanını saymak mümkün değildir, çünkü onun cömertliği sayma ayıbından korunmuştur.
- 15 Suyu çok koyarak tuzağa düşürürler. Bunların işi düşmanların akıl faresini avlamaktan başka bir şey değildir.

²⁹⁸ İrem bahçesi, Şeddâd'ın cennete benzetmek maksadı ile yaptırdığı bahçeye denir. Klasik Türk şiirinde sevgilinin bahçesi İrem bahçesine teşbih edilmiştir. Bk. Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, (Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları, 2013), s. 205.

²⁹⁹ Numan b. Münzer'in Sinimmâr adlı bir mimara Kûfe'de Fırat sahilinde yaptırdığı dünya garibelerinden bir köşkün adı. Bukalemun gibi sabah mavi, kuşlukta da havai, öğleyin beyaz, ikindi sarı görüldüğü iddia edilmektedir. Bk. Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 207.

- 16 K padılar kapıyı talpa koymakda hele s z yok
Bu fende ğayrı ğayrın s zleri beyh de da v dır
- 17  ıkar g v-ı zem nden burc-ı  evre atsalar lağmı
Bu ancak kuvvet-i baht-ı  eh-i ra  ende- r dır
- 18 Teneff s etdiler ref  oldular h k-i mezelletden
Bu dergehde du  -yı  ehle   kr  c mle g y dır
- 19  m dinden ziy de d  meninden intik m alsın
Bu etdiğim du   vird-i zeb n-ı p r   bern dır
- 20 M cevher harf ile t r hin iml  etdi  amdull h
Lağımcı dergehi ha  kan  aceb tar -ı felek-s dır

لغمجی درکھی حقا عجب طرح فلکسادر

6

[14a]

**T r -i C l s-ı H m y n-ı  eh-i   hib-K r n Sult n Sel m H n
mef  l n mef  l n mef  l n mef  l n**

- 1  o   feyz-i  l h  levha a' l h lu f-ı B r  kim
Cih nı ne  esiyle kıldı ser-mest  zid-i ma b d
- 2  Aceb imd d-ı Rabb n  zih   avn-i meded-k r 
Ki bu  ahdi tarabla etdi devr n-ı Cem'e ma s d
- 3 Felek boynuna aldı   bhe yok tanz m-i d ny yı
N h r-ı h r- s  oldu esb b-ı  af  manz d
- 4 Te  lall h beh n devr-i fera -z -yı ne    - ver
S r r u zev  u   d  cey -i enc m gibi n -ma d d

- 16 Köstebek koymakta kapıyı kapattıklarından artık söylenecek söz yoktur. Bu ilimde artık başkalarının sözleri boş laftan ibarettir.
- 17 Lağımı, gav-ı zeminden³⁰⁰ dokuzuncu feleğe atsalar (oraya kadar) çıkar. Bu yalnızca parlak fikirli padişahın güçlü bahtından kaynaklanmaktadır.
- 18 Hakirlik toprağından soluyarak yükseldiler. Bu dergâhta herkes şükrü padişahın duasıyla eda etmektedir.
- 19 Ümit etmektense düşmanından intikam almaya baksın. Bu ettiğim dua tüm âlemin dilinden düşmeyen bir duadır.
- 20 Hamdullâh, mücevher harfler ile (bu dergâhın) tarihini yazdı. Gerçekten ilginçtir ki bu lağımçı dergâhı felek gibi tanzim edilmiştir/kurulmuştur.

6

Uğurlu Bir Zamanda Tahta Çıkan Sultan Selim Han'ın Mübarek Cülusunun Tarihi

- 1 Allah'ın lütfu ve feyzi ne güzeldir. Yegâne yaratıcı olan Allah neşesiyle cihanı sarhoş etti.
- 2 Padişahın bu devrini mutluluğu ile Cem'in devrine haset ettiren Allah'ın yardımını ve imdadını ne güzeldir.
- 3 Şüphe yok ki felek dünyaya nizam verme işini üstüne aldı, çünkü eğlence sebepleri cennet hurisi gibi olan kurbanlar şeklinde birbiri ardınca/kat kat dizildi.
- 4 Maşallah, neşe ve ferahlık veren bu devir ne güzeldir. Bu devirde mutluluk ve zevk yıldızlar ordusu gibi sayısızdır.

³⁰⁰ Eskiden dünyâyı boynuzunda taşıdığına inanılan öküz. <http://lugatim.com/s/gav>

- 5 Ğubār-ı ğamla meşhūn iken ʿālem cānib-i Hākdan
Gelip etdi ħurūş-ı seyl-i raḥmet ser-te-ser nā-būd
- 6 Nūmuvv-ı şevķ teʿsīr etdi ḥāk[e] tā ki ol rütbe
Zurūfun çatladır mey eyleyem dirse rehin mesdūd
- 7 Nesīm-i ʿāṭıfet her dem vezān gülşengeh-i dehre
Gülistān-ı cihānda ḳalmadı bir ğonca-i nekşūd
- 8 Eġānī-ḥān oldu her ser-i gülbünde bir bülbül
Aña peyrev ney ü ḳānūn u şeştār u rebāb u ʿūd
- 9 Sözü sāzı mey u maḥbūbu līk ey ʿāşık-ı şeydā
Ḥarābe ḥāne-i ḥāṭırdan eyle cümleten maṭrūd
- 10 Bu hāy u hūy şimdi girmiyor mu ğuşıña āyā
Bülend-āvāze-i kūş-ı beşāret etdi bā-fersūd
- 11 Bi-ḥamdillāh bugün iḳbāl ü yūmn ile cülūs etdi
Ḥilāfet taḥtına bir şehriyār-ı muḳbil ü mecdūd
- 12 Cihān-ı mecd ü şevket āsumān-ı necded ü nuşret
ʿUmān-ı cūd u reʿfet yem-kerem ḥākān-ı ʿālem-sūd
- 13 Şeref-māye muʿallā-pāye sulṭān-ı hümā-sāye
Ḥidīv-i maʿdelet-vāye şehenşāh-ı zafer-mevʿūd
- 14 Şeh-i şāhib-ḳırān mehdī-i devrān sāye-i Yezdān
Süleymān-ı zamān Sulṭān Selīm-i şālīş-i pür-cūd

- 5 Âlem, gam tozu ile dolmuşken Allah'ın emri ile rahmet seli gelip coşarak bunların hepsini baştan başa yok etti.
- 6 Artan coşku ve heyecan toprağa o derece tesir etti ki şarap “yoluna set çekerim” diyecek olursa toprak kaplarını çatlatır.
- 7 Cömertlik rüzgârı her an dünya bahçesine esmekte olduğundan bu bahçede açılmamış tek bir gonca dahi kalmadı.
- 8 Her gülbahçesinin başında bir bülbül, şarkıcı oldu. Ona ney, kanun, şeştar, rebab ve ud eşlik etmektedir.
- 9 (Tüm bunlardan sonra) Ey çılgın âşık, sözü, sazı, şarabı ve sevgiliyi, hepsini harabe gönül evinden dışarı at.
- 10 Acaba şimdi yıpranmış bir şekilde müjde davulunun yüksek seslisi eden bu hay ve huyu duymuyor musun?
- 11 Allah'a şükürler olsun, bugün uğuru ve saadeti ile şanslı ve talihli bir hükümdar hilafet tahtına oturdu.
- 12 Ululuğun ve heybetin cihanı, kahramanlığın ve zaferin seması cömertlik ve merhamet okyanusu, keremi denizler kadar (çok) dünyayı sevindiren padişah...
- 13 Özü şerefli, rütbesi yüce, gölgesi Hüma kuşu gibi olan sultan, adaletten nasibini almış, kendisine zafer vadedilmiş padişaktır.
- 14 Çok talihli bir hükümdar olup zamanın Mehdi'si, Allah'ın gölgesi, devrin Süleyman'ı,³⁰¹ cömertliğin kaynağı üçüncü Sultan Selim...

³⁰¹ Davut peygamberin oğlu olan Süleyman, hükümdar olan peygamberlerden biridir. Klasik Türk şiirinde onun tahtından çokça söz edilip güç ve kuvvetin sembolü olarak tasavvur edilmiştir. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 293-306.

- 15 Meh-i rū-yı münîrinde necâbet nûr-veş tâbân
Cebînde şabâhü'l-ḥayr-ı devlet gün gibi meşhûd
- 16 O rūḥ-ı salṭanat ol ibtihâc-ı tâc kim olmuş
Kemâlât-ı beşer zât-ı hümâyûnunda hep mevcûd
- 17 Tevekkül ḥazm ü ḡayret şafvet-i dil ḥâliş-i niyyet
°Ulûvv-i himmet ikbâl-i mü°eyyed şîme-i maḥmûd
- 18 Vaḳâr u °umḳ-ı fıkır ü ḡâlibîyyet kuvvet-i kevkeb
Vecâhet ḥayr-ḥâhî baḥt-ı yâver tâli°-i mes°ûd
- 19 °Aceb mi nâziş etse °arşa evreng-i ḥilâfet kim
Müşerref kıldı onu öyle bir şâhenşeh-i bihbûd
- 20 N'ola baksa yukardan aşağı çarḥ-ı nühüm yine
Ki rif°atle qarâr etdi serinde tâc-ı zer-endûd
- 21 Yine taḥta cülûs etdiḡi gün geldi şeref şemse
Ḥamel şevr ü cediyy-le iḳtirânı vermedi bir sûd
- 22 Bütün dünyâyı teşḥîr etmeden berter ḡurûr eyler
Çerâḡâhında voynuḳ olsa Buḥtü'n-naşr ile Nemrûd
- 23 Deḡildir dâḡ-dâr-ı bû-yı ḥulḳı yâliñız nâfe
Yanar hep âteş-i reşkiyle onuñ ḥânümân-ı °ûd
- 24 Kudûmıyla yeñiden °âlemi iḡyâsını görsün
Remîm iḡyâsın istib°âd u inkâr eyleyen merdûd

- 15 Parlak yüzünün ayında asalet nur gibi parlamaktadır. Alnında, devletin (mutluluk, güç ve kudret) hayırlı sabahı güneş gibi doğmuştur.
- 16 Saltanatın ruhu, tacın süruru olan o (padişahın) mübarek zatında insanoğlunun tüm güzel hasletleri mevcuttur.
- 17 Onun zatında; tevekkül, gönül saflığı, halis niyet, sebat ve gayret, yüce gayretlilik, güçlü talih, övgüye değer huy ve tabiat...
- 18 Ağırbaşlılık, fikir derinliği, üstünlük, talihli olmak, itibar, iyilikseverlik, işin rast gitmesi ve saadetli talih (bulunmaktadır).
- 19 Hilafetin tahtı gökyüzüne nazlansa bunda şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü onu yüce bir padişah şereflemiştir.
- 20 Altınla parlatılmış tac başında yücelikle karar kıldığından dokuzuncu felek yukarıdan aşağıya tekrar baksa bunda şaşılacak bir şey yoktur.
- 21 Koç, boğa ve oğlak burcu ile yakınlaşması bir fayda vermezken (padişahın) tahta çıktığı gün güneşe şeref geldi.
- 22 Buhtü'n-nasr³⁰² ile Nemrud³⁰³ otlağında voynuk³⁰⁴ olsa bütün dünyayı ele geçirmekten daha fazla gururlanır.
- 23 Onun ahlakının kokusu sadece nafeyi kederlendirmiyor bütün ud kaynağı ona duyduğu kıskançlık ateşiyle yanar.
- 24 Çürümüş kemiğin dirtilmesine ihtimal vermeyip onu inkâr eden o kovulmuş, (padişahın) gelişiyile âlemin yeniden nasıl canlandığını görsün (ibret alsın).

³⁰² Kudüs ve Süleyman mabedini yakıp yıkan Babil kralı. Bk. A. Atilla Şentürk, a.g.e., C.2, s. 290.

³⁰³ Hz. İbrahim döneminde tanrılık iddia eden Babil kralıdır. Klasik Türk şiirinde sevgilinin aşığa yaptığı zulüm ve işkence Nemrud'un zulmü ile tasvir edilmiştir. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 387-394.

³⁰⁴ Osmanlı Devleti'nde ordudaki atlara, barışta has ahıra ve çayır hizmetlerine bakmak üzere hristiyanlardan, özellikle Bulgarlar'dan toplanan bir sınıf görevli. İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 3329.

- 25 Degil ʿarż-ı hüner bu bendelikde kaçd-ı Ḥamdullāh
Ḥulūş üzre duʿadır aña ancaķ maṭlūb u maķşūd
- 26 Mübārek ede taḥt u tācını tevfiķ ile Allāh
Cihān ʿadliyle ābādān ola hem sāyesi memdūd
- 27 Cünūdu tār u mār etsin ʿādū-yı dīni hemvāre
Hücūmu difʿaten ķahr ile alsun mülk-i nā-maḥdūd
- 28 Pey-ā-pey müjdelerle şādmān olsun serīrinde
Aña iḥsān etsin Ḥālik-i bīṣūn niķe mevlūd
- 29 Duʿā-güne mücevher bu güzīn şehbeyt-i müsteşnā
Temām tārīḫlerden olsa şāyāndır eger maʿdūd
- 30 Süleymān-ı cihān Sultān Selīm-i şālişe hemvār
سليمان جهان سلطان سليم ثالثه هموار
Serīr-i ʿadl u dādı mālīkūʾl-mülk eyleye mesʿūd
سرير عدل و دادى مالك الملك ايلييه مسعود

7

[I. Abdülhamīd'in Oğlu Mehmed'in İlme Başlamasının Tarihi]
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

- [15a]** 1 Şehriyār-ı ʿārif-i billāh Ḥān ʿAbdülḥamīd
İzdiyād-ı ʿilmedir iķdāmı onuñ ān-be-ān
- 2 Bir ʿimāret kıldı inşā maṭbaḥında fiʾl-meşel
Olsa Keykāvūs ṭabbāḫı olurdu kāmṛān
- 3 Ṭālibīne baʿd-ez-ān bir medrese etdi binā
Verse her bir hücresi nola Ḥavernaķdan nişān

- 25 Bu kulluk içerisinde Hamdullâh'ın kastı hünerini ortaya koymak değildir. Talep edilip kast edilen şey yalnızca temiz bir kalp ile o (padişaha) dua etmektir.
- 26 Allah yardımını ile taht ve tacını mübarek kılsın. Cihan adaleti ile mamur, gölgesi de uzun olsun.
- 27 Askerleri din düşmanlarını daima yerle bir etsin. Saldırısı bir anda sayısız memleketleri perişan edip alsın.
- 28 Birbiri ardınca gelen müjdeler dolayısıyla (padişah) tahtında (istediğince) mutlu olsun. Allah ona pekçok evlat ihsan etsin.
- 29 Dua edercesine ve mücevher tarih olarak söylenen bu müstesna ve seçkin şahbeyit sayılacak olursa tam tarihlerden olması layıktır.
- 30 Mülkün sahibi olan Allah, her zaman cihanın Süleyman'ı üçüncü Sultan Selim'in adalet tahtını kutlu kılsın.

7

[I. Abdülhamîd'in Oğlu Mehmed'in İlme Başlamasının Tarihi]

- 1 Veli bir padişah olan Sultan Abdülhamîd Han, her geçen gün ilmin daha da artması için çabalamaktadır.
- 2 Mutfağında öyle bir imarethane yaptı ki mesela Keykavus³⁰⁵ (bile) oranın aşçısı olsa kendisini bahtiyar sayardı.
- 3 Bundan sonra öğrencilere öyle bir medrese inşa etti ki onun her bir odası Havernak kasrından bir işaret verse bunda şaşılacak bir şey yoktur.

³⁰⁵ Şehnâme'de zikredilen onikinci İran padişahıdır. Diğer İran padişahları gibi Keykavus da memduhun üstünlüğünü anlatmada bir kıyas malzemesi olarak kullanılmıştır. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., 221-227.

- 4 Bir kitāb-hāne daḡı bünyād etdi bī-ʿadīl
Durmasın taḡşīl-i ʿilm etsin hemān ḡāhiş-gerān
- 5 Ehl-i ʿilme bir ziyāfet eyledi kim edemez
Vaşfını ger bir yere gelse cihān ḡalkı hemān
- 6 Açdı sedd-i rāh-ı saʿy-i ʿilmi teshīl eyleyip
Bārekallāh ol Süleymān-tāb u İskender-tüvān
- 7 Öyle bir şāhenşeh-i devrān ki fark-ı ʿāleme
Eylemiş Ḥaḡ zıll u ʿadl u dād u raḡmin sāye-bān
- 8 Öyle şāhenşāh mülk-ārāy şevket-pīşe kim
Tāc u taḡt u salṡanat zātıyla buldu ʿizz ü şān
- 9 Zīver-i şeh-beyt-i şevket ḡüsn ü ān-ı salṡanat
Tābiş-i ruḡsār-ı devlet māye-i emn ü emān
- 10 Āyet-i iclālīniñ tefsīri zıll-i kird-kār
Rāyet-i iḡbālīniñ teshīri ḡadd-ı lā-mekān
- 11 Revnaḡ-ı nev bulsa nola bu kühen dār-ı miḡen
Kim vekīl-i muṡlaḡıdır bir vezīr-i kār-dān

- 4 Eşi benzeri olmayan bir kütüphane inşa etti. Arzu edenler durmasın, ilim tahsil etsin.
- 5 İlim ehline öyle bir ziyafet verdi ki bütün dünya halkı bir araya gelse onun vasıflarını anlatamaz.
- 6 Allah mübarek etsin, gücü Süleyman ve İskender gibi olan o (padişah) ilim yolunda çalışıp çabalayanların yoluna çıkan engelleri kaldırıp (ilime ulaşılmasını) kolaylaştırdı.
- 7 Öyle bir dünya padişahıdır ki Allah (onun) gölgesi, adaleti ve rahmetini âlemin başına koruyucu olarak vermiştir.
- 8 Öyle heybetli, memleket süsleyen bir padişaktır ki tac, taht ve saltanat onun zatiyla şan ve şeref buldu.
- 9 (O) Saltanatın güzelliği, şevket şahbeytinin süsü, devlet yanağının parlaklığı, güven ve emniyetin özü(dür).
- 10 Zıll-i kird-kâr (Allah'ın gölgesi) ululuğunun ayetinin tefsiri, mutluluğu sancağının hükmü altına aldığı, mekanı olmayanın sınırı(dır).
- 11 Sıkıntılarla dolu bu eski ev (dünya), yeni bir güzellik bulsa bunda şaşılacak bir şey yoktur çünkü o padişahın mutlak vekili işten anlar bir vezirdir.

- 12 Pādişāhıñ bendesi ihsānınıñ perverdesi
Kendi ihyā-kerdesi şadr-ı saʿādet-iqtirān
- 13 Hüsn-i istiʿdādına reşk ile hep hayrettedir
Hikmet-āmūzān-ı ʿālem feylesofān-ı cihān
- 14 Neyyir-i zāt-ı hilāfetden ser-ā-pā iktibās
Eyledi envār-ı ādābı Aristō-yı zamān
- 15 İbn ʿAbbād İbn-i Sīnā şāhib-i İbnü'l-ʿAmīd
Oldular kem-nām şit-i ʿadl u dādından hemān
- 16 Münteḥabdır bendegānı ol şehiñ ser-tā-be-pā
Zātını Hakk eylemiş çün nuḥbe-i ʿOsmāniyān
- 17 Mazhar-ı feyz-i Hudā'dır dā'imā ol şehriyār
Sāyesinde dem-be-dem olmakda ʿālem şādumān
- 18 İşte şimdi mih-terīn şehzādesi bā-ʿavn-i Hakk
Ya'nī kim Sulṭān Meḥemmed ol fūrūğ-ı çeşm-i cān
- 19 Levḥaşallāh öyle bir Yūsuf-şiyem şehzāde kim
Nūr-ı fiṭnat cebhesinde berķ urur günden ʿayān
- 20 Farṭ-ı rüşdin hiddet-i zihnīn görenler dediler
Sūr'at-i fehm ile gelmişler cihāna tev'emān
- 21 Ḥamdülillāh kābil-i ʿilm ü edeb olduğı dem
Himmet-i şāhānesin şarf etdi bed'e nāgehān

- 12 (Bu vezir) Padişahın kölesi, onun ihsanını ve lütfunu görmüş, saadetli bir vezirdir
- 13 Âlemin hikmet öğretenleri ile cihanın filozofları (onun) güzel kabiliyetine daima şaşırıp kıskançlık etmektedir.
- 14 Zamanın Aristo'su olan (bu vezir) adabın nurlarını (yolunu aydınlatacak hususları) baştan başa hilafetin sahibi olan (o) nurlu (padişahın) almıştır.
- 15 Onun adaleti her yere yayıldığı için İbn Abbâd, İbn-i Sînâ ve İbnü'l-Amîd³⁰⁶ hemen şöhrete ulaşamayıp kenarda köşede kaldılar.
- 16 Allah onun zatını Osmanlıların seçkini eylediğinden o padişahın baştan aşağı bütün kulları seçilmiştir.
- 17 O padişah daima Allah'ın feyzine eriştiğinden tüm varlıklar onun himayesi ile her an mutludur.
- 18 İşte şimdi de Allah'ın yardımı ile en büyük oğlu yani gönül gözünün ışığı Sultan Mehmed (geldi).
- 19 Maşallah, barekallah, huyları Yûsuf gibi olan öyle bir şehzade ki zekâ nuru onun alnında güneşten daha parlak bir şekilde parlar.
- 20 Haddinden fazla olan olgunluğunu ve zekâsının keskinliğini görenler bu ikisinin anlayış kıvraklığı ile ikiz olarak dünyaya geldiğini söylediler.
- 21 Allah'a hamd olsun, ilim ve edeb almaya elverişli olduğu zaman hiç vakit kaybetmeksizin ilim için padişaha yaraşır bir gayret sarf etti.

³⁰⁶ İbnü'l-Âmid'in yetiştirdiği en büyük edip, yıllarca kendisinden ayrılmaması sebebiyle "Sâhib" lakabını alan İbn Abbâd'dır; fakat burada şair, sahib lakabını İbnü'l- Âmid'e atfetmiştir. Bk. Ahmet Güner, "İbnü'l-amîd Ebu'l-fazl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.20, 1999, s. 485-486.

- 22 Zihnine taḥsīn kim buldu ʿulūmuñ maʿdenin
Öyle maʿden kim becā reşk eylese deryā vü kân
- 23 Vālidī ṣāh-ı cihānıñ emr ü fermānı ile
Başladı ʿilme be-tevfīk cenāb-ı müsteʿān
- 24 Ol dūr-i tāc-ı ṣehāmet bedʿe teṣrīf edicek
Kıldı pāy-endāz ṣehbāl-i perin kerrūbiyān
- 25 Bir ḥilāl-i sīmdir gūyā hilāl-i māh-ı nev
ʿArş rahle kürsī minder zer-nişānlar aḥterān
- 26 Nüh-varaḳ metn-i felek sī-pāredir kim cildine
Şemseler olmuş iki sīmīn ü zerrīn neyyirān
- 27 Fiṭnati muḥtāc olsa mūm yapışdırmağa ger
Misk-i cennet mūm idi dersine olmağa nişān
- 28 Hep sırayla geldiler āmīne maʿşūm-ı melek
Āsumānda görünen işrin şanurlar keh-keşān
- 29 Bedʿ edince ʿilme ol nūr-ı mücessem şad şükür
Ġarḳ-ı rahmet oldu ser-tā-pā zemīn ü āsumān
- 30 Şāḩa-i pehn-i icābet oldu ol dem pūr-ṭanīn
Şavt-ı sābāş ile gül-bāng-ı duʿā ile hemān
- 31 Şād olup ervāḩ-ı ecdād-ı fiḩāmı cümleten
Belki cümle ehl-i īmān oldu maġfūr ol zamān
- 32 Ġarḳ-ı rahmet olmamak ʿālem ʿaceb mümkün müdür
Bedʿ-i şıbyānda olan āşarı lāzım mı beyān

- 22 İlimlerin madenini bulan zihnine aferin. Zira bu öyle bir maden ki deniz ve maden ocağı burayı kıskansa yeridir.
- 23 Cihan padişahı olan babasının emir ve ferman vermesinden sonra Cenab-ı Allah'ın yardımı ile ilme başladı.
- 24 O cesaret tacının incisi okumaya başlama törenini şereflendirince en büyük melekler kuş kanadından yapılmış bir halıyı önüne serdiler.
- 25 Onun gümüşten hilali gökteki hilal, rahlesi arş, minderi yeri ve gökleri kaplayan sekizinci felek, üzerindeki işlemeler de yıldızlardır.
- 26 Cildine Güneş ve Ay'ın altından ve gümüşten yapılmış şemseler olduğu feleğin dokuz varaklı metni otuz parçadır.
- 27 Eğer zihninin açıklığı mum yapıştırmaya ihtiyaç duysaydı, cennet miski dersine nişan olmak için mum olurdu.³⁰⁷
- 28 Günahsız melekler âmin demek için sırayla geldiler. Gökyüzünde bunların izini görenler onu kehkeşan sandı.
- 29 Gözle görülebilen o nur, ilim (tahsiline) başladığı için yüzlerce şükür olsun ki (bu vesileyle) gökyüzü ve yeryüzü baştan ayağa rahmete gark oldu.
- 30 Törene gelenlerin bulunduğu geniş alan, o an aferin sesleri ve dua sadaları ile doldu.
- 31 Büyük atalarının ruhları cümleten şad oldu. Belki de iman ehlinin hepsi o anda bağışlandı.
- 32 Âlemin rahmete boğulmaması acaba mümkün müdür? Çocukların okumaya başlama törenindeki izlerini anlatmaya gerek var mıdır?

³⁰⁷ Eskiden okullarda derslerin nereye kadar işlendiğini hatırlamak maksadıyla kalınan yere bal mumu yapıştırılıp mum ile işaretlenmesi geleneğini andırmaktadır. İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 2141; A. Atilla Şentürk, a.g.e., c.2, s. 59.

- 33 Şeb-çerāğ-ı dūd-mān-ı salṭanat maʿşūm-ı pāk
Nām-ı nāmīsi Meḥemmed ḥūyī reşk-i ḳudsiyān
- 34 Başlaya ʿilm-i şerīfe nām-ı Hakk'ı yād ede
Hāşelillāh rahmet-i ʿām-ı Hudā'da yok gümān
- 35 Bu behīn luṭf-ı Hudā'ya secde-i şükr eyleyip
Vācib oldu vüs'î deñlü herkese birr ü ḥisān
- 36 *Rabbi yessir lā-tuʿassir rabbi temmim bi'l-ḥayır*³⁰⁸
Bī-nihāye ola emşāli ʿaḳab-gīri hemān
- 37 Zīver-i taḥt-ı ḥilāfet ola ol şeh ʿadl ile
Bula ʿahdinde meserretle cihān emn ü emān
- 38 Vālidī şāh-ı cihānīñ sāyesinde pīr ola
Cümle iḥvānı ile ol ḳurre-i ʿayn-ı cihān
- 39 Bende-gān-ı şāha da iḥsān ede tevḥīḳ-i Hakk
Müsterīḥ ola memālikde bütün pīr ü civān
- 40 Rūz-ı bāzār-ı maʿārifdir bugün çün ser-te-ser
Başladı tārīḥler ʿarz etmege nazm-āverān
- 41 Çāker-i nā-çīzī Ḥamdullāh daḥı şevḳe gelip
Ḥamd ola kevnīñ ğamından bulucaḳ cüz'ī emān
- 42 Beyt-i vāḥid ile bu tārīḥi ʿarz etmek diler
Gerçi ḳatmazlar ḥesāba anı aşla şāʿirān

³⁰⁸ Kuran öğrenmeye başlamadan önce okunan duadır.

- 33 Saltanat ocağının gece parlayan kıymetli taşı, tertemiz, masum(dur). Şöhret bulan adı Muhammed (en güzel huylara sahip kimse), yaratılışını melekler bile kıskanmaktadır.
- 34 Allah'ın adını yâd ederek şerefli ilme başlasın. (Çünkü) Allah'ın rahmetinin herkese açık olduğuna asla şüphe yoktur.
- 35 Bu çok beğenilen Allah'ın lütfuna, şükür secdesi edip herkesin gücü yettiği kadar iyilik ve hayır işlemesi gerekli oldu.
- 36 Rabbim kolaylaştır zorlaştırma, işleri hayırla sonuçlandır. (Şehzadenin) Benzerleri ve peşinden gidenleri sonsuz olsun.
- 37 O padişah, adaleti ile hilafet tahtının süsü olsun. Onun devrinde cihan mutlu bir şekilde emniyet ve güvenlik bulsun.
- 38 Cihanın göz nuru olan (o şehzade) ile birlikte bütün kardeşleri cihan padişahı olan babasının himayesinde toplansın.
- 39 Allah'ın yardımını padişahın kölelerine de bağıшта bulunsun. Onun hükmü altında bulunan yerlerdeki yaşlısı genci, herkes kaygıdan kurtulsun.
- 40 Bugün her taraf maarif panayırır. (Bu yüzden) nazım söyleyenler (bu panayırda) tarihler sunmaya başladılar.
- 41 Allah'a hamd olsun. Hiç hükmündeki (bu) köle Hamdullâh da varlığının gamından az miktarda da olsa bir kurtuluş bulduğundan şevke geldi.
- 42 Her ne kadar onu şairler zümresine dahil etmeseler de (Hamdullâh) bu tarihi, bir beyit ile arz etmek ister.

- 43 Kıldı bismillāh diyüp iqbāl ile bed°-i °ulūm
قلدى بسم الله ديوب اقبال ايله بدأ علوم
Bī-bedel cān-ı cihān Sultān Meḥemmed bī-gümān
بيبدل جان جهان سلطان محمد بيکمان

8

[18a] Tārīḥ-i Şadāret-i °Uzmā-i Ḥalīl Ḥamīd Paşa Merhum

mefā°lūn mefā°lūn mefā°lūn mefā°lūn

- 1 Behīn sadr-ı cedīd-i ma°delet-ārā Ḥalīl Paşa
Cihāna gelmemişdir öyle bir zāt-ı kiyāsetmend
- 2 Bu dem teşrīf edince yümn ile şadr-ı mu°allāyı
Dimāğ-ı kāmı gūyā eyledi şır-penyir-i gül-ķand
- 3 Onuñ ḥulķ-ı ḥamīd-i dil-sitānı yine ġālibdir
Getirse bār-ı miski Rūm'a tüccār-ı Hıṭā her çend
- 4 Eger °ahd-i metīni vaşfını gūş eylese bir kez
Kemāl-i ḥayretinden sedd-i İskender olur end bend
- 5 Nola tārīḥ °arz itse ḥuzūra bende Ḥamdullāh
Be-dergāheş berā-yı tehniyet çün bendegān āyend
- 6 Muvaffaķ ola ḥayra dā°imā şadr-ı refī°inde
Ola tūl-i medā-yi müddeti tā maḥşere peyvend
- 7 Dediler ḥarf-i cevherdār u taḥsīn birle tārīḥin
Mühür aldı bugün ḥaķķā Ḥalīl Pāşā-yı bī-mānend
مهر الدى بوكون حقا خليل پاشای بيمانند

- 43 Eşi benzeri olmayan, cihanın canı, Sultan Mehmed, şüphesiz, (büyük bir) arzu ile *Bismillah* diyerek ilimleri öğrenmeye başladı.

8

Merhum Halil Hamid Paşa'nın Yüce Sadaretinin Tarihi

- 1 Adaletli ve yeni sadrazam olan Halil Paşa ne iyidir. Daha önce dünyaya onun gibi akıllı olan biri gelmemiştir.
- 2 Bu zamanda yüce vezirlik makamını bereketi ile şereflendirince arzu dimağını sanki gül şekerli yoğurt otuna dönüştürdü (mutluluk ve sevinç verdi).
- 3 Her ne kadar Hoten tüccarı misk kokulu meyvesini Anadolu'ya getirse de onun, gönlü kendine bağlayan övülmeye layık ahlakı yine de (misk kokusuna) galip gelir.
- 4 Eğer Sedd-i İskender sözüne sadık olma vasfını bir kez dinlese hayretinden parça parça olur.
- 5 Tebrik etmek için dergâhına gelen kullar gibi bu köle Hamdullâh da onun katına bir tarih sunsa ne olur?
- 6 Yüce makamında her zaman hayır işleme hususunda başarılı olsun. Onun döneminin uzunluğu mahşere kadar ulaşsın.
- 7 Cevherli harfler ve övgüler ile tarihini şöyle yazdılar: Eşi benzeri olmayan Halil Paşa bugün gerçekten mühür aldı.

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

- 1 Nuḥbe-i tāk-verān kıble-i şāhān-ı cihān
Şeh Selīm ol naşafet-pīşe kerāmet-pīrā
- 2 ʿAyn-ı ilhāmdır o sultān muvaffak bi'l-ḥayr
Kārı tevfiḳ ile olursa ʿaceb mi hem-pā
- 3 Hep emānātı eder ehline dāʾim idāʿ
O ḳadir-dān şehenşāh-ı ʿadālet-ārā
- 4 Ḥalka reʿfetle olup pīş-ez-īn munteḳidi
Şadr-ı vālāya kerāmet ile şeyḫü'l-vüzerā
- 5 Gerçi şāyestegī-i zāt olunmaz inkār
Ḳadem-i vaktle olmuşdu muvaşşah ammā
- 6 Bār-ı düş ola diye meşgale-i mülk ü milel
Zātını zaʿf-ı herem eyleyerek istīla
- 7 Müncezib idi bu Āşaf-menişe cümle enām
Maḳdemi olmuş-idi maṭlab-ı pīr ü bernā
- 8 Ne ʿaceb eyleseler derdi ʿilāca taḳdīm
Müşkülün çāresin evvelce görürler ʿuḳalā
- 9 Müteveccih idi dergāh-ı Ḥüdāya ʿālem
Ḥasreti etmiş-idi cümle ḳulūba imlā

Çok Değerli Bir Ay Gibi Olan Sadrazam Melek Mehmed Paşa'nın Tarihi

- 1 Padişahların seçilmiş, cihan şahlarının kiblesi, insaflı, kerametli o Padişah Selim...
- 2 Hayırla muvaffak olan o padişah ilhamın ta kendisi olduğundan onun işi Allah'ın yardımı ile yoldaş olursa buna şaşılır mı?
- 3 Bütün emanetleri daima bu işi bilen birine emanet eder. O kıymetli kişilerin değerini takdir edip adaleti süsleyen padişahlar padişahıdır.
- 4 Halka (ilk başta) merhamet ile yaklaşp sonradan eleştiren, isabetli söz ve davranışları ile yüce makama en yaşlı vezir (olmuştur).
- 5 Her ne kadar devrin uğuru ile süslenmiş olsa da onun (bunu) hak ettiği inkâr edilemez.
- 6 Milletler ve memleket omuz yükü olduğundan ihtiyarlığın verdiği zaaf hali tüm benliğini ele geçirdi.
- 7 Bütün halk, bu vezir huyluya gönlünü kaptırmıştı. Genç, ihtiyar herkesin istediği onun gelişi olmuştu.
- 8 Derdi tedaviye takdim etseler bunda şaşılacak ne var? Zira akıllı olanlar zor olanın çaresini öne alırlar.
- 9 Bütün kalplere onun hasreti kazındığından âlem Allah'ın huzuruna yönelmişti.

- 10 Eyledi kadleri ham devr-i kütâhiyye
Şabr u temkîn gönüllerde olup nâ-peydâ
- 11 Hamdulillâh şehîñ kalbine ilhâm etdi
Fazl u ihsânı ile Rabb-i semâvât-ı ʿalâ
- 12 Yümn-i ikbâl ü saʿâdet ile geldi şadra
ʿAyn-ı aʿyân-ı cihân hazret-i şadrü'l-vüzerâ
- 13 Her ne memdûh şıfat olmuş ise zîb-i şudûr
Hep kemâl üzre Hüdâ eylemiş anda peydâ
- 14 Anlarıñ ʿaddi ne mümkün ne beyânı lâzım
Siyyemâ nâsa da maʿlûm ola ser-tâ-pâ
- 15 Şübhe yok aña bağal-gîr olup eyler iclâs
Bü ʿAlî'ye eger ʿarz olsa o mesned farazâ
- 16 ʿÂlemiñ ʿıyd-ı ferağ-bahş u dem-i nevrûzı
Oldu bu devr-i dil-ârâ bu dem-i neşve-fezâ
- 17 Şükrün îfâ edelim kudretimizce andan
El açıp eyleyelim şıdğ-ı derûn ile duʿâ
- 18 Hağ teʿâlâ ede mesʿûd ü mübârek şadrın
Haşre dek anda ede şerʿ-i şerîfi icrâ
- 19 Rabb-i ʿizzet aña âsân ede düşvârları
Fevz ü nuşretle zamânında ola kahr aʿdâ
- 20 Sâyesinde bula sükkân-ı cihân bi'l-cümle
Râhat ü emn ü emân zevk [ü] şafâ haşb (?) u rehâ

- 10 Devrinin kısalığı boyları bükük yaptı ve gönüllerdeki sabır ve temkin ortadan kalktı.
- 11 Şükürler olsun ki yüce göklerin Rabbi, cömertliği ve ihsanı ile padişahın kalbine ilham etti.
- 12 Cihanın ileri gelenlerinin kaynağı, vezirler makamının hazreti olan (o sadrazam) talihinin bereketi ve mutluluğu ile sadarete geldi.
- 13 Sadrazamların süsü olan tüm övgüye değer sıfatları Allah onda aşikâr etmiştir.
- 14 Özellikle baştanbaşa herkesçe bilindiği için o (övgülerin) sayılması ne mümkündür ne de gereklidir.
- 15 Farzedelim ki o rütbe Ebu Ali'ye verilmiş olsa (padişahın) kolundan tutup onu tahta çıkaracağına şüphe yoktur.
- 16 Bu gönlü süsleyen devir, bu neşe arttıran zaman, âlemin iç açıcı bayramı ve nevruz zamanı oldu.
- 17 Gücümüz yettiğince onun şükrünü yerine getirelim. El açıp içten bir dua edelim.
- 18 Allah teala sadaretini mesut ve mübarek eylesin. Kıyamet gününe kadar İslam şeriatı orada uygulansın.
- 19 Gerçek yücelik sahibi olan Allah ona, zorları kolay eylesin. Zafer ve yardımı ile düşmanlar zamanında helak olsunlar.
- 20 Cihan halkı onun sayesinde rahat, emniyet, güven, zevk, eğlence, bolluk, bereket gibi (güzelliklerin) hepsine sahip olsun.

- 21 Ben de fevrī bu sūrūr ile hemān Ḥamdullāh
Şadra teşrīfine tārīḥ ederken imlā
- 22 Maṭlaʿü's-sa'd bu müfredle tefeʿül birle
Oldu tārīḥi pesendide-i erbāb-ı nühā
- 23 Zīb-i şadr oldu bu dünyāya emeldi ḥālā
زیب صدر اولدی بو دنیایه املدی حالا
Geldi dād eylemeğe müjde Meḥammed Paşa
کلدی داد ایلمکه مژده محمد پاشا

10

[19b]

[Mehmed Ārif Bey İçin Yazılmış Tarih]

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

- 1 Vezīr-i ma'reke-ārā Ḥalīl Paşa kim
Tamām kabẓa-i ḥükmündedir bu mülk-i mecāz
- 2 Felek kebāde gibi dest-i iktidārında
Sihām-ı himmetine gelmede bu meydān az
- 3 O şadra olmağa zih-gīr ḥasret ile olur
Tamām devreye muḳdim hilāl-i dā'ire-sāz
- 4 Ḥalāş-ı pençe-i ḳahrı ne mümkün olmak ʿadū
Siper olursa da āña sipihr-i şa'bede-bāz
- 5 Revān o mertebede rūzgāra fermānı
Muḥālefet edemez emrine lodos poyrāz
- 6 Düşürdi şaştına ʿadli yürütdü āfāḳa
Olup muvaffaḳ o şāḥib-ḳırān-ı dād-nüvāz
- 7 Ḥadeng-i fikriniñ oldu hemīşe peykānı
Ḥalīde-i dil-i tersān-ı düşmen-i nā-sāz

- 21 Ey Hamdullâh, birdenbire ben de bu sevinç ile hemen sadareti şereflendirmesine tarih yazarken
- 22 Uğurlu sayılan matla, bu müfret beyit ve tefeül ile beraber akıl sahiplerinin (bile) beğendiği bir tarih oldu.
- 23 Bu zamana kadar bu dünyanın gönülden istediği (kişi) sadaretin süsü oldu. Müjdeler olsun, Mehmed Paşa adalet etmek üzere geldi.

10

[Mehmed Ârif Bey İçin Yazılmış Tarih]

- 1 Bu mecaz mülkün tam olarak elinin altında olduğu, savaş alanını süsleyen vezir Halil Paşa'dır.
- 2 Felek, gücünün elinde kebede (talim yayı) gibi iken himmetinin oklarına bu dünya dar gelmektedir.
- 3 O sadaretin atış yüzüğü olmak için hasret ile bütün bir döneme dört elle sarılan, tam bir hilal olur
- 4 Hokkabaz felek ona kalkan olsa dahi düşmanın onun kahr pençesinden kurtuluşu mümkün müdür?
- 5 Fermanı rüzgâra o derecede hızlı ulaşır ki emrine lodos ya da poyraz muhalefet edemez.
- 6 Adaleti hoş tutan o çok başarılı hükümdar, adaleti şastına (hedefi bulacak şekilde düz gitmesini sağlayan yüzüğüne) düşürerek göklere kadar uçurmada muvaffak oldu.
- 7 Onun fikir okunun temreni daima başarısız düşmanın korkan gönlüne saplanır.

- 8 O ahramān-ı zamāne o Rüstem-i devrān
Sa‘ādet ile ne dem kim olursa tır-endāz
- 9 Nişān-gāh-ı hedef hep vü‘ūd-ı a‘dādır
Ceresdir aña o etdiğı nāle vü āvāz
- 10 Netice emr-i vezāretde dikdi taş hele
amiyyet ile edip nāsa cevherin ibrāz
- 11 Sirāyet etdi cihāna şecā‘ati kıldı
Ta‘allüm-i ok u yay u tūfenge halk āgāz
- 12 O şadr-ı muhteremiñ necl-i mihterini dağı
Olunca cümle hūnerde müselleme ü mümtāz
- 13 Müderrisīn-i kirāmīñ be-nām-ı ser-tācı
Meħmed ‘Ārif Efendi o mekrūmet-perdāz
- 14 Hevā-yı remy-i sihām oldu tab‘ına lāyiğ
(Mısra eksik)
- 15 Tokuz yüz adım ok atdı Meħmed ‘Ārif Beg
طقوز یوز اديم اوق اتدی محمد عارف بيک
O mīr oldu eħağ pehlevān-ı tır-endāz
او مير اولدی احق پهلوان تيرانداز

11

[20a]

[I. Abdülhamīd’in Oğı Mehmed’in Doğumunun Tarihi]

müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün müstef‘ilün

- 1 Şāhenşeh-i encüm-‘abīd zıll-i Hudāvend-i mecīd
Ya‘nī ki Hān ‘Abdülhamīd o şāh-ı memdūhū’l-verā

- 8 O zamanın Kahraman'ı, o devranın Rüstem'i,³⁰⁹ mutlu bir şekilde ne zaman ok atmada maharet sahibi olursa...
- 9 Hedef putası daima düşmanların vücudu olur. (Düşmanların) ettiği inleme ve feryat onun için çan sesi gibidir.
- 10 Sonunda vezirlik makamında bir taş dikerek yurdunu koruma gayreti ile insanlara cevherini gösterdi.
- 11 Cesareti tüm cihana yayılınca halk ok, yay, tüfek talimine başladı.
- 12 O saygıdeğer sadrazamın büyük oğlu da bütün sanatlarda kendini ispatlayıp seçkin bir konuma gelince...
- 13 Ulu hocaların baştacı olarak anılanı, o kerem ve izzet sahibi, Mehmed Ârif Efendi...
- 14 (?) okları fırlatma arzusu kabiliyetine yaraşır oldu.
- 15 Mehmed Ârif Bey, dokuz yüz adım ok attı. O usta bir okçuluğa çok yakışır bir önder oldu.

11

[I. Abdülhamîd'in Oğlu Mehmed'in Doğumunun Tarihi]

- 1 Köleleri yıldızlar olan padişah, yüce Allah'ın gölgesi, yani o âlemlerin övgüsüne değer padişah, Sultan Abdülhamîd Han,

³⁰⁹ Klasik Türk şiirinde kahramanlık sembollerinden biri olan Rüstem, Sâm'ın torunu, Zâl'in oğludur. Kahramanlık söz konusu olduğunda memduh için çeşitli vesilelerle kıyas malzemesi olarak kullanılmıştır. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 247-258.

- 2 Ārām-ı cān-ı salṭanat cān-ı cihān-ı memleket
Şāh-ı Süleymān-menḳabet sulṭān-ı manşūrū’l-livā
- 3 Dārā’ya ġālib şevketi ‘İmrān’a rāġıb re’feti
Zıll-ı zalīl-i devleti peyveste-i ḥadd-ı beḳā
- 4 ‘Adli nigehbān-ı ehem luṭfiyla ‘ālem muġtenem
Ol pādīşāh-ı muḥterem maḥlūkuna Ḥaḳ’dan ‘aṭā
- 5 Ḥāḳān-ı İskender-zafer gūyā Ġāzanfer-kerr ü fer
‘Adl ü keremle celb eder a’lā vü ednādān du‘ā
- 6 Bir duḥter etmişdi ‘aṭā pīşin aña mu‘ti’l-münā
Yāver olup luṭf-ı Ḥudā bu def‘a daḥı ḥāliyā
- 7 Şādāndır ins ü melek raḳş eylese nola felek
Kām-ı cihānı bī-emek verdi cenāb-ı Kibriyā
- 8 Şehzāde iḥsāniyla Rab kıldı cihānı pür-ṭarab
Geldi feraḥ gitdi kereb ḥamd ola Ḥaḳ’dan dā’imā
- 9 Şehzāde ammā bī-adīl hem ḥüsnü hem ḥulḳı cemīl
Versin Ḥudā ‘ömr-i ṭavīl hem vālidine hem aña
- 10 Emşālini Rabb-i eḥadd etsin cihānda lā-yu‘ad
Kör ola yā Rab çeşm-i bed bulmaya aşlā reh-nümā³¹⁰
- 11 Tārīḥ-i mīlād-ı güzīn oldu bu beyt-i dil-nişīn
Levḥa bu resm üzre hemīn yazsa sezādır sālīmā

³¹⁰ Yazmada “rāhnümā” yazılmışsa da vezin gereği “rehnümā” olması gerektiğinden bu şekilde tamir edilmiştir.

- 2 “Saltanat” (kelimesinin) ruhuna huzur verip “memleket” dünyasının kalbidir. Hz. Süleyman gibi övülesi vasıfları olan (bu) padişah sancağı zafere ulaşan bir padişaktır.
- 3 Dârâ’ya³¹¹ galip gelen haşmeti, İmrân’ın³¹² dilendiği merhameti, devletinin uzun gölgesi, sonsuzluk sınırına ulaşmıştır...
- 4 Onun adaleti en güvenilir bekçi olduğu için tüm âlem onun lütfu ile beslenmiştir. O saygıdeğer padişah, Allah’ın kullarına bağış(dır).
- 5 İskender gibi zaferler kazanan ve Gazanfer³¹³ gibi şaşalı olan padişah adalet ve keremi ile en yüce, en aşağı (herkesten) dua alır.
- 6 (Kullarının) dileklerini veren (Allah) ona önceden bir kız çocuğu bağışlamıştı; şimdi de Allah’ın lütfu yardımcı oldu (yeni bir çocuğu daha oldu).
- 7 İnsanlar ve melekler mutlu olup felek de raks etse ne olur? (O padişah) hiçbir emek harcamadan Allah, cihanın istediği (nimeti kendisine) verdi.
- 8 Allah, şehzadeye lütfederek cihanı coşku ile doldurdu. Allah’a daima hamd olsun, artık sevinç geldi, tasa, keder gitti.
- 9 Eşi benzeri olmayan öyle bir şehzade ki hem yüzü hem ahlakı güzeldir. Allah ona ve babasına uzun bir ömür versin.
- 10 Allah cihanda onun benzerlerinin sayısını artırsın. Ey Allah’ım kötülerin gözü kör olsun, asla bir kılavuz bulamasın.
- 11 Çok hoş giden bu beyit (bu doğum için) seçkin bir doğum tarihi oldu. Levha üzerinde bu şekilde kusursuzca yazılsa uygundur.

³¹¹ Divan şiirinin ihtişam ve ululuk sembolü olan Dârâ, Şehnâme’nin meşhur kahramanlarından. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., 150-156.

³¹² Âl-i İmrân 3/35. ayetin mealinde çocukları olmayan İmrân’ın eşinin “Rabbim! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere adadım. Benden kabul et. Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin” diye dua etmesinden mülhemdir.

³¹³ Aslan manasındaki Gazanfer, klasik Türk şiirinde güçlü ve çevik olan kimseler için kullanılmıştır. Bk. Hayriye Durkaya, “Fehîm-i Kadîm Divan’ında Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Prof. Dr. Turgut Karabey Aramağani*, 2010, c. 3, s. 22.

- 12 Müjde kudūmu ʿāleme iclāl ile ola saʿīd
مژده قدومی عالمه اجلال ايله اوله سعيد
Sultān Meḥmedd bā-yümün mehd-i vücūda başdı pā
سلطان محمد بايمن مهد وجوده باصدی پا

12

[21b]

Tārīḥ-i Şāḥib-i Şadr Yūsuf Ziyā Paşa

mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün

- 1 Teʿālallāh ʿaceb gencīnedir gencīne-i ḥikmet
Derūnu hūşber ʿibret ile meşḥūn ser-tā-pā
- 2 Biri ān <.> hevā olmuş biri de ān tecerrüddür
Hoşā naḳş-ı kitāba mışraʿayn-ı bābına ammā
- 3 Celāl ile cemāl olmaḳdadır yekdigere der-pey
Cihānīñ ḳabz ü bastı ḥilfedir leyl ü nehār-āsā
- 4 Ne mümkün şafvet-i ʿayşi bula miḥmānı bir demde
Bu dārīñ telḥ u şīrīni behem āmīḥte gūyā
- 5 Şuʿūn-ı kevn hep vābeste-i ḥükm-i meşīyyetdir
O da mevḳūf-ı ḥikmet böyle ḥāl-i cümle-i eşyā
- 6 Taʿalluḳ etse bir emre meşīyyet ger ḥayır ger şer
Pey-i ḥikmetdedir ḥikmet gerek pinhān gerek peydā
- 7 Olur mirʿāt-ı ʿālem gāh geh şüret-nümā-yı zışt
Olursa cā-yı ḥikmet ger verā-yı perde-i iḥfā

- 12 Müjde! azamet ile aleme gelişi mübarek olsun. Sultan Mehemmed bereketi ile varlık beşiğine ayak bastı.

12

Sadrazam Yûsuf Ziyâ Paşa'nın Tarihi

- 1 Maaşallah, hikmet hazinesi ne acayip bir hazinedir. İçi, baştanbaşa akli mahv edecek derecede ibretler ile doludur.
- 2 ?
- 3 Celal ile cemal birbirinin takipçisi olmaktadır. Cihanın kabz ü bastı³¹⁴ gece ve gündüzün birbirini takip etmesi gibidir.
- 4 Bu evin acısı ve tatlısı bir arada karıldığından bu eve gelen misafirin bir an olsun mutlu olması mümkün müdür?
- 5 Varlığa dair işlerin tamamı Allah'ın takdirine, (Allah'ın takdiri) de hikmete bağlıdır. İşte tüm eşyaların/varlıkların hali böyledir.
- 6 Allah'ın iradesi işe taalluk etse ister hayır ister şer olsun, gizli de aşikâr da olsa onun ardında hikmet vardır.
- 7 Hikmet mahalli eğer gizleme perdesinin ardında olursa âlemin aynası zaman zaman çirkin şekil ve suretler gösterir.

³¹⁴ Allah'ın lutfuna mazhar olamamaktan ileri gelen gerilme, sıkılma, korku, bast ise bu lutfu hissetmekten doğan ferahlık, neşe hâlidir ki genellikle birlikte kullanılır. İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1496.

- 8 Zuhūra gelmedikçe sırrına bîgānedir idrāk
Olur derkinde Eflātūnlar da vālih-i şeydā
- 9 Müşāhed dā'imā hāl-i cihānda bu iki hālet
Müsellem bu kâziyye yokdur inkāra mecāl ašlā
- 10 Bu demlerde hele reybü'l-menūn bir naķş-ı digerdır
Ki çeşm-i hūşa hīre-baķş olur her laķzası her cā
- 11 Felek bir özge devr-i nā-şavāba eyledi āgāz
Hübüb-ı rūzgārın fülk-i dil ašlā degil cūyā
- 12 Hudā ķahr eyleye dest-i frengi Kāhire geķdi
Olur mu hīç şeyn-i meyn ile etmek anı imhā
- 13 Ki ya'nī emm-i dünyā şanki fevt oldu bu ešnāda
Ede Allāh ecir ihsān yetīm oldu bütün dünyā
- 14 Bu mātem tāķat-i şabr ü sükūnu etdi işkeste
Semāya oldu peyveste bükā'-ı vāh u vāveyla
- 15 Tesellī mün'adimken her tarafından hāmd ola Hāķķ'a
Kemāl-i luţfu ile eyledi bu 'ālemi ihyā
- 16 Bu mātem-hāne-i kevn oldu şan dārü's-sürür-ı sūr
Ki Ya'ķūb-ı vezāret çekdi şadra Yūsuf'un hālā
- 17 Ne Yūsuf yaraya merhem meded-res Hızır-ı ferruķ-dem
Ne Yūsuf mehdī-i 'İsā-nefes düstūr-ı şaf-ārā
- 18 Ne Yūsuf māķ-ı tābān-ı sipihr-i mülk-i 'Oşmānī
Ne Yūsuf āfītāb-ı tāb-dār-ı zīr ü hem bālā

- 8 (Allah'ın meşiyeti) Baş göstermediği sürece idrak, onun sırrını anlayamaz. Eflâtûnlar da onu anlamak noktasında çılgın bir şekilde hayrete düşerler.
- 9 Bu iki hal cihanın her durumunda görülmektedir. Bu iddianın gerçekliği ispatlanmıştır. Onu inkâr etmek mümkün değildir.
- 10 Bu zamanlarda devrin üzücü olayları diğer bir suretten görününce her yeri her anı akıl gözünü kamaştırdığı zamanlardaki hadiseler farklı bir nakışta (zuhur eder).
- 11 Felek öyle uygunsuz bir devre başladı ki gönül gemisi asla (zaman) rüzgârının esmesini istememektedir.
- 12 Allah kahretsin, Kahire şehri Fransızların eline geçti. Yalan söyleme ayıbı ile onu ortadan kaldırmak hiç yaraşır mı?
- 13 Bu esnada sanki dünyadaki huzur ve emniyet öldüğü için Allah ecir versin, bütün dünya yetim kaldı.
- 14 Bu ölümden kaynaklanan matem, sabır ve sessizliğin gücünü yerle bir etti. Feryat ve figan eden ağlama sesleri gökyüzüne kadar ulaştı.
- 15 Teselli her taraftan yok olmuşken, gerçekten hamd olsun ki Allah sonsuz lütfu ile bu âlemi yeniden canlandırdı.
- 16 Vezirlik Yakub'u sadarete bundan sonra Yûsuf'unu getirdiği için bu varlığın matem evi sanki şölen yapılan mutlu bir eve döndü.
- 17 Öyle bir Yûsuf ki yaralara merhem, dara düşene el uzatan, uğurlu Hızır, nefesi İsa nefesli, Mehdi gibi olan, katıldığı saflara düzen veren sadrazam...
- 18 Öyle bir Yûsuf ki Osmanlı'nın semasının parlayan ayı, yeryüzü ve de gökyüzünün parlak güneşi...

- 19 Ne Yūsuf kim dem-i i°cāz vaşfinda olur °aciz
Ne Yūsuf kim onu ta°rife yok elfāzda yārā
- 20 Hıdīvā kām-ı kevnā ğāyetü'l-ġāyāt memdūhā
Cihān-ı tāra nūr-ı °adl ü ihsānla Ziyā Paşa
- 21 Sen ol şāhib-kırānsın kim olur mülk-i °adū vīrān
°İnān-ı °azmiñi miḳdār-ı laḫza eylesin irḫā
- 22 Tesellī-i ḫulūb-ı mü°minīnsin luṭf u ihsān et
Seni Allāh gönderdi bu şadr-ı °āliye ḫaḫḫā
- 23 Meded ey dāver-i Rüstem-tüvān u Ḳahramān-şavlet
Emān ey baḫt-ı yāver şīr-heybet şadr-ı bī-hemtā
- 24 Ğazā hengāmı ğayret mevsimi himmet zamānıdır
Ḳıyām et ḫālişen-lillāh cihād emrine bī-pervā
- 25 Yürü der-ceng-i evvel Mısr'[1] al kır kāfiri andan
Cihānı eyle feth İskenderāsā şarḫan ü ğarbā
- 26 Saña mühr-i hümayūn gitdiĝi dem ḫalbime geldi
Cenāb-ı devletiñdir fātiḫi ol beldeniñ zīrā
- 27 °Azīz olup onu teşḫīr etdi Yūsuf-ı şıddīḳ
Yine hem-nāmına rām olur ol maḫṭūbe-i ḫüsnā
- 28 Ümīd oldur eder āsān Ḥaḫ her emri kim oldu
Seniñ ḫaḫḫıñda ber-efrāşte hep dest-i istid°ā

- 19 Öyle bir Yûsuf ki icaz nefesi onu vafederken aciz olur, onun vasıflarını anlatmaya lafızların gücü yetmez.
- 20 Ey vezir, ey âlemin arzu ettiğı/beklediğı, en son derecede övülmeye değer, karanlık cihana adalet ve ihsanının nuru ile (gelen) Ziyâ Paşa...
- 21 Sen öyle güçlü bir vezirsin ki azminin iradesini bir anlık olsun harekete getirsen, düşman memleketini viran edersin.
- 22 Müminlerin kalplerinin tesellisi sensin. Lütuf ve ihsanda bulun. Seni bu yüce sadarete gerçekten Allah gönderdi.
- 23 Ey Rüstem gibi güçlü Kahraman gibi şiddetli olan vezir, meded eyle. Ey bahtı yaver, aslan gibi heybetli, eşi benzeri bulunmayan sadrazam, eman ver.
- 24 Gaza vakti, gayret mevsimi, himmet zamanıdır. Allah için tüm samimiyetinle korkmadan savaşa başla.
- 25 Haydi, cihanı doğudan ve batıdan feth ederek ilk savaşta Mısır'ı al ve kâfiri oradan çıkart.
- 26 Sana mübarek mühür verildiğı an benim de kalbime geldi. Zira o beldenin (kalbin) fethedeni senin cenab-ı devletindir.
- 27 Özü sözü doğru olan Yûsuf, Allah'ın sevgili kulu haline gelerek onu ele geçirdi. Kendisine evlenme teklifi edilen o çok güzel (Yûsuf), yine adaşına boyun eğer.
- 28 Senin için bütün eller duaya kalktığından ümit ederim ki Allah her işini kolaylaştırsın.

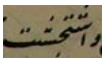
- 29 Şudūr-ı sālīfīni sebķ edersin dīne hīzmetde
Nezāret-baḥş olursun devlete evvelkiden a°lā
- 30 Olur nāmīñ cihān durduķça her dem ḥayr ile mezkūr
Naşīb olur mu bu devlet cihānda kimseye āyā
- 31 Mübārek ede Allāh şadra iķbāl ile teşrīfīñ
Cihānı fetḥ edip hem °adl ile Ḥaķ etdire imlā
- 32 Ola tevfiķ rehber °avn u te°yīd-i Ḥudā yāver
Ümīdinden füzūn-ter mükrem etsin vāhibü'l-ālā
- 33 Ḥayāle hīç gelmez rütbe manşürü'l-livā olsun
Dü nīm ola İlāhī yād-ı tīgiyle bütün a°dā
- 34 Mu°ammā vü tefe°ül-güne Ḥamdullāh-ı bī-vāye
Birer mışra°da iki tām tārīḥ eyledi inşā
- 35 Süyūf-ı der-niyām-ı ķahr-ı kāfir selle āmāde
سیوف در نیام قهر کافر سله اماده
Cebīn-i mihre Yūsuf nāmını naķş eyledi Mevlā
جبین مهره یوسف نامنی نقش ایلدی مولا

13

[24b] Der-medḥ-i Vezīr-i A°zam Yūsuf Ziyā Paşa

Ta°vīl Bahri

- 1 Bereytü yerā°ī ve'steceştü³¹⁵ ķarīḥatī
Li-taḥrīri emrin şā°a fi'n-nāsi hāluhu
- 2 Sekirtü ledā sem°ī surūren ketebtuḥu
Ve illā femā zā ķad efāde tıvāluhu

³¹⁵ Metinde şeklinde yazmaktadır; fakat bağlam gereği “ve'steceştü” şeklinde tamir edilmiştir.

- 29 Dine hizmet etmede önceki sadrazamlara üstünlük sağlarsın. Devlete öncekilerden daha iyi tazelik/dinçlik bahş edersin.
- 30 Cihan durduğu müddetçe her an adın hayır ile anılır. Bu devlet başka bir kimseye nasip olmaz.
- 31 Allah bahtının açıklığı ile sadareti şereflendirmeni mübarek eylesin. Allah onun cihanı feth edip her yeri adalet ile doldurmasını nasib etsin.
- 32 Allah'ın yardımı kılavuz ve yardımcı, Allah'ın kuvvetlendirmesi yoldaşın olsun. İhsanlar veren Allah, sana ümit ettiğinden çok daha fazlasını ikram etsin.
- 33 Hayal dahi edilemeyecek derecede zaferlere ulaşsın. Allah'ım, kılıcının yâdı ile bütün düşmanlar ortadan ikiye ayrılsın.
- 34 Nasipsiz Hamdullâh, tarzı bilmece ve fal şeklinde olan iki tam tarihi birer mısrada inşa etti.
- 35 Kâfiri helak etmek için kılıflarında duran kılıçlar sallamaya hazır. Allah güneşin alnına/damganın başına Yûsuf adını nakş etti.

13

Yüce Vezir Yûsuf Ziyâ Paşa'nın Övgüsü Hakkındadır.

- 1 İnsanlar arasında çok iyi bilinen bir şeyi yazmak için kalemimi keskinleştirip yeteneğimi harekete geçirdim.
- 2 Kulağıma bu haber gelince mutluluktan mest oldum, ancak bunu kaleme alıp duyurmazsam ne faydası olur ki

- 3 Fe-lāḥa bi-murrin fe's-teḥāle ḥalāveten
Fe-kāne ke-temrin bed'uhu ve me'āluhu
- 4 Te'addā mine'l-efrenci ḳavmun mekīdeten
Ve zāke bi-emri'llāhi celle celāluhu
- 5 Ve ṣemmū³¹⁶ bi-cumhūrīn baḡā zāde ḥızyuhu
Bi-a'yānihi šārū sivā'en sıfāluhu
- 6 Tevattā 'alā ḳatli'l-melīḳi tegalluben
Ke-enne nüfūze'l-ḳavli nāle ruzāluhu (?)
- 7 Ve ebdā šadāḳātīn ve ebṭane mekrahu
Fe-'āde 'aleyhi ḥubṣuhu ve ḥiyāluhu
- 8 Eserrū mu'ādātīn ve šālū taḳaḥḥuben
Bi-ḡadrin 'urāhum ḡulluhu ve ḥibāluhu
- 9 Ke-kelbin 'aḳūrīn azza men kāne ḥavlehü
Ke-sekrāni zī eydin ve ḥalle 'ıḳāluhu
- 10 Elemme bi-Mıṣrīn ḥīne nāheze furṣaten
Muṣirren 'aleyhi fikruhu ve ḥayāluhu
- 11 Felemmā ileyhā ḳadderallāhu ḥatfehu
Bi-ḳahrīn burūḳīn seyfuhu ve şıḳāluhu
- 12 Emedde li-ni'metin riḳāben bi-şārimin
Ezāḳahümü'r-raḥmānu 'amme nevāluhu

³¹⁶ Metinde “semmû” şeklinde yazsa da bağlam gereği “ṣemmû” şeklinde tamir edilmiştir.

- 3 (Bu hadise) Bir hurmanın başı ve sonu gibi önce bir acıyla ortaya çıkıp sonra tatlıya dönüştü.
- 4 Franklar’dan bir kavim hilekârlıkla düşmanlık etti; bu da Allah’ın takdiriyle oldu.
- 5 Bu öyle bir millet ki bunlar azıp zulmettiler; (bu halleriyle) önde gelenleri de en aşağılıkları da bir oldu.
- 6 (Meliki zulmederek öldürmek üzere anlaştılar ?)
- 7 Görünürde dostluk izhar edip mekrini gizledi, kötülüğü ve hileleri kendi aleyhine döndü.
- 8 Düşmanlıklarını gizlediler; kahpelik yaparak ve gadrederek içlerindeki kin ve nefretleriyle saldırdılar.
- 9 Etrafındaki herkese saldırıp duran kudurmuş bir köpek ya da eliyle ayak bağını çözmeye çalışan bir sarhoş gibi...
- 10 Fikri ve hayali ısrarlı bir şekilde fırsatını bulduğunda Mısır’a acı çektirdi/verdi.
- 11 Allah onun ölümünü parlak ve keskin kılıçların zoruyla takdir ettiğinde...
- 12 Bir nimet için onların boyunlarını keskin bir kılıca uzattı. Rızkı bol olan Rahman onlara bu nimeti tattırdı.

- 13 Ve cā'e ʿaleyhim şāhibü's-seyfi kâhiren
Veliyyü'l-ilâhi cünduhu ve ricâluhu
- 14 Ve cā'ü bi-ciddin li'ntikâmi ebâdehum
Bi-riclin ve haylin haţţamethüm ni'âluhu
- 15 Hümâmün ʿadde'l-ceyşe min külli bâsiline
Li-hâmin bi-fazli'l-ğazvi kîle ve kâluhu
- 16 Vezîrün habâhu'llâhü külle kerâmetin
Şahiyyün mücâhidün kerîmun hışâluhu
- 17 Cihâdün ʿazîmün lem yenelühü mücâhidün
İle'l-âne lem yazhar cihâdün mişâlühü
- 18 Aḫîran etâ fâke'l-evâ'ile fazluhu
Ve sâde ʿalâ men sâde kablen kemâluhu
- 19 Eyâ şâhi dem fî's-şadri tenhâ ve te'muru
Ve kâlîk fî'l-ḫarbi hebâun mâlûhu
- 20 Ve nilte bi-ḫāza'l-fethi dünyâke rûtbeten
Ve yekfike fî'l-uḫrâ cezâ'en cizâluhu
- 21 Ziyâ'u'd-dîni laḳkabûke fe-kuntehu
Feḳad kîle hâzâ bedruhu³¹⁷ ve hilâluhu
- 22 Temellekte mışran ve'l-ʿaduvve ḳahertehü
Ve şâre sevâ'en sehlühü ve cibâluhu
- 23 Kefefte yede'l-ağyâri ʿanhâ ve şuntehâ
Ve evleytehâ ʿizzen zâlîlün zîlâluhu

³¹⁷ Metinde şeklinde yazmaktadır; fakat bağlam gereği “bedruhu” şeklinde düzeltilmiştir.

- 13 Kılıç sahibi, Allah'ın dostu, askeri ve adamları onlara kahredici olarak geldi.
- 14 Ayakları ve atları ile çalışıp çabalayarak intikam almak için geldiler; ancak atlarının ayakları onları ezip geçerek yok etti.
- 15 Yüce gönüllü (vezir), bütün söylediği gazanın faziletine dair olan önemli bir iş için bütün cesurlardan oluşan bir ordu hazırladı.
- 16 O Allah'ın kendisine her türlü iyiliği verdiği bir vezirdir; o cömerttir, Allah yolunda cihad edendir.
- 17 Şu ana kadar benzeri görülmemiş ve hiçbir mücahidin erişmediği büyük bir cihad...
- 18 En sonunda gelmesine karşın fazileti seleflerinden üstün oldu; kemali de kendisinden öncekilerden ileri oldu.
- 19 Ey dostum (yüce efendim), ister emret ister yasakla hep kalplerde ol; düşmanın ise savaşta tüm mallarını zayi etmiş olsun.
- 20 Bu fetihle dünya bakımından büyük bir rütbe elde ettin; ahirette de bu büyük mükâfat sana yeter.
- 21 Seni “dinin ziyası” diye lakaplandırıldılar ve sen buna da layıksın gerçekten; insanlar işte bu dinin hem bedri hem de hilali dediler.
- 22 Mısır'ı alıp düşmanı kahrettin, oranın düz/engebesiz yerleri de dağları da bir oldu.
- 23 Ağyarın elini ondan çekip onu korudun; oraya geniş bir izzet getirdin.

- 24 Tenādā emānen ve k̄āle maḥevtenā
Ve ci'te bi-ceyšın lā yuṭāḳu ḳitāluhu
- 25 Feḳad kubbe cumhūru'l-°idādi ve udḥizū
Kemā zāle fir°avnü fekāne zevāluhu
- 26 Eḳarret leke'l-a°rābü cūden ve necdeten
Kezāke benü'l-a°cāmi Sāmun ve Zālulu
- 27 Ve ḥādişetin ḥāre'l-verā°u li-hevlihā
Fe enceytehüm minhā ve ente şimāluhu
- 28 Ve ci'te bimā yerzāhu °anke Muḥammedün
Ve aşḥābuhu'l-°izzü'l-kirāmi ve āluhu
- 29 Cezāke °ani'l-islāmi rabbūke rif°aten
Maḳāmen muḥāben lā yurāmu menāluhu
- 30 Ve °ömren kemā terḍā mu°āfen mü°eyyeden
Ve sībuke °azbun °alluhu ve nihāluhu

14

[29b] Tārīḥ-i Mesned-i Şadr-ı Fetvā Şerīf-zāde Merḥūm Es°ad Efendi
mefā°ılün mefā°ılün mefā°ılün mefā°ılün

- 1 Cenāb-ı efser-ārā-yı ḥilāfet şeh Selīm Ḥān kim
Müsellemdir aña icrā-yı āyīn-i cihāndārī
- 2 Şehenşāh-ı mu°allā-pāye sultān-ı cihān-dāver
Ki her sūya şu gibi emr ü fermānı olur cārī
- 3 Cihān-gīr-i keremver şehriyār-i ma°delet-güster
Selīmü't-ṭab° dānā-dil ki ilhām iledir kārı

- 24 Düşman eman talebinde bulunup “bizi mahvettin, kendisiyle savaşmanın mümkün olmadığı bir ordu ile geldin” dedi.
- 25 Firavun’un³¹⁸ zevaline benzer şekilde düşmanın büyük ordusu mağlup edildi.
- 26 Acemoğullarının Sâm’ı ve Zâl’i gibi Araplar da senin cömertlik ve ihsanını ikrar ettiler.
- 27 Bütün insanlar korkudan şaşkına döndü; sen yardım edip onları himaye eden biri olarak onları bundan kurtardın.
- 28 Hz. Muhammed, yüce hasletli ashabı ve ailesinin senden razı olduğu şeyle geldin.
- 29 Rabbin İslam’a hizmetinden ötürü seni yücelik ve erişilmesi mümkün olmayan heybetli bir makamla mükâfatlandırırsın.
- 30 Ve arzu ettiği gibi Allah’ın affına mazhar olup O’nun inayetiyle desteklenmiş bir ömür versin. Birinci içişde olsun ikinci içişde olsun senin suyun her içişde hoş ve tatlı olsun.

14

Merhum Şerifzade Esad Efendi’nin Fetva Makamına Gelişinin Tarihi

- 1 Padişahlık âdetini yerine getirme hilafet tacını süsleyen Padişah Selim Han’a, yaraşır.
- 2 (O), emir ve fermanı her tarafa su gibi yayılan yüce rütbeli, tüm dünyayı yöneten bir padişaktır.
- 3 O, cömert bir hükümdar, adaletli bir padişah, sağlam yaratılışlı, işleri ilham ile olan arif biridir.

³¹⁸ Kur’ân’da Hz. Mûsâ ile olan mücadelesi, İsrailoğullarına yaptığı zulüm, tanrılık iddiası ve inkarcılığı ile adı geçen Mısır hükümdarıdır. Klasik Türk şiirinde kötülük ve şer sembolüdür. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 343-347.

- 4 Tamāmen nuḥbe vü memdūhdur evşāf u aḥlākı
Ser-ā-pā puḥte vü maṭbūʿdur evzāʿ u eṭvārı
- 5 ʿAliyyü'l-kaʿb şeh kim armağan gitse şeh-i Hind'e
Kühen pātābe-i peyki olur ʿıydiyye destārı
- 6 Fūrūḡ-ı saṭvetinden dāḡ-ber-dildir Kiyāniler
Egerçi dāsītān dillerde Firdevsī'niñ āşārı
- 7 Nuḡūş-ı kārḡāh-ı devletin düşde eger görse
Ḥacelle sürḡ olur Āl-i Büveyh'ün reng-i ruḡsārı
- 8 Mülūk-ı sābıka sebḡiñ ṭarīḡ-i eshelin buldu
Zihī reʿy-i ḡasen ḡaḡḡā ḡoşā fikr-i nḡkū-kārı
- 9 Vekīl-i muṭlaḡ etdi bir diyānet-kār düstūrun
Livā vü nuşret ile kıldı zīb-efzā-yı serdārı
- 10 Anı teʿyīde kıldı himmet-i şāḡānesin maşrūf
Muvaffaḡ oldu şad ḡamd eyleyip iʿmāl-i efkārı
- 11 Getirdi şadr-ı fetvāya duʿā-gū-yı muḡikkın kim
Ḥarāb-ābād kevniñ varsa oldur şimdi miʿmārı
- 12 Şerīfū'z-zāt Nuʿmān-menḡabet hem-nām-ı peyḡamber
Şaḡābe-menzilet şeyḡū'ş-şüyūḡ-ı şadr-ı dīndārı
- 13 O ser-ḡayl-i meḡābir tāc-ı vehḡāc-ı ekābir kim
Lisānda *kābiran* ʿan *kābirin* ednā-yı ezḡārı
- 14 Feriştēḡ-ḡaşlet ü şāḡib-faḡīlet Bū ʿAlī-fikret
Ki bed-ḡāḡiñ da yokdur bu ḡuşūşa zerre inkārı

- 4 Vasıfları ve ahlakı tamamen seçkin ve övgüye değerdir. Hal ve hareketleri baştan aşağı olgun ve güzeldir.
- 5 O eşiği o kadar yüce bir padişaktır ki Hint padişahına armağan gönderilecek olsa o (bu armağanları getiren) habercinin eski pabucunu bayramlık sarık olarak kabul eder.
- 6 Her ne kadar Firdevsî'nin eserleri dillere destan olsa da Kiyaniler³¹⁹, (o padişahın) kahredici kuvvetinin ışığından dertlidir.
- 7 Eğer sarayının nakışlarını düşünde görse, Âl-i Büveyh'in³²⁰ yanağının rengi utancından kırmızıya dönerdi.
- 8 Doğrusu, oldukça güzel olan görüşü ve (daima) iyilikte bulunan fikri (ile) evvelki meliklere üstünlük sağlamanın en kolay yolunu buldu.
- 9 Sancak ve zafer ile kumandanlığı güzelleştirip dindar bir sadrazamını (kendisine) mutlak bir vekil kıldı.
- 10 Padişaha yaraşır olan ihsanını, onu (sadrizamını) daha da kuvvetlendirmek için sarf etti. (Bunun sonucunda) etrafıca düşünmesi başarıyla sonuçlandı ve yüzlerce hamd etti.
- 11 Gerçek ve samimi bir duacısını fetva makamına getirdi. Bu öyle biridir ki şu yerle bir olmuş varlık dünyasının bir mimarı varsa (ancak) odur.
- 12 Saygın bir kişi, Numan efsaneli, peygamberle adaş, sahabe rütbeli, dindarlık makamına oturan şeyhlerin şeyhi...
- 13 “Hokka ehlinin (kalem erbabı) başı”, “ileri gelenlerin çok parıltılı tacı” onun nesilden nesile aktarılan en düşük zikirleridir.
- 14 Kötülüğünü isteyen dahi melek huylu, fazilet sahibi, Ebû Ali fikirli olduğu hususuna zerrece inkârı yoktur.

³¹⁹ Kâinâtın var oluşunu, gök cisimlerinin meydana gelişini inceleyenler. İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1718.

³²⁰ İran ve Irak'ta, 932-1062 yılları arasında hüküm süren hanedandır. Bağdat, Şiraz ve İsfahan gibi merkezlerde yaptırdıkları muhteşem saraylarla bilinirler. Bk. Erdoğan Merçil, “Büveyhîler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1992, c. 6, s. 496-500.

- 15 O rütbe sîr-çeşm ol mertebe ‘anķā-ṭabī‘atdır
Yanında bir ḥazef-pāreyle bahriñ dürr-i şehvārı
- 16 ‘Aceb mi ḳavl u fī‘li olsa fetvā ümmete zīrā
Muṭābıķdır biri birine hep reftār ü güftārı
- 17 Zekāt-ı çeşm-i bīnāsı nazardır rāst-kārāna
Ḳadīmī ‘ādetidir dergehinden ṭard-ı eşrārı
- 18 Edince isti‘āre genc-i ‘ilminden ‘İşām anıñ
Niçe ‘ālem-behā gevher ki encümdür şerem-sārı
- 19 Kefīyle rabṭ olunduķda yine reddi o an olmuş
Kefālet zīb-i ṭavķ-ı gerden-i zībā-yı Zeybārı
- 20 Eger Tācü’ş-şerī‘a zīb-i ser etse kühen kefşin
Olur destārınıñ çarḥa resīde devr-i ekvārı
- 21 Fühūlüñ her birine ḥāşılı rüçḥanı zāhirdir
Hemān bu bābda evlāsı terk etmektir iķsārı
- 22 Mu‘allā şadrına teşrīfidir yümn ü sa‘ādetle
Mezāķ-ı ḥāṭır-ı dehre mükerrer ḳandiñ ihtārı
- 23 O ānda şiddet-i te‘şīr-i ḥükm-i nāsiḥu’l-cevri³²¹
Mu‘aṭṭal kıldı devr-i nā-becā-yı çarḥ-ı ğaddārı
- 24 Yeñiden ‘āleme geldi ḥayāt-ı nev bi-ḥamdillāh
Cihān bir başķa şüret buldu bā-feyz-i kerem-kārı

³²¹ Yazmada cevher şeklinde yazsa da muhtevaya uygun olarak “cevri” şeklinde tamir edilmiştir.

- 15 O derece tok gözlü, o mertebe Anka³²² yaratılışlıdır ki onun nezdinde değersiz bir şeyle denizin şahlara layık olan incisi eşittir.
- 16 Bütün davranışları ile sözlerinde tutarlı olduğundan onun söz ve davranışı ümmete fetva olsa buna şaşılır mı?
- 17 Basiretli gözünün zekâtı işini dosdoğru yapanlara bakıp onları kollamaktır. Fesatçıları dergâhından kovmak eskiden beri var olan âdetidir.
- 18 İsam,³²³ onun ilim hazinesinden değeri dünyaya değer ve yıldızların kıskandığı nice mücevher ödünç alıp...
- 19 Avucuna girince o anda ödünç alınan bu mücevherleri geri verme görevi Zeybârî'nin güzel boynunun süsü olmuştur.
- 20 Eğer Tâcü's-şerîa,³²⁴ eski ayakkabısını baş tacı etse sarığının uzunluğu feleğe kadar ulaşır.
- 21 Velhasıl, en önde gelen âlimlerin (dahi) her birine üstünlüğü ortadadır. İyisi mi bu konuda sözü uzatmayalım.
- 22 Yüce sadaretini bereket ve mutluluk ile şereflendirmesi, Cihanın gönlünün lezzetine kelle şekerini hatırlatır.
- 23 O anda cevri, cefayı ortadan kaldıran hükmünün etkisinin şiddeti, zalim çarhın yersiz devrini (de) işe yaramaz hale getirdi.
- 24 Allah'a şükürler olsun, âleme yeniden yeni bir hayat geldi. Cömertlik feyzi ile cihan başka bir surete büründü.

³²² Anka, uzun boyunlu, ismi olduğu halde cismi olmayan bir kuştur. Rivayetlere göre, insanlar gibi düşünüp konuşmaktadır. Kendisine başvuran hükümdarlara akıl danışmanlığı yaptığı bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. H. Dilek Batıslam, a.g.m. s. 185-208.

³²³ İsam, asıl adı ile İsmüddîn İsferyîni, dil, mantık, kelim ve felsefeye dair verdiği derslerle şöhreti yayılan, şerh ve haşiyeleri ile tanınan âlimdir. Bk. İsmail Durmuş, "İsferyîni İsmüddîn", TDV İslam Ansiklopedisi, 2000, c. 22, s. 516-517.

³²⁴ Hanefi fakihlerinden olup *el-Hidâye*'nin ilk şarihlerindendir. Bk. Murteza Bedir, "Tâcü'sşerîa", TDV İslam Ansiklopedisi, 2010, c. 39, s. 360-362.

- 25 Nuḳūd-ı irtışā kāsıd metā^c-ı hîle ber-ğaybet
Ki budur şaḥne-i ‘aşrıñ bu demde resm-i bāzārı
- 26 Tefārīḳ-i me‘ānīye ‘anākib perde çekmişdi
Verā-yı perdeden şimdi zuhūr³²⁵ etdi ḥarīdārı
- 27 Görürdü pīş her kim etse bir beyt-i bülend inşā
Cezā-yı nā-sezā-yı ḥayret-efzā-yı Sinimmār’ı
- 28 Muḳaddemce olan şehrāh-ı ḥaḳḳa ḳādime-cünbān
Olurdu pāyi berpā levḥa-i mekriñ giriftārı
- 29 Girince dūrbāş-ı ḥāme dest-i ma^cdelet-kāra
Fiten-cūyān oldu dūmberān-ı bīm-i nā-çārı
- 30 Hele bir kerre tanzīm-i umūra eylesin āğāz
Eder rāyi Müselmān yaña zimmī cümle küffārı
- 31 Seçilmez ‘ahd-i Fārūḳ ile eyyāmı ‘adāletde
Ümīd oldur umūrunda olup Bārī meded-kārı
- 32 Ṭarīḳ-i cengi de teshīl eder serdār-ı zī-şāna
Mişālū’l-cebl-i hemm-i ḥarīḳ-i ‘āde ‘Ömervārī (?)
- 33 Hemān şadrında Allāh ‘āfiyetle ber-devām etsin
Bütün ḥükkāma olsun gayret-i dīniyyesi sārī
- 34 Ümīdinden füzūn tevfiḳe mazḥar ola hem-vāre
Aña āsān etsin Ḥaḳ hemīşe emr-i düşvārı

³²⁵Metinde “zuhûr” şeklinde yazılmışsa da bağlam gereği “zuhûr” olarak tamir edilmiştir.

- 25 “Rüşvet parası kıymetsizdir”, “hile metayı tükenmiştir” bu zamanda devir bekçisinin pazarı (denetleme) usulü böyledir. (Bu cümlelerle ifade edilir.)
- 26 Kıymeti az olan ufak tefek manalara örümcekler perde örmüşken şimdi perde arkasından müşterisi ortaya çıktı.
- 27 Her kim yüce bir ev/beyit inşa etse (sonunun) Sinimmar’ın³²⁶ hayret uyandırıcı uygunsuz cezası gibi olacağını bilirdi.
- 28 Hak yoluna evvelce çıkmış olanın ayağı, yıkılmamış hile levhasının müptelası olurdu.
- 29 Kalem durbaşı/sopası/uzak dur emri, işi gücü adalet olanın eline sığınınca fitne arayanlar çaresi olmayan bir korkuya kapıldılar.
- 30 Hele bir kere işlere düzen vermeye başlasın onun fikri tüm kâfirleri ya Müslüman ya da zimmi³²⁷ eder.
- 31 Hz. Ömer’in devri ile onun devri adalette birbirinden ayrılmadığından ümit ederim ki Allah her işinde yardımcısı olsun.
- 32 (Nitekim Allah) Eşi benzeri görülmeyen Hz. Ömer’in üzüntüsünü giderdiği gibi (?) şanlı komutana da savaş yolunu kolaylaştırır.
- 33 Allah, bundan böyle sadaretinde sağlık ve sıhhat içerisinde daim kılsın. Dine olan hizmetleri bütün hükümdarlara yayılsın.
- 34 Daima ümit ettiğiinden çok daha fazla Allah’ın yardımına mazhar olsun. Allah bütün zor işleri ona kolaylaştırsın.

³²⁶ Sinimmar, eşi benzeri görülmeyen Havernak adlı kasrı yapan kişidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 459.

³²⁷ Bir ülkedeki Müslüman olmayan tebaaya denir. İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 3507.

- 35 Şehenşāh-ı cihāna böyle dil-āgeh hayır-ḥāhı
 Kārīn etsin hemīşe ‘avn-i Ḥaḳ’la baḥt-ı bīdārı
- 36 Cihāna ‘ahd-i ‘adli mevsim-i sūr u sūrūr olsun
 Ḥudā göstermesin bir dem de aña rū-yı ekdārı
- 37 Süleymān gibi olsun rūzgāra emr ü fermānı
 Ede bed-ḥāhını berbād dā‘im ḳahr-ı ḳahhārı
- 38 Olup serdār-ı ekrem dahı nuşretle ḳarīrū’l-‘ayn
 Cemāl-i fetḥiñ olsunlar iki çeşm-i pūr-envārı
- 39 Birer tārīḥdir her mışra‘ı bu beyt-i ra‘nānıñ
 Eder anıñla Ḥamdullāh ḥulūd-ı cāha iş‘ārı
- 40 Biri ser-levḥa-zīb-i nüşḥa-i taḳvīm-i teşrīfı
 Biri şīrāze-i mecmū‘a-i da‘vā-yı eşḥārı
- 41 Şerīf ‘Allāme geldi mesnedine yine bi’l-i-‘zāz
 شریف علامه کلدی مسندینه ینه بالا غراز
 Ḳudūmun ehl-i dīne māye-i rāḥat ede Bārī
 قدومن اهل دینه مایه راحت ایده باری

[32a] 15 Tārīḥ-i Şeyḥülislām-ı Esbaḳ Meḥmed Mekkī Efendi

mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün

- 1 Semiyy-i faḥr-i ‘ālem ḥazret-i Mekkī Efendi kim
 Aña her fende medd-i bā‘ ile maḳşūr ‘ulüvv-i şān
- 2 ‘İbāretdir kemālāt-ı beşerden zāt-ı yektāsı
 Ki onuñ gibi bir mecmū‘a-zātı görmedi devrān
- 3 Ḥadīs ü fıkḥ uşul tefsīr edeb bi’l-cümle ma‘ḳulāt
 Muḥaḳḳaḳdır bu kim olmuş kitāb-ı fażline ‘unvān

- 35 Allah'ın yardımı ve uyanık bahtı cihanın padişahlar padişahına böylesine kalp gözü açık, iyiliksever birini yakın etsin.
- 36 Adalet devri cihana sevinç ve şenlik mevsimi olsun. Allah, bir an bile olsa ona kederlerin yüzünü göstermesin.
- 37 Emir ve buyruğu Süleyman gibi rüzgāra da tesir etsin. Mahveden helaki, kötülüğünü isteyenleri daima perişan etsin.
- 38 Sadrazamın da zaferle gözü aydın olup fethin yüzüne nurlarla dolu iki göz olsun.
- 39 Bu güzel beyitin her mısraı birer tarih olduğundan Hamdullāh (bu beyitle) bakilik mertebesine (halini) arz eder.
- 40 Biri şerefendirme takviminin nüshasının başlığını süslendirirken, diğeri ise şehirlerde kendisine yapılan dualar mecmuasının şirazesidir.
- 41 Şerîf, Allâme makamına yine izzet ile geldi. Allah onun gelişini ehl-i dine huzur mayası kılsın.

15

Sabık Şeyhülislam Mehmed Mekkî Efendi'nin Tarihi

- 1 Her ilimde gösterdiği gayretten dolayı şan yüceliğinin kendisine hasredildiği (kişi), Hz. Peygamber ile adaş olan Mekkî Efendi'dir.
- 2 Eşsiz zatı, insanoğlunun olgunluklarından meydana geldiğinden dünya, onun gibi zatı adeta bir mecmua (her olgunluğu barındıran) bir kişiyi görmemiştir.
- 3 Hadis, fıkıh, usul, tefsir, edebiyat gibi bütün akılla ispatlanabilir ilimlerin, faziletinin kitabına başlık olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

- 4 Teâlallâh ki olmuş mâye-i tabî dem-i ʿİsâ
Olur hep nazm u neşri vâdî-i icâzda püyân
- 5 Olaydı mîl-i sürme hâmesi çeşm-i muʿarrāya
Olurdu ẖʿâr Zerķā-i Yemāme dīdeden ol ān
- 6 Hayāl-i nāzik ü bārîki taʿrīfde ʿâcizdir
Yaratmışdır zebânı üstûhânsız gerçi kim Yezdân
- 7 Ki Şevket sâdece bir mışraʿ-ı ğarrāsını görse
Hacâletle şikest-i reng-i rûyin edemez pinhân
- 8 Muḳaddem şadr-ı fetvāya şeref vermişdi bā-devlet
Zülâl-i reʿfetinden teşnegānı etmedin reyyân
- 9 Felek bir özge efsûn ile etdi ğadrini ibrâz
Çü Ceyhûn hûn-ı eşk-i ehl-i hayṣiyyet olup cüşân
- 10 Hemân kaldırdılar dest-i duʿâyı dergeh-i Hâḳḳ’a
Ki yokdur gördüler bu derde ğayrı çâre vü dermân
- 11 Hele Hâḳḳ’dan erişdi nāgehân imdād-ı Rabbânî
Hoşā iḥsân-ı Bārî levḥaşallâh minnet-i Mennân
- 12 Yine şadrına geldi rûhveş iḳbâl ü devletle
Cihânıñ ḳâleb[i] bir dahı gūyâ tâze buldu cân
- 13 Hırām edince vālâ mesned-i fetvāya ʿadl ile
Zuhûr-ı Mehdî zannıyla ḥalâyık oldular şādân

- 4 Maşallah, yaratılışının özü İsa nefesi (kadar etkili) olduğundan bütün nazım ve nesri (sanki) i'caz³²⁸ vadisinde koşmaktadır.
- 5 Onun kalemi (o kadar etkili ki), arınmış/çıplak göze sürme mili olsaydı o an Zerka-i Yemame/mavi gözlü Yemame gözden düşerdi.³²⁹
- 6 Allah dili kemiksiz yarattığından (dilim) onun ince ve nazik hayalini tarif etmede acizdir.
- 7 Şevket, onun yalnızca şaşalı bir mısraını görse utancından yüz rengindeki değişimi gizleyemez.
- 8 Merhametinin saf suyu ile susamışları doyurmadan evvel mutluluk ve kudret ile fetva makamına şeref vermişti.
- 9 Felek bir başka büyü ile zulmünü ortaya koydu da itibar ehlinin kanlı gözyaşları Ceyhun nehri gibi akıp coştı.
- 10 O anda Allah'a dua etmekten başka, bu derde çare ve dermanın olmadığını anladılar.
- 11 Sonunda ansızın Allah'tan ilâhî bir yardım geldi. Allah'ın böylesine güzel olan ihsanı ve sınırsız lütfuna şükürler olsun.
- 12 Tekrardan talih ve devletle (mutluluk, kudret, güç) bir ruh gibi sadaretine gelince cihanın teni sanki bir daha taze can buldu.
- 13 Yüce fetva makamına adalet ile yürüyünce hizmetçiler/tüm yaratılmışlar Mehdi ortaya çıktı zannederek sevindiler.

³²⁸ İcaz'da duygu ve düşüncede yoğunlaşma öngörülerek sürekli ayrıntıdan asla gidiş, dıştan öze bir seyrediş söz konusudur. Başka bir ifade ile az sözle çok şey anlatmak şeklinde tarif edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Yakup Şafak, *Klasik Şiir Üzerine Yazılar*, 1.bs. (Konya: Saye Yayınları, 2003), s. 39-49.

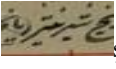
³²⁹ Zerkâ-i Yemâme: Görüş gözünün hiddeti ile meşhur Yemâmeli bir kadındır. Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 439; Agah Sırrı Levend, a.g.e., s. 187.

- 14 *Qılındıqça selef mükrem ‘afā ‘ammā selefle Hâk*
Verip tevfiğini aña ede her emrini âsân
- 15 Mükerrer kand-veş ney-şekker-i hâme bu resm üzre
Edip târîh-i şîrîn der³³⁰-riyâz-ı şafha-i devrân
- 16 Bu mışra^c ‘acep târîh-i bālâdır³³¹
Yine Mekkî Efendi yümn-ile fetvâya verdi ân
ینه مکی افندی یمنله فتوايه ويردى ان

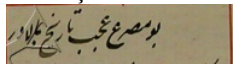
16

[Mustafa Āşir Efendi İçin Yazılan Kıtâ]
mefā‘lün mefā‘lün mefā‘lün mefā‘lün

- [Derkenar]** 1 Ferîdü’-d-dehr ya‘nî Muştafâ ‘Āşir Efendi’miz
[32b] Şudûr-ı devlete oldu zamân u zât ile aqdem
- 2 Re‘îs olmuşdu merhûm vâlidî sâbıkda küttâba
Fuḥûluñ fahri oldu faẓl ile zâtı re‘îsi hem
- 3 Kitâb-ı fazline tefsîr-i Hindî gibi bir nokta
Qonulmaz zerrece aşlâ zihî ‘allâme-i ‘âlem

³³⁰ Yazmada şîrîn-ter şeklinde yazsa da riyâz-ı şafha-i devrân anlam açısından muğlak kaldığı için şîrîn der şeklinde tamir edilmiştir.

³³¹ İlk iki tefile eksiktir

- 14 Selef, “(Allah) geçmişte olanı affetti”³³² ayeti ile anılarak ikram edildikçe Allah ona yardımını ulaştırıp her işini kolaylaştırsın.
- 15 Kelle şekeri gibi olan kalemin şeker kamışı şu şekilde, devran sayfasının bahçelerine güzel bir tarih yazdı.
- 16 Bu mısra ne acayip yüce bir tarihtir. Mekkî Efendi bereketi ile tekrardan fetvaya güzellik verdi.

16

[Mustafa Âşir Efendi İçin Yazılan Kıtâ]

- 1 Zamanın eşi benzeri bulunmayan kişisi Mustafa Âşir Efendi’miz, devri ve kişiliği ile devletin önde gelenlerine öncü oldu.
- 2 Kendisinden önce merhum babası kâtiplere reis olmuştu. Fazilet ile zatı ve başkanlığı da en önde gelenlerin iftihar vesilesi oldu.
- 3 Feyzî-i Hindî’nin tefsirinde³³³ olduğu gibi fazilet kitabına bir nokta dahi konulmaz. Zira o âlemin ne de güzel âlimidir.

³³² “Ey iman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır. (Bu ceza), Kâ’be’ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle keffaret yahut onun dengi oruç tutmaktır. (Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. **Allah, geçmiştekileri affetmiştir.** Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.” mealindeki Maide Suresi, 95. ayete dayanarak Allah’ın önceki hatalarını affetmesi ile ikram edildiğine işaret etmektedir.

³³³ Feyzî-i Hindî’nin, “*Sevâtiu’l-İlhâm*” adlı Arapça Kur’ân tefsirine gönderme yapılmaktadır. Bu tefsir, tamamen noktasız harflerden seçilerek uygulanan mühmele sanatı ile yazılmış olması bakımından farklıdır. Bk. Hidayet Aydar, “Sevâtiu’l-İlhâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.36, 2009, s. 582-583.

- 4 Yed-i tūlā vü medd-i bā° ile her fende ḥall eyler
Kıomaz hıç nāḥun-ı Keşşāf-ı fikri °uḳde-i mübhem
- 5 Göreydi her biri °ālem-behā şehvār u tābende
Midādından neler taḥrīr ü peydā etdi bir dirhem
- 6 Beyāza çekmez idi nüṣḥa-i Envār-ı Tenzīl’i
Edip tedḳīḳi onuñ ḥāṭır-ı Beyzāvī’yi derhem
- 7 Seraḥsī <.> ḥacāletdir ola dā°im
O var iken feḳāhetden ne cānı var ki ura dem
- 8 Ḥadīs-i °ilmini Müslim Buḥārī ezber etmişdir
Ḥudā zāt-ı şerīfin ḥıfz ede ekdārdan her dem
- 9 Ḥekīme yuf ki °aḳl-ı °āşır evvel olmaḳ isterdi
Şaşırmışdır şayasın ya ki °aḳlın bilmiyor sersem
- 10 °Ulüvv-i ṭab°ı meyl-i nazm u neşre olmasa mānī°
?

17

[33b]

Tārīḥ-i Şadr-ı Rūm Yahyā Tevfīḳ Efendiniñ Defa-i Şāniyelerine İnşā Olunan

mefā°ılün mefā°ılün mefā°ılün mefā°ılün

- 1 Selīm Ḥān’a zafer tevfiḳ ü °ömr iḥsān ede Allāh
Ki ser-tā-ser cihāna lüṭfu ber-vech-i °umūm oldu
- 2 Ṭulū°ında °aceb tevfiḳe mazḥar oldu kim sābāş
Mübārek-bād şiti vaḥşet-efzā-yı ḡumūm oldu

- 4 Fikir Keşşâf'ının³³⁴ tırnağı hiçbir şekilde belirsizlik düğümünü (elinden) bırakmayıp büyük bir gayret sarf ederek her ilimde bir düğüm açar.
- 5 (O) Her biri dünya değerinde olup şahlara layık bir inci gibi ve parlak olan kalemi ile birazcık bile neler yazıp ortaya koyduğunu görseydi...
- 6 Envâr-ı Tenzil'i beyaza çekmezdi; çünkü onun incelemesi Beyzâvî'nin³³⁵ gönlünü darmadağın etti.
- 7 Onun gibi biri varken nasıl bir gücü var ki ağırbaşlılıktan bahsetsin.
- 8 (Âşir Efendi'nin) ilminin şöhretini Müslim ve Buhârî ezberlemiştir. Allah (onun) şerefli zatını her an kederlerden korusun.
- 9 Onuncu aklın (Âşir'in) ilk akıl olması gerektiğini düşünen filozofa yazıklar olsun. (Buna gerek yoktur zaten o evveldir) O sersem ya şaşırmıştır ya da aklını bilmiyor.
- 10 Yaratılışının yüceliği, nazım ve nesre meyl etmesine mani olmasa (...)

17

Anadolu Sadrazamı Yahya Tevfik Efendi'nin İkinci Defa (Sadrazamlığına) Yazılan Tarih.

- 1 Lütü cihana baştanbaşa yayılan padişah Selim'e Allah zafer, yardım ve ömür ihsan etsin.
- 2 Doğumuyla birlikte öyle acayip bir yardıma mazhar oldu ki "aferin ve mübarek olsun" sesleri gamların korkusunu daha da artırdı.

³³⁴ Büyük bir edip, şair, müfessir olan Zemahşerî'nin *el-Keşşaf* isimli meşhur tefsirine gönderme yapılmaktadır. *el-Keşşaf* ve Zemahşerî hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkadir Tekin, "Zemahşerî'nin Ahkâm Âyetlerini Yorumlama Metodu Bağlamında Fıkıhçı Kişiliği -el-Keşşaf Örneği-", *AUID*, c. 6, S. 10, (Haziran 2018), s. 213-260.

³³⁵ İslamî ilimlerin birçok dalında eser telif eden Beyzâvî'nin, hayatının sonlarında bilgi birikimi ile beraber yazmış olması hasebiyle en önemli eseri *Envârü't-tenzil* adlı tefsiri olmuştur. Beyzâvî ve eseri ile ilgili ayrıntılı bir çalışma için bk. Müstakim Arıcı, *İslam İlim ve Düşünce Geleneğinde Kadı Beyzâvî*, 1. bs. (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 2017).

- 3 Tarab-zâdır bahâr-ı şevk hattâ çeşm-i rindâne
Nihâlân-ı çemen hem-neş'e-i keyf-i kürüm oldu
- 4 Bu müjde kıldı sîrâb-ı hayât-ı sermedî kevnî
Ke-enne 'ayn-ı hayvân maḡsim-i her merz-i bûm oldu
- 5 Baḡal-gîri olup tevḡîḡ-i Hâḡ Yahyâ Efendi'niñ
İkincidir ki zîb-i mesned-i ḡarmü'l-ḡurüm oldu
- 6 Pes ol ḡulḡ ol kemâl ol şibr-i destâr ol behîn zâta
Şerâfetle anı tavşîf ḡayrı bî-lüzüm oldu
- 7 O Hâtem-mekrûmet faşş-ı nigîn-i 'ilm ü 'irfândır
Ki nâm-ı nüṡḡa-i iḡsânı iḡyâ-yı 'ulüm oldu
- 8 Çırâḡân-ı cihân-efrûz bezm-i fazlî reşkiyle
Şema'da yanmaḡa pervâneâsâ anda mûm oldu
- 9 Hele sem'e-i ḡilâfı istirâḡ etdikde Keşşâf'a
Şihâbâsâ şerâr-ı i'tirâzâtı rücûm oldu
- 10 Hâdîṡ ü fîḡḡ edeb tefsîr ü menḡulât u ma'ḡulât
ḡulâṡa ḡâ'iz-i taḡḡîḡ-i eṡtât-ı 'ulüm oldu
- 11 Nişâr etsin reh-i neşrine inşâsın hemân Vaşşâf
Hele nazma gelince şöhreti 'Örfî-i Rûm oldu
- 12 Nola hayretde ḡoysa ḡüsn-i ḡattı çeşm-i nazẓârı
Ki her bir nokḡası dâḡ-ı süveydâ-yı ruḡûm oldu
- 13 Dem-i faşl-ı ḡaḡ u bâḡıl ḡükûmetḡâḡ-ı 'adlinde
Dü ḡâlet müsteḡırr-i câ-yı şehrâḡ-ı rûsûm oldu

- 3 Neşe baharı rintlerin gözüne bile coşkunluk verdiğiinden çimenin fidanları üzüm asmasının neşesine ortak oldu.
- 4 Ölümsüzlük suyu her tarafı sulamışcasına bu müjde varlığı, ebedi hayatın suyu ile doyurdu.
- 5 Allah'ın yardımı Yahya Efendi'nin koluna girince ikinci defa efendiler efendisi rütbesinin süsü oldu.
- 6 O ahlak, o olgunluk, o bir karış sarık, o çok beğenilen zata bu kadarı kâfidir. Zira soyluluktaki vasıflarını saymak artık lüzumsuz oldu.
- 7 İhsanı nüshasının başlığı, ilimleri diriltten o Hâtem gibi cömert (Yahya Efendi) ilim ve irfan mührünün taşıdır.
- 8 Cihanı aydınlatan çırağan, onun fazileti meclisini kışkandığından şamdanda³³⁶ yanmak için pervane gibi mum oldu.
- 9 Hilaf kulağı ile Keşşâf'ı gizlice dinlemek istediğinde itirazlarının kıvılcımları Keşşâf için kayan yıldızlar gibi alevli taşlara dönüştü.
- 10 Hadis, fıkıh, edebiyat, tefsir, menkulat³³⁷ ve makulat³³⁸ ilimlerini hâsıl-ı kelim (bunların dışındaki) farklı ilimleri de inceden inceye araştırıp sorgulayan kişi oldu.
- 11 Vassâf,³³⁹ inşa türündeki tüm eserlerini derhal onun nesir yoluna saçsın. Nazmına bakacak olursak da Osmanlı'nın Örfi'si³⁴⁰ diye şöhret bulması yeterlidir.
- 12 Onun hüsn-i hattı, bakanın gözünü hayretde bıraksa buna şaşılmaz çünkü onun her bir noktası yazıların ortasındaki yara oldu.
- 13 Adaleti mahkemesinde, hak ve batılı birbirinden ayırma zamanında, örf yolunun başında iki hal sabit oldu. (Yani hak ve batılın arası net olarak ayrıldı. Hepsinin yeri belli oldu.)

³³⁶ Şema' kelimesi taranan sözlüklerde mum ve ışık anlamlarında verilmekteyse de burada muhteva gereğince şamdan şeklinde karşılanmıştır.

³³⁷ Menkûlat: Tefsir, hadis gibi nakil ve rivâyete dayanan dinî ilimler. İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 2005.

³³⁸ Makûlat: Akılla bilinebilir, akılla ispatlanabilir şeyler. İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1921.

³³⁹ İlhanlı devrinden yaşamış olup Târih-i Vassâf adlı eseri ile meşhur olmuş bürokrat ve ediptir. Bk. Osman Gazi Özgüdenli, "Vassâf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2012, c. 42, s. 558-559.

³⁴⁰ Örfi, sebk-i Hindî ekolünün kurucularından ve önde gelen temsilcilerindendir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Akif Gözütok, "Örfi-i Şirâzî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Edebiyatımıza Yansımaları", *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 3, S. 7, (Aralık 2018), s. 25-56.

- 14 Mesîhâveş muhiqqîne ne'am güftârı verdi rûh
Cevâb-ı reddi tezvîr ehline bād-ı semûm oldu
- 15 Hüdâ tavk-ı beşerden hâric etmiş midhat-i zâtın
Düşen kayd-ı beyân-ı vaşfa anuñ-çün melûm oldu
- 16 Ede te'vîd her emrinde şadrın sa'd ile Mevlâ
Bu resme ed'îye teşrîfine haqqu'l-kudûm oldu
- 17 Hüner sūdâ-gerânı 'arz edip târîhler gerçi
Der-i şehbender-i iklîm-i 'irfâna hücûm oldu
- 18 Muvaffak oldu ammâ böyle bir târîhe Hamdullâh
Ki hüsn-i sebki hayret-âver-i ehl-i fühûm oldu
- 19 Düşüp kevkebli sakf-ı hâne-i eflâkveş beyti
Nuâtılar burc-ı tavanında hem-naş-ı nücûm oldu
- 20 Yine Haqq'ın bu da elîf-ı bî-pâyânıdır dehre
ینه حق بو ده الطاف بی پایانیدر دهره
Zihî tevfiq-i Haq Yahyâ Efendi şadr-ı Rûm oldu
زهی توفیق حق یحیی افندی صدر روم اولدی

18

[34a] **Târîh-i Berâ-yı Şadr-ı Anaṭolu Der-Haqq-ı Hazret-i Ahmed Şemseddin Efendi Hazretleri**

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 Merhabâ ey maqdemî cân-bahş olan şevk ü sürûr
Geldi teşrîfinle bu dil-mürdeye halk-ı cedîd
- 2 Eylediñ ihyâ kudûmuñla dil-i hasret-keşi
Var ola luṭfuñ hemîşe ey berîd-i hoş-nüvîd
- 3 Eylemişdiñ niçe eyyâm idi dîdârı ğarîr
Olmuş-idiñ kalb-i vîrândan niçe demdir ba'îd

- 14 Haktan ve doğruluktan ayrılmayanlara “evet” sözü Hz. İsa gibi ruh verirken yalan söyleyenlere “ret” cevabı sam yeli oldu.
- 15 Allah zatının övgüsünü insan gücünün dışında bıraktığı için vasıflarını anlatma girişiminde bulunanlar kınanmıştır.
- 16 Allah her işinde sadaretini bahtiyarlık ile sağlamlaştırsın. Teşrif etmesine yapılan bu dualar ayak basma hakkı oldu.
- 17 Her ne kadar sanat sevdalıları/tacirleri (onun teşrifine) tarihler sununca bir bakıma irfan ülkesinin konsolos kapısına hücum olduysa da...
- 18 Hamdullâh, öyle bir tarihe muvaffak oldu ki üslubunun güzelliği idrak sahiplerini dahi hayrete düşürdü.
- 19 Beyiti/evi felekler evinin çatısı gibi yıldızlı düşerek tavanının burcundaki noktalar yıldızlar gibi göründü.
- 20 Dünyaya bu da Allah’ın sonu olmayan lütuflarından biridir. Allah’ın yardımı ne güzeldir ki Yahya Efendi Anadolu’nun sadrazamı oldu.

18

Ahmed Şemseddin Efendi Hazretlerinin Anadolu Sadareti İçin Yazılan Bir Tarihtir.

- 1 Ey gelişi ile cana can katan neşe ve sevinç, merhaba. Senin teşrifinle bu ölüye yeni bir can geldi.
- 2 Gelişinle hasret çeken gönlü dirilttin. Ey güzel müjdeli postacı, lutfun daima var olsun.
- 3 Uzun süredir, naz edip yüzünü benden esirgemiştin. Çok zamandır harap gönülden uzaklaşmıştın.

- 4 Olmuş-idiñ çok zamān bezm-i ekābirde muķīm
Dīde-i nā-kāmdan olduñ anuñ-çün nā-bedīd
- 5 Ol kadar meʿyūs idim kim dīde-i dünyā ile
Eylemezdim rüʿyet-i gül-rüyıñı böyle ümīd
- 6 Sen felekke devr eder nā-mihribān-meşreb iken
Dūr idi ġāyet saña olmaķ dil-i zāra vedīd
- 7 Yār-ı cān olan meserret ile etdikde güzer
Böyle terhīb ü sitem anındaki ġüft ü şinīd
- 8 ʿArz-ı ihlāş edib[en] şıdķ u irādetle hemān
Eyledi eymān ü ahlāf ile peymānda ekīd
- 9 Dedi kim şimden gerü olmam cüdā-yı dergehiñ
Halka-i ihlāşıñ oldu baña ġayrı tavķ-ı cīd
- 10 Vech-i ihlāşım bu kim maḥdūmuñ oldu yümn ile
Zīb-i şadr-ı Anaṭolu saʿd ile ḥayy-ı mecīd
- 11 Yaʿnī Şemseddīn Efendi ol fezāʿil-pīşe kim
Aḥmed-i muḥtāra hem-nām olmuş ol zāt-ı ferīd
- 12 Bulsa şaff-ı naʿl-i dersinde eger cāy-ı karar
Ser-be-farķ-ı çarḥ-ı faḥr olur idi Şadr-ı Şehīd
- 13 Pertev-i <. ..>³⁴¹ kim ʿālemleri tābān eder
Ger ʿaceb mi olsa reşki dāġ-ı dil-efrüz-ı şīd

³⁴¹ Yazmada efzāy şeklinde yazılan kelimenin, müstensihin de yanına üç nokta düşmesinden dolayı hatalı olduğu anlaşılmaktadır; fakat ışık veren manasında bir kelimesi olması tahmin edildiğinden çevirisi tahmini olacak şekilde yapılmıştır.

- 4 Çok zamandır ileri gelenlerin meclisinde ikamet ettiğin için nasipsiz gözden kayboldun.
- 5 O kadar ümitsizdim ki dünya gözü ile/ölmeden önce gül yüzlü bakışını bu şekilde görmeyi hayal edemezdim.
- 6 Sen feleklerle devr edip merhametsiz bir yaratılıştan iken bu inleyen gönüle dost olman uzak bir ihtimaldi.
- 7 Ruhun sevgilisi olan mutluluk ile merhabalaşıp sitem anında böyle konuşmalar geçince...
- 8 (Mutluluk) Hemen içtenlik ve arzu ile tertemiz sevgisini sunup kuvvetli yeminlerle sözleşmesini kuvvetlendirdi.
- 9 Ve şöyle dedi: “İhlas halkan artık bana boyun tasma olduğından, bundan sonra dergâhından ayrı olmam.”
- 10 İhlasımın sebebi mahdumunun bereket ile Anadolu sadaretini süslemesi ve kutluluk ile şanı yüce bir canlı olmasıdır.
- 11 Yani, o eşi benzeri olmayıp Hz. Muhammed’e adaş olan faziletli Şemseddin Efendi’dir.
- 12 Eğer Sadrüşşehid³⁴² dersinin halkasında bir yer bulsaydı övünme feleğinin en üstüne başını kordu/çok övünürdü.
- 13 Âlemleri aydınlatan öyle bir ışıktır ki onu kıskanmak güneşin gönlü ferahlatan yarası olsa şaşılır mı?

³⁴² Hanefi fakihlerindendir. Fıkıh ve münazara sahalalarında üstün olduğı, devrin hükümdarlarının onun tavsiyelerine göre hareket ettikleri zikredilmektedir. Bk. Ahmet Özel, “Sadrüşşehid”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2008, c.35, s. 425-427.

- 14 Luṭfı bür°-i derdmendān dergehi kehḫü'l-emān
Cūd u iḥsānı firāvān raḥm u elfāfı mezīd
- 15 Niçe kerre zīb-i şadr ola be-tevfīk-i Ḥudā
°Ömrin efzūn ede Allāh °izz ü iḳbālın medīd
- 16 Bu peyām-ı dil-nüvāz u bu nüvīd-i cān-fezā
Oldu ehl-i dānişe bir mişli nā-mesbūk °ıd
- 17 °Arz-ı tārīḫ etdiler hep nükte-sencān-ı zamān
Her biriniñ nuḥbe-i efkārı līkin bād u bīd
- 18 Oldu Ḥamdullāh da bir beyt-i bülende dest-res
Bir mu°allā beyt kim her rüknü bir *kaşr-ı meşīd*³⁴³
- 19 Ferḳadan dūnındadır bu beyt-i şūḫ-ı dil-keşiñ
İki tārīḫ oldu zīrā gün gibi andan bedīd
- 20 Oldu ḫālā ber-terīn iclāl-i yümn ile ola
اولدى حالا برترين اجلال يمن ايله اوله
Anatolu şadrı Şemseddīn Efendi'ye sa°ıd
اناطولى صدرى شمس الدين افندى يه سعيد

19

[34b] Tārīḫ-i Dārüssa°ādeti'ş-şerīfe-i Ḥālid Ağa

mefā°ılün mefā°ılün mefā°ılün mefā°ılün

- 1 Fūrūḡ-ı çeşm-i bīnā-yı ḫilāfet şeh Selīm Ḥān kim
Zamān-ı devlet ü iḳbālī tā maḥşer mü°ebbeddir
- 2 Melek-ḫaşlet şeh-i °ālī-neseb sultān-ı dānā-dil
Cihānbān-ı mufahḫam şehriyār-ı cedd-ber-ceddır

³⁴³ Hac Suresi, 45. ayetten mülhemdir.

- 14 Lutfu dertlilerin şifası, dergâhı emniyet sığınağı, cömertliği ve ihsanı çok, merhameti ve kucaklaması fazladır.
- 15 Allah'ın yardımı ile çok defa sadaretin süsü olsun. Allah ömrünü artırsın, yücelik ve talihini uzun bir süre (var etsin).
- 16 Bu gönül okşayan haber, bu iç açan müjde, ilim ehline daha önce bir benzeri olmamış bayram gibi oldu.
- 17 Her birinin en ideal fikri dahi faydasız olmasına rağmen devrin bütün nükteden anlayanları (onun sadaretine) tarih sundular.
- 18 Hamdullâh da (diğerleri gibi) yüce bir tarih beyti yazabildi. O yüce beyitin her rüknü sağlam bir köşk gibidir.
- 19 Ondan güneş gibi iki tarih aşikâr olduğundan Ferkadan³⁴⁴ dahi bu cezbedici şuh beyitin aşağısında kalmıştır.
- 20 Bu zamana kadar bereketinin kudreti ile en yüce oldu. (Şimdiden sonra da) Anadolu sadreti Şemseddin Efendi'ye uğurlu olsun.

19

Halid Ağa'nın Şerefli Darüssaade Mansıbına Tarih

- 1 Mutluluk, kudret ve talih devri mahşere kadar sürecek olan hilafet binasının göz nuru, Padişah Selim Han'dır.
- 2 Melek huylu, yüce soylu, arif ve itibar sahibi biri olup nesiller boyunca soyu devam etmiş büyük bir padişahdır.

³⁴⁴ Ferkadan: Çok yüksek, parlak ve sabit oluşlarıyla anılan iki yıldız. İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 940.

- 3 Yine oldu muvaffaķ bārekallāh mecd ü şevketle
Serīrinde du‘āmız añā her kez ‘ömr-i sermeddir
- 4 Añā bir kār-dānı sevķ ü taķrīb eyledi taķdīr
Biḥamdillāh anuñla devleti ḥālā müşeyyedir
- 5 Nigehbān-ı ḥarīm ü ḥāris-i nāmūs-ı sulṭānī
Mu‘azzam nāzır-ı evķāf şāḥib-şer‘-i Aḥmed’dir
- 6 ‘Alemdār-ı Rūsūl-i Ekrem’iñ hem-nāmı Āġā kim
‘Adīli devlete gelmiş deġil bir zāt-ı emceddir
- 7 ‘Aceb mi olsa eslāfindan a‘lā ḳadr ü iķbālī
Ḥayır-ḥ‘āḥān-ı devlet iķre bālā vü ser-āmeddir
- 8 Maḥāsinden ‘ibāret zāt-ı bī-mānendi anuñ-çün
Mu‘azzamdır mufahḥamdır muvaffaķdır mü‘eyyedir
- 9 Müsellem gerçi eslāf-ı kirāmıñ ri‘at ü şānı
Bu ammā ġāyet-i iclāl-ile gerdün-mesneddir
- 10 Deġil cā-yı ta‘accüb re‘yine teslīm ise ‘ālem
Felātūn gibi a‘ḳaldır Aristo gibi erşeddir
- 11 Bütün ḥayrān-ı ḥalk u ḥulķudur ḥalk-ı cihān ḥattā
Feriştehle beşer beyninde ta‘rīfi müreddedir
- 12 Deġildir āsumānda kehkeşān ins ü melā‘ikden
Du‘ā-yı imtidād-ı devleti üstündeki meddir
- 13 Pey-ā-pey māliş-i rüy-ı niyāz-ı müstemendānla
O sīmīn süddesi öyle mücellā vü mümerreddir

- 3 Maşallah, şan ve yücelik ile yine başarılı oldu. Her seferinde onun için ettiğimiz dua, tahtında sonsuz bir ömür sürmesidir.
- 4 Şükürler olsun ki Allah ona (Selim Han'a) işten anlar birini gönderip yakınlaştırmak takdir ettiğinden onunla, devleti hala sağlam ve kuvvetlidir.
- 5 Harem bekçisi, saltanatın namusunu koruyan, vakıfların yüce nazırı (bakanı), Hz. Peygamber'in şeriatının sahibi...
- 6 Devlete eşi, benzeri gelmemiş çok şerefli bir zat olan Ağa, Hz. Peygamber'in sancaktarı (Halid b. Velid) ile adaştır.
- 7 Devletin iyiliğini isteyenler içerisinde öne çıkan biri olduğundan itibar ve talihi eskilerden daha yüce olsa buna şaşılır mı?
- 8 Eşsiz zatı iyi ve güzel davranışlardan ibaret olduğundan çok yüce, saygıya değer, başarılı ve güçlüdür.
- 9 Evvelki soylu kişiler de yücelik ve şana yaraşır kimseler olsalar da ululuğunun yüce olması sebebiyle bunun rütbesi feleklerden dahi yücedir.
- 10 Âlemin düşüncesine boyun eğmesi hayret edilecek bir durum değildir. (Nitekim o) Felatun gibi çok akıllı, Aristo gibi çok olgundur.
- 11 Bütün cihan halkı, onun yaratılışı ve ahlakının hayranıdır. Hatta onun tarifi meleklerle insan arasında bir şey gibidir.
- 12 Gökyüzünde gördüğün (o) şey samanyolu değildir. İnsan ve meleklerin devletinin uzun sürmesi için ettikleri duanın üzerindeki meddir.
- 13 Birbiri ardınca gelen gamlıların yalvarıp yakararak yüz sürmesiyle o gümüş kapısı çok parlak ve yücedir.

- 14 Felek yüz sürse mihri kendi °aksinden olur sūzān
Ki vālā dergehi ḥalkā maşūn-ı vaşme-i reddir
- 15 Ferāmūş olmuş-idi resm-i dīrīn ḥaylī demlerdir
Onuñ şadrına teşrīfiyle bi'l-cümle müceddeddir
- 16 Maḳālinde mūrā°ī-i reh-i ḳānūn-ı °Oşmānī
Fi°ālinde ser-ā-pā reh-rev-i şer°-i Muḥammed'dir
- 17 Değil hengām-ı evşāfı zebānım lāldır zīrā
Lisān-ı ḥāme-i mu°ciz-beyānım da mu°aḳḳaddir
- 18 Muğaylān-ı ğumūmı şöyle inbāt etdi devrān kim
Reh-i āmed-şod-i ma°nā dil-i zārında münseddir
- 19 Ḥudā şadrında tevḫīḳ ile anı ber-devām etsin
Ḳabūlü bu du°ānıñ cümleye aḳşā-yı maḳşaddır
- 20 Umūrunda nigeḥdār ola her dem evliyā°ullāh
Hemīşe kūr olsun söyüne ol dīde kim beddir
- 21 Du°ā-gū-yı ḳadīmi bende-i dīrīne Ḥamdullāh
Nola °arż etse tārīḥ ol der-i vālāya zī'l-yeddir
- 22 Yedim dūr ise her çend dāmen-i devlet-me°ābından
Yine selvet dil-i zāra bu ma°nā-yı mümeḥheddir
- 23 Ḳadīmī bendegān defterleriniñ bir kenārında
Ümīdim bu ki nām-ı çākerānem de muḳayyeddir
- 24 Egerçi beyt-i tārīḥinde yok bir ḥarf-i cevherdār
Velākin ğıḇṭa-zā-yı la°l ü yāḳūt ü zeberceddir

- 14 Yüce dergâhı, halk(ın isteklerini) geri çevirme aybından korunduğu için felek (dahi) buraya yüz sürecek olsa kendi yansımasından güneşi/sevgisi yanar.
- 15 Eski adetler çok zamandır unutulmuşken onun sadarete teşrif etmesiyle bunların hepsi yenilendi.
- 16 Sözünde, Osmanlı kanununun sistemini gözetendir. İşlerinde, tamamen Hz. Muhammed'in şeriatının yolcusudur.
- 17 Vasıflarını anlatmak için uygun bir zaman değildir; çünkü dilim lal olmuş, taklit edilemeyecek bir üsluba erişen kalemimin dili de düğümlenmiştir.
- 18 Devran, dertler dikenini öyle bir büyüttü ki mananın gidiş geliş yolu inleyen gönlümde tılandı.
- 19 Allah yardımını ile onu, sadaretinde daimî kılsın. Bu duanın kabul olması herkesin en büyük emelidir.
- 20 Allah'ın sevgili kulları her an işlerinde koruyucu/bekçi olsun. (Ona bakan) kemgözler her zaman kör olup ışığını kaybetsin.
- 21 Eski duacısı, eski kulu olan Hamdullâh, o yüce kapının sahibine bir tarih sunsa buna şaşılır mı?
- 22 Elim, her ne kadar onun yüce devletinin eteğinden uzak olsa da yine inleyen gönüle rahatlık veren şey bu tertipli mana olur.
- 23 Ümit ederim ki eskiden beri var olan kullar defterlerinin bir kenarında kölelere yakışır ismim de kayıtlı olsun.
- 24 Her ne kadar tarih beytinde cevherli bir harf olmasa da lal, yakut ve zebercet'in imrenmesine sebep olmaktadır.

25 Behīn dārū's-sa'āde mesnedini etdi bālā-ter

بهين دار السعاده مسندينى ايتدى بالا تر

Sezā Ḥālīd Agā'ya cāh-ı vālāsı muḥalleddir

سزا خالد اغايه جاه والاسى مخلد در

20

[35b]

[Osman Efendi'nin Reisülküttāb Oluşuna Kıtā]

fā'ilātūn fā'ilātūn fā'ilātūn fā'ilūn

1 Şubḥ-dem erdi nesīm-i feyż-i Ḥaḫḫ olup vezān

Verdi ehl-i dillere bir böyle peygām-ı nefis

2 Seyyid-i 'Ālī-neseb 'Osmān Efendi şad şükür

Zümre-i küttāba istiḥḫā[k]³⁴⁵ ile oldu re'īs

3 Māhı sīmīn ḥoḫḫa mihri rīkdān-ı zer edip

Etdi tebrīkiyye ihdā 'özü ile çarḥ-ı ḥasīs

4 Zīver-i mecmū'a-i levḥ etse inşāsın nola

Olmadı mesmū'-ı Bercīs öyle sebk-i dil-enīs

5 Olsalardı dest-res ger sofrā-i 'irfānına

Ez-dil olurlardı Vaşşāf u Ḥarīr[ī] kāse-līs

6 Ola iḫbālī füzūn tevfiḫ-i hādī rehberi

Mesned-i iclāl-i devletde olup dā'im celīs

21

[36a]

Tārīḥ-i Riyāset Der-Ḥaḫḫ-ı Ebū Bekir Rātīb Efendi

fe'ilātūn fe'ilātūn fe'ilātūn fe'ilūn

1 Rūz-ı bāzār-ı maḳādīr-i cihānda şanma

Ḥāşelillāh telef ü zāyi' olur isti'dād

³⁴⁵ Yazmada “” şeklinde yazılmış olup “istiḥḫāk” olarak tamir edilmiştir.

- 25 Çok beğenilen Darüssaade rütbesini daha da yüceltti. Halid Ağa'ya yaraşır olan yüce mevkisi ebedi olsun.

20

[Osman Efendi'nin Reîsülküttâb Oluşuna Kıta]

- 1 Sabahleyin Allah'ın feyzinin rüzgârı eserek gönül ehli kişilere çok güzel bir haber verdi.
- 2 Yüzlerce şükürler olsun Hz. Ali'nin soyundan gelen Osman Efendi, kâtipler zümresine hakkı ile reis oldu.
- 3 Cimri felek Ay'ı gümüş bir hokka, Güneş'i altın rıhdan edip özür dileyerek bir tebrikiyye³⁴⁶ hediye etti.
- 4 Süslü nesrini levha mecmuasının süsü yapsa bunda şaşılacak bir şey yoktur. Zira Müşteri Yıldızı³⁴⁷ (daha önce) böylesine gönül dostu bir tarzı işitmemişti.
- 5 Eğer irfan sofrana erişselerdi Harîrî³⁴⁸ ve Vassâf gönülden çanak yalayıcı olurlardı.
- 6 Devletin yücelik rütbesine refik olduğu müddetçe talihi çok, yol gösterici Allah'ın yardımını da rehberi olsun.

21

Ebu Bekir Râtib Efendi'nin (Övgüsü) ve Reisliğinin Tarihi Hakkındadır

- 1 Haşa, cihanın yetenekler sergilenen pazarında (kabiliyet sergileme alanı) kabiliyet mahvolup ziyan olur sanma.

³⁴⁶ Bir mevkiye gelenler için yazılan kaside.

³⁴⁷ Altıncı feleğin seyyaresi olup feleğin kadısı yahut hatibi olarak da anılmaktadır. Doğu ve Batı mitolojilerinde farklı şekillerde tezahür etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. A. Atilla Şentürk, a.g.m., s. 164-169.

³⁴⁸ Toplumdaki eksiklik ve çelişkilere dikkat çekmek maksadı ile kaleme aldığı *el-Makâlât* adlı eseri ile meşhur dil âlimidir. Bk. Hulusi Kılıç, "Harîrî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1997, c. 16, s. 191-192.

- 2 Gāhī pīṣi pes egerçi pesi de etmede pīṣ
Muḳtezā-yı ḥikem-i bālīga-i Rabbü'l-ʿibād
- 3 Rağbet-i sūd-ı zebān bir gün olur böylece der
Ḥükm-i şehbender-i ʿālem töre-i dād u sitād
- 4 Saʿyi der-pīṣ edip İsbānīʾyi taḥṣīl etsin
Bu emel-gehde eden kendüye bir emri murād
- 5 Siyyemā reşk-i şehān devlet-i ʿOsmāniyye
Ede Bārī ebedü'd-dehr ve'l-ābād ābād
- 6 Şehriyārān-ı ḳadir-dān u ahālī-perver
Her biri Ḥātem'i insā edip etdirmede yād
- 7 İşte ez-cümle şehenşāh-ı kerāmet-āyīn
Bunu inkār edeni etdi bu defʿa irşād
- 8 Kıldı bir bendesini mazhar-ı iḥsān şimdi
Fi'l-aşıl bilmiş idi zātın o şāh-ı naḳḳād
- 9 Bendesi gerçi şehenşāh-ı Süleymān-cāhıñ
Etdi ḥulḳ u keremi ḥalḳı dili istiʿbād
- 10 Bū ʿAlī-kevkebe hem-künyet-i şeyḫ-i Şıddīḳ
Ḥazret-i Rātīb Efendi o mekārım-muʿtād
- 11 Şadrına çekdi riyāset anı çün-mıḳnāṭīs
Gördü temkīn ü şalābetde ʿadīmü'l-endād
- 12 Pençesi tāb-kün-i pençe-i āhen-destān
Ḥāmesi ḥande-zen-i ḥiddet-i ṭabʿ-ı pülād

- 2 (Kabiliyet), kâinattaki her şeyin terbiyesine muhtaç olduğu Allah'ın kâmil hikmetlerinin gereği öndekini geriye geridekini de öne çıkarmaktaysa...
- 3 Dil faydasının rağbeti bir gün gelir şöyle der: "Cihan şehbenderinin/konsolosunun³⁴⁹ hükmü, alışverişin kanunudur."
- 4 Arzuların dile getirildiği bu yerde, kendisi için herhangi bir şey isteyen kişi, emek sarf etmeyi göz önünde bulundurarak İspanyolca'yı öğrensin.
- 5 Allah özellikle şahları kıskandıran Osmanlı Devleti'ni dünya devam ettiği müddetçe abad etsin.
- 6 Kıymetli kişilerin değerini takdir eden ve halkı koruyan padişahlar padişahının (bu özelliklerinin) her biri Hâtem'i unutturup akla dahi getirtmedi.
- 7 Kerameti adet edinmiş padişah, işte bu cümleden hareketle bunu inkâr edene bu sefer de doğru yolu gösterdi.
- 8 İyiyi kötüden ayırabilen padişah gerçekte nasıl olduğunu bildiği bir kulunu bundan böyle ihsanına mazhar eyledi.
- 9 Aslına bakılırsa Süleyman rütbeli padişahın kulu, yaratılışı ve cömertliği ile halkı ve gönlü kendisine kul, köle etmişti.
- 10 Ebu Ali debdebeli, Ebu Bekir (Sıddık) ile aynı lakaplı, o cömertliği alışkanlık haline getirmiş Hazret-i Râtib Efendi...
- 11 Reislik, onun ağırbaşlılık ve sağlamlılıkta benzerinin olmadığını görünce onu mıknaş gibi sinesine/başına çekti.
- 12 Pençesi, eli demir gibi olanların pençesini büken; kalemi, çelik gibi sert kabiliyetin hiddetine alay ederek gülendir.

³⁴⁹ Osmanlı Devleti'nde ticârî işleri yönetmek, tüccarlar arasındaki ihtilâfları gidermekle görevli kimse. İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 2924.

- 13 Vefk mi zâhr-ı evâmirde “resîdî” âyâ
°Âlemi feth ü küşâd olmadın eyler münkâd
- 14 Kândır hâtırı envâ°-ı ulûma ammâ
Kâviş-i tîşe-i külfetden °aceb kim âzâd
- 15 Yem ü ma°den himem ü cümle kemâlâta velî
°İzam-ı zâtına söz yok yine dervîş-nihâd
- 16 Leylî-i nazmına âşüfte vü Mecnûn °âlem
Neşr-i Şîrîn-i dil-âvîzine herkes Ferhâd
- 17 Zîb-i ruhsâre-i havrâ varâk-ı zerrîni
Aña eylerdi felek bulsa eğer rîk-i midâd
- 18 Zîr-i meşka katı dün çarh-ı berîn etse de zeyn
Haţ-ı yâkût ile zerrîn kalemle Behzâd
- 19 Berki pesmânde kılar sür°at-i seyr-i fehmi
Zihn-i vaqqâdı kiyâsetde eder kadh-ı zenâd³⁵⁰
- 20 Birbirin buldu riyâset ile zâtı şimdi
Be ne (?) bihter be ne (?) zîbende °arûs u dâmâd
- 21 Buldu fırsat yine yârân-ı suhen güftâra
Etdiler her biri târîh-i dilârâ inşâd
- 22 Köhne dâ°î-i şenâ-kârı olan Hamdullâh
Oldu gerçi bu beşâretle ferîh u dilşâd

³⁵⁰ kadh-ı zenâd: Arapça bir deyimdir.

- 13 Acaba buyrukların yazıldığı kâğıdın arkasındaki residi muska mıdır ki cihanı (henüz) feth etmeden (kendisine) boyun eğdirmiştir?
- 14 Gönlü çeşitli ilimler için maden ocağı olsa da sıkıntı baltasının kazmasından garip bir şekilde kurtulmuştur.
- 15 Himmetler ve (bunun gibi) bütün olgunluklara deniz ve maden olsa bile o alçak gönüllü olduğu için yine zatının yüceliğine söz yoktur.
- 16 Âlem, nazmının Leyla'sına meftun ve Mecnun, herkes gönül cezbeden nesrinin Şirin'ine Ferhat olmuştur.
- 17 Eğer felek mürekkep rıhını bulsaydı, hurilerin yanağını süsleyen altından yapılmış varak süsünü ona (Râtib Efendi) yapardı.
- 18 Behzad,³⁵¹ hattat mukavvasına yakut çizgisi ve altından yapılmış kalemle oldukça alçak olan arş-ı alayı çizse de...
- 19 Kavrayışının hızlı koşması şimşeği (dahi) geride bırakır. Parlak zihni akıllılığın bile zihnini yorar.
- 20 Çok güzel gelin ve damadın (birbirini bulması gibi) başkanlık ile zatı da bundan böyle birbirini buldu.
- 21 Söz (şiir) sevdalıları, kelama yine fırsat bulup her biri gönlü süsleyecek (kadar güzel olan) bir tarih yazdılar.
- 22 Eski methediciinin duacısı olan Hamdullâh da her ne kadar bu müjde ile mutlu ve mesut olduysa da...

³⁵¹ Çizmiş olduğu resimlerdeki hüneri ile divan şiirinde övülen bir ressamdır. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 121-122.

23 Çünkü ibrāz edecek cevher-i zātı nā-būd
Eyledi sâdece târîhe bu beyti bünyād

24 Buña da etmez idi kıllet-i mâye iḳdār
Etmese ṭabına ilhām-ı İlāhî imdād

25 Ve'l-ḳalem Rāṭib Efendi'ye riyāset şadrı
والقلم راتب افندى يه رياست صدرى

Mesnedi idi yaḳışdı ḳıla mes'ūd Cevād
مسندى ايدى ياقشدى قيله مسعود جواد

22

[36b] **Tārîḥ-i Riyāset Der-Ḥaḳḳ-ı Meḥmed Dürri Efendi**

mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün

1 Semiyy-i faḥr-i ʿālem seyyid-i vālā-neseb ya'nî
Cenāb-ı ḥazret-i Dürri Efendi ol kerem-pîrā

2 Ricāl-i devletiñ hem kār-dānı hem emekdārı
ʿAceb mi olsa hem ehl-i kerem hem ma'celet-fermā

3 Ḳadīmî pîşesi ʿiffet şadāḳat ʿumde-i kārı
İşābet tâbi'ı re'yy-i rezīnidir onuñ ḥālā

4 Bir ednā fikrine mevḳūfdur her emr-i müşkil-ter
Kiyāset fehm ü dāniş zātına meftündür gūyā

5 Vücūdu rûḥudur el-ān Dīvān-ı Hümāyūnuñ
O zāt-ı muḥteremdir şer' ü ḳānūnu eden iḥyā

6 Ḥulāşa devletiñ tâbende bir şehvār-ı dürridir
Ne yemde ne şadefde vardır öyle bir dür-i yektā

7 Riyāset şadrına fer verdi iḳbāl ü sa'adetle
Ser-i küttāba oldu bir muraşşa' tāt-ı zīb-efzā

- 23 Verecek bir cevheri olmadığı için tarih vererek bu beyiti sade bir şekilde inşa etti.
- 24 İlahi ilham imdadına yetişmeseydi servetinin azlığı buna bile güç yetiremezdi.
- 25 Kaleme and olsun ki Râtib Efendi'ye riyaset makamı rütbe idi ve yakıştı. Allah, mesut ve cömert kılsın.

22

Mehmed Dürri Efendi ve Riyasetinin Tarihi Hakkındadır

- 1 Âlemin övüncü (Hz. Peygamber) ile adaş, soyu yüce olan seyyid, yani o cömertlikle süslenmiş saygıdeğer Dürri Efendi.
- 2 Devlet adamlarının hem iş bilir kişisi hem de kıdemlisi olduğundan bir yandan cömertlik ehli olup öte taraftan adalet buyuran olsa buna şaşılır mı?
- 3 Eskiden beri var olan hasleti iffet, işinin prensibi de sadakattir. İsabet hala onun sağlam görüşüne tâbidir.
- 4 Akıllılık, anlayış ve bilgi, zatına müptela olmuş gibi aşılması güç olan her iş onun en küçük bir fikrine bakmaktadır.
- 5 O muhterem zat (Dürri Efendi), şu anda Dîvân-ı Hümayûn'un bedeni ve ruhu olup şariat ve kanunu yeniden diriltendir.
- 6 Sözün özü devletin padişahlara layık olan parlak bir incisidir. Böylesine eşi benzeri görülmeyen bir inci, ne denizde ne de sedefte vardır.
- 7 Başkanlık sadaretini talih ve saadetle (öyle bir) süsledi ki kâtiplerin başına güzelliği artıran mücevherlerle bezenmiş bir taç gibi oldu.

- 8 Benānında alem mühr-i Süleymān ile hem-hālet
Zebn-ı pençe-i fermānıdır dünyā v māfihā
- 9 Resīdī mrtesemdir levha-i eflākde ammā
Ėalaṭ-bīnān görüp de kehkeṣān diyü eder imzā
- 10 Felek taḳdīm ederdi ṣafha-i ryunu Bercīs'iīn
EĞer taḫrīrde zīr-i meṣṣe olsa rağbeti farzā
- 11 Göreydi Oḳuzāde hüsn-i sebkīn dṣde ger bir kez
Dem-i inṣā oḳun tā pīṣde etmezdi istikṣā
- 12 Mübārek eyleye ṣadrına iclāl ile teṣrīfin
mīdinden fzn tevfiḳ iḥsān eylesin Mevlā
- 13 Duā-g-yı ḳadīmi ya'nī Ḥamdullāh-ı kem-māye
Ararken  arz u taḳdīme sezā manzme-i Ėarrā
- 14 Ḥazīz-i ḥāḳden evc-i semāya bu iki mıṣra 
Ṣu ud edip iki tārīḥ oldu dil-keṣ  ra'nā
- 15 Re īs oldu belī Drrī Efendi müjde küttāba
رئیس اولدی بلی درى افندی مژده کتابه
Bülend oldu riyāset kevkeb-i dürri gibi ḥaḳḳa
بلند اولدی ریاست کوکب درى کبی حقا

23

Tārīḥ-i Der-Ḥaḳḳ-ı Defterdār Aḫmed Efendi

mefā ln mefā ln mefā ln mefā ln

[Derkenar] 1
[37a]

Ḥudāvend-i mfahḫam ya'nī defterdār-ı  ālī-ṣān
Ḥudā zāt-ı ṣerīfin eylemiṣ eslāfa ser-defter

- 8 Parmaklarında kalem, tıpkı Süleyman'ın mührü gibidir. Zira dünya ve dünyanın içinde olan her şey fermanının pençesine tutulmuştur.
- 9 Felekler levhasında residi³⁵² resmedilmiş olmasına rağmen (yine de) görüşü hatalı olanlar samanyolu diye imza atarlar/tasdik ederler.
- 10 Yazı yazacağı zaman mukavvaya ihtiyaç duysa felek Bercis'in yüzünün sayfasını ona takdim ederdi.
- 11 Eğer Okçuzade³⁵³ üslubunun güzelliğini düşünde bir kerecik olsun göreydi, inşa devrinin okunu hemen önünde aramazdı.
- 12 Allah, sadaretine yücelik ile teşrif etmesini mübarek etsin ve ümit ettiğinden daha da çok yardımını ulaştırsın.
- 13 Eski duacısı yani mayası bozuk Hamdullâh, arz ve takdime uygun ihtişamlı bir manzume ararken
- 14 Bu iki mısra, toprağın en alçak yerinden gökyüzünün doruğuna kadar yükselip cezbedici güzellikte iki tarih oldu.
- 15 Kâtiplere müjdeler olsun, Dürrî Efendi başkan oldu. Gerçekten de başkanlık inci yıldızı gibi yüceldi.

23

Defterdar Ahmed Efendi'nin Tarihi Hakkındadır

- 1 Allah'ın şerefli zatını öncekilere önder eylediği saygıdeğer efendi yani şanı ve şerefi büyük Defterdar...

³⁵² Resid: İşlemleri tamamlanıp sadrâzama sunulacak evrâka Dîvân-ı Hümâyûn kaleminde reis tarafından en son incelemenden sonra konan, "doğrudur, tamam" anlamında ki söze denir. İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 2574.

³⁵³ Nesir alanındaki önemli şahsiyetlerden biridir. Ayrıntılı bilgi için bk. Yılmaz Öksüz, "Okçuzâde Mehmed Şâhî'nin Nesri", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, c. 4, S. 2, s. 139-164.

- 2 Semiyy-i şāh-ı mülk-i ıstıfā şāfi-dil ü sîret
Şerefmenđ-i şerāfet ʿumde-i evlād-ı peygamber
- 3 Kerīm-i kāmran her haşleti bir nuḥbe-i devran
Meʿāl-i luṭf u iḥsān kār-fermā-yı cihān-dāver
- 4 Medār-ı intizām-ı saltanat sermāye-i devlet
Cihān-ı cūd u reʿfet māye-i raḥm ü kerem-perver
- 5 Nevāl-i cūdunuñ ümmīd-vārı Maʿn ile Ḥātem
Gedā-yı kemterān-ı dergehi Yaḥyā ile Caʿfer
- 6 Zülāl-i luṭfunuñ yek kaṭresi bir merd-i nā-kāma
Zamaʿ-fersā olur kellā ebed mānende-i Kevşer
- 7 Ne mümkün tā bu rütbe eylemek pervāz bālāda
Hümāya olmayaydı rīşe-i cārūbu ger şehper
- 8 Muvāfık şerʿ ü kânūna bütün efʿāl ü aḳvālī
Ki olmuş aña teʿyīd-i İlāhī tā ezel yāver
- 9 Teʿālallāh zihī tevfiḳ-i Rabbānī teʿālallāh
Aña hem-vāre Allāh eyleye tevfiḳini rehber
- 10 Yed-i iḳbāline teslīm olaldan emr-i istīfā
Ḥulūş-ı niyyeti teʿşīr edip olmaḳda ser-tā-ser
- 11 Reʿāyā ān-be-ān hıfzıyla şāḥib-şervet ü sāmān
Ḥazāʿin dem-be-dem saʿyiyle reşk-i genc-i Bād-āver

- 2 Seçilmişlik mülkünün şahı ile adaş, temiz kalpli ve güzel ahlaklı, soyluluğun şerefli, peygamber neslinin şerifi/dayanağı...
- 3 Muradına ermiş aziz, her huyu devranın bir seçkin özelliği, lutuf ve ihsanın anlamı, tüm dünyayı yöneten iş buyurucu...
- 4 Saltanat düzeninin dayanağı, devletin sermayesi, cömertlik ve merhamet etmenin cihanı, merhametin cevheri ve cömertlik aşığı
- 5 Man ile Hâtem cömertliğinin nimetinden ümit beslerler, Yahya ile Cafer dergâhının en hakir dilencileri...
- 6 Lutuf suyunun tek bir katresi (dahi) asla son bulmayacak olan Kevser suyu gibi, nasipsiz bir kişinin susuzluğunu giderir.
- 7 Süpürgesinin püskülü eğer Hüma kuşuna en uzun tüy olmasaydı bu derece yüksekte uçması nasıl mümkün olurdu?
- 8 İlâhi yardım, ta ezelden beridir ona yardımcı olduğundan bütün eylemleri ve sözleri şeriata ve kanuna uygundur.
- 9 Maşallah, maşallah, İlâhi yardım ne güzeldir. Allah yardımını ona daima rehber etsin.
- 10-11 İktidar, talihi eline teslim edildiğinden beri halis niyeti etki edip baştanbaşa tüm halkın, her an onu koruyup gözetmesiyle birlikte servet sahibi olmakta ve hazineler, daima çalışıp çabalaması ile Bâd-âver³⁵⁴ hazinesini kışkandırmaktadır.

³⁵⁴ İran hükümdârı Husrev Perviz'in hazinelerinden birinin adı (Bizanslılar'ın kaçırmak üzere gemiye yükledikleri bu hazîneye, ters esen bir rüzgârla Husrev-i Perviz'in bulunduğu tarafa gittiği için "rüzgârın getirdiği" anlamında bu adın verildiği rivâyet edilir). İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 251.

- 12 Sipeh hoşnūd u şeh rāzī muṭayyeb kendüden ʿālem
Duʿā-yı devletin aʿlā vü ednā eylemiş ezber
- 13 Derūnu āteş-i ğayret ile gūyā olur külhan
Ne dem kim bū-yı hū-yı dilkeşin yād eylese micmer
- 14 Hülūş-ı niyyet ile Hakk’a dāʿim rabṭ-ı kalbinden
Bi-ḥamdillāh olmağda³⁵⁵ Hudā’nıñ feyzine mazhar
- 15 Hezārān ḥamd aña iḥsān etdi maḥz-ı fazlinden
Cenāb-ı vāhibü’l-āmāl bir necl-i melek-manzar
- 16 Sedād u pertev-i nūr-ı necābet ḥüsn-i istiʿdād
Münevver peykerinde gün gibi tābende vü aẓhar
- 17 Aña necl-i nebīhin sāyesinde pīr göstere
Hudā iḳbālını yevmen fe-yevmen eylesin ber-ter
- 18 Qadīmī dāʿī-i iḥlāş-kārı yaʿnī Ḥamdullāh
Der-i devlet-meʿābında kim oldur kemterīn çāker
- 19 Vesīle etmeğe tebrīke fīkr eyler iken tārīḥ
Şimāḥa erdi nāgeh bu peyām-ı sāmīʿa-perver
- 20 Dediler mışraʿ-ı berceste-i tārīḥ-i mīlādin
Şerīf Aḥmed Efendi mehd-i kevne oldu zīb-āver
شریف احمد افندی مهد کونه اولدی زیب اور

³⁵⁵ Derkenarda yer alan şiirdeki bu ifade metinde
“olmağda” şeklinde tamir edilmiştir.

”olmağla” şeklinde yazılmışsa da muhteva gereğince

- 12 Asker memnun, padişah razı, hâsılı dünyadaki herkes kendisinden hoşnuttur; devletinin duası küçükten büyüğe herkesin dilinde dolanmaktadır.
- 13 Her ne zaman buhurdan, gönül cezbedici yaratılışının kokusunu anacak olsa gönlü sanki kıskançlık ateşi ile külhana döner.
- 14 Allah’a şükürler olsun, temiz bir niyet ile Allah’a daima içten bağlı olduğundan O’nun feyzine nail olmaktadır.
- 15 Binlerce şükür olsun ki istekleri veren Allah cömertliği ile ona melek huylu bir evlat ihsan etti.
- 16 Dürüstlük, soyluluk nurunun parlaklığı ve kabiliyet güzelliği, nurlu yüzünde güneş gibi apaçık ve parlaktır.
- 17 Allah talihini günden güne daha da yüceltip şerefli oğlunun kendi korumasındaki yaşlı halini de kendisine gösterebilir.
- 18 Huzur, mutluluk ve kudretin sığınağı olan kapısında hakir bir köle durumundaki Hamdullâh, eskiden beri var olan ihlaslı duacıdır.
- 19 Onun bu görevini tebrik etmeye vesile kılmak için tarih düşürmeyi düşünürken ansızın duyma melekesini besleyen bu haber kulağa erişti.
- 20 Doğumunun tarihi için şu berceste mısrayı dediler: Şerif Ahmed Efendi, varlık beşiğini süsledi.

[37b]

Tārīḥ-i Ser-i Çāvuşān Şehsüvār-zāde Mīr Ḥamdullāh Efendi

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 1 Mehdī-i devr ü zamān zıll-ı Ḥudā-yı müste'ān
Şeh Selīm Ḥān-ı kerem-kār-ı 'adālet-i'ctiyād
- 2 Taḥt-ı 'Osmānī'yi teşrīfī o rūḥ-ı 'ālemiñ
Oldu ser-tā-ser ḥayāt-efzā-yı emşār u bilād
- 3 *En-yü'eddū* emrine şıdk ile kıldı imtişāl
Ola iqbālī füzün günden güne 'ömrü ziyād
- 4 Her maḥalle ehlini mānende-i faşş-ı nigīn
Vaz' ile mülk-i cihānda koymak içün nām u ad
- 5 Ḥazmı der-pīş eyleyip ilhām-ı Ḥak'la eyledi
İbtidā tanzīm-i Dīvān-ı Hümāyūn'unu yād
- 6 Bildi kim lāzım nıgehbān ol mu'allā mesnede
Ola ammā kār-dān u şāḥib-i rüşd ü sedād
- 7 Rehberī-i Hızır-ı tevḥīk ile Ḥamdullāh Beg'i
Buldu kadrin fark edip ol ḥüsrev-i Fārūk-dād
- 8 Her ser-i çāvuşa gūyā oldu şehbāl-i hümā
Eyledükde anı çāvuşbaşılığa in'ikād (?)

Çavuşların Başı Şehsüvarzâde Mîr Hamdullâh Efendi'nin Tarihi

- 1 Zamanın Mehdi'si, kendisinden yardım istenen Allah'ın gölgesi, adaleti alışkanlık haline getirmiş cömert han, padişah Selim...
- 2 O âlemin ruhunun Osmanlı tahtını şereflelendirmesi, baştanbaşa tüm şehirleri canlandırdı.
- 3 “Emanetleri mutlaka ehline veriniz”³⁵⁶ emrine içtenlikle itaat etti. Talihi çok olsun ve ömrü de günden güne artsın.
- 4 Cihan mülkünde bir şan ve şöhret bırakmak için her mevkiye ehli olan kişiyi, yüzük taşı gibi yerleştirdi.
- 5 Metaneti göz önünde bulundurarak İlâhi ilhamla Dîvân-ı Hümâyûn'unu bir nizama sokmayı düşündü.
- 6 O yüce mevkiye işten anlar, doğruyu yanlıştan ayırt edebilir bir bekçinin şart olduğunu anladı.
- 7 O, Hz. Ömer gibi doğruyu yanlıştan ayırabilen adaletli padişah, Hızır'ın rehberliğinin yardımı ile değerini fark edip Hamdullâh Bey'i (bu mevkiye) uygun gördü.
- 8 Onu çavuşbaşılık rütbesine getirdiğinde her çavuşun başına Hümâ kuşunun kanadı gibi oldu.

³⁵⁶ “Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor.” mealindeki Nisâ Sûresi 58. ayetin bir parçasıdır.

- 9 Öyle ma^cmürü'l-cevānib mīr-i ^cālī-şān kim
Her kemālīñ bābını Hakk aña kılmışdır küşād
- 10 Şūh-meşreb kūh-temkīn şāf-ţīnet nükte-dān
Bū ^cAlī-zīhn ü Aristo-fehm ü Eflātūn-reşād
- 11 Vākıf-ı esrār-ı devlet müsteşār-ı saltanat
Hānedān-zīb-i şerāfet dāver-i pāk-i^ctiķād
- 12 Şāhibin buldu o mesned çekmesinler hīç ğam
Şer^c ü kânūn üzredir şimden gerü dād u sitād
- 13 Ol kadar tiryāk-ı tehdīdi uyutdu ^cālemi
Çekdi başın hırkaya hemçün keşef ehl-i fesād
- 14 Bū Su^cūd'ıñ dīde-i hāk-bīni çeşm-i nergisi
Görsün andan neydiğin ^cālemde kânūn-ı reşād
- 15 Hep eb ü ecdādı ol mīriñ vezīrān-ı benām
Yakışır ancak aña ta^cbīr-i “pākīze-nijād”
- 16 Şehsüvār-ı eşheb-i himmetdir ecdādı gibi
^cIrķ-ı nezzā^cıñ verir hükümün yine esb-i cevād
- 17 Zühd ü takvā vü diyānet dāniş ü ^cilm ü edeb
Hilm ü ^cafv u sīr-çeşmī pākī-i ṭab^c u nihād
- 18 ^cİffet ü mecd ü tevāzū^c yāverī-i ^cācizān
Cümlesinde ferd-i kāmīl ber-sebīl-i ittīrād
- 19 Kāmetine istikāmet bir kabā-yı dühte
Kāle-i dībā-yı zībā-yı şī^cārı i^ctimād

- 9 Öylesine her açıdan gelişmiş bir önder ve değerli biridir ki Allah her olgunluğun kapısını ona açmıştır.
- 10 Şuh yaratışlı, dağ gibi ağırbaşlı, temiz ahlaklı, nükteli söz söyleyen, Ebu Ali akıllı, Aristo anlayışlı, Eflatun kavrayışlı...
- 11 Devlet sırlarına vakıf, saltanatın müsteşarı, soyluluğun hanedanlığını süsleyen, temiz inançlı çavuş...
- 12 Hiç üzülmeyinler, o mevki (çavuşbaşılık) artık (gerçek) sahibini buldu. Bundan sonra alış veriş şeriat ve kanuna göre sağlanacaktır.
- 13 Tehdidi afyonu cihanı o derece uyuttu ki düzeni bozanlar kaplumbağa başlarını hırkalarına çektiler.
- 14 Onun güzel gözü, Ebussuûd'un³⁵⁷ hakikati gören gözüdür, o doğru yolda yürüyen kanunun âlemde neler değiştirdiğini görsün.
- 15 O önderin, babası ve ataları tamamı ile meşhur vezirlerdendir. Bu yüzden ona ancak "temiz soylu" demek yakışır.
- 16 Yarış atının soyu hakkında yine kendisinin kesin bir hüküm vermesinden (anlaşıyor ki) (o da) ataları gibi ihsan atının usta binicilerindendir.
- 17 Züht, takva ve dindarlık; bilgi, ilim ve edep; serinkanlılık, bağışlama ve tok gözlülük; huy ve yaratılıştaki temizlik...
- 18 İffet, ululuk ve tevazu; acizlere yardımcılık... Bunların hepsini düzenli bir şekilde kendisinde bulunduran eksiksiz bir zattır.
- 19 Dürüstlük, boyuna göre dikilmiş bir kaftandır. Güven, şiarı elbisesinin süslü ipek kumaşdır.

³⁵⁷ XVI. yüzyılın şeyhülislamlarından, hukukçu ve müfessirdir. Tefsir, hukuk ve dil ve edebiyat alanlarında birçok eser vermiştir. Bk. Ahmet Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1994, c. 10, s. 365-371.

- 20 Şîme-i ʿālem-pesendi reşk-i evşāf-ı melek
Tavrı ber-ııbk-ı rızā-yı Һazret-i Rabbü'l-ʿibād
- 21 Tabʿı bir gül-gonçe-i raʿnā nezāket şebnemi
Ḵalbi bir āyinedir iһlāş aña olmuş remād
- 22 H̱aḳḳ ile dād u sitādı bir ʿaceb esrārdır
Āşinā bīgāne nā-maḥrem ola bi'l-cümle yād
- 23 Resm-i zībā-yı *tevekkeltü ʿalallāhı* aña
H̱ame-i ressām-ı kudret eylemiş naḳş-ı fuʿād
- 24 Nola anuñ-çün edip kūpāl-i teslīmi be-dest
Eylese bu bābda ʿavn-i H̱udā'ya istinād
- 25 Bū-yı ẖulḳın eylese bir kerre şemm ehl-i H̱oten
Rağbet-i müşk olur idi zīb-i bāzār-ı kesād
- 26 Verdi zūr-ı ṭabl-ı şādī tā o deñlü velvele
Çatlar elbet olamaz tāb-āveri *sebʿün şidād*³⁵⁸
- 27 Bārekallāh bu behīn tevcīhe olmaz iʿtirāz
H̱aşm-ı nā-şāf-ı ḥasūd eyler bu emre inḳiyād
- 28 Vaşfına pāyān bulunmaz kim kifāyet eyleye
Etse de deryā gibi tuğyān yārā-yı midād
- 29 Geldi iһlāş ile hengām-ı duʿā maʿlūmdur
Baʿd-ez-īn lāzım değıl vaşfında teksīr-i sevād

³⁵⁸ Nebe Sûresi, 12. ayetten mülhemdir.

- 20 Heskesçe beğenilen karakteri, melek vasıflarını kışkandırmakta, davranışı ise tıpkı Allah'ın rızasına uygundur.
- 21 Yaratılışı, güzel bir gül goncası, zarafet de (o goncanın) çiy tanesi; kalbi ihlasın ona kül olduğu bir aynadır.
- 22 Allah ile alış verişi öyle garip bir sırdır ki tanıdık, yabancı, namahrem (farketmez) hiç kimse (o sırdan) haberdar olmaz.
- 23 Kudret ressamının kalemi, "Allah'a tevekkül ettim"ın süslü resmini onun kalbine nakşetmiştir.
- 24 Ona göre teslim gürzünü elde tutup sonrasında da Allah'ın yardımına dayanmakta şaşılacak bir şey yoktur.
- 25 Hoten halkı yaratılışının kokusunu bir kerecik koklasa oradaki misk kokusunun itibarı yokluk pazarının süsü olmaktan öteye gidemezdi.
- 26 Mutluluk davulunun gücü öyle bir velvele kopardı ki yedi kat gök dahi elbette buna güç yetiremeyip çatlar.
- 27 Maşallah, bu çok beğenilen görevlendirmeye kimse itiraz edemez. Çok kıskanç olup temiz olmayan düşman dahi bu emre boyun eğmektedir.
- 28 Mürekkebin gücü deniz gibi coşup taşsa da vasıflarının kâfi gelecek bir sonu olmaz.³⁵⁹
- 29 Şüphesiz ki artık içtenlik ile dua zamanı geldi. Bundan sonra vasfını anlatmak için daha da karalamanın lüzumu yoktur.

³⁵⁹ Kehf Sûresi, 109. ayetten mülhemdir.

- 30 Ola her kārı ile tevḫ-i Bārī mütteḫ
Ede her emriyle teʿyīd-i İlāhī iʿtizād
- 31 Ala erbāb-ı meṣāliḥden duʿā-yı bī-ḥesāb
Bula beyneʿn-nās ḳadr ü ṣānı her dem izdiyād
- 32 Hem ṣehi taḥtında ʿadl ile Ḥudā dāʿim edip
Zaḥm-ı dil-mecrūḥa ḳılsın merhem-i raḥmin zimād
- 33 Pençesinde ola aʿdāsı zebūn hem eyleye
Nāḥun-ı fikr ile ḥall-i ʿuḳde-i emr-i cihād
- 34 Niçe böyle bendesin devletde istiḥdām ile
Bula mülkü intizām eyyām-ı ʿahdi imtidād
- 35 Bu behīn mıṣraʿla hem-nāmı dedi tāriḥini
Reʿfet ü dād ile Ḥamdullāh Beg oldu mīr-i dād
رأفت و داد ايله حمد الله ببيك اولدى مير داد

[38b]

25

Tārīḥ-i Vilādet-i Mīr Ḥasan-zāde-i Reīsülküttāb Meḥmed Rāṣid Efendi

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

- 1 Ser-i ketībe-i küttāb esās-ı devlet ü dīn
Ḳıvām-ı taḥt-ı ṣehī nūr-ı çeṣm-i rüṣd ü sedād
- 2 Ḥidiv-i kām-revā dāver-i kerem-pīrā
Semiyy-i meḥḥar-i her-dü-serā ṣefīḳ ü cevād

- 30 Her işi Allah'ın yardımını ile birleşik olsun. Allah'ın yardımını onu her işinde desteklesin.
- 31 Devlet dairelerinde işleri olan kişilerden sonsuz dualar alsın. İnsanlar arasında kıymeti ve şanı gittikçe daha da çoğalsın.
- 32 Allah, padişahı da adalet ile tahtında daim kılsın ki (o padişah) gönlü yaralı kimselerin yarasına merhamet merhemini yakı yapsın.
- 33 Pençesinde düşmanları zayıf düşerken fikir tırnağı ile de cihad emri düğümünü çözsün.
- 34 Böyle pekçok kulunu hizmetinde çalıştırması ile mülkü düzen bulsun, devrinin günleri de uzayıp gitsin.
- 35 Bu çok beğenilen mısra ile adaşı tarihini şöyle yazdı: Esirgeme ve doğruluk ile Hamdullâh Bey adaletin önderi oldu.

25

Reisülküttab Mehmed Râşid Efendi'nin Oğlu Mir Hasan'ın Doğumunun Tarihi

- 1 Kâtipler bölüğünün başı, dîn ü devletin temeli, padişahlık tahtının direği, olgunluk ve doğruluğun göz nuru...
- 2 Her türlü isteğine ulaşan, cömertlikle süslenmiş, şefkatli ve cömert olup her iki âlemin övüncü (Hz. Muhammed) ile adaş olan vezir...

- 3 Be-bāng ez-bes-i vey “rāşiden ve mehdiyyā”
Resed zi-sāḥa-i ġabrā be-ṭāḳ-ı seb^c-i şedād
- 4 Ki her şub(u)ḥ be-rikāb-ı ʿaz(i)m nehed ḳademeş
Berā-yı ḥayr u refāḥ-ı ʿibād u ḥıfz-ı bilād
- 5 Be-şerḥ-hā-yı dileş ehl-i derd mī-ṭalebend
Zi-cūd-ı u vü be-īşān dehed her ān zimād
- 6 Du^cā-yı ḥayr-ı kerem-dīdegān kerd eşer
Verā Ḥudā-yı te^cālā künün pūrī dād
- 7 Ne pūr ḥūr-ı direv şod girifte ez-ḥaclet
Ne pūr nūr-ı mücessem feraḥ-fezā-yı fu^cād
- 8 Ne dīd nidd-i vey ābā vü ümmehāt-ı cihān
Besest egerçi mevālīd-i pāk-i ṭurfe-nihād
- 9 Liḥāfçe-eş ne sāzend zi-berg-i tāze-i gül
Vücūd-ı nāzikeş āzürde tā-be-jāle mebād
- 10 Hele zi-rişte-i medd-i nigāḥ-ı ḥıfz-ı melik
Ḳımāt bāyedeş īnek kelām-ı rāst müfād
- 11 Be-ṭāḳ-ı ḥıṭş-i biyāvīḥt cevhereş tersem
Ümīd būden-i mehd-i u dāşt arz-ı mihād
- 12 Eger şümerde buved ez-^cidād-ı lālāyān
Şeved bülendī-i keyvān temām be-vefḳ-i murād
- 13 Zi-bām-ı çarḥ-ı şitābān ḥod efgened zühre
Hevā-yı devlet-i dādāyīeş feted ger yād

- 3 Onun arkasından söylenen “râşiden ve mehdiyyâ” (yolun açık olsun) duasının sesi yeryüzünden yedi kat göğün kubbesine ulaştı.
- 4 Çünkü o kulların (halkın) refahı ve hayrını dileme ve ülkeyi korumak için her sabah ayağını yönelme üzengisine koydu (hareket etti).
- 5 Dertliler, gönüllerindeki yaralara (deva) istedikleri her an (o vezir) cömertliğinden gönlünden onlara bir yakı veriyordu.
- 6 Onun cömertliğini görmüş olanların hayırlı duaları etkisini gösterdi de Allah Teâla ona şimdi bir erkek çocuk ihsan etti.
- 7 Gözle görülür bir nur, kalbe ferahlık veren öyle bir çocuktur ki huriler (güzelliğine karşı) utaçlarından tutulmuşlardır.
- 8 Her ne kadar yeni doğmuş tertemiz ve farklı yaratılışta çocuklar çok fazla ise de cihanın anneleri ve babaları onun benzerini görmediler.
- 9 Nazik vücudu çiğ tanelerinden incinmesin diye yorganını taze gül yaprağından yapmasınlar.
- 10 Hele bir de padişahın korumacı bakışı ipliğinden olursa, doğru sözün içeriği ona kundak olmalı (?).
- 11 Cevherini kubbesine astı. Korkarım ki yeryüzü ona beşik olmak istiyor (?).
- 12 Eğer lalaları arasında sayılmaya değerli görülseydi Keyvan (Satürn)’ın yüceliği tam da arzusuna uygun olurdu.
- 13 Zühre, eskiden lalasının kucağındaki mutluluğunu hatırlarsa hızla dönmekte olan feleğin çatısından kendini atar.

- 14 Be-ḥüsn ü ān-ı necābet be-nāzikī yektāst
Ki geşt Mīr Ḥasan nām-ı ān-ı pāk-nijād
- 15 Der-īn cihān çe şevēd bi'nger ey felek zīrā
Be-baḥtiyārī vü devlet nüvişte naḳş-ı cihād
- 16 Ḥudā ne-kerde müfāriḳ zi-dāverī pedereş
Be-rāh-ı dād u be-resm-i ʿad(i)l muvaffaḳ bād
- 17 Be-ḥüsn-i ḥāl fūrūʿaş be-şod heme pīrān
Be-zīr-i zıll-i zalīleş be-ḥürmet-i evtād
- 18 Kemīne dāʿī-i deyr-i ḥazīn Ḥamdullāh
Be-īn beşāret-i ʿuẓmā şod eymen ü dilşād
- 19 Der-ān-ı ān ki ḥırāşīd ḥāṭırem pederī
Ki bā zebān-ı Derī zabṭ konemeş mīlād
- 20 Be-nāzikī çü kemāl-i münāsibet dāred
Be-ḥoş-ḳumāş-ı ʿacem behr-i ü şoden inşād
- 21 Ḥulūş-ı men çü temāmest temām şod tāriḥ
Çü şīd zi-u ḥüsün maḳdemeş mübārek-bād

26

[39a]

**Tāriḥ-i Vefāt-ı Lala Mīr Maḥmūd Kethüdā-yı Vālide-i Ḥazret-i
Pādişāh-ı Cihān Sulṭān Selīm-i Şāliş Ḥān**

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

- 1 Mīr Maḥmūd-ı kerīmü'ş-şiyem ü nīk-ḥişāl
Ḥüsn-i aḥlāḳına meftūn idi pīr ü bernā

- 14 Soyunun güzelliği, cazibesi ve nazikliği ile eşi benzeri olmayandır. Nitekim o soyu tertemiz olan çocuğa isim de “Hasan” düştü.
- 15 Ey felek! Bak gör bu cihanda neler olacak. Talih ve mutluluk, cihâdda (çabalamak ve savaşmakta) kazanmıştır.
- 16 Allah, babasını vezirlik görevinden ayırmasın. Adalet ile gittiği yolda (Allah) onu başarıya ulaştırsın.
- 17 Bütün pirlerin hürmetine, onun dalları (çocukları), babalarının her geniş gölgesi altında güzel bir hal ile yaşlansınlar.
- 18 Hüznü dünyanın hakir duacısı olan Hamdullâh, bu mübarek müjde ile çok mutlu oldu.
- 19 Babalık düşüncesi aklıma geldiği o anda ben onu Derî/Farsça dilinde “mîlâd” olarak kaydederim.
- 20 Naziklikle tam bir uygunluk içerisinde olduğundan Acem’in hoş kumaşıyla onun için bir şiir yazıldı.
- 21 Kalbimdeki samimiyetin tam olması gibi tarih de tamama erdi. Çünkü onun güzel gelişi ile ondan (adeta) bir nur geldi. Mübarek olsun.

26

Cihan Padişahı Üçüncü Sultan Selim’in Annesinin Kethüdası Mîr Mahmud Lalanın Vefatının Tarihi

- 1 Cömert yaratılışlı, iyi huylu Mîr Mahmud’un ahlakının güzelliğine genci yaşlısı herkes müptela idi.

- 2 Umdesi idi ser-ā-pā vūzerā-zādeleriñ
Aña mīrān-ı kirām mefharı denilse sezā
- 3 Ṭab[°]-ı pākīzesi incāḥ-ı merāma teşne
Dil ü desti yem ü kân-ı güher-i cūd u sehā
- 4 Yoğıdı mişli onuñ fenn-i silahşörīde
Pīr ü üstādı idi hep o gürūhuñ ḥaqqā
- 5 İzzet-i nefis ile eyyāmı güzār eyledi hep
Baḥt-ı mes[°]ūd müsā[°]id idi bā-emr-i Ḥudā
- 6 Şeh Selīm gibi cihān-gīriñ olup lālāsı
Reşk-i keyvān idi rif[°]atle o merd-i dānā
- 7 Kalmamışdı emeli mülk-i cihānda ancak
Bir murādı var idi anı da verdi Mevlā
- 8 Gördü taḥt üzre ḥudāvendini çün mihr-i münīr
Ṭoğdu gün başına gūyā onuñ oldu dünyā
- 9 Kethüdā-yı şeref-efzāsı olup māderiniñ
Tārek-i çarḥ ile fark-ı seri oldu hem-pā
- 10 Yokdu göñlünde yeri cāh u celālin līkin
Nazarında hīç idi dehr-i denī ser-tā-pā
- 11 Aldı ol vech-ile de kāmı cihāndan āḥir
Eyledi mülk-i fenādan sefer-i rāh-ı beḳā

- 2 Vezir oğullarının baştan ayağa dayanağı idi. Ona soylu mirlerin iftihar vesilesi denilse yeridir.
- 3 Tertemiz yaratılışı, arzusuna ulaşmaya susamıştır. Gönlü deniz, eli ise cömertlik cevherinin ocağıdır.
- 4 Silahşörlük ilminde onun gibisi yoktu. Doğrusu o topluluğun daima piri ve üstadı idi.
- 5 Günlerini hep onuru ile geçirdi. Allah'ın emri ile saadetli baht ona yardımcı idi.
- 6 O bilgin adam, Padişah Selim gibi dünyayı zapteden büyük bir hükümdarın lalası olup yücelikte Satürn'ü dahi kıskandırmakta idi.
- 7 Yalnızca bir isteği dışında cihan mülkünde hiçbir arzusu kalmadığından Allah bu (son) dileğini de gerçekleştirdi.
- 8 Kendine kol kanat geren şehzadesini taht üzerinde parlak bir güneş gibi görünce sanki güneş başına doğdu ve dünyalar onun oldu.
- 9 (Padişahın) Annesinin şeref arttıran kethüdası olunca feleğin başının tepesi ile (onun) başının tepesi yoldaş oldu.
- 10 Gönlünde makam ve mevkinin yeri yoktu çünkü alçak dünya onun nazarında baştanbaşa bir hiç idi.
- 11 Sonunda o şekilde cihandan arzu ettiği her şeyi aldı ve fena mülkünden beka yoluna doğru yola koyuldu.

- 12 Ola mağfūr *ke-yevmin veledethu ummuh*³⁶⁰
Dār-ı ʿuqbāda da mechūlū ola renc ü ʿanā
- 13 Yerde yatdıkça o tahtında şehi kâ'im edip
Ġālibiyetle ʿadūya meded-i Rabbü'l-ʿalā
- 14 Müsteķırr ede veliyyi'n-niʿamı şadrında
Eyleye Hakk aña ikbāl-i dü-kevnı iʿtā
- 15 Düşdü bir beytde tārīh-i vefāt-ı merhūm
Fem-i Rıdvāndan olundu rivāyet ammā
- 16 Mīr Maḥmūd'a müheyyā niʿam-ı dār-ı Naʿīm
میر محمودہ مہیا نعم دار نعیم
Hele ālā-i İlāhiyyeden aña lālā
هله الاء الہیہ دن اکا لالا

27

[Naz Perver Kadın'ın Yaptırdığı Mektebin Tarihi]
fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- [39b] 1 Şeh Selīm ol şehriyār-ı kāmkarı ʿālemiñ
Dāğ-ı dil ḥurşide hemvāre fūrūğ-ı kevkebi
- 2 Eylemiş ol şeh ḥarīm-i devletinde ḥāzene
Devlet ü iclāl ile bir zāt-ı nīkū-meşrebi
- 3 Nāz Perver Kadın oldur ümm-i ḥayrāt u ḥisān
Ḥasbeten lillāh binā etdi bu dilkeş mektebi
- 4 Öyle mekteb kim nümüne kaşr-ı cennetden hemān
Pīr ü bernā şifte aña değil her bir şabī

³⁶⁰ “*Men haccün, felem yerfūs ve lem yefsūk, raceʿa ke-yevmin veledethu ummuhu*” Hadis-i Şerīf’inden iktibas edilmiştir.

- 12 Annesinin onu doğurduğu gündeki gibi (tertemiz olup) bağışlansın ve ahirette de zahmet ve meşakket ile tanışık olmasın.
- 13 O yerde yattığı müddetçe padişahı tahtında daim olsun ve yüce Allah'ın yardımı ile düşmana galip gelsin.
- 14 Nimetlerimize vesile olan kişiyi sadaretinde devamlı kılsın. Allah ona dünya ve ahiret/iki cihan mutluluğu versin.
- 15 Sanki Rıdvan'ın ağzından rivayet olunmuş gibi merhumun vefat tarihi bir beyitte yazıldı.
- 16 Özellikle de İlahi nimetlerden verilen lalalık ile Naim cennetinin nimetleri Mîr Mahmud'a amadedir.

27

[Naz Perver Kadın'ın Yaptırdığı Mektebin Tarihi]

- 1 Yıldızının parlaklığı güneşi daima kışkıandıran, cihanın ikbal sahibi hükümdarı Padişah Selim.
- 2 O padişah (Selim), gücü ve kudreti ile harem dairesinde güzel huylu birini kalfa yapmıştır.
- 3 İyilikler ve güzelliklerin anası olan Naz Perver Kadın, yalnızca Allah rızası için bu ihtişamlı mektebi inşa etmiştir.
- 4 Cennet köşkünden bir parça olan öyle bir mektep ki yalnızca çocuklar değil genç ihtiyar herkes ona müpteladır.

- 5 Ol kadar memnūn-ı lutfı oldular bu bābda
Eylese şıbyān fedā aña nola ümm ü ebi
- 6 Lu°b u bāziden ferāğat geldiler unuttular
Seyr-i şehri serseri gülgeşt-i deşt ü sebsebi
- 7 Yalınız gündüz ta°allümden kanā°at gelmeyip
Bulsalar ihyā ederlerdi derūnunda şebi
- 8 Vākıfı me°cūr ola her dem du°ā-i hayr ile
°Arşa çıksın küdekānıñ bāng-ı yā Rāb yā Rabi
- 9 Her gören taḥsīn birle dedi tārīḥin onuñ
Nāz Perver Kadın'ın bālā vü dil-cū mektebi
ناز پرورقادینك بالا و دلجو مكتبى

28

[40a]

[Naz Perver Kadın'ın Yaptırdığı Çeşmenin Tarihi]

fā°ilātün fā°ilātün fā°ilātün fā°ilün

- 1 Nāz-perver Kadın ol ser-levḥa-zīb-i ehl-i hayr
Ḥāzene ḥālā şeh-i devrāna dādı sābıķā
- 2 Zıkr ü fikri dā°imā taḥşıl-i zād-ı uhrevī
Onuñ için mevķi°inde etdi bir çeşme binā
- 3 Çeşme ammā çeşme-i mihre tefevvuk eyledi
Onuñ için künbedi çarḥa eder °arz-ı °alā
- 4 Bunca yıllar lezzeti şīti ile °aynü'l-ḥayāt
Ḥacletinden niçe dem zulmetde etdi iḥtifā
- 5 Teşnegān-ı ümmeti lillāh irvā etmeğē
[?]

- 5 Bu kapıda o kadar iyiliğe mazhar oldular ki çocuklar ana ve babalarını onun uğruna feda etseler bunda şaşılacak bir şey yoktur.
- 6 Bu (mektebe) gelince oyundan el çekip şehir, dağ, ova, çöl her yerin gezintisini unuttular.
- 7 Sadece gündüz öğrenimi ile yetinmediklerinden fırsat bulsalar geceyi de bu mektebin içerisinde ihya edeceklerdi.
- 8 Vakfedeni her an hayır duası (alarak) yaptığı iyiliğin karşılığını alsın. Çocukların “Ya Rab” sesleri arşa kadar ulaşsın.
- 9 Naz Perver Kadın’ın yüce ve ihtişamlı mektebini her gören büyük bir övgü ile tarihini yazdı.

28

[Naz Perver Kadın’ın Yaptırdığı Çeşmenin Tarihi]

- 1 Hayır ehlinin levhasını süsleyen Naz Perver Kadın, önceden dadısı olduğu gibi şimdi de devranın padişahına kalfadır.
- 2 Akı da fikri de daima ahiret azığını kazanmak olduğundan bulunduğu yerde bir çeşme inşa etti.
- 3 Öyle bir çeşme ki güneşin çeşmesinden daha üstün olduğundan kubbesi, feleğe yücelik ve itibar sunar.
- 4 Abıhayat suyu (o çeşmenin) lezzetinin şöhretinden dolayı bunca yıllar utancından karanlıkta gizlendi.
- 5 Allah için susamış ümmeti doyurmaya (?)

- 6 Cū-yı şîrin ağzına almazdı Şîrîn tâ ebed
Ger lebi bu âb-ı şâfa olsa bir kez âşinā
- 7 Böyle çeşme böyle şu bir dağı gelmez bir yere
Mümkün olsa bir yere gelse eğer arz u semā
- 8 Âb-ı şâfa eaks edip bu beyt olunca mürtesem
Çeşmeniñ itmāmınıñ târîhi oldu rû-nümā
- 9 Suyu Kevşer-veş zemā-fersā lezîz [ü] hoş-güvār
صوی کوثر و ش ظما فرسا لذیذ خوشکوار
Hāzene usta ne a'elā kıldı bir çeşme binā
خازنه اوسته نه اعلا قیلدی برچشمه بنا

29

[40b] **Şeyhülislām-ı Esbak Mehemmed Mekkî Efendi Hazretlerine Tārîh İle Verdikleri Kıt'alarıdır**

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

- 1 Eyā veliyy-i ni'am yem-himem kerrübî-şiyem
Mu'în ü yāveriñ olsun cenāb-ı Rabb-i ğayūr
- 2 Saña fūrū'uñu sāyeñde pîr göstere
Hemîşe eyleye Hâk hānedānıñı ma'cūr
- 3 Uķūķu zāhir olan bu kemîne Hamdullāh
Ki dergehiñden anı bahtı etdi dūr-ā-dūr
- 4 Felek urursa da yerden yere cezāsıdır
Teraħhuma nola (?)³⁶¹ bir vechile deĝil der-hūr

³⁶¹ Nola ifadeleri yazmanın başka hiçbir yerinde bu şekilde yazılmadığından bu okuyuştan tereddüt edilmiştir.

- 6 Eğer dudağı bu saf su ile bir kez tanışsaydı Şirin, süt ırmağını sonsuza dek ağzına sürmezdi.³⁶²
- 7 Mümkün olsa da yeryüzü ve gökyüzü bir araya gelse dahi böyle çeşme böyle su yine de bir araya gelemez.
- 8 Bu beyit, berrak suya yansıyıp resmedilince (orada görününce) çeşmenin tamamlanmasının tarihi yüz gösterdi.
- 9 Kalfa usta öyle mükemmel bir çeşme inşa etti ki onun suyu, kevser gibi susuzluğu gideren lezzetli mi lezzetli bir sudur.

29

Sabık Şeyhülislam Mehmed Mekkî Efendi'ye Tarih İle Birlikte Sunulan Kıtadır

- 1 Ey nimetlerimize vesile olan, ihsanları deniz, huyları büyük melekler gibi olan (padişah), çok gayretli olan Allah yardımcın ve destekçin olsun.
- 2 Dallarının gölgende yaşlandığını göresin. Allah soyunu daima devam ettirsin.
- 3 İtaatsizliği aşikâr olan bu zavallı Hamdullâh'ı bahtı, senin dergâhından uzaklaştırdı.
- 4 Felek yerden yere vursa da hak etmiştir. Merhamete hiçbir şekilde layık değilse bunda şaşılacak bir şey yoktur.

³⁶² Şirin'in her sabah kasrına taze süt gelmesini talep etmesi üzerine Ferhat'ın su kanalından başka bir de süt kanalı açması bahsine telmihtir. A. Atilla Şentürk, a.g.e., C.2, s. 261.

- 5 Hicāb müfriṭe teb'iyet ile lāzım mı
Efendisinden ola tā bu mertebe mehcūr
- 6 Yüzü mü var der-i devlet-me'āba rümāle
°Aceb ki °özü mü var ede °arż-ı °izz-i ḥużūr
- 7 Veliyy-i ni°meti vaşfinda tūtalım etmiş
Nişār-ı mā-melek-i vüs° ü ḡayret-i maḡdūr
- 8 O daḡı ḡaddi deḡilken cerā°et eylemesi
°Aceb nihāyet-i tōhmet temām cürm ü ḡuşūr
- 9 Niyāz-ı ḡāker-i cānī budur efendimden
Şikeste-beste bu küstāḡlıḡım ola ma°zūr

30

[44b] Bursa'da İsmā'īl Ḥaḡḡı Efendi'niñ Türbelerine Āvīze Olunan Kıṭ°adır
mefā'īlün mefā'īlün fe'ülün

- 1 Kerāmet kānı İsmā'īl Ḥaḡḡı
Odur iḡyā eden şeh-rāḡ-ı Ḥaḡḡı
- 2 Gelip ḡabrine istimdād etsin
Edenler cüst-cū rıḡvān-ı Ḥaḡḡı'ı

31

[44b] Bursa'da ḡazret-i Emīr'īñ türbe-i şerīflerini ziyārete vardıḡda inşā
olunan kıṭ°alarıdır
mefā'īlün fe'ilātün mefā'īlün fe'ilün

- 1 Eyā emīr-i felek taḡt-ı mülk-i ḡurb-ı İlāḡ
Mü'ebbeden seni sultān eylemiş Mevlā

- 5 Efendisinden bu derece ayrı düşen birisi için, itaat açısından utanmaya gerek var mı?
- 6 Hükümdarın kapısına yüz sürmeye yüzü mü var yoksa yücelik makamına sunacak özrü mü var?
- 7 Farzedelim ki velinimetini vafederken elinden geldiğince gücü ve kudreti ile sahip olduğu tüm varlığını sergilemiştir.
- 8 Acaba onun da haddi değilken cesaret etmesi, bütün kabahatların ve suçların sonu değil midir?
- 9 Ben günahkâr kulun efendimden duası, kırık dökük bu küstahlığının mazur görülmesidir.

30

Bursa’da İsmail Hakkı Efendi’nin Türbesinde Asılı Olan Kıtadır

- 1 Hak yoluna canlılık kazandıran keramet ocağı, İsmail Hakkı’dır.
- 2 Allah rızasını arayanlar mezarına gelip dua etsinler.

31

Bursa’da Emir Hazretlerinin Mübarek Türbelerini Ziyaret Ettiklerinde Yazdıkları Kıtadır

- 1 Ey feleğin emiri, Allah’a yakınlık mülkünün tahtı, Mevla seni sonsuza dek sultan yapmıştır.

2 Tūrāb-ı dergehe rümāle geldi Ḥamdullāh
Sürerse ḥāk-i Emīr'e becā yüzünü gedā

32

[Münācāt]

müstefīlün müstefīlün müstefīlün müstefīlün

[45a]

1 Ey rāz-dān-ı ehl-i ḥāl ey kāşif-i kerb ü melāl
Ey pādişāh-ı bī-zevāl iğfir zenūbe'l-müznibīn

2 Mebzūl luṭfuñ °āleme maḥşüş sırrıñ ādeme
Dil-sīr-i ihsānıñ heme ehl-i semāvāt u zemīn

3 A°dā-i dīnullāh ḳad istevḳadū nāre'l-leded
Yā ḡayretallāh el-meded bi'n-naşri ve'l-fethi'l-mübīn

4 Yā Rabbi zid a°vānenā eyyid bihim sulṭānenā
Ve'nşur °alā mā-ḡānenā fī-emri dīni müstebīn

5 Ente'l-lezī aḡneyte °an is°ādi imdādi'z-zemen
Yā Rabbi şettit şemle men °ādā bi-elfi mürdefīn

6 Ey ḳām-baḡşā-yı enām īñest aḳşā-yı merām
Ez-düşmen ārīm intıḳām āmīn āmīn yā mu°īn

33

[Ḥatice Hanım'ın Vefatına Düşürülen Tarih]

mefā°ilün mefā°ilün fe°ülün

[Derkenar]

1 Ḥadīce ḡānıma neyl ile devrān

[45b]

Edince sell-i seyfi-ı āteşīn-tāb

2 Deḡildir nevḡa ḡavrā-yı cināndan
Varınca kevnī tıttı şīt ter-ḡāb (?)

- 2 Hamdullâh, dergâhının toprağına yüz sürmeye geldi. (Zira) bu dilenciye Emir'in toprağına yüz sürmek yakıştır.

32

[Münâcât]

- 1 Ey hal ehlinin dostu, ey sıkıntı ve kederin kâşifi, ey baki olan Allah, günahkâr kullarının günahlarını bağışla.
- 2 Lütfun tüm âleme yayılmış, sırrın da insanoğluna tahsis edilmiştir. Göklerde ve yerde kim varsa hepsi senin ihsanıyla doymuştur.
- 3 Allah'ım! Din düşmanlarını cehennem ateşinde tutuştur. Ey Gayretullah! Apaçık ve başarıya ulaşmış bir zaferle imdadımıza yetiş.
- 4 Ey Allah'ım! yardımcılarımızı artır, onlarla sultanımızı destekle. Dinin apaçık işlerinde bize ihanet edenlere karşı yardımcı ol.
- 5 Ey Allahım! Sen ki zamanın her türlü yardımından uzaksın, “art arda gelen bin melek”³⁶³ bize düşmanlık edenlerin topluluğunu darmadağın et.
- 6 Ey mahlûkatın istediklerini yerine getiren (Allah), benim en büyük arzum senin yardımın ile düşmandan intikam almaktır. Âmin âmin.

33

[Hatice Hanım'ın Vefatına Düşürülen Tarih]

- 1 Devran isteğine ulaştırıp sıcaklığı ateş gibi olan kılıcını Hatice Hanım'a çekti.
- 2 Cennet hurilerinden (çıkan ses) ağıt değildir,

³⁶³ Enfal Sûresi 9. ayetten mülhemdir.

3 Gelip üçler dedi tārīḥ-i fevtin
 Ḥadīce ola ʿadn içre şafā-yāb

3 Üçler gelip ölüm tarihini yazdı: Hatice cennet içerisinde safa bulsun.

TAHMİSLER

1

Ġazel-i Ĥayālî Tahmîs-i Ĥamdullāh Efendi Ĥazretleri

mef'ulü mefā'ilü mefā'ilü fe'ülün

- [11b] 1 Der-[°]ālem-i ekvān besī çeng ü çeğāne
Hem āh u fîğān nağme-i cānsüz-ı terāne
İn ca[°]ca[°]a kurbān-ı tu-em ez-tū behāne
Ey tîr-i ġamet rā dil-i °uşşāk nişāne
Ĥalkî be tū meşğûl u tū ġā'ib zi-miyāne
- 2 Yā Rabbi çihā kerd me-rā baht-ı mu'ānid
Men kurb-ı tū mî-ĥ'āstem ü kerd mübā'id
Der-cüst-cūyet bes ki şodem saht mücāhid
Geh mu[°]tekîf-i deyrem ü geh sâkin-i mescid
Ya'nî ki tu-rā mî-ţalebem ĥāne be-ĥāne
- 3 Her kes nigerî hest der-în künbed-i devvār
Der-ârzû-yı vaşl yekî kâr emel-kâr
Ammā ki me-rā mîne-i dîger şode muhtâr
Ĥâcî be-reh-i ka[°]be vü men tâlib-i dîdâr
Û ĥāne hemî cūyed u men şāhib-i ĥāne
- 4 Ne dilber u mey ĥ'āhem u ne sâğar-ı Cemşîd
İn[°]ām-ı Ĥudā ber-ser-i men dā'im ü cāvîd
Mir[°]ât-ı dilest ĥamd ki hem pertev-i ĥurşîd
Çün der heme cā °aks-i ruĥ-ı yār tîvān dîd
Dîvāne neyem men ki revem ĥāne be-ĥāne

Hamdullâh Efendi'nin Hayâlî'nin Gazeline Yazdığı Tahmis

1

- 1 Varlıklar âleminde saz eğlentisi çoktur, can yakan ah ve feryat sesleri de nağmedir. Bu kargaşada ben senin kurbanınım sen ise bahane getiriyorsun. Ey gam oklarını âşıkların gönlüne nişan eden, halk seninle meşgul fakat sen ortalıklarda yoksun.
- 2 Ey Allah'ım, benimle inatlaşan bahtım ne ilginçtir. Ben sana yakın olmak istiyorum o uzaklaştırıyor. (Zira) seni aramakta zor bir mücadele içinde olmam uygundur. Öyle ki bazen kilisede itikâftayım bazen mescidde sakınım. İşin aslı ev ev dolaşıp seni (bulmak) istiyorum.
- 3 Bu felek kubbesine bakarsan her türlü kimsenin olduğunu görürsün. Vuslat arzusunda iken (yapılan) tek iş, arzuyu iş edinmektir ama ne yazık ki başka bir aşk beni seçti. Hacı Kâbe yoluna (düştü) ben ise seni görmeye talibim. O daima ev arıyor ben ise ev sahibini.
- 4 Ne sevgili ve şarap istiyorum ne de Cemşid'in kadehini. Allah'ın lütufları başım üzerinde ebedi ve sonsuzdur. Hem, hamdolsun ki güneşe dahi aydınlık veren gönül aynasıdır. Her yerde sevgilinin yanağının aksini görmek mümkünken ben deli miyim ki ev ev O'nu arayayım.

5 Ez-rû-yı zemîn hâr u kiyâhî ki be-rûyed
Ümmîd-i nem-i luţf u yem-i cûd-ı tû cûyed
Der-dest perestiş heme maḥlûḳ-ı tû pûyed
Her murğ be-şad gûne zebân ḥamd-ı tû gûyed
‘Âşık be-serâyîden u muṭrib be-terâne

6 Ḥamdullâh-ı mücrim ki daḥîl-i ḥarem-i tüst
Memnûn-ı kerem-güsteri-î pîş u kem-i tüst
Sülvân-ı dil-i zâr-ı ū tenhâ elem-i tüst
Taḳşîr-i ḥayâlî ber-ümîd-i kerem tüst
Ya‘nî ki gûneh râ be ez-în nîst behâne

2

[Şevket’in Gazeline Yazılan Tahmis]

mefâ‘lün mefâ‘lün mefâ‘lün mefâ‘lün

[12a] 1 Be-şadr-ı mey-kede ez-nûş-ı mey ey dil ‘inân-tâbî
Me-râ şevḳ-ı ‘ibâdet çün müyesser geşt reh-yâbî
Be-kâr-ı ḥayr mî-guşem der-în pîrî vü bîtabî
Be-künc-i mescidî ḥ‘āhem ki nûşem bâde-i nâbî
Konem mîñā-yı mey râ vesme-i ebrû-yı miḥrâbî

2 Meşev ez-dehr-i dūn cüyā-yı yārî vü vefādārî
Be-ğayr-ı bî-ḥodî ne’tvân rehâyî ez-tebehkārî
Der-i çeşmân bendî yâ ḥorî şahbā-yı ser-şārî
Be-‘ālem düşmen-i cānest bîdārî vü hüşyārî
Reg-i tākî be-dest-i ḥ‘îş āver yā reg-i ḥ‘ābî

- 5 Yeryüzünden diken ve bitkiler yeşerdiğinde senin ihsanının taze ümidi ve cömertlik denizin yeşerecektir. Allah'ın elinden senin tüm yaratılmışların ortaya çıkacaktır. Her kuş yüzlerce şekilde senin hamdini söyler. Âşık şarkı söyleyerek mutrip nağmeleriyle (eşlik eder).
- 6 Senin hareminin içinde bulunan günahkâr Hamdullâh, onun inleyen gönlüne ferahlık veren yalnızca senin elemindir. Hayali kusurlarının bağışlanması için senin cömertliğinden ümitlidir. Yani günaha bundan daha iyi bir bahane yoktur.

2

[Şevket'in Gazeline Yazılan Tahmis]

- 1 Ey gönül, meyhanenin başköşesinde oturup şarap içmeyi kabul etmezsin. (Oysaki) İbadet şevki bana doğru yolu bulmak için yardım etti ve ben, ihtiyar ve aciz haldeyken hayırlı işler için çabalamaktayım: Bir mescit köşesinde saf bir şarap içip şarap şişesini, mihraba benzer kaşlarının yastığı yapmak istiyorum.
- 2 Alçak felekten vefadarlık ve dostluk bekleme. Bu mahvolmuşluktan kurtulmanın tek yolu, sarhoş olmaktır. Ya gözlerini kapatıp bir şey görmeyeceksin, ya da içeceksin. Bu dünyada uyanıklık ve ayıklık can düşmanıdır. Ya şarabı eline al ya da uykuya dal.

- 3 Be-ḥod bâred çonân ez-men beğâr-ı eşk-i giryânî
Muḥîṭ-i kevn'ş gerded pîçîş-i mevc-i ḥurâşânî
Girân seyl-i sirişkem dem-be-dem efzûd ṭuğyânî
Zi-gerdûn kevkeb-i tâli^c me-râ kerdest ṭûfânî
Be-rû-yı âsyâ girdâb gerded katre-i âbî
- 4 Çe gûyem her çi gûyem ḥüsn-i ü ez-vaşf-ı men berter
Ne mâned ḥurde ebrî râ ki ber-rû-yi meh-i enver
Ne zîb-i saḥḥ-ı kâfûrî ki ber ü nokṭa-i °anber
Be-rûyeş ḥâl-i müşkîn râ buved keyfiyyet-i dîger
Siyeh-mestî buved ḥ[~]âbîde pindârî be-mehtâbî
- 5 Gedâ-yı tüst Ḥamdullâh râ nâzem be-dih ruḥşat
Ki çeşm-i cân-ı ü büryân şode der-âteş-i ḥasret
Ümîdî dârem ez-luṭfet me-râ üfted eger furşat
Bahârânest men^c-i reften-i deştem mekon Şevket
Ki mî-gîrem be-mevc-i ebr râh-ı °âlem-i âbî

3

Ġazel-i Bîdil taḥmîs-i Ḥamdullâh Efendi ḥazretleri

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

- [12b] 1 Çünîn nüvişte ezel ḥâme-i serî^c-i debîr
Miyân-ı besten-i çeşm ü küşâdenest mesîr
Zi sedy-i mâder-i ḥod der-felek kocâ şod sîr
Ġubâr-ı furşat ez-în kârgâh-ı vehm me-gîr
Ki pîr geşt seher tâ dehen güşûd be-şîr

- 3 Gözyaşlarım öylesine yağar ki nehirler oluşur ve bu nehirlerin dalgaları dünyayı kuşatır. Gözyaşlarım arttıkça artar ve çoşup taşar. Feleğin talih yıldızı bana bir tufan göndermiştir. (Bu hal ile) bir su katresi değirmende girdap olur.
- 4 Her ne söylersem söyleyeyim onun güzelliği benim vasf ettiğimden daha da ötededir. Ne parlak ayın yüzünü örtmeye çalışan bulut parçacığına benzer, ne de bembeyaz kâfur yüzeyinin üzerindeki ufacık anber noktasına benzer. Onun yüzündeki siyah ben başka bir şeye benzer: Sanırsın zilzurna sarhoş bir zenci parlak ayın yüzeyinde yatıyor.
- 5 Ey nazlı sevgili! Hamdullâh senin kapının dilencisidir. Ona bir izin ve şans ver. Çünkü onun can gözü hasret ateşinden yanıp kavruldu. Senin lütfuna ümitvarım, eğer elime fırsat geçerse. Ey Şevket, bahar mevsimidir, beni sahraya gitmekten men etme. Zira bulut dalgaları ile mavi gökyüzünün yolunu tutarım.

3

Hamdullâh Efendi'nin Bîdîl'in Gazeline Yazdığı Tahmis

- 1 Ezelde kâtibin hızlı kalemi şöyle yazmıştır: Yol, göz açıp kapayıncaya kadardır. (fakat) Bu dünyada annesinin göğsünden kim doymuştur? Bu vehim dünyasının tozunu almaya kalkışarak fırsatı kaçırma. Çünkü (insanoğlu) geceleyin ağzını süt için açtığında, sabahleyin yaşlanmış olur.

- 2 Hıa-ı mselsel-i mefrz-i lem-i ekvn
Mrettebend  her noka-ı yegn yegn
Be-sz u teş eger hem neyend b-cnbn
Becst b heme vahşet taallu-i imkn
Be-nle nst myesser gsesten-i zincr
- 3 Meg koc eşer-i h u zr u şrişh
 seyl-i eşk-i firvn  end cşişh
Cevb-ı men be-şinev der-cidl-i pzişh
Be-lem ki ty n-res'st kşişh
Ve ger ne nle-i şık ne-m koned takşr
- 4 Hoş ki ez eşer-i şn-ı hażret-i Hallk
 r-yi yne bden zi-reng  b-yı şıkk
Ne bde h dige unşr ber- mnsk
Zemn-i tnet-i m nst kne-hz-i nfk
Be-b u teş-i ykt kerdeend tamr
- 5 Alka be-miynm dn ki pinhn nst
Zi-her reh ki ver hem mecl-i nisyn nst
Gbr-ı htr u eşk-i me-r  dermn nst
Zi-hl-i m be-teġfl gozeşten sn nst
 b-ı yne drm hk-i dmen-gr
- 6 Temm mr teneffs ne-bd der-seferm
Beher mekn ki resdm u z' kşde perm
Me-prs hl-i nzlm nst z'n hberm
Der-n emen nefes m keşem u m gzerm
Me-ber gmn be-kemn-hne remden-i tr

- 2 Varlıklar âleminin farazi zincir çizgilerinin her noktası birer birer düzenlidir, ateşle ve yanmakla onların düzenleri değişmez. Tüm vahşetlere rağmen ona (dünyaya) gönül bağlansa yeridir. İnleyerek zinciri kırmak mümkün değildir.
- 3 İnlemeler, ahlar ve çıkışmalar, gözyaşı selleri ve coşmaların etkisi hani nerede diye sorma. Mazeretlerin kargaşasında benim cevabımı dinle: Senin olduğun dünyaya çabalayarak ulaşmak mümkün değil. Yoksa aşığın inleyişlerinin taksiratı olmaz. (Yani kusur aşığın inleyişinden değil, o inliyor inlemesine ama senin makamın inleyerek ulaşılacak bir makam değil.)
- 4 Yaradan Allah'ın yaratılış eserinde ikiyüzlü olmaktansa aynanın yüzü gibi tek yüzlü ve başka unsurlardan arınmış olmak ne güzeldir. Bizim fitratımızın toprağında nifak tohumu bitmez çünkü yakutun suyu ve ateşi ile yoğurulmuştur.
- 5 Aramızdaki alakayı gizli sanma. Bu öyle bir yol ki unutmak da mümkün değil. Gözyaşıma ve gönül tozuma derman da yokken bizim bu halimizi görmezden gelip geçmek kolay değildir. Çünkü biz eteğe yapışan toprağı su misali ayna yaparız.
- 6 Ömür boyunca hiç dinlenmeden seyahat ettik. Vardığımız her mekândan daha da ileri uçarız. Konaklamamızı hiç sorma çünkü ondan haberimiz yok. Bu çimenlikte bir nefes alıp göçüyoruz. Sanma ki ok yayın içinde kalacaktır.

- 7 Becāst külfet-i Ḥamdullāh-ı keder bismil
Ğubār-ı sürme zi-pes ḥātireş koned pür-ğill
Ney-i gulū şode ez-şīt ān kadar ʿaṭil
Zi-sāz-ı ʿacz be-her-cā nefes-zedem Bīdīl
Be-ḳadr-i cevher-i āyīne şod bülend-şafīr

4

[Bīdīl’in Gazeline Yazılan Tahmis]

mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün

- [13b] 1 Zemīn lerzīde geşt ez-dīden-i düzdīdenet nāzem
Behār āşüfte vü pejmürde ez-nāzīdenet nāzem
Heme dembestegī-i bülbul ez-ḥābīdenet nāzem
Ḳıyāmet kerd gül der-pīrehen bālīdenet nāzem
Cihān şod şubḥ-ı maḥşer zīr-i leb ḥandīdenet nāzem
- 2 Cüz ez-tu cümle maḥbūbān nedānistend der-pīşīn
Tu yektāyī nev-ā-nev der-fiten icād-ı nev-āyīn
Künūn serzed çünīn āşūb şīven-ḥāne-i dīrīn
Teğāfūl der-libās-ı bī-niḳābī ihtirāʿest īn
Cihānī rā be-şūr-āverden u ne-şenīdenet nāzem
- 3 Çe ḥālet īn dü-rengī-i tu ser-pā çün gül-i raʿnā
Ki yek sū ḥışm u dīger sū tarahḥum mī-şevēd peydā
Fūrūmānde miyān-ı bīm u ümmīd ʿāşık-ı şeydā
ʿItāb ez-çīn-i pīşānī tarahḥum ḥarmenest incā
Tebessüm kerdēn u tīg-i ğaḏab yāzīdenet³⁶⁴ nāzem

³⁶⁴ Yazmada “nāmīdenet” şeklinde geçen kelime muhteva gereğince “yāzīdenet” olarak tamir edilmiştir.

- 7 Keder kurbanı olan Hamdullâh'ın sıkıntısında şaşılacak bir şey yoktur. Bundan dolayı sürme tozu, gönlünü düşmanlıkla doldurdu. Boğaz kamışı o kadar ses çıkarmaktan aciz kaldı ki Ey Bîdîl, acizlik neyinden her yere nefes saçtım. (Ve o) ayna cevherinin değerinde güzel ve yüksek bir ses oldu.

4

[Bîdîl'in Gazeline Yazılan Tahmis]

- 1 Yeryüzü senin gizli ve mayhoş bakışından titrer. Senin nazlanmalarından bahar ise perişan olur ve solar. Bülbülün suskunluğu ve ötmeyişi senin uyuyor olmandandır. Gülün kıyamet günüymüşçesine gömleklerini yırtması, senin salına salına yürüdüğünden dolayıdır. Senin büyümeni gül gördü, kıyameti koparıp kendi gömleğini yırttı. Büyümene bayılıyorum. Sen güldün ve mahşer sabahı oldu. Gülmene bayılıyorum.
- 2 Eskiden de senden başka sevgili bilinmezdi. Sen teksin ve her zaman yeni yeni fitneler koparırsın. Şimdi de eski eve yeni fitneler düşürdün. Bu tegaful, çıplaklık elbisesiyle giyinmek gibidir: Tüm dünyayı çıldırtmışken vurdumduymazlığına bayılıyorum
- 3 Gül gibi baştan ayağa iki renkte oluşun nasıl bir durumdur? Bir tarafta öfke diğer tarafta ise merhamet görünüyor. Çılgın âşık korku ve ümit arasında çaresiz kalmış. Alnındaki kırıkklık öfkeni bildiriyorsun ama orada harman harman merhamet de var. Dudağındaki gülücükle öfke kılıcını çekmene bayılıyorum.

- 4 Be-meydān-ı ümīdem gerçi esb-i nāz mī-rāned
Be-müjgān-ı tefakḳud zülf-i ḥāl-i rāz-ı men şāned
Be-bāyed goften ū rā līk goften hīç ne'tvāned
Zi-şūr-i ḳaṭre cüz deryā kesī dīger çe mī-dāned
Dilem der-dest ez-men ḥāl-i [dil] porsīdenet nāzem
- 5 Demī bālā reved ger şīve-i yārī ne-mī-ḥāhed
Be-rāh-ı reften-i ḥod tūşe u zārī ne-mī-ḥāhed
Zi-pes ez-kes fiḡān u āh [u] feryādī ne-mī-ḥāhed
Nefes der-^carż-ı vaḥşet nāz āzādī ne-mī-ḥāhed
Ḳabā uryānī vü ān gāh-ı dāmen çīdenet nāzem
- 6 Hezār[ān] ḥamd Ḥamdullāh ki şod kām-ı dilem ḥāşıl
Nigāh-ı dīlnüvāz eknūn şod pīrāmünem şāmil
Çünin ʿālem ki dīde hem-çünin ābād-ger sâ'il
Teḡāfūl şad nıgeh mī-porsed ahvāl-i men-i Bīdil
Müje ne'kşūde sū-yı ḥāksār ān dīdenet nāzem

- 4 Ümit meydanımda naz atı koşturup ortalığı yıksa da, benim dağınık saç gibi olan perişan halimi o kirpikleri ile tarayıp düzene sokacağından umutluyum. Bunu ona söylemek lazım ama söylemek pek mümkün görünmüyor. Damlanın denize kavuşma şeklini denizden başka kim anlar? Gönlüm senin elindeyken benim halimi sormana bayılıyorum.
- 5 O, kimseye yardımcı olmak istemiyor ve yukarılara, kendi yoluna gidiyor. Bu yolda ise azık da istemiyor. Kimseden figan, ah ve feryat duymak istemiyor. Dehşet toprağında nefes özgürlük ve salına salına yürümek istemez. Giysini çıkarıp (umursamazca) çekip gitmene bayılıyorum.
- 6 Ey Hamdullâh! Gönlümün arzusu hâsıl oldu, binlerce hamd olsun. Gönül okşayan bakışı artık benim etrafımdakileri de kuşattı. Dünyada benim ona olan bakışlarım gibi başka dilenci gören var mı? Bakışlarıyla görmezden gelerek ben Bîdîl'in (ben çılgın aşığın) hallerini soruyor. Kirpiğini açmadan toza toprağa bakmana bayılıyorum.

Ġazeliyyāt-ı Fārisī

I

mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün

- [6b] 1 İlähî ber kabûlet kün münâcât-ı figānemrâ
Be-feyz-i ism-i aẓam âb diğ-i zebānemrâ
- 2 Zi-bes ħod rā çü ʿankā ez naẓarhā muĥtefi kerdem
Keşidem kehl-i iĥfâ tâ dü çeşm-i âşiyānemrâ
- 3 Verā ez-bes ẓarab âred zi-sāz-ı muṭribān ĥoşter
Nidā-yı sâz muṭrib mî koned bāng-ı emānemrâ
- 4 Be-sîmāb-ı tereddüd ez ẓabidenhā şodem bîzār
Ĥudāyâ reng-i iṭmînān rîz ârām-ı cânemrâ
- 5 Züleyhâ-yı meʿânî mî şeved âşüfte Ĥamdullāh
Beher bîniş cemāl-i Yûsuf-ı ĥüsn-i beyānemrâ

II.

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

- [6b] 1 Bes ki nāzik-ter şode billāh beden cânā turā
Ez ĥarîr-i nāz zîbed pîrehen cânā turā
- 2 Dil-be-dil seyr ü temāşâ kon cihān-râ ân-be-ân
Ĥiç ne-yābed ĥâcet-i fikr-i vaṭan cânā turā
- 3 Kaṭre-i nîsân-ı bâred ez eber dâ'im be-şevk
Mî şeved dendân eger dürr-i ʿaden cânā turā

Farsça Gazeller

I

- 1 Allah'ım! Fıganımın yakarışını kabul et. Yüce isminin feyziyle dilimin kılıcına su ver.
- 2 Anka kuşu gibi kendimi nazarlardan koruduğum yetti. (Bu yüzden) iki gözümün yuvasına gizleme sürmesi çektim.
- 3 Onu mutriplerin sazından bile daha güzel coşturur, mutribin sazının nidası benim kurtuluşumu haykırır.
- 4 Ey Allah'ım, tereddüd cıvası ile hareket etmekten bıktım usandım. Ruhumun huzuruna itminan rengi dök.
- 5 Ey Hamdullâh, beyanımın Yûsuf yüzlü güzelliğini her gördüğünde manalar Züleyha'sı kendini kaybediyor.

II.

- 1 Ey sevgili, sendeki bu beden bu kadar nazik olunca gömleğinin de naz kumaşından süslenmiş olmasına şaşılmaz.
- 2 Ey sevgili, anbean gönülden gönüle cihanı seyret. Senin bir vatan düşüncesi edinmene ihtiyacın yoktur.
- 3 Ey sevgili, nisan damlası her an coşkuyula yağarsa sana aden incisi değerinde dış olur.

- 4 Hüsni-i gülşen revnağ-ı Mîñü be-yâbed ger şeved
Berg-i gül bālîn ü pîster yâsemen cānā turā
- 5 Mî koned âhir be-vādî-i Nedîm cāy-ı qarār
Ger koned her ki taḥayyül tā dehen cānā turā
- 6 Tā ki şod âşüfte ez-zülfet dimāğ-ı kâ'ināt
Dāğdārest nāfe-i müşk-i Ḥoten cānā turā
- 7 Nazm-ı mu'ciz ḥāhi ger ez ṭab'ı Ḥamdullāh ḥāh
Hem-çünîn bāyed ne-şāyed her suḥen cānā turā

III.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- [7a] 1 Der-küşāyem her seḥer bā ḥasreteş şad āh-rā
Mî dihim ruḥşat be-her şeb çend āh u vāh-rā
- 2 Cāy-ı ğurbet şod vaṭan mā rā zi dūr-üftādegī
Yūsuf āğüş-ı peder dāned kenār-ı çāh-rā
- 3 Himmet-i dūn key tevāned ber ser-efrāzī resīd
Ez ḥırāmīden çe vāye kāmēt-i kūtāh-rā
- 4 Kec nihādem ber serem çün tāc-ı istiğnā-yı faqr
Çeşm bestem süy-i ümmīd-i hezārān şāh-rā
- 5 Pür kon enbānet zi-ğam v'ān geh be-rev vādî-i aşk
Tūşe bāyed lā cerem her sālīkān-ı rāh-rā
- 6 Rehberī rā baḥt mî bāyed be şeh-rāh-ı ümīd
Verne kâşīd key bi-yābed rāh-ı ḥāṭır-ḥāh-rā

- 4 Ey sevgili, eğer gül yaprağı senin yastığın ve yasemin ise yatağın olursa, gül bahçesi güzellikte Mînû bağı (cennet) gibi olur.
- 5 Ey sevgili, senin için bir ağız hayal eden her kimse Nedim'in vadisinde karar kılar.
- 6 Ey sevgili, kâinatın dimağı senin saçınla perişan olduğu için (saçına duyduğu aşk ile) Hoten miskinın nafesi³⁶⁵ seni kıskanmaktadır. (Sana duyduğu kıskançlıkla içi içini yemektedir.)
- 7 Eğer mucizevi bir söz istersen onu ancak Hamdullâh'ın kabiliyetinden dile. Olursa böyle olmalı, her söz sana yakışmaz.

III.

- 1 Her gece birkaç ah u vaha izin verdiğimden her sabah senin hasretinle yüz aha kapı aralamaktayım.
- 2 Yûsuf kuyunun kenarını baba kucağı bildiği gibi biz de senden ayrı düştükten sonra gurbet yeri bize vatan oldu.
- 3 Gayreti az olan/aşağı himmeti olan kişi başını kaldırarak nasıl yüceliğe ulaşabilir? Kısa boylunun salınarak yürümesinde ne fayda vardır.
- 4 Fakirlik istiğnasının tacını başıma eğri taktığım için bundan dolayı binlerce padişahın ümidi yoluna gözümü kapatmışım.
- 5 Heybeni gamlarla doldurduğun zaman aşk vadisine git. Her yola çıkana şüphesiz ki azık gerekir.
- 6 Ümit yolculuğunda bir rehberin bahtı olmalıdır. Aksi takdirde kasıt³⁶⁶ gönlün arzuladığı yola nasıl varabilsin?

³⁶⁵ Nâfe: Misk âhusunun göbeğinden çıkarılan veya kendiliğinden düşen göbek miskidir. Bk. Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 49.

³⁶⁶ Haber götüren postacı. <http://lugatim.com/s/kas%C4%B1d>

- 7 Her suhen gerçi be adr-i kuvvet-i ab est lik
 n be-ilh m-ı  l h  ab -ı Hamdullah-r 

IV.

fe il t n fe il t n fe il t n fe il n

- [7a] 1 S k  ez  a bedeg  berk-i cih n  od im eb
C m-ı m n -y  mey ez d de nih n  od im eb
- 2 D d mey d d k n n h  iyet-i  b-ı hay t
P r-i  ad-s le-i b -t b civ n  od im eb
- 3 D d mutrib  arab-ı meclis-i m  hayr n  od
M sik re  be-dehen z' n ben n  od im eb
- 4 Mur -ı  eb-h z zi-bes kerd hez r  v z 
Penbe-i g  -ı men ez ma z-ı fig n  od im eb
- 5 D   behr-i haber-i   heme ten g  em b d
Behr-i b s den-i p  c mle deh n  od im eb
- 6  eh-i na  eb mehe  ez  erm nih n kerd be-dil
Ez dilem peyker-i  n m h  ay n  od im eb
- 7 Mest   ma m r zi keyf-i suhen-i Hamdullah
Heme yek-reng  od u na ra-zen n  od im eb

- 7 Her ne kadar her şiir kişinin (şairlik) gücüne göre olsa da Hamdullâh'ın kabiliyeti bu İlahi ilhama dayanmaktadır.

IV.

- 1 Ey saki, cihanın şimşeği bu gece el çabukluğu/hokkabazlıktan oluştu; (bundan olsa gerek) bu gece şarabın sırça kadehi gözden kayboldu.
- 2 Şarap ve ab-ı hayat özelliği verince yüz yaşındaki bu ihtiyar adamı, bu gece gençleştirdi.
- 3 Bu gece mutrip, meclisimizdeki eğlenceyi görüp hayran kaldı ve şaşkınlıktan miskal yerine parmaklarını ağzına götürdü.³⁶⁷
- 4 Bülbül hiç durmadan binlerce feryat u figan ettiği için bu gece benim kulak pamuğum feryat özünden oldu.
- 5 Dün gece ondan bir haber alabilmek için bütün vücudum kulağım olmuştu. Bu gece ise ayağını öpmek için bütün (vücudum) ağız oldu.
- 6 O ayın güzelliği gönlümde apaçık olarak göründükten sonra Nahşeb kuyusu³⁶⁸ ayını utancından gönülden gizledi.
- 7 Bu gece Hamdullâh'ın şiirinin neşesiyle, herkes sarhoş olup nara atmaya başladı.

³⁶⁷ Parmak ağza götürmek veya parmak dişlemek, şaşkınlık ifadesi için kullanılır.

³⁶⁸ “İbn-i Mukannâ namıyla arif Hakîm ibn-i Atâ'nın Mâverâünnehir'de kâin Nahşeb civarında ve Siyam dağı eteğinde bir kuyudan sîm-âb vesair mevâddan bi't-terkîb sihir ve hokkabazlıkla semâya aks ettirip gösterdiği düzme aya denir. Üç fersah yere değin ziyâsı akseden bu ay, altmış gece semada görünür ve bu müddet zarfında gökte iki ay müşahade olunurmuş.” Bk. Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 282; A. Atilla Şentürk, a.g.e., C.2, s. 446.

mefʿülü fāʿilātü mefāʿilü fāʿilün

- [7b] 1 ʿAhd-i melāḥat-i tu ki devrān-ı fitne est
 ʿĀlem heme be-mūcib-i fermān-ı fitne est
- 2 Şīrīn ḥandeet dehed āşūb rā ḥayāt
 Düzdīde yek tebessüm-i tu cān-ı fitne est
- 3 Ūftādegān metāʿ-ı ḥayāteş dehend be-hiç
 Leyl ü nehār kūy-ı tu dükkān-ı fitne est
- 4 Ez kes çe ihtimāl-i gezendī resed bād
 Tā çeşm-i nergis-i tu nighbān-ı fitne est
- 5 Maḥşer zi bīm ḥʿaned eger lāyıkıʿl-ıyāz
 Reftār-ı tū ki ġāyet-i imkān-ı fitne est
- 6 Baʿd-ez demīden-i ḥaṭ-ı nev dād buseī
 Şādem ki īn kerem iḥsān-ı fitne est
- 7 Tenhā ne-şod tegāfül ü kākül fiten-fezā
 Her ḥūy u mūy māye-i sāmān-ı fitne est
- 8 Ḥamdullāhest pīş-i tu çün beste dest ü pā
 Bā-ġamze küş ki derḥūr-ı kurbān-ı fitne est

V.

- 1 Fitnenin hâkim olduğu senin g zellik d neminde b t n  lem, senin fitne fermanına g re hareket etmektedir.
- 2 Senin tatlı g l ş n kargaşaya hayat verdi. Senin hafif bir tebess m n bile fitnenin ruhudur.
- 3 Senin mahallen gece ve g nd z fitne d kk nı (gibi) olduğundan  şıklar, hayat kumaşlarını hi e verdiler/hayatlarını heba ettiler.
- 4 Senin nergis g z n fitne bek isi olduğu m ddet e bir kimseden zarar ihtimali nasıl oluşabilir?
- 5 Eğ r mahşer yeri korkudan sığınmaya uygun bir yer ise, senin gidişin de fitne ihtimalini bitirebilir.
- 6 Ayva t ylerinin  ıkmasından sonra bana bir buse verdi. Bu (yani  p c k vermesi) bana fitne ihsan etmesi anlamına geliyor olsa da, ben yine de mutluyum.
- 7 O sevgilinin tegaf l  (sevgilinin g rmezden gelmesi) eksik olmadı, k k l  de fitne sa maktadı . Onun her bir teri ve sa  teli fitne servetinin  z d r.
- 8 Hamdull h, senin  n nde eli ve ayağı bağlı bir şekilde durmaktadır. O fitne kurbanı olmaya layık olduğu i in gamze ile onu  ld r.

VI.

mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün

- [7b] 1 Be-bend-i saht medhūšem giriftār īn çünīn bāyed
Zi-ḥiss āzāde bīhūšem sebük-bār īn çünīn bāyed
- 2 Ḥired ḥʿandem hevā āmed be-guftem cān ʿadem ser-zed
Meşev ġāmgīn ez īn ey dil tebehkār īn çünīn bāyed
- 3 Tenem geşt üstuḥān āḥir pes ez morden be gūr-ı men
Hümāhā fevc fevc āyende züvvār īn çünīn bāyed
- 4 Zi-men resm-i vefādārī zi-tū ḳānun-ı cellādī
Ki ʿāşık hem-çünīn şāyān-ı dildār īn çünīn bāyed
- 5 Ne dildānem ne ḥāṭır īn ḳader dānem ki Ḥamdullāh
Çünīn gū nazm ger gūyī çün eşʿār īn çünīn bāyed

VII.

mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün

- [7b] 1 Be-nük-i ḥāme mazmūnhā zi-rengīnī-i ḥod-ḥūn şod
Zi-reşk-i ḥāme-i men ḥançer-i cellād dil-ḥūn şod
- 2 Derūn-ı dil meger memlū şode hemçü ḥabāb ez-bād
Zi-sūrāḥaş bes ez-zaḥm-ı müje çend āh bīrūn şod
- 3 Nemā-yı şöhret-i ḥüsn ez fenā-yı ʿāşık-ı zārest
Ki reng-i ʿarız-ı Leylī zi-feyz-i ḥūn-ı Mecnūn şod
- 4 Be-yād-ı ḳāmet-i ū mışraʿ-ı çendīn raḳam kerdem
Heme mānend-i serv-i gülsitān bālā vü mevzūn şod

VI.

- 1 Sert bir bağ ile aklım başımdan gitmiş. Elbette müptela olmak bunun gibidir. Duygulardan azat olmuş bir sersemim, gamdan azat olmak elbette böyle bir şeydir.
- 2 Ben aklı çağırdım, heves geldi, ona “can (hayat)” dedim yokluk çıkageldi. Ey gönül, bundan dolayı kederlenme, günahkâr olmak böyle bir şeydir.
- 3 Ölüp gittikten sonra sonunda vücudum çürüyüp gitti. Hüma kuşları akın akın benim mezarıma geliyorlar, ziyaretçiler elbette böyle olmalıdır.
- 4 Benden vefadarlık töresi, senden de cellatlık kanunu. Aşığın sevgiliye layık olması elbette böyle bir şeydir.
- 5 Ne gönül ne hatır bilirim. Ey Hamdullâh şu kadarını biliyorum ki şiir söyleyeceksen böyle söyle, çünkü şiir bunun gibi olmalıdır.

VII.

- 1 Kalemimi kışkandığından celladın hançerinin içi kan ağladı. Parlaklığından ötürü kalemin ucuyla mazmunlar kana boyandı.
- 2 Gönül su üzerinde ortaya çıkan hava kabarcıkları gibi hava ile dolduğundan kirpiğinin yarasıyla oluşan yarıktan ahlar dışarı çıkar.
- 3 Nasıl ki Leyla’nın yanağındaki renk Mecnun’un kanının feyzi ile oluşmuşsa güzelliğinin tam bir şöhret bulması da ancak inleyen aşığın yok olması ile gerçekleşebilir.
- 4 Onun boyunu anarak hepsi, gülbahçesinin servisi gibi uzun ve düzenli olan birkaç mısra yazdım.

- 5 Zi-bes āb ez-serāb-ı va^cd-ı ebnā-yı zamān hūde
Be-çeşmem her giyāh-ı mezra^c-ı ümmīd kemmūn şod
- 6 Ne-dānistem be-tīg-ı tār'ş çerā mī koned pūr-zūr
Be-pā vü dest zed çün āteş-i şevk-i men efzūn şod
- 7 Ne hatt-ı sebz belki fitne-i āhır zamānest īn
Sevād-ı mülket-i hūsn ü melāhat-rā şebḥūn şod
- 8 Kesī-rā aşk ne'gzāred tehī der-kūşe-i tārīk
Şerār-ı āh-ı hūd rūşen çerāğ-ı gūr-ı Mecnūn şod
- 9 Be-şerḥ-i vaşf-ı dendān-ı tu tā üftād Ḥamdullāh
Ber-āyed her suḥen ez vey hemānā dürr-i meknūn şod

VIII.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- [8a] 1 Yād eyyāmī ki pāy-ı raḥş-ı baḥtem leng būd
Reh zi-cāyeş tā be-cā-yı kām şad ferseng būd
- 2 İzṭrābem şod 'ilāc-ı def^z zaḥm-ı çeşm rā
Ān sipendest zerdī-i rüyem ki 'anber-reng būd
- 3 Der şoden ne'tvān be-çeşmem ez-ta'alluḵ rişteī
Ḥalka-i ū çend devr ez-çeşm-i sūzen teng būd
- 4 Bes ki kerdend sengsārī ber-serem eṭfāl-ı şehir
Nūḥ rā ez-āb tūfān me-rā ez-seng būd
- 5 Vey be-sencīdem be-naẓm-ı Şevket-i mu'ciz-suḥen
Hān Ḥamdullāh nazmet bā u rengāreng būd

- 5 Zamane insanların söz verme serabından su içtikten sonra ümit tarlasındaki her ot gözüme kimyon³⁶⁹ gibi geldi.
- 6 Saçının kılıç gibi olan teli ile bu şekilde şiddet uygulayacağını bilemedim (fakat) o elime ve ayağıma vurdukça benim arzu ve şevk ateşim arttıkça arttı.
- 7 Gördüğün yeşil bir ayva tüyü değil, güzellik ülkesinin karasına gece baskını yapan ahir zamanın fitnesidir.
- 8 Aşk, kişinin karanlık bir köşede yalnız kalmasına müsaade etmez. (Bu yüzden) kendi ah kıvılcımları, Mecnun'un mezarındaki parlak bir kandil olmuştur.
- 9 Hamdullâh, senin ağzının vasfını şerh etmeye başladığından beri ondan çıkan her söz gizli inciden farksız oldu.

VIII.

- 1 Bahtımın atı topal ve bulunduğu yerden, arzuladığı yere gitmesi yüz fersah olan o günleri hatırla.
- 2 Çektiğim acılar, kem göz için ilaç oldu. Sararmış yüzüm bir zamanlar anber renkli olup kurutulunca sapsarı kesilen üzerlik gibidir.³⁷⁰
- 3 Halkası iğne deliğinden daha dar olduğu için gözüme taalluktan herhangi bir iplik giremez.
- 4 Şehrin çocuklarının başımın üzerini taşı bol olan bir yer kılmalarında şaşılacak bir şey yoktur. (Zira) Nuh'un tufanı sudan benimkisi ise taşlandı.
- 5 Ey Hamdullâh, sözü mucizeli olan Şevket'in nazmı ile yazdığımдан beri senin şiirin onunla beraber rengârenk oldu.

³⁶⁹ Va'd-i kemmûndan mülhemdir. Va'd-i kemmûn: Kimyon ekenler, hergün düzenli olarak yol yol su vereceklerini vaad ve bu vaadi "Yarın inşaallah sana su veririm." şeklinde hergün tekrar ederlermiş. Kimyon da bu vaatlere kapılarak yeşerir büyümüş. Dolayısıyla yerine getirilmeyen vaatler hakkında bu ifade kullanılmıştır. Bk. Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 421.

³⁷⁰ Kem gözün etkisini defetmek için ateşe üzerlik atılması bilgisi ile çağrışım içerisinde kullanılmıştır.

IX.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- [8a] 1 Bā-füsün çeşmeş nigāhem çün perī teşhīr kerd
Pes ez-īn der-meclis-i çāh-ı zenaḥdān pīr kerd
- 2 Mānī bā-nīreng ez-mūy-ı semender ḥāme sāḥt
Tār-ı ḥūn-ı şu'le-reng-i ʿārīzeş taşvīr kerd
- 3 Ez-ḥücūm-ı seyl nev şod ser-be-ser dīvārhā
Ez-ḥarābī ḥāne çün mi'cār-ı men ta'mīr kerd
- 4 Çün be-meydān-ı muḥabbet ḥāstem pūşem zırılı
Ḥalkahā-yeş ʿaşk-ı men ez-ḥalka-i zencīr kerd
- 5 Bes ki āmāde berāy-ı küşten-i üftādegān
Kavs ebrū tīr müjgān ḡamze-rā şemşīr kerd
- 6 Ger be-şod çāk-i girībān dest-ḥūşem dūr nīst
Dest-i kudret bā-teḥassūr tīnetem taḥmīr kerd
- 7 Nazm-ı rengīnet muḳaddem būde ber eslāf bes
Gerçi Ḥamdullāh tu rā īn çarḥ-ı dūn teḥhīr kerd

X.

mef'ülü fā'ilātün mef'ülü fā'ilātün

- [8b] 1 Sūr-ı sūrūr-ı ʿālem bī-şūr u şer ne-bāşed
ʿAyş-ı cihān çünīn est bī-derd-i ser ne-bāşed
- 2 Baḥt-ı bürehne-em rā mī-bāyed ez ḳabāyī
Bālā-ter ez-siyāhī reng-i diger ne-bāşed

IX.

- 1 Onun gözü adeta bir peri gibi büyüğü ile benim bakışımı ele geçirdi. O zamandan beri (benim bakışım) sevgilinin çene çukurunun meclisinde yaşlandı.
- 2 Mani,³⁷¹ Semender'in³⁷² saç tüyünden bir kalem yaptı. Böylece sevgilinin yanağındaki alev renkli kan damarını nakş etti.
- 3 Benim mimarım harabatta ev yaptığı için duvarları sel baskını ile baştanbaşa yenilenir.
- 4 Aşk meydanında zırh kuşanmak istediğimde zırhın halkaları benim aşkımı zincirin bir halkası yaptı.
- 5 Kaşını yay, kirpiklerini ok ve bakışımı da kılıç yaptığından (sevgilinin) âşıklerini öldürmek için (daima) hazır olmasında şaşılacak bir şey yoktur.
- 6 Yakam yırtıldıysa, zelil biri olduğum bilinen bir şey ise bunun sebebi kudret elinin yaradılışımı hasret ile yoğurmasıdır.
- 7 Ey Hamdullâh, her ne kadar alçak felek seni sonraya bıraktıysa da senin renkli şiirin senden önceki şairlerden öndedir/daha üstündür.

X.

- 1 Âlemin mutluluk şenliği, fitne ve kötülük olmaksızın olmaz. Cihanın zevk u safası da böyledir baş ağrısız olmaz.
- 2 Çıplak bahtıma bir elbise giydirmem gerekirse (bu elbisenin) rengi için siyah renkten daha yüce bir renk olmaz.

³⁷¹ Klasik Türk şiirinde daha çok resim sanatındaki mahareti ile zikredilen Mani, ünlü bir din kurucusu ve ressamdır. Bk. Dursun Ali Tökel, a.g.e., s. 232-239.

³⁷² Ateşe atıldığı vakit yapışıp uzayan bir madde dışarıya attığı için birkaç dakika ateşin tesirine dayanabilen hayvandır. Bu husus ateşte yanmadığına dair bir hurafe doğurmuştur. Bk. Agah Sırrı Levend, a.g.e., s. 184.

- 3 Bā-germī-i tegāfūl pejmürde gešt īn dil
Ez-feyz-i yek tebessüm şādāb-ter ne-bāşed
- 4 Der cüst ü cū zamanhā vāmānde est devrān
Şāyān-ı tāk çün tū ʿālī güher ne-bāşed
- 5 Her kes revān-ı ħod rā mī efkened şitābān
Der-şahn-ı maḥşer-i ışk *eyne 'l-mefer* ne-bāşed
- 6 Tā bā-sitem zi-gerdūn telḥīn ne-būde kāmeş
Nāzım be-saʿy-ı kūşış şīrīn eşer ne-bāşed
- 7 Ḥamdullāh īn suḥen-rā āyā ki key tevāned
Tā cām-ı dil leb-ā-leb ḥūn-ı ciger ne-bāşed

XI.

mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün

- [8b] 1 Be-ḥaddī nā-ümīd ez-feyz-i āb-ı rūy men bāşed
Gül-i ümmīd-i men hem-reng-i ḥazrā-yı dimen bāşed
- 2 Be-rūyet ser-fürüyeş bīnem ez-pīşānī pindārem
Ki der-Çīn turre-i Hindū-nihādet Berhemen bāşed
- 3 Be-sīmīn-sāʿideş her ki nehed dāğī be-zībāyī
?
- 4 Revān ḥükm-i raḳīb-i ehremen der-kū-yı ū şad ḥayf
Der-ān kişver kocā rāḥat ki ḥāʿin müʿtemen bāşed
- 5 Kālem mestāne gūyā mī-şevēd der-dest-i Ḥamdullah
Meger sāğar verā ez-beyza-i murğ-ı çemen bāşed

- 3 Bu gönül istiğna sıcaklığı ve şiddeti ile perişan bir halde dolaşmaktadır. (Gönül bu kadar kötü duruma düşmüşken) tek bir gülümsemenin feyzi ile daha taze ve mutlu olmaz.
- 4 Felek çok zamandır arayıp durmaktan yorulmuştur. Fakat taca layık senin gibi bir cevher bulamamıştır.
- 5 Her kişinin kendi canının derdine düştüğü aşk mahşeri meydanında “Kaçacak yer nerededir”³⁷³ sorusu sorulmaz.
- 6 Felekten çektiği sıkıntılarla yüreği acı çekmediği müddetçe şair, çalışıp çabalayarak tatlı bir şiir yazamaz.
- 7 Gönül kadehi ağzına kadar ciğer kanı ile dolmadığı müddetçe Hamdullâh acaba bu şiiri (yazmaya) nasıl muktedir olabilir.

XI.

- 1 Benim ümidimin gülü haysiyetimin feyzinden o kadar ümitsiz olmuştur ki çöplük bitkisinin rengini almıştır.
- 2 Alnının üzerinden yüzünü örten saçını gördüğümde, Hindûlar gibi siyah olan saçının Çin’de Brehmen olduğunu düşünürüm.
- 3 Onun gümüş koluna (?)
- 4 Yüzlerce vah olsun, onun mahallesinde şeytan gibi olan rakibin hükmü geçerlidir. Hainin güvenilir kimse olduğu o ülkede rahat nerede olur?
- 5 Hamdullâh’ın elinde kalem sanki kendinden geçiyor. Sanki onun içki kadehi bülbülün yumurtasından yapılmıştır.

³⁷³ Kıyâme Sûresi, 10. ayetten mülhemdir.

XII.

mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün

- [9a] 1 Merā ān şūh-ı ser-keş ān kadar meyyāl mī bāşed
Eger zülfeş hamed behr-i dilem çengāl mī bāşed
- 2 Ne-mī-dāned günāh-ı katl-i ʿāşık ez cefākārī
Siyeh hūn-ı güneh der-gerden-i ū hāl mī bāşed
- 3 Hayālem bes ki bārīkest be'nviysem eger vaşfeş
Kalem der dest-i men gūyā mişāl-i nāl mī bāşed
- 4 ʿAceb çāpük resed ʿāşık be-kūy-ı yār-ı hod ez bes
Cenāh-ı ʿazm-i ū rā ārzū şehbāl mī bāşed
- 5 ʿAceb āheste mī āyed be-bezmem halka-i çeşmem
Be-pāyeş ez-terakķub bihterīn halhāl mī bāşed
- 6 Der āndem hāme-em vaşf-ı dehāneş sāht Hamdullāh
Ser-ā-pā der-gülistān ʿandelībān lāl mī bāşed

XIII.

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

- [9a] 1 Merdüm-i şād-revānem zi-ğam-ı yār henüz
Bā-ḥaber şod dilem ez-lezzet-i āzār henüz
- 2 Gile-mend-est cihān yek-sere ez-nāle-i ū
Çeng-i men hīç ne-şod hem-ber-i evtār henüz
- 3 Telḥkāmī çe ʿaceb dāşt çünīn gül-be-şeker
Ser ne-zed ez-leb-i gül-ḳand-i ū güftār henüz

XII.

- 1 O inatçı ve işveli sevgili bana o kadar meyletti ki eğer zülfünü büklüm büklüm yaparsa gönlüm için çengel olur.
- 2 Âşık, öldürülmesinin günahını (ona) eziyet edenden bilmiyor. Günahın siyah kanı onun boynundaki ben oluyor.
- 3 Benim hayalim o kadar ince ve narindir ki onun vasıflarını yazacak olsam elimdeki kalem sanki ney gibi olur.
- 4 Âşık, sevgilisinin mahallesine o kadar çabuk ulaştı ki bu yönelişi sırasında arzu ve hevesi gayretinin kanadını büyük bir kanat yaptı.
- 5 Gözümün halkası meclisime o kadar yavaş geliyor ki onun yolunu gözlemek ayağına güzel bir halhal oluyor.
- 6 Ey Hamdullâh, kalemim sevgilinin ağzını betimlediğinde gül bahçesindeki bütün bülbüller dilsiz olur.

XIII.

- 1 Gönlüm artık azarlama lezzetine alıştığı için, sevgilinin gamı ile mutlu bir insanım.
- 2 Benim çengime şimdiye kadar teller hiç yoldaş olmadığı halde cihan, baştanbaşa onun inlemesinden şikâyetçidir.
- 3 Onun gül şekerli dudağından şimdiye kadar bir söz çıkmadığı halde (aşığın) kederli hali böyle bir gülbeşekere nasıl dönüştü.

- 4 Gül ü bülbül zi-dem-i serd-i Һazān nā-būdend
 Һār der-pā be-revem men ki be-gülzār henūz
- 5 Leb-i men maḥrem-i feyż-i Һum-ı ü nīst velī
 Һam-қadem bīhūde ez-minnet-i Һammār henūz
- 6 Rište-i tār-ı taʿalluқ be-nażar mārem şod
 Zülf-i ü rā be-rızā dil şode ber-dār henūz
- 7 Muḥteşem-güne süḥan kār-ı tū nī Һamdullāh
 Ān ḥayāl ez-қalemet ber-ser-i inkār henūz

XIV.

mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün

- [9b] 1 Be-şahrā bāz refte yek nigāh ez-çeşm-i bādāmeş
 Ser-ā-pā āhuvān-ı ü giriftārend bā-dāmeş
- 2 ʿAceb aceb neʿb-ved eger Behzād u Mānī mī şevend ʿāciz
 Hezār āyīne ḥayrānend der-timşāl-i endāmeş
- 3 Fiten icād u dād iʿdām kerdn kār-ı ān şūhest
 Ki dāred kibr-i nemrūdī be-īn icād u iʿdāmeş
- 4 Be-nev-devlet ḥazer kon ez-taқarrüb esb-i tevsen-veş
 Gezīdenhā legedhā pūr şeved der-ḥalf u қuddāmeş
- 5 Tu-rā ez-menbaʿ-ı ilhām āyed verne Һamdullāh
 Me-pendāred қalem īn maʿnī-i dil-keş zi-iқdāmeş

- 4 Gül ve bülbül, sonbaharın soğuk zamanında yok oldular. Ben de şuan
ayağımda diken gül bahçesine doğru yürüyorum.
- 5 Benim dudağım onun şarabının feyzine mahrem olmamıştır
(erişmemiştir); ancak şu ana kadar şarapçının minnetinden boşuna
boyumu iki büklüm yapmışım.
- 6 İlgi ipinin ipliği benim gözümde bir yılan oldu. Gönül onun saçına artık
gönül rızasıyla asıldı.
- 7 Ey Hamdullâh, Muhteşem Kâşânî gibi sözler senin işin değildir.
Kaleminden bunun (Muhteşem gibi sözler söylemek) hayali henüz inkâr
başındadır (inkâr edilmeye layık yani kabul edilmesi zor bir hayaldir).

XIV.

- 1 Onun badem gözünden yine çöle bir bakış gittiğinden baştan sona
(çöldeki tüm) ceylanlar onun tuzağına tutuldular.
- 2 (Kudret eli) boyunu posunu o kadar güzel bağlamış (yaratmıştır) ki
bunda şaşılacak bir şey yoktur. İster Behzâd isterse Mani olsun
(benzerini çizmekten) aciz kaldılar.
- 3 Bu icat ve idamıyla Nemrud'un büyüklenmesine sahip olduğundan fitne
ortaya çıkarmak ve adaleti ortadan kaldırmak o şuh sevgilinin işidir.
- 4 Anlaşılan bir at nasıl ki arkasıyla tekmeleyerek önüyle de ısırarak bir
kişiye zarar veriyorsa yeni yetme mansıb sahibi de öyle olur
- 5 Ey Hamdullâh, sana (birden) ilham kaynağı geldi. Aksi halde kalem
sürekli çabalayarak bu gönül çekici manayı seçtiğini zannetmesin.

XV.

mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün

- [9b] 1 Ne-yābed reh verā ḥande zi-farṭ-ı şerm ü neng-i ḥı̃ş
Tebessüm hem ne-mī gonced dehān-ı seḥt-i teng-i ḥı̃ş
- 2 Zi-bīgāne ki dīde āşinā-veş şīve-i mihri
Be-gerded āsiyā-rā ber-sereş hem-vāre seng-i ḥı̃ş
- 3 Hüner-mendān ne-keşned behr-i rüzī minneti ez-kes
Ki şāhīn rızķ-ı ḥod dāʿim bīned u zed be-ceng-i ḥı̃ş
- 4 Zebān-ı bed-siriştān zilleti yābed zi-bed goften
Be-kām-ı efʿī hem-çün şīr nāb āyed şereng-i ḥı̃ş
- 5 Berāy-ı ḥod reved gerden-keşān der-şūret u sīret
Ez-ān cümle felek īnek hemī rakşad be-çeng-i ḥı̃ş
- 6 Feraḥ yābed dil-i ehl-i suḥen ez-maʿnī-i rengīn
Hınā desti ki mī-būsed koned gülgün be-reng-i ḥı̃ş
- 7 Be-ķavs-i Şāʿib endāzem mekon taʿyīb Ḥamdullāh
Ki her kes pīş-rev ḥı̃āhed beher şüstī ḥadeng-i ḥı̃ş

XVI.

müstefʿilün müstefʿilün müstefʿilün müstefʿilün

- [9b] 1 Reftem be-sū-yı kū-yı ʿaşķ ālūde-dāmān der-bağal³⁷⁴
Çāk-i girībān der-kefem feryād u efğān der-bağal
- 2 Vird-i zebānem el-amān ez-cevr-i yār-i bī-emān
Zādem be-ḥaybet tevʿemān derdā ki ḥusrān der-bağal

³⁷⁴ Bağal: Koltuk altı manasında olup koltuk altı hizasına yerleştirilip epeyce bir şeyler taşınmasını sağlayan büyükçe cep. Kitap taşınır, para ve değerli eşya konur, sürahi ve şarap taşınır. A. Atilla Şentürk, a.g.e., C.2, s. 20

XV.

- 1 Aşırı utancından dolayı gülüş ona yol bulamaz, (onu bırak) tebessüm bile onun daracık ağzına sığamaz.
- 2 Kim yabancının tanıdıklar gibi davrandığını (ve eziyet ettiğini) görmüştür? (Kimse görmemiştir). Su değirmeninin başında her zaman kendi taşları döner.
- 3 Şahin kendi rızkını kendi kavgasıyla (çalışıp çabalayarak) edindiği gibi hünerli kimseler de nimet için kimsenin minnetini çekmezler.
- 4 Kötü yaradılışlıların dili kötü söylemekten alçaklık bulur. Nitekim yılanın zehri kendisine saf süt gibi lezzet verir.
- 5 Feleğin kendi çengi ile dans etmesi gibi suret ve siret de hep kendilerini görmek/bencillikleri için çabalar dururlar.
- 6 Söz ehlinin gönlü renkli manalardan mutluluk buldu. Kına, öptüğü eli kendi rengi olan kızıl renge boyar.
- 7 Sâib'in oku ile atıyorum. Hamdullâh'ı ayıplama. Çünkü herkes okunun zihgirde öncü olmasını ister.

XVI.

- 1 Elimde yırtık yaka, koltuğum altında feryat ve figan, eteğim kire bulaşmış bir şekilde aşk mahallesine doğru gittim.
- 2 Zalim sevgilinin zulmünden dilimdeki yegane zikrim "el-aman" oldu. Yazık ki ümitsizlikle ikiz olarak ve koltuğumda hüsrân ile doğdum.

- 3 Reh senglāh-ı ğuşsa-zād der-pīşgāhem gird-bād
Her zahmet u miḥnet be-yād ālām u aḥzān der-bağal
- 4 Gümkerde-rāh-ı kem-sürāğ şevk-i fūrūzānem çerāğ
Nābūd ez-īn sevdā ferāğ merg-i beyābān der-bağal
- 5 Der-dīde-dūzī-i kerem āmed be-mā zaʿf u herem
Sevdā-yı vaşleş ber-serem am mā ki ḥırmān der-bağal
- 6 Şubḥ u mesā ṭālī^c merā īn est ki fermāyed ʿaṭā
Şubḥ-ı kıyāmet der-każā şām-ı ğarībān der-bağal
- 7 Şādem ki Ḥamdullāh ez-ān der-dest-i men ne dil ne cān
Zülfeş be-şod dil-rā mekān ārāmiş-i cān der-bağal

XVII.

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

- [10a] 1 Dilem ki dest-ḥoş-ı yār-ı bī-emān kerdem
Be-kām-ı ḥıṣ resāndem ki kāmran kerdem
- 2 Zi-bes remīde şod ārām zi-men ki pindārī
Esās-ı ḥāne-em ez-çeşm-i āhuvān kerdem
- 3 Be-bezm-i ū ki gozeşt nīm baḥş-ı būs u kenār
Hemān ḥayāl-i der-āğuş der-meyān kerdem
- 4 Zi-behr-i buse-i naḫş-ı ḳadem be-dādem cān
Mekon taşavvur ez-īn şafḳa men ziyān kerdem
- 5 Süḥen demed zi-zemīn-i şāḥāyif-i eşʿār
Ḳalem be-dest çü ez-bāl-i tūṭiyān kerdem

- 3 Yol, dert doğuran taşlık bir yer önümde ise kasırga vardır. Aklımda tüm zahmet ve sıkıntılar, yanımda elemeler ve hüznler (bu şekilde yola çıktım).
- 4 İşareti az olan yolda kaybolmuş ve meşalem parlak arzum olduğu halde (yürüyorum). Bu sevdadan kurtuluş yoktur, ne olursa olsun ben bu çölde öleceğim.
- 5 (Sevgiliden) bir cömertlik beklemekte bize zayıflık ve ihtiyarlık geldi. Başımda vuslat sevdası olsa da elimde olan (ancak) nasipsizliktir.
- 6 Benim talihim sabah akşam iyilik/ihsan olarak şunu emrediyor, kıyamet sabahı sorgu anında Şâm-ı Garîban³⁷⁵ "der-bagal" olacak.
- 7 Ey Hamdullâh, elimde can da ruh da kalmadığı için mutluyum; sevgilinin saçı gönlü mekân etti. Ruhun huzur bulması çok yakındır.

XVII.

- 1 Zalim sevgilinin elinde maskara yaptığım gönlümü mutlu olması için kendi arzusuna ulaştırdım.
- 2 Huzur benden öylesine ürküp kaçıp gitti ki sanarsın evimin temelini ceylanların yuvasından yapmışımdır.
- 3 Onun meclisinde öpüp kucaklama bahsinden birazcık bahsedilince hemen ben sevgiliyi kucaklama hayali kurdum.
- 4 Ayağının nakşını öpmek için canımı verdim. Bu alışverişten zarar edeceğimi zannetme.
- 5 Tutilerin kanadından yapılmış kalemi elime aldığım için şiir sayfalarının zemininden söz (çiçekleri) açtı.

³⁷⁵ Kerbela vakasında esir düşen Hz. Hüseyin'in ailesinin geçirdiği hüzn dolu gece.

- 6 Be-derd-i ārzūy-ı yek tebessüm ez-ān şūh
Tenem dirīg ki hem-reng-i za^cferān kerdem
- 7 Kūnūn ne-nālem ez-īn ḥādīsāt Ḥamdullāh
Çü āmedem be-cihān girye ān zamān kerdem

XVIII.

fā'ilātūn fā'ilātūn fā'ilātūn fā'ilūn

- [10a] 1 Der-meyān-ı gül-ruḥān yek bī-vefā ḥ'āhed dilem
Tünd-ḥū vü saḥt-dil hem pür-cefā ḥ'āhed dilem
- 2 Ārzū-yı maḳdem-i yār-ı girān temkīn konem
Şerm-sārem men ki ḥayfā nā-revā ḥ'āhed dilem
- 3 Tā be-ḥaddī şāf şod dil ez-ṭalebhā-yı cihān
Men neyem āngeh der-īn cā yek recā ḥ'āhed dilem
- 4 Girdbād-ı dest-red şevḳem perīşān kerde zān
Dīde-düzem yekser-i mū merḥabā ḥ'āhed dilem
- 5 La^cl-i ū ḥ'āhem mekīden nīst ez-ter-dāmenī
Āteş-i cān-süz-ı fırkat rā devā ḥ'āhed dilem
- 6 Bes ki Ḥamdullāh ḥurūşān geşt ḥūnāb-ı sirişk
Tā be-ḳa^creş güṭe-hārī vü şinā ḥ'āhed dilem

XIX.

mefā'ilūn mefā'ilūn fe'ülūn

- [10b] 1 Helāk-i çeşm şāyed çün be-men nām
Me rā bāyed kefen ez-ḳısr-ı bādām

- 6 O şuh (sevgili)den bir tebessüm arzusu ile yanıp tutuşarak yazık ki tenimi safran ile aynı renk kıldım.
- 7 Ey Hamdullâh, ağlayıp inlemem şuan ki hadiselerden dolayı değildir, ben dünyaya geldiğim andan beridir zaten ağlıyorum.

XVIII.

- 1 Gönlüm, gül yanaklılar arasında vefasız, huysuz, acımasız ve cefası çok olan bir (sevgiliyi) arzuluyor.
- 2 Ağırbaşlı sevgilinin gelişini arzuluyorum. Yazıklar olsun bana, nasıl mahcubum ki uygun olmayan bir şeyi istiyorum.
- 3 Gönül, o derece cihanın isteklerinden arındı ki ben bu cihandan bir tek istekte dahi bulunacak değilim.
- 4 Reddedilme kasırgası şevkimi perişan ettiğı için gönlüm bir saç telinin merhabasına göz dikti.
- 5 Onun dudağını emmek istememde günahkârlık yoktur. (Zira) ayrılığın can yakan ateşine ilaç olarak istiyorum.
- 6 Ey Hamdullâh, kanlı gözyaşlarımın çağlamasında şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü gönlüm dibine kadar dalmak ve yüzmek istiyor.

XIX.

- 1 Eğer gözün maktulü diye anılacaksam kefenimin badem kabuğundan olması gerekir.

- 2 Men ān āvāre-yem der-rāh-ı ğurbet
Şevēd sūrme be-çeşmem tīre-i şām
- 3 Hāyālet tā ki şod mihmān-ı çeşmem
Nigāh-ı intizārem bāft ārām
- 4 Be-şūret zūlf-i ū ejder-nümūden
Zi-i^ccāz-ı yed-i beyzā-yı ressām
- 5 Be-^caşğ-ı Leylī-i men bīkr-i ma^cnā
Zi-men ne' grīzed ān āhū-yı nā-rām
- 6 Zi-tāb-ı ^cārīzeş çün puhte şod hāl
Be-sūzāned zi-gayret ^canber-i hām
- 7 Becā heft beyt Hāmdullāh rā ger
Koned āvīze-hāy-ı heft ecrām

XX.

mefā^cılūn mefā^cılūn mefā^cılūn mefā^cılūn

- [11a] 1 Ne kadr-i berterīn h^cāhem ne rif^cat ārzū dārem
Be-būs-ı pāy-i tū tenhā liyākat ārzū dārem
- 2 Serem ez-seng-i hārā ten zi-hār ārām mī-yābed
Me-pendārī ki cāme-h^cāb-ı rāhat ārzū dārem
- 3 Me rā ta^cne zi-halk āyed zi-sāz-ı muṭribān hoşter
Be-rüsvāyī-i ^caşğ-ı ū şemātet ārzū dārem
- 4 Tenem rā kerd hākister dirīgā şu^cle-i idrāk
Be-ser āmed kunūn hūşem hamākat ārzū dārem

- 2 Ben gurbet yolunda gece karanlığının gözüme sürme olduğu bir avareyim.
- 3 (Senin) Hayalin gözümün misafiri olduğundan beri bekleyiş bakışım huzur dokudu.
- 4 Ressam'ın beyaz elinin mucizesi ile onun saçı ejderha görüntüsüne bürünür.
- 5 Benim Leyla'ya olan aşkımdan dolayı o inatçı sevgili gibi olan mana bakiresi benden kaçmaz.
- 6 (Vücuttaki) Ben, onun yanağının parıltısı ile piştiği için henüz olgunlaşmamış amber kıskançlığından yandı.
- 7 Yedi seyyarenin avizeleri gibi olan bu yedi beyit Hamdullâh'a yakışır.

XX.

- 1 Ne en yüksek rütbe ne de yücelik arzum vardır. Benim tek arzum senin ayağını öpmeye layık olmaktır.
- 2 Başım, mermer taşından, tenim dikenden huzur bulmuşken sanma ki gururlanarak huzur yatağını istiyorum.
- 3 Halkın beni yermesi mutriplerin sazından daha hoştur. Onun aşkından düştüğüm bu rezil durum dolayısıyla sevinmek istiyorum.
- 4 Eyvahlar olsun, idrak şulesi tenimi küle dönüştürdü. Aklım şimdi başa geldi, (bundan sonra) idraksizliği istiyorum.

- 5 Şodem ez-kesret-i nezzāre rüsvāter be-bezm-i ū
Ki men ber yek nigeḥ zān rû ḵanā[°]at ārzû dārem
- 6 Eger gūyed ki Ḥamdullāḥ ḥe ḥāḥī ez-men īn gūyem
Şehā derdet ḡamet cevret cefāyet ārzû dārem

XXI.

mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün mefāʿilün

- [10b] 1 Zi-bes tersīde şod ʿālem zi-şūr-ı āḥ [u] vāḥ-ı men
Nişān-hā-yı kıyāmet mī-nümāyed dūd-ı āḥ-ı men
- 2 Temāşā-yı gülistān bes ki efzūn kerd sevdāyem
Hemī āyed birūn feryād-ı bülbul ez-nigāḥ-ı men
- 3 Be-mihr-i ʿālem-ārā rūşenī āmūḥtī baḥtem
Eger būdī der-ʿālem zerre-i pūşt ü penāḥ-ı men
- 4 Be-īn ṭālī[°] ḥayātem dād ḥayret Ḥızr rā ez-ū
Sikender āb-ı ḥayvān cūyed ez-baḥt-ı siyāḥ-ı men
- 5 Be-pīşeş aḥvelī bihter temāşā çün reh-i emnest
Be-naʿl-i bāz-gūn ū rā reved pāy-i nigāḥ-ı men
- 6 Me rā imdād-ı ḡaybī kerd müstaḡnī çünīn verne
Şevend ʿāciz hezārān genc-i Ḳārūn ez-refāḥ-ı men
- 7 Me rā Şevket ḥayāl-i nāzikeş mī-dād Ḥamdullāḥ
Ki ber-da[°]vāyem īn rengīn ḡazel geşte güvāḥ-ı men

- 5 Bakışını benden ayırdığından sevgilinin meclisinde rezil rüsva oldum;
hâlbuki ben onun tek bir bakışıyla kanaat etmeyi istiyorum.
- 6 Eğer (sevgili) “Hamdullâh benden ne istiyorsun” derse şunu derim: “Ey
sevgili senin derdini, gamını, cevrimini, cefanı istiyorum” derim.

XXI.

- 1 Benim ahımın dumanları kıyamet alametleri ortaya çıkarınca âlem benim
ah u vahımın fîtnesinden korkmuştu.
- 2 Gül bahçesini gezip dolaşmam aşkıma o kadar arttırdı ki bülbülün feryadı
benim bakışımdan çıkadurdu.
- 3 Eğer sığınak ve dayanağımın zerresi (sevgili) âlemde olsaydı bahtım,
cihanı aydınlatan güneşe (dahi) parlaklık öğretirdi.
- 4 Bu talihimle birlikte hayatım Hızır’ı dahi hayrete düşürdü çünkü
İskender bengisuyunu benim kara bahtımdan aradı.
- 5 Onun önünde şaşı bir şekilde görünmek daha güvenli bir yol olduğu için
benim bakışımın ayağı ona (sevgiliye) ters bir nal ile gitti.
- 6 Gayb âleminden gelen yardım bana çok ilgisiz davrandı yoksa benim
refahımdan Kârûn’un³⁷⁶ binlerce hazinesi (dahi) aciz kalırdı.
- 7 Ey Hamdullâh, Şevket’in bana nazik hayalini verdiği dair olan
iddiama, bu renkli gazel şahidim olmuştur.

³⁷⁶ Zenginliğinin yanında cimriliği ile meşhur bir zat olup Hz. Musa ile muasırdır. Hz. Musa tarafından teklif edilen öşrü vermediği için Hz. Musa’nın duası ile zenginliğini kaybedip yerin dibine batmıştır. Bk. Agah Sırrı Levend, a.g.e., s. 154.

XXII.

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

- [11a] 1 Be-çarḥ eger şodī yek-bār ser-nihāde-i men
Zi-neḥḥ-i atlas-ı ḥod sāzedī visāde-i men
- 2 Be-seyl-i eşk-i revānem ḥodefgenem āḥir
Ki der-taşavvurem īn şod qarār-dāde-i men
- 3 Resīd pençe-i saḥt-ı ecel gelū-yı me rā
Dū-çar-ı dest-i ʿases şod sebū-yı bāde-i men
- 4 Be-zīr-i pāy-i ū būden revāst ḡaltīde
Be-dest-i yār ne-isted dil-i fütāde-i men
- 5 Fiḡān zi-dest-i tegāfūl ki verne Ḥamdullāh
Kemān-ı saḥt-ı cefāyeş kühen kebāde-i men

XXIII.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün

- [11a] 1 Kāşıdī ki dil-i ū'st ez-ḥaṭar-ı rāh emīn
Tūşe-i reh şode ū rā ciger-i şīr-i ḡarīn
- 2 Raḡam-ı ḥaşm-ı nigāh-ı tū keşem er mī-sāzed
Çarḥ bā-lerziş-i bīm mıştareş ez-çīn-i cebīn
- 3 Zūd gerded pīş-i ḥod raʿd ez-bīm-i nehīb³⁷⁷
Ger be-ḡadr-i sitem-i çarḥ konem āh u enīn

³⁷⁷ Müstensihin de üç nokta koyarak işaret ettiği üzere bu mısra vezne uymamaktadır.

XXII.

- 1 Eğer feleğe bir kerecik başıımı dayamış olsaydım (felek) benim baş yastığıımı atlas kumaşının ipliğinden yapardı.
- 2 Sonunda akıp giden gözyaşı selime kendimi bıraktım. Zira düşünceme göre benim için verilen karar budur.
- 3 Şarap testim gece bekçisinin eline yakalanınca ecelin sağlam pençesi boğazıma yapıştı.
- 4 Benim biçare gönlüm, sevgilinin elinde olmaya değil onun ayağının altında yuvarlanmaya layıktır.
- 5 Ey Hamdullâh, benim eski talim yayım onun cefasının sert kemanı değilse ne büyük gaflet! Feryatlar olsun.

XXIII.

- 1 Yol tehlikelerinden gönlü emin olan habercinin azığı cesur aslanın ciğeridir.
- 2 Senin bakışının gazabını çizdiğimden felek, korkulu bir titreyişle (senin) alnındaki çizgilerden mıstar yaptı.
- 3 Eğer feleğin eziyetlerinden ötürü inleyip ah edecek olursam, inleyişlerimden hemen dehşet verici şimşekler olur.

4 Nev-be-nev mürden-i ḥod mī-ṭalebīdī ṣad bār
Şüste būdī ten-i Ferhād be-āb-ı Şīrīn

5 Mu°ciz-i nazm-ı tu rā hīç me-ḥān Ḥamdullāh
Heme nefrīn dehend ḥalk be-cā-yı taḥsīn

XXIV.

mefā°lün mefā°lün mefā°lün mefā°lün

- [11b] 1 Be-ümmīd-i nigāh-ı nāḳa-i Leylī eger ḥārī
Be-çeşm-i Kays mī-restī şodī reste-i ğam-ḥ°ārī
- 2 Merā zaḥm-ı nigāh-ı ū zi-bes şīrīn mī āyed
Ki ān şemsīr rā ez-ney-şeker āb-est pindārī
- 3 Çünīn bīmārem āh ez-aḥvelī-i çeşm-i fettānet
Be-cā-yı ḥāl-i men āyīne rā şāhā naẓar dārī
- 4 Temennā-yı dil-i men ka°be-i rū-yı turā dīden
Be-taḥrīk-i nigh ṭāḳat ne-mānd ez-za°f-ı bīmārī
- 5 Keşīde āsumān rā her ser-i beyt-i tu Ḥamdullāh
Nighdāred Ḥudā līk ez-mücāzāt-ı Sinimmārī

4 Ferhat'ın bedeni, Şirin'in suyuyla yıkansaydı Ferhat yüzlerce defa yeniden ölmeyi arzuları.

5 Ey Hamdullâh, mucizevi şiirini kimseye okuma; çünkü (anlayamadıklarından) halk övgü yerine dil uzatırlar.

XXIV.

1 Bir diken Leyla'nın devesine bakmak ümidiyle Kays'ın gözüne ulaşıyadı keder yiyicileri kurtulurdu.

2 Şeker kamışından kendisine su verildiğindeki o gururlanışı sebebiyle (kılıç gibi olan) bakışının yarası bana sonradan tatlı geliyor.

3 Ey padişah, ben senin fettan gözün yüzünden hasta olmuşum ama sen benim halime bakmak yerine aynaya bakıyorsun.

4 Gönlümün arzusu yüzünün Kabe'sini görmektir; ancak gel gör ki o kadar çok hasta ve bitkinim ki hafif bir bakışa bile takatim kalmadı

5 Ey Hamdullâh, senin her şiirinin başı gökyüzüne çekilmiştir; Allah onları Sinimmar gibi cezalandırmadan korusun.

Ġazeliyyāt

I

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- [41a] 1 Hiç görünmez gideli kūyuna pinhāndır şabā
Zannım oldur hāne-i zūlfünde mihmāndır şabā
- 2 Yādıma zūlfün getirmekle beni giryān eder
Rāmiş-i muṭribde mevc-engīz-i aḫzāndır şabā
- 3 Dīde-düz olsam nola teşrīfīñe tā şubḥa dek
°Aşıkā bir özge yār-ı maḥrem-i cāndır şabā
- 4 Bāğ u rāğa bakmaz eyler zūlf-i dilberde qārār
Yatmıyor hiç yaş yerde gör ne fettāndır şabā
- 5 Bend olaldan zūlfüne ol daḫı Ḥamdullāh gibi
Teng-dil işkeste-ḫātır biñ perīşāndır şabā

II

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- [41a] 1 Künc-i zillet ber-terīn-i şadr-ı °izzetdir baña
Nār-ı ḥasret dāğ-ı dil-efrūz-ı vuşlatdır baña
- 2 Oldum iḥrām-pūş-ı istiğnā ḥarīm-i °aşkda
İltifāt-ı çeşm-i āhū da cināyetdir baña
- 3 Geçdi dil şimdi emīrāne melāmet taḥtına
Ṭā'n-ı a°dādan şemātet kūş-ı nevbetdir baña

Gazeller

I

- 1 Saba rüzgârı, (sevgilinin) mahallesine gittiğinden beri hiç ortalarda görülmez, gizlenmektedir. Tahminimce zülfünün evinde misafir olmuştur.
- 2 Saba rüzgârı, mutribin nağmesindeki hüznün dalgalarını harekete geçirip aklıma zülfünü düşürerek beni ağlatır.
- 3 Sabahlara kadar teşrif etmesi için yolunu gözlesem bunda şaşılacak bir şey yoktur. Zira saba rüzgârı cana mahrem olan bir başka sevgilidir.
- 4 Gülistanda ya da bostanda değil sevgilinin saçında ikamet eden saba rüzgârına bak! Nasıl da işini biliyor. O hiç yaş yerde yatmaz (kolay kolay aldatılmaz).³⁷⁸
- 5 Saba da Hamdullâh gibi zülfüne bağlandığından beri, sıkıntılı ve kırık gönül bin perişandır.

II

- 1 Benim için hakirlik köşesi, yücelik meclisinin başında yer alan en güzel yerdir. Hasret ateşi de vuslatın gönle aydınlık veren yarasıdır.
- 2 Aşk haremde istiğna ihramını giyer oldum. (Bu haldeyken) ceylan bakışının iltifatı da bana cinayettir.
- 3 Gönül şimdi bir emire yakışırçasına melamet tahtına oturdu. Düşmanların ayıplama gürültüleri benim için nevbet davuludur.³⁷⁹

³⁷⁸ “Yaş yere yatmaz” yani kolay kolay aldatılmayıp kandırılması zor olan anlamında kullanılan deyimden mülhemdir.

³⁷⁹ Askerî muzıka takımının hükümdarın saray veya otağı önünde davul vurarak icra ettiği mûsiki. Bk. Abdülkerim Özaydın, “Nevbet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2007, c.33, s. 38-41.

- 4 Şerhaya me'lûf[dır] cism-i nizârım şöyle kim
Târ u pûd-ı pisterim hâr olsa râhatdır baña
- 5 Çekmedense miḥnet-i bār-ı girân-ı minnetin
Böyle rû-gerdânî-i gerdûn ni'metdir baña
- 6 Perr ururken evc-i bālâ-yı ser-âzādîde dil
Târ-ı zülfe beste olmak biñ ḥamâkatdır baña
- 7 Bâk ü pervâ ber-taraf elde 'aşâ-yı ittikâl
Zelқа-gâh-ı mehleke râh-ı selâmetdir baña
- 8 Nola Ḥamdullâh olursa menzirim künc-i ḥumûl
Ġam yemem güm-nâm olmak şân u şöhretdir baña

III

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- Derkenâr** 1 Netdiñ ey baht ol girân ḥābıñla bilmezsin baña
[41a] Ger ḥikāyet etsem efsâne gelir cümle saña
- 2 Bü'l-hevesler buldu yer kūyunda yāriñ her biri
Muḳteżâ-yı tâli'imdir ben hemân düşdüm cüdâ
- 3 Vereli dil teng oldu baña bu dâr-ı cihân
Dost deġil düşmen dahı olmasın aña mübtelâ
- 4 Ol perî-ṭal'at nihân olunca raḥm eyler diyü
Da'veti-çün kâşîd-ı efgānı şaldım her yaña
- 5 Ṭab'ı Ḥamdullâh neden bu gûne ġarrâ nazm-ı ter
Kāndan çün gevher-i nâyâb oldu rû-nümâ

- 4 Zayıf bedenim yaraya öylesine alışkındır ki yatağımın iplikleri diken olsa bana yine de rahat gelir.
- 5 Minnetinin ağır yükünün sıkıntısını çekmektense bu şekilde dünyadan yüz çevirmek bana göre bir nimettir.
- 6 Gönül, özgürlüğün en uç noktasında kanat çırparken (sevgilinin) saç teline bağlanmak bana göre bin ahmaklıktır.
- 7 Elde güvenilirlik اساسı varken korku şöyle dursun. Zira tehlikelerle dolu olan kayma yeri bana selamet yoludur.
- 8 Ey Hamdullâh, benim rütbem müphemlik köşesi olsa bunda şaşılacak bir şey yoktur. Tasalanmam, çünkü unutulmuş olmak benim için (asıl) şan ve şöhruttur.

III

- 1 Ey baht, o ağır uykunla bana ne yaptığını bilmezsin. Eğer anlatacak olsam hepsi sana efsane gibi gelir.
- 2 Bütün maymun iştahlılar sevgilinin mahallesinde bir yer buldu. Talihim gereği yalnız ben (sevgiliden) ayrı düştüm.
- 3 (Sevgiliye)/Bu dünyaya gönül verdiğimden beri bu cihan bana dar oldu. Değil dost düşman bile ona müptela olmasın.
- 4 O peri yüzlü (sevgili) ortadan kaybolunca merhamet eder diye umarak davet etmek için her bir tarafa feryat postacısını gönderdim.
- 5 Hamdullâh'ın şiir kabiliyeti, maden ocağından eşi benzeri olmayan bir mücevher ortaya çıkmış gibi neden bu derece şaşalı, taze bir şiirdir?

IV.

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

- [41b] 1 Bu neş'eye ğamı meyle izāledir bā'is
Bu rakş u şūrişe devr-i piyāledir bā'is
- 2 Meyān-ı halka-i zikr içre şanki ber-pādır
Teşeyyüh-i meh-i tābāna hāledir bā'is
- 3 Haṭ-ı gaddārına eşkimdir āb u tāb veren
Tarāvet-i çemen-i sebze jāledir bā'is
- 4 Cüdā-yı dergehi olduğuma değil illā
Pey-ā-pey eylediğim āh u nāledir bā'is
- 5 Bu şehsüvār-ı nazm-ı belīğa Ḥamdullāh
Kümeýt-i hāmeyi geh geh icāledir bā'is

V.

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

- [44a] 1 Çekerse bezm-i tarabdan o rind ayāğ-ı ümīd
Cihānda olur aña tağ üstü bāğ-ı ümīd
- 2 Olur o rütbe füzūnter vişāle dilde şereh
Ne deñlü şiddet ile olsa ger yasağ-ı ümīd
- 3 Sefer eder melik-i ʿaqla varsa şāh-ı cünūn
Fezā-yı dilde kuruldu yine oṭāğ-ı ümīd
- 4 Remīde āhū olur belki yār şayd olmaz
Kurur tehī yere göñlüm şikeste ağ-ı ümīd

IV.

- 1 Bu neşeye sebep olan şey gamı şarapla yok etmektir. Bu raks ve karışıklığın sebebi şarap kadehinin devridir.
- 2 Zikir halkasının ortasında kaimmiş gibi parlak ayın şeyhlik taslamasına sebep haledir.
- 3 Zalim ayva tüylerine parlaklık veren benim gözyaşımıdır. Nitekim yeşil çimenin tazeliğine sebep olan şey jaledir.
- 4 Dergâhından ayrı düşmeme birbiri ardınca gelen ahım ve inlememden başka sebep yoktur.
- 5 Ey Hamdullâh, bu belîğ nazmın usta binicisi olmaya sebep olan şey kalem atını ara sıra gezdirip dolaştırmandır.

V.

- 1 O rind, eğlence meclisinden ümit kadehini çekerse cihanda dağın tepesi ona ümit bahçesi olur.
- 2 Ümit yasağı ne derece şiddetli olursa gönülde vuslata olan aç gözlülük de o derece çok olur.
- 3 Cünün padişahı akıl padişahına sefer ediyor olsa gerek ki gönül fezasında yine ümit otağı kurulmuştur.
- 4 Ürkek bir ceylan olur da sevgili avlanmaz; (buna rağmen) gönlüm boş yere ümidin kırık/bozuk ağını kurar.

- 5 Helāk-ı ye's olur isem ne be's Һamdullāh
Yine serimde fūrūzān olur çerāġ-ı ümīd

VI.

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

- 1 Medār-ı raḥm ise ger āh u zār kâbildir
Yolunda sâ'il olur eşk-bār kâbildir.
- 2 Bir āh ile feleġiñ tākın eyleyem ber-bād
Buna müsā'ade-i rûzgār kâbildir
- 3 Metā'ı vaşlına cān naḡdini verirseñ eġer
Bu çār-süy-ı muḡabbetde kār kâbildir
- 4 Raḡīb ölü mü gör yoḡsa yārdan ayru
Saña ne yerde dilerseñ mezār kâbildir
- 5 Kosak yoluna eġer 'arz-ı ḡālī Һamdullāh
Tevaḡku' ettiġimiz der-kenār kâbildir

VII.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- [41b] 1 Ġamzesi bir öyle āfet kim emāndan bī-ḡaber
Çeşm-i cādūsu ġünāh-ı kaşd-ı cāndan bī-ḡaber
- 2 Һaṡṡına tā böyle yüz vermek nice mümkün idi
Olmasa ger fitne-i āḡir zamāndan bī-ḡaber
- 3 “Leb le'al dendān dūr” dir der “acep bilmem nedir”
‘Āşık-ı şeydā ki esrār-ı dehāndan bī-ḡaber

- 5 Ey Hamdullâh, her şeye rağmen ümit çerağı başımda parladıktan sonra ümitsizlikten yok olsam da bunda ne zarar vardır.

VI.

- 1 Eğer merhamete sebep olacak ise ah ve inleme mümkündür. Yolunda dilenci olup çokça gözyaşı dökmek mümkündür.
- 2 Rüzgârın/devrin yardımı/izni ile birlikte bir ah edip feleğin kubbesini berbat etmem mümkündür.
- 3 Eğer vuslat servetine can parasını verersen bu sevda çarşısında kazanç mümkün olur.
- 4 Rakip ölmüş mü bir bak, aksi takdirde (rakip ölmemişse) sevgiliden ayrı (olacağın için) nerede olursan ol sana mezar bulunur.
- 5 Ey Hamdullâh, eğer (sevgilinin) yoluna arzuhalı koyarsak ümit ettiğimiz kucaklaşma mümkün olur.

VII.

- 1 Adeta bir afet olan bakışı acımdan/merhametten, çok güzel ve iri olan gözü ise cana kastetme günahından habersizdir.
- 2 Eğer ahir zaman fitnesinden habersiz olmasaydı ayva tüyüne böylesi yüz vermek nasıl mümkün olurdu?
- 3 Ağzın sırları ile kendinden geçmiş olan çılgın âşık nedendir bilmem “Dudak lâl taşı, diş incidir.” deyip durur.

- 4 Edicek feryād ile yāri gürīzān beñzedim
Ber-fiğān şol bülbüle kim gülsitāndan bī-ḥaber
- 5 Ol ne ki bilmem sebaḳ-dāş-ı Hülāgū Ḥān mıdır
Rūz-ı maḥşer vizr-i taḥrīb-i cihāndan bī-ḥaber
- 6 Ḥāb-ı nūşinle siyeh-mest olduğundan her gece
Şubḥa dek kūyundaki āh u fiğāndan bī-ḥaber
- 7 Ṭabʿıñā maḥşūş Ḥamdullāh seniñ şīrīn suḥen
Zevḳ-yāb olmaz dili ḥüsn-i beyāndan bī-ḥaber

VIII.

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

- [42a] 1 Dīdeden setr edeli gül-ruḥuñu kāküller
Sebaḳ-ı ʿaşḳ-ı gülü benden alır bülbüller
- 2 Ḥaber-i vaşlını söyletmek için meclisde
Oldu mīnāya gülü-gīr gece kulḳuller
- 3 Tuz biber ḳonduḡuna niʿmet-i vaşla şāhid
Lebi girdinde melāḥatle siyeh fülfüller
- 4 Neyleyem sensiz olan ʿişreti ben gülşende
Ḥār u zehrāb gelir ādeme güller müller
- 5 Dem-i iʿcāz-ı şarīr-i ḳalem-i Ḥamdullāh
Olsa bülbülde eger vecde gelirdi güller

- 4 Feryat ederek sevgiliyi kaçırınca haykırma hususunda gül bahçesinden habersiz olan şu bülbüle benzedim.
- 5 Mahşer günü, cihanın harap etme suçundan habersiz olan, Hülagu Han'ın³⁸⁰ ders arkadaşı mıdır kimdir, bilmem.
- 6 (Sevgili) Her gece tatlı uykuyla zilzurna sarhoş olduğundan sabaha dek mahallesinde var olan ah ve feryatlardan habersizdir.
- 7 Ey Hamdullâh, tatlı söz senin şiir kabiliyetine özgüdür. Zira gönlü/dili beyanın güzelliğinden habersiz olan (bu şiirden) zevk alamaz.

VIII.

- 1 Kāküller gül yanağını gözden gizlediklerinden beri bülbüller, gül aşkının dersini benden alırlar.
- 2 Senin vuslat haberini söyletmek için gece vakti mecliste kulkul sesleri şarap şişesinin boğazını tıkadı.
- 3 Dudağının çevresindeki güzellikle siyah benler, vuslat nimetine tuz biber eklendiğinin kanıtıdır.
- 4 Kişiye güller diken, şaraplar acı su gibi gelirken gül bahçesinde sensiz olan işreti ben ne yapayım!
- 5 Hamdullâh'ın kaleminin cızırtısının mucize nefesi eğer bülbülde olsa güller vecde gelirdi.

³⁸⁰ Çingiz'in torunu, Tuluy'un oğludur. İran'daki İlhaniye Devleti'ni inşa etmiştir. Bk. Agah Sırrı Levend, a.g.e., s. 152.

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

- [42a] 1 Ğamıñla her nefesim āh u zār-ı ḥasretdir
Fırāķıñ ile derūn vaķf-ı nār-ı ḥasretdir
- 2 Hoşā ki naķş-ı ḥayālî gözümde ayrılmaz
Bu devlet işte baña ber-güzār-ı ḥasretdir
- 3 Alan bu çeşmimiñ etrāfını deĝil müjgān
Reh-i sirişk-i revānımda ḥār-ı ḥasretdir
- 4 Nezīl-i ḳasr-ı bülend-i vişāl olur āḥir
Şu kim ki merd-i ĝarībū' d-diyār-ı ḥasretdir
- 5 Fütādelikden ümīd etmez idi şehd-i vişāl
Murādı 'āşıkınıñ iştiyār-ı ḥasretdir
- 6 Ne tūrfedir bu kühen kār-bān-serāy-ı cihān
Müsāfirini bütün kām-kār-ı ḥasretdir
- 7 Gören sevād [u] beyāż zann eder 'acebdir kim
Cihān-ı dīdede leyl ü nehār-ı ḥasretdir
- 8 O deşt-i pehn ki_ola nā-dāna şāh-rāh-ı ümīd
Ma'ārif ehli olana cidār-ı ḥasretdir
- 9 Deĝil liyākatimizden o şūḥa Ḥamdullāh
Bu 'aşḳdan ĝarażım ihtiyār-ı ḥasretdir

IX.

- 1 Senin gamınla aldığım her nefesim, hasret ile ah edip inlemektedir. Ayrılığın ile yürek, hasret ateşine vakfedilmiştir/tahsis edilmiştir.
- 2 Hayalinin görüntüsünün gözümden ayrılmaması ne güzeldir. İşte bu mutluluk bana hasret armağanıdır.
- 3 Bu gözümün etrafını saran kirpikler değil, su gibi akıp giden gözyaşlarımın önündeki hasret dikenleridir.
- 4 Hasret diyarında yabancı kalan kişi sonunda vuslatın yüce sarayının misafiri olur.
- 5 Aşğının âşıklıktan muradı, vuslat balını ümit etmek değil hasret kovanından bal sağmaktır.
- 6 Bu eski kervansaray ne gariptir ki bütün misafirlerinin yiyip içtikleri hasrettir.
- 7 Gözümdeki karalık ve beyazlığı görenler bunun fiziksel bir karalık ve beyazlık olduğunu zannederler. Hâlbuki bu gözün dünyasında hasretin (birbiri ardınca gelen) gece ve gündüzüdür.
- 8 Cahile ümit yolu olan o geniş çöl, maarif ehli olana hasret duvarıdır.
- 9 Ey Hamdullâh, bu aşktan beklentim o şuh sevgiliye layık olmak değil hasretini seçmektir.

X.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

- [42b] 1 ʿĀşıkıñ sīnede biñ zaḥmı niçe yāresi var
Çekmeden ğayrı onuñ şanma ki bir çāresi var
- 2 Varıcaḳ ḥāne-i dildāra raḳīb-i meşʿūm
Daʿvete nāme-i yāriñ ola hemvāresi var
- 3 Ḳad-i ʿāşık miḥen-i hicr ile ḥam olsa nola
Püş-i tāḳat yoğ-iken yine girān kāresi var
- 4 Almada mekteb-i çarḥ içre şabāhın her şehr
Tıfl-ı māhiñ da birer nādire sī-pāresi var
- 5 Çeşm-i seḥḥārı ki ol mertebede āfetdir
Berḳi lerzende eder ḥışm ile nezzāresi var
- 6 Çok değıldir bu ḳadar naḥvet ü nāz o şūḥa
Ki şayılmaz bu ḳadar ʿāşık-ı āvāresi var
- 7 Ġazel-i Neşʿet Efendi'ye belī Ḥamdullāh
Rütbe-i nuṭḳ-ı beşerle ḳatı çok arası var

XI.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

- [44a] 1 Nedir ol tābiş-i ruḥsār-ı dil-efrüz nedir
Nedir ol kākül-i müşkīn-i ciger-düz nedir
- 2 Ḥāne-i çeşmime miḥmān olalı zülf ü ruḥuñ
Bilmedim şeb nedir ey āfet-i cān rüz nedir

X.

- 1 Aşığın gönlünde binlerce yarası vardır. (O acıyı) çekmeden başka yaranın bir çaresinin olduğunu sanma.
- 2 O uğursuz rakip, sevgilinin evine varınca (?)³⁸¹
- 3 Aşığın boyu ayrılık eziyetlerinden bükülmüş olsa bunda şaşılacak bir şey yoktur. Zira sırtında derman olmamasına rağmen yine de ağır bir işi vardır.
- 4 Ay çocuğu çarh mektebi içerisinden güzelliğini almaktadır. Çünkü onun nadir bulunan birer otuz parçası vardır.
- 5 Adeta bir afet gibi olan sihirbaz gözünün öfke ile şimşeği titreten bir bakışı var.
- 6 Sayılamayacak kadar çok perişan aşığı olduğundan o şuh sevgiliye bu kadar kibir ve naz fazla değildir.
- 7 Ey Hamdullâh, evet, Neşet Efendi'nin gazeliyle beşer sözünün mertebesi arasında çok fazla fark vardır.

XI.

- 1 O gönle aydınlık veren yanağın parlaması, o ciğeri delip geçen misk kokulu kâkül nasıl bir şeydir?
- 2 Ey afet gibi tesir eden güzel (sevgili), zülfün ve yanağın göz evime misafir olduğundan beri gece ve gündüz nasıl bir şeydir bilmedim.

³⁸¹ “ola hemvâresi” ifadesi tam olarak anlamlandırılmadığından ikinci mısranın diliçi çevirisi yapılmamıştır.

- 3 Nār-ı firķat dili yek laḫzada ḥākister eder
Allāh Allāh nedir ol āteş-i cān-sūz nedir
- 4 Ğarķ iken sīr olamaz baḥr-i belā-yı ʿaşķa
Bilemem bu dil-i şeydā-yı ğam-endūz nedir
- 5 Der imiş vaşlım ile şād olur Ḥamdullāh
Kimseler bilmedi bu nūkte-i mermūz nedir

XII.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

- [42b] 1 Beñzerim kaşına zuʿm ile olup ğırre-i nāz
Ayda bir görünüyor ğurre-i bālā-pervāz
- 2 Zülfünñ tār-ı miyānına şoķulmuş sünbül
Nā-becā vaż'ını gör kim buña zanbaķ şığmaz (?)
- 3 Lağziş-i pāyine üftādeleriñ mā'ildir
Eyler ʿuşşāķa tekellümde kelāmın ilġāz
- 4 Serd eder derdini sāzıyla o şāha muṭrib
Ben de serd eyler idim olmasa baḥtım nā-sāz
- 5 Ğayrıñ eşʿārı eger siḥr ise Ḥamdullāh
Saʿd-bād aña berāt ile verildi iʿcāz

XIII.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

- [43a] 1 Yalınız şanma kemān oldu şikest ü pāmāl
Reşķ-i ebrūsuna dāl işte ḥam-ı ḫadd-i hilāl

- 3 Allah'ım! Ayrılık ateşi ile gönlü bir anda küle döndüren o can yakıcı ateş nasıl bir şeydir?
- 4 (Gönül) Aşk belasının denizine battığı halde (bu denizin suyuna) kanamaz. Bu gam biriktiren çılgın gönül nasıl bir şeydir bilmiyorum.
- 5 (Sevgili), “Hamdullâh, vuslatım ile mutlu olur” diyormuş. Hiç kimse bu üstü kapalı nükte nedir anlamadı.

XII.

- 1 Ayda bir kez görünüp yüksekte uçan gurre (her ayın ilk günü) (sevgilinin) kaşına benzerim zannederek boşu boşuna naz ile gururlanır.
- 2 Sünbül, (sevgilinin) zülfünün orta ipliğine sokulmuş. Buna zambak bile sığmazken şunun uygunsuz vaziyetine bir bak.
- 3 Âşıkların ayağının kaymasını arzuladığından onlarla konuşurken sözlerine gizem/lügaz katar.
- 4 Mutrib saziyla padişaha derdini aktarır. Bahtım uygunsuz olmasaydı ben de (derdimi) anlatırdım.
- 5 Başkalarının şiirleri eğer sihir ise de kutlu olsun ki Hamdullâh'a berat ile i'caz verildi.

XIII.

- 1 Sadece yay kırılıp perişan olmuş sanma hilalin iki büklüm olmuş boyu da (sevgilinin) kaşına olan kıskançlığın bir işaretidir.

- 2 Deheninden dūr-i dendānına yol bulmak için
Nāle döndü eriyip Һasret ile cism-i Һilāl
- 3 Nefʿi āmed-şüдиниñ kendüye ʿāʿid ise de
Ery için arıya zī-bāl desem var mı vebāl
- 4 Hoş-güvārī-i leb ü tāb-ı ʿizārın bir kez
Ger Һayāl etse erir idi semenderle zülāl
- 5 Mūyin olmazsa ne māniʿ kalem-i Һamdullāh
Resm eder levҺa yine maʿnī-i bārīk-Һayāl

XIV.

feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

- [43a] 1 Fitne lertzān olur ğamze-i Һün-Һʿārından
Cān atar merge Һazā dehşet-i āzārından
- 2 MüzdeҺim-gāh-ı perī-ruҺlara ʿarz etse cemāl
Beççe-i tīhū gibi nābūd olur ʿārından
- 3 Raʿd zann eyleme devrān elinden gerdūn
Dönmüş ol şütре ki feryād eder bārından
- 4 Ol kim almaz nazara āyīne-i Һurşīdi
Olsa gülçīn-i nigh tābiş-i ruҺsārından
- 5 Һadr-i pervīni eder pest sözüm Һamdullāh
Farқ eder olsa eğer Һāʿili güftārından

- 2 Ağzından dişinin incisine yol bulmak için kürdanın bedeni, hasret ile eriyip kamışa döndü.
- 3 Gidiş gelişinin karı kendisine ait olsa da bal yaptığı için arıya çalışkan desem buna vebal var mıdır?
- 4 Eğer Zülal dudağının tatlılığını, Semender de yanağının parlaklığını bir kez hayal etseydi bitip tükenirlerdi.
- 5 Hamdullâh'ın kalemi kıldan yapılmış olmasa da hayalin ince manasını levhaya resm etmesinde yine de bir engel yoktur.

XIV.

- 1 Fitne kan dökücü bakışın ile titrerken; kaza, azarlama dehşetinden ölmeye can atar.
- 2 Güzel yüzlülerin kalabalık olduğu yerde güzelliğini gösterecek olsa (kalabalık) utancından çil yavrusu gibi dağılır.
- 3 İşittiğini gök gürültüsü zannetme. Bu aslında feleğin elinden (çok çekmiş) dünyanın, ağır yükü dolayısıyla feryat eden deve gibi bağırmasıdır.
- 4 Sevgilinin yanağının ısıltısından bakış gülünü toplayıp da güneşin aynasını nazara almayacak/yüz çevirmeyecek kişi kimdir?
- 5 Ey Hamdullâh, eğer sözüne bakarak söyleyenini fark edecek biri olsa benim sözümün Süreyya yıldızını (dahi) aşağı ettiğini (anlar).

XV.

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

- [43a] 1 Yürek ki avrula amdan kebābı neylersin
Ciger ki h n ola ey dil arābı neylersin
- 2 Viāl-i yār ne m mk n sa a bu d nyāda
Pey-ā-pey āh ile ref -i h cābı neylersin
- 3 Nedir bu s bhayı el  zre t tmadan ara ı n
Murād z kr ise zāhid hesābı neylersin
- 4 Beāsı yok t talım el de erse dāmenine
u t z-rev olan  ahd-i ebābı neylersin
- 5 Yapı  d  dest ile zeyl-i emāna amdullāh
u nad-ı nāsere be zer evābı neylersin

XVI.

mefā'il n fe'il t n mef 'il n fe'il n

- [44b] 1 Fera  tolu mey-i n b n ab bı i inde
Vel k f 'ide ne i tis bı i inde
- 2 Siri k-i tel  ile bulur al veti yohsa
Nemek mi var ya bu bezmi n keb bı i inde
- 3 Dev -i derd-i s  an-fehm arandı bi  kerre
Bulunmadı feleki n n h ıb bı i inde
- 4 Nev -y  n lem olaydı ederd  y re e er
u mutribi n na am t-ı reb bı i inde

XV.

- 1 Gam ile kavrulan yürek ve kana dönmüş ciğer ortadayken kebabı ya da şarabı ne yapacaksın
- 2 Sana bu dünyada sevgiliye kavuşmak mümkün değilken ard arda ah ederek (sevgilinin yüzündeki) örtüyü kaldırıp ne yapacaksın.
- 3 Bu tesbihi (devamlı) elinin üzerinde tutmaktan maksadın nedir? Ey zahid, amaç zikir ise hesabı ne yapacaksın.
- 4 Eteğine/Nimetlerine elin eriştiğini farzedelim fakat yine de bekası yoktur. Zira şu hızlıca geçip giden gençlik zamanını ne yapacaksın?
- 5 Ey Hamdullâh, iki el ile kurtuluş eteğine sarıl. Zira şu ayarı bozuk paraya benzeyen sevabı ne yapacaksın.

XVI.

- 1 Katıksız şarabın kabarcıkları içerisinde ferah dolu olsa da ihtisabı³⁸² içerisindeyken ne fayda vardır.
- 2 Tatlılığı, acı gözyaşı ile bulur yoksa bu meclisin kebabı/yanığı içerisinde lezzet mi vardır.
- 3 Feleğin dokuz kubbesi içerisinde bin kere sözün değerini anlama derdinin ilacı arandı fakat (ne yazık ki) bulunamadı.
- 4 Şu mutribin rebap nağmeleri içerisinde inleme nağmem olsaydı sevgiliye tesir ederdi.

³⁸² Şerîata ve örfe göre hareket etmeyenleri cezâlandırmakla görevli teşkilât, belediye görevini yapan kuruluş, hisbe anlamının yanında “sevabını Allah’tan ummak” anlamı da mevcuttur. İlhan Ayverdi, a.g.e., s. 1367.

5 Ĥarābdır dil-i şūrīde-ḥāl-i Ĥamdullāh
Velī güher bulunur ol ḥarābī içinde

- 5 Hamdullâh'ın perişan halde olan gönlü haraptır; ama o haraplık içerisinde mücevher bulunur.

MESNEVİ

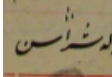
1

fe'îlâtün mefâ'îlün fe'îlün

- [28b] 1 Ey kerîmü'ş-şiyem veliyy-i ni'am
Cûdı reşk-i mekârim-i Hâtem
- 2 Sensin ol mültecâ-yı Ma'n-ı hîşâl
Himmetiñ şâhrâh-ı maqşada dâl
- 3 Tesliyet-bağş olan kulûba hemân
Sensin ey dest-gîr-i pâmâlân
- 4 Münhaşırdır saña qadir bilmek
Ma'rifetmendiñ eşkini silmek
- 5 Yine râcih yanında qadr-i hüner
Olsa mücib hayâtı lü'lü-i ter
- 6 Hâ'ib-i iltifâtıñ olduğı dem
°Älem-i âher oldu bu °âlem
- 7 Ma'rifet gâyet ile buldu kesâd
Nideyim bu zamân zamân-ı fesâd
- 8 Ye's ü hirmânda şimdi ehl-i °ulûm
Belki müstağrağ-ı bihâr-ı gumûm
- 9 Olsa sâ'irde de °atâ farazâ
Müstehıkkâ değıl yine kaç°â
- 10 Bu mağalde sözü edip itmâm
Kışşaya bunda verelim encâm

- 1 Cömertliği Hâtem'in cömertliğini kışkandıran ey cömert yaratılışlı ve nimetlerimize vesile olan...
- 2 O güzel huylar Ma'n'ının sığınağı sensin. Senin himmetin, maksad yolunda kılavuzdur.
- 3 Ey perişan halde olanların yardımcısı, kalplere anında teselli veren sensin.
- 4 Takdir etmek, marifetli kişinin gözyaşını silmek (ancak) sana mahsustur.
- 5 Taze inci hayat için çok büyük bir öneme sahip olsa da senin yanında yine de değerli olan hünerdir.
- 6 İltifatının mahrumu olduğu an bu dünya başka bir dünya oldu.
- 7 Ne yapayım, bu zaman fesat zamanı olduğu için marifet neredeyse yok oldu.
- 8 İlim ehli olanlar şimdi ümitsizlik ve nasipsizlik içerisinde hatta gamlar denizine batmış bir vaziyette(dir).
- 9 Farzedelim ki cömert biri bulunsa o da asla hak edenine vermez.
- 10 Burada sözü tamamlayıp hikâyeye son verelim.

- 11 Şoñu yāve olup olur ھاټاری
Varaḳ-ı dīgeriñ tamām yeri
- 12 Seni dil-ḥāhiñ üzre ede bekām
Luṭfu ile cenāb-ı Rabbü’l-enām
- 13 Olasın devlet ile saḡ u esen
Emriñiñ tābi’i ola şer-eken³⁸³
- 14 Dāverā ‘arż-ı ḥālimi gūş et
Baḥr-i iḥsānıñ[ı]³⁸⁴ hemān cūş et
- 15 Dād dest-i sipihr-i cābir’den
Sa’yim ‘add eyledi kebā’irden
- 16 Ya’nī sa’y-i ‘ulūma himmetimi
Cünḥa fehm etdi tutdu tōhmetimi
- 17 Baña bir rütbe gūşmāl etdi
Ele sehli baña muḥāl etdi
- 18 Müşt-i saḡtı ḥavāle etdi hemān
Ser-i ümniyyeme çü gürz-i girān
- 19 Dest-i reddiyle rūzgār-ı ‘anūd
Rūy-ı ümmīdi etdi sürḥ ü kebūd
- 20 Hīç göz açmağa vermedi ruḥşat
Sille-i cevri kıllet u şiddet
- 21 Yine ḥoş ḥasbiḥāl oldu baña
Bu ḥoş-āyende beyt-i müsteşnā

³⁸³ Yazmada bu şekilde “şer-esen” gibi yazılmış olan bu ifade muhtevaya uygun olmaması hasebiyle “şer-eken” şeklinde tamir edilmiştir. Üzerinde bulunan üç noktadan da anlaşılıyor ki müstensih de burada bir yanlışlık olduğuna işaret etmektedir.

³⁸⁴ Yazmada “iḥsānıñ” yazılmış olsa da “ın” ekinin genetif olması hasebiyle “iḥsānıñ” şeklinde tamir edilmiştir.

- 11 (Aksi halde) diğ er varağın tamamı ya da temmet b l m  boş s zlerle dolar ve bu da hoş olmaz.
- 12 B t n yaratılmışların Rabbi, ihsanı ile seni maksadına eriştirsin.
- 13 Devlet (mutluluk, g    ve kudret) ile sağ salim olasın. şer eken bile senin emrine tabi olsun.
- 14 Ey padişahım, arzuhalimi dinleyip anında c mertlik denizini coştur.
- 15 Cebreden feleğın elinden bıktım usandım.  alışıp  abalamamı b y k g nahlardan saydı.
- 16 Yani, ilme olan gayretimi cezası verilmesi gereken bir su  olarak g r p t hmet altında bıraktı.
- 17 Bana  yle bir ikazda bulundu ki başkalarına kolay olanı bana imk nsızlaştırdı.
- 18 Anında  midimin başına ağır bir g rz gibi sert bir yumruk indirdi.
- 19 İnat ı r zg r (felek), reddetme eliyle  mit y z n  morarttı.
- 20 Kıtlık zulm n n/maddi sıkıntıların tokadı hi bir şekilde g z a maya izin vermedi.
- 21 Bu hoşa giden m stesna beyit benim i in g zel bir hasbıhal oldu.

- 22 Hiç bir kimse etmemiş ise de
Böyle vādīye gitmemiş ise de
- 23 Yazarım ben bu beyt-i ra'cnāyı
Ki ifāde eder o ma'cnāyı
- 24 *Temattu'ī ki men ez-ḥalk der-cihān-dārem*
Hemān cefā-yı peder būd u sille-i üstād
- 25 Dehr-i dūn aldı cümle a'vānım
Bī-kesim merḥametlü sulṭānım
- 26 Reh-neverd-i felāket u miḥenem
Bu 'aceb kim ḡarīb der-vaṭanem
- 27 Kays-ı nā-kāma iktidā edeyim
Başım alup da bir yaña gideyim
- 28 Çıkayım bāri kūh u şahrāya
Ola meçhūl ḥālim a'dāya
- 29 Himmetiñle biraz gezip tozayım
Feleke ben de bir tokat bozayım
- 30 Ḥāşalillāh ey kerem kāmı
“Bozma”dan kaşd-ı bende-i cānī
- 31 Bilür Allāh deḡil niṣāma ḥalel
Dile ancak ta'ayyüş oldu emel
- 32 Geçirirsem bu resme eyyāmı
Def' edem bilki dilden ālāmı

- 22 Hiç kimse yapmamışsa ve böyle bir vadiye gitmemişse de...
- 23 Ben o (kimsenin yazmadığı) manayı ifade eden bu güzel beyiti yazarım.
- 24 Şu dünya halkından elde ettiğim tek kazancım, babamın eziyeti ve hocanın tokadı oldu.
- 25 Ey merhametli sultanım, alçak felek bütün yakınlarımı aldığından kimsesizim.
- 26 Felaket ve sıkıntılar yolcusuyum. Şu tuhaflığa bakın ki öz yurdumda garibim.
- 27 Nasibine eremeyen Kays'ı örnek alıp ona tabi olayım. Başımı alıp da bir yerlere gideyim.
- 28 Öyleyse halimin düşmanlar tarafından bilinmemesi için dağa çıkıp çöle gideyim.
- 29 İhsanın ile biraz gezip tozayım. Feleğe ben de bir tokat vurayım.
- 30-31 Ey cömertlik ocağı, beni yanlış anlama, zira Allah bu canı kulunun “bozma”dan kastının düzene halel getirmeyeceğini, buradaki amacın yalnızca gönüldeki maişet derdi olduğunu bilir.
- 32 Günleri bu şekilde geçirir isem bilki gönülden dertleri def ederim.

- 33 Bermekî-ḥaṣletā kerem-kārā
Ḥāmede arz-ı ḥāle yok yārā
- 34 Bu perīṣān kelām ola maʿzūr
Bende zīrā o rütbe ʿacz u kuṣūr
- 35 Değilim öyle lutfā ben ṣāyān
Bilirim ḥaddim ey yem-i iḥsān
- 36 Kōmadı ḥālīme muṣāyākalar
Bī-edeblikde eyledi muṣṭar
- 37 Ḥālīmī bilseñ ey kerem-pīṣe
Eylemezdim cihānda endīṣe
- 38 Raḥmīña ġāyet ile mağrūrūm
Bu ecilden ferīḥ u mesrūrūm
- 39 Merḥamet cūṣ eder ise sende
Ġam değil hīç eṣer kōmaz bende
- 40 İş hemān kaldı raḥm u ṣefḳatiñe
Yem gibi bir ḥurūṣ-ı reʿfetiñe
- 41 Bende yok zerre deñlū istiʿdād
Sen yine raḥm et ey kerem-muʿtād
- 42 Oldu rū-māl-i berterīn dergāh
Bende-i kemterīn Ḥamdullāh

- 33 Ey Bermekî huylu cömertlik sahibi (padişahım), kalemde halimi arz edecek güç, kuvvet yoktur.
- 34 O derece yeteneksiz ve eksik olduğum için bu perişan söz (şiiir) mazur görülsün.
- 35 Ey ihsan denizi, ben öyle bir lütfa layık değilim. (Bu yüzden) Haddimi bilirim.
- 36 Darlıklar, sıkıntılar (perişan) halimi bırakmadığından (beni) edepsizlik yapmaya mecbur bıraktı.
- 37 Ey her işinde cömert davranan, halimi bilseydin cihanda endişe hissetmezdim.
- 38 Merhametine son derece güvendiğimden gururlu ve sevinçliyim.
- 39 Sende merhamet coşup taşarsa bende değil gam bir iz bile bırakmaz.
- 40 İş artık senin merhamet ve şefkatine, deniz gibi olan esirgemenin coşmasına kaldı.
- 41 Ey cömertliği alışkanlık haline getirmiş, bende zerre kadar kabiliyet olmasa da sen yine de bana merhamet et.
- 42 (Bu vesile ile) Çok aciz/hakir kullardan biri olan Hamdullâh, en yüce dergâhın yüz süreni oldu.

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- [45b] 1 Ol nedir kim duḡter-i nevrestedir³⁸⁵
Cāme ḡat ḡat eḡnine ṡāyestedir
- 2 Buldu onuñla nümāyiṡ ḡülsitān
Ansız olmaz ḡāṡılı her bōstān
- 3 Cismi üstünde ḡöricek ḡāller
ṡanırım nokṡa dōkmüş³⁸⁶ remmāller
- 4 Ḡāḡ kıızıl nār dānesi gibi yüzü
Ḡāḡice olur ama kül öksüzü
- 5 Her ḡaçan kim ol kemālini bulur
Ḡalk ile dendān dendāne girür
- 6 Bilmek isterseñ onuñ dībācesin
Düzedur (?) süd ḡuzusu ferrācesin
- 7 Ol ṡeker-leb ḡüş edince pendimi
Ḡüiyā ṡandım Mısırlı kendimi

DİĞER NAZIM BİÇİMLERİ**mef'ülü fā'ilātü mef'ülü fā'ilün**

- [45a] 1 Mecnün nigāḡ ber-dil-i ḡod kerd ü ḡāl kerd
Pindārem ān ki maḡmil-i Leylī ḡayāl kerd
- 2 Mecnün be-püşṡ-i kūḡ nigeḡ kerd ü ḡāl kerd
Divāne bīn ki nāḡa-i Leylī ḡayāl kerd

³⁸⁵ Metinde “Ol nedir kim bir duḡter-i nevrestedir” şeklinde geṡen mısradā “bir” kelimesi vezni bozduḡundan metne dahil edilmemiṡtir.

³⁸⁶ Bu kelime vezne halel getirse de mana bakımından uygun ḡörünmektedir.

- 1 Genç bir kız olup sırtına kat kat elbiselerin layık olduğu o (şey/kişi) nedir/kimdir?
- 2 Gül bahçesi onunla gösteriş buldu. Velhasıl hiçbir bostan onsuz olmaz.
- 3 Bedeni/yüzü üstünde benlerini görünce remilcilerin nokta döktüğünü zannederim.
- 4 Bazen kızıl ateş tanesi gibi olan yüzü bazı kere anası babası olmayan çocuklar gibi olur.
- 5 Ne zaman ki o kemalini bulsa boğaz ile dişler birbirine girer.
- 6 Onun dibacesini öğrenmek istersen süt kuzusu feracesini süslemeye/nazmetmeye başla.
- 7 O tatlı dilli, öğüdümü dinleyince kendimi sanki Mısır'lı zannettim.
- 1 Mecnun kendi gönlüne bir bakış atınca şaşkına döndü; zannımca o anda Leyla'nın mahmelini hayal etti.
- 2 Mecnun, dağın arkasına bir bakış atıp şaşkına döndü; deliye bakın ki (bu görüntü) ona Leyla'nın devesini hatırlattı.

- 3 Mecnūn çü dīd zīb-i hıyābān u hāl kerd
Dāru'z-zifāf-ı dilkeş-i Leylī hayāl kerd
- 4 Mecnūn be-ḳayd-ı ẖıṣ nıgeh kerd ü hāl kerd
Müşkīn-tāb-ı ḳākül-i Leylī hayāl kerd

mefāʿılün mefāʿılün feʿılün

- [43b] 1 O gün şādım ki yār ağlar benim-çün
Cihān bī-iḥtiyār ağlar benim-çün
Belī şimdi de dār ağlar benim-çün
Eder çok āh u zār ağlar benim-çün
- 2 Edip bahtım ile ol ittifāḳı
Harāb etdi beni yāre nifāḳı
Peşīmān şimdi ṭabʿ-ı pür-şikāḳı
Raḳīb-i nā-bekār ağlar benim-çün
- 3 Olur mu hīç derd bundan ziyāde
Ki āvāzım bir ucu yerde biri semāda³⁸⁷
Külüngüñ diñle feryādın hevāda
Göçer ağlar ḳonar ağlar benim-çün
- 4 Edip gül-geşt-i deşt-i kūh u hāmūn
Mezāḳın eylemiş icrā hemīdūn
Bilip noḳşānın ʿāşıklıkda Mecnūn
Ḥacīl ü şermsār ağlar benim-çün

³⁸⁷ Son tefile vezin gereği fazla olsa da mana açısından mısraı tamamlamaktadır.

- 3 Mecnun, iki tarafı ağaçlı olan yolun süsünü görünce, Leyla'nın gönlü cezbeden zifaf odasını hayal edip şaşkına döndü.
- 4 Mecnun, (ayaklarını bağlayan) kendi bağına bir bakış atınca Leyla'nın siyah kıvrımlı kâkülünü hayal edip deliye döndü.
- 1 Sevgilinin benim için ağladığı o gün cihan bile istemsizce benim için ağladığından mutluyum. Evet, şimdi de benim için darağacı çok fazla ah ve feryat ederek ağlar.
- 2 Bahtım ile o (rakibin) el birliği edip sevgiliyle arama nifak sokması beni harap etti. İhtilafla dolu olan yaratılışı şimdi pişman olduğundan benim halime hayırsız rakip bile ağlar.
- 3 Feryadımın bir ucu yerde biri gökte iken bundan daha fazla dert hiç olur mu? Havadaki kazmanın feryadını dinle. Benim için göçer de konar da ağlar.
- 4 Dağ, ova ve çöllerde gezip her zaman zevkini icra eden Mecnun âşıklıkta eksikliğini anlayıp mahcup bir şekilde benim için ağlar.

5 Edip mâtemle eşki kūha rīzān
Bütün şahrālar oldu cāy-ı tūfān
Edip murgān eşcār üzre efgān
Çemende cūy-bār ağlar benim-çün

6 Şaçıp āteş felek de nāle eyler
Seḥāb-ı nev-behār ağlar benim-çün
Ki pervāne vü bülbul ıztırārī
Gece gündüz yanar ağlar benim-çün

mefʿülü fāʿilātü mefāʿlū fāʿilün

[45b] Īn şūret āşikāre hemī gūyed īn suḥen
Merd-i ḥudā be-çüb tūvān best şīr-rā

mefʿülü fāʿilātün mefʿülü fāʿilātün

[45b] Baḥt-ı bürehne emrā mī bāyed ez-ḳabāyī
Bālā-ter ez-siyāhī reng-i diğer ne-bāşed

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[45b] Lāyık ancak bu behīn maṭbūʿ zībā-meşrebe
ʿĀrif ü dānā-dile her zāt-ı nīkū-meşrebe

fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[45b] Saʿd ola lāyık bu zībā meşrebe
Dest-i İbrāhīm-i nāzik-meşrebe

- 5 Gözyaşını matemle dağa döktüğünden bütün çöller tufan yeri oldu.
Kuşlar ağaçlar üzerinde feryad edince çemendeki akarsu benim için ağlar.
- 6 Felek de ateş saçıp inerken ilkbahar bulutu benim için ağlar. Kelebek ve mum çaresiz bir şekilde gece gündüz benim için ağlarlar.

Bu söz herkesin söylediği bilinen bir sözdür: “Kendini Allah yoluna adanmış evliya, değneğiyle aslanı (dahi) bağlayabilir.”

Çıplak bahtıma bir kaftan gerekiyor. Hiçbir renk siyahtan daha yüce (uygun) olamaz.

Bu çok beğenilen matbu (şiiir) ancak, güzel yaratılışlılara, ariflere ve her güzel huylu kişiye layıktır.

Bu güzel yaratılışa, zarif yaratılışlı İbrahim’in eline bahtiyarlık layıktır.

Re'isü'l-Küttâb Râşid Efendi'ye İnşâ Buyurdukları Maṭla'cdır

müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

[44b] Tehdi'l-merākib fi'l-bihār murāsiyen ve mürşiden
İn ķārenet sükkānehā fihā re'isen rāşiden

Serāy-ı Hümāyunda Kūbbe Oṭasına

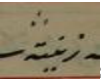
fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[45a] Kūbbe ota zeynine³⁸⁸ sābāş kim reşk eyledi
Ṭāķ-ı kısır[ā] şöyle dursun āsumānıñ kūnbedi

Hazīne Oṭasına

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

[45a] 1 Hūriyān-ı cennete izn olsa da seyr etseler
Her biri zīb-i ḥarīm-i cennetiñ 'aynı bulur
2 Zīnet-i 'işmet-sarāy-ı şeh ne olmuş ne olur
Dem-be-dem zīrā ki *lā 'aynun re'et*³⁸⁹ den dem urur

³⁸⁸ Yazmada şeklinde olan bu ifade “zeynine” şeklinde tamir edilmiştir.

³⁸⁹ Hadis-i Şerif'den mülhemdir: “Mâ lâ aynün raet ve lâ üzünün semiat ve lâ hatara ala kalbi beşer”, “Gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir beşerin aklından bile geçirmediği”.

Reisülküttab Raşid Efendi İçin Yazılan Matla'dır

İçerisinde raşid/Râşid bir lider bulunursa gemiler denizlerde rotasına uygun olarak yol alıp demir atarlar.

Saraydaki Kubbe Odasına

Kısra'nın muhteşem sarayı şöyle dursun gökyüzünün kubbesini bile kıskandıran kubbe odanın süsüne bravo.

Hazine Odasına

- 1 Cennet hurilerinin izni olup da (hazine odasını) seyr etselerdi her biri bu odayı cennet hareminin süsünün aynısı olarak bulurlardı.
- 2 Padişahın günahsızlık sarayının süsü (gibi) ne olmuş ne de olacaktır. Çünkü bu zinet her an "hiçbir göz görmedi" sözünü söyleyip durur.

[46b] Es'ad Efendi-zāde Meḥmed Şerîf Efendi Ḥazretlerine Verilen Şüret-i 'Arz-ı ḥāldir

Bismillāhirrahmānirrahīm

Selāmullāhi 'alā men bi-yedihi'l-ġavīṣū, innehū mimmā en yūġīṣe ev edāmeḥullāhu fī destihi's-semiyyi bi-cāhi semiyyihi'n-nebiyyi, bi-kemāli't-tevfīki fī-küllil'-umūri me'tteşale bihā mūrūrū'd-duhūri ve kürūri'l-a'vāmi ve'ş-şuhūri, yā 'Ummāne'l-keremi ve Nu'māne'l-'ilmi ve Lokmāne'l-ḥikemi, ve yā men bi'l-keremi keffāhū, keffāhullāhū aḥcele'l-yemmi ve'd-diyemi, yestedī min 'ināyetikūm, hāze't-teymū'l-ma'ībū bi'l-yūtmī'llezī yetimmū mā yetemennāhū bi'l-'afvi, en teşfaḥū 'anhū 'inde taḳlībi varaḳi şuḥufin ḥavet mā seyahḳīhi min ḥaberin āġrabe min ma'ne's-seyfi's-süreycī ve a'cebe mimmā yūġrā ilā Ebī Zeydin es-Serūcī, ve hüve lemmā ebbede'd-dehrū kısmetehū'l-verā ve reşede terekenī evvele min beyzatihi'l-beledi ve ebbede'z-zemānū ileyye bi-baṭşı'l-eleddi, ḥattā ḥiltū ennī *lem ūled*,³⁹⁰ fe-şevet kebdī nārū'l-vebed fī tennūri'l-kebed, ve aḥrakat irretū'l-kemed, ḥattā kāne'l-cesedū enḥale min *ḥablin min mesed*³⁹¹ ve nüssitū min beyni enbā'i'z-zemāni ve lā nisyāni'l-vefā'i beyne'l-ḥillāni [47a] ve leyte şirī enne baḥti'l-ma'kūsi ve necmi'l-menḥūsi, hel hūmā fī'l-ihmāli ev şadare küllen minhūmā ḥalefetun en lā yelmeḥānī mede'd-dehri ve in leṭametnī emvācū'l-ḳahri. Ve külemā da'avtuhūm ile'l-vifāki, sehven, rühūden bi'l-irhāki mā-zādū fīmā fa'alūhu ḥavran. Fe lem yezidhūm du'āi vefḳa nuṭḳatihi illā cevren. Fe mā baḳiye lī ille'ş-şabru le'l-cebrū. *Ve ilallāhi tefvīzū'l*³⁹²-emri.³⁹³ Le't-ṭamrū. *Ve 'aleyhi fe'l-yetevekkeli'l-mütevekkilūn*.³⁹⁴ Rāciyen ve nāciyen bi-Allāhūmme ic'alnā mine'llezīne şaberū ve 'alā Rabbihim *yetevekkilūn*.³⁹⁵ Ve min şemme ezabtū 'alā nibālin nebelenī bihā raybū'l-menūn.³⁹⁶ Ba'de en semme nişālehā li-yüzīḥa fī'l-'azmi raybe'l-menūn.³⁹⁷ Müteveḳḳi'an muḥarmiden bi-zālike'n-nüblete mina'llāhi yevme lā-yenfe'u fīhi mālūn ve lā benūn.³⁹⁸ Li-enne'l-izbā'e 'ale'l-kerībeti mine'z-zehādeti. *Ve ennellāhe te'ālā 'ālimū'l-ġaybi ve'ş-şehādeti*.³⁹⁹ Ve ḳarībūn min ḥāzā mā yūḳāl. Ve leḳad ecāde men ḳāle ve hüve. Fe'l-hurrū men in ḳaziyet 'aynuhū aḥfā ḳazā cefneyhi 'an nāzirīhi. Lākinne'l-ġumūme ġaşıyetnī bi'l-hücūmi. Ġibbe mā elcemtū bi-

³⁹⁰ İhlās Sûresi 3. ayetten mülhemdir.

³⁹¹ Tebbet Sûresinden mülhemdir.

³⁹² Yazmada "tefvîz" olarak yazılmışsa da ayetten mülhem olması hasebiyle "tefvîz" şeklinde tamir edilmiştir.

³⁹³ Mü'min 40/44.

³⁹⁴ Yûsuf 12/67.

³⁹⁵ Nahl 16/42, Ankebût 29/59.

³⁹⁶ Tûr 52/30.

³⁹⁷ Tûr 52/30.

³⁹⁸ Şuarâ 26/88.

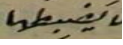
³⁹⁹ "O, görüleni de görülmeyeni de bilir" meâlindeki bu ayet Kur'ân-ı Kerîm'in birçok sûresinde geçmektedir: En'âm 6/73, Tevbe 9/94, Tevbe 9/105, Ra'd 13/9, Mü'minûn 23/92, Secde 32/6, Zümer 39/46, Haşr 59/22, Cum'a 62/8, Teġâbun 64/18.

licāmi'l-vücūmi. Ve şālet °aleyye el-°usretü bi-naḥbihā. *Ve zākat °aleyye 'l-°arzu bi-raḥbihā*⁴⁰⁰ ilā en inkeşefe mā fi'ş-şudūri. Ve ibtedere ke'l-mişli en yedüre bi-ḥaysü lā yeẓbiṭuhā⁴⁰¹ el-esrārü. Ve lā yuḡaṭṭihā el-estārü. Ve beynemā etefekḳadü'l-merci'a ve etehavḳalü ve esterci'ü nācetnī nefsi. Ve kāne yevmī eşedde bü'sen min emsī bi-ennehü ilāme tü'zīnī bi-ıṣrārike ve ḥattāme tü'azzibünī bi-ıẓrārike. E-tahsebü [47b] enne leke eben keffeleke ve eydiye'l-aḡyāri ḳad āne en teküffe leke. Em tezunnü enneke in ḳara'te bābe'r-recāi ev cenaḥte ilā zıllili'l-ilticā'i yestekbilke el-ḥirmānū ve telḥaḳ fīmā seravtehu bi-men māne. Ve bi-hāze'ş-şumti ḥayyāke'llāhu ve beyyāke. Lā teṭma' ḳaṣde'l-emeli iyyāke. Fe-inne'd-dehre leke bi'n-nef'i nādin. Ve me'l-ḥayrū illā bi-terki'l-°inādi. Elem tesma' eşdaḳa'l-maḳālī. Ve lillāhi derru men ḳāle ve hüve. Fe-inne'l-ümme lem-türzi' şabiyyen

°Ale'l-işfāḳi mā sekete'l-ḡulāmü⁴⁰²

Fe hel leke işḡā'ü mā ulḳiye ileyke mine'l-kelāmi. Li-teküne ferihān bi-münte'en mine'l-ālāmi. *Ve hel edüllüke °alā ticāretin tüncike min °azābin elīm.*⁴⁰³ Ev eḥdike °alā şırāṭin müstaḳīm.⁴⁰⁴ İlem ennehü ḳile mine'l-aḥbāri ve °udde mine'l-aşāri, men te'azzere °aleyhi'r-rızḳu fe-°aleyhi bi'l-°ummāni. Ve mā hüve fi hāze'z-zemāni illā bābün kehfün li-ülü'l-elbābi lā yedrī men yelteci ileyhi me'l-ḥusrānū ve le't-tebābü. Men ḥāzehü, elḳāhu mefāzetan ve men recā fihi necā mimmā fihi. Ve küllü men sāḥe eḳṭāre'l-ḥācāti ve cābe. Cezeme bi-enne fihi'd-du'ā'e mücābün. Beyde ennehü ke-enne'l-medāmi'a fihi nehrün sā'ilün. Ve mā fihi nehrü sā'ilin. Ve men māle ileyhi mā'ilün. Len yehūmehu ebeden ḥā'ilün. Ve lā yaḥībe erebü men tāha izā etāha. Ve lā yerā ḥaybete'r-recā'i bihi men cā'e. *Ḳultü yā eyyühe'n-nefsü'l-muṭma'innetü.*⁴⁰⁵ Ḳad erḥaytü leki külle'l-e'innete. İh, fe-eyne mā vaşafṭihi ḳülṭhi. İllā ennī nāşedtüki billāhi en lā tükellimīnī bi-zürin. [48a] Ve lā tudillīnī *bi-ḡurūrin.*⁴⁰⁶ Ḳālet ve'llezi ce'ale'ş-şıdḳa sebeben li'l-emāni. Ve ḥaṭara el-meyne fi külli'l-edyāni. İnnī lā eḳūlu ille'l-ḥaḳḳa. Ve mā hüve bi'l-istimā'ci eḥaḳḳu. Fe'stemi' mā netlü °aleyke mine'l-enbā'i ve lā türdifhü ile'l-hebā'i. elā ve hüve bābü veliyyi'n-ni'ami. Ḳultü inne ve ne'am. Li-enne şāḥibehü'l-kerīme. *El-kerīme 'bne'l-kerīmi 'bni'l-kerīm.*⁴⁰⁷ Men laḥāza iḳbālehü ve ciddehü. Vecedehü ve ebāhü ve ceddehü fāzilen °alā ḳāṭibeti'l-ḳurūmi. Min ḥıyāri'l-°Arabi ve'l-°Acemi

⁴⁰⁰ Tevbe Sûresi 9/25, 118 “Yeryüzü, bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmişti.” meâlindeki âyetlerden mülhemdir.

⁴⁰¹ Yazmada şeklinde imla edilmişse de “yeẓbiṭuhā” olarak tamir edilmiştir.

⁴⁰² Bahr-i vâfirden bir şiir.

⁴⁰³ Saff 61/10.

⁴⁰⁴ Mülk 67/22.

⁴⁰⁵ Fecr 89/27.

⁴⁰⁶ Âraf Sûresi 7/22 “fe-dellâhümâ bi-gurūrin” ayetinden mülhemdir.

⁴⁰⁷ Hadîs-i Şerîf.

ve'r-Rūmi. Lev şāhedehū hayyū Ṭayyin le-şehide ʿalā enne'l-Ḥātime hayyūn. Ve lev nāle rūtbete tesvīdi fūtyāhū meşāyīhū'l-Buḥārā le-kefā lehūm ʿizzen ve fiḥārā. Ve lev vecede'd-dehriyyu fī-meclisi rivāyetihī li'l-āşāri fe-lā cereme yūslimū. Fe-yā le'l-ʿacebi lev-kānā fīhī keyfe yekūnū el-Buḥāriyyū ve'l-Müslimū. Ve lev iʿtaraže ʿalā ʿallāmeti Zemaḥşeri le-teḥayyele yevmehū yevme'l-maḥşeri. Yūbdī ʿulūvvū ğurefī kemālihī kuşūra'bni'l-Kemālī. Ve yūrvā mehābete celāleti'l-Üsyūṭiyyi ve'l-Mevlā Celāl. Lā şekke en lev edreke ʿaşrehū le-sāre'l-ḥüsnū ileyhī mine'l-Başrati. Ve lemmā edde fī'l-teşebbuhī bi-zühdihi ve hemme. Künniye İbrāhīmū bi-ibni'l-Edheme. Saʿdūn yetesaʿadu bi-kevkebihi es-Saʿdū't-Taftāzānī. Şerīfūn yeteşerrefū bi-zātihī eş-Şerīfū'l-Cürcānī. Yerāʿatū berāʿatihī ʿalā belāġati'l-ʿutbiyyi. Muḫaddemūn bi't-taḫaddūmi er-Rutbī. Ve ini'ctemaʿū fī ahdihi ʿuẓamāʿu men mezā le-ḥakeme bi-feḥāmetihī küllun minhūm ve ẓazā. Ve lev cādelehūm bi'l-mevʿiẓeti'l-ḥaseneti beyne'l-cemʿi, *terā aʿyenehūm tefīzū mine'd-demʿi*.⁴⁰⁸ Ve eyyū mesʿeletin cevābuhā bi-ḫalemihi muḥarraretūn, fe'r-riḫābū hūnālike ḫatmen muḥarretun. Midādū iḥsānihī fī-iḫyā'il-[48b] mevāti yuẓāhī messe māʿin. Ve sūmūvvū şānihī bi-aʿle't-tenşīdi yūnādī me's-semāʿū.

Ve ene el-miskīnū'l-müstekinū ke'z-ẓamīri'l-müstekinni ūzmirtū fī zāviyeti'l-ḥumūli. Min eyne ilā ʿatabetihī'l-ʿulyā el-vusūlu. Eve mā taʿlemīne enne men yectedī min müddetihī lā yehtedī ilā süddetihī. Elā men behere fī'l-ʿulūmi ve mehere. Ev şaʿure'l-ḫarīza ve şehere. Ev men kāne mimmen yükremū bi-ābāʿihī'l-kirāmi reʿfeten li-eytāmi'l-ʿulemāʿi el-aʿlāmi. Ve mişlī el-beyyū ke-heyyi'bni beyyin.⁴⁰⁹ Li-ennī mā uḫşītū min ẓevi'n-nesebi. Ve mā ūtītū illā ḫalīlen mine'l-ʿilmi ve'l-edebi. Ve hel yukşadu *bi-biẓāʿatin müzcātin*⁴¹⁰ ilā ḫazreti ẓī cāhi. Lā siyyemā hüve muḫāṭun bi'r-ricālī. Ve hūm bureʿāʿu min en yukāle fī ḫaḫḫihim humu'r-ricālu naḫnū'r-ricāl. Fe meni'l-feṭīmetū fī-sūḫi'r-ricālī. Ve lem eku maʿāẓallāhi bi-şıfri'rāḫati. Mimmeni'ktesebe bi'l-veḫāḫati. Ve ḫīne intehā ilā hūnā ḫavli ve lem efḫahhū hel hüve ʿaleyye ev lī. Fe-izen hiye heʿheʿet bi'l-izdirāʿi ve tekedkedet ve tezebbeʿat lī ve tezennedet. Fe-ḫālet Yā hāzā mā hāzā men hüve iḫbisi'l-maḥmūmi. Enne hüve illā hezeyānū'l-maḥmūmi. Bi'se'l-fehmū fehmūke. Ve eyyāne yaḫrubū mine'l-eẓāti sehmūke. Ve le'in süllime enneke selimti mine'l-cehāleti ve şemilti'l-ʿulūme ke'l-hāleti fe lā ḫācete ileyke bi-ḫāleti. İz lā maʿnā li-iḫtiyāci'l-yemmi ilā dürretin. Ve iftiḫāri's-şemsi ilā zerretin. Belā innemā huve min vesāvisi'l-vesvāsi. *Elleẓī yūvesvisū fī şudūri'n-nāsi*.⁴¹¹ *Fe'steʿiẓ billāhi mine's-şeyṭāni'r-*

⁴⁰⁸ Māide 5/83.

⁴⁰⁹ Heyyin bin beyyin: Nesebi belli olmayan kimse.

⁴¹⁰ Yūsuf 12/88.

⁴¹¹ Nās 114/5.

*racīm.*⁴¹² *Ve tevekkel ‘ale’l-‘azīzi’r-raḥīm.*⁴¹³ [49a] ve kum lā mehle vallāhi leki minnī ve lā ḥalāṣ ve lāte ḥīne menāṣin.⁴¹⁴ Ve’ mṣī ‘alā vecedin esra‘a min ṭarfeti’l-‘ayni ve va‘deti’ d-deyni. Ve izā vaṣalte ileyhi ve velecte ‘aleyhi. *Fe kul yā eyyūhe’l-‘azīzū messenā ve ehlene’l-ḡurru.*⁴¹⁵ Fe in lem ta‘ṭif ‘aleyye bi-felzin fe meni’l-ḡurru. Ve ṭisū in‘āmike meṣḥūnūn bi’l-ā’isi fe inneke ente’l-müte’āyis ellezī izā ‘āde men yestemniḥu min seybike ev yestemiḥu min ceybike. ‘Āde ve hüve yefterrū mine’l-ḡāni‘i ve’l-mu‘terri.⁴¹⁶ Fe-heb lī ‘iṣeten rāziyeten.⁴¹⁷ Fe terḡuṣu min rünā‘i enāṣīdihā ervāḥu’l-küremā‘i rāziyeten. Ve in em‘ane ileyhā Ma‘nū bin Zā‘ideten. ve’l-yecid ‘alā mā teḡasserahu mine’l-mekārimi zā‘ideten. Fehā ene ve hiye me‘a İstebaḡne’l-bābe ḡayfen ṭama‘an.⁴¹⁸ Ve’ḡraṣ ḡavlehü te‘ālā li-yünfiḡ zu sa‘atin min sa‘atihi. *Ve men ḡudire ‘aleyhi rızḡuhu. Fe’l-yünfiḡ mimmā ātāḡu’llāḡu lā yūkellifu’llāḡu nefsen illā mā ātāḡa se-yec‘alū’llāḡu ba‘de ‘usrin yūsra.*⁴¹⁹ Ve ḡazāri mine’t-tezebzūbi ḡazārin. Fe lā yeczīke ba‘du’l-i‘tizāri. Hāzā mā cerā beynenā mine’s-sārri ve zıkrūḡu mārri. Ve yā esefā ‘alā mā ṣāra. *Fe’tebirū yā uli’l-ebṣāri.*⁴²⁰ Eḡūlu hāze’l-ḡavle cehran lā hemsen. Bu‘den li’l-vaḡdeti ve laḡsen. Fe inneḡu mā ebse‘enī ‘alā hāze’s-sū‘i. İllā bihe’l-besū‘i. *İnne’n-neḡse le-emmāretun bi’s-sū‘i.*⁴²¹ Ve lā ḡarve enne’z-zurre yūfzi ilā ifzā‘i men kāne kemiden. Li-enne mā ḡabuṣe lā yaḡrucu illā nekiden.⁴²² Ve mā tercemtuhü bi-lisānin ‘Arabiyyin mübīn likey yekāde yübīn. Bel li-mülāyemeti’ṣ-ṣerāfeti ve lā li-ḡaṣdi’z-zarāfeti. Ve bi-münāsebeti’s-siyādeti ve lā li-revmi’z-ziyādeti. Fe’l-yüster mā ḡubiṭa bi-ḡavātihi min saḡatātihi ve hefevātihi. Fe lā yūṣamū ḡaṭ‘an fī hāzihi’l-ḡālī [49b] in medde’l-ḡalemü yedeḡu ile’l-intihāli. Li-enne’l-ḡallete ted‘ū ile’s-selleti. *Ve men ‘aḡā ve eslaḡa fe ecrūḡu ‘alellāhi.*⁴²³ Ruḡate ḡarā‘atihi aḡvece’l-‘abīdi ḡamdullāḡ.

Ordū-yı Hümāyundan Serdār-ı Ekrem ḡazretleriniḡ Gönderdiḡi Mektūblarına Teṣekküren irsāl olunan ‘Arz-ı ḡāl ṣüretidir

Südde-i serā-perde-i felek-fersāya ma‘rüz-ı bende-i zerre-sāları oldur ki bi-mennillāhi te‘ālā tevṣīḡ-i mu‘allā-ṣadr ile bi’l-cümle sīne-fıḡārān-ı ḡayret-keṣāna ṣifā-baḡṣā-yı ṣadr olduḡları

⁴¹² Nahl 16/98.

⁴¹³ Ṣu‘arā 26/217.

⁴¹⁴ Sād 38/3.

⁴¹⁵ Yūsuf 12/88.

⁴¹⁶ Hac 22/36

⁴¹⁷ Hāḡka 69/21, Kāri’a 101/7.

⁴¹⁸ “Korkarak ve umarak” meālindeki bu ifāde A’rāf 7/56, Ra’d 13/12, Rüm 30/24, Secde 32/16 āyetlerden mülhemdir.

⁴¹⁹ Talāk 65/7.

⁴²⁰ Haṣr 59/2.

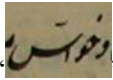
⁴²¹ Yūsuf 12/53.

⁴²² A’rāf 7/58.

⁴²³ Ṣūrā 42/40.

eşnâda ʿillet-i mücibe-i diyânet ve mübâşir-i muḳaddem-i sâbıka-i ʿinâyet ile emr-i tertîb-i edevât-ı deʿavât-ı hayriyyelerinde bâlâ-pervâz-ı ḥad-nâ-şinâsî olarak ḥâk-pây-i veliyyü'n-naʿmânelerine taḳdîm ü irsâle cürʿet olunan tebrîk-nâme-i żarâʿat ve kühen-pâre-i varaḳa-i ʿubûdiyyet ki dest-ḥûş-ı pençe-i sitem-gîr-i rûzgâr-ı zûr-kârdır *Elḥamdülillâhi ʿalâ kemâli keremihî* mânend-i ḥas-pâre-i kemter, deşt-cereyân-ı eşk-i ḥasret ve vesâtet-i vâsiṭa-i fî menni'l-ʿarûzi seyelân-ı dümû-ı melâlet ile nazargâh-ı merâḥim ü eşfâklarından güzër ve sebû-yı reʿfet-cûya imrâr-ı nazâr-ı ʿâtifet-eşer buyurulduğunu ḥâvî bir kıṭʿa kerem-nâme-i sârretü'l-feḥâvîleri ser-i bî-mağz-ı küşte-i mazlûma nüzûl-i nûr gibi bende-i dil-mürde-i ḥazîne ifâza-i ḥayât-ı nev isâle-i zülâl-i ḥubûr-ı nâ-maḥşûr etmekle merreten baʿde'l-uḥrâ bûsîde-i şifâh-ı taḳbîl ve sâyîde-i cibâh-ı tebcîl olunmak merâsimi baʿde't-tekmîl burḳaʿ vü izârından cümleten ʿârî vü bürehne-ten [50a] kılınup mîl-i sürme-i cilâ-baḥşâ-yı nûr-ı başâr-âsâ yegân yegân her satr-ı neşât-âveri hem-ḥâbe-i merdüm-i çeşm-i imʿân ve meʿânî-i enîḳası dervâze-i manzaradan mürûr ile nisbet-âver-i virân-kâḥ-ı idrâk u izʿân olduḳda sekene-i ḥarab-ḥâne-i cism-i zâr-ı şehânet-şîʿârım olan zuʿefâ-yı ḥavâşî-i ḳaddi ve ḥavâşş-ı⁴²⁴ muʿallâ-câh-ı daʿvât-ı hayriyyelerine ḳumâş-ı zerrîn-târ-ı ḥüsn-i zan ve pindâr-ı ʿâlî-ḥazret-i kâmkârdan dühte ḥilʿat-ı ḥâşşü'l-ḥâşş ilbâs buyurulduḳuma zımn-ı tebrîkde gülbang-ı *eḳarrallâhu ʿayneke* ile şavt-ı sâbâşî nûh-tâs-ı sipîhr-i berîne mûmâs edip gerçi ḥıdmet-i duʿâ-yı ḥayırları manşib-ı dîrîn ve ğam-küsâr-ı pîşinem olduḳu câ-yi iştibâh deĝildir lâkin teşrîf-i şerîf-i tavîlû'z-zeyl-i ḥüsn-i zan u iʿtikâd-ı ḳad-kûtâh-ı ʿabd-i nâtüvâna çeşbân olmak mülâbesesiyle küşe-i dâmânı âşinâ-yı leb-i tebhâle-dâr-ı gil ü vaḥl olmak bîmi derd-i cân-ĝâh-ı şamîmi olduḳundan bâr-ı düş-ı çâker-i bî-hûş olmaĝla ten-i bî-tâbı ĝarḳ-ı ʿaraḳ-ı ḥacâlet eylemişdir. Hoş-imdi cenâb-ı Rabbü'l-ʿibâd bülend rûtbetlü ifrât meskenetlü efendimiñ hem-vâre ḥable'l-metîn-i ḥüsn-i iʿtikâdların merbûṭ-ı deʿâ'im-i sedâd etmekle her hâlde bende-ĝân-ı şadâḳat-i ʿtiyâd-ı inḳıyâdına muvaffaḳ edip bu tebehkâr-ı tenûk-şerâb-ı iltifâta daḥi hażm-ı tām ile ihtilâc-ı mizâc-ı ḥod-nedâniden maşûn u ibʿâd ve devletlü efendime istirkâḳ u istiʿbâda liyâḳat u istiʿdâd iḥsân eyleye âmîn.

Fermûde-i ḥudâvend-i kerîm ve sipurde-i [50b] ʿuhde-i ʿabd-i ḳadîm olan daʿvât-ı hayriyye vücûh-ı şelâşe ile farîza-i zimmet-i dâʿî-i müstedîmleridir ki evvelâ kıdem-i ʿubûdiyyet ve sebḳ-i ʿinâyet şâniyen âbyârî-i tevfiḳ-i Bârî ile livâʿ-i İskenderâneleriniñ müşmir şemere-i nuşret olması⁴²⁵ istidʿâsında kâffe-i ehl-i îmân ile olan şirket ü maʿiyyet şâlişen ber-müʿeddâ-

⁴²⁴Bu kelime yazmada “” şeklinde yazılmıştır.

⁴²⁵“olması” metin içerisinde yer almayıp derkenara sahh kaydı düşölerek eklenmiştir.

yı *eṭīcu'llāhe ve eṭīcu'rresüle ve ūli'l-emri minküm*⁴²⁶ bi'l-ḥuşuş şudür-ı fermân-ı ʿālî-ḥazretidir. Binâ-berîn tuy-der-tuy kemer-i ğayreti miyân-ı müy-ḳudret-i himmete bend etdirip ekşeriyâ türbe-i ḥazret-i Ḥâlid radiyallāhu ʿanhde bedriḳa-i ḳâfile-i mesâ'il-i *lâ taknaṭu min raḥmetillāh*⁴²⁷ ve dir-ı i'tirâf zîb-i düş-ı intibâh olarak erbâb-ı şekâ vü günâha penâh ve rû-yı her merdüm-i sipîd-cibâh u şahş-ı rû-siyâha küşâde dergâh olan icâbet-gâh-ı cenâb-ı İlâha rû-be-râh ve gâh gâh ber-feḥvâ-yı *eynemâ tevellû fe-şemme vechullāh*⁴²⁸ emâkin-i sâ'ire ve ḥuşuşa cevâmi' ü mesâcidde da'vât-ı ḥayriyelerine şubḥ u mesâ cidde olduğumdan mâ'adâ kesb-i a'vân ve celb-i hem-zebân ḳaşdıyla maznûn u ğayr-ı maznûn muḳârin olduğum zevâtın daḥi tahrîk-i zebân ü terkîḳ-i cenânından ḥâlî olmaduğum ma'lûm-ı ḥudâvend-i ʿâlimü's-sırri ve'l-ḥafıyyât olup cülûs-ı meymenet-me'nûs vukû'ıyla herkes nân-pâresi berâtını tecdîd ve ʿabd-i müstehâmları me'yûs iken işbu müfâvaḳa-i âşafâneleriyle berât-ı ʿubûdiyyet-i ḳadîmem tecdîd buyurulduğı tıfl-ı dil-i ḥazîne mâye-i tesliyet **[51a]** ve rû-yı ümmîde raşḥa-i beşâşet olmuşdur. Hemân mucîbü's-sâ'ilîn ve nâşiru'l-muḫtarrîn *bi-cünûdin lem teravḥâ*⁴²⁹ *lem yu'te eḥadun mine'l-âlemîn* naşr-i ʿazîz u feth-i mübîn ile ḥamiyyetlü ğayretlü efendimiñ ḳadr-i bülend-i sidre-pesendlerin daḥı i'âlâ ve sâye-i râḥat-mâye-i âşafânelerinde ʿâmme-i muvaḥḫidîne bu kerb-i elîm ü girdâb-ı ʿazîmden ḥalâş u rehâ iḥsân eyleye âmîn.

Sâbıḳan Ser-eṭibbâ-i Ḥâşşa ḥâfız Hasan Efendi'niñ Ordû-yı Hümâyûnda Serdâr-ı Ekrem Ḥazretlerine İrsâl Eylediğı Ḥulviyyâtın ʿArz-ı Ḥâlî Şüreti

Ḥazretleriniñ mihr-i tâbende-i mecd ü iclâlleri hem-vâre çâr-bâliş-nişîn-i burc-ı i'tidâl ve gül-zemîn-i ḥadâ'ik-i emânîleri feyz-i nesîm-i müsâ'afe-i cenâb-ı Ḥayy-ı bî-zevâl ile Mînû-mişâl ve kâffe-i umûrları maḳrûn-ı tevḫîḳ-i Ḥudâ-yı müte'âl olmak berdâşte-i mu'allâ-dergâh-ı vâhibü'l-âmâl ḳılındığı verâde-i(?) ʿarîza-i dâ'î-i ḥâlişü'l-bâlleridir ki nevrûz-ı firûz-ı dil-firûz-ı sultânî be-ḥikmet-i ezeliyye-i subḥânî indifâ-ı efkâr-ı sîne-fikâr-ı dem-serde-i sermâ ve müşâhede-i şâhid-i dil-keş-edâ-yı i'tidâl-ı hevâ ile temâm şudûra inşirâḥ ve ḳulûba infitâḥ ḥasebiyle min-ciheti'l-ḥikmeti sultân-ı eyyâm ve vâḳt-i meserret-i mālâ-kelâm olduğundan ez-ḳadîm yevm-i mezbûra i'tibâr u ihtirâm vâreste-i ḳayd-ı beyân olur. Ḥuşuşan âfîtab-ı ʿâlem-tâb raḥt-keşide-i burc-ı ḥamel olduğü eşnâda ba'zı ḥulviyyât-ı münâsibe müsta'mel olmak

⁴²⁶ “Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ülûemre (idarecilere) de itaat edin.” Nisa 4/59.

⁴²⁷ “Allâh'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.” Zümer 39/53.

⁴²⁸ “Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır.” Bakara 2/115.

⁴²⁹ “Sizin görmediğiniz bir ordu ile.” Tevbe 9/40.

beyne erbābi'd-düvel **[51b]** düstüru'l-^camel olduğu beyne'l-eṭibbā vakt-i mezkûrdan tenāvüli vü isti^cmālî münāsib eczādan müretteb ve dükkānçe-i şıdk-ı niyyet ü hülûşda meshûk ve mürekkeb me^câcîn u hülviyyât irsâline cüzⁱ-i ahîr-i illet-i tāmme cür^cet olunmağla defteriyle bendeleri yediyle pîşgâh-ı celâlet-destgâhlarına ^carz u takdîme cesâret olundu. Dâ^c-i kâdimlerine hüsni zann-ı kerîmâneleri derkâr olmağdan nâşî ve lev *i^cteḳade eḫadüküm ḫaceren li-nef^cihi*⁴³⁰ maẓmûn-ı şerîfî üzre tenāvül ü isti^cmāl ile bi-keremihi's-şâfî *celle şānühü* cûd-ı pür-cûd-ı dāverâne kemāl-i ten-dürüstî ve şihḫat u mizâc-ı nezâfet-imtizâc-ı sürüşânelerine nihâyet i^ctidāl ü ^câfiyet hülûliyle mehām-ı devlet-i ^caliyyeyi tanzîm ü temşiyet ve fark-ı dâ^ciyâneme medd-i enzâr-ı re^cfet ü mürüvvat elṭâf-ı hafîyye-i İlâhiyyeden bâ-zirâ^cat ü ibtihâl temennî-kerde-i *bi'l-^cgudüvvi ve'l-âşâldur*.⁴³¹ Bâkî hürşîd-i ^câlem-tâb-ı devlet ü ikbâl maşûn-ı reng-i ufûl u zevâl-bâd...

Ordû-yı Hümâyûnda Ser-Ḥulefâ-i Ḥazret-i Şadr-ı ^cÂlî Mâhir Efendi'ye İrsâl Olunan Mektûb Şüretidir

Māye-i feyzân-ı ser-şâr-ı dostkânî ve mâbihi'l-kıvâm-ı hullet ü mihrîbânî olan sa^câdetlü semâhatlü inâyetlü sulṭânım ḫazretleri hemvâre vürûd-ı pey-â-pey-i meserrât u şādmânî ve huşûl-i kâffe-i âmāl ü emân ile vâşıl-ı ser-menzil-i dilḫâhî vü kāmranî olmaları da^cvâtı merfû^c-ı icâbetgâh-ı Rabbânî kılınmak temâmında **[52a]** ^carîza-i şenâḫânî budur ki cenâb-ı ğayret-nişâblarının pîş-i ez în ^câlem-i mürüvvetiñ cihân-ı pehlevânî belki merd-i bālâ-dest-i şāhib-kırânî oldukları eşnâ-i rāhda temām ğavâⁱl-i sefer muḫarrer iken öyle azyâk ḫâlde bu zerre-sânîñ mânend-i ğubâr-ı kemter ḫâtîr-ı ḫâtîrden güzer etmesiyle ber-vetîre-i iltizâm-ı mālâ-yelzem-i ma^cneviyyeyi rûsûm-ı vedâd-nâme tahrîr buyurulmasıyla ḫaḳḳu'l-inşâf bir mertebe işbât buyurulmuşdur ki hîç bir tarîḳ ile inkâr ve zenkâr-nisyân qabûl eder ma^cnâlardan değildir. Ḥattâ nâme-i nāmîlerinde sa^câdet ü iclâl ve istiḫkâḳ ile ser-ḫulefâ^c-i ḫazret-i şadr-ı ^câlî naşb buyurulduklarının peyâm-ı behcet-fermâsıyla tebşîr ve dîde-i ḫasret-dîde takrîr buyurulmuşdu. Şikeste-i dil-beste-i du^cânâme sa^câdet-ḫâneleri cānibine irsâl olunmuşdu. Vuşûl u ^cademi ma^clûm-ı muḫlişi değıl iken üstü da^cîlerine ve derûnı el-Ḥacc Sa^cîd Efendi bendelerine olarak ba^cde bürhatin mine'z-zamân bir kerem-nâme dağı vâşıl olmuşdu. Taraf-ı dâ^ciyânemden vuşûlî iş^câr evânında kemāl-i yümn ü ikbâl ile fi'l-aşl nigârende-i ta^crîf-i

⁴³⁰ Hadîs-i Şerîf.

⁴³¹ “Sabah ve akşamlar” Nûr 24/36.

‘ācizānem olup ƙal‘a-i kebīr ƙalemi tezkirecisi naşb buyurulduƙlarınıñ peyām-ı dil-ārāmiyle ƫaraf-ı ‘ācizāneme teveccüh ü incizāblarına istidlāl olundu. Cenāb-ı Rabbü’l-‘ālemīn mübārek ve mes‘ūd eyleye āmin. Cümleden aƙdem ser-ā-ser mürde-dilān-ı ‘āleme tāze cān ve hayāt-ı cāvidān baħş eden bu feth-i celilīñ nüvīd-i sa‘īdi gūş-zed-i ‘abd-i ĥazīn olduƙda gūyā i‘ānet-i ilhām ile irticālen [52b] sünüh iden ebyāt-ı tārīḫi tavşīf⁴³² ḫālā mükemmil-i nāmūs-ı devlet devletlü ‘ināyetlü feḫāmetlü şadr-ı a‘zam-ı ‘adīmü’n-naẓīr efendimiz ḫazretleriniñ menāķīb-ı seniyyeleri meyān-ı eṭ‘imede ḫulüvvātīñ bī-niyāz-ı nemek olduƙu gibi dūrūĝ-ı bī-fūrūĝ-ı iṭrā vü iĝrāƙdan müstāgnī olmaĝla Şā‘ib-i merḫūmuñ:

Armaĝānī behr-i Yūsuf bihter ez-āyīne nīst

ƙavl-i belīĝi müfādınca ancaƙ şırāt-ı müstaķīm beyān-ı vāķı‘ üzre hezār ‘aciz ile tertīb u taḫrīr ve işbu muḫabbet-nāmeye mevzū‘an ba‘ş ü isrāya cesāret olundu. Mürüvvet-kārā vekālet-i kübrāya teşrīflerinde yine ol siyāķ üzre āsitānede Re‘īsü’l-küttāb ‘Āṭıf Efendi ḫazretleri vesātetleriyle ref‘ u taķdīm olunan tārīḫ-i nāḫizānemde şükrüne bir vechile ƙādir deĝilim. Elḫamdülillāḫ şümme elḫamdülillāḫ cenāb-ı Ḥaĝƙ bu ‘abd-i ‘ācizi taşdıķ eyledi ve inşāallāḫ ümmīdim budur ki yine ider. Hemān zāt-ı bī-hemtāları kemāl-i ‘āfiyet ü ten-dūrüstī ile şadırlarında ber-ķarār olsun. Zihī baḫtiyār zihī muķbil devletlü her ḫālde Allāḫ’ıñ ḫıfzına emānet tārīḫ-i şadāret ol ḫinde bir ḫoşça müṭāla‘a olmamışdır mülāḫazasıyla bu def‘a bir şūreti tebyīz ol daḫı nihāde-i varaķa-i iḫlāş-kārī ƙılındı. Müşārün ileyh Efendimizi ve cümle bu feth-i ‘aẓīmde bulunan eḫass-ı ‘abīde varınca cümlesini cenāb-ı Rabbü’l-‘ālemīn me‘ārib-i ƙāşīye vü dāniyeleri ḫuşūliyle mesrūr eyleye āmin.

[53a] Cenāb-ı ḫudāvend-i kerīm ve merātīb-baħş-ı ve *fevķa külli zī ‘ilmin ‘alīm*⁴³³ *te‘ālā şānühü* devletlü ‘ināyetlü ‘aṭūfetlü kerāmetlü veliyü’n-ni‘am Ma‘n-ı eyyām ve fi’l-keremi Ḥātem-i in‘ām *mede’llāḫi zīlāle devletiḫi bi’t-tevfīķi’t-tām* efendimiz ḫazretleriniñ yektā ferīde-i şadef-i kān-ı imkān olan gevher-i tābende-i ‘ālem-fūrüz-ı zāt-ı kerrübī-simāt-ı şerīḫāne ve vücūd-ı ḫayr-ālūd-ı veliyyü’n-na‘amāların hemvāre ārāyiş-i mu‘allā-şadr-ı fetvā ve ĉār-bāliş-nişīn-i muraşşa‘-evreng-i ‘izz ü ‘alā eyleye āmin.

Bu ‘abd-i aḫķar-i bī-nevāları Mekke-i Mükerreme’ye me‘mūriyyet-i ḫidmet-i şerī‘at ile ba‘de’l-vuşul iḫrām-bend-i tavāf-ı beyt-i āḫiret olan Ḥasbī Aḫmed Efendi merḫūmuñ ḫafīdi

⁴³² Yazmada “tārīḫi ebyāt-ı tavşīf” yazsa da müstensihinde de üç nokta koyup işaret ettiĝi üzere muhteva gereĝince bu şekilde tamir edilmiştir.

⁴³³ Yūsuf 12/76.

ķulları olup ber-müfād-ı *ṭalebü'l-ʿilmi farīzatūn*⁴³⁴ yārī-i ʿācizānem müteħammil olduđu mertebe taḥṣīl-i ʿulūma muvāzabet ü ikdām ve gūṣiṣ-i mālā-keḷām ile taķlīb-i evrāk-ı dü-reng-i leyāl u eyyām iderek sinnim ser-ḥadd-i ʿiṣreyni müṣārif ve zamān-ı mülāzemetim on iki seneyi mütecāviz ve işbu evān-ı behcet-iķtirānda ķufl-i daḥme-i düṣvār-küṣā vü emānī miftāḥ-ı destyārī-i cūd-ı ḥātemāneleriyle feth ü küṣād ve mütevāriyāt-ı sürādikāt-ı nāziṣ ü naḥvet olan ḥūr-ı ḥūr-cemāl-i āmāl ḥāhiṣ-gerān-ı vuṣlat-ı erbāb-ı istiḍād olmağla bu sür-ı sürür-ı neṣʿe-fermā dil-i ṣeydā-yı ḥarāb-ābāda hem-teṣṣīr-i beng ü bāde olduğundan mecmūʿ-ı mā-melek-i ʿaķl u ḥūṣu bāda verip tünd-bād-ı *her çe bād-ābād* küstāḥāne vü bī-edebāne imāle-i sükkān-ı zevrakçe-i zīrāʿat u niyāz ve ancak [53b] ümmīd-i merḥamet ü reʿfete āğāz ve dehān-ı Eṣʿaṣ-meniṣ-i gūṣı nevā-yı rāḥatü'l-ervāḥ-ı mübarek-bāda bāz birle ʿarż-ı ḥāle cūrʿet olundu. Merāḥim-i bī-ğaye-i velīyyü'n-naʿamānelerinden müstedʿādır ki gürūḥ-ı eytāma übüvvet ü ṣefķat sünnet-i seniyye-i cenāb-ı ḥātemiyet olduğū muḥtāc-ı beyān olmayup bu çāker-i mağmūmu dede maḥrūmu olmağdan ināʿe vü ʿibʿād buyurulmayıp ḳassām-ı merātīb-ı erbāb-ı dāniṣ ü ḥayṣiyet olan mübārek ḳalem-i muʿciz-raķam-ı velīyyü'n-naʿamāneleriyle bu defʿa taķṣīm ü iḥṣān buyurulacak rüʿūs-ı ḥümāyūnlarda sehm-i ʿabd-i maḥzūna daḥi bir ḥāriç rüʿūsile taṣḥīḥ-i mesʿele-i mekremit ve ferāʿiz-i daʿvāt-ı devām-ı ʿömr ü devlet ve beķā-yı ḥurd u keḷān-ı ḥānedān-ı saʿādetleri evrād-ı zebān-ı ʿabd-ı nālān olmağla himmet ile icrāʿ-ı sünnet-i tāc-pīrā-yı risālet buyurulmağ bābında kerem...

Ṭarīķ-i Nakṣibendiyyeden Bir Zāt-ı ʿĀlī-ķadr İçün Tesvīd Buyurduķları ʿArż-ı Ḥāl Şüretidir

Şevketlü kerāmetlü meḥābetlü ʿāzametlü cihān-gīr-i devrān pādiṣāḥ u ṣāḥib-ķırān-ı ʿālemyān efendimiz ḥazretleri tā be-āḥiri'z-zemān muraṣṣaʿ serīr-i ʿālem-maṣīrlerinde çün-mihr-i münīr ber-devām u fūrūzān olup her ān cihād fi-sebīlillāḥ ile aʿdā-yı dīn üzre ġālib ü manṣūr ve kāffe-i āmāl-i ṣāḥāneleri ḳarīn-i ḥüsn-i müsāʿafe-i cenāb-ı Rabb-i ġayūr olmağla menbaʿ-ı füyūzāt-ı İlāhiyye [54a] olan ḥāṭır-ı ḥümāyūnları memnūn u mecbūr olmağ temennāsı tazarruʿ ve ibtihāl-i faķīrāne vü ḥuzūʿ u meskenet-i dervīṣāne ile icābetgāḥ-ı ḥudā-yı mucīb ḳılınmağ temāmında ḥulāṣa-i ʿarż-ı ḥāl-i ʿabd-i bī-nevālarıdır ki bu bī-kes ġarīb āvāre bendeleri fi'l-aṣl diyār-ı Özbekiyye'de vāķıʿ Buḥārā'dan ārzū-yı seyāḥat ile beyt:

Riṣte-i der gerdenem efgende düst

⁴³⁴ Hadis-i Şerif

Mî-bered her cā ki hâtır-hāh-ı üst

Zimāmıyla geşt-i bilād u emşār iderek bir seneden ziyāde muķīm-i āsitāne-i şāhāneleri ve müdāvim-i da'avāt-ı hayriyye-i pādīşāhāneleri olup *inne'l-ğarībe't-tavīlez-zeyli mümtehenün fe-keyfe hālū ġarībin mā lühū kūtün* me'ālī üzre setre-i ġurbet ile mütevārī olduğundan muhtāc-ı nān-pāre vü zarūret ile evķāt-güzār olduğundan:

Dest-i gedā be-dāmen-i sultān ne-mī resedd

Κavl-i müsellemiyle lā-ı ilāc bundan akdem bir kaşide-i nāçizāne inşā ve kulları gibi mu'arrefi olmayan ġarībīñ hābl-i metn-i şabr-i'tişāmdan ġayrı dest-hūş-ı tesliyet-i dil-i sūzānem olmayıp *intizārū'l-fereci 'ibādetün* me'ālīyle bir sürūr-ı 'amīme terakķub ve du'āya iştiğāl üzre iken *elḥamdülillāhi'l-kerīmi 'alā ālāihi ve iḥsānihi* ümm-i dünyānīñ beşāret-i fethiyle cihān-ı köhne tāze ḥayāt-ı nev bulup bu evān-ı sa'd-iķtırāndan mevsim-i nevrüz u behār olması karīḥa-i kelīle-i 'abd-i 'ācize nātīķa-baḥşā olmağla çend ebyāt-ı bahāriyye zeylinde 'uhde-i nazm u neşrden ḥāric olan evşāf-ı [54b] 'aliyye-i ḥidivānelerine mübāderet olundu. Ḥātem-şiyemā Ma'n-keremā Süleymān-ı 'ālī-şāna mūr ihdāsına irdāf olarak ḥāk-i rāh-ı İskenderānelerine ref' u taķdīme cūr'et olundu. Manzūr-ı mülūkāne ve mazḥar-ı merḥamet-i ḥidivāneleri buyuruldukda bu 'abd-i 'āciziñ ḥāşā ve kellā manzūme-i nāçizine şıla vü cā'ize olmayup mücerred 'azīmete ḥurūş-ı re'fet-i kerīmāneleriyle āsitāne-i devletde ķudemā-i esātīze-i a'cām ve bülleğā-yı Fārisī-gūyān-ı şīrīn-kām kaşāid u manzūmātını tālībīne tedrīse niyyet olmağla himmet-i şāhāneleri müteḥammil olduğu mertebe rātibe vü yevmiyye tevcīh u iḥsān buyurulmak bābında 'ināyet ü iḥsān ve kerem ü 'āṭıfeti bī-pāyān olan şevketlü pādīşāh-ı ḥātem-kerem şehriyār-ı melik-şiyem efendimiz ḥāzretleriniñdir.

... Ber-Vech-i Arpalık Müteşarrıf Olduğu Każānīñ Nā'ibine Gönderdiği Mektüb

İzzetlü sa'ādetlü rif'atlı efendi-i cemīlü'ş-şiyem ḥāzretleri derārī-i selām-ı selāmet-ittisām ve cevāhir-i du'ā-yı icābet-irtisām ithāf u ihdā ve ḥātır-ı 'āṭırınıñ istinbād-ı isti'elām kılındığı verāsında inhā-yı muḥibbānemizdür ki bu eyyām-ı feraḥ-fercāmda tarafımıza taḥrīr u tesyīr kılınan bir kıṭ'a kā'imeñiz vuşul ve bir re's bārgīr dahı ķuful etmekle karīn-i ıstabl-i ķabul olduğunı müş'ir işbu mektüb-ı muḥāleşet-üslüb [55a] tezbīr ve tarafınıza tesyīr kılınmışdır. Bimennihi te'ālā lede'l-vuşul fīmā ba'de me'mūr u müstahdem olduğunuz ḥidmet-i şer'at ve emr-i niyābetde şarf-ı naķdīne-i himmet ve bezl-i cell-i ḥamiyyet ve perḥīzkārāne icrā-yı ḥükümet ve ḥāķķaniyyetle tarafımıza isticlāb-ı da'avāt-ı hayriyyede sa'y u ihtimām ve gūşış-i mālā-kelām üzre olmañız maṭlūb u der-ḥāstdır vesselām.

Ordū-yı Hümāyūnda ‘Abdürrezzāk Paşaya İrsāl Eyledikleri Mektūbdur

Cenāb-ı müsehhilü’ş-şî‘āb *celle ‘ani’l-emşālî ve’l-etrāb* zāt-ı sürüşî-sıfātların maşdar-ı hayr u hisān ve dā‘imā cem‘-i umūr-ı müşkileyi dest-i kerem-peyvest-i hıdīvānelerinde sehl ü āsān edip yevmen fe-yevmen devlet ü iķbāllerin mezīd ve ānen fe-ānen pertev-i ‘ālem-fürüz-i mecd ü iclāllerin rü‘ūs-ı bendegāne medīd eyleye āmīn.

Hulāşa-i ‘arz-ı hāl-i ‘abd-i żarā‘at-iştimālleri oldur ki sābıķan İbrā‘il nā‘ibi es-seyyid İsmā‘īl Efendi Hācıoğlu Bāzārı niyābetini āsitāneden taḥşīl ve adamlarını irsāl edip kendi ba‘zı mekātīb ile Hācı Oğlu ve Baba Dağı ordusu müstekıll ḥükūmete ‘adem-i taḥammül ve hācı oğlunu mekātībî olmak ḥasebiyle nizām-pezīr zarfında ḥā‘iben ric‘at-i ḳahḳariyye mūcib-i rezālet-i faẓīḥa olup *‘alime’llāhu te‘ālā ve kefā bihi şehīdan*⁴³⁵ bu āna dek ḥaḳḳ-ı bendegīde sünūḥ iden ‘ināyet-i kerem-verī **[55b]** ve yāverī-i dāverīleriniñ her müyum biñ zamān olsa edā-yı şükr ü şenāsında ḳuşūrum günden ‘ayān ve bundan böyle ḥaḳḳ-ı çākerānemde mümkün olan ‘ināyet ü kerem dirīğ buyurulmayacağına hezārān tecrūbe ile vüṣūḳ-ı külliyyem olduğu vāreste-i ḳayd-ı beyān olup lākin keşret-i efkār u eşğāl ile belki āḥer maḥalden ‘amel ile ṭaraf-ı devletlerine şıķlet īrāş ider efkārı *ve-lev kāne ba‘īden* rütbe-i imkān u ihtimālden sākıṭ u ḥābiṭ olmamağla ‘acāleten varaḳa-i ‘ubūdiyyet taḥrīrine ictirā olundu. Eğer bu ṭarafdan taḥrīr u inhāya muḥtāc-ı ḥālet var ise cānib-i çākerīyi inbāh u īḳāz buyurmaları bābında ‘ināyet ü iḥsān devletlü ‘ināyetlü ‘ālī-himmetlü velī-ni‘met-i bī-minnetim efendimiñdir.

Nazar-gāh-ı erbāb-ı ‘irfān u maḥfil-i aṣḥāb-ı itḳāna bu ‘abd-ı ‘āciz-i nā-çiz-i ḥāk-rāh-ı ehl-i ma‘ārif **Muṣṭafa ‘Ārif** *‘alā vetīreti’l-īcāz baṣṭ-ı maḳāle* bu gūne āğāz eder ki bundan aḳdem bā-pāye-i ḳazā-i İstanbul ile müteraḳḳıb-ı şadāret-i Anaṭolu iken **biñ iki yüz on yedi tārīḥinde** intikāl-i şadr-ı dār-ı na‘īm iden veliyyü’n-ni‘metim ve nesek-sāz-ı terbiyetim efendim ḳal‘a-i kebīr **ḥalīfesi-zāde Ḥamdullāh** efendi merḥūm ḥāzretleriniñ nazman ve nesren āşār-ı ṭab‘-ı **[56a]** belāğat-dişārları olan Fārisī vü Türkī vü ‘Arabī ḳaşāyid ü gāzeliyyāt ve münşe‘āt[1] ṣaḥīfe-i ‘ālemde mensī olmayıp merḥūm u mebrūr ḥāzretleriniñ ḥayr ile yād olmasına vesīle olmak ḳaşdıyla āşār-ı mezkūra dest-res mümkün olduğu mertebe cem‘ u tertīb ve sebt-i cerīde-i ? ḳılındı.

Etdi ḳalfa-zāde Ḥamdullāh Efendi İntikāl

⁴³⁵ Fetih Sûresi 28. ayette geçen “Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O’dur. Şahit olarak Allah yeter.” ifadelerinden mülhemdir.

Meskenin cennet ede her dem cenāb-ı kibriyā

Ağlayup perverdesi ʿĀrif dedi tārīhini

Etdi Ḥamdullāh Efendi meskenin dār-ı bekā

[56b] Cenāb-ı aḥkemü'l-ḥākimīn mucībū's-sā'ilīn kâziyü'l-ḥacāt semī'u'l-münacāt, sükkān-ı a'lā-yı ʿilliyīn ve meleke-i muḥarrebīn ḥürmetine evliyā-ı kirām ve enbiyā-ı ʿizām *ṣalavātullāhu ʿaleyhim ecmaʿīn* ḥürmetine çehār yār-ı güzīn ʿaşere-i mübeşşere-i ʿammeyni'l-mükerremīn sıbteyni'l-müfahḥamīn aşḥāb-ı şuffe ve ehl-i beyt ü bedr ve ʿumūmen *bi-eyyihim iktideytüm ihdeytüm* ile müşerref ümme-i mectehidīn ve fuḫahā-i dīn-i mübīn *rahmetullāhi ʿaleyhim ecmaʿīn* ḥürmetine ve sâ'ir ʿārif-i billāh vāşıl-ı ilellāh olan ehl-i yakīn ḥürmetine ḥāşşaten maşlahat-i mühimme-i icād u tekvīn, gevher-i şāhvār-ı *vemā erselnāke illā rahmeten lil-ʿālemīn* ḥabīb-i mālīk-i yevmī'd-dīn ḥātemü'l-enbiyā ve'l-mürselīn *ṣallallāhu ʿaleyhi ve ʿalā ālihi ve ezvācihi ve evlādihi't-tayyibīne't-tāhirīn* ḥürmetine *fi'n-neşʿeteyni'l-ülā ve'l-uḫrā*⁴³⁶ zıll-i zalīinde müsterīḥ u maḥmūd'ü'l-ʿākıbet olacağımız şerīʿat-ı muṭahhara ḥürmetine bi'l-cümle esmā-ı ḥüsnā ve şıfāt-ı seniyye-i cenāb-ı kibriyā lā-siyyemā evşāf-ı ʿaliyye-i *lem yelid ve lem yūled ve lem yekün lehü küfüven eḥadd* ḥürmetine ve cümle nekāyızdan münezzeh ve ʿalā vaḥdi'l-kemālī cemīʿ-i kemālāt ile muttaşıf zāt-ı baḥt-ı eccl-i a'lāsı ḥürmetine şevketlü ʿazametlü kudretlü pādīşāhımız gāyet rüşd ü sedād ve zuʿefā-yı enāma neşr-i menāşīr-i ʿadl u dād ve her ḥālde vü her ḥālde rızāʾ-ı mā-bihi'n-necātına [57a] dād u sitāda muvaffaq edip zamān-ı saʿd-iḫtirān-ı mülūkānesin nezāret u ʿadālet ve nuşret-i ʿale'l-aʿdād[a] ezmīne-i sālīfe-i mülūk-ı sâbıkaya sâbık u gālīb eyleye. Ḥālā vekālet-pīrā şeyḫü'l-vüzerā devletlü ʿināyetlü Meḥemmed Paşa ḥazretlerini ve kurret-i ʿuyūn-ı uli'l-meḥābir *kābiran ʿan kābirin* şeyḫü'l-islām-ı ʿālī-maḳām semāḥatlü kerāmetlü Dürrī-zāde es-Seyyid Meḥemmed ʿĀrif Efendi ḥazretlerini evvelen rızāʾ-ı Bārī şāniyen dil-ḥāh-ı şehriyārī üzre neşr-i meḥāsin-i ʿadālet ü iḥsān eyleye. Şadırlarında dāʾim edip dāʾimā umūrlarını tevfiḳa muḳārin eyleye. Tuḫfe-i devrān nuḫbe-i ezmān bürhānū'l-ʿulemā zahīrū'l-fuḳarā Nuʿmān-menzilet Şerīḥ-menḳabet şeref-efzā-yı şadr-ı Rüm devletlü ʿināyetlü ʿāmmeye merḥametlü veliyyü'n-niʿmetimiz el-Ḥāc ʿĀrif Efendi ḥazretlerinin bi'd-devleti ve'l-iclāl ve bi'l-iffeti ve'l-ifdāl şadırlarına teşrīflerini mesʿūd ve ʿömr ü devletlerini memdūd edip emr-i ḥaṭīr-i faşl-ı ḥişāmda vücūd-ı bīʿadīlleriine kuvvet u ʿāfiyet ve müzāheret-i başīret ü mülāzemet ile icrā-yı şerʿ ü izḥār-ı ḥaḳḳ u iḡāse-i mazlūmda reh-rev-i tevfiḳ u hidāyet eyleye. Her umūrları āsān ve her tavırları birr ü iḥsān olarak memdūḥen ve mesrūren tekmīl-i müddet buyurup zamān-ı

⁴³⁶ Vākıa Sûresi 62. ayette geçen “ve lekad'alimtümü'n-neşʿete'lülâ felevhâ tezekkerûn” ifadelerinden mülhemdir.

medîd merreten [57b] ba°de uhrâ şudûr-ı âliyede ârâ°-i şâ°ibe ile °ibâdullâha nâfî° maşlahata mazhariyet ile zât-ı bî-müdânîlerini dîn-i mübîn ü devlet-i °aliyye-i ebed-ķarîne şeref ü zeyn edip fî külli ânin viķāye-hāne-i Rabbānîyesinde maşûn u maḥfûz eyleye. Bu °abd-i nâ-tüvân gibi niçe nâ-kāmları ķavvâl-i bi°l-ḥaḳḳ ve ressām-ı bi°ş-şıdḳ olan mübārek lisān u ķalemleri ile mesrûr-ı bekām eyleye. Maḥdûm-ı °ālî-tebār-ı meḥāsin-āşār necābetlü °ināyetlü tezkîreci Meḥemmed Sa°dullāh Ḥafîd efendimizi ḥıfz-ı bârîde dā°im ve mazḥar u maşdar-ı ḥayr edip kemāl-i tevḥîḳ ile peder-i yektā-güherleri efendimize pîr u °azîz olduklarını müşāhede muķadder eyleye. Uşûllerine °uzûd-ı ma°fîret ve fûrû°larına beķā°-i °ömr ü devlet iḥsān eyleye. Serlevḥateyn-i yemîn u yesār ferķadeyn-i i°tibār efendiler ve eşrāf-ı güzîn ve bi°l-cümle ķuzāt-ı müslimîn ve sâ°ir şaġîr u kebîr ḥademe-i şer°-i ḥaṭîri her ḥâlde selāmet u °āfiyet ve sülûklarında istikāmet-i müyesser eyleye. Ve pâ-ber-cā-yı dergāh-ı veliyyü°n-ni°met olan bendegān-ı ḥalkā-be-güşān-ı şadāķat-nişānı daḥı sāye-i veliyyü°n-ni°am-ı müşārun ileyhde mütereffih u memnûn ve ilā āḥiri°l-°ömr bâb-ı āḥere iḥtiyācdan maşûn eyleye. Zamān-ı sâbıķda bu gûne maḥbes-i ḥayrî °uķde edip el-ān defîn-i derûn-ı ķubûr olan şudûr-ı etbā° u serlevḥateyn u eşrāf ve bi°l-cümle ķuzāt u ḥükkām-ı şerî°at [58a] u muḥzırān ve mine°ş-şarķi ile°l-ġarbi medfûn u maġrûḳ u maḥrûḳ kāffe-i ehl-i îḡmān °ale°l-ḥuşuş ebeveyn u ḥîşāvend bi°l-cümle eḥibbā vü dostānı ġarîḳ-ı biḥār-ı rahmet u ġufrān ve ķabirlerin ravza-i cinān eyleye. Bu meclis-i sāmîde mevcûd mü°minîn ve ġā°ibun °ani°l-meclis olan iḥvān-ı dîniñ devletlü efendimiziñ cemî°-i murād-ı mā fî°l-fu°ādları ḥuşûliyle mesrûr eyleye. Allāhümme yā semî° yā mucîb! isma° vācibe da°vâtinā bi-zāṭike°l-kerîmi ve bi-ḥürmeti sûreti°l-fātiḥa.

Fî-rebî°u°l-āḥîr 29, sene 1222 (6 Temmuz 1807)

SONUÇ

Hamdullâh Efendi, I. Abdülhamîd ve III. Selim dönemlerinde yaşamış olup ilk olarak müderrislik daha sonra da sırasıyla İzmir, Edirne, Bursa, Filibe, Mekke-i Mükerreme ve İstanbul payelerine yükselmiştir. 1802 yılında ise vefat etmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Koleksiyonu No:752’de bir Dîvânçe’si olduğu tespit edilmiştir. Başka herhangi bir nüshasına rastlanmayan bu Dîvânçe’de, biri Arapça olmak üzere 8 kaside, biri Farsça olmak üzere 33 kıta ve tarih manzumesi, 24’ü Farsça olmak üzere 40 gazel, biri Şevket biri Hayâlî ikisi de Bîdil’e yazılmış olan 4 Tahmis, 2 mesnevi, biri Arapça olmak üzere 2 matla ve 4 müfret bulunmaktadır. Dîvânçe’nin sonunda da bizzat Hamdullâh Efendi tarafından ya da başkaları adına Hamdullâh Efendi’nin yazdığı düşünülen 8 adet de mektup bulunmaktadır.

Kütüphane kayıtlarına “Hamdullâh Hamdî Akşemseddinzâde” şeklinde kaydedilmesinden anlaşıldığına göre, Hamdullâh Efendi Dîvânçe’si, XV. yüzyılın meşhur şairlerinden olan Hamdullâh Hamdî (ö. 1503) ile mahlasdaş olduğu için bazı talihsizliklere maruz kalmıştır. Kütüphane kayıtlarına bu şekilde kaydedilmesi birçok araştırmacıda Hamdullâh Hamdî’ye ait olma ve mutlak surette keşfedilmiş olma intibai uyandıracığından araştırmacıların odak noktası olmaktan beri olmuştur. Bu sebeple şiirleri asırlardır kütüphane köşelerinde unutulmaya yüz tutmuş olan Hamdullâh Efendi’yi, tezimize de adını verdiğimiz “Gam yemem güm-nâm olmak şân u şöhetdir bana [Tasa etmem! Unutulmuş olmak benim için asıl şân ve şöhetir.]” mısraı ile tanımlamak mümkündür.

Hamdullâh Efendi, kaynaklarda adına çok fazla rastlanmayan ve ulaşılan bilgilerde de şair kişiliği ile değil daha çok devlet adamı kimliği ile ön plana çıkan bir zattır. Bu çalışma ile Hamdullâh Efendi’nin şair ve hatta Dîvânçe’nin sonunda yer alan münşeatları dolayısıyla da münşî kişiliği gün yüzüne çıkarılmıştır.

Hamdullâh Efendi Dîvânçe’sinin bir defter veya müsvedde bir halde iken tertip edilip istinsah edilmesine vesile olan Mustafa Ârif adında bir zattır. Hamdullâh Efendi’nin kendisini yetiştirdiğini zikreden Mustafa Ârif, unutulmaması ve hayırla yâd edilmesi için onun şiirlerini bir araya getirmeyi amaçladığını dile getirmektedir. Ancak bazı işaretler, eksiklikler ve hatalı yapılar dolayısıyla müstensih’in bazı yerleri geçirirken fazlaca zorlandığı ve müdahil olmaya çalıştığı da dikkat çekmektedir. Nitekim elde bulunan tek nüshanın müstensih Mustafa Ârif’in katkıları ile oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

Yaşadığı yüzyıl, tarih manzumelerine rağbetin oldukça fazla olduğu bir yüzyıldır. Bu minvalde Hamdullâh Efendi Dîvânçe'sindeki şiirlerin de ekseriyeti tarih manzumesi olup bu tarihler XVIII. yüzyılın önemli şahsiyetleri ve olayları hakkında belge niteliği taşımaktadır. Tarih manzumelerinin yanında Dîvânçe'yi ön plana çıkaran bir diğer husus Farsça gazellerin Türkçe gazellere göre daha fazla olması, Farsça tahmislerin bulunması ve bu tahmislerin de Şevket-i Buhârî ve Bîdil gibi sebk-i Hindî üslubunun temsilcilerine yazılmış olmasıdır. Hamdullâh Efendi'nin özellikle kaside ve tarih manzumelerinde genişletilmiş tamlamalar, farsça birleşik yapılar, orijinal kelime ve terkipler gibi sebk-i Hindî üslubunun belirgin özelliklerine fazlaca başvurması, onun sebk-i Hindî üslubunun temsilcisi olan bu şairlerden etkilendiğini ve bu üslupla şiirlerini yazdığını göstermektedir. Ayrıca Şevket-i Buhârî'ye yazılmış iki, Muhteşem-i Kâşânî'ye yazılmış bir naziresinin bulunması ve Dîvânçe'nin sonunda yer alan münşeatlarda da sebk-i Hindî üslubunun izlerine rastlanması bunu destekler mahiyettedir. Dolayısıyla şiirlerini sebk-i Hindî üslubunun tesirinde yazan Hamdullâh Efendi'yi, bir sebk-i Hindî şairi olarak değerlendirmek mümkündür.

Hamdullâh Efendi, yazdığı şiirler ve mektuplardan anlaşıldığı kadarı ile iyi derecede Arapça ve Farsça bilmektedir. Bu dilleri kimden ne şekilde öğrendiğine dair net bir bilgi mevcut olmasa da dedesi Hasbî Ahmed Efendi'den bahsettiği mektuptan hareketle ilk ilm tahsilini dedesinden aldığı bilinmektedir. Şiirlerinde vezne ve muhtevaya uygun düşecek yerlerde Kur'ân ayetlerinden iktibaslar yapması, hatta Esad Efendi'ye yazdığı Arapça arzuhalin 28 farklı yerinde Kur'ân'dan ilham alması, divan şiirinde fazlaca rağbet edilen mitolojik ve tarihi şahsiyetlere fazlaca yer vermesi, onun ilmi anlamda iyi bir dereceye ulaştığını göstermektedir. Ancak tüm bunlara rağmen muhtaç halde ve hamisiz olduğuna işaret eden bazı şiirlerinin mevcudiyeti, devrinde bir şair olarak hak ettiği değeri görmediğine işaret etmektedir. Nitekim tezin başlığına verdiğimiz “XVIII. yüzyılın unutulmuş şairi” ifadesi de bu duruma binaendir.

Hamdullâh Efendi Dîvânçe'si ile XVIII. yüzyılın devlet dairesinde öne çıkan birçok isminin ve hadisesinin belge niteliğinde manzumeler ile aşikâr edildiği görülmektedir. Tezin ikinci bölümünde, tarih manzumelerini muhtevalarına göre de incelerken bu kişilerin kaynaklarda aktarılan bilgilerle, Hamdullâh Efendi'nin zikrettiği bilgiler arasında bir uyumlarının olup olmadığı da değerlendirilmiş ve ekseriyetle bu bilgilerin gerçeği yansıttığı görülmüştür.

Dîvânçe'deki kaside ve kıta nazım biçimi ile yazılan şiirlerin tertibinde genel olarak ilk üç ya da dört beyitte devrin padişahının övgüsünün yapıldığı daha sonra sözün bir şekilde memduha getirilip memduhun övgüsünün tarihi şahsiyetler ya da ayet ve hadislerle başvurularak

güçlendirildiği ve vasıfların zaten sonsuz olması hasebiyle sözü uzatmaya hacet olmayıp dua bölümüne geçildiği dikkat çekmektedir. Sözün hitama ermesi gerektiğinin zikredildiği yerlerde ise Hamdullâh Efendi'nin bir şekilde kendisini övecek ifadelerle zemin hazırladığı ve böylece de manzumesini yazmadaki maksadını aşıkâr ettiği görülmektedir. Bu hususlar onun şiirlerindeki tertibe ışıık tutması açısından önem arz etmektedir.

Hamdullâh Efendi aruza ve onun gerektirdiği aruz uygulamalarına da oldukça hakim bir şairdir. Aruz incelemesi bölümünde yapılan incelemede, kusur derecesinde addedilebilecek beyitlerinin çok fazla olmayıp kusursuz beyitlerinin daha çoğunlukta olduğu sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak bir sebk-i Hindî şairi olan Hamdullâh Efendi, klasik Türk şiiri geleneğine hakim bir şair ve münşi olup onun hakkında kısıtlı bilgiler ihtiva eden kaynaklarda ise yalnızca devlet adamı olarak anılmıştır.

KAYNAKÇA

- Agoston, G. (2006). *Barut, Top ve Tüfek*, (çev. Tanju Akad), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ahıskalı, R. (2008). “Ruûs”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 272-273.
- Akgündüz, A. (1994). “Ebussuûd Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 10, s. 365-371.
- Aksan, D. (2013). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Bilgi Yayınevi, 7. bs., s. 150-152.
- Aksu, H. (2008). “Rokoko”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 35, s. 159-160.
- Aktepe, M. M. (1988). “Abdülhamid I”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 1, s. 213-214.
- Aktepe, M. M. (1991). “Babadağı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 4, s. 371-372.
- Alan, H. (2016). “Sâhipkıran”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. Ek-2, s. 448-449.
- Arıcı, M. (2017). *İslam İlim ve Düşünce Geleneğinde Kadı Beyzâvî*, 1. bs. (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi).
- Arıkan, S. (1994). “Ebûbekir Râtib Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 10, s. 277-278.
- Arslan, M. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hamdi-mehmed-hamdullah-hamdi-molla>.
- Atasoy, N. (1992). “Barok”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.5, s. 81-83.
- Atik Gürbüz, İ. (2019), “Osmanlı Metinlerinde Mehdi Tasavvurları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 89, s. 11-41.
- Aycan, İ. (1996). “Haccâc b. Yûsuf es-Sekâfî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 14, s. 427-428.
- Aydar, H. (2009). “Sevâtiü'l-İlhâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 36, s. 582-583.
- Aydemir, Y. (2002). Türk Edebiyatında Kaside, *Bilig*, S. 22, s. 133-168.
- Aynur, H. (2014). “I. Mahmûd'un (ö. 1754) Kütüphaneleri ve Tarih Manzumeleri,” *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan*, (Hazırlayan Hatice Aynur, Bilgin Aydın, Mustafa Birol Ülker), c. 2 İstanbul: Ülke Armağan, s. 681-734.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2. bs. c. 3, İstanbul: Kubbealtı Lugatı.
- Babacan, İ. (2009). “Sebk-i Hindî Şiirinde Yeni-Orijinal Yapı ve Terkipler”, İstanbul: *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 3, s. 29-46.
- Babacan, İ. *Klasik Türk Şiirinin Son Baharı Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)*, 2. bs., Ankara: Akçağ Yayınları.

- Batıslam, H. D. (2002). “Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi I*, s. 185-208.
- Bayram, F. (2000). “Ebubekir Ratib Efendi As An Ottoman Envoy of Knowledge Between The East and the West”, Bilkent Üniversitesi, SBE, *Yüksek Lisans Tezi*.
- Bedir, M. (2010). “Tâcüşşerîa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 39, s. 360-362.
- Beyatlı, Y. K. (2010). *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Beydilli, K. (1997). “Halil Hamîd Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 15, s. 316-318
- Beydilli, K. (2007). “Nizâm-ı Cedîd”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33, s. 175-178.
- Beydilli, K. (2009). “Selim III”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 36, s. 420-425.
- Beydilli, K. (2013). “Yûsuf Ziyâ Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 44, s. 34-37.
- Bilkan, A. F. Sebk-i Hindî Çalışmaları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, S. 9, s. 359-388.
- Budak, A. (2008). *Batılılaşma ve Türk edebiyatı: Lale Devri'nden Tanzimat'a Yenileşme*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Celep, Ö. (2013). *Dillerden Düşmeyen Deyimler ve Öyküleri*, İstanbul: Akis Kitap.
- Ceylan, Ö. (2011). “Büyüyen Gölgele Yüzyılı: 18. Asır Klasik Türk Şiiri”, *Bağ Bozumu*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Cunbur, M. (2017). I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütüphanesi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S.1, c. 22.
- Çakıcı, B. (1996). Eski Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (XVI. Yüzyıl), Ankara: Gazi Üniversitesi, SBE, *Yüksek Lisans Tezi*.
- Çeçen, H. (1996). Fıtnat Hanım Hayatı, Sanatı ve Divânı, Malatya: İnönü Üniversitesi, SBE, *Doktora Tezi*.
- Çeltik, H. (1998). 18. Yüzyıl Tezkirelerinde Divân Şairleri, *Journal of Turkish Studies*, S. 22, s. 9-32.
- Dakin, D. (1973). *The Greek Struggle for Independence, 1821-1833*, Berkeley: California Üniversitesi Yayınları.
- Daş, A. (2003). Osmanlılarda Münşeât Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı Eserleri ve Münşeâtı, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, *Doktora Tezi*.
- Demirel, Ş. (2006). “17. Yüzyıl Sebk-i Hindî Şairlerinden Nâilî ve Fehîm'in Şiirlerinde Somutlaştırma ve Alışılmamış Bağdaştırmalar”, *Sözde ve Anlamda Farklılaşma Sebk-i Hindî*, (Haz. Hatice Aynur vd.), İstanbul: Turkuaz Yayınları.

Dilçin, C. (2017). “Divan Şiirinde Gazel”, *Türk Şiiri Özel Sayısı II: Divan Şiiri*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Dilçin, C. (2018). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Durkaya, H. (2010). “Fehîm-i Kadîm Divan’ında Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Prof. Dr. Turgut Karabey Aramağanı*, c. 3, s. 13-27.

Durmuş, İ. (2000). “İsferâyînî İsâmüddîn”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 22, s. 516-517.

Düzenli, M. B. - Bulak, Ş. (2018). “Aruz Vezninin Türk Şiirine Tatbikinde Başvurulan İmlâ/Telaffuz Tasarrufları ve Mahiyetleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi SUTAD*, S. 43. s. 145-171.

Elmalı, H. (1997). “Hassân b. Sâbit”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 16, s. 399-402.

Ergun, S. N. (1935). *Şeyh Galib Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Bozkurd Matbaası.

Erten, M. (2007). “Dürrîzâde Mustafa Efendi Vakfiyesi”, Konya: Selçuk Üniversitesi, SBE, *Yüksek Lisans Tezi*.

Erünsal, İ. E. (1997). “Hamidiye Kütüphanesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 15, s. 469.

Eyice, Semavi “Hâlid Ağa Çeşmeleri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 15, s. 282-283.

Gökçe, R. (2006). Eski Türk Edebiyatında Mektup ve Bir Mecmûa-i Münşeat (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım), Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE, *Yüksek Lisans Tezi*.

Gözütok, M. A. (2018). “Urfî-i Şîrâzî’nin Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Edebiyatımıza Yansımaları”, *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 3, S. 7, s. 25-56.

Göyünç, N. (1952). Kapudan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa, Tarih Dergisi, c. 2, Ek Sayı, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.

Göyünç, N. (1999). “Küçük Hüseyin Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 19, s. 6-8.

Güner, A.(1999). “İbnü’l-Amîd Ebu’l-fazl”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 20, s. 485-486.

Gür, R. (2015). “Ebu Cehil ve İslam Karşıtı Faaliyetleri”, *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı III*, (Edt. Hümeysra Dinçer, Ümit Güneş), İstanbul: Matsis Matbaa, s. 255-267.

Güzeller, Ö. (2007). Sürûrî Dîvânı’ndaki Manzum Tarihler, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, SBE, *Yüksek Lisans Tezi*.

Haksever, H. İ. (1995). Eski Türk Edebiyatında Münşeatlar ve Nergisi’nin Münşeatı, Malatya: İnönü Üniversitesi SBE, *Doktora Tezi*.

- Horata, O. (.2004) *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Horata, O. (2007). *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İnalcık, H. (2016). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İpekten, H. (1994). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- İpşirli, M. (1991). “Arzuhal”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 3, s. 447.
- İpşirli, M. (1991). “Âşir Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 4, s. 8.
- İpşirli, M. (1994). “Dürrizâde Mustafa Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 10, s. 38.
- İpşirli, M. (2013). “Yahyâ Tefvîk Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.43, s. 266-267.
- Kaçar, M. (2010). “İbni Kemâl Dîvânı’nın İncelenmesi (Nazım Bilgisi-Belagat -Üslup ve Dil Özellikleri-Muhtevâ), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Kalkışım, M. “Şeyh Galib”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 39, s. 55.
- Kanar, M. (2010). *Farsça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları.
- Kaplan, H. (2019). *Zîver ve Divanı*, 1. bs., İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Kaplan, H. Mısrayı Aruza Uyduran Bir Şair: Zîver ve Şiirlerinde Aruz Tasarrufları, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Muhammed Nur Doğan Armağan Sayısı, c. 2, S. 1, s. 279-311.
- Karaismailoğlu, A. (2001). “İsmet-i Buhârî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 23, s. 138-139.
- Karaismailoğlu, A. (2009). “Selman-ı Savecî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 36, s. 446-447.
- Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı Tarihi*, c. 5, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karavelioğlu, M. A. (2007). Türk Edebiyatında Kaside, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, S. 9, s. 253-270.
- Kartal, A. (2017). Klasik Türk Şiirinde “Misk”, (Osmanlı Edebi Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumu, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları), s. 9-44.
- Kayaalp, İ. (2001). “Kânî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 24, s. 306.
- Kılıç, H. (1997). “Harîrî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 16, s. 191-192.

- Koçu, R. E. (1981). *Osmanlı Padişahları*, İstanbul: Ana Yayınevi
- Levend, A. S. (2015), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, 1. bs. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Machiel Kiel, (2016). “Hacıoğlupazarcığı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. ek-1, s. 506-508.
- Mazıoğlu, H. (1992). *Nedimin Dîvân Şiirine Getirdiği Yenilik*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Merçil, E. (1992). “Büveyhîler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 6, s. 496-500.
- Mihai Maxim, (2000). “İbrâil”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 1, s. 363-366.
- Milani, A. (1961). *Şevket-i Buhârî: Hayatı ve Divanından Seçmeler*, İstanbul: Küçükaydın Matbaası.
- Mum, C. (2009). “Sebk-i Hindî’de beyit yapısı, paradoksal imajlar ve çoklu duyulama”, *Sözde ve Anlamda Farklılaşma Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)*, (Haz. Hatice Aynur vd.), İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- Okçu, N. (2014). *Divan Şeyh Galib*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Onay, A. T. (2013). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Osman Süruri, *Dîvân-ı Süruri*, Bulak: Matbaatü’s-Saade, 1255.
- Öksüz, Y. (2016). “Okçuzâde Mehmed Şâhî’nin Nesri”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 4, S. 2, s. 139-164.
- Özaydın, A. (2007). “Nevbet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33, s. 38-41.
- Özaydın, A. (2007). “Nizamülmülk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33, s. 194-196.
- Özcan, A. (2016). “Yeğen Mehmed Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. ek-2, s. 230-232.
- Özcan, T. (2003). “Mehmed Mekkî Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 28, s. 577.
- Özel, M. (1991). “Âmin Alayı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 3, s. 63
- Özerol, N. (2011). XVIII. Yüzyıl Şâirlerinden Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi: Hayatı, Sanatı ve Eseri, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED)*, c. 3, S. 5, s. 1-8.
- Özerol, N. (2016). Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi’nin “Müntehab” Adlı Şiir Mecmûası, *Journal of Turkish Language and Literature*, c. 2, S. 1, s. 343-366.
- Özgüdenli, O. G. (2007). “Nişabur”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33, s. 149-151.
- Özgüdenli, O. G. (2012). “Vassâf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 42, s. 558-559.

- Özgül, M. K. (2006). *Dîvân Yolu'ndan Pera'ya Selametle*, Ankara: Hece Yayınları.
- Özyıldırım, A. E. (2006). “Sebk-i Hindî'nin Türk edebiyatındaki seyri üzerine notlar”, *Sözde ve Anlamda Farklılaşma Sebk-i Hindî*, (Haz. Hatice Aynur vd.), İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Redhouse, S. J. W. (1978). *Turkish and English Lexicon: showing in English*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (2013). *Klasik Edebiyat Bilgisi: Biçim, Ölçü, Kafiye*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Sarıkaya, H. (2018). *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâiku'l-ahbâr [Osmanlı Tarihi (1209-1219/1794-1805)]*, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- STEINGASS, F. J. (1930). *A Comprehensive Persian-Englis Dictionary: Including the Arabic Words and Phrases to Be Met With in Persian Li-terature Being Johnson And Richardson's Persian, Arabic, And English Dictionary*, Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd., London.
- Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi No: 657, vr. 146a.
- Süreyya, M. (1994). *Sicill-i Osmani*, (Haz. Seyit Ali Kahraman), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şafak, Y. (2003). *Klasik Şiir Üzerine Yazılar*, 1. bs. Konya: Saye Yayınları.
- Şentürk, A - Kartal, A. (2004). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Şentürk, A. (1994). Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Haziran, S. 90, s. 131-180.
- Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, 1. bs. İstanbul: OSEDAM.
- Şenyurt, O. (2016). Arşiv Belgeleri Işığında III. Selim'in Askeri Alandaki Kararlarının İstanbul'da Kent Mekânının Kullanımına Etkileri, *Biliq*, Yaz S. 78, s. 199-229.
- Şükûn, Z. (1996). *Farsça-Türkçe Lûgat Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya*. İstanbul: MEB.
- Taştan, E. (2012). Şeyh Galib ve Yayımlanmamış Şiirleri, *Turkish Studies*, C.7, S. 4, s. 2825-2855.
- Tekin, A. (2018). “Zemahşerî'nin Ahkâm Âyetlerini Yorumlama Metodu Bağlamında Fıkıhçı Kişiliği -el-Keşşâf Örneği-”, *AUID*, c. 6, S. 10, s. 213-260.

- Topaloğlu, B. (2001). “İsm-i A’zam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 23, s. 75-76.
- Toprak, S. V. (2011). Nuri Tarihi (Metin-İnceleme), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, SBE, *Doktora Tezi*.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, 1. bs. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî*, (Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Uslu, R. (1991). “Gevrekzâde Hasan Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 16, s. 316-318.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2010). Halil Hamid Paşa. *Türkiyat Mecmuası*, S. 5, s. 231-233.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1982). *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. 4. s. 235.
- Ünlü, O. (2012). Eski Türk Edebiyatı Derslerinde Kafiye Öğretimine Dair Öneriler, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 10, S. 2, s. 326-336.
- Ünver, İ. E. (2017). “Mesnevi”, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi Dîvân Şiiri Özel Sayısı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üstünipek, M. - Üstünipek, Ş. (2014). Âmin Alayı ve Resimlerde Ele Alınışı, *Art-Sanat Dergisi*, S. 1, s. 35-45.
- Yağcı, Ö. G. (2006). Mehmed Şerîf Efendi’nin Dîvân’ı (İnceleme-metin), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, SBE, *Yüksek Lisans Tezi*.
- Yeşil, F. (2016). “Melek Mehmed Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. ek-2, s. 246-247.
- Yıldırım, S. (2018). “Yûsuf Ziyâ Paşa’nın Hayatı ve Yaptırmış Olduğu Eserler”, Elazığ: Fırat Üniversitesi, SBE, *Yüksek Lisans Tezi*.
- Yıldız, A. (2013). Şehzadeye Öğütler: Ebûbekir Ratıb Efendi’nin Şehzade Selim’e (III) Bir Mektubu, *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, S. 42, s. 239-247.
- Yılmaz, K. (2001). III. Selim (İlhamî) Hayatı, Edebi Kişiliği ve Dîvânı’nın Tenkitli Metni, Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Yüksel, S. (1980). Şeyh Galib Eserlerinin Dil ve Sanat Değeri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Dijital Kaynaklar

<http://lugatim.com/>

<https://www.osmanlicasozlukler.com/>

<https://sozluk.gov.tr/>

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

A

Abdülhamîd, 4, 26, 57, 62, 63, 69, 71, 72, 77, 78, 79, 83, 172, 173, 175, 177, 257, 275, 455, 472, 473, 474, 480, 481, 483
Ahmed Şemseddin Efendi, 71, 84, 309, 475, 476
Akdeniz, 4, 66, 191, 193, 479
Ali, 7, 12, 14, 22, 30, 36, 56, 66, 110, 167, 169, 173, 191, 195, 217, 245, 271, 277, 293, 297, 319, 321, 323, 335, 463, 468, 477
Âl-i Büveyh, 292, 293
Almanya, 169, 471
Anka, 295, 371
Arap, 14, 65, 92, 124, 147, 149, 158, 159, 185, 473, 492
Aristo, 36, 167, 217, 229, 261, 315, 335
Âsaf, 59, 66, 189, 195, 201, 215

B

Bâd-âver, 54, 328, 329
Bağdat, 62, 174, 175, 473
Batha, 185
Bâyezid, 62, 175, 473
Behrâm, 244, 245
Behzâd, 322, 388, 389
Bektaşî, 207
Benî Abbas, 185
Benü'l-asfar, 179
Bercis, 327
Bermekî, 432, 433
Beyzâvî, 90, 305, 485
Bîdîl, 29, 104, 363, 367, 369
Brehmen, 385
Buhârî, v, 30, 90, 104, 105, 109, 173, 305, 456, 461, 462, 485
Buhtü'n-nasr, 255

Bursa, 14, 15, 16, 90, 352, 353, 455, 476, 478, 485

C

Cem, 92, 96, 99, 104, 154, 194, 195, 202, 203, 204, 205, 250, 251
Ceyhun, 83, 301, 483

Ç

Çin, 385

D

Dârâ, 130, 202, 203, 276, 277
Darüssaade, 71, 313, 319
Deccal, 191, 213
Defterdar Ahmed Efendi, 71, 327, 476
Dîvân-ı Hümâyûn, 325
Dürrizâde Mustafa Efendi, 28, 57, 60, 68, 215, 460, 461, 476, 477

E

Ebu Bekir, 319, 321, 477
Ebu Bekir Râtib Efendi, 319, 477
Ebu Cehil, 197, 460
Ebussuûd, 335
Eflatun, 36, 62, 167, 225, 233, 335, 472
el-Hac Mehmed Paşa, 11, 57, 59, 201
el-Hac Yeğen Paşa, 203
Envâr-ı Tenzil, 305
Esad Efendi, 71, 82, 113, 291, 456, 478

F

Felatun, 219, 249, 315
Ferhat, 86, 249, 323, 351, 403, 477
Ferkadan, 313
Feyzî-i Hindî, 30, 90, 303, 485
Firavun, 291

Firdevsî, 41, 292, 293

Fransız, 3, 5, 7, 179

G

Gazanfer, 277

Gazi Hüseyin Paşa, 57, 59, 65, 189, 479

Gerşesb, 168, 169, 471

H

Haccac, 213

Hacı Bektaş Veli, 207

Halid Ağa, 27, 313, 319, 480, 481

Halid b. Velid, 315

Halil Hamid Paşa, 4, 57, 67, 211, 267, 464, 481, 482, 490

Hamdullâh, iii, iv, v, vi, x, 1, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 157, 333, 379, 411, 423, 455, 456, 457, 468, 469, 470, 471, 472, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 489, 490, 491, 492

Harîrî, 319

Hârûn, 184, 185

Hârûn Reşîd, 65, 175, 473, 492

Hasan, 44, 66, 72, 77, 117, 124, 125, 127, 195, 339, 343, 447, 464, 480, 484

Hassan, 165

Hâtem, 119, 203, 307, 321, 329, 427

Hatice Hanım, 72, 355

Havernak, 249, 257, 297

Hayali, 361

Hızır, 52, 197, 281, 333, 399

Hint, 30, 31, 32, 42, 53, 173, 293, 458, 462

Hoten, 219, 267, 337, 373

Hubel, 243

Humbaracı, 3, 5, 74, 243, 468

Hüma, 203, 329, 379

Hüseyin, 15, 16, 57, 59, 65, 66, 165, 189, 195, 460, 479, 480

Hüsrev, 203, 219, 479

İ

İbn Abbâd, 261

İbn-i Sînâ, 62, 205, 225, 235, 261, 470

İbnü'l-Amîd, 205, 261, 460

İmrân, 277

İrem, 248, 249

İsa, 52, 221, 239, 281, 301, 309, 489

İsam, 295

İskender, 54, 67, 140, 167, 213, 216, 217, 229, 238, 239, 258, 259, 266, 267, 276, 277, 399, 484

İslam, 5, 7, 19, 25, 66, 79, 80, 82, 83, 85, 90, 109, 111, 117, 120, 122, 165, 169, 173, 177, 189, 195, 197, 203, 243, 261, 271, 291, 303, 311, 405, 458, 459, 460, 461, 462, 464, 468, 470, 471, 473, 474, 475, 477, 478, 479, 480, 481, 483, 485, 486, 488, 489, 491

İsmail Hakkı Efendi, 90, 353

İsm-i Azam, 187

İsrafil, 31, 32, 35, 38, 39, 42, 44, 48, 50, 53, 179

K

Kahire, 81, 189, 281

Kahraman, 14, 181, 195, 283, 463

Kânî Efendi, 27, 67, 206, 207, 489, 490

Kârûn, 399

Kays, 403, 431

Kerşâsib, 198, 199

Keşşâf, 90, 133, 304, 305, 306, 307, 463, 485

Keykavus, 78, 257

Keyvan, 341

Korfu, 183, 491

L

Lambro, 66, 191, 193, 479

Lat, 243

Levent Çiftliği, 233, 469, 471

Leyla, 86, 323, 379, 397, 403, 435, 437, 477

M

Ma'n, 119, 427

Mani, 383, 389

Mânî, 33, 382, 388

Mecnun, 323, 379, 381, 435, 437

Mehdi, 52, 171, 253, 281, 301, 333

Mehammed, 77, 261, 267, 351

Mehmed Arif Bey, 275, 481

Mehmed Arif Efendi, 22, 275, 482

Mehmed Dürri Efendi, 27, 71, 86, 325, 483

Mehmed Mekkî Efendi, 71, 83, 89, 299, 462, 483

Mehmed Raşid Efendi, 339, 484

Melek Mehmed Paşa, 71, 81, 269, 464, 484, 485

Mennân, 186, 300

Mesih, 205

Mısır, 26, 57, 59, 63, 64, 65, 66, 69, 73, 81, 90, 177, 179, 181, 183, 185, 187, 189, 193, 283, 287, 289, 435, 479, 480, 490, 491, 492

Mînû, 204, 372, 373

Mîr Mahmud, 343, 347, 485

Muhammed, 34, 51, 84, 265, 279, 291, 311, 317, 339, 461, 475

Muhteşem Kâşânî, 389

Muhyiddin, 66, 197

Mustafa Ârif, 14, 16, 17, 27, 157, 455

Mustafa Âşir Efendi, 69, 90, 303, 485

Mustafa Han, 59, 221, 223, 468, 469

Müslim, 304, 305

Müşteri Yıldızı, 319

N

Nahşeb, 97, 375

Naim, 347

Naz Perver Kadın, 72, 76, 347, 349, 486

Nemrud, 255, 389, 471

Neriman, 169, 197, 471

Neşet Efendi, 417

Nil, 183

Nişabur, 169, 462, 470

Nizamülmülk, 203, 462

Nuh, 381

Numan, 68, 217, 249, 293, 476

Nûşirevân, 212, 213

O

Okçuzade, 327

Osmanlı, xi, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 15, 22, 34, 38, 51, 53, 74, 85, 104, 117, 120, 165, 203, 255, 281, 307, 317, 321, 333, 461, 462, 463, 464, 471, 473, 478, 480, 491

Ö

Ömer, 15, 60, 163, 297, 333, 471, 479

Örfî, 30, 307

R

Razi, 217

Reisülküttab Raşid Efendi, 441

Rıdvan, 167, 347

Rusya, 1, 3, 5, 169, 468, 471, 473, 480

Rüstem, 274, 275, 282, 283, 471

S

Sadrüşşehid, 311

Sâib, 10, 30, 118, 391

Sâm, 168, 169, 291, 471

Satürn, 88, 341, 345

Selim Han, 165, 229, 251, 291, 313, 315

Selman, 61, 173, 461

Semender, 383, 421

Sinimmar, 103, 297, 403

Süha Yıldızı, 213

Süleyman, 37, 51, 195, 253, 255, 257, 259,
277, 299, 321, 327, 471, 474

Ş

Şehsüvarzâde Mîr Hamdullâh Efendi, 87,
333, 487
Şevket, v, 10, 30, 61, 104, 105, 109, 110,
155, 172, 173, 300, 301, 362, 363, 380,
381, 398, 399, 455, 456, 462
Şirin, 323, 351, 403

T

Tâcü’ş-şerîa, 295

Ü

Ülker Yıldızı, 209

V

Vassâf, 307, 319

Y

Yahya Tevfik Efendi, 71, 305, 487, 488
Yakub, 281
Yesrib, 185
Yezdân, 51, 139, 162, 182, 210, 252, 300
Yusuf, 52, 102, 124, 181, 261, 281, 283,
285, 371, 373, 489
Yûsuf Ziyâ Paşa, 26, 57, 63, 71, 81, 90,
177, 181, 279, 285, 459, 464, 480, 482,
490, 491, 492

Z

Zâl, 168, 169, 291, 471
Zerka-i Yemame, 301
Zeybârî, 294, 295
Zühre, 80, 341, 471
Zülal, 421
Züleyha, 102, 107, 371
Zünnun, 68, 217, 476

EKLER

Ek-1: Kendisine Şiir veya Mektup Yazılan İsimler

1. III. Selim (ö. 1808)

Hamdullâh Efendi Dîvânçesin’de kendisine en çok manzume yazılan kişi III. Selim’dir. Nitekim Dîvânçe’de III. Selim için yazılmış 8 manzume bulunmaktadır. Bunlardan ikisi kaside nazım şekli ile yazılmış olsa da biri ilme başlamasının tarihini içeren bir tarih manzumesidir. Diğer altısı ise kıta nazım şekli ile cülusuna, levend çiftliğini, tophâne-i âmireyi, lağımcılar, arabacılar ve humbaracılar dergâhlarını kurmasına yazılmış tarih manzumeleridir. Sultan Selim’in hayatı hakkında kısaca verilebilecek bilgiler şunlardır:

Sultan III. Mustafa Han’ın oğlu olan III. Selim, 1175/1761 yılında doğmuştur. Onun doğumu, bir hafta süren şenliklerle kutlanmıştır. Beş yaşına geldiğinde ise (1766) bed-i besmele töreni yapılmıştır. III. Selim, doğduğu günden itibaren devleti kurtaracak, düşmanlara karşı zafer kazanacak bir “sahipkıran” olduğu inancı ile yetiştirilmiştir. Rus ve Avusturya savaşının sürdüğü 1789 yılında tahta çıkmıştır. Prusya’nın müdahalesi ile Avusturya’nın barışa temayül edeceğine inanan III. Selim, Rusya ile olan savaşın da zaferle biteceğine dair herkesi teşvik etmiş; ancak düzenin bozuk olması hasebiyle ordu zafere hiçbir şekilde ümit bağlamamış ve bir an önce barış yapılmasının gerektiğini öne sürmüştür. Ordu ve devlet ricali bu minvalde bir dilekçe yazıp III. Selim’e bildirdiklerinde, III. Selim barışa rıza göstermekten başka çaresi olmadığını anlayıp barışa meyletmiştir. III. Selim’e orduda bir yenilenmeye gidilmesi gerektiğini hissettiren bu gelişme olmuştur. Ordu daha dönüş yolundayken layihalar hazırlanması için emirler vermiş ve Nizam-ı Cedid⁴³⁷ adı verilen yenilenme için ilk adımlar atılmıştır. Ordu komutanları değiştirilmiş, kumanda zinciri bozulmuş, ocak dışından tayinler yapılmıştır. Ordu ve donanmanın masraflarını karşılamak üzere Nizam-ı Cedid hazinesi oluşturulmuş, yeni vergiler koyularak kayıplar önlenmeye çalışılmıştır.⁴³⁸

III. Selim tahtta olduğu sürede, Tophane’deki Topçu Kışlalarını yıktırılmış ve yerlerine Topçu ve Top Arabacıları Kışlalarını inşa ettirmiştir. Bunlar dışında Hasköy’de Humbaracı ve

⁴³⁷ Eski düzenden yeni düzene geçişin sebeplerini ve sonuçlarını farklı açılardan ele alan bir çalışma için bk. Seyfi Kenan, *Nizâm-ı Kadîm’den Nizâm-ı Cedîd’e: III. Selim ve Dönemi*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010). Ayrıca III. Selim ve II. Mahmud dönemlerindeki ıslahatlar ve bu ıslahatların oluşturdukları buhranlara dair yapılmış bir bibliyografya çalışması için bk. Mehmet Ali Beyhan, “Islahatlar ve Buhranlar Literatürü: III. Selim ve II. Mahmud Dönemi,” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2003, c.1, s. 57-99.

⁴³⁸ Kemal Beydilli, “Selim III”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2009, c.36, s. 420-425.

Lağımcı Kışlalarını yaptırmıştır. Ayrıca III. Selim ile adeta özdeşleşen Selimiye Kışlası ve Levent Çiftliği gibi kışlaların yanında pek fazla bilinmeyen başka kışlalar da mevcuttur. Humbaracılar Kışlası'nın bulunduğu alanın, vakıf malı arsaların da eklenmesi dolayısıyla fazlaca geniş olduğu bilinmektedir. Askerlerin bu gibi talim alanları, bağlı bulundukları kışla ile sınırlı kalmayıp yazlık ve kışlık olarak farklı alanlarda da yapılabilmekteydi.⁴³⁹

Tabiat olarak yumuşak huylu, hoşgörülü, bağışlayıcı ve merhametli olması dolayısıyla tahttan ayrılmak zorunda kaldığı kendisinin pişmanlık içerisinde dile getirdiği “Bütün bunlara benim hilmim sebeptir” ifadesinden anlaşılmaktadır. Kaynaklar onun, saltanatı boyunca istikrarlı bir karakter olmayıp su gibi meyyal olduğuna işaret ederler. Bu sebeptendir ki IV. Mustafa'nın adamları vasıtasıyla dışarı ile irtibat halinde devletin aleyhine çalışmalar yürütmesine yumuşak bir şekilde uyarılarda bulunsada göz yummuş; fakat bu durum onu hayli yaralamıştır. En sonunda dayanamayarak, daha fazla direnmeden yeğenini kendi eliyle tahta oturtup kendisi tahttan çekilmiştir (1807). Bir yıl sonra da (1808) vefat etmiştir. Kaynaklar onun yumuşak bir tabiatı olsa da eski tip silahları çok iyi kullandığını, tüfek atışlarında başarılı olduğunu ve özellikle de iyi bir ok atıcısı olduğunu belirtmektedir. Bu nevi askeri başarısının yanında “İlhamî” mahlası ile yazdığı şiirlerin toplandığı hacimli bir divanı vardır. Ayrıca Mevlevî olduğu ve Şeyh Gâlib'i himaye ettiği de rivayet edilmektedir.⁴⁴⁰

Kaynaklardan muhtasar bir şekilde alıntıladığımız bu bilgilerden sonra Hamdullâh Efendi Dîvânçesin'de Sultan Selim hakkında yazılan şiirlerin onun hayatını ne derece yansıttığı incelenecektir. Kronolojik olması açısından ilk olarak III. Selim'in bed-i besmele töreni hakkında Hamdullâh Efendi'nin zikrettiklerine bakmak gerekmektedir. Bed-i besmele töreni, daha çok varlıklı ailelerin çocuklarına uygulanan bir gelenek olup mektep hocasının ve onunla birlikte birçok çocuğun, okula başlayacak olan kişiyi evinden alıp mahalle arasında ilahiler ve dualar eşliğinde gezdirmeleridir. Çocuğun gezdirildiği bu tören esnasında okunan ilahiler ve çocukların “amin” diye bağırımlarından dolayı “Âmin Alayı” olarak da isimlendirilmiştir.⁴⁴¹ Kaynaklardan ve Hamdullâh Efendi'nin tüm harfleri hesaba katarak düşürdüğü tarih manzumesinden hareketle III. Selim'in bed-i besmele töreni 1766 yılında yapılmıştır. III. Selim ilm tahsiline, babası Mustafa Han'ın ferman vermesi ile başlamıştır. Hamdullâh Efendi bu töreni anlatırken meleklerin de sırayla el açarak amin dediklerini zikretmektedir. Burada

⁴³⁹ Oya Şenyurt, “Arşiv Belgeleri Işığında III. Selim'in Askeri Alandaki Kararlarının İstanbul'da Kent Mekanının Kullanımına Etkileri”, *Bilig*, Yaz 2016, S. 78, s. 205-207.

⁴⁴⁰ Kemal Beydilli, a.g.m, s. 425.

⁴⁴¹ Bk. Mehmet Üstünipek, Şeyda Üstünipek, “Âmin Alayı ve Resimlerde Ele Alınışı”, *Art-Sanat Dergisi*, 2014, S. 1, s. 35-45.

meleklerin mecazi olarak anlaşılabacağı gibi amine gelen çocukların bir nevi melek olarak tasavvur edildiğini düşünmek de mümkündür. Bir bilgiye göre eğer ilme başlayan çocuk tanınmış birinin çocuğu ise diğer okulların öğretmen ve öğrencileri de bu törene davet edilirdi.⁴⁴² Hamdullâh Efendi ile ilgili oluşturduğumuz biyografiden hareketle 1786 yılında İzmir mollası olana kadar müderrislik yaptığı sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla bu şiirden hareketle Hamdullâh Efendi'nin III. Selim'in törenine davet edilen müderrislerden biri olduğu söylenebilir.

Hamdullâh Efendi, Sultan Selim'in ilim öğrenmeye başladıktan sonra kaside nazım şekline uygun olarak onun medhini ilmî yönüne dikkat çekerek yapar. Öyle ki övgünün değerini yüceltmek için Ortaçağın tıp ve felsefe alanında önde gelen temsilcilerinden olan İbn-i Sînâ'nın (ö. 1037), Yunan filozofu olan Eflâtun'un (m.ö. 427-347) ve bunlar gibi nice filozofların onun akli karşısında hayrete düştükleri ve onun keskin zihninden sonra da unutulmaya yüz tuttukları zikredilmiştir.

III. Selim'in şiir kabiliyetinin söz konusu edildiği kasidede ise onun sözünün dünyada değerli olarak görülen her şeyden daha değerli olduğu, eşi benzeri olmadığı, Kur'ân ayetleri ve peygamber hadislerini takip ettiği, ilahi bir ilhama dayandığı gibi birçok övgü ifadeleri ile dile getirilerek anlatılmıştır. Övgü ifadelerinde şiirinin ilhama dayandığına özellikle dikkat çekmesi, III. Selim'in şiirlerini İlhamî mahlası ile yazdığını da çağrıştırmaktadır. Kaynaklar onun içe kapalı bir ruh halinde şiirlerini kaleme aldığını aktarmaktadır. Hamdullâh Efendi de bu hususa dikkat çekerek onun şiirlerinde anlamın çok muğlak fakat bir o kadar tesirli olduğunu, yalnızca dört beytinin dört kitap oluşturacak şekilde derin anlama sahip olduğunu, kelimeleri daima bir uyum oluşturacak şekilde yanyana getirip bir nevi söz sanatlarında da başarılı olduğunu zikreder. Bu övgüler bir nevi o dönemin gözünden, III. Selim'in edebi kişiliğini yansıtan ifadelerdir.

Aynı kaside içerisinde III. Selim'in edebi kişiliğinin övgüsü yapıldıktan sonra ise kişilik vasıflarına geçilir. Biyografisinin verildiği bölümde zikredildiği üzere Hamdullâh Efendi de onun saf, pamuk gibi yumuşak bir kalbi olduğunu söyleyip sözü adaletine ve sonra da savaştaki başarısına getirir. Buradaki ifadeler onun “sahipkıran” yani düşmana daima muzaffer gelen unvanını çağrıştıracak şekilde kullanılmasından dolayı önem arz etmektedir. Nitekim Hamdullâh Efendi bir beytinde onun dünyayı hükmü altına alma unvanından ötürü düşmanın huzurunun kaçtığını ve Nişabur yeri gibi titrediklerini dile getirir. Nişabur ile kıyas

⁴⁴² Bk. Mustafa Öcal, “Âmin Alayı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.3, 1991, s. 63.

edilmesi malum olduğu üzere Nişabur tarihinde önemli izler bırakan depremler dolayısıyladır. Burada devamlı surette deprem olmasına telmih yapılarak düşmanın da onun haşmeti karşısında devamlı titrediğı ifade edilmiştir. Hatta Rusya ve Almanya gibi güçlü devletlerin bile affedilmek için onun karşısına el bağlayarak geldikleri dile getirilmiştir. Bu övgülerle de yetinilmeyip Rüstem-i Zâl, Sâm, Gerşesb ve Neriman gibi İran'ın efsanevi kahramanlarına da silahşorluk sanatını onun öğrettiğı vurgulanarak askeri alandaki övgüsü daha da güçlendirilmiştir.

Kasidenin kısa bir bölümünde onun askeri alandaki gücünden bahsedildikten sonra tekrar söz yumuşak, merhametli ve kibar tabiatına getirilir. Bu vasıflar ondan bahseden kaynakların da hemfikir olduğı vasıflar olması açısından önemlidir.

Kaside nazım şekli ile yazılmış bu iki manzume dışında cûlusuna ve yaptığı yeniliklere düşürülen tarih manzumeleri aracılığıyla da onun hayatı hakkında bazı bilgiler edinebilmek mümkündür. Kaynakların verdiği bilgiler ve Hamdullâh Efendi'nin düşürdüğü tarihten anlaşıldığı kadarı ile III. Selim 1789 yılında tahta oturmuştur. Cûlusuna düşürülen tarih manzumesinde tahta oturduğu andan itibaren devrinde gam ve kötülöklere dair her şeyin yok olduğı, çünkü III. Selim'in rahmet seli gibi gelerek kötölüklerin hepsini yok ettiğı dile getirilmiştir. İlm-i nücuma göre Müşteri ve Zühre seyyarelerinin bir araya gelmesi mutluluk alameti olarak sembolleştirilmiştir.⁴⁴³ Hamdullâh Efendi de bu bilgidен hareketle güneşe mutluluk ve şeref gelmesinin sebebini, bu seyyarelerin yaklaşmasında değil III. Selim'in tahta çıkışında aramak gerektiğini vurgulamaktadır. Onun tahta çıkışına dair yapılan mübalağalı övgülerden biri Kudüs'ü ve Süleyman mabedini yakıp yıkan Babil kralı Buhtunnasr⁴⁴⁴ ile tevhid inancına karşı gelen ve Babil kulesini inşası sırasında Hz. İbrahim'i ateşe atan Nemrud'un, onun otağında voynuk olduklarında bile sanki dünyayı ele geçirmiş gibi sevineceklerinin dile getirilmesidir. Dolayısıyla III. Selim'in tahta çıkışının bu nevi övgüler ile dile getirilerek anlatıldığı anlaşılmaktadır.

Bunlar dışında Levend Çiftliğı, topçular, Arabacılar, Lağımcılar ve Humbaracılar dergâhlarının kurulmasına da (1794) Hamdullâh Efendi tarafından tarih düşürölmüştür. Bu manzumeler, III. Selim'in övgüsü ile başlayıp onun askeri alandaki yapmış olduğı bu düzenlemelerin amacı, faydası ve övgüsünün zikredilmesi ile devam ettirilmiştir. Hamdullâh Efendi'nin aktardığına göre, Levent Çiftliğı, leventleri savaşa alıştırmak, bu geniş alanda

⁴⁴³ Bk. Atilla Şentürk, "Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)," *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Haziran 1994, S. 90, s. 157.

⁴⁴⁴ Bk. Ömer Faruk Harman, "Buhtunnasr", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1992, c.6, s. 380-381.

tüfek talimi yaptırmak üzere kurulmuş bir yer olup leventlerin yiyecek, giyecek ve giysi gibi tüm ihtiyaçlarının önlerine hazır olarak geldiği dile getirilmektedir. Onların kendilerine özel bir kıyafetleri olduğu bilgisinden hareketle Hamdullâh Efendi de III. Selim'den sonra yeni kıyafetler giyerek padişaha kul olduklarına işaret etmektedir.

Bir diğer dergâh, top atma hususunda talim verilmesi için kurulmuştur (1794). Hamdullâh Efendi bu tophanenin ne kadar geniş olduğuna dikkat çekmek için top ve zabitan ile dolacağını zannederken Cennetü'l-meva kadar geniş olduğunu anladıklarını dile getirmiştir. Padişahın bu derece ilgisini gördükten sonra topçuların aşka gelip ateşsaçanlıkta fazlaca mahir oldukları, Hamdullâh Efendi'nin tabiri ile "boşaltmak ve doldurmanın birbiri ardınca gelmesi" yani topun neredeyse hiç boş kalmaması açısından bu talimhanenin önemine dikkat çekilmiştir.

Bir diğeri ise topçu kullarına yakın olmaları adına arabacılar için inşa edilen kışladır (1794). Bu kışlanın kurulmasında nereye gidilecek olursa olsun arabaların topa yakın olması hususu amaç edinilmiştir. Bir diğer manzumede humbaracılar için yapılan kışladan bahsedilmektedir. Bu manzumesinde Hamdullâh Efendi, padişahın askerlere, her yerde temeli kayadan olacak şekilde sağlam kışlalar yapmasının ne kadar güzel bir eylem olduğundan dem vurularak yaptırdığı tüm kışlaların ne derece sağlam olduğuna dikkat çekmektedir.

III. Selim'in yaptığı düzenlemeler için kaleme alınmış son manzumede ise sanki konu özetlenir gibi her bölüğe özgü olmak üzere farklı farklı kışlalar yapıldığı, onların her birinin oldukça sağlam, güzel ve coşkulandırıcı oldukları dile getirilmiştir. Bu kışla binalarının yalnızca bu mesleklerdeki sanatların talim edilmesi sebebiyle yapıldığından Eflatun'un bile bu fikri kıskanmasının tabii olacağı dile getirilerek bu talimlerin önemi üzerinde durulmuştur. Bu kışlalardan sonuncusu da lağımıcılar için inşa edilmiştir (1794). Söz konusu lağımıcıların görevlerinden sanatlı bir üslupla dahi olsa haber veren Hamdullâh Efendi, onların suyu çok koyarak düşmanları tuzağa düşürdüklerini, lağımıcıların işinin düşmanların akıl faresini avlamaktan başka bir şey olmadığını ifade etmektedir.

2. I. Abdülhamîd (ö. 1789)

Hamdullâh Efendi'nin kendisine manzume yazdığı padişahlardan biri de I. Abdülhamîd'dir. III. Selim'e yazıldığı kadar çok olmasa da I. Abdülhamid'in de cülusuna kıta nazım şekli ile

tarih düşürülmüştür. Hususi olarak I. Abülhamid'e yazılan tek manzume budur; fakat büyük oğlu Mehmed'in doğumu ve ilme başlamasına düşürülen tarih manzumelerinde de I. Abülhamid bahis konusu edildiğinden bu manzumeler vasıtası ile de onun hakkında bazı bilgilere ulaşabilmek mümkündür. Hamdullâh Efendi'nin I. Abülhamid için zikrettiği bilgilere geçmeden evvel mevcut kaynakların verdiği bilgilerden muhtasar bir şekilde bahsetmek gerekmektedir.

Sultan III. Ahmed'in oğlu olup 1137/1725 yılında doğmuştur. 1774-1789 yılları arasında padişahlık yapmış, hala tahtta iken aniden gelen bit felç sonucu 1789'da vefat etmiştir. Tahta çıktığı zamanın öncesinde de sonrasında da savaşlar mevcut olmuş; fakat tahta çıktığı andan itibaren uyanık, ileri görüşlü ve inançlı biri olduğundan Ağabeyi III. Mustafa döneminde başlamış olan Osmanlı-Rus savaşını kesin bir sonuca bağlamaya karar vermiştir. Osmanlı ordusunun Kozluca ve Şumnu'da bozguna uğramasından ötürü Ruslar tarafından yapılan barış teklifini kabul etmek zorunda kalmış ve 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır. Dış meseledeki bir sorunu bu şekilde sonlandırmasından sonra iç meselelere yönelip içeride zuhur eden isyanları bastırmaya çalışmıştır. İç isyanlarla mücadele edilirken Arap yarımadasında vehhabîlik hareketinin yayılması, Kerim Han Zend'in Osmanlı'ya savaş ilan etmesi, Bağdat kölemenlerinin isyanları, Rusya ile tekrar patlak veren savaşlar gibi durumlar I. Abdülhamîd'in saltanat yıllarında sıkıntı ile geçen hadiselerdir.⁴⁴⁵

I. Abdülhamîd devri, saltanat yılları çeşitli iç ve dış vakalarla dikkati çekmiş; fakat imparatorluğun duraklama devri olarak kabul edilmesine rağmen bazı kurumlarda ilk yenileşme hareketlerinin zuhur ettiği bir devir olarak nitelendirilmiştir. İyi niyetli ve çok gayretli bir padişah olduğu ondan bahseden kaynakların çoğunda zikredilmektedir. Hatta halkına karşı duyduğu sevgi, kimsesiz ve ihtiyaç sahiplerine gösterdiği merhamet çeşitli hayır ve kültür kurumları tesis etmesi ile meyvesini göstermiştir. İmarat, mektep, çeşme, kütüphane, medrese, türbe, cami gibi birçok vakıf eserleri tesis etmiştir.⁴⁴⁶

I. Abülhamide atfen yazılan tek manzume, onun cülusuna düşürülen tarih manzumesidir. Bu manzume kaside nazım biçimi ile yazılmış olup I. Abülhamid'in tahtı şerefliendirmesi ile gam, sıkıntı, elem gibi tüm kötü şeylerin yok olduğu, melek huylu, takvanın koruyucusu bir padişah olduğu, Bâyezid ve Hârûn Reşîd onun devrinde yaşasa ona mürit olmak için can atacakları, hürlerin zorla değil bile isteye ona köle oldukları gibi medihleri sıralanmıştır. Bu manzumede

⁴⁴⁵ M. Münir Aktepe, "Abdülhamid", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.1, 1988, s. 213-214.

⁴⁴⁶ Müjgan Cunbur, "I. Abdülhamid Vakfıyesi ve Hamidiye Kütüphanesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Kasım 2017, S.1, c.22, s. 17.

onun hayatı ile ilgili dikkat çeken bir husus kaynakların da zikrettiği üzere devamlı surette merhametinden dem vurulmasıdır. Bu durum gerçeği yansıttığı gibi Hamdullâh Efendi'nin de kendisine merhamet edip hamî olmasını isteyerek bu merhametten faydalanmak gayesinde olduğu sonucuna da varılabilir. Nitekim daha önce de zikredildiği gibi Hamdullâh Efendi'nin 1786 İzmir mollası görevine kadar kaynaklarda yalnızca müderrislik yaptığı bilgilerine rastlanmaktadır. Dolayısıyla I. Abdülhamîd'in tahta çıktığı 1774 yıllarında, padişaha sunup mansıb talebinde bulunmak üzere kaside yazdığını söylemek mümkün olsa gerektir.

I. Abülhamid ile irtibatlı olarak yazılan bir diğer manzume, oğlu Mehmed'in doğumuna düşürülen tarihtir. Hamdullâh efendi bu manzumeye I. Abülhamid'in övgüsü ile başlamıştır. Daha sonra ise konuyu maksada getirerek Allah'ın ona daha önce bir kız çocuğu bağışladığı gibi şimdi de bir oğlan çocuğu bağışladığı dile getirilmiş ve mevzu şehzade Mehmed'in ahlakının güzelliği, eşi ve benzerinin olmaması gibi övgülerle devam ettirilmiştir.

Sicill-i Osmânî'de Hamdullâh Efendi'nin oğullarından Şehzade Ahmed'in 1776'da doğup 1778'de vefat ettiği,⁴⁴⁷ Mahmud'un 1785'de doğup 1839'da vefat ettiği,⁴⁴⁸ Mustafa'nın 1779'da doğup 1808'de vefat ettiği,⁴⁴⁹ Nusret Mehmed'in 1782'de doğup 1785'de vefat ettiği,⁴⁵⁰ Süleyman'ın ise 1779'da doğup 1786'da⁴⁵¹ vefat ettiği bilgisi verilmiştir. Ancak Hamdullâh Efendi'nin adını Mehmed olarak zikrettiği ve doğumuna da 1187/1773 olarak tarih düşürdüğü bilgisinden hareketle, I. Abdülhamîd'in oğlu Mehmed'in bu isimlerden hiçbiri ile uyuşmadığı görülmektedir. İslam ansiklopedisinde verilen bilgide ise yalnızca 1783 yılında oğlu Mehmed için bir çeşme yaptırdığı zikredilmektedir. Bu Mehmed'in 1782 yılında doğmuş olan Nusret Mehmed için yaptırılmış olması muhtemeldir; fakat Nusret Mehmed'in 1785'de yani henüz 3 yaşında iken vefat ettiği bilgisinden hareketle Dîvânçe'de doğumuna tarih düşürülen Mehmed'in aynı kişiler olmadığı sonucuna varılmaktadır. Nitekim bunu kanıtlar mahiyette olan bir diğer bilgi de Dîvânçe'de yine şehzade Mehmed'in ilme başlamasına düşürülen 1779 tarihli manzumedir. Dolayısıyla Hamdullâh Efendi'nin doğumuna (1773) ve ilme başlamasına tarih düşürdüğü (1779) I. Abdülhamîd'in oğlu Mehmed'in kaynaklarda çok fazla adına rastlanmayan biri olduğu düşünülmektedir.

Şehzade Mehmed'in ilme başlamasına düşürülen tarih manzumesinde dikkat çeken bazı bilgiler mevcuttur. Bunlardan biri I. Abdülhamîd'in övgüsü ile başlanan manzumede, mevzu

⁴⁴⁷ Mehmed Süreyya, a.g.e., c.1, s. 17.

⁴⁴⁸ Mehmed Süreyya, a.g.e., c.1, s. 73.

⁴⁴⁹ Mehmed Süreyya, a.g.e., c.1, s. 81.

⁴⁵⁰ Mehmed Süreyya, a.g.e., c.1, s. 84.

⁴⁵¹ Mehmed Süreyya, a.g.e., c.1, s. 44.

bahis Mehmed'in ilme başlaması olduğu için, I. Abdülhamîd'in de ilmi hizmetlerinden biri olan kütüphane inşa ettirmesinden bahsedilmiştir. Nitekim I. Abdülhamîd'in 1777 yılında temellerini attırdığı Hamidiye Kütüphanesi'nin, 1780 yılında tamamlandığı bilgisinden⁴⁵² hareketle oğlu Mehmed'in bed-i besmele töreninin yapıldığı 1779 yılında hala inşasına devam edilmekte olduğu sonucuna varılmaktadır. Ayrıca manzumenin başlarında I. Abdülhamîd'in işten anlar, filozofları kışkandıracak kabiliyette olan bir vezirinin övgüsünden bahsedilmektedir. Bu vezirin kim olduğu hakkında şiirde herhangi bir isim geçmese de I. Abdülhamîd'in çok güvendiği vezirinin Karavezir Mehmed Paşa olduğu, dolayısıyla bu övgülerin de ona atfedildiği düşünülmektedir.

III. Selim'in bed-i besmele töreninde bahsedildiği gibi burada da Mehmed'in babasının emir ve fermanı vermesinden sonra ilme başladığı zikredilmektedir. Aynı ifadelerin III. Selim'de de zikredilmesi, ilme başlamadan önce babaların ferman vermesi gibi bir geleneğin varlığına işaret etmektedir. İlme başlama töreninde, yine günahsız meleklerin “amin” seslerinin tüm dünyayı kapladığı dile getirilmiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi amin alayına gelen çocuklar, günahsız meleklerle teşbih edilerek tasvir edilmiştir.

Hamdullâh Efendi böyle kutlu bir günde her yerin maarif panayırına döndüğünü ve şairlerin bu panayırda şiirler yazıp tarihler sunduğunu, kendisini şairler zümresine katmasalar da onun da bu olaya bir tarih manzumesi yazarak takdim ettiğini dile getirmektedir. Bu durum padişahlar ya da onların şehzadeleri ile ilgili bir hadise söz konusu olduğunda şairlerin, bu olayları nazmetmek ve tarihlendirmek için hazır bulundukları bilgisine işaret etmesi açısından önem arz etmektedir.

3. Abdürrezzak Paşa

Abdürrezzak Paşa, kendisine bir görev ihlali dolayısıyla mektup gönderilen bir zat olarak Dîvânçe'nin sonunda yer alan mektuplar arasında zikredilmiştir.

4. Ahmed Şemseddin Efendi

Hamdullâh Efendi, Şemseddin Efendi'nin Anadolu sadaretine tarih düşürdüğü manzumesine, adeta bir mesnevi havasında giriş yapıp cana can katan neşeye merhaba diyerek başlamıştır. Mutluluğun uzun süredir kendisinden uzak oluşu ve nihayetinde içtenlik ile gelip ihlasını kuvvetlendirdiği, bunun sebebinin de Hz. Muhammed ile adaş olan Şerîf Efendi'nin Anadolu sadaretini süslemesinden kaynaklandığı zikredilmiştir. Daha sonra da Şerîf Efendi'nin medhi

⁴⁵² Bk. İsmail E. Erünsal, “Hamidiye Kütüphanesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.15, 1997, s. 469.

yapılıp kendisine dualar edilmiştir. Tarih beytine gelmeden evvel ise onun sadaretine birçok kişinin tarih düşürdüğünü, kendisinin de bir tarih düşürmek üzere bu manzumeyi kaleme aldığını zikretmiştir. Tarih beytinde ise birinin İstanbul kadılığına (1791), diğerinin de Anadolu sadaretine (1795) işaret ettiği sonucuna varılmıştır.

Sicill-i Osmânî’de verilen bilgilere göre, Ahmed Şemseddin Efendi müderrislerden Feyzullah Efendi’nin oğludur. Müderris, Mekke payesi görevlerinden sonra 1792’de İstanbul kadısı olup 1793’de azledilmiştir. 1797’de Anadolu kazaskeri olmuş, 1799’da ayrılmıştır. 1803’de birinci ve 1807’de ikinci defa Rumeli kazaskeri olmuştur. Ağustos 1808’de azledilerek Bursa’ya gönderilmiştir. 1809 yılında ise vefat etmiştir. Oldukça güzel ve düzgün söz söyleyen bir meclis adamı olmasına rağmen ilim ehli değildir.⁴⁵³

5. Defterdar Ahmed Efendi

Hamdullâh Efendi’nin tarih manzumelerinden biri de Ahmed Efendi’nin defterdarlık makamına gelişi ve aynı zamanda oğlunun doğumuna düşülen tarihtir. Manzumenin girişinde Ahmed Efendi’nin defterdarlık övgüsü yapılmış, sonra da soyluluğunun parlaklığı ile güneş gibi aydınlık olan bir evladının dünyaya geldiğinden bahsedilmiştir. Manzumenin sonuna doğru Hamdullâh Efendi, Ahmed Efendi’nin de evladının yaşlılığını görecektedir kadar ömrünün uzun olması için dualar ederek görevini tebrik etmek amacı ile bir tarih düşürmeyi planlarken bu güzel haberin de kulağa ulaşması ile her iki olaya da tarih düşürmek üzere harekete geçtiğini dile getirmiştir. Bu düşürülen tarih 1780 yılına tekabül etmektedir.

6. Dürrîzâde Mustafa Efendi (ö. 1775)

Hamdullâh Efendi’nin kaside nazım biçimi ile medhini ele aldığı isimlerden biri de Dürrîzâde Mustafa Efendi’dir. 22 beyitten müteşekkil olup bazı mısraları da eksik olan bir manzumedir. Hamdullâh Efendi’nin onu âlim, faziletli, olgun, Numan huylu, Zünnun yaratılışlı, âdil, iffetli gibi vasıflarla methettiği görülmektedir.

Kaynaklara göre Dürrî Mehmed Efendi’nin oğlu olan Dürrîzâde Mustafa Efendi 1703’de İstanbul’da doğmuştur. Tahsilini tamamlayıp müderris olmuş, ilmiye derecelerini ard arda kat ederek babasının şeyhülislamlığı sırasında Galata kadılığına tayin edilmiş sonra da Edirne ve Haremeyn payelerini almıştır. İstanbul kadılığı, Rumeli kazaskerliği gibi görevlerden sonra 1756’da Şeyhülislamlığa getirilmiştir. 1757’de azledilmesinden sonra 1762’de tekrar şeyhülislam olmuş; fakat 1767’de görevinden alınarak evinde oturmasına izin verilmiştir.

⁴⁵³ Mehmed Süreyya, a.g.e., c.III, s. 167.

Ulemanın kıdemlisi olması sebebiyle 1774 yılında üçüncü defa şeyhülislamlığa getirilmiştir; fakat yaşlı olduğu için görevden alınmış ve 1775 yılında vefat etmiştir.⁴⁵⁴

7. Ebu Bekir Râtib Efendi (ö. 1799)

Hamdullâh Efendi'nin kıta nazım şekli ile görevlendirilmesine tarih düşürdüğü bir isim Ebû Bekir Râtib Efendi'dir. Hamdullâh Efendi, onun reîsülküttâblığa gelişine 25 beyitlik bir tarih manzumesi yazarak medhiyesini yapmıştır. Övgüsü yapılırken, Hz. Ebû Bekir'in Sıddîk lakabı ile adaş olduğu vurgulanıp kaleminin gücüne de değinilmiş ve herkesin nazımının Leyla'sına Mecnûn, nesrinin Şîrîn'ine de Ferhat olduğu söylenmiştir. Onunla ilgili verilen ilginç bir bilgi ise huzuruna gelip bir şey isteyen kişinin elinden gelen tüm çabası ile İspanyolca'yı öğrenmesi gerektiğinin vurgulanmasıdır.

Ulemâdan Hacı Ali Efendi'nin oğlu olan Ebu Bekir Ratıb Efendi, Tosya'da dünyaya gelmiştir. Henüz küçükken İstanbul'a giderek burada Arapça ve Farsça öğrenmiş ve birçok alanda kendini yetiştirmiştir. İstanbul'da edindiği ilim ve güçlü kalemıyla dikkatleri üzerine çeken Ebu Bekir Ratıb Efendi, ta'lik yazıdaki mahareti vesilesiyle III. Selim henüz şehzade iken onun yazı hocalığını yapmıştır. Küçük yaşından beri yanında yetiştiği Âmedci Edhem Efendi'nin ölümünden bir müddet sonra 1779'da kendisi de âmedci olan Râtib Efendi yedi yıl bu görevi yapmıştır.⁴⁵⁵ 1785 yılında sipah kâtibi olan Râtib Efendi, III. Selim'in padişah olmasıyla İstanbul'a çağırılmış ve önce tezkire-i evvel görevine getirilmiştir. Bir müddet bu görevde bulunduktan sonra padişahın emriyle Reîsülküttaplık görevine getirilen Râtib Efendi, ilm-i nücûma olan aşırı inancından dolayı ayın akrep burcunda olduğunu söyleyerek hil'at giyme işini bir sonraki güne ertelemesine sinirlenen III. Selim, onu tezkire-i evvel vekâletine tayin etmiştir. Ancak sarayda yaşanan ilmi rekabetin kurbanı olan Râtib Efendi önce Bozcaada'ya sürgün edilse de sonrasında affedilerek 1791'de orduda yeniçeri kâtipliğine getirilmiştir.⁴⁵⁶ Aynı yıl Avusturya ile yapılan 'Ziştovi Antlaşması'nda belirtilen gerekçeler nedeniyle orta elçilik düzeyinde Viyana'ya gönderilmiştir.⁴⁵⁷ Buradan döndükten sonra başarıları dikkate alınarak sırasıyla Başmuhasebeciliğe, şıkk-ı sâlis defterdarlığına getirilmiş ve 1795'te ise reîsülküttaplık makamına tayin edilmiş ancak bu görevinde on beş ay kaldıktan sonra çeşitli nedenlerden dolayı azledilerek Rodos'a sürülmüştür. III. Selim

⁴⁵⁴ Mehmet İpşirli, "Dürrizâde Mustafa Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.10, 1994, s. 38. Dürrizâde Mustafa Efendi'nin İstanbul ve Konya'da vakfettiği mülklerini ihtiva eden bir vakfiyenin tanıtımı için bk. Murat Erten, "Dürrizâde Mustafa Efendi Vakfiyesi", (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, 2007).

⁴⁵⁵ Fatih Bayram, "Ebubekir Ratib Efendi As An Ottoman Envoy of Knowledge Between The East and the West", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, SBE, 2000), s. 7-8.

⁴⁵⁶ Sema Arıkan, "Ebûbekir Râtib Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.10, 1994, s. 277-278.

⁴⁵⁷ Fatih Bayram, a.g.t., s. 12-13.

döneminin önemli dış politika şahsiyetlerinden biri olan Râtib Efendi birçok Avrupa devleti ile ilgili önemli eserler vermiş ve daha şehzade iken III. Selim'e gönderdiği mektuplarla onun realist bir tutuma sahip olması için yönlendirmelerde bulunmuştur.⁴⁵⁸ Yaklaşık üç yıl Rodos'ta kaldıktan sonra 8 Temmuz 1799 tarihinde burada idam edilmiştir. Münşîliğine ek olarak üç dilde şiirleri bulunan Râtib Efendi, asıl şöhretini bir tanesi kendi ismiyle anılan diğeri ise Büyük Lâyiha adında iki sefâretnâmeden almaktadır.⁴⁵⁹

8. Esad Efendi-zâde Mehmed Şerîf Efendi (ö. 1790)

Hamdullâh Efendi'nin Mehmed Şerîf Efendi için yazmış olduğu manzumenin başlığında merhum Şerîfzâde Esad Efendi'nin fetva makamına gelişi yazılmışsa da bu bilgiye ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir. Nitekim manzumeye III. Selim'in övgüsü ile giriş yapılmış ve samimi bir duacısını fetva makamına getirdiği, bu kişinin de Hz. Peygamber ile adaş olduğu zikredilmiştir. Bu bilgilerden hareketle, bu manzumenin III. Selim döneminde şeyhülislamlık yapmış olan Ebûishakzâde Mehmed Esad Efendi'nin (ö. 1753) oğlu Mehmed Şerîf Efendi (ö. 1790)⁴⁶⁰ için yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususu destekleyici mahiyette bir diğer bilgi ise fetva makamına gelişine düşürülen tarihte bu makama tekrar gelerek şereflendirdiğinin, yani daha önce de bu makamda bulunmuş olduğuna dair bir bilginin mevcudiyetidir. Nitekim Mehmed Şerîf Efendi'nin ikinci defa şeyhülislamlığa getirilmesi (1789), III. Selim dönemine tekabül etmektedir. Ayrıca yazmanın sonunda da Esad Efendi-zâde Mehmed Şerîf Efendi'ye yazılmış bir arzuhalin varlığı, bu kişilerin aynı olduğuna işaret etmektedir. Nitekim bu arzuhal, Hamdullâh Efendi'nin Mehmed Şerîf Efendi'den kendisine hami olmasını talep etmesi açısından önem arz etmektedir. Hamdullâh Efendi'nin inşa üslubu ile yazmış olduğu bu arzuhal, Mehmed Şerîf Efendi'nin biyografisinde de zikredileceği üzere şair, âlim tabiatlı birine uygun olarak yazılmıştır.

Mehmed Şerîf Efendi, 10 Aralık 1717 yılında doğmuştur. 1754 yılında Diyarbakır kadısı, daha sonra Bursa ve Mekke kadılığı payesini almıştır. 1771 yılında Anadolu kazaskerliğine tayin edilmiş; fakat 1772 yılında ayrılmıştır. 1775'de Rumeli kazaskerliğine tayin edilmişken 1778'de ikinci defa Rumeli kazaskerliğine tayin edilmiştir; ancak yirmi gün sonra bu görevinden de azledilmiştir. 1778'de ise Vassafzâde Mehmed Esad Efendi'nin istifa etmesi sonucu şeyhülislamlık makamına getirilmiştir. Dört buçuk yıl şeyhülislamlık yaptıktan sonra

⁴⁵⁸ Aysel Yıldız, "Şehzadeye Öğütler: Ebûbekir Ratib Efendi'nin Şehzade Selim'e (III) Bir Mektubu," *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, S. 42, 2013, s. 239-247.

⁴⁵⁹ Sema Arıkan, a.g.e., s. 277-278.

⁴⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Tahsin Özcan, "Mehmed Şerîf Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.28, 2003, s. 531-532.

uzun süredir aynı görevde bulunduğu gerekçesi ile bu makamdan ayrılmıştır. Ancak III. Selim tahta çıktıktan sonra 1789'da ikinci defa şeyhülislamlığa getirilmiştir. Yaşlılığı dolayısıyla yeniliklere ayak uyduramadığı gerekçesi ile altmış gün sonra azledilmiştir. Bunlardan sonra Hocapaşa'daki konağında uzlet hayatı süren Mehmed Şerîf Efendi, 1790 yılında vefat etmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme aldığı bir Dîvân'ı,⁴⁶¹ bir de siyasetname-nasihatname türünde yazdığı bir risalesi mevcuttur. Ayrıca XVIII. yüzyılın meşhur kadın şairlerinden olan Fıtnat Hanım'ın⁴⁶² kardeşi olup bilgin, arif, zarif ve kerem sahibi bir zat olduğu zikredilmektedir.⁴⁶³

9. Gazi Hüseyin Paşa (ö. 1803)

Dîvânçe'de kendisine kaside yazılmış isimlerden biri Küçük Hüseyin Paşa'dır. Hüseyin Paşa'nın doğum tarihi hakkında net bir bilgi olmasa da 1758-59 yıllarında doğduğu ve Çerkez veya Gürcü asıllı olduğu tahmin edilmektedir. Silahdar İbrahim Paşa tarafından III. Mustafa'ya takdim edilmiştir. III. Selim'in hükümdarlığından sonra ise onun sevgi ve takdirini kazanarak 1792'de vezaret rütbesi ile kaptan-ı deryalığa tayin edildiği ve vefatına kadar da bu görevde kaldığı bilinmektedir. Hüseyin Paşa bu görevlerde iken Ege denizinde korsanlarla mücadele etmiş, Lambro isimli korsanı etkisiz hale getirmiştir.⁴⁶⁴ Bu görevlerinden sonra Hüseyin Paşa Vidin'e serasker tayin edilmiş; fakat 1798'de Mısır'ın fethi üzerine tekrar eski görevlerine çağırılmıştır. Diğer bir faaliyet sahasını, kethüdası Hüsrev Ağa'yı 6000 kişilik bir kuvvetle karaya çıkarıp Reşid ve Rahmaniye şehirlerini alması ve bu şekilde Mısır'a giren Fransızları teslim olmaya zorlaması oluşturmaktadır. Hüseyin Paşa'nın diğer bir faaliyetlerini ise tersane ve donanma düzeninde ve bunların eğitiminde yaptığı ıslahatları oluşturmaktadır. Bu faaliyetleri devam ederken Küçük Hüseyin Paşa 1803 yılında verem hastalığından vefat etmiştir. Kaynakların zikrettiğine göre Hüseyin Paşa kendini beğenmiş, haris, çabuk kızan bir tabiata sahiptir.⁴⁶⁵

Bu bilgilerden hareketle Hamdullâh Efendi de Akdeniz'i kurutup birçok tüccar gemilerini yağmalayan, pek çok anneyi evlatlarından ayırıp yasa boğan ve pek çok evladı da yetim bırakan Lambro isimli korsanın bu şekilde devlete ve halka yaptığı zulümden bahsetmiştir.

⁴⁶¹ Bk. Ömer Gökhan Yağcı, "Mehmed Şerîf Efendi'nin Dîvân'ı (İnceleme-metin)," (Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, 2006).

⁴⁶² Fıtnat Hanım'ın hayatı, sanatı ve Dîvân'ı hakkında bilgi edinmek için bk. Halil Çeçen, "Fıtnat Hanım Hayatı, Sanatı ve Dîvân'ı", (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, SBE, 1996).

⁴⁶³ Tahsin Özcan, "Mehmed Şerîf Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.28, 2003, s. 531-532..

⁴⁶⁴ Nejat Göyünç, "Kapudan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa", *Tarih Dergisi*, C.2, Ek Sayı, (İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1952), s. 35-38.

⁴⁶⁵ Nejat Göyünç, a.g.m., s. 47.

Ardından da III. Selim'in Yûsuf Ziyâ Paşa'yı Mısır'a atadığı gibi Akdeniz'e de Hüseyin Paşa'yı kaptan-ı derya olarak atadığını ve hatta aralarında bir akrabalık bağı kurmak için de vezirlik makamına da getirdiğini dile getirmiştir. Buradaki bilgilerden III. Selim ile Hüseyin Paşa arasında samimi bir bağ olduğu anlaşılmaktadır. Hamdullâh Efendi, Hüseyin Paşa'nın kaptan-ı derya ve vezir olmasından sonra da Lambro'yu bir hamlede nasıl yerle bir ettiğini, korsanların kaçacak yer bulmak için nasıl kaçtıklarını, birçok övgü ifadeleri ile dile getirmiştir. Hüseyin Paşa'nın 1792'de kaptan-ı derya ve vezirlik görevlerini aldığı ve 1793 yılında da Lambro isimli korsanı hezimete uğrattığı yıllarda Hamdullâh Efendi'nin İzmir mollası görevinde olduğu bilinmektedir.

10. Gevrekzâde Hasan Efendi (ö. 1801)

Geleneksel Osmanlı hekimliğinin temsilcilerinden olan Gevrekzâde Hasan Efendi, sadrazama bazı hulviyyat göndermek üzere Hamdullâh Efendi'ye bir arzuhal yazdırması ile Dîvânçe'nin sonunda yer alan mektuplar arasında mezkurdur.

Hasan Efendi, III. Mustafa döneminde ordu hekimbaşılığına yükselmiş olup 1769'da Rusya seferinden İstanbul'a döndüğü sırada etibbâ-i hassâ arasına girmiştir. I. Abdülhamîd döneminde 1786 yılında hekimbaşı Hayrullah Efendi'nin azledilmesi üzerine sertabib olmuştur. III. Selim'in tahta geçmesinden sonra ise azledilmiş ve Halep mevleviyeti verilmiştir. Bu görevi sırasında Hasan Efendi, Menâkıbü'l-ârifin adlı eseri okuyup tercüme ederek III. Selim'e sunmuştur. Buna mukabil 1798'de Edirne mollahlığına, ardından da Mekke payelerine yükseltilen Hasan Efendi, 1801 yılında vefat etmiştir. *Netîcetü'l-fikriyye fî tedbîri velâdeti'l-bikriyye*, *Risâle fî iskorbüt*, *Micennetü't-tâûn ve'l-vebâ* gibi hastalıkların konu edildiği birçok eseri mevcuttur.⁴⁶⁶

11. Halid Ağa (ö. 1798)

Dîvânçe'de yer alan bir diğer tarih manzumesi, Dârüssâde ağalığına yükselen Hâlid Ağa için kaleme alınmıştır. İsmi doğrudan zikredilmese de Hz. Peygamber'in sancaktarı Hâlid b. Velîd ile adaş olduğu ima edilerek medhiyeleri sıralanmıştır. Tamamı 25 beyitten müteşekkil olan manzumenin 18. beytine kadar memduhun övgüsü yapılmış, daha sonra da sadaretinde daimi kalması, kemgözlerden korunması için dualar edilmiştir. Burada önemli bir bilgi Hamdullâh Efendi'nin Hâlid Ağa'nın eski duacısı ve kölesi olduğunu zikrederek onun yüce kapısına bir tarih sunduğunu ve bu tarih ile de adının kullar defterinde kayıtlı olmasını ümit ettiğini dile getirmesidir.

⁴⁶⁶ Recep Uslu, "Gevrekzâde Hasan Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.16, 1991, s. 316-318.

Hâlid Ağa günümüzde Kadıköy’de ve Haydarpaşa’da yaptırmış olduğu çeşmeleri ile tanınmıştır. Halid Ağa, Ragıb Paşa’nın hanımı Saliha Sultan’ın konağında hizmet eden harem ağası olarak bilinmektedir. 1792 yılında Dârüssaâde ağalığına yükselen Halid Ağa Haremeyn-i şerîfeyn evkafı nazırı olmuş ve 1798 yılında vefat etmiştir.⁴⁶⁷

12. Halil Hamid Paşa (ö. 1785)

Hamdullâh Efendi Dîvânçesin’de Halil Hamid Paşa için biri kaside nazım biçimi ile yazılmış bahariyye türünde bir manzume, diğeri kıta nazım şekli ile sadaretine düşürülmüş tarih manzumesi olmak üzere iki şiir yazılmıştır. Bunlar dışında oğlu Mehmed Arif Bey’in övgüsünde yazılan bir tarih manzumesi daha bulunmaktadır; fakat bu manzume nâ-tamâm olduğundan tarih beyiti eksik olsa da önceki beyitte verilen tamiyeli ifadeden bir tarih düşürülmek üzere yazıldığı anlaşılmaktadır.

Halil Hamid Paşa aslen Ispartalı olup 1736’da doğmuş ve küçük yaşta babası Hacı Mustafa Ağa ile İstanbul’a gelmiştir. Önce Bâbîâlî Divan kalemine alınıp sonra beylikçi yanında katip olmuştur. Darphane Emini Raif İsmail Efendi’nin tavsiyesi üzerine Âmedi Kalemi’ne alınmış ve buradaki başarısı dolayısıyla haccanlığa yükselmiştir. Çeşitli kalemlerde yetişip yükselerek devlet teşkilat ve işleyişini iyi bir şekilde öğrenmiştir. 1779 yılında tezkireciliğe yükselmiş, 1780’de Karavezir Mehmed Paşa’nın kethüdalığına getirilmiştir. 1781’de buradan azledilmiş ve kısa bir süre sonra Tersane eminliğini sürdürmüştür. I. Abdülhamîd’in emri ile ikinci defa sadaret kethüdalığına getirilmiş, Yeğen Mehmed Paşa’nın dört ay süren sadaretinden sonra 1782 yılında sadrazam olmuştur.⁴⁶⁸ Sadrazam olduktan sonra çeşitli alanlarda önemli icraatlar gerçekleştiren Paşa, ordunun ıslahına yönelik önemli çalışmalarda bulunmuştur. Lâğımcı ve Hambarcı ocakları ve Yeniçeri Ocağı’na dair önemli ıslahat ve düzenlemelerin⁴⁶⁹ yanı sıra en önemli icraatlarından bir tanesi de sür’at topçu ocağını yeniden kalkındırması ve ihya etmesidir.⁴⁷⁰

Yaklaşık iki buçuk yıl sadrazamlık görevini icra eden Halil Hamid Paşa, bu süre zarfında askeriyeden dış politikaya kadar bir çok alanda önemli işler çıkarmıştır. Söylenilenlere göre I. Abdulhamid’in yerine veliaht Selimi tahta çıkarma düşüncesinde olduğu saray beylerince anlaşılmış ve bu durum Padişaha bildirilince Nisan 1785’te sabaha doğru evinden alınarak azledilmiştir. Azil fermanı ile Gelibolu’ya gönderilmiş ve bütün mal varlığına el

⁴⁶⁷ Semavi Eyice, “Hâlid Ağa Çeşmeleri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.15, 1997, s. 282-283.

⁴⁶⁸ Kemal Beydilli, “Halil Hamid Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.15, 1997, s. 316-318

⁴⁶⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Halil Hamid Paşa”, *Türkiyat Mecmuası*, 2010, S. 5, s. 231-233.

⁴⁷⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.m., s. 226.

konmuştur.⁴⁷¹ 1785 yılında ise idamı için ferman çıkarılmıştır. Kaynaklar ondan devlet işlerine vakıf, değerli, tecrübeli, cesaretli bir ıslahatçı olarak bahsetmektedir. Yûsuf Ziyâ Paşa, Ahmed Resmî Efendi, şairlerden Sâmî ve Sünbülzâde Vehbî, Vakanüvis Sadullah Enveri Efendi gibi pek çok insanın elinden tutup himaye etmiştir.⁴⁷²

Hamdullâh Efendi'nin Halil Hamid Paşa için yazdığı tüm manzumeler medhiye mahiyetinde olduğundan hayatı hakkında çok gerçekçi bilgiler vermemektedir; fakat pek çok kişiyi himaye ettiği bilgisi, kendisine sunulan bahariyyede yüzlerce kişinin onun görüşüne başvurduğu buna karşılık onun da bin gönül kabesini bayındır hale getirdiği ile dile getirilmiştir. Sadareti için düşürdüğü tarih manzumesinde ise onun dergahına sadaretine tarih düşürmek maksadı ile gelen nice şair gibi kendisinin de bir tarih sunmak üzere geldiği ifade edilmiştir. Buradaki bilginin de onun şairleri himaye eden özelliğini ispatlar mahiyette olduğu görülmektedir. Kaynaklarda hakkında bilgiye ulaşamadığımız oğlu Mehmed Arif Efendi'nin ise tüm sanatlarda kendini ispatladığı, ulu hocaların baştacısı olduğu, izzet ve kerem sahibi biri olduğu ve ok atmadaki kabiliyeti ile tanındığı zikredilmiştir.

13. Hasbî Ahmed Efendi (ö. 1789)

Hamdullâh Efendi, otobiyografik mahiyette şeyhülislama yazdığı bir arzuhalinde Hasbî Ahmed Efendi'nin dedesi olduğundan ve onun 1789 yılında vefatından sonra yetim ve yalnız kaldığından bahsetmektedir. Hasbî Ahmed Efendi, elimizdeki kaynaklardan ulaşabildiğimize göre müderris, Eyüp mollası ve 1789'da da Mekke mollası olmuştur. Sultan III. Selim devri başlarında, yani 1789-1790 yıllarında vefat etmiştir.⁴⁷³

14. Mehmed Ârif Bey (ö. 1839)

Halîl Hamîd Paşa'nın büyük oğlu Mehmed Ârif Bey, ilk olarak müderrislik daha sonra da 1800 yılında Eyüp mollası, 1807'de Mısır mollası, 1808'de Medine mollası, 1814'de İstanbul kadısı, 1815'de İstanbul payesi, 1816'da Anadolu payesi, 1817'de Anadolu kazaskeri ve 1822, 1825, 1831, 1838 yıllarında olmak üzere dört defa Rumeli kazaskeri olmuştur. Reisülulema iken 1839'da vefat etmiştir.⁴⁷⁴

Hamdullâh Efendi Halîl Hamîd Paşa'nın büyük oğlu Mehmed Ârif Bey (ö. 1839) için 15 beyitlik bir tarih manzumesi kaleme almıştır. Bu manzumeye Halîl Hamîd Paşa'nın

⁴⁷¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, a.g.m., s. 239-240.

⁴⁷² Kemal Beydilli, a.g.e., s. 316-318.

⁴⁷³ Mehmed Süreyya, a.g.e., c.2, s. 117.

⁴⁷⁴ Mehmed Süreyya, a.g.e., c. 3, s. 272.

kahramanlık övgüsü ile başlanmış, 12. beyit ile beraber bütün sanatlarda kendini ispatlayan, ulu hocaların baştacı, kerem ve izzet sahibi olarak vasedilen Mehmed Ârif Bey'in övgüsü ile devam edilmiştir. Manzumede ki beyitlerde bazı eksikliklerin olması ve memduhtan yalnızca 4 beyit ile bahsedilmesi dolayısıyla, Dîvânçe'den Ârif Bey hakkında çok fazla bilgiye ulaşamamaktadır.

15. Mehmed Dürri Efendi (ö. 1795)

Hamdullâh Efendi'nin reîsülküttâplığına tarih düşürdüğü bir diğer kişi ise Mehmed Dürri Efendi'dir. Hz. Peygamber ile adaş olduğu zikredilerek medhiyesi yapılan Dürri Efendi'nin, sadaretinin mübarek olması ve Allah'ın yardımının ona daima ulaşması için dua edilmiştir. Ardından da ihtişamlı bir manzume yazmayı düşünürken cezbedici güzellikte iki tarihin aşıkâr olduğunu dile getirerek Dürri Efendi'nin kâtiplere başkan olmasına 1209/1794 tarihi düşürülmüştür. Hamdullâh Efendi onun vasıflarını, iffetli, sağlam görüşlü, anlayışlı, sadık biri olarak sıralamıştır.

Sicill-i Osmânî'deki bilgilere göre Dürri Mehmed Efendi, Eğrikapılı Nakkaşbaşı Mustafa Ağa'nın oğludur. 1752'de Divan Kalemine girip 1768'de mükaleme katibi, sonra Divan-ı Hümâyûn kesedarı, 1783'de tezkire-i sâni ve sonra mektupçu, 1790'da murahhas-ı sâlis ve piyade mukabelecisi, 1790'da ruznâme-i evvel ve sonra defter emini, 1794'de reisülküttab olmuştur. Reisülküttap olduğu sene 3 Ocak 1795'de ansızın ölmüştür. Divan işlerinde bilgili, doğru, sakın biri olarak vasıflandırılmıştır.⁴⁷⁵

16. Mehmed Mekkî Efendi (ö. 1797)

Hamdullâh Efendi Dîvânçesin'de, Mehmed Mekkî Efendi'nin şeyhülislamlık makamına gelişine de tarih düşürülmüştür. Mekkî Efendi, ilk 1787 yılında şeyhülislam olmuş ancak I. Abdülhamîd'in Mehmed Kâmil Efendi'ye teveccühü dolayısıyla görevinden azledilmiştir. Daha sonra ise III. Selim döneminde (1791) tekrar şeyhülisamlığa tayin edilmiştir.⁴⁷⁶

Hamdullâh Efendi, şeyhülislamlık görevinden feleğin zulmetmesi sonucu azledildiğinde Ceyhun nehrinin kanlı gözyaşlarına boğulduğunu, herkesin buna dayanmak için Allah'a dua etmekten başka çaresinin kalmadığını dile getirerek azlinin nasıl bir hüsrana sebep olduğu vasıtasıyla övgüsünü yapmıştır. Daha sonra da Allah'tan ilahi bir yardımın gelip Mekkî Efendi'yi tekrar bu makamla şereflendirdiğine, hatta Mâide Suresi 95. ayette geçen “Allah

⁴⁷⁵ Mehmed Süreyya, a.g.e., c.2, s. 338.

⁴⁷⁶ Tahsin Özcan, “Mehmed Mekkî Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.28, 2003, s. 577.

geçmiştekileri affetmiştir” ifadesinden iktibas yapılarak Allah’ın önceki hatalarını affedip ikramda bulunduğu işaret edilmiştir.

17. Mehmed Râşid Efendi

Hamdullâh Efendi, Reisülküttab Mehmed Râşid Efendi’nin (ö. 1798) oğlu Mîr Hasan’ın doğumuna tarih düşürülmüştür. Bu manzume Farsça olarak kaleme alınmıştır. Manzumenin başında Mehmed Râşid Efendi’nin kâtipler zümresinin başı, olgunluk ve doğruluğun göz nuru, Hz. Peygamber ile adaş olması gibi ifadelerle övgüsü yapılmış; daha sonra da Allah’ın ona, hurilerin bile güzelliği karşısında utanacakları bir erkek evlat ihsan ettiği zikredilmiştir. Soyu temiz olan bu çocuğa “Hasan” isminin konulduğu dile getirilerek baba ve evladı için dualar edilmiştir. Kendisini hakir bir duacı olarak addeden Hamdullâh Efendi de bu mübarek müjde ile mutlu olup “Acem’in hoş kumaşı” yani “Farsça” ile bu doğuma 1209/1792 tarihini düşürmüştür.

Râşid Mehmed Efendi, Kayserili Cafer Efendi’nin oğlu olup 1754’de doğmuştur. 1774’de beylikçi kesedarı, 1781’de Divan-ı hümâyûn beylikçisi ve 1784’de mektûbî-i sadriâlî olmuş; fakat 13 Mayıs 1785’de azledilmiştir. 1786’da ikinci defa beylikçi, 1787/88’de reisülküttab olmuştur. 1791/2’de Ordu-yı hümâyûnun dönüşünde çavuşbaşı, 1792’de ikinci defa reisülküttab olmuş, 1794’de azledilmiştir. 1795’de defter emini, 1796’da tersane emini ve 1797’de üçüncü defa reisülküttab olmuştur. 1798’de vefat eden Râşid Efendi, şuan Beyazid’de medfundur. Çok zeki, ağır başlı, anlayışlı, cömert, oturaklı, ve hızlı yazan biri olarak tasavvur edilmiştir. Sicill-i Osmânî’de yalnızca İskender Mehmed Bey adında bir oğlundan bahsedilmektedir.⁴⁷⁷

18. Melek Mehmed Paşa (ö. 1802)

Hamdullâh Efendi’nin sadaretine tarih düşürdüğü bir diğer kişi ise sadrazam Melek Mehmed Paşa’dır. Manzumeye, Melek Mehmed Paşa’nın sadrazamlığını yaptığı Sultan III. Selim’in övgüsü ile başlanmıştır. Sözü bir şekilde maksada getirmek için de Sultan Selim’in emanetleri daima işi bilen kişilere teslim ettiğini, kıymetli kişilerin değerini göz ardı etmediğini dile getirerek Melek Mehmed Paşa’nın sadrazamlığa tayin edilmeden önceki vezirlik görevinin (1753) övgüsü yapılmıştır. Daha sonra da padişahın kalbine gelen ilham ile onu sadrazamlığa getirmesinden bahsedilmiştir. Akabinde de işlerinin kolaylaşıp zorlaşmaması, sadaretinin mesut ve mübarek olması için dualar edilerek sadaretine düşürülen 1206/1792 tarihli beyit ile söz hitama erdirilmiştir.

⁴⁷⁷ Mehmed Süreyya, a.g.e., c.2, s. 351.

Melek Mehmed Paşa, Selanik valiliği, vezirlik rütbesi, Anadolu ve Rumeli beylerbeyiliği, nişancılık, rikab-ı hümayun kaymakamlığı, kaptan-ı derya gibi birçok görevde bulunmuştur. III. Selim tarafından “şeyhü’l-vüzerâ” diye nitelendirilip Kandiye muhafızlığına ardından da 1792’de sadrazamlığa tayin edilmiştir. 1794 yılında yaşlı olmasından ötürü azledilmiş; fakat azlinden sonra da III. Selim tarafından farklı ihsanlara nail olmuştur.⁴⁷⁸ Hamdullâh Efendi de ondan bahsederken III. Selim’in nitelendirmesini de çağrıştıracak şekilde “sadrü’l-vüzerâ” vasfı ile zikretmiştir.

19. Mîr Mahmud

Dîvânçe’de III. Selim’in lalası, annesi Mihrişah Sultanın kethüdası olarak zikredilen Mahmud Bey’in vefatına tarih düşürülmüştür. Kaynaklarda zikredilen ve Hamdullâh Efendi’nin düşürdüğü tarihten anlaşıldığı kadarı ile Mahmud Bey 1790 yılında vefat etmiştir. Sicill-i Osmânî’de bu bilgilere ek olarak Lale türbesi bahçesine defnedildiği, kalp gözü açık, hayır işleri için çalışan bir pir olduğu ve mevkiye düşkün olanların onu gözden düşürdükleri zikredilmiştir.⁴⁷⁹ Hamdullâh Efendi’nin aktardığına göre de Mahmud Bey’in gönlünde makam ve mevki sevgisine dair hiçbir şey olmayıp dünya hayatını bir hiç olarak görmekteydi ve son nefesine kadar da bu şekilde yaşayıp vefat etmiştir.

20. Mustafa Âşir Efendi (ö. 1804)

Hamdullâh Efendi, kıta nazım şekli ile Reisülküttâb Mustafa Efendi’nin oğlu, Mustafa Âşir Efendi için bir manzume kaleme almıştır. Manzume 9 beyitten müteşekkil olup son beytinin ikinci mısraının eksik olması ve övgülerin devam ediyorken birden manzumenin sona ermesi nâ-tamâm olduğunu düşündürmektedir. Her ne kadar eksik bir manzume olsa da Âşir Efendi’nin âlim kişiliğine isnaden Feyzî-i Hindî, Keşşâf, Beyzâvî gibi müfessirler; Serahsî, Müslîm ve Buhârî gibi de muhaddislerden telmihler yapılarak medhinin daha da güçlendirildiği dikkat çekmektedir.

Günümüze değin kurduğu kütüphane ile meşhur olmuş Âşir Efendi, 1729’da doğmuştur. Tahsilini tanınmış alimlerden tamamlayarak 1744 yılında ruûs imtihanını kazanması ile çeşitli yerlerde müderrislik yapmıştır. Daha sonra kadılık mesleğine geçmiş, 1768’de Yenişehir-i Fenâr, 1777’de Bursa, 1781’de Mekke, 1786’da İstanbul kadılıklarında bulunmuştur. 1788’de Anadolu, 1789’da Rumeli kazaskeri olmuştur. Bu yılda bir yıl kaldıktan sonra 1798’de şeyhülislam olmuş; fakat 1800 yılında şeyhülislamlıktan azledilmiştir. 1804 yılında da

⁴⁷⁸ Fatih Yeşil, “Melek Mehmed Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.ek-2, 2016, s. 246-247.

⁴⁷⁹ Mehmed Süreyya, a.g.e., C.4, s. 328.

İstanbul'da vefat etmiştir. Şuan Süleymaniye Kütüphanesi'nin bir bölümünü oluşturan Kütüphanesinde kendisinin istinsah etmiş olduğu yazmalar mevcuttur.⁴⁸⁰

21. Naz Perver Kadın

Kaynaklarda adına rastlanmayan Naz Perver Kadın'ın Hamdullâh Efendi Dîvânçesin'de yazılmış iki tarih manzumesi bulunmaktadır. Bir manzumesinde, III. Selim'in kalfası olarak zikredilen Naz Perver Kadın'ın Allah rızasını gözeterek bir mektep inşa ettiği ve genç, ihtiyar herkesin bu mektebe müptela oldukları söylenmektedir. Bu sıbyan mektebi, kaynakların aktardığı ve Hamdullâh Efendi'nin düşürdüğü tarihten hareketle 1792 yılında inşa edilmiştir. Bir diğer manzumede ise III. Selim'in dadısı iken sonradan kalfası olduğundan ve bir çeşme inşa ettirdiğinden bahsedilmektedir.

22. Osman Efendi

Dîvânçe'de kendisine kıta nazım şekli ile bir şiir yazılmış kişi Osman Efendi'dir. 6 beyitlik yazılan bu kıtada, medhiye ifadeleri dışında kendisi hakkında verilen tek bilgi reisülküttap olduğudur. Bu minvalde yapılan araştırmalarda Sicill-i Osmânî'de kaleminden yetişip hâcegandan ve yeniçeri kâtibi olan bir Osman Efendi'nin 1807'de vefat ettiği⁴⁸¹ kaydedilmiştir. Bir başka maddede ise kaleminden yetişerek hâcegan olan, 1785'de kapıcılar katibi daha sonra da padişahın kethüdası olup ulufeciyan-ı yemin katibi de olan bir başka Osman Efendi'den bahsedilmektedir. Onun vefatı da 1789'dur.⁴⁸² Hamdullâh Efendi'nin bunlardan hangisinden bahsettiği hakkında kesin bir hükme varılacak bilgi mevcut değildir; fakat katip oluşuna kısa da olsa bir kıta yazacak kadar kıymet verdiği biri olduğu anlaşılmaktadır.

23. Reisülküttâb Âtîf Efendi

Hamdullâh Efendi, sadrazam Mâhir Efendi'nin elde ettiği bir fethi kutlamak maksadı ile yazdığı mektubunda, sadrazam “vekâlet-i kübrâyâ” teşrif ettiklerinde kendilerine bu minvalde bir tarih yazdığını ve bu tarihi de Reisülküttâp Âtîf Efendi aracılığı gönderdiğini dile getirmektedir.

24. Sadrazam Mahir Efendi

⁴⁸⁰ Mehmed İpşirli, “Âşir Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.4, 1991, s. 8.

⁴⁸¹ Mehmed Süreyya, a.g.e., C.3, s. 438.

⁴⁸² Mehmed Süreyya, a.g.e., C.3, s. 435.

Mâhir Efendi, Hamdullâh Efendi'ye sadrazam olduğunu bildirmek üzere bizzat veda-nâme yazmış olan bir sadrazamdır. Kaynaklarda hakkında çok fazla bilgiye rastlanmamakla birlikte Sicill-i Osmânî'de Bâbîâleden yetişip âmedî hulefası ardından da Dîvân-ı hümâyûn âmedîsi olup 1804-5 yıllarında vefat eden bir Mâhir Efendi'den bahsedilmektedir;⁴⁸³ fakat künyesi Halil Mâhir Efendi olan bu zatın sadrazam olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak mektupta zikri geçen Mâhir Efendi, Hamdullâh Efendi'yi himaye ettiğinden Hamdullâh Efendi'nin hayatı için önem arz etmektedir.

25. Şehsüvarzâde Mîr Hamdullâh Efendi

Hamdullâh Efendi'nin tarih manzumelerinden biri Çavuşbaşı olarak bilindiği iddia edilen Şehsüvarzâde Mîr Hamdullâh Efendi için yazılmıştır. Manzumede III. Selim'in Nisâ Sûresi 58. ayetten mülhem olarak “Emanetleri mutlaka ehline veriniz” ifadesine içtenlik ile itaat ettiği ve bu vesile ile de her mevkiye ehli olan kişiyi yerleştirdiği gibi Mîr Hamdullâh Efendi'yi de uygun mevkiye yerleştirdiği vurgulanmıştır. Ardından da Mîr Hamdullâh Efendi'nin çavuşbaşılık rütbesi farklı açılardan övülerek bu sefer de Kehf Sûresi 109. ayetten mülhem olarak “Mürekkebin gücü deniz gibi coşup taşsa da vasıflarının kâfi gelecek bir sonu olmaz.” denilmiş ve vasıflarını anlatmak için daha başka bir söz söylemenin gereksiz olduğu dile getirilerek dualar edilmiştir.

Hamdullâh Efendi'nin verdiği şehsüvarzade ve çavuşbaşı olduğu bilgilerinden hareketle yaptığımız araştırmalar sonucunda, Sicill-i Osmânî'de Mabeyn-i Hümâyunda yetişip 1776'da mirahûr-ı sanî olan bir Hamdullâh Paşa ile karşılaşmıştır. Buna göre Hamdullâh Paşa olarak da zikredebileceğimiz zat, 1781'de kapıcılar kethüdası 1783'de silahdar ağası, 1785'de çavuşbaşı olup aynı yılın Mayıs ayında azledilmiştir. 1786'da silahdar ağası, daha sonra başbakıku, Nisan 1789'da vekâleten çavuşbaşı olmuştur. Ardından yine bölük ağası ve tekrar çavuşbaşı olmuştur. 1807'de vezirlikle rikab-ı hümâyûn kaymakamı olup 1807'de azledilmiş ve bin kuruş maaşla emekli edilmiştir. Ve 1809'da vefat etmiştir. Kâbiliyetli ve liyâkatli olarak vasıflandırılmıştır. Ricalden olan bir oğlu Derviş Bey ve müderris olan diğer oğlu ise Abdülvâhid Bey'dir. Esad Bey akrabalarından biridir.⁴⁸⁴

26. Yahya Tevfik Efendi (ö. 1791)

Hamdullâh Efendi kıta nazım biçimi ile Yahyâ Tevfik Efendi'nin sadrazamlığına tarih düşürmüştür. Manzumeye sadrazamı olduğu devrin padişahı III. Selim'in övgüsüyle

⁴⁸³ Mehmed Süreyya, a.g.e., c.2, s. 302.

⁴⁸⁴ Mehmed Süreyya, a.g.e., c.2, s. 244.

başlanmıştır. Bu manzumenin Yahyâ Efendi'nin ikinci defa sadrazamlık makamına geldiğinde yazılmış olduğu zikredilmektedir. Dolayısıyla daha önce de sadrazamlık yaptığı ancak ikinci defa yaptığı sadrazamlığına tarih düşürüldüğü anlaşılmaktadır. Hamdullâh Efendi onu, ahlaklı, olgun, soylu, herkes tarafından beğenilen, cömert, ilim ve irfan mührünün taşı gibi güzel vasıflarla nitelendirmiştir.

Kaynakların aktardığına göre 1716 yılında İstanbul'da müderris Eyüp Efendi'nin oğlu olarak dünyaya gelen Yahya Tevfik Efendi, ilk eğitimlerini müderris babası ve onun ilim çevresinden almıştır. 1736'da ruûs imtihanını geçerek kendisi de müderris olan Yahya Tevfik Efendi, 1767'den sonra kadılık mesleğine geçerek sırasıyla Selânik, Şam (1773) ve Mekke'de (1778) görev yapmıştır. Bundan sonra 1785 yılında İstanbul pâyesini, 1786'da Anadolu kazaskerliği pâyesini 1787'de Rumeli kazaskerliği pâyesini almıştır. 1787'de nail olduğu Rumeli kazaskerliğine 7 Ocak 1788 tarihinde fiilen getirilmiş ve bu görevi üç ay sürmüştür. Ancak sonrasında III. Selim'in tahta geçmesiyle yeniden Rumeli kazaskerliği görevine getirilmiştir. Cülûs münasebetiyle III. Selim için Türkçe ve Arapça birer tarih düşüren Yahya Tevfik Efendi, dönemin şeyhülislâmı Hamîdîzâde Mustafa Efendi'nin 'mâzul ulemâyı İstanbul dışındaki arpalıklarına gönderme kararı'na karşı çıktığı için 18 Ekim 1789'da görevinden alınmış ve akabinde 15 Mart 1790 tarihinde nakîbüleşraflığa tayin edilmiştir. Ancak bu durum uzun sürmemiştir. 1791 yılında ulemâyâ yönelik kararlarından duyulan memnuniyetsizlikler artınca Hamîdîzâde Mustafa Efendi III. Selim tarafından görevinden azledilmiş ve yerine Seyyid Yahyâ Tevfik Efendi tayin edilmiştir. 13 Mart 1791 tarihinde şeyhülislamlık görevine getirilen Yahyâ Tevfik Efendi, şeyhülislâm olduktan on üç gün sonra -27 Mart 1791'de- vefat etmiştir. "Câh-ı iftâdan geçip Yahyâ Efendi gitti vâh" mısra-ı vefatına düşürülen tarihin yanı sıra ölümüne birçok tarih düşürülmüştür.⁴⁸⁵ Kimya ve matematiğe ilgisi olup bu alanlarda çeşitli çalışmalar yapan Yahyâ Efendi'nin üç dilde (Türkçe, Arapça ve Farsça) şiirleri bulunmaktadır.⁴⁸⁶ Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan seçme beyitlerden oluşan Müntehab adlı derlemesinin yanı sıra 1918 Fatih yangınında yanan medresesinden kurtarılan zengin kütüphanesi de Süleymaniye Kütüphanesi'ne sevk edilmiştir.⁴⁸⁷

27. Yeğen Mehmed Paşa (ö. 1787)

⁴⁸⁵ Nazmi Özerol, "XVIII. Yüzyıl Şâirlerinden Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi: Hayatı, Sanatı ve Eseri", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED)*, 2011, c.3, S. 5.

⁴⁸⁶ Nazmi Özerol, Şeyhülislâm Yahyâ Tevfik Efendi'nin "Müntehab" Adlı Şiir Mecmûası *Journal of Turkish Language and Literature*, 2016, c.2, S. 1, s. 344.

⁴⁸⁷ Mehmet İpşirli, "Yahyâ Tevfik Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.43, 2013, s. 266-267.

Hamdullâh Efendi'nin kendisine kaside nazım şekli ile şiir yazdığı isimlerden biri Seyyid el-Hâc Yeğen Mehmed Paşa'dır. Kaynaklarda zikri geçen iki Yeğen Mehmed Paşa bulunmaktadır; fakat bunlardan biri⁴⁸⁸ 1745 yılında diğeri ise 1787 yılında vefat etmiştir. Ancak manzumede zikredilen Mehmed Paşa'nın etrafında o dönemin meşhur şairlerinden Kânî Efendi'nin (ö. 1792) varlığından söz edilmesi hangi Mehmed Paşa olduğu hususunda ipucu vermektedir. Nitekim Kânî Efendi Bükreş'te iken Yeğen Mehmed Paşa 1782 yılında onun İstanbul'a dönmesini talep etmiş ve Kânî Efendi de bu talep üzerine İstanbul'a dönmüştür.⁴⁸⁹ Dolayısıyla burada zikredilen kişinin 1787 yılında vefat eden Yeğen Mehmed Paşa olduğu anlaşılmaktadır.

Yeğen Mehmed Paşa, Yusuf Ağa'nın oğlu olarak 1726'da doğmuştur. 1742'de Dersaadet'e gelip Belgrad serdengeçti ağası olmuş fakat oradaki kötü halinden dolayı Alâiye'ye gönderilmiştir. Oradan da kaçarak İstanbul'a gelmiştir. Daha sonra Eflak serdari olmuş, sonra turnacı, saksoncu, zağarcıbaşı ve kul kethüdası olup harpte bir muharebeyi kazanmıştır. 1773'de yeniçeri ağası olmuş daha sonra aynı yıl vezâret verilmiştir. Daha sonra 1774'de sadâret kaymakamı olup ordu-yı hümayûna gelmiştir. Bunlardan sonra başka görevlerde bulunup 1782'de sadrazam olmuştur. 1787'de İsmail sürücüsü ve serasker olup 1787'de Köstence'de ölmüştür. Hareketli, tamahkâr, müdebbir bir kişi olarak tasavvur edilmiştir. Bir de Yusuf adında bir oğlu olduğu zikredilmektedir.⁴⁹⁰

Hamdullâh Efendi'nin bu manzumeye Mehmed Paşa'nın sözün, mananın değerini bilen biri olması ile başlaması kahramanlık, yücelik, güven vb. övgülerin ise daha sonra yapılması medhiye bölümünden sonraki beyitlerden anlaşılaacağı üzere hami arayışı dolayısıyladır. Nitekim şairin bu manzumede kara bahtına gönderme yaparak memduhun sonu olmayan vasıflarının tamamını yazacak gücün kendinde olmadığından, şairin ancak Mehmed Paşa gibi bir hamisi olduğunda övgüde acizlik yaşamayacağından dem vurarak hamilik talebinde bulunması bunun ispatıdır.

Hamdullâh Efendi, Mehmed Paşa'ya hami hususundaki arzusunu dile getirdikten sonra tevazu göstererek maksadının hüner sergilemek değil sadakatini ortaya koymak olduğunu söyleyip ardından da dergâhında zaten çok şair olduğunu, kendisinin kaside sunmasının da aslında boş bir sevdadan ibaret olduğunu vurgular. Hatta bir sonraki beyitte de bu şairler arasında devrin

⁴⁸⁸ Bk. Mehmed Süreyya, a.g.e., C.4, s. 234; Abdülkadir Özcan, "Yeğen Mehmed Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.ek-2, 2016, s. 230-232.

⁴⁸⁹ İsa Kayaalp, "Kânî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.24, 2001, s. 306.

⁴⁹⁰ Mehmed Süreyya, a.g.e., c.4, s. 263.

meşhur kaside şairlerinden Kânî Efendi'nin varlığı dile getirilmiştir. Diğer şairlerin ve Kânî Efendi'nin övgüsünden sonra sözü kendi nazmına getirir ve kendi şiirini över. Nazmını, klasik gelenekte olduğu gibi bir inciye benzeterek bu incinin hurilerin گردانلیğı olmaya layık olduğunu, sözünün meleklerin zikirleriyle eşdeğer olup Ülker yıldızını kıskandıracak derecede olduğunu, derinliğinin ise görünmeyecek kadar sonsuz olup denizi kıskandırdığını söyleyerek şiir kabiliyetini metheder. Şiirin bütünlüğüne uygun olacak şekilde ve sanatlı bir söyleyişle memduhunun bahtı ve ömrünün “şiir, değerli ve değersiz olduğu müddetçe” uzaması için dua ederek kasidesini sona erdirir. Bu manzume hem Hamdullâh Efendi'nin kendi şiiri hakkında bilgiler vermesi hem de hami arayışına işaret etmesi açısından önem arz etmektedir.

28. Yûsuf Ziyâ Paşa (ö. 1817)

Hamdullâh Efendi Dîvânçesin'de Yûsuf Ziyâ Paşa'ya atfen yazılmış üç manzume bulunmaktadır. Bunlardan biri kaside nazım biçimi ile yazılmış olup Yûsuf Ziyâ Paşa'nın medhini ve Mısır'ı fethetmesini konu edinmektedir. Diğer iki manzume kıta nazım biçimi ile yazılmış olup biri onun sadrazam oluşuna düşürülen tarihi, diğeri de medhini ihtiva etmektedir. Bu manzumelerin Yûsuf Ziyâ Paşa'nın hayatı hakkında verdiği bilgilere geçmeden evvel kaynakların verdiği bilgilere göz atmak gerekmektedir.

Yûsuf Ziyâ Paşa'nın doğumu hakkında kesin bir bilgi aktarılmassa da bazı kaynaklar, Mısır seferi nedeniyle 1800'de Suriye'ye geldiğinde elli küsur yaşlarında olduğunu zikretmektedir. Dolayısıyla 1745-1750 yılları arasında doğmuş olabileceği tahmin edilmektedir. Yûsuf Paşa, beş ay Benli Hacı Mustafa Ağa'nın köleliğini yapmış olup aslen Gürcü olduğuna işaret edilmektedir. Hacı Mustafa Ağa'nın kardeşi İbrahim Beyefendi'nin evinde özel hocalardan dini ve akli ilimlerle hüsn-i hat tahsil edip muhasebe ve defter tutmayı da öğrenmiştir. Efendisinin 1762'de vefatından sonra Mustafa Paşa'ya intisap ederek Enderun ağası olmuştur. Sonrasında Halil Hamid Paşa'ya intisap edip sırasıyla silahdarı olmuştur. Bu nevi çeşitli görevlerden sonra 1798 yılında Fransa'nın Mısır'a saldırması üzerine Mısır'a gönderilecek olan ordunun başına geçecek muktedir bir sadrazam arandığında akla ilk gelen isim olmuştur. Dolayısıyla 1798 yılında sadarete gelmiş, 1799'da orduyla beraber İstanbul'dan yola çıkıp üç yıl sürecek sefer günlerinden sonra 1802'de zaferle geri dönmüştür. İstanbul'a geldiğinde III. Selim tarafından kendisine “Gazi” unvanı verilmiştir. Döndükten sonra iki buçuk yıla yakın bir süre daha sadarete devam etti ve 1805'te altı yıl sekiz ay süren sadaretinden kendi istifası ile ayrılmıştır. Ancak içindeki savaşlar birlikte daha vahim duruma gelen Rus savaşı sırasında

güçlü bir kumandana ihtiyaç duyulduğundan 1809'da tekrar sadarete davet edilmiş ve serdar-ı ekrem ilan edilmiştir. Toplam dokuz yıla yakın sadarete bulunan Yûsuf Paşa'nın iki yılı dışında geri kalan tüm zamanları seferlerde geçmiştir.⁴⁹¹ Ancak bunlar rağmen Yûsuf Ziyâ Paşa'nın cami, türbe, hamam, kütüphane, köşk, çeşme, köprü gibi yaptırmış olduğu birçok eser mevcuttur.⁴⁹²

Hamdullâh Efendi'nin Yûsuf Ziyâ Paşa için yazdığı üç manzumesinde de Fransızların Mısır'ı işgal etmesi üzerine onun nasıl sadarete gelip Fransızların elinden Mısır'ı aldığı söz konusu edilmektedir. Yukarıda da zikredildiği üzere Fransızlar Mısır'ı işgal ettiğinde III. Selim sadarete Yûsuf Paşa'yı getirmiştir. Hamdullâh Efendi'nin bir beytinde III. Selim'in padişaha yaraşır bir şekilde ilm-i ledüne dayanarak Yûsuf Paşa'yı sadarete getirdiğini söylemesi, III. Selim'in istihare ve kura ile yaptığı tayinlere işaret etmesi açısından önem arz etmektedir. Hakikatte bu durum aydınlanmış hükümdar portresi veren III. Selim için olumsuz bir iz bırakırken⁴⁹³ Hamdullâh Efendi tahmin edileceği üzere bu durumu dahi padişaha yaraşır bir şekilde değerlendirmiştir.

Hamdullâh Efendi'nin yazdığı iki tarih manzumesinde Yûsuf Paşa'nın 1798'de sadarete gelişine düşürülen tarihin yanında 1802'de de Mısır'ı fethetmesine tarih düşürülmüştür. Yûsuf Paşa'nın Mısır'ı fethetmesinin değerini birçok övgü dolu ifadelerle kaleme alan Hamdullâh Efendi, I. Selim (ö. 1520) Mısır'ı Müslümanların elinden alırken Yûsuf Paşa'nın kâfirlerin elinden almasına dikkat çekerek bu derece bir zaferin I. Selim'e bile nasip olmadığına işaret etmiştir. Hamdullâh Efendi'nin aktardığı bilgiye göre aynı dönemlerde Korfu kalesi de (1800) Osmanlı devletine dâhil edilmiş olup Korfu kalesinin fethi de Yûsuf Paşa'nın sadareti dönemine denk gelmektedir; fakat elimizdeki kaynaklarda buranın fethinde kimin rol oynadığı bilgisine yer verilmediği görülmektedir.

Hamdullâh Efendi'nin kıta nazım biçimi ile Arapça olarak yazdığı medhiyesinde, Yûsuf Paşa'ya "Ziyâeddîn/dinin ziyası" lakabının verilmesinin tam yerinde olduğunu söyleyerek bu lakabına dikkat çektiği görülmektedir. Aynı isimde olmalarından ötürü de medhinin genelde Hz. Yûsuf'a benzetilmek suretinde yapıldığı dikkat çekmektedir.

⁴⁹¹ Kemal Beydilli, "Yûsuf Ziyâ Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.44, 2013, s. 34-37.

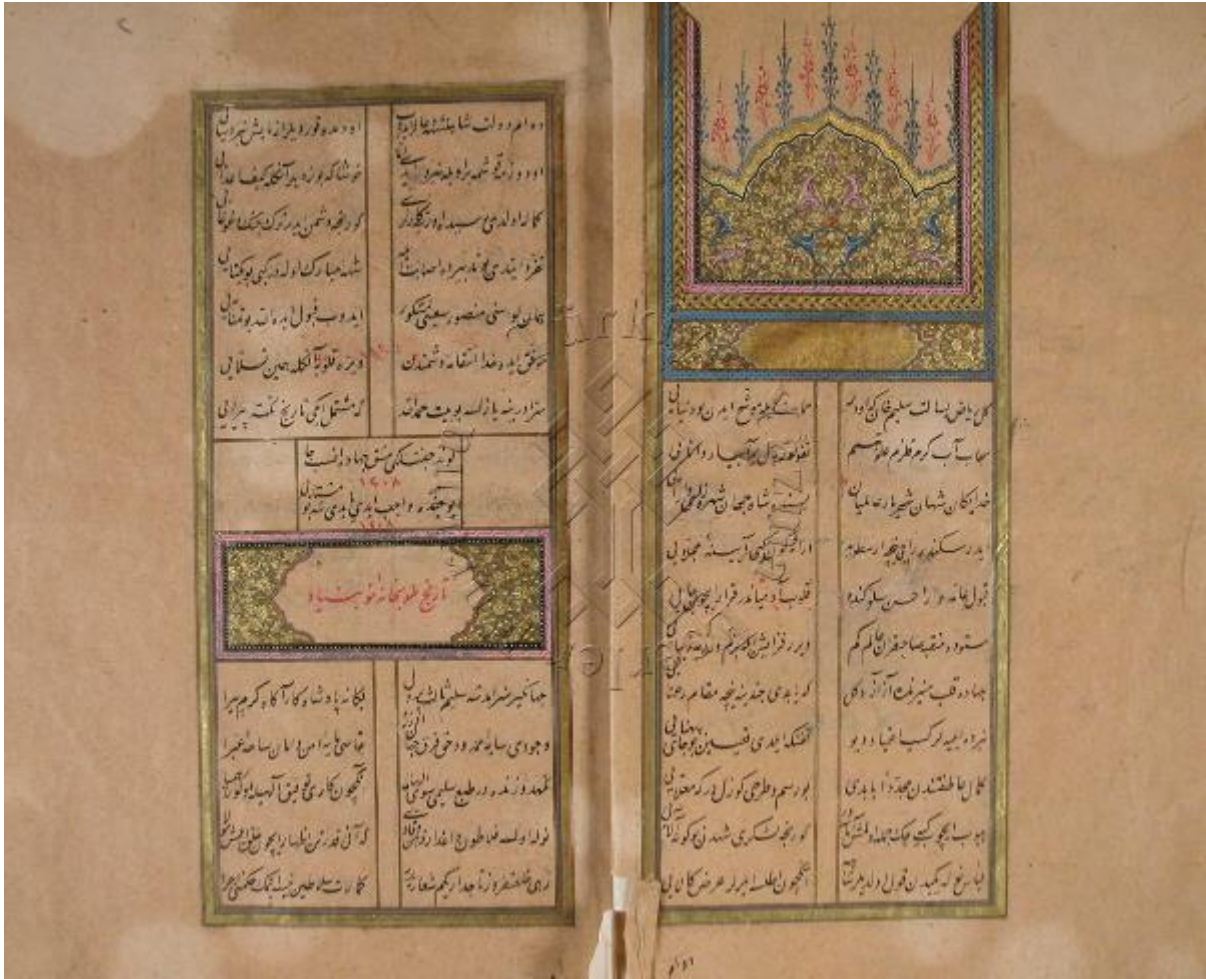
⁴⁹² Yûsuf Ziyâ Paşa'nın yaptırdığı bu eserler hakkında ayrıntılı bilgilerin verildiği bir tez için bk. Selda Yıldırım, "Yûsuf Ziyâ Paşa'nın Hayatı ve Yaptırmış Olduğu Eserler", (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, SBE, 2018.)

⁴⁹³ Kemal Beydilli, a.g.m., s. 421.

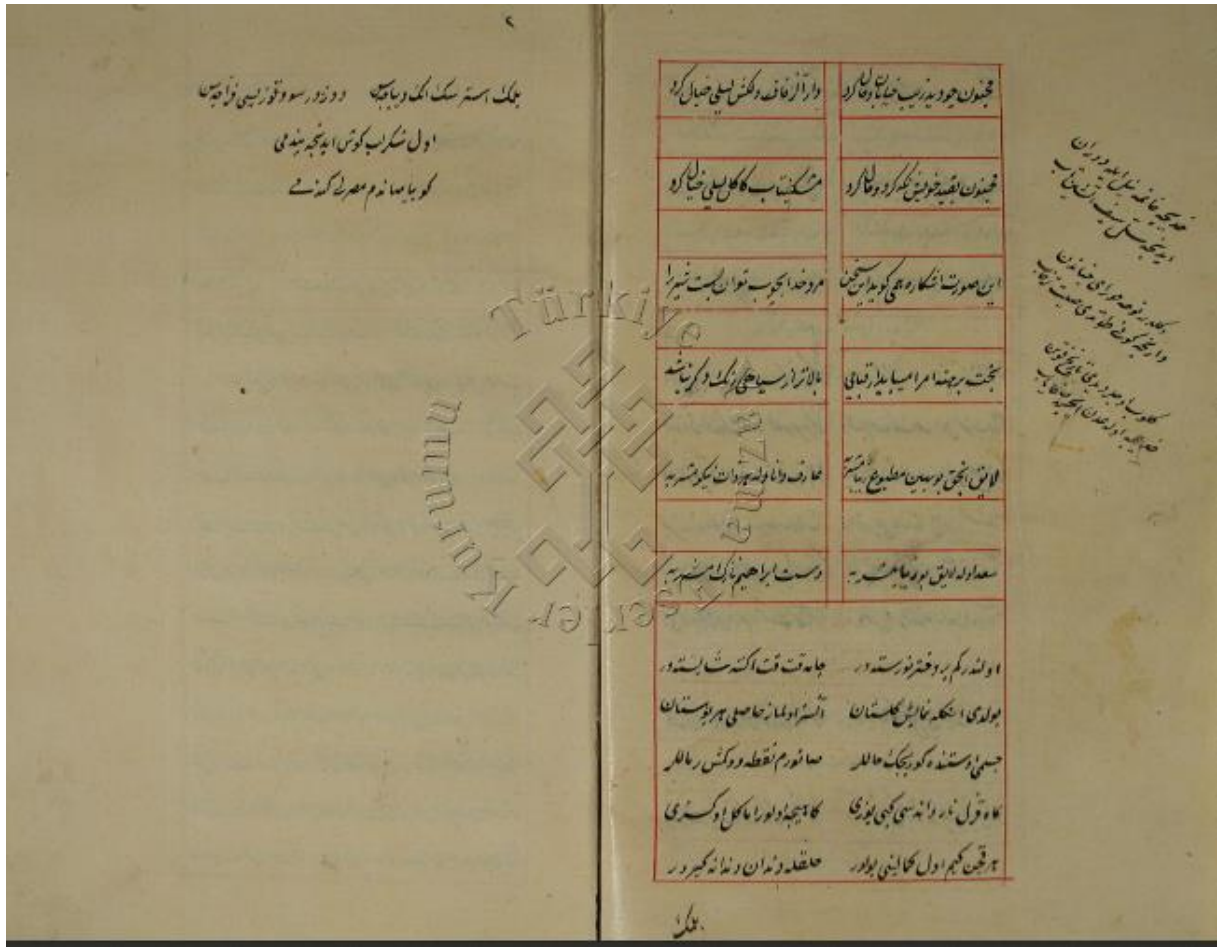
Yûsuf Paşa için yazılmış manzumeler arasında Hamdullâh Efendi'nin hayatı hakkında bilgi vermesi açısından en dikkat çekeni kaside nazım biçimi ile yazılmış olan Mısır'ın fethine düşürülmüş tarih manzumesidir. Burada Hamdullâh Efendi önce padişah III. Selim'i sonra Yûsuf Ziyâ Paşa'yı sonra da Paşa'nın Mısır'ı fethini ele alarak medhiyelerini sıraladığı görülmektedir; fakat manzumenin yarısından sonra Hamdullâh Efendi'nin padişaha halini muayyen bir şekilde arz edip talepte bulunduğu bir kısım gelmektedir. Bu kısımda Hamdullâh Efendi, açık bir şekilde bahtının kara olduğunu, başına ne geldiyse de hamisizlik belası ile geldiğini dile getirerek talihinden şikâyet eder. Bunlarla da yetinmeyip yaşlanmasına rağmen hala hac farızasını yerine getiremediğini, içinin Mekke ve Medine aşkı ile yanıp tutuştuğunu; fakat oraya gitmek için gücünün yetersiz olduğunu dile getirerek Mısır kazasını kendisine iki müddet vermesi dâhilinde yol masrafını da hac farızasını da karşılayabileceğini söyler. Bu noktada destekleyici olması için de araya Hârûn Reşid döneminde padişah ve bir bedevi arasında geçen bir hikâye yerleştirilir.

Bu hikâyeye göre: Bir göçebe Arap Hârûn Reşid'e gelerek arzusunun hac olduğunu söyler. Buna karşılık padişah "Azmini küçük görmeyip dizginini salıver gitsin" şeklinde cevap verir. Bedevi de "Benim yol azığına dahi gücüm yokken hacca nasıl olsun" diye karşılık verince Padişah "Ey çılgın âşık, böyle bir durumda sana hac farz değildir." cevabını verir. Padişahın bu cevabına mukabil bedevi "Padişahım sağ olsun fakat bu kulun hediye ümidi ile gelmiştir fetva için değil" deyip ardından "Ben cennette olduğum müddetçe sen de yücelik ile yaşa" diyerek karşılık verir. Bu sözlerden hoşlanan padişah da fakiri zenginleştirip dileğini yerine getirir. Bu hikâye ile Hamdullâh Efendi padişahı mansıp talebinde bulunduğunu aşık etmiş olur. Hamdullâh Efendi'den bahseden kaynaklara göre Hamdullâh Efendi 1797 yılında Mekke, 1801'de ise İstanbul payelerine yükselmiştir. Mısır'ın fethinin 1802 yılına tekabül ettiği, Hamdullâh Efendi'nin de 1802 yılında vefat ettiği ve 1801 İstanbul payelerinden sonra kaynaklarda herhangi bir payesinden bahsedilmediği bilgisinden hareketle, Hamdullâh Efendi'nin vefat ettiği sıralarda herhangi bir göreve mensup olmadığı ya da Mısır gibi daha üst bir payeyi talep ettiği anlaşılmaktadır. Ancak her halükarda bu isteğinin gerçekleşmesine ömrünün vefa etmediği bir gerçektir.

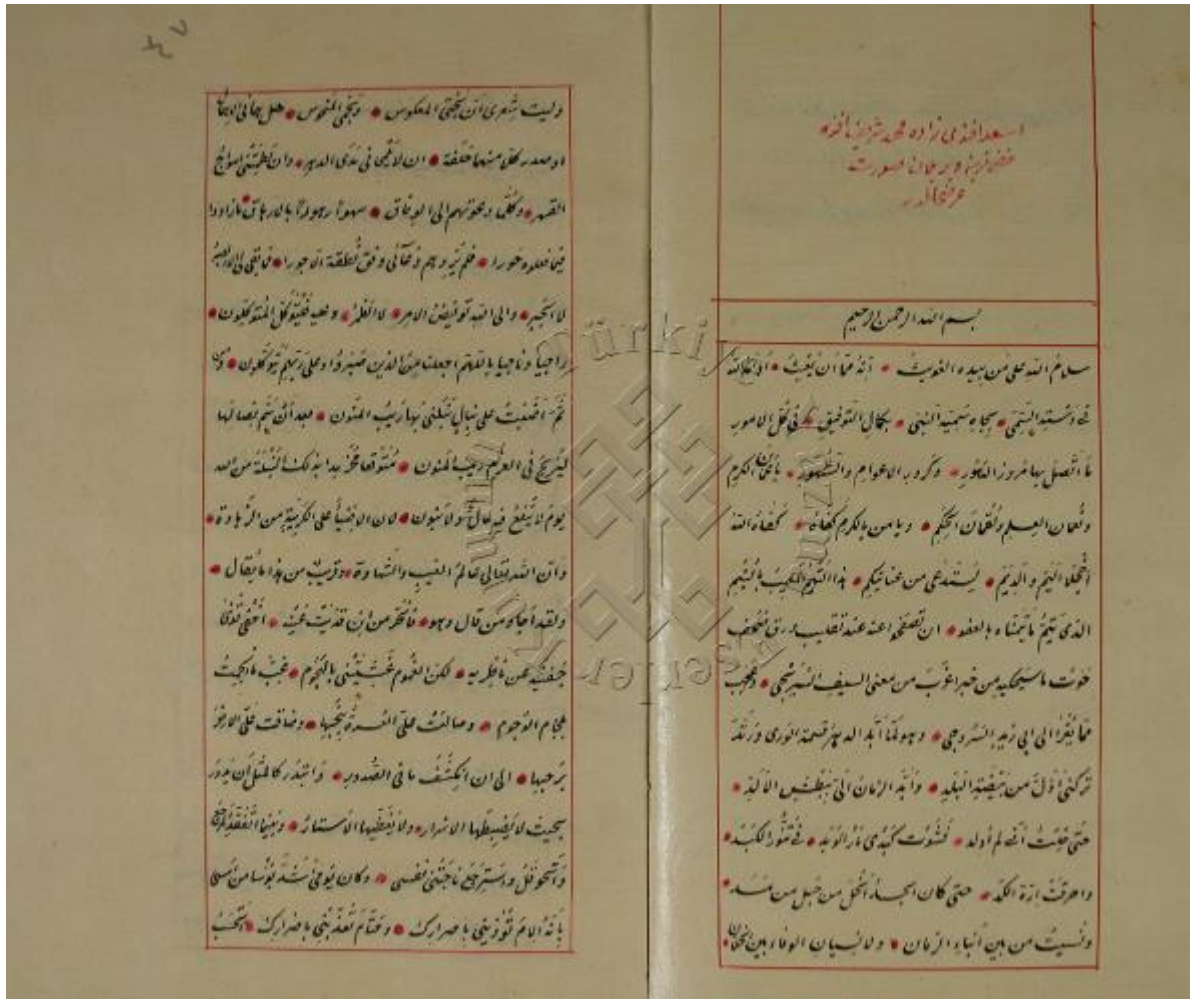
Ek-2: Yazma Nüshanın Başı ve Sonunun Tıpkıbasımı

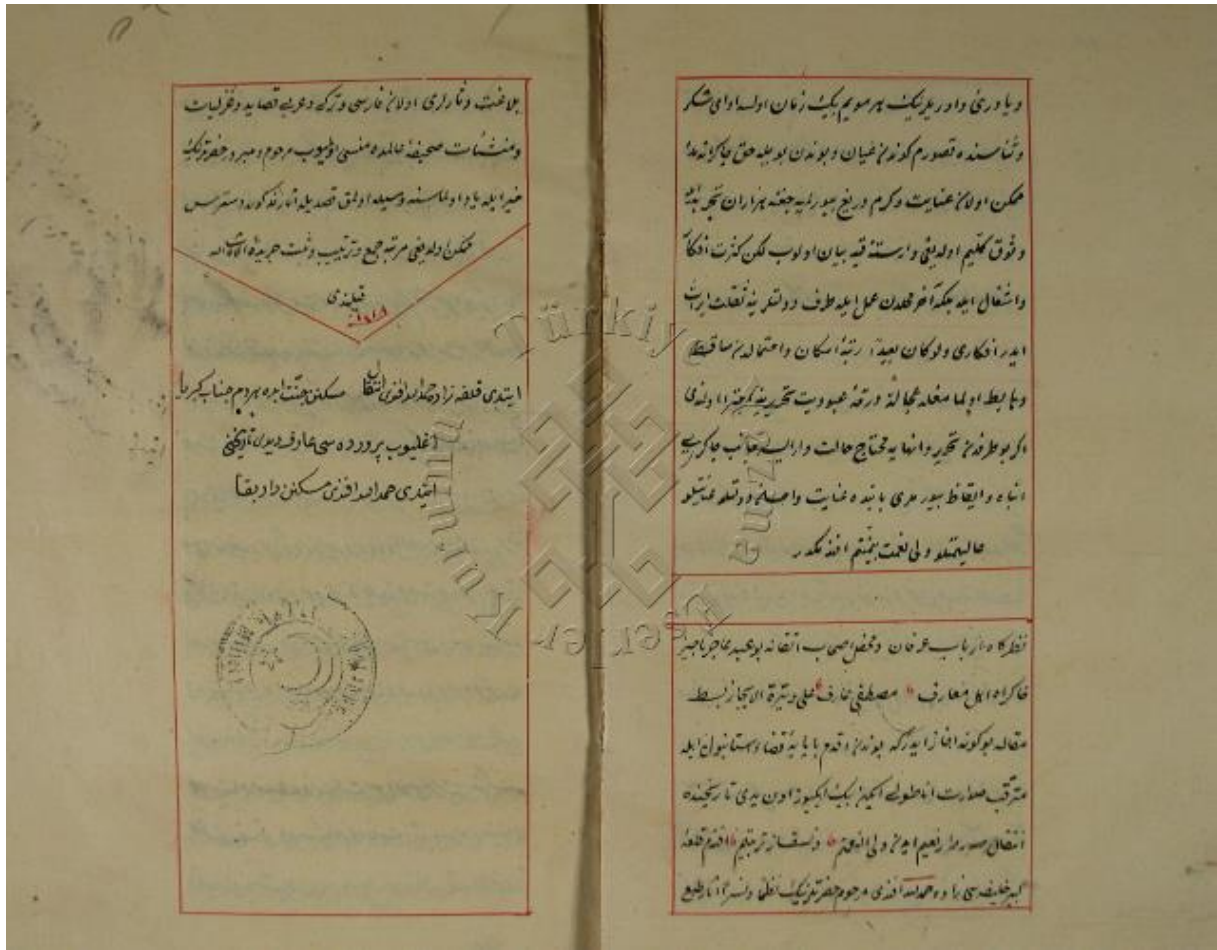
1b ve 2a sayfaları

45b ve 46a sayfaları (Dîvançe''nin sonu)

46b ve 47a sayfaları (Mektupların başlangıcı)

55b ve 56a sayfaları (Mektupların sonu)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Rumeysa Bayram

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 22 Ağustos 1994, İnegöl

Elektronik Posta: rumeysabayram12@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	İMU, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı	2018
Yüksek Lisans	İMU, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı	2020

YABANCI DİLLER

İyi düzeyde Arapça; orta düzeyde Farsça; başlangıç düzeyinde İngilizce.

YAYINLAR

Yazar Sadık, Bayram Rumeysa, *Devlet Yönetiminde İstişare, Tedbir ve Tecrübe: Abdullâh Kudsî'nin Tercüme-i Lutfu't-Tedbîr fî Siyâsâtı'l-Mülûk Tercümesi [İnceleme-Metin-Diliçi Çeviri-Tıpkıbasım]*, Büyüyen Ay, 2019.

Bayram Rumeysa, “Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ Mukaddimesinde “Şiir”e Meşruiyet Kazandırma Çabası”, *İnsan ve Toplum*, Aralık 2018, C. 8, S. 4, s. 57-94.